SOCIALE HERVORMINGEN.

VOORSTELLEN VAN WET

DOOR HET MINISTERIE-KUYPER BIJ DE STATEN-GENERAAL INGEDIEND.

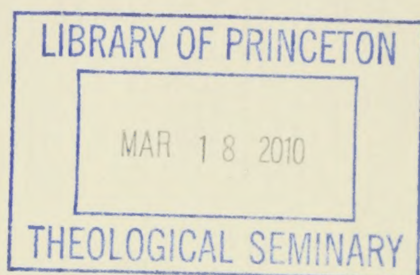
DEEL III.

INHOUD:

Bepalingen ter bescherming van den arbeid.

Bepalingen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk.

WAGENINGEN,
NEDERBRAGT & Co.,
1905.

LIBRARY OF PRINCETON
MAR 18 2010
THEOLOGICAL SEMINARY

SOCIALE HERVORMINGEN.

DEEL III.

SOCIALE HERVORMINGEN.

VOORSTELLEN VAN WET

DOOR HET MINISTERIE-KUYPER BIJ DE

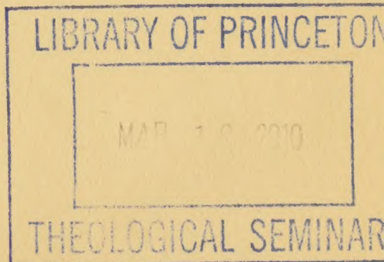
STATEN-GENERAAL INGEDIEND.

DEEL III.

INHOUD:

Bepalingen ter bescherming van den arbeid.

Bepalingen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk.

WAGENINGEN,

NEDERBRAGT & Co.,

1905.

INHOUD VAN HET DERDE DEEL.

Bepalingen ter bescherming van den Arbeid.

ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is bepalingen ter bescherming van den arbeid vast te stellen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

HOOFDSTUK I.

Algemeene Bepalingen.

Artikel 1.

Onder arbeid verstaat deze wet alle werkzaamheden, verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf.

Artikel 2.

Werkzaamheden, verricht

a. om daardoor winst of voordeel te behalen of te doen behalen, of

b. op een plaats, waartoe het publiek tegen betaling toegang heeft, of

c. ten aanschouwe van publiek, dat tegen betaling binnen eene open of besloten ruimte is toegelaten,

worden geacht in of ten behoeve van eenig bedrijf te hebben plaats gehad, tenzij, voor zoover betreft de werkzaamheden bedoeld onder *b* of *c*, blijkt, dat deze worden verricht uitsluitend met een liefdadig doel.

Artikel 3.

Werkzaamheden, verricht in eene inrichting voor vakonderwijs, worden als arbeid beschouwd niet alleen wanneer zij ten behoeve van eenig bedrijf plaats hebben, maar ook wanneer voorwerpen in de inrichting tegen eene geldelijke belooning worden bewerkt of wel worden vervaardigd en door of vanwege het hoofd of den bestuurder daarvan verkocht of anders dan om niet verloot.

Artikel 4.

Onder arbeid verstaat deze wet niet de werkzaamheden, verricht:

a. in een bedrijf van landbouw, tuinbouw, boschbouw of veehouderij;

b. in mijnen en in alle bij de exploitatie eener mijn behoorende werken en inrichtingen, zoowel onder als boven den grond;

c. door militairen in dienst of door andere personen in dienst van den Staat onder leiding of toezicht van militairen;

d. in Rijksopvoedingsgestichten, tuchtscholen, Rijkswerkinrichtingen en gevangenissen;

e. buiten eene fabriek, eene werkplaats en een winkel in of ten behoeve van het bedrijf van hem, bij wien de persoon, die ze verricht, inwoont.

De onder *e* bedoelde uitzondering geldt niet ten aanzien van werkzaamheden, die niet buiten eenig bedrijf in eene huishouding of stalling plegen voor te komen, noch ook indien de persoon, die ze verricht, zij het ook niet voortdurend, in de fabriek, de werkplaats of den winkel werkzaam is.

Artikel 5.

Werkzaamheden in vlasbraakhokken en zwingelketen worden niet geacht plaats te hebben in eenig in artikel 4 onder a genoemd bedrijf.

Artikel 6.

Onder arbeider verstaat deze wet een persoon, die arbeid verricht.

Artikel 7.

Een arbeider, die in eene fabriek, eene werkplaats of een winkel wordt aangetroffen, wordt geacht daarin niet werkzaam te zijn, wanneer hij geen deel neemt aan werkzaamheden ten behoeve van het daar uitgeoefende bedrijf en bovendien hetzij in dienst is van een ander dan het hoofd of den bestuurder van de fabriek, de werkplaats of den winkel, hetzij zelf hoofd of bestuurder is van eene zoodanige inrichting.

Artikel 8.

Deze wet verstaat:

onder man een mannelijken arbeider, die zijn zeventiende jaar voleind heeft;

onder vrouw eene vrouwelijke arbeider, die haar zeventiende jaar voleind heeft;

onder jongen een mannelijken arbeider, die zijn zeventiende jaar nog niet voleind heeft;

onder meisje eene vrouwelijke arbeider, die haar zeventiende jaar nog niet voleind heeft.

Artikel 9.

Onder fabriek verstaat deze wet elke open of besloten ruimte, waar in of ten behoeve van eenig bedrijf pleegt gewerkt te worden aan het vervaardigen, veranderen, herstellen, versieren, afwerken of op andere wijze tot verkoop of gebruik geschikt maken van voorwerpen of stoffen, of waar in of ten behoeve van eenig bedrijf voorwerpen of stoffen eene daartoe strekkende bewerking plegen te ondergaan — een en ander voor zoover in die ruimte:

a. de door een krachtwerktuig opgewekte kracht wordt aangewend voor het drijven van een of meer werktuigen, of

b. een oven wordt gebezigd, of

c. vijf of meer arbeiders plegen werkzaam te zijn.

Artikel 10.

Onder werkplaats verstaat deze wet elke andere open of besloten ruimte, waar in of ten behoeve van eenig bedrijf de in het vorige artikel omschreven arbeid pleegt te worden verricht.

Artikel 11.

Voor de toepassing van de artikelen 9 en 10 worden afzonderlijke ruimten geacht een onafgescheiden geheel te vormen, wanneer daarin ten behoeve van eenzelfde bedrijf werkzaamheden worden verricht en de afzonderlijke ruimten met elkander in gemeenschap staan. Een winkel, waarin niet pleegt gewerkt te worden, als in artikel 9 bedoeld, wordt, ook al staat hij in gemeenschap met eene fabriek of werkplaats, niet als deel der fabriek of werkplaats aangemerkt.

Artikel 12.

Onder krachtwerktuig verstaat deze wet ieder toestel, bestemd tot het drijven van een of meer arbeidswerktuigen.

Artikel 13.

Onder oven verstaat deze wet iedere besloten ruimte, die verhit wordt en dient om te bakken, te calcineeren, droog te distilleeren; te gloeien, in te branden of te smelten, als: aardewerk- of porceleinovens; brood-, koek-, beschuit- of banketbakkersovens; emailleerovens; glasovens; gloeiovens; kalkovens; lakovens, moffelovens; pannen-, steen- of tegelovens; retortovens; smeltovens of vlamovens.

Artikel 14.

Onder fabrieken of werkplaatsen verstaat deze wet niet:

a. inrichtingen — keukens daaronder begrepen — waar spijzen of dranken uitsluitend voor onmiddellijk verbruik worden bereid;

b. apotheken;

c. vaartuigen voor zoover aan boord daarvan geen andere arbeid verricht wordt dan in of voor het schippers- of visschersbedrijf;

d. veenderijen.

Artikel 15.

Onder winkel verstaat deze wet elke besloten ruimte, die geen fabriek of werkplaats is en waar goederen — plaatskaarten daaronder begrepen — gedurende meer dan tien dagen in eene maand ten verkoop in het klein voorhanden zijn, onverschillig of in de ruimte ook werkzaamheden worden uitgeoefend.

Onder winkel verstaat deze wet niet de in artikel 14 onder *a* en *b* bedoelde inrichtingen noch ook de ruimten, waar goederen door of onder toezicht van een rijksambtenaar worden verkocht.

Artikel 16.

Onder openbare middelen van vervoer verstaat deze wet alle rijtuigen en wagens, die geregeld langs een bepaalden weg de personen vervoeren, die zich daartoe aanmelden.

Artikel 17.

Onder de openbare middelen van vervoer, waarvan in deze wet gehandeld wordt, zijn niet begrepen de rijtuigen en wagens, die personen vervoeren uitsluitend over spoorwegen, waarop van toepassing zijn òf de wet van 9 Juli 1875, *Staatsblad* n°. 67 (gewijzigd en aangevuld bij de wetten van 31 December 1880, *Staatsblad* n°. 258, van 10 Mei 1882, *Staatsblad* n°. 66, van 15 April 1886, *Staatsblad* n°. 64, van 31 December 1887, *Staatsblad* n°. 265 en van 8 April 1893, *Staatsblad* n°. 62) òf artikel 2 van de wet van 9 Juli 1900 (Staatsblad n°. 118).

Artikel 18.

Onder „Onze Minister" verstaat deze wet „Onze Minister, met de uitvoering van deze wet belast".

Artikel 19.

Onder „de bevoegde ambtenaar" verstaat deze wet „de ingevolge artikel 370 aangewezen ambtenaar".

HOOFDSTUK II.

Van in de leer zijnde personen.

Artikel 20.

Onverminderd het voorschrift van artikel 45 kunnen bij algemeenen maatregel van bestuur werkzaamheden of soorten van werkzaamheden worden aangewezen, welke in daarbij aan te duiden fabrieken, werkplaatsen en winkels niet door een jongen of een meisje mogen worden verricht, tenzij:

a. als leerling, of

b. na voor het vak of gedeelte daarvan, dat in de inrichting wordt uitgeoefend, een diploma te hebben verkregen.

Artikel 21.

Een algemeene maatregel van bestuur, voor zoover deze ingevolge het vorige artikel werkzaamheden en inrichtingen aanwijst, treedt in werking een jaar na den dag zijner afkondiging.

Artikel 22.

Een jongen of een meisje wordt leerling door het in werking treden van eene leerovereenkomst.

Houdt de leerovereenkomst op te werken dan houdt de jongen of het meisje op leerling te zijn.

Artikel 23.

Eene leerovereenkomst kan niet worden gesloten dan met een hoofd of bestuurder, aan wien eene vergunning is verleend om leerlingen te hebben.

Artikel 24.

De in het vorige artikel bedoelde vergunning wordt telkens voor den tijd van één jaar verleend door den burgemeester nadat deze het advies heeft ingewonnen van eene commissie, welke door Gedeputeerde Staten wordt ingesteld.

Artikel 25.

Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen vastgesteld omtrent:

a. hetgeen betreft de instelling der in het vorige artikel bedoelde commissie en de benoeming van hare leden en haren secretaris;

b. hetgeen door Gedeputeerde Staten, het gemeentebestuur

den burgemeester of de commissie behoort te worden in acht genomen ter uitvoering van dit hoofdstuk;

c. de vergoeding, die uit 's Rijks kas aan de leden en den secretaris eener commissie en aan de in artikel 49 bedoelde deskundigen wordt toegekend voor verrichtingen, die het gevolg zijn van de door deze wet opgedragen werkzaamheden.

Artikel 26.

De burgemeester beslist zoo spoedig mogelijk op een verzoek tot het verkrijgen van eene vergunning om leerlingen te hebben en zendt onverwijld een gedagteekend afschrift van zijn besluit aan het hoofd of den bestuurder. Wordt de vergunning geweigerd dan is het besluit met redenen omkleed.

Artikel 27.

Behalve hetgeen partijen overigens in de akte der leerovereenkomst wenschen op te nemen, moet die akte bevatten:

a. naam en voornamen van het hoofd of den bestuurder van de fabriek, de werkplaats of den winkel, de plaats, waar de inrichting is gelegen en eene aanduiding van de werkzaamheden, welke door den leerling zullen worden verricht;

b. naam en voornamen, dag, jaar en plaats van geboorte en woonplaats van den leerling;

c. naam, voornamen en woonplaats van den wettelijken vertegenwoordiger van den leerling;

d. den duur der leerovereenkomst;

e. eene bepaling of en zoo ja, welke vergoeding aan het hoofd of den bestuurder zal worden uitgekeerd;

f. het vak of het onderdeel van het vak, waarin de leerling zal worden opgeleid;

g. ingeval de leerling bij het hoofd of den bestuurder zal inwonen en overeengekomen wordt, dat hij voor het verrichten van huiselijke diensten zal mogen worden gebezigd, de uren, welke per dag aan opleiding moeten worden besteed;

h. aanwijzing van de aanmoediging, die aan den leerling zal worden uitgekeerd en den tijd, waarop die aanmoediging ingaat;

i. de tijdstippen, waarop de vergoeding bedoeld onder *e* en de aanmoediging, bedoeld onder *h*, zal worden uitgekeerd;

k. den duur van een proeftijd, gedurende welken elk der in het volgende artikel bedoelde partijen schriftelijk aan de wederpartij de overeenkomst kan opzeggen.

Artikel 28.

De leerovereenkomst wordt schriftelijk aangegaan en in twee exemplaren opgemaakt. De van de leerovereenkomst op te maken akten worden onderteekend door het hoofd of den bestuurder als de eene partij en door den wettelijken vertegenwoordiger van den leerling als de andere partij. De akten worden mede-onderteekend door den leerling.

Artikel 29.

Kan een persoon, die de akte moet onderteekenen, niet schrijven, dan moet zijn handmerk door twee aan het hoofd of den bestuurder bekende personen gewaarmerkt worden.

Artikel 30.

Het eene exemplaar der akte wordt onverminderd het bepaalde in het volgende artikel bewaard door het hoofd of den bestuurder, het andere door den wettelijken vertegenwoordiger van den leerling.

Artikel 31.

Het hoofd of de bestuurder zendt de onder hem berustende akte aan den burgemeester, van wien hij het stuk zoo spoedig mogelijk, van diens visum voorzien, terugontvangt.

Artikel 32.

Omtrent den duur van den leertijd worden bij algemeenen maatregel van bestuur nadere voorschriften vastgesteld. Voor alle vakken of gedeelten van vakken behoeft niet dezelfde duur te gelden.

Artikel 33.

De duur van den in artikel 27, onder *k*, bedoelden proeftijd mag in de leerovereenkomst op niet langer dan op zes maanden worden bepaald.

De proeftijd maakt deel uit van den leertijd.

Artikel 34.

Op verzoek van de in artikel 28 bedoelde andere partij of van den leerling kan de burgemeester, wanneer hij op grond van bepaalde feiten overtuigd is, dat het hoofd of de bestuurder geene voldoende vakopleiding geeft, of geen genoegzamen waarborg oplevert tegen verkeerden invloed op de zedelijke ontwikkeling van den leerling, de in artikel 23 bedoelde vergunning intrekken. Zoolang de burgemeester op het verzoek nog niet heeft beslist kan hij de werking der vergunning schorsen.

Een ingevolge dit artikel genomen besluit is met redenen omkleed; een gedagteekend afschrift daarvan wordt onverwijld door den burgemeester gezonden aan elk der partijen.

Artikel 35.

Een besluit ingevolge het vorige artikel wordt niet genomen dan nadat het gevoelen der in artikel 24 bedoelde commissie is ingewonnen.

Artikel 36.

Hij, wiens verzoek bij een besluit, als bedoeld in artikel 26 of in artikel 34, niet is ingewilligd, kan daarvan binnen tien dagen na de dagteekening van het in die artikelen bedoelde afschrift, schriftelijk in beroep komen bij Onzen Minister.

Onze Minister beslist na onderzoek.

Artikel 37.

Een besluit, als bedoeld in artikel 34, treedt niet in werking zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent een ingesteld beroep niet is beslist.

Artikel 38.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht, zooveel in zijn vermogen is, den leerling bekend te maken met het in artikel 27, onder *f*, bedoeld vak of onderdeel daarvan, en op zijn zedelijk gedrag toezicht te houden. Hij mag den leerling niet bezigen voor het verrichten van huiselijke diensten, tenzij in het geval, bedoeld in artikel 27, onder *g*, en dan alleen met inachtneming van de ingevolge dat voorschrift vastgestelde uren.

Artikel 39.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht den leerling op diens verlangen, of op verlangen van diens wettelijken vertegenwoordiger, den noodigen tijd te laten tot het ontvangen van godsdienstonderwijs en het waarnemen van kerkelijke verplichtingen.

Artikel 40.

De leerling heeft zich te gedragen naar de aanwijzingen, die hem door of van wege het hoofd of den bestuurder worden gegeven.

Artikel 41.

Bij beëindiging der leerbetrekking — onverschillig of die beeindiging al dan niet samenvalt met het einde van den leertijd — zendt het hoofd of de bestuurder hiervan bericht aan den burgemeester onder opgave van den dag, waarop en de reden waarom de leerbetrekking geëindigd is.

Artikel 42.

De burgemeester zendt een afschrift van het, in het vorige artikel bedoelde, bericht aan den wettelijken vertegenwoordiger van den leerling.

Artikel 43.

Met of ten aanzien van hem, die in leerbetrekking is of geweest is, kan met een ander hoofd of een anderen bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, waarin hetzelfde vak of gedeelte daarvan wordt uitgeoefend, als waarin de eerstbedoelde persoon als leerling werkzaam is of geweest is, geen leerovereenkomst worden gesloten dan na afloop van den duur der vorige leerovereenkomst.

Vóór afloop van den duur der vorige leerovereenkomst kan zulks alleen geschieden:

1. òf met toestemming van het hoofd of den bestuurder, met wien de vorige leerovereenkomst gesloten is,

2. òf na afloop van negen maanden nadat de vorige opleiding van den leerling gestaakt of beëindigd is,

3. òf in een geval, als bedoeld in artikel 46, onder *c*, *e* of *f*.

Artikel 44.

Het hoofd of de bestuurder, die een leerling in dienst wenscht te nemen, die reeds in leerbetrekking was, kan overlegging van het afschrift, bedoeld in artikel 42, vorderen.

Artikel 45.

Hij, die vóór hij den leeftijd van zeventien jaren voleind heeft in leerbetrekking trad, mag zoolang de ingevolge artikel 32 voor hem bepaalde leertijd niet verstreken is, de werkzaamheden, genoemd in een algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in artikel 20, niet verrichten tenzij hij een diploma bezit voor het vak of gedeelte daarvan, dat in de inrichting wordt uitgeoefend.

Artikel 46.

De leerovereenkomst eindigt:

a. door het verstrijken van den in artikel 27, onder *d* bedoelden tijd of — wanneer de overeenkomst is opgezegd — van den in artikel 27, onder *k* bedoelden proeftijd;

b. wanneer daaromtrent overeenstemming bestaat tusschen de partijen;

c. door den dood van het hoofd of den bestuurder;

d. door den dood van den leerling;

e. wanneer het hoofd of de bestuurder ophoudt het in artikel 27 onder *f*, bedoelde vak uit te oefenen;

f. wanneer de vergunning om leerlingen te hebben is ingetrokken of niet is hernieuwd.

Artikel 47.

Wordt ingevolge artikel 34, de werking eener vergunning geschorst dan wordt daardoor, voor zoolang die schorsing duurt, ook de uitvoering der leerovereenkomst opgeschort.

Artikel 48.

Tweemaal per jaar wordt aan de leerlingen, wier leertijd geheel of voor $^2/_3$ gedeelte is verstreken, en voorts aan andere personen de gelegenheid gegeven om zich te onderwerpen aan een onderzoek naar hunne bekwaamheid in het vak of gedeelte daarvan, hetwelk in eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, als bedoeld in artikel 20, wordt uitgeoefend.

Artikel 49.

Het onderzoek heeft plaats ten overstaan van de commissie, ingesteld krachtens artikel 24, al of niet met bijstand van andere door haar aangewezen deskundigen.

Artikel 50.

Oordeelt de commissie, dat de bekwaamheid van den onderzochte voldoende is, dan wordt hem een diploma van gezel uitgereikt. Het diploma vermeldt het vak of het gedeelte van het vak, waarvoor het geldt.

Artikel 51.

Elke leerling moet in de gelegenheid worden gesteld om na 6 uur des namiddags een inrichting voor theoretisch vakonderwijs te volgen, wanneer deze zich binnen een afstand van drie kilometer van de woning, waarin de leerling is gehuisvest, bevindt.

Artikel 52.

Bevindt zich binnen den in het vorige artikel bedoelden afstand niet eene inrichting voor theoretisch vakonderwijs maar wel eene inrichting voor herhalingsonderwijs, dan moet de leerling in de gelegenheid worden gesteld om na 6 uur des namiddags laatstbedoelde inrichting te bezoeken.

Artikel 53.

Door Onzen Minister kan in bijzondere omstandigheden het in de artikelen 51 en 52 bepaalde uur op later dan 6 uur des namiddags worden vastgesteld.

Artikel 54.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald hoe lang de gelegenheid, om het in de artikelen 51 en 52 bedoelde onderwijs te volgen, moet worden verschaft.

Artikel 55.

De artikelen 51 en 52 zijn niet van toepassing indien het hoofd of de bestuurder, bij wien de leerling in dienst is, in zijne inrichting den leerling theoretisch vakonderwijs verstrekt hetwelk naar het oordeel van den bevoegden inspecteur van het middelbaar onderwijs voldoende is.

Artikel 56.

De in het vorige artikel bedoelde inspecteur deelt op verzoek van het hoofd of den bestuurder van eene fabriek, een werkplaats of een winkel, die in zijne inrichting gelegenheid tot het ontvangen van theoretisch vakonderwijs verstrekt, aan dezen schriftelijk mede of dit onderwijs voldoende is.

Artikel 57.

Is het in het vorige artikel bedoelde onderwijs naar het oordeel van den inspecteur niet meer voldoende, dan deelt hij dit aan het hoofd of den bestuurder mede.

Artikel 58.

Jongens en meisjes, werkzaam in een vak, ten behoeve waarvan theoretisch onderwijs voor hen verkrijgbaar is, moeten, wanneer ten aanzien van hen geene leerovereenkomst geldt, in de gelegenheid worden gesteld dat onderwijs te volgen na 6 uur des namiddags.

Artikel 59.

De in het vorige artikel bedoelde verplichting bestaat niet wanneer binnen een afstand van drie kilometer van de woning, waarin de jongen of het meisje is gehuisvest, zich geene inrichting bevindt voor theoretisch vakonderwijs, waarin het daar bedoelde vak wordt onderwezen.

Artikel 60.

Hetgeen behalve het in de artikelen 20, 25, 32 en 54 bepaalde nog tot voorbereiding van het in werking treden of tot uitvoering van hoofdstuk II dezer wet noodig is, wordt bij algemeenen maatregel van bestuur geregeld.

Artikel 61.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, als bedoeld in artikel 20, draagt zorg, dat door een jongen of een meisje in zijne inrichting geen werkzaamheden worden verricht, welke voor dien jongen of dat meisje ingevolge artikel 20 niet geoorloofd zijn en dat aan het bepaalde in artikel 45 worde voldaan.

Het hoofd of de bestuurder, die een leerling in zijn dienst

heeft, zorgt dat aan het bepaalde in de artikelen 51 tot en met 55 worde voldaan.

Het hoofd of de bestuurder, die een of meer jongens of meisjes in dienst heeft, als bedoeld in artikel 58, zorgt, dat aan het bepaalde in de artikelen 58 en 59 worde voldaan.

HOOFDSTUK III.

Van arbeid, die door bepaalde personen niet mag worden verricht.

Artikel 62.

Op grond van gevaar voor de gezondheid kan bij algemeenen maatregel van bestuur voorwaardelijk of onvoorwaardelijk worden verboden, dat bepaalde personen werkzaam zijn in werklokalen, als bedoeld in artikel 121, onder *a* 1 of 2, waarin bij dien algemeenen maatregel aan te wijzen loodverbindingen worden verwerkt.

Artikel 63.

Kinderen mogen geen arbeid verrichten wanneer zij:

a. hun twaalfde jaar niet voleind hebben;

b. niet ingevolge de bepalingen van de Leerplichtwet (wet van 7 Juli 1900, *Staatsblad* n°. 111) buiten de leerverplichting vallen.

Dit artikel is niet van toepassing op arbeid aan boord van een schip, verricht door kinderen of pupillen van den schipper of visscher, die op dit schip wonen.

Artikel 64.

Jongens, die hun vijftiende jaar niet voleind hebben, en meisjes mogen geen arbeid verrichten in of ten behoeve van eene veenderij dan voor zoover de arbeid uitsluitend bestaat in het verleenen van hulp bij het droogmaken van reeds gesneden en naar het droogveld vervoerde veenspecie.

Artikel 65.

Jongens en meisjes mogen geen arbeid verrichten:

a. bij krachtwerktuigen, bij stoomketels, op locomotieven of op stoomschepen:

1°. als machinist tenzij in tegenwoordigheid van een machinist, die zijn twintigste jaar heeft voleind;

2°. als stoker tenzij in tegenwoordigheid van een machinist of stoker, die zijn twintigste jaar heeft voleind;

b. bij het vervaardigen of verwerken van ontplofbare stoffen tenzij die arbeid veilig kan geschieden;

c. bestaande in het trekken, duwen of dragen van een last, welke kenlijk hun of hare krachten te boven gaat;

d. bestaande in werkzaamheden tot het uitoefenen van gevaarlijke kunstverrichtingen.

Artikel 66.

Jongens, meisjes en vrouwen mogen geen arbeid verrichten in eene open of besloten ruimte, waar voor de eerbaarheid aanstootelijke voorwerpen worden vervaardigd of verpakt. Jongens, meisjes en niet gehuwde vrouwen mogen geen arbeid verrichten in een winkel, waar dergelijke voorwerpen in voorraad zijn.

Artikel 67.

Jongens, meisjes en vrouwen mogen geen arbeid verrichten in werklokalen, waar in den regel loodoxyd, loodsuiker, loodwit, menie of chromaatstoffen worden bereid, accumulatoren voor electriciteit worden vervaardigd of kwik, kwikverfoeliesel of witte phosphor wordt verwerkt.

Artikel 68.

In of ten behoeve van eene steenbakkerij mogen:

a. moeders geen arbeid verrichten zoolang haar jongste of haar eenig kind het zesde jaar nog niet heeft voleind;

b. jongens, meisjes en vrouwen geen arbeid verrichten, bestaande in:

1°. het verplaatsen van beladen kruiwagens;

2°. het neerslaan van steenen uit vormen, welke meer dan één steen bevatten;

3°. het opschieten, opgeven of opdragen van steenen;

4°. het nemen van nog niet geheel afgekoelde gebakken steenen uit de ovens.

Artikel 69.

Door of namens Onzen Minister kan in bijzondere omstandigheden onvoorwaardelijk of voorwaardelijk en niet dan voor een bepaalden tijd schriftelijk vergunning worden verleend, dat eene moeder, die een of meer kinderen heeft, welke hun zesde jaar nog niet hebben voleind, voor zoover die moeder kostwinster is voor haar gezin, in of ten behoeve van eene steenbakkerij anderen arbeid verricht dan in het vorige artikel onder *b* is genoemd.

Artikel 70.

Vrouwelijke personen, ten aanzien van wie deze wet in de artikelen 267 en volgende den arbeidsduur beperkt, mogen geen arbeid verrichten binnen vier weken na hare bevalling.

Artikel 71.

Een vrouwelijk persoon, als bedoeld in het vorige artikel, die in staat van zwangerschap verkeert, moet uiterlijk vier weken voor het vermoedelijke tijdstip van hare bevalling aan het hoofd of den bestuurder van de fabriek, de werkplaats of den winkel, waarin zij werkzaam is, een attest vertoonen van eenen geneeskundige of eene vroedvrouw, hetwelk dat tijdstip vermeldt.

Binnen de vier weken, die ingevolge het attest aan het vermoedelijke tijdstip der bevalling voorafgaan, mag de vrouwelijke persoon geen arbeid verrichten.

Artikel 72.

Jongens, meisjes of vrouwen mogen geen arbeid verrichten:

a. aan drijfwerk, dat in beweging is, als:

1. smeren, reinigen, onderzoeken, herstellen;

2. drijfriemen, touwen of kettingen inkorten of herstellen;

3. drijfriemen, die breeder zijn dan 55 mM., touwen of kettingen opleggen of afnemen tenzij het opleggen en afnemen geschiedt, zonder dat de daaraan werkzame persoon den vloer verlaat;

b. aan in gang zijnde werktuigen, als smeren, reinigen, onderzoeken, herstellen, wanneer de jongen, het meisje of de vrouw loshangend haar, wijde mouwen of een hals- of hoofddoek met loshangende slippen, of mutsen met loshangende slippen of banden of een losse boezelaar draagt of wel wanneer die arbeid gevaar kan veroorzaken;

c. aan in rust zijnde werktuigen, wanneer die arbeid gevaar kan veroorzaken, als: smeren, reinigen, onderzoeken, herstellen, zoolang het drijfwerk, waardoor die werktuigen in beweging plegen te worden gebracht, nog in gang is. Dit verbod geldt evenwel niet, indien de werktuigen behoorlijk afgekoppeld of vastgezet zijn;

d. in overdekte ovens of andere besloten ruimten, waarin de temperatuur meer dan 32° Celsius bedraagt.

Artikel 73.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf draagt zorg, dat in of ten behoeve van zijn bedrijf geen arbeid worde verricht, die in of krachtens dit hoofdstuk is verboden.

Ten aanzien van het bepaalde in de artikelen 70 en 71 strekt die zorg zich slechts uit tot den arbeid in de fabriek, de werkplaats of den winkel.

HOOFDSTUK IV.

Van beveiliging bij den arbeid.

EERSTE AFDEELING.

VAN BEVEILIGING BIJ DEN ARBEID IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Artikel 74.

De voorschriften van deze afdeeling zijn niet van toepassing op bouwwerken.

§ 1. Voorschriften ten behoeve van alle arbeiders.

Artikel 75.

Eene fabriek of werkplaats mag niet gevestigd worden of blijven in eene ingevolge de Woningwet (wet van 22 Juni 1901, *Staatsblad* n°. 158) onbewoonbaar verklaarde woning zoolang de onbewoonbaarverklaring niet is opgeheven.

Artikel 76.

Bij algemeenen maatregel van bestuur worden werkzaamheden aangewezen, die niet mogen worden verricht in werklokalen, die tevens als woon- of slaapvertrekken dienen.

Artikel 77.

Een algemeene maatregel van bestuur, voor zoover deze ingevolge het vorige artikel werkzaamheden aanwijst, treedt in werking een jaar na den dag zijner afkondiging.

Artikel 78.

In de in de artikelen 79 en 81 tot en met 84 voorkomende formules geeft de letter p het aantal arbeiders aan, dat in het werklokaal werkzaam mag zijn; de letter L de vrije luchtruimte in kubieke meters van het werklokaal en de letter i den inhoud in kubieke meters van de ruimte in het werklokaal, die beneden begrensd wordt door een denkbeeldig vlak of denkbeeldige vlakken, die zich bevinden op een afstand van 1.80 M. van den vloer van het werklokaal.

De gemiddelde hoogte van een werklokaal wordt berekend door den inhoud in kubieke meters van het werklokaal te deelen door de oppervlakte in vierkante meters van het werklokaal.

Artikel 79.

In eene fabriek, niet voor het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip als zoodanig gebouwd, moet elk werklokaal eene gemiddelde hoogte hebben van ten minste 3 M.

In dergelijk werklokaal mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$$p = \frac{L}{7}.$$

Artikel 80.

Ten aanzien van het bepaalde in de artikelen 81 tot en met 86 worden de werklokalen in fabrieken, die voor het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip reeds als zoodanig waren gebouwd, onderscheiden in de volgende twee categorieën:

A. de werklokalen, bedoeld in een der artikelen 121, 201, onder *b*, of 206, onder *b*;

B. de overige werklokalen.

Artikel 81.

In de in artikel 80 onder *A* bedoelde werklokalen in fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$p = \frac{L}{6}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 3 M. of meer bedraagt;

$p = \frac{i}{2.40}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 2.10 M. of meer, maar minder dan 3 M. bedraagt;

$p = \frac{L}{25}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt.

Artikel 82.

In de in artikel 80 onder *A* bedoelde werklokalen in fabrieken, niet in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$p = \frac{L}{7}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 3 M. of meer bedraagt;

$p = \frac{i}{2.80}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 2.10 M. of meer, maar minder dan 3 M. bedraagt;

$p = \frac{L}{25}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt.

Artikel 83.

In de in artikel 80 onder *B* bedoelde werklokalen in fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$p = \frac{L}{5}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 3 M. of meer bedraagt;

$p = \frac{i}{2}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 2.10 M. of meer, maar minder dan 3 M. bedraagt;

$p = \frac{L}{20}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt.

Artikel 84.

In de in artikel 80 onder *B* bedoelde werklokalen in fabrieken, niet in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule;

$p = \frac{L}{6}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 3 M. of meer bedraagt;

$p = \frac{i}{2.40}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 2.10 M. of meer, maar minder dan 3 M. bedraagt;

$p = \frac{L}{20}$, indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt.

Artikel 85.

Voor de toepassing van de artikelen 79 tot en met 84 worden de lokalen, die met een werklokaal in zoodanige open verbinding staan, dat de gemeenschap niet kan worden afgesloten, geacht met dat werklokaal één geheel uit te maken, indien de opening, welke de gemeenschap vormt, eene doorsnede heeft van ten minste zoovele malen 1000 c.M^2. als het aantal arbeiders in bedoelde lokalen bedraagt, met dien verstande, dat de doorsnede in geen geval kleiner zij dan 1.80 M^2.

In geen der met elkander in gemeenschap staande lokalen mag echter het aantal arbeiders meer bedragen dan $1\frac{1}{2}$ maal het aantal arbeiders, dat in het lokaal werkzaam zoude mogen zijn indien het eerste lid geen toepassing vond.

Artikel 86.

Het in de artikelen 79 tot en met 84 bepaalde is niet van toepassing op open houten of ijzeren loodsen en luchtige getimmerten.

Artikel 87.

Het laagste gedeelte van den zolder van eene bakkerij en van den zolder van een werklokaal, waarin de arbeiders aan groote uitstralende warmte zijn blootgesteld, moet ten minste 0,70 M. boven den aanliggenden grond liggen wanneer de bakkerij of de fabriek of werkplaats, waarin het werklokaal is gelegen, als zoodanig is gebouwd na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip.

Het bepaalde in het eerste lid is niet van toepassing indien het hoofd of de bestuurder aantoont, dat de bakkerij of de fabriek of werkplaats aan het daar bepaalde heeft voldaan en dat de aangrenzende grond daarna door of op last van een openbaar lichaam is opgehoogd.

Artikel 88.

Luchtverversching.

In ieder werklokaal moet worden gezorgd voor een doelmatigen en voldoenden toevoer van versche en afvoer van bedorven lucht, onder vermijding van hinderlijken tocht.

Artikel 89.

Het koolzuurgehalte der lucht in een werklokaal mag niet overschrijden eene grens, die bij algemeenen maatregel van bestuur wordt aangewezen.

Het eerste lid geldt niet voor werklokalen, waarin tengevolge van de daarin plaats hebbende wijze van bewerking koolzuur vrijkomt.

De wijze, waarop het koolzuurgehalte wordt bepaald, wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 90.

Verlichting.

Een werklokaal moet gedurende den werktijd zooveel mogelijk gelijkmatig zijn verlicht.

Artikel 91.

In een werklokaal moet ter plaatse, waar arbeid wordt verricht, het rechtstreeks invallende zonlicht kunnen worden afgesloten.

Artikel 92.

Tenzij de aard van het bedrijf zich daartegen verzet, moet in fabrieken en werkplaatsen, na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip als zoodanig gebouwd, in elk werklokaal het oppervlak van de lichtopening of van de lichtopeningen indien deze geen andere ruiten bevat of bevatten dan van helder, ongekleurd glas ten minste een tiende en anders ten minste een zevende van het vloeroppervlak bedragen.

Artikel 93.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald aan welke eischen, ter plaatse, waar arbeid wordt verricht, moet voldoen zoowel de dag- als de kunstverlichting van een werklokaal,

waar het bedrijf wordt uitgeoefend van:

a. borduren;

b. diamanten of andere edelgesteenten bewerken;

c. glas slijpen;

d. maken van goud- of zilverwerk;

e. graveeren of houtsnijden;

f. instrumenten maken;

g. kant maken;

h. letterzetten;

i. machinaal breien;

k. naaien;

l. teekenen;

m. stikken;

n. uurwerken maken of herstellen,

of waar eenig ander bedrijf wordt uitgeoefend, hetwelk helder licht vereischt.

De algemeene maatregel kan naar gelang van de werkzaamheden, die in de werklokalen worden verricht, een verschillenden eisch stellen zoowel aan de dag- als aan de kunstverlichting.

Artikel 94.

De privaten, gangen, trappen, fabrieksterreinen en overige aanhoorigheden van eene fabriek of werkplaats, behooren op tijden, waarin zij moeten worden gebruikt of betreden, voldoende te zijn verlicht.

Artikel 95.

De bevoegde ambtenaar kan aangeven in welke werklokalen eene voldoende noodverlichting beschikbaar moet zijn.

Artikel 96.

Gevaar voor en bij brand.

De van brandbaar materiaal vervaardigde vloer onder vuurhaarden, ovens, fornuizen of andere vuurplaatsen moet bekleed

zijn met metselwerk of eenig ander brandvrij en slecht warmtegeleidend materiaal; die vloerbekleeding moet aan de zijde, waar open vuur brandt of waar gestookt wordt, tot ten minste 1 M. uitsteken met dien verstande, dat voor kachels en kleine fornuizen als vloerbekleeding ijzer of ander brandvrij materiaal mag worden gebruikt, mits dit 0.3 M. aan de vuur- of stookzijde vooruitspringt en tusschen de onderzijde van den kachel of het fornuis en de bekleeding eene luchtlaag is, waarvan de hoogte ten minste 0.02 M. bedraagt.

Artikel 97.

In een werklokaal moeten de met olie of vet gedrenkte poetslappen of andere, in hooge mate aan zelfontbranding onderhevige, voorwerpen of stoffen brandvrij worden geborgen.

Artikel 98.

In een werklokaal, waar aether, naphta, benzine of andere vluchtige vloeistoffen worden gebezigd, welker dampen met lucht ontplofbare mengsels kunnen vormen, mogen deze vloeistoffen niet anders aanwezig zijn dan in metalen vaten en tot geene grootere hoeveelheid dan voor gebruik per dag noodig is.

De niet voor een zelfden dag noodige hoeveelheid vloeistoffen, bedoeld in het eerste lid, moet bewaard worden buiten de werklokalen op eene wijze, aan te duiden door den bevoegden ambtenaar. In eene bewaarplaats der in het eerste lid bedoelde vloeistoffen mag nimmer vuur of kunstlicht aanwezig zijn.

Artikel 99.

In een werklokaal, waar door de wijze van uitoefening van het bedrijf gevaar voor ontploffing kan ontstaan, en in de daarmede in directe verbinding staande ruimten mag nimmer vuur of ander dan voldoend geïsoleerd kunstlicht aanwezig zijn. Buiten de werklokalen mag zich geen vuur of niet voldoend geïsoleerd kunstlicht bevinden dan op voldoenden afstand.

In de bewaarplaatsen der stoffen, welke bij de in het eerste lid bedoelde bedrijven worden gebruikt of ontstaan, mag nimmer vuur of kunstlicht aanwezig zijn.

Artikel 100.

Eene lichtvlam, die op een afstand van 0.75 M. of minder van brandbare zolderingen is geplaatst, moet van een warmte-keerend scherm zijn voorzien; de brandbare voorwerpen, die op zoodanigen afstand van lichtvlammen zijn geplaatst, dat gevaar voor ontbranding bestaat, moeten doelmatig zijn beschut.

Artikel 101.

De weg, waarlangs een werklokaal bij brand moet worden ontruimd, mag niet versperd zijn, zoolang in dat lokaal iemand

aanwezig is. Op of langs dien weg mogen zich geen voorwerpen bevinden, welke bij haastige ontruiming versperring kunnen veroorzaken. In de gangen, welke deel van dien weg uitmaken mogen geen kleederen worden opgehangen of geborgen tenzij de bevoegde ambtenaar oordeelt, dat daartegen geen bezwaar bestaat.

Artikel 102.

Eene deur, die op eene trap uitkomt, moet zoodanig zijn ingericht, dat zij noch de vrije ruimte op de trap vermindert noch de vrije beweging langs de trap belemmert.

Artikel 103.

In elk werklokaal moet behalve de gewone toegang of uitgang een raam of andere opening zijn, welke gelegenheid biedt tot ontkoming. Deze gelegenheid moet op eene in het oog vallende wijze worden aangeduid.

Met toestemming van den bevoegden ambtenaar kan, in plaats van de gelegenheid tot ontkoming, worden volstaan met eene gelegenheid tot redding.

Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing op een werklokaal, waar eene buitendeur aanwezig is en dat gelijkstraats of lager dan de begane grond is gelegen.

Artikel 105.

In of nabij een werklokaal, waar licht brandbare of ontplofbare stoffen worden bewerkt, aanwezig zijn of ontstaan, zoo ook bij eene tot eene fabriek of werkplaats behoorende bergplaats van stoffen, die aan broeiing of in hooge mate aan zelfontbranding onderhevig zijn, moeten doelmatige en in goeden staat van onderhoud verkeerende brandbluschmiddelen beschikbaar zijn. Op verlangen van den bevoegden ambtenaar moeten in zijn bijzijn proeven worden genomen om de bruikbaarheid der brandbluschmiddelen te beoordeelen.

Artikel 106.

In eene fabriek moeten de schoorsteenen en rookgeleidingen naar den eisch van goed werk van onbrandbaar materiaal zijn vervaardigd; geen houtwerk, zelfs niet bekleed of bemetseld, mag daarin aanwezig zijn. Deze bepaling geldt slechts dan voor eene fabriek, waarin niet een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd en minder dan tien personen plegen te blijven, wanneer de fabriek na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip is gebouwd of wordt gevestigd in een gebouw, dat na het tijdstip is gesticht.

Ovens gebouwd na het in het eerste lid bedoelde tijdstip, moeten naar den eisch van goed werk van onbrandbaar materiaal zijn vervaardigd; geen houtwerk zelfs niet bekleed of bemetseld, mag daarin of daaraan aanwezig zijn.

Artikel 107.

In eene fabriek moeten de rookgeleidingen en toestellen, waardoor warmte wordt voortgebracht of verspreid, uitgezonderd die tot verwarming door stoom of warm water, op zoodanigen afstand van houtwerk of andere brandbare stoffen zijn geplaatst, dat geen gevaar voor ontbranding bestaat; op een afstand van ten minste 0.3 M. boven deze rookgeleidingen en inrichtingen moet eene bescherming van ijzergaas of van ander onbrandbaar materiaal worden aangebracht, indien daarboven gedroogd wordt en er gevaar bestaat, dat daarop vallende voorwerpen in brand geraken.

Artikel 108.

In eene fabriek moet een lokaal, waarin stoffen worden gedroogd, die in hooge mate aan zelfontbranding onderhevig zijn, brandvrij gebouwd of op doelmatige wijze met onbrandbare stof bekleed zijn. Hetzelfde geldt voor een in eene fabriek gelegen lokaal, waar een hitte van meer dan 40° C. vereischt of veroorzaakt wordt, tenzij de verwarming geschiedt uitsluitend door stoom of warm water.

Artikel 109.

In eene fabriek, waarin 10 of meer arbeiders werkzaam zijn in een of meer werklokalen, waarvan de vloer meer dan 3.50 M. boven den beganen grond is gelegen, moeten die werklokalen langs eene trap te bereiken zijn.

Artikel 110.

In elk gedeelte van eene fabriek moet ten minste éene trap zijn, die òf geplaatst is in eene van de werklokalen gescheiden ruimte, welke door wanden van steen of eenig ander onbrandbaar materiaal is omsloten òf buiten het gebouw in de open lucht is aangebracht:

a. wanneer de fabriek niet in werking is gebracht vóór 1 Januari 1897 en meer dan 50 arbeiders in het fabrieksgedeelte van eene trap gebruik maken om hunne werklokalen te bereiken;

b. wanneer de fabriek in werking is gebracht na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, daarin in den regel meer dan 50 arbeiders zijn en meer dan 25 arbeiders in het fabrieksgedeelte van eene trap gebruik maken om hunne werklokalen te bereiken;

c. wanneer de fabriek als zoodanig is gebouwd na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip en meer dan 25 arbeiders in het fabrieksgedeelte van eene trap gebruik maken om hunne werklokalen te bereiken.

Artikel 111.

In eene fabriek moet de kleinste doorgangsbreedte van den weg of de som der kleinste doorgangsbreedten van elk der wegen, gevormd door de deuropeningen, gangen, trappen enz., waarlangs de arbeiders hunne werklokalen moeten bereiken, binnengaan of verlaten, bedragen:

a. ten minste 1 M., wanneer meer dan 25 doch niet meer dan 50 arbeiders in den regel daarvan gebruik maken, met dien verstande, dat voor fabrieken, in werking gebracht vóór het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, eene kleinste doorgangsbreedte van 0.75 M. voldoende is;

b. ten minste 1.20 M., wanneer meer dan 50 doch niet meer dan 100 arbeiders in den regel daarvan gebruik maken, met dien verstande, dat voor fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, eene kleinste doorgangsbreedte van 1 M. voldoende is;

c. ten minste 1.50 M., wanneer meer dan 100 doch niet meer dan 200 arbeiders in den regel daarvan gebruik maken, met dien verstande, dat voor fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, eene kleinste doorgangsbreedte van 1.25 M. voldoende is;

d. ten minste 0.45 M. meer dan 1.50 M. voor elk honderdtal arbeiders meer dan 200, dat in den regel daarvan gebruik maakt, met dien verstande, dat voor fabrieken, in werking gebracht vóór het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, in plaats van 0.45 M. voldoende is 0.40 M.

Om als een in het eerste lid bedoelde weg te worden aangemerkt mag men zich daarin niet bevinden:

1. eene plaats, waarvan de doorgangsbreedte minder is dan 0.60 M.;
2. eene trap, steiler dan 2 op 1 en minder breed dan 0.70 M.;
3. eene wenteltrap, minder breed dan 0.70 M.

Een hijschbak wordt niet aangemerkt als een deel van den in dit artikel bedoelden weg.

Artikel 112.

Een werklokaal, waarin meer dan 100 arbeiders werkzaam zijn, moet verlaten kunnen worden langs ten minste twee verschillende wegen, als bedoeld in het vorige artikel.

Artikel 113.

In eene fabriek, waar in den regel meer dan 50 arbeiders van dezelfde trap gebruik moeten maken, om hunne werklokalen te

bereiken, waarvan de vloer meer dan 3.50 M. boven den beganen grond is gelegen, moet de begane grond van uit die werklokalen, behalve langs bedoelde trap, ook te bereiken zijn langs eene tweede doelmatige trap of eene doelmatige buiten het werklokaal of de werklokalen geplaatste noodtrap of aangebrachte noodladder tenzij de belendingen goede gelegenheid tot ontkoming aanbieden.

Artikel 114.

Eene deur van een werklokaal, waarin meer dan 50 arbeiders werkzaam zijn, moet, waar zij toegang geeft tot eene gang of trap, naar buiten draaien, of indien dit niet mogelijk is, zijwaarts inschuiven.

Artikel 115.

Een werklokaal, dat gelijkstraats is gelegen en waar meer dan 50 arbeiders werkzaam zijn, moet, indien aldaar of in de ondergelegen verdieping licht brandbare stoffen worden bewerkt of aanwezig zijn, behalve de in het vorige artikel bedoelde deur nog ten minste een uitgang hebben, zoo mogelijk aan eene andere zijde van het werklokaal gelegen dan de deur, tenzij ten minste één raam geopend kan worden en de ontvluchting daardoor niet wordt belemmerd.

Artikel 116.

De hoofdingangsdeur van eene fabriek, van een fabrieksgebouw of van een fabrieksgedeelte, waar in den regel meer dan 50 arbeiders zijn, moet naar buiten draaien of, indien dit niet mogelijk is, zijwaarts inschuiven:

a. wanneer in de fabriek licht brandbare stoffen worden bewerkt of aanwezig zijn, of

b. wanneer de fabriek niet in werking is gebracht vóór 1 Januari 1897.

Artikel 117.

In eene fabriek, niet in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, waar in den regel meer dan 50 arbeiders zijn, moeten, indien aldaar of in de ondergelegen verdieping licht brandbare stoffen worden bewerkt of aanwezig zijn, de kokers van hijschbakken, die voor de werklokalen zijn bestemd, daar buiten geplaatst, of waar dit niet mogelijk is, van onbrandbaar materiaal vervaardigd en met vuurvaste deuren gesloten zijn.

Artikel 118.

Overkleederen.

Voor elken arbeider in een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, onder *a* 1 of 2 of *b*, moet een doelmatig overkleed beschikbaar zijn, hetwelk ten minste eenmaal per week op afdoende

wijze uitgespoeld en gedroogd of op andere door den bevoegden ambtenaar aan te geven wijze gereinigd moet zijn.

De bevoegde ambtenaar kan een of meer arbeiders of groepen van arbeiders in een werklokaal, als bedoeld in artikel 121 onder *a* 1, aanwijzen, voor wie geen overkleed beschikbaar behoeft te zijn.

Wanneer dit door den bevoegden ambtenaar noodig wordt geoordeeld moet het uitspoelen en drogen of het op andere wijze reinigen van het overkleed meer dan eenmaal per week plaats hebben.

Het bepaalde in het eerste en het derde lid is van toepassing op een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, onder *f*, wanneer dat werklokaal deel uitmaakt van eene fabriek.

Artikel 119.

Kleedkamers.

In eene fabriek moeten, wanneer mannelijke en vrouwelijke personen in dezelfde lokalen of in hetzelfde lokaal arbeid verrichten en voor den aanvang van den arbeid zich verkleeden, een of meer uitsluitend voor meisjes en vrouwen bestemde kleedkamers beschikbaar zijn. Deze bepaling is niet van toepassing wanneer uitsluitend overkleederen worden afgelegd. Wanneer in eene fabriek, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, geene voldoende lokaliteit voor kleedkamers aanwezig is, moet eene naar seksen gescheiden gelegenheid, waar de kleeren kunnen worden opgeborgen, aanwezig zijn.

Artikel 120.

De kleeren, afgelegd door een arbeider, die een werklokaal binnengaat, als bedoeld in artikel 121, onder *a* 1 of 2, *b* of *f*, moeten opgeborgen kunnen worden buiten die werklokalen in eene binnenshuis gelegen, naar seksen gescheiden, buiten de schaftlokalen zich bevindende gelegenheid.

Artikel 121.

Schaften buiten de werklokalen.

Een arbeider mag geen voedsel nuttigen in een werklokaal, waar:

a. in of ten behoeve van de bedrijven van het vervaardigen van keramische producten, emails of geëmailleerde waren:

1. in den regel glazuren, verfstoffen of emails worden bereid of glazuren of emails worden verwerkt, die meer dan eene bij algemeenen maatregel van bestuur te bepalen hoeveelheid lood in loodverbindingen andere dan zwavellood (loodglans, looderts) bevatten of in den regel die glazuren of emails op voorwerpen worden aangebracht of schadelijke gevolgen van die aangebrachte stoffen zich naar het oordeel van den bevoegden ambtenaar kunnen doen gevoelen;

2. in den regel het schilderen of bedrukken ter versiering van de te vervaardigen voorwerpen plaats heeft;

b. in den regel:

1. arsenicumverbindingen worden bereid of verwerkt;
2. cyanverbindingen, die giftig zijn, bereid of verwerkt worden of ontstaan;
3. spaansch groen wordt bereid;
4. zink of zinkwit wordt bereid;
5. sublimaat wordt bereid of verwerkt of kwikhoudende verfstoffen worden bereid;

c. in den regel schadelijke dampen ontstaan, als die van ammoniak, arseen-, chloor- of fluorwaterstof, chloor, houtgeest, kooloxyd, loodoxyd, nitreuse verbindingen, phosphor, zinkoxyd, zwaveligzuur, zwavelkoolstof, zwavelwaterstof;

d. de dampkringslucht verontreinigd kan worden door stof van tabak;

e. in den regel de dampkringslucht verontreinigd kan worden door stof van:

1. bronzerijen in letter- of steendrukkerijen;
2. lompensorteerderijen;

f. in den regel vergiftige verf, in poedervorm of vermengd met andere vloeistoffen dan olie of dergelijke, wordt behandeld;

g. in den regel wordt gewerkt met vergiftige stoffen als lood, loodlegeeringen, loodverbindingen in:

1. ateliers voor glas in lood;
2. capsulefabrieken;
3. diamantslijperijen;
4. hagelgieterijen;
5. lettergieterijen of stereotypie-inrichtingen;
6. letterzetterijen;
7. letterdrukkerij;
8. loodenbuizenfabrieken;
9. loodpletterijen;
10. loodsmelterijen;
11. metaalwarenfabrieken;
12. muziekinstrumentmakerijen;
13. orgelpijpmakerijen;
14. vijlenkapperijen.

Artikel 122.

Voor een arbeider, werkzaam in een werklokaal, genoemd in artikel 121, onder *a* 1 of 2, *b*, *c* of *g* en dat deel uitmaakt van eene fabriek, moet, wanneer hij in de fabriek voedsel nuttigt, daartoe buiten de werklokalen een doelmatig, behoorlijk verlicht, zindelijk gehouden, 's winters voldoend verwarmd lokaal beschikbaar zijn, dat niet in directe verbinding mag staan met de bovenbedoelde werklokalen.

Voor een arbeider, die in hoofdzaak werkzaam pleegt te zijn in eene open loods of buiten, moet, wanneer hij ter plaatse schaft, daartoe een doelmatig, behoorlijk verlicht, zindelijk gehouden, 's winters voldoend verwarmd lokaal beschikbaar zijn.

Artikel 123.

Privaten.

Voor de arbeiders in eene fabriek of werkplaats moet ten minste één doelmatig privaat beschikbaar zijn.

In eene fabriek, waar 10 of meer arbeiders werkzaam zijn, moeten voor de arbeiders doelmatige naar seksen gescheiden en met het oog op de zedelijkheid geen aanstoot gevende privaten — ten minste één voor elke 30 of minder meisjes of vrouwen en ten minste één voor elke 50 of minder jongens of mannen — en voor de jongens en de mannen een voldoend aantal urinoirs beschikbaar zijn.

Artikel 124.

In eene fabriek moeten voor arbeiders, die geregeld in zeer warme lokalen arbeid verrichten of aan groote warmte zijn blootgesteld, de privaten en urinoirs tochtvrij en binnendoor te bereiken zijn.

Artikel 125.

De privaten en urinoirs in eene fabriek, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mogen — tenzij deze waterclosets zijn, die geen stank verspreiden — niet in direkte verbinding staan met eenig werklokaal. De portalen of gangen, waardoor deze privaten van de werklokalen gescheiden zijn, moeten geventileerd worden zoodanig, dat geen stank in de werklokalen waarneembaar is. Indien noch het een noch het ander kan geschieden, dan moeten deze privaten en urinoirruimten van luchtkokers en de trechters van doelmatige stankafsluiters zijn voorzien.

Artikel 126.

De privaten en urinoirs in eene fabriek, niet in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, mogen — tenzij deze waterclosets zijn, die geen stank verspreiden — niet in directe verbinding staan met eenig werklokaal. De portalen of gangen, waardoor deze privaten

van de werklokalen gescheiden zijn, moeten geventileerd worden zoodanig, dat geen stank in de werklokalen waarneembaar is.

Artikel 127.

Zindelijkheid.

Waar dit den bevoegden ambtenaar noodig voorkomt, moeten doelmatige maatregelen worden genomen tegen het verspreiden van ziektekiemen door spuwsel.

Artikel 128.

De vloer van een werklokaal, als bedoeld in een der artikelen 121, 201, onder *b*, of 206, onder *b*, alsmede die van een werklokaal, waar eene aan bederf onderhevige stof wordt verwerkt, moet doelmatig zijn vervaardigd en zoodanig ingericht, dat hij behoorlijk rein gehouden en zoo noodig ontsmet kan worden.

Artikel 129.

De vloer van een werklokaal, waarin voor den arbeid veel water wordt gebruikt, moet zoodanig zijn ingericht, dat het water behoorlijk kan afloopen.

Artikel 130.

De vloer van een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, alsmede die van een werklokaal, waar eene aan bederf onderhevige stof wordt verwerkt, moet eenmaal of zoo vele malen per week als de bevoegde ambtenaar noodig oordeelt worden geschrobd of gedweild.

Artikel 131.

De vloer van een werklokaal, niet bedoeld in het vorige artikel, moet worden geschrobd of gedweild telkens na den tijd, die door den bevoegden ambtenaar is bepaald.

Artikel 132.

Waar de aard van het bedrijf zich tegen schrobben of dweilen van den vloer verzet, zijn de artikelen 130 en 131 niet van toepassing, maar moet de vloer worden gereinigd overeenkomstig de aanwijzingen van den bevoegden ambtenaar.

Artikel 133.

Wanneer de bevoegde ambtenaar zulks noodig oordeelt, moet ter plaatse, waar arbeid wordt verricht, een houten vloer of een houten rooster aanwezig zijn.

Artikel 134.

Een werklokaal met aanhoorigheden moet zooveel mogelijk zindelijk, stofvrij en droog worden gehouden. Privaten en urinoirs moeten zooveel mogelijk zindelijk en stofvrij worden gehouden.

Artikel 135.

Het bij de bewerking ontstane afval, inzonderheid indien dit aan bederf onderhevig is, moet spoedig verwijderd worden.

Artikel 136.

De wanden en de zoldering van een werklokaal moeten ten minste eenmaal in de 15 maanden naar den aard en behoorlijk worden gewit, afgewasschen of op andere wijze gereinigd.

Artikel 137.

Waschgelegenheden.

In eene fabriek of werkplaats, waarin arbeiders werkzaam zijn in een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, onder *a* 1 of 2, *b*, *c*, *e*, *f* of *g* alsmede in eene fabriek, waar arbeiders aan groote warmte, stof of vuil zijn blootgesteld, moeten voor die arbeiders binnenshuis gelegen, naar seksen gescheiden en doelmatige waschgelegenheden — ten minste één voor elke 5 of minder arbeiders, die gelijktijdige rust- of schafttijden hebben — aanwezig zijn. In elke waschgelegenheid moeten zeep, nagelborstels en handdoeken beschikbaar zijn, moet gebruikt water kunnen wegvloeien en moet schoon en zoo noodig verwarmd water kunnen toevloeien.

Artikel 138.

Aan een in het vorige artikel bedoelden arbeider moet onmiddellijk voor het einde van elken werktijd voldoende tijd worden gegeven om van eene waschgelegenheid gebruik te maken.

Artikel 139.

In eene fabriek of werkplaats, waarin arbeiders werkzaam zijn, die door den aard van hun arbeid lichaamsreiniging van meerderen omvang dan alleen van hoofd en handen behoeven, moeten voor die arbeiders doelmatige badgelegenheden — ten minste ééne voor elke 20 of minder arbeiders — beschikbaar zijn.

Artikel 140.

Het gebruiken van niet giftvrije verzwaringsgewichten bij het slijpen van edele steenen is verboden.

Artikel 141.

Indien in een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, onder *a* 1 of 2, *b* of *c*, gevaar voor vergiftiging bestaat, moeten daartegen de door den bevoegden ambtenaar aangewezen maatregelen zijn genomen.

Artikel 142.

Verwarming.

Het werklokaal, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, dat van den arbeider weinig lichaamsbeweging vordert moet bij

koude weersgesteldheid behoorlijk zijn verwarmd, voor zoover de aard van het bedrijf zich niet daartegen verzet.

Artikel 143.

Het dak, dat een werklokaal begrenst, behalve wanneer dat lokaal een open loods of luchtig getimmerte is of het eene gemiddelde hoogte van meer dan 4 M. boven den vloer heeft, moet, indien het met pannen of metaal gedekt is, behoorlijk beschoten zijn, tenzij de aard van het bedrijf zich daartegen verzet.

Artikel 144.

De te warme lucht moet doelmatig worden afgevoerd, voor zoover de aard van het bedrijf zulks toelaat.

Artikel 145.

In elk werklokaal moet op verlangen van den bevoegden ambtenaar op door dezen aan te wijzen plaats een goed werkende thermometer zijn opgehangen.

Artikel 146.

Gassen, dampen of stof.

De verspreiding van gassen, dampen of stof, die schadelijk voor de gezondheid of hinderlijk zijn, moet zooveel mogelijk worden belet of tegengegaan, zoo noodig machinaal, wanneer een krachtwerktuig aanwezig is.

Indien die verspreiding niet of niet voldoende kan worden belet of tegengegaan, moet voor elken arbeider een doelmatige, afzonderlijk voor hem bestemde respirator beschikbaar zijn.

Artikel 147.

Wanneer het mechanisch afzuigen van gassen, dampen of stof eene groote en snelle luchtverwisseling vereischt, moeten voldoende openingen worden aangebracht voor de toetreding der buitenlucht en moet zoo noodig eene inrichting aanwezig zijn, welke bij koude weersgesteldheid de inkomende buitenlucht behoorlijk verwarmt.

Artikel 148.

In ovens, eesten, droogstoven, drooginrichtingen of andere besloten ruimten, waarin eene temperatuur van meer dan 32° C. pleegt te heerschen of in een werklokaal, als bedoeld in artikel 121, onder *b* of *c*, of in artikel 201, onder *b*, 3, 4 of 7, waaruit de schadelijke dampen of het stof niet voldoende afgevoerd zijn of kunnen worden, mag een arbeider niet langer verblijven dan door den bevoegden ambtenaar wordt bepaald.

Artikel 149.

Drinkwater.

De bevoegde ambtenaar kan bepalen, dat goed drinkbaar water, gekookte of andere geschikte alkoholvrije drank in voldoende hoeveelheid kosteloos aan de arbeiders in eene fabriek moet worden verstrekt.

Artikel 150.

Gevaren door werktuigen enz.

De minder dan 1.80 M. van den werkvloer verwijderde en gevaar veroorzakende deelen van:

a. krachtwerktuigen als vliegwielen, krukken, uitstekende zuigerstangen, waterraderen en molenwieken;

b. werktuigen als vliegwielen van drukpersen of andere werktuigen en raderen bij voorbeeld van boorbanken, van lieren, van hijschkranen;

c. werktuigen en drijfwerken als laagliggende krukken, assen, riemschijven, riemen, spieën, stelschroeven en andere gevaarlijke deelen,

moeten van doelmatige veiligheidsinrichtingen zijn voorzien.

Artikel 151.

De doorgangen tusschen de werktuigen moeten voldoende breed zijn en vrij worden gehouden van alles wat voor het verkeer gevaar kan veroorzaken. In eene fabriek of werkplaats, in werking gebracht na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, alsmede in een na dat tijdstip in gebruik genomen werklokaal van eene reeds bestaande fabriek of werkplaats, moet de breedte der doorgangen alsmede die der standplaatsen bij machines ten minste 0.6 M. en de breedte der doorgangen, waarlangs transport pleegt plaats te hebben, ten minste 1 M. bedragen.

Artikel 152.

Drijfriemen, die eene snelheid van 10 M. of meer per seconde hebben, alsmede bij hoog drijfwerk de meer dan 15 c.M. breede drijfriemen, zware kettingen en touwen, die bij afvallen gevaar kunnen veroorzaken, moeten doelmatig zijn ondervangen of beschut.

Artikel 153.

Arbeiders moeten doelmatig zijn beschermd tegen het gevaar van het uitvliegen der spoel van een weefgetouw, waarvan de spoelen meer dan 80 slagen per minuut maken. Hetzelfde geldt van een weefgetouw, waarvan de spoelen meer dan 60 slagen

per minuut maken wanneer het eene rietbreedte heeft van 1.50 M. of meer.

Artikel 154.

Een arbeider bij een werktuig, waarvan de snijdende, snelloopende of plettende deelen gevaar kunnen veroorzaken, bij voorbeeld bij cirkel- en lintzagen, frees-, steek-, schaaf- en snijmachines bij het bewerken van hout in gebruik, stroosnijmachines, lompensnijders, papiersnijwerktuigen, hakmeswerktuigen, metaalscharen, stempelwerktuigen, degelpersen, duivels (wolven) der spinnerijen, kalanders en walsen, moet, voor zoover de practijk middelen aan de hand geeft, doelmatig tegen gevaar zijn beschermd.

Artikel 155.

Waar door het afvliegen van splinters, schilfers of vonken gevaar bestaat voor oogverwondingen, moeten doelmatige veiligheidsbrillen worden verschaft. Eveneens behooren ten behoeve van een arbeider, die aan groote stralende warmte, fel licht of spatten van gevaarlijke vloeistoffen of gesmolten metalen is blootgesteld, een doelmatig scherm of een masker beschikbaar te worden gesteld.

Artikel 156.

Gereedschappen.

Gereedschap, dat gevaar kan veroorzaken, moet in goeden staat van onderhoud verkeeren.

Artikel 157.

Een slijpsteen of ander werktuig, dat door een krachtwerktuig in beweging wordt gebracht en dat gevaar voor uiteenvliegen oplevert, moet steeds in goeden staat van onderhoud verkeeren en doelmatig zijn beschut, terwijl zijne omtrekssnelheid de voor een veilig gebruik toe te laten maat niet mag overschrijden. Het krachtwerktuig moet daartoe zoo mogelijk van een goed werkenden regulateur zijn voorzien.

Artikel 158.

Een werktuig, dat door een krachtwerktuig in beweging kan worden gebracht, moet van zoodanige inrichting zijn voorzien, dat het onafhankelijk van het krachtwerktuig met zekerheid en veilig kan stil gezet worden. Het afwerpen van den riem zonder meer is slechts voor een riem van minder dan 4 c.M. breedte en minder dan 2 M. snelheid per seconde geoorloofd.

Artikel 159.

Een arbeidswerktuig, waarvan de as rechtstreeks wordt aangedreven, moet — wanneer deze zich met eene zeer groote omtreks-

snelheid beweegt — voorzien zijn van losse en vaste schijf of van eene inrichting, waardoor het werktuig geheel van het drijfwerk kan worden ontkoppeld.

Indien eene losse en eene vaste schijf worden gebezigd, moet zoo noodig de losse schijf zijn aangebracht op een afzonderlijken tap, geheel onafhankelijk van de. as van het arbeidswerktuig. Maakt de drijfas niet meer dan 800 omwentelingen in de minuut, dan kan worden volstaan met het plaatsen van de losse schijf op de aandrijvende as.

Artikel 160.

Een afgeworpen drijfriem moet zoo mogelijk zoodanig worden opgehangen, dat de riem niet op de in beweging zijnde as rust.

Artikel 161.

Indien het drijfwerk van verschillende fabrieken of van verschillende afdeelingen van eene fabriek door één krachtwerktuig wordt gedreven, moet in elk dier fabrieken of afdeelingen het drijfwerk afzonderlijk en doelmatig kunnen worden stilgezet of afgekoppeld of, wanneer dit niet mogelijk is, uit elk der fabrieken of afdeelingen den machinist een sein kunnen worden gegeven, om het krachtwerktuig onmiddellijk stop te zetten.

Artikel 162.

Van uit elk werklokaal, waarvan het drijfwerk niet in dat lokaal kan worden stilgezet en waarin het krachtwerktuig niet is geplaatst, moet den machinist een sein kunnen worden gegeven om het krachtwerktuig onmiddellijk stop te zetten.

Artikel 163.

Vóór het in gang zetten van een krachtwerktuig moet steeds een sein worden gegeven, dat duidelijk waarneembaar is overal, waar door dat krachtwerktuig drijfwerk of werktuigen worden gedreven.

Artikel 164.

Waar het smeren van drijfwerk en het opleggen van een riem gevaar kan opleveren moet zulks bij stilstand geschieden. Laat de aard van het bedrijf dit niet toe, dan moet het smeren zoodanig kunnen geschieden, dat het gevaar tot een minimum herleid wordt.

Artikel 165.

Een krachtwerktuig moet van zoodanige inrichting zijn voorzien, dat het in gang brengen zonder gevaar kan geschieden.

Artikel 166.

De gemeenschappelijke stoomleidingen en de gemeenschappelijke spui- en voedingsleidingen van meerdere stoomketels moeten,

wanneer binnen een of meer dier ketels arbeid moet worden verricht, terwijl de overige in gebruik zijn, geheel worden afgekoppeld, of in genoemde leidingen moet tusschen de leiding en elk der in rust zijnde ketels eene stopflens zijn geplaatst, die den stoom of het water veilig afsluit.

Met geheele afkoppeling of plaatsing van eene stopflens wordt gelijk gesteld met betrekking tot:

a. de stoomleidingen:

het aanwezig zijn van twee goed werkende afsluiters tusschen elk der buiten gebruik zijnde ketels en de stoomleiding, welke afsluiters beide gesloten zijn;

b. de spuileidingen:

het vervangen zijn van de doorboorde plug der spuikraan door eene doelmatig ingebrachte volle plug;

c. de voedingsleidingen:

het gesloten zijn van de voedingskraan aan den ketel terwijl tevens de voedingsklep op doelmatige wijze in gesloten stand is vastgezet.

Artikel 167.

Bij een stoomketel moeten het peilglas en de manometer voldoende belicht zijn en moet de toegang tot die toestellen genoegzaam vrij worden gehouden.

Artikel 168.

Een buis, waardoor stoom of heete vloeistoffen worden geleid, moet, voor zoover het mogelijk is bij gewoon verkeer daarmede in aanraking te komen, doelmatig bekleed zijn.

Artikel 169.

De ruw- en de distilleerketels in branderijen en distilleerderijen moeten zoodanig zijn vervaardigd of ingericht en in zoodanigen staat van onderhoud verkeeren, dat zij geen gevaar opleveren.

Artikel 170.

In eene fabriek, waar drijfwerk of werktuigen door een krachtwerktuig in beweging worden gebracht of waar kokende of bijtende vloeistoffen, gloeiende of gesmolten metalen of ontplofbare stoffen worden verwerkt, moeten doelmatige middelen voor eerste hulp bij ongevallen beschikbaar worden gehouden en gesteld.

Artikel 171.

Een steiger met toebehooren moet voldoen aan den eisch van goed en veilig werk.

Artikel 172.

Bordessen, enz.

Een bordes, gaanderij, vloer- of wandopening benevens de plaats, waar een hijschbak neerkomt, moeten, indien zulks ter voorkoming van gevaar wenschelijk is, doelmatig zijn beschut.

Artikel 173.

Een loopplank moet voldoende breed zijn en zoodanig ondersteund worden, dat zij bij het betreden niet kan wippen of dompen, voldoende vastliggen en niet te veel doorbuigen.

Artikel 174.

Vloeren.

De vloer — de werkvloer daaronder begrepen — en eene trap moeten in goeden staat van onderhoud verkeeren. Waar een vloer of trap gevaar oplevert, moeten daartegen doelmatige maatregelen worden getroffen.

Artikel 175.

Trappen.

Eene trap, waarop het bepaalde in artikel III, onder *a*, *b*, *c* of *d* betrekking heeft en waarvan de breedte 1 M. of meer bedraagt, moet aan beide zijden, alle overige trappen ten minste aan eene zijde van eene stevige leuning of een stevig traptouw zijn voorzien.

Eene verplaatsbare trap moet van zoodanige inrichting zijn voorzien, dat voldoende zekerheid bij op- en afstappen wordt geboden.

Artikel 176.

Ladders.

Eene ladder, die verplaatsbaar is, moet in goeden staat van onderhoud verkeeren, van beveiligingsmiddelen tegen uitglijden of te sterk inbuigen zijn voorzien en ten minste ter hoogte van 1 M. uitsteken boven den vloer, waartoe zij toegang geeft, voor zoover niet door eene andere inrichting voldoende zekerheid bij op- en afstappen wordt geboden.

Artikel 177.

Hijschbakken.

Een hijschbak voor personen moet in goeden staat van onderhoud verkeeren en van doelmatige veiligheidsmiddelen zijn voorzien, inzonderheid van de zoodanige, die beletten dat de bak kan nederstorten of dat de daarin vervoerd wordende personen door vallende voorwerpen kunnen worden gekwetst.

Artikel 178.

Met een hijschbak voor personen mag geen grooter aantal personen en met een hijschbak voor goederen niet meer gewicht aan goederen opgevoerd of neergelaten worden dan een veilig gebruik toelaat. Het maximum aantal personen of het maximum gewicht aan goederen, dat vervoerd mag worden, moet bij den hijschbak, zoo mogelijk op den hijschbak, duidelijk vermeld staan.

Artikel 179.

Bij elken toegang tot een goederenhijschbak moet duidelijk vermeld staan, dat personen geen gebruik mogen maken.

Artikel 180.

Hefwerktuigen.

Op een hijschkraan en ander hefwerktuig moet het veilig maximum hefvermogen duidelijk vermeld staan; deze en de bewegende deelen van die werktuigen als kettingen, palraderen en remmen moeten steeds in goeden staat van onderhoud verkeeren.

Artikel 181.

Vallende voorwerpen.

Op eene plaats, waar gevaar bestaat voor het getroffen worden door vallende voorwerpen of stoffen, moet daartegen eene doelmatige beschutting zijn aangebracht.

Artikel 182.

Het opstapelen of ophoopen van voorwerpen of stoffen mag slechts plaats vinden met inachtneming van die voorzorgen, welke genoegzaam de veiligheid waarborgen tegen verzakken, omvallen of instorten.

Artikel 183.

Kuipen en bakken.

Een vaste kuip of bak, waarin zich kokende, heete of bijtende vloeistof, gloeiend of gesmolten metaal bevindt, een onbedekte grondkuip, reservoir of put, voor zooveel die gevaar kan opleveren, moet zoo noodig door op 0.90 M. hoogte aangebrachte gordingen of door andere doelmatige middelen zijn beschut.

Een vaste kuip of bak, als in het eerste lid bedoeld, moet van voldoende sterkte zijn en in voldoenden staat van onderhoud worden gehouden.

Artikel 184.

Ontplofbare stoffen.

In een werklokaal, waar ontplofbare stoffen worden bereid of bewerkt, moet ten minste één deur zijn, die naar buiten open-

draait; de ramen mogen slechts verstrooid zonlicht doorlaten; gereedschappen van ijzer of staal mogen niet worden gebruikt tenzij en voor zoover zulks voor de uitoefening van het bedrijf onvermijdelijk is; er mag niet meer ontplofbare stof aanwezig zijn, dan voor den goeden gang van het werk wordt vereischt.

Artikel 185.

Gassen.

Een ketel, bus of ander toestel, dat sterk samengeperst of vloeibaar gemaakt gas inhoudt en gevaar bij ontploffing kan opleveren, moet, om in een werklokaal te mogen worden gebruikt, zoodanig zijn geconstrueerd, dat het materiaal aan geen grootere spanning is onderworpen dan een vijfde van de breekspanning. Het toestel moet zoo noodig aan een onderzoek of eene beproeving kunnen worden onderworpen; bij het toestel moeten de ter verzekering van een veilig gebruik dienende middelen zijn aangebracht, welke steeds in goeden staat van onderhoud moeten verkeeren, terwijl het toestel nooit geheel gevuld mag zijn met vloeibaar gemaakt gas, nog mag worden blootgesteld aan groote zonnewarmte of vuurhitte.

Artikel 186.

Een kipkar moet veilig vastgezet kunnen worden en op een fabrieksterrein moeten, inzonderheid waar vervoer over rails plaats heeft, bij elken wagen in voldoend aantal remklossen beschikbaar zijn.

Artikel 187.

Het vervoer en het in voorraad hebben van een sterk zuur of van een dergelijke gevaarlijke vloeistof in een onbemande of onbeschutte flesch is verboden, tenzij deze gemakkelijk door één persoon kan worden gehanteerd. Bij het uitschenken van zoodanige vloeistof uit een mandflesch moeten doelmatige middelen worden aangewend, waardoor dit veilig kan geschieden.

Artikel 188.

Electrische toestellen en geleidingen.

Een werktuig of toestel, dat electrisch arbeidsvermogen voortbrengt of voor het gebruik geschikt maakt, moet doelmatig zijn opgesteld en zoodanig onderhouden worden, dat gevaarlijke vonken, vuur- of lichtverschijnselen zooveel mogelijk worden vermeden.

Artikel 189.

De hulpmiddelen benevens het geheele stroomnet, waardoor het electrisch arbeidsvermogen naar de verbruikstoestellen wordt overgebracht en over deze laatste wordt verdeeld, moeten doelmatig zijn samengesteld, ingericht en opgesteld.

Artikel 190.

Het gebruik van blanke geleidraden voor electrische stroomen, waar zulks gevaar zou kunnen opleveren, is verboden.

Artikel 191.

De isolatie alsook de beschutting der blanke en omkleede geleidraden, de afstand van deze tot wanden zoowel buiten als binnen gebouwen, de hoogte boven den grond en de onderlinge afstand dier draden moeten voldoende zijn; de doorsnede der geleidraden moet in verband met de sterkte der stroomen voldoende zijn om gevaren te voorkomen; de bovengrondsche geleidraden, voor zoover deze buiten gebouwen zijn aangebracht, moeten van een voldoend aantal doelmatige bliksemafleiders zijn voorzien.

Artikel 192.

Een werktuig of toestel, waarin het electrisch arbeidsvermogen wordt verbruikt, moet doelmatig zijn aangebracht, bevestigd en opgesteld.

Artikel 193.

De deelen bij een werktuig, geleiding of andere inrichting, waar bij het gebruik van electrische stroomen spanningen voorkomen, waardoor aanrakingen onaangenaam of schadelijk worden, moeten voor zoover noodig ontoegankelijk zijn gemaakt.

Bij hooge spanning voerende deelen en bovendien overal waar de bevoegde ambtenaar dat noodig acht, moeten doelmatige waarschuwingsteekenen of waarschuwingsborden worden geplaatst.

Artikel 194.

De isolatie-weerstand van het geheele geleidingsnet en van elk zijner hoofddeelen moet voldoende zijn. De aan de aarde liggende geleidingen moeten van voldoende capaciteit zijn en in behoorlijken toestand worden onderhouden.

Artikel 195.

In eene electrische geleiding moet een voldoend aantal doelmatige en goed bereikbare veiligheidsverbindingen in het oogvallend zijn geplaatst en behoorlijk worden onderhouden.

Artikel 196.

De electrische inrichting moet door een deskundige periodiek worden onderzocht. De uitkomsten van dit onderzoek, de verrichte herstellingen, vernieuwingen en uitbreidingen moeten nauwkeurig in een uitsluitend daartoe bestemd register worden aangeteekend. Het register moet op zijn verzoek aan den bevoegden ambtenaar ter inzage worden gegeven.

Artikel 197.

De bevoegde ambtenaar kan metingen doen van en verdere onderzoekingen instellen bij de electrische inrichtingen. Op zijn verlangen worden daartoe de door hem aangewezen werktuigen en toestellen in of buiten werking gesteld. Bij een en ander moet de door hem verlangde medewerking worden verleend.

Artikel 198.

Nemen van monsters.

In eene fabriek of werkplaats, waarin zich een werklokaal kan bevinden, als bedoeld in een der artikelen 121, 201, onder *b*, en 206, onder *b*; of waarin gas, damp of stof kan voorkomen, dat schadelijk voor de gezondheid of hinderlijk is, moet het den bevoegden ambtenaar op diens vordering veroorloofd zijn en moet hem desgewenscht hulp worden verleend om naar goedvinden monsters te nemen van stoffen of voorwerpen, welke in de werkplaats ontstaan of worden verwerkt, vervaardigd, bereid of ten behoeve van de onderneming gebruikt.

Wanneer het hoofd of de bestuurder van de fabriek of werkplaats zulks verlangt, stelt de ambtenaar hem gelijktijdig een gelijk monster ter hand, dat door den ambtenaar in tegenwoordigheid van het hoofd of den bestuurder behoorlijk is ingepakt en verzegeld.

Artikel 199.

Waarschuwing.

Op last van den bevoegden ambtenaar, moet in eene fabriek op door hem aan te wijzen plaatsen en zóó, dat het voor een ieder duidelijk leesbaar zij, eene door dien ambtenaar opgemaakte en door deze en het hoofd of den bestuurder onderteekende waarschuwing worden opgehangen en opgehangen, worden gehouden, bevattende hetgeen door de arbeiders in de fabriek behoort te worden nagekomen in het belang van hen zelven of van anderen.

Indien de bevoegde ambtenaar zulks verlangt moet een afschrift of afdruk van zoodanige waarschuwing worden uitgereikt aan elken vasten arbeider in de fabriek, tot de door den ambtenaar aangewezen groep behoorende, binnen acht dagen na de onderteekening, en aan alle nieuwe vaste arbeiders van de aangewezen groep vóór of bij het begin hunner arbeidsbetrekking bij het hoofd of den bestuurder.

§ 2. Voorschriften, ten behoeve alleen van jongens, meisjes of vrouwen.

Artikel 200.

Voor een werklokaal, waarin een of meer jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn, gelden, onverminderd hetgeen ingevolge

paragraaf 1 daarvoor van kracht is, de voorschriften der artikelen 201 tot en met 206.

Artikel 201.

Vrije luchtruimte.

Een werklokaal,

a. als bedoeld in artikel 121;

b. waar de dampkringslucht verontreinigd kan worden door stof van:

1. borstelmakerijen;
2. kaarderijen van vezelstoffen;
3. kalk-, zand-, cement-, tras-, gips-, krijt-, sintel-, steenmalerijen- of zeefterijen;
4. kalkblusscherijen;
5. ruwerijen, waar hetzij steeds hetzij soms stoffen in drogen toestand worden bewerkt;
6. schorsmalerijen;
7. slijperijen langs den drogen weg van metalen, glas of andere stoffen;
8. specerijmalerijen of zeefterijen;
9. steenhouwerijen of zagerijen;
10. vlasbraakhokken of zwingelketen;

moet eene gemiddelde hoogte hebben van ten minste 3 M. wanneer dat werklokaal deel uitmaakt van eene werkplaats, die als zoodanig na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip is gebouwd. In dergelijke werklokalen mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$$p = \frac{L}{7}.$$

Artikel 202.

In een werklokaal, als bedoeld in het vorige artikel onder *a* of *b*, mits de werkplaats, waarvan het deel uitmaakt, als zoodanig reeds was gebouwd op het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, mag geen grooter aantal arbeiders werkzaam zijn dan wordt aangegeven door de formule:

$p = \frac{L}{7}$ indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 3 M. of meer bedraagt;

$p = \frac{i}{2.80}$ indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal 2,10 M. of meer maar minder dan 3 M. bedraagt;

$p = \frac{L}{25}$ indien de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt.

Artikel 203.

Het in artikel 78 bepaalde aangaande formules en gemiddelde hoogte is van toepassing op de formules en gemiddelde hoogte, vermeld in de artikelen 201 en 202.

Het bepaalde in de artikelen 85 en 86 is voorts van toepassing.

Artikel 204.

Verlichting.

Een werklokaal moet gedurende den tijd tusschen 9 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags voldoende verlicht zijn zonder dat kunstlicht wordt gebezigd tenzij de bijzondere weersgesteldheid het gebruik van kunstlicht noodzakelijk maakt of de werkzaamheden niet bij daglicht kunnen geschieden.

Artikel 205.

Verklaring omtrent geschiktheid.

In eene fabriek of werkplaats, waarin zich een werklokaal bevindt, als bedoeld in artikel 121, onder *a*, 1, *b* of *c* moet:

a. eene verklaring berusten, waaruit blijkt, dat de lichamelijke gesteldheid van elk der in het werklokaal werkzame jongens, meisjes en vrouwen niet van dien aard is, dat die arbeid voor hem of voor haar bijzonder gevaar oplevert. De verklaring moet na onderzoek in een door Onzen Minister vastgestelden vorm zijn afgegeven door eenen geneeskundige, die door dien Minister is aangewezen. De verklaring geldt slechts voor den tijd, die daarin door den geneeskundige is bepaald;

b. een naar het oordeel van den aangewezen geneeskundige geschikt lokaal tot het verrichten van het onderzoek beschikbaar zijn;

c. de verklaring onmiddellijk op aanvraag van een der met het opsporen van overtredingen dezer wet belaste ambtenaren aan deze ter inzage worden verstrekt.

Artikel 206.

Ten aanzien van een of meer van de jongens, meisjes of vrouwen, werkzaam in een werklokaal,

a. Als bedoeld in artikel 121, onder *a*, 2, *d*, *e*, *f* of *g* of in artikel 201, onder *b*;

b. waarin de dampkringslucht kan verontreinigd worden door stof van:

1. bezembinderijen;
2. stroohulzenfabrieken;
3. viltmakerijen;
4. vlas- of hennepbrakerijen, zwingelarijen- of hekelarijen;

moet binnen een termijn, die door den bevoegden ambtenaar word bepaald in eene door hem af te geven schriftelijke en gedagteekende vordering, aan dezen ambtenaar eene na die vordering afgegeven verklaring, als bedoeld in het vorige artikel, ter inzage verstrekt.

§ 3. Voorschriften ten behoeve alleen van mannen.

Artikel 207.

Onverminderd hetgeen ingevolge paragraaf 1 van kracht is voor werklokalen, gelden ten aanzien van werklokalen, waarin alleen mannen werkzaam zijn, de voorschriften, vervat in de artikelen 208 en 209.

Artikel 208.

De bepalingen van de artikelen 81, 82, 120, 121, 122, 128, 130, 137, 138, 139, 141, 148 en 198 zijn ook van toepassing op een werklokaal, waar in den regel loodoxyd, loodsuiker, menie of chromaatstoffeu worden bereid, accumulatoren voor electriciteit worden vervaardigd of kwik, kwikverfoeliesel of witte phosphor wordt verwerkt.

Artikel 209.

De bepaling van artikel 118, 1ste lid, is ook van toepassing op een in het vorige artikel bedoeld werklokaal, wanneer dit deel uitmaakt van eene fabriek.

Artikel 210.

Behalve de bepalingen van de artikelen 81, 82, 121, 122, 128, 137, 138, 141, 148 en 198 geldt ten aanzien van mannen, die werkzaam zijn in een werklokaal, gelegen in eene inrichting tot bereiding van loodwit, het bepaalde in de artikelen 211 tot en met 223.

Artikel 211.

Voor elken man moet bij den aanvang van den voormiddag- en van den namiddag-werktijd een op afdoende wijze uitgespoeld, gedroogd en daarna niet weder gebruikt overkleed beschikbaar worden gesteld.

Artikel 212.

De kleederen, afgelegd door een man, die eenig werklokaal binnengaat, moeten opgeborgen kunnen worden buiten de werklokalen in eene binnenshuis gelegen, buiten de schaftlokalen zich bevindende gelegenheid, waarin de in het vorige artikel bedoelde overkleederen niet mogen worden geborgen.

Artikel 213.

Voor de mannen moeten doelmatige badgelegenheden — ten minste éene voor elke 10 of minder mannen — beschikbaar zijn.

Artikel 214.

In de inrichting moet eene verklaring berusten, waaruit blijkt, dat de lichamelijke gesteldheid van elk der in de inrichting werkzame mannen niet van dien aard is, dat de arbeid in de inrichting voor hem bijzonder gevaar oplevert.

De verklaring wordt na onderzoek in een door Onzen Minister vastgestelden vorm afgegeven door eenen geneeskundige, die door dien Minister is aangewezen.

Artikel 215.

De in het vorige artikel bedoelde verklaring geldt slechts voor den tijd, gelegen tusschen den dag van het onderzoek en het tijdstip, waarop de bevoegde ambtenaar zich aan de inrichting aanmeldt om een geneeskundig onderzoek in te stellen naar de lichamelijke gesteldheid van de in de inrichting werkzame mannen. De verklaring geldt evenwel in geen geval langer dan veertien dagen.

De ambtenaar stelt onverwijld het onderzoek in met betrekking tot de mannen, die zich daartoe aanmelden.

Bij gunstigen uitslag van het onderzoek geeft de ambtenaar eene verklaring af, welke in vorm overeenkomt met- en in de plaats treedt van die, bedoeld in het vorige artikel.

Artikel 216.

Tot het verrichten van het onderzoek moet een naar het oordeel van den bevoegden ambtenaar geschikt lokaal beschikbaar worden gesteld.

De in artikel 214 en in artikel 215 bedoelde verklaringen moeten onmiddellijk op aanvraag van een der met het opsporen van overtredingen dezer wet belaste ambtenaren ter inzage worden verstrekt.

Artikel 217.

Aan elken man moet eens per etmaal bij den aanvang der werkzaamheden kosteloos een halve liter goede melk worden verstrekt.

Artikel 218.

Tenzij het hoofd of de bestuurder daarbij aanwezig is moet een meesterknecht of baas, bekend met alle voor het bedrijf van toepassing zijnde beveiligingsmaatregelen, aanwezig zijn bij de door den bevoegden ambtenaar aan te wijzen werkzaamheden.

Artikel 219.

Een register moet worden aangelegd en voortdurend bijgehouden, bevattende den naam, de voornamen, den dag, het jaar, de plaats van geboorte en de woonplaats van elken in de inrichting werkzamen man, benevens de dagen, waarop elk van die mannen daar werkzaam is.

Artikel 220.

Elke in de inrichting werkzame man is verplicht in het in het vorig artikel bedoelde register aan te teekenen of te doen aanteekenen of en zoo ja wanneer en waar hij vroeger in eene inrichting tot bereiding van loodwit werkzaam was.

Desgevraagd wordt den man elken dag gedurende diens werktijden gelegenheid gegeven tot het doen der aanteekening.

Artikel 221.

De in het vorige artikel bedoelde aanteekening wordt door den arbeider onderteekend.

Kan de arbeider niet schrijven, dan moet zijn handmerk door twee aan het hoofd of den bestuurder bekende personen gewaarmerkt worden.

Artikel 222.

Het model van het register wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 223.

Op aanvraag moet het register ter inzage worden verstrekt aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit. Desgevraagd wordt den in artikel 215 bedoelden ambtenaar de gelegenheid verschaft om in het register aanteekeningen te plaatsen naar aanleiding van elk gehouden geneeskundig onderzoek. De aanteekeningen moeten ongeschonden blijven.

TWEEDE AFDEELING.

VAN BEVEILIGING BIJ DEN ARBEID BUITEN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

§ 1. Voorschriften ten aanzien van winkels en apotheken.

Artikel 224.

Deze afdeeling is niet van toepassing op lokaliteiten, waarvoor ingevolge de Drankwet eene vergunning of een verlof wordt vereischt.

Artikel 225.

In een winkel of in eene apotheek moet voor het daarin werkzame bedienende personeel behoorlijke gelegenheid tot zitten aanwezig zijn.

Artikel 226.

Het aantal gelegenheden om te zitten mag niet kleiner zijn dan de helft van het bedienende personeel, dat in den winkel of de apotheek werkzaam is.

Artikel 227.

Het in den winkel of de apotheek werkzame bedienende personeel moet van eene in artikel 225 bedoelde gelegenheid om te zitten gebruik kunnen maken gedurende den tijd, waarin het werkzaamheden in den winkel of de apotheek verricht, welke zittende naar behooren kunnen verricht worden.

§ 2. Voorschriften ten aanzien van het laden en lossen van schepen.

Artikel 228.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen bepalingen worden vastgesteld tot beveiliging van arbeiders in verband met hunne werkzaamheden bij en ten behoeve van het laden of het lossen van in den algemeenen maatregel aan te wijzen schepen.

Een algemeene maatregel, als bedoeld in het eerste lid, treedt in werking een jaar na den dag zijner afkondiging.

Artikel 229.

Behalve de in het vorige artikel bedoelde bepalingen kan in den daar genoemden algemeenen maatregel van bestuur worden bepaald:

a. welke beproevingen de werktuigen, gereedschappen en voorwerpen, in gebruik bij het laden of het lossen van de in het vorige artikel bedoelde schepen, moeten kunnen weerstaan en aan welke onderzoekingen zij kunnen worden onderworpen;

b. door wie en in welke mate bij de onder *a* bedoelde beproevingen en onderzoekingen medewerking moet worden verleend;

c. aan welke ambtenaren het toezicht op de naleving van de in deze paragraaf opgenomen bepalingen wordt opgedragen en welke van die ambtenaren bevoegd zijn te beoordeelen of eenig werktuig, gereedschap of voorwerp, in gebruik bij het laden of het lossen van een schip al of niet voldoet aan de daaraan gestelde eischen;

d. bij wien en op welke wijze beroep kan worden ingesteld van een ongunstig oordeel ingevolge het bepaalde onder *c.*

Artikel 230.

Is het in het vorige artikel bedoelde oordeel ongunstig, dan wordt daarbij het verder gebruik van het werktuig, gereedschap of voorwerp, waarop het oordeel betrekking heeft, verboden zoolang de noodige voorzieningen niet zijn getroffen.

Artikel 231.

Tenzij het verder gebruik van het werktuig, gereedschap of voorwerp dadelijk gevaar kan opleveren, vloeit uit een ingevolge deze paragraaf te kennen gegeven oordeel geen verplichting voort wanneer de belanghebbende den ambtenaar onmiddellijk mededeelt, dat hij daartegen in beroep komt en zoolang omtrent een ingesteld beroep niet is beslist.

Artikel 232.

De ingevolge artikel 229, onder *c*, aangewezen ambtenaren hebben toegang tot alle schepen met uitzondering van oorlogsschepen, tot de laad- en losplaatsen alsmede tot de plaatsen, waar de in artikel 229, onder *a*, bedoelde werktuigen, gereedschappen of voorwerpen worden opgeborgen of plegen opgeborgen te worden.

HOOFDSTUK V.

Bepalingen van bijzonderen aard.

§ 1. Bepalingen, die betrekking hebben op het derde en het vierde hoofdstuk.

Artikel 233.

Op inrichtingen, waarin niet een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd, en minder dan tien personen plegen te verblijven en die in werking zijn gebracht voor het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, zijn niet van toepassing de in de eerste afdeeling van het vierde hoofdstuk voorkomende bepalingen, die alleen betrekking hebben op fabrieken of werkplaatsen, in werking gebracht na 1 Januari 1897.

Artikel 234.

Wanneer in de eerste afdeeling van het vierde hoofdstuk bepalingen voorkomen, verschillend voor fabrieken of werkplaatsen naar gelang van het tijdstip, waarop deze in werking zijn gebracht, dan gelden voor inrichtingen, waarin niet een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd en minder dan tien personen plegen te verblijven, slechts dan de strengere eischen, indien de inrichtingen in werking zijn gebracht na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip.

Artikel 235.

Onverminderd het bepaalde in de eerste afdeeling van het vierde hoofdstuk kan bij algemeenen maatregel van bestuur worden bepaald, dat alle of sommige arbeiders in alle of sommige fabrieken en werkplaatsen geen arbeid mogen verrichten of wel geen bepaalden arbeid mogen verrichten dan nadat de voorwaarden, bij dien algemeenen maatregel vast te stellen, zijn in acht genomen.

Artikel 236.

De bevoegde ambtenaar kan ten aanzien van het bepaalde in het derde hoofdstuk, in de eerste afdeeling of de eerste paragraaf van de tweede afdeeling van het vierde hoofdstuk en evenzeer wanneer naar zijn oordeel het daar voorgeschrevene niet of niet voldoende wordt nageleefd, aan het hoofd of den bestuurder van de fabriek, de werkplaats of den winkel nadere voorschriften geven, welke voor dat hoofd of dien bestuurder verbindend zijn.

Artikel 237.

Bij het stellen der in artikel 235 bedoelde voorwaarden kan worden bepaald, dat de nadere voorschriften van den bevoegden ambtenaar moeten worden in acht genomen.

Artikel 238.

Nadere voorschriften.

Wanneer het hoofd of de bestuurder zulks verlangt, verstrekt de ambtenaar schriftelijk een ingevolge deze wet gegeven voorschrift.

Artikel 239.

Een voorschrift bepaalt den termijn, binnen welken er aan voldaan behoort te zijn. Een schriftelijk voorschrift wordt gedagteekend.

Artikel 240.

Beroep tegen een voorschrift.

Heeft het hoofd of de bestuurder bezwaar tegen een hem schriftelijk verstrekt voorschrift, dan kan hij binnen acht dagen na de dagteekening daarvan in beroep komen.

Artikel 241.

Het beroep, in het vorige artikel bedoeld, wordt schriftelijk ingediend bij Onzen Minister. Is het beroep gericht tegen een voorschrift, verstrekt door een anderen dan den ter plaatse hoogst bevoegden ambtenaar, dan wordt het beroepschrift ingediend bij laatstbedoelden ambtenaar.

Artikel 242.

Naar gelang het beroepschrift ingediend moet worden bij Onzen Minister of den ter plaatse hoogst bevoegden ambtenaar beslist de Minister of die ambtenaar na onderzoek.

Bij die beslissing kan het gegeven voorschrift worden gehandhaafd, gewijzigd of vernietigd.

Artikel 243.

Tegen eene ingevolge het vorige artikcl door den ter plaatse hoogst bevoegden ambtenaar gegeven beslissing kan het hoofd of de bestuurder binnen acht dagen na de dagteekening van het in het volgende artikel bedoelde afschrift bij geschrifte bij Onzen Minister in beroep komen.

Onze Minister beslist na onderzoek. Het tweede lid van het vorige artikel is van toepassing.

Artikel 244.

Van eene ingevolge artikel 242 of artikel 243 genomen beslissing wordt onmiddellijk een gedagteekend afschrift gezonden aan het hoofd of den bestuurder, die beroep instelde.

Artikel 245.

Een voorschrift, in beroep gegeven, treedt in de plaats van het voorschrift, waartegen beroep is ingesteld.

Artikel 246.

Voor het hoofd of den bestuurder vloeit geenerlei verplichting voort uit een voorschrift zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent een daartegen ingesteld beroep niet is beslist.

Artikel 247.

Vrijstellingen.

Door of van wege Onzen Minister kan, met inachtneming van het bepaalde in artikel 248, onvoorwaardelijk of voorwaardelijk vrijstelling worden verleend van het bepaalde in een of meer van de artikelen 81 tot en met 84, 93, 96 tot en met 120, 122 tot en met 126, 137, 139, 143, 202 tot en met 204.

Artikel 248.

Voor eene fabriek, waarin voor 1 Januari 1898 een krachtwerktuig of een oven werd gebezigd of tien of meer personen pleegden te verblijven, kan echter slechts vrijstelling worden verleend uiterlijk tot 1 Januari 1912.

Voor eene fabriek of werkplaats, waarin een of meer jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn, kan alleen vrijstelling worden verleend van het bepaalde in een der artikelen 137, 139 en 202.

Van het bepaalde in artikel 202 kan evenwel geene vrijstelling worden verleend voor eene sigarenmakerij, eene lettergieterij, eene stereotypie-inrichting of eene letterzetterij wanneer de inrichting op of na 1 November 1891 in werking is gebracht.

Artikel 249.

Onverminderd het bepaalde in de artikelen 251 en 252 draagt het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, een werkplaats of een winkel zorg, dat

a. zijne inrichting voldoe aan de eischen, die daarvoor zijn gesteld in de eerste afdeeling en in de eerste paragraaf der tweede afdeeling van het vierde hoofdstuk;

b. met betrekking tot zijne inrichting worde voldaan aan de bepalingen, die in of krachtens de eerste afdeeling en de eerste paragraaf der tweede afdeeling van het vierde hoofdstuk zijn vastgesteld.

Artikel 250.

Onverminderd het bepaalde in de artikelen 251 en 252 draagt het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats zorg, dat een arbeider in zijne fabriek of werkplaats geen arbeid verrichtte, die krachtens artikel 76 of artikel 235 in verband met artikel 237 is verboden.

Artikel 251.

Hij, van wien na 1 Januari 1906 grondstoffen of halfproducten worden uitgegeven om deze buiten zijne inrichting al of niet in woon- of slaapvertrekken ten behoeve van zijn bedrijf te doen bewerken of verwerken, wordt geacht huisarbeid te doen verrichten en draagt zorg, dat in eene fabriek of werkplaats, waarin dat bewerken of verwerken geschiedt, geen arbeid worde verricht, die krachtens artikel 76 is verboden en dat die fabriek of werkplaats voldoe aan de eischen, die daarvoor in de artikelen 78 tot en met 88, 90 tot en met 93, 95 tot en met 100, 103 tot en met 118, 123 tot en met 130, 132, 133, 134, 141 tot en met 147, 155, 174 tot en met 176, 181, 184, 185, 187 tot en met 199, 201, 202 en 204 tot en met 209 zijn gesteld.

Met betrekking tot de artikelen 88, 90, 93, 97, 142, 144 en 146 gaat de aansprakelijkheid echter niet verder dan de zorg voor het aanbrengen van hetgeen noodig is om aan het daar bepaalde te kunnen voldoen.

Het bepaalde in het eerste en tweede lid is niet van toepassing indien de persoon, die de grondstoffen of de halfproducten ter bewerking of verwerking aanneemt, zelf hoofd of bestuurder is van eene fabriek of werkplaats, voor de uitoefening waarvan hij ook van een of meer andere hoofden of bestuurders ten behoeve van hun bedrijf grondstoffen of halfproducten ter bewerking of verwerking pleegt te ontvangen.

Artikel 252.

De zorg, dat eene werkplaats, waarin andere dan de ingevolge artikel 76 aangewezen werkzaamheden worden verricht, voldoet aan de eischen, die daarvoor zijn gesteld in de eerste afdeeling van het vierde hoofdstuk, rust alleen dan op den persoon, die in die werkplaats zonder behulp van anderen werkzaam is, wanneer geen ander persoon voor die naleving aansprakelijk is.

Artikel 253.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald wie verplicht is te zorgen, dat de bepalingen worden nagekomen, die in of krachtens de artikelen 228 tot en met 232 zijn vastgesteld.

§ 2. Van het oprichten van fabrieken.

Artikel 254.

Hij, die eene fabriek wenscht op te richten of uit te breiden, is bevoegd vooraf het bouwplan aan de beoordeeling van den bevoegden ambtenaar te onderwerpen.

Artikel 255.

Bij het verzoek om beoordeeling worden overgelegd:

a. eene nauwkeurige beschrijving in tweevoud van de plaats, waar de fabriek zal worden opgericht, eene opgave in tweevoud van hetgeen daarin zal worden verricht of vervaardigd, benevens van de drijfkracht, die daarbij zal worden aangewend;

b. eene teekening in tweevoud op eene schaal van ten minste een op honderd, aanduidende de uit- en inwendige inrichting der fabriek en toebehooren;

c. eene nauwkeurige beschrijving in tweevoud van de wijze, waarop de aanvrager zich voorstelt te voldoen aan de eischen gesteld voor fabrieken, op te richten na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, voor zooveel noodig toegelicht door, eveneens in tweevoud over te leggen, doorsneden en opstanden op eene schaal van ten minste een op honderd.

De ambtenaar bericht de ontvangst dezer stukken bij gedagteekend en onderteekend schrijven.

Artikel 256.

De ambtenaar is bevoegd van den aanvrager alle inlichtingen te vragen, die hij behoeft tot eene juiste beoordeeling van de overgelegde stukken.

Artikel 257.

Binnen eene maand na de dagteekening van het bewijs van ontvangst, bedoeld in artikel 255, deelt de ambtenaar schriftelijk

zijn oordeel over de overgelegde stukken aan den aanvrager mede. Luidt dit ongunstig, dan worden de redenen medegedeeld, waarop het oordeel steunt.

Aan de beoordeeling wordt een exemplaar gehecht van de in artikel 255 bedoelde stukken, door den ambtenaar gewaarmerkt.

§ 3. Van aangiften van fabrieken en werkplaatsen.

Artikel 258.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of — wanneer daarin meer dan één persoon werkzaam is — van eene werkplaats zendt binnen eene maand na het in werking brengen daarvan aan den burgemeester van de gemeente, waar de fabriek of werkplaats is gelegen, eene opgave:

a. van de werkzaamheden, die daarin worden verricht;

b. indien deze worden gebezigd, van de soort van drijfkracht en het aantal krachtwerktuigen en ovens, dat wordt gebezigd;

c. van het aantal arbeiders, dat aldaar in den regel werkzaam is;

d. voor het geval, dat de fabriek of werkplaats behoort tot de inrichtingen, die gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken en niet mogen worden opgericht zonder vooraf verkregen vergunning, van het gezag, dat de vergunning gaf tot het oprichten, en van de dagteekening van het besluit, waarbij de vergunning werd verleend.

Artikel 259.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats, die in werking is gebracht vóór het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip, zendt binnen drie maanden na dat tijdstip aan den burgemeester der gemeente, waar de fabriek of werkplaats is gelegen, eene opgave als in het vorige artikel bedoeld.

De verplichting vervalt indien ten aanzien van de fabriek of werkplaats eene opgave is ingezonden overeenkomstig artikel 13 of artikel 27 der Veiligheidswet.

Het eerste lid geldt niet met betrekking tot eene werkplaats, waarin slechts één persoon werkzaam is.

Artikel 260.

Binnen eene maand nadat eene fabriek of werkplaats is opgeheven, verplaatst of afgebrand, zendt het laatste hoofd of de laatste bestuurder daarvan aan den burgemeester van de gemeente, waar de fabriek of werkplaats was gelegen, eene opgave van de opheffing, de verhuizing of het afbranden met vermelding van het tijdstip, waarop dat plaats vond.

Artikel 261.

De vorm der opgaven, bedoeld in de artikelen 258, 259 en 260, wordt door onzen Minister vastgesteld.

Artikel 262.

De burgemeester zendt de in de artikelen 258, 259 en 260 bedoelde opgaven aan den bevoegden ambtenaar, na daarvan aanteekening te hebben gehouden.

§ 4. Van aangiften van ongevallen.

Artikel 263.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel is verplicht van elk in verband met de uitoefening van zijn bedrijf aan een persoon overkomen ongeval binnen driemaal vier en twintig uren nadat het ongeval heeft plaats gehad of de gevolgen van dat ongeval zich hebben geopenbaard, schriftelijk kennis te geven aan den burgemeester van de gemeente, waar het ongeval plaats had.

De verplichting tot kennisgeving vervalt, indien ingevolge artikel 61 der Ongevallenwet 1901 eene kennisgeving van het ongeval is geschied en evenzeer indien de persoon, wien het ongeval is overkomen, binnen tweemaal vier en twintig uren zijn gewonen arbeid hervat tenzij eerst later blijkt dat het ongeval eene ongeschikthid tot den gewonen arbeid heeft veroorzaakt van langeren duur dan tweemaal vier en twintig uren.

De vorm der kennisgeving wordt door Onzen Minister vastgesteld.

De burgemeester zendt binnen vier en twintig uren de kennisgeving aan den bevoegden ambtenaar.

De burgemeester stelt een onderzoek in naar de oorzaken en de gevolgen van het ongeval en deelt den uitslag daarvan mede aan den ambtenaar, die bevoegd is een nader onderzoek in te stellen.

Artikel 264.

Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent het kennisgeven van ongevallen bij het laden of het lossen van de in den bij artikel 228 bedoelden algemeenen maatregel van bestuur aangewezen schepen.

Artikel 265.

Indien na een ongeval, waarvan ingevolge artikel 263 of krachtens artikel 264 eene kennisgeving behoort te worden ingezonden, het in artikel 63 der Ongevallenwet 1901 bedoelde onderzoek is ingesteld, deelt het bestuur der Rijksverzekeringsbank den uitslag daarvan ten spoedigste mede aan den bevoegden ambtenaar, die bevoegd is een nader onderzoek in te stellen.

De bepaling van het eerste lid is niet van toepassing op ongevallen veroorzaakt door gereedschappen.

HOOFDSTUK VI.

Van bescherming van den arbeid door beperking van arbeidsduur.

Artikel 266.

De voorschriften van dit hoofdstuk zijn niet van toepassing:

a. op den arbeid van het hoofd of den bestuurder van een bedrijf en op den arbeid van diens echtgenoot, een en ander voor zoover die arbeid in of ten behoeve van het bedrijf plaats heeft;

b. op den arbeid, verricht in eene inrichting voor vakonderwijs.

EERSTE AFDEELING.

VAN DEN ARBEIDSDUUR.

§ 1. Van den arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen.

Artikel 267.

Jongens, meisjes en vrouwen, die in fabrieken en werkplaatsen, zij het ook niet voortdurend, werkzaam zijn, mogen niet langer arbeid verrichten dan gedurende tien uren per etmaal, met dien verstande, dat voor gehuwde vrouwen op Zaterdag het aantal uren, gedurende welke zij arbeid verrichten, niet meer bedrage dan acht.

Artikel 268.

Jongens en meisjes mogen niet langer arbeid verrichten dan gedurende tien uren per etmaal indien de arbeid bestaat in loopwerk.

Artikel 269.

Jongens, meisjes en vrouwen mogen niet langer arbeid verrichten dan gedurende tien uren per etmaal indien de arbeid bestaat in het laden of het lossen van schepen, spoor- of tramwagens, met dien verstande, dat voor gehuwde vrouwen op Zaterdag het aantal uren, gedurende welke zij arbeid verrichten, niet meer bedrage dan acht.

Artikel 270.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan voor daarin aan te wijzen jongens, meisjes en vrouwen, die blootgesteld zijn aan de in artikel 309 onder 2 bedoelde schadelijke invloeden, het aantal werkuren worden bepaald op zeven, acht of negen per etmaal.

Wordt ingevolge het eerste lid het aantal werkuren bepaald

op negen per etmaal dan mag niettemin voor gehuwde vrouwen op Zaterdag het aantal uren, gedurende welke zij arbeid verrichten, niet meer bedragen dan acht.

In den algemeenen maatregel, bedoeld in het vorige lid, kunnen bepalingen worden opgenomen omtrent rusttijden, welke behalve de in de artikelen 303 tot en met 305 bedoelde aan alle of aan sommige van de in het vorige lid bedoelde personen moeten worden toegekend.

Artikel 271.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen fabrieken en werkplaatsen worden aangewezen, waarin met vergunning van Onzen Minister jongens, meisjes en vrouwen ten hoogste 11 uren per etmaal werkzaam mogen zijn, met dien verstande, dat voor moeders zoolang haar jongste of haar eenig kind het zesde jaar nog niet heeft voleind op Zaterdag het aantal uren, gedurende welke zij arbeid verricht, niet meer bedrage dan acht. Aan de vergunning kunnen voorwaarden worden verbonden; zij wordt niet dan voor een bepaalden tijd en schriftelijk verleend.

Artikel 272.

De in de artikelen 267 tot en met 271 bedoelde werktijden moeten gelegen zijn tusschen 6 uur des voormiddags en 7 uur des namiddags, met dien verstande, dat voor gehuwde vrouwen op Zaterdag de arbeid om uiterlijk 3 uur des namiddags zij geëindigd.

De werktijden mogen echter om 5 uur des voormiddags aanvangen in:

veenderijen;

steen-, pannen- of estrikbakkerijen;

inrichtingen gedreven door wind- of waterkracht;

bakkerijen;

inrichtingen tot bereiding van zuivel of van verdichte melk of melkinrichtingen;

garnalenpellerijen;

vischrookerijen, -drogerijen en -zouterijen;

inrichtingen tot bereiding van verduurzaamde levensmiddelen of van vruchtensappen;

hoepelmakerijen en teenschillerijen;

vlasserijen;

werven voor ijzeren scheepsbouw;

inrichtingen tot vervaardiging van glas.

Artikel 273.

De uren, gelegen tusschen 7 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags of wel de uren, die een der volgende artikelen daarvoor in de plaats mocht stellen, gedurende welke hun arbeid niet geoorloofd is, worden voor de jongens, meisjes of vrouwen als rusttijd aangemerkt.

Artikel 274.

Met afwijking voor zooveel noodig van het bepaalde in het vorige artikel kan voor de in een der artikelen 275 tot en met 288 genoemde personen, werkzaam in een daar bedoeld bedrijf, de in dat artikel aangegeven regeling gelden.

Artikel 275.

Bloemenbinderij.

De arbeid van eene vrouw mag voortduren tot 10 uur des namiddags op voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 276.

Botvisscherij.

In het tijdvak van 1 Juli tot 1 December mag de arbeid van een jongen, een meisje en eene vrouw, bestaande in het schoonmaken, het spleeten of het azen van hoekwant voortduren tot 10 uur des namiddags, onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

In het tijdvak van 1 Augustus tot 1 November mag de arbeid van een jongen en een meisje, voor zoover deze hun veertiende jaar voleind heeft, bestaande in het schoonmaken, het spleeten of het azen van hoekwant op 35 dagen in een kalenderjaar aanvangen te 2 uur des voormiddags, onder voorwaarde, dat de arbeid voor hem of haar den vorigen dag is afgeloopen te 8 uur des namiddags, geen werktijd langer dure dan vier uren en hem of haar na elken werktijd tenminste een half uur rust worde toegekend.

Het bepaalde in het tweede lid is uitsluitend van toepassing voor de gemeente Enkhuizen.

Artikel 277.

Broodbakkerijen.

De arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft, mag onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend, ten hoogste tweemaal per week, maar niet meer dan zestigmaal in een kalenderjaar, aanvangen te 4

uur des voormiddags. Deze bepaling kan slechts worden toegepast op dagen, waarop voor een of meer der in de broodbakkerij werkzame mannen de werkzaamheden ingevolge het bepaalde in artikel 337 vóór 5 uur des voormiddags aanvangen.

Artikel 278.

Gistpakkerijen.

De arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft, mag aanvangen te 4 uur des voormiddags, onder voorwaarde, dat zijn arbeid niet later eindige dan te 6 uur des namiddags, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 279.

Glasblazerijen.

De arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft en die bij een smelt- of koeloven werkzaam is, mag op zoodanige uren aanvangen en eindigen als het bedrijf eischt onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren, den jongen na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend, en dat, waar met afwisselende dag- en nachtploegen wordt gewerkt, dezelfde jongen slechts om de andere week in een nachtploeg arbeid verrichte.

Vijf jaren na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip mag die arbeid slechts plaats hebben tusschen 5 uur des voormiddags en 10 uur des namiddags.

Artikel 280.

Naaisters, breisters, borduursters, schoenstiksters, passementwerksters, modemaaksters of vervaardigsters van vrouwelijke handwerken of van kunstbloemen (*Fabrieken en werkplaatsen van*).

Voor een meisje, dat haar veertiende jaar voleind heeft en voor eene vrouw, mogen de werkuren gelegen zijn tusschen half acht uur des voormiddags en half acht uur des namiddags of tusschen 8 uur des voormiddags en 8 uur des namiddags.

Artikel 281.

Steenbakkerijen.

In het tijdvak van 1 April tot 1 November mag onverminderd het bepaalde in artikel 68:

a. waar met één ploeg wordt gewerkt:

1°. de arbeid van een jongen, een meisje en eene vrouw voortduren tot 9 uur des namiddags, onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend;

2°. de arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft, aanvangen te 4 uur des voormiddags onder dezelfde voorwaarde als bij 1°. is vastgesteld.

b. waar met afwisselende ploegen wordt gewerkt:

1°. de arbeid van een jongen voortduren tot 9 uur des namiddags onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vijf uren, hem na elken werktijd ten minste vier uren rust worden toegekend en dat het aantal uren, gedurende welke de jongen arbeid verricht, niet meer dan negen per etmaal bedrage;

2°. de arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft, aanvangen te 3 uur des voormiddags onder dezelfde voorwaarden, als onder *b* 1°. zijn vastgesteld;

3°. de arbeid van een jongen, van een meisje en van eene vrouw, bestaande in het op den kant zetten (zoogenaamd rechten of opsnijden) en het van de steenplaatsen naar de stapels brengen (zoogenaamd opzetten) van de ongebakken steenen, voortduren tot 9 uur des namiddags.

Wanneer de weersgesteldheid zulks noodzakelijk maakt, mag een jongen, een meisje of eene vrouw ook buiten de werktijden de reeds gevormde steenen toedekken onder voorwaarde, dat deze werkzaamheden niet langer duren dan een half uur.

Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing indien het drogen der steenen niet in de open lucht maar op kunstmatige wijze geschiedt.

Artikel 282.

Verdichte melk. (*Inrichtingen tot bereiding van*).

In het tijdvak van 1 April tot 1 October mag de arbeid van een jongen of een meisje, die hun veertiende jaar hebben voleind, of van eene vrouw, voor zoover die arbeid strekt tot het bewerken van de melk of tot het vullen of het sluiten van de bussen voortduren tot 8 uur des namiddags onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 283.

Verduurzaamde levensmiddelen of van vruchtensappen. (*Inrichtingen tot bereiding van*).

In het tijdvak van 1 Mei tot 1 November mag de arbeid van jongens en meisjes, die hun veertiende jaar voleind hebben en van vrouwen voortduren tot 10 uur des namiddags onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hun of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 284.

Vischrookerijen, -drogerijen en -zouterijen.

De arbeid van een jongen, een meisje en eene vrouw, bestaande in werkzaamheden om het bederven van visch te voorkomen of hetgeen daarmede in onmiddellijk verband staat, mag voortduren tot 10 uur des namiddags onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hem of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

De arbeid van eene vrouw voor zoover die bestaat uit het speten van haring mag met vergunning van Onzen Minister voortduren in het tijdperk van 1 October tot 15 Maart tot 12 uur 's nachts en van 15 Maart tot 1 Juni tot 2 uur 's nachts onder voorwaarde, dat het aantal uren, gedurende welke wordt gespeet, niet meer bedrage dan 8 per etmaal.

De vergunning kan alleen worden verleend voor de gemeenten Huizen, Monnikendam, Ransdorp, Bunschoten, 't Bildt, Barradeel, Harlingen, Kampen en Stad-Vollenhoven.

Zij wordt voor ten hoogste een jaar verleend en kan te allen tijde door Onzen Minister worden ingetrokken.

Bij de vergunning worden desvereischt nadere voorwaarden gesteld.

Artikel 285.

Wasch-, bleek- en strijkinrichtingen.

Indien in het bedrijf geen krachtwerktuig aanwezig is en daarin of ten behoeve daarvan in den regel niet meer dan vijf arbeiders werkzaam zijn, mag de arbeid van eene vrouw voortduren in het tijdvak van 15 September tot 15 Maart tot 8 uur des namiddags en van 15 Maart tot 15 September tot 9 uur des namiddags onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend. Het strijken mag echter slechts geschieden na 7 uur des namiddags indien de vrouw dien dag hare werkzaamheden na 8 uur des voormiddags heeft aangevangen. In ieder geval moet het strijken uiterlijk om 8 uur des namiddags zijn afgeloopen.

Artikel 286.

Wind- of waterkracht. (Inrichtingen gedreven door).

De arbeid van jongens en meisjes, die hun veertiende jaar voleind hebben en van vrouwen mag voortduren tot 10 uur des namiddags, voor zoover het gemis van voldoende wind- of waterkracht hen of haar heeft belet in het te 7 uur des namiddags geëindigde tijdperk van 24 achtereenvolgende uren gedurende tien uren arbeid te verrichten, en onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en hun of haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 287.

Zijden vischnetten. (Inrichtingen tot vervaardiging van).

Met vergunning van Onzen Minister mag de arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar voleind heeft, op zoodanige uren aanvangen en eindigen als het bedrijf eischt, onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren, dat hem na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend, dat met afwisselende dag- en nachtploeg worde gewerkt, en dat dezelfde jongen slechts om de andere week in de nachtploeg arbeid verrichte.

De vergunning wordt onvoorwaardelijk of voorwaardelijk en schriftelijk verleend en kan te allen tijde door Onzen Minister worden ingetrokken.

Bij de vergunning kunnen nadere voorwaarden worden gesteld.

Artikel 288.

Eene vrouw, die haar drie en twintigste jaar voleind heeft, mag in eene fabriek of werkplaats, waarin werktuigen, toestellen of gereedschappen gebruikt worden, welke reiniging behoeven, die voorwerpen reinigen tot des namiddags 10 uur onder voorwaarde, dat de vrouw geen andere werkzaamheden in of ten behoeve van het bedrijf verrichte en dat het reinigen geschiede na afloop der andere werkzaamheden in of ten behoeve van het bedrijf.

Artikel 289.

Eene vrouw, die haar drie en twintigste jaar voleind heeft, mag in eene fabriek of werkplaats vloeren, trappen, wanden, ramen, zoldering enz. reinigen tot des namiddags 10 uur onder voorwaarde, dat geen werktijd langer dure dan vier uren en haar na elken werktijd ten minste een half uur rust worde toegekend.

Artikel 290.

Door of namens Onzen Minister, kan in bijzondere omstandigheden onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd schriftelijk vergunning worden verleend om voor alle jongens, meisjes of vrouwen of voor een of meer groepen daarvan

a. het uur van aanvang van den arbeid twee uren vroeger of

b. het uur van einde van den arbeid twee uren later of

c. het uur van aanvang van den arbeid een uur vroeger en dat van einde van den arbeid een uur later

te stellen dan de artikelen 272, 280, 282 en 285 veroorloven.

Artikel 291.

Door of namens onzen Minister kan in bijzondere omstandigheden onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om al of niet met toepassing van het in het vorige artikel bepaalde voor de in dat artikel genoemde personen of groepen van personen het aantal uren, gedurende hetwelk arbeid ingevolge een der artikelen 267 tot en met 271 mag worden verricht, met ten hoogste twee per etmaal te verlengen.

Artikel 292.

In eene vergunning, als bedoeld in artikel 290 of artikel 291, mag voor jongens, die hun veertiende jaar nog niet voleind hebben, voor meisjes en voor vrouwen het begin van den arbeid niet vroeger dan te 5 uur des voormiddags en het einde niet later dan te 10 uur des namiddags worden gesteld.

Artikel 293.

Alvorens van de in artikel 290 of artikel 291 bedoelde vergunning gebruik te kunnen maken is het hoofd of de bestuurder van het bedrijf verplicht de vergunning op te hangen en, zoo lang hij daarvan gebruik maakt, opgehangen te houden naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst.

Artikel 294.

Kan in een spoedeischend geval de in artikel 291 bedoelde vergunning niet tijdig aangevraagd en verkregen zijn, dan is het hoofd of de bestuurder van het bedrijf bevoegd om voor de jongens en meisjes, die hun vijftiende jaar voleind hebben, en voor de vrouwen of voor een of meer groepen van die jongens, meisjes en vrouwen het aantal uren gedurende hetwelk arbeid ingevolge een der artikelen 267 tot en met 271 mag worden verricht, voor ten hoogste 10 etmalen in een kalenderjaar maar in geen geval voor langer dan 3 achtereenvolgende etmalen met ten hoogste twee per etmaal te verlengen.

Artikel 295.

Bij de toepassing van het vorige artikel mag het hoofd of de bestuurder desverlangd:

a. het uur van aanvang van den arbeid twee uren vroeger of

b. het uur van einde van den arbeid twee uren later of

c. het uur van aanvang van den arbeid een uur vroeger en dat van einde van den arbeid een uur later

stellen dan de artikelen 272, 280, 282 en 285 veroorloven, met dien verstande, dat het begin van den arbeid in geen geval

vroeger dan te 5 uur des voormiddags en het einde niet later dan te 10 uur des namiddags worde gesteld.

Artikel 296.

Alvorens van de in art. 294 toegekende bevoegdheid gebruik te kunnen maken, is het hoofd of de bestuurder verplicht twee door hem onderteekende en gedagteekende kennisgevingen op te maken, bevattende den aanvang en het einde der uren, gedurende welke overwerk zal worden verricht.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht de eene kennisgeving, voordat hij van de in artikel 294 toegekende bevoegdheid gebruik maakt, op te hangen en zoolang hij van die bevoegdheid gebruik maakt, opgehangen te houden naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst. Het andere exemplaar der kennisgeving wordt door het hoofd of den bestuurder onmiddellijk na de onderteekening en dagteekening gezonden aan den bevoegden ambtenaar, die zoo spoedig mogelijk een afschrift zendt aan den burgemeester der gemeente, waar het bedrijf is gevestigd.

Artikel 297.

Het model der kennisgeving wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 298.

Jongens, meisjes en vrouwen, die zij het ook niet voortdurend in een winkel werkzaam zijn, mogen niet langer arbeid verrichten dan gedurende elf uren per etmaal, terwijl de arbeid uiterlijk om 9 uur des namiddags moet zijn geëindigd.

Eenmaal in de week mag de arbeid gedurende dertien uren per etmaal worden verricht en mag deze tot 10 uur des namiddags voortduren.

De jongens en meisjes echter, die tevens loopwerk verrichten, mogen niet langer dan gedurende 10 uren per etmaal arbeid verrichten terwijl hunne werktijden moeten gelegen zijn tusschen 6 uur des voormiddags en 7 uur des namiddags.

Artikel 299.

Door den gemeenteraad kan onder Onze goedkeuring voor alle of voor sommige winkels worden bepaald:

a. de aanvang van de in het vorige artikel bedoelde werkuren;

b. het eind van de werkuren — hetzij voor alle werkdagen hetzij voor 5 werkdagen in de week — op vroeger dan 9 uur des namiddags;

c. dat de werkuren moeten worden onderbroken door rusttijden van aan te geven duur.

Artikel 161 der wet van 29 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85) laatstelijk gewijzigd door de wet van 21 September 1900 (*Staats-*

blad n°. 164) is op deze plaatselijke verordening van toepassing.

Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande, dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending aan en het ontvangstbericht van Gedeputeerde Staten worden vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd.

Drie afdrukken of afschriften der verordening worden zoo spoedig mogelijk na de afkondiging door den burgemeester gezonden aan den bevoegden ambtenaar.

Artikel 300.

Indien ingevolge het vorige artikel onder *c* is bepaald, dat rusttijden moeten worden toegekend dan kan daarbij worden voorgeschreven, dat alle of sommige van die rusttijden niet mogen worden doorgebracht in den winkel of op eene plaats, welke daarmede in gemeenschap staat.

Artikel 301.

Door een ambtenaar, daartoe aan te wijzen door Onzen Minister, kan voor een winkel onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om voor alle jongens, meisjes of vrouwen of voor een of meer groepen daarvan het aantal uren, gedurende hetwelk arbeid ingevolge artikel 298 of artikel 299 mag worden verricht, met ten hoogste twee te verlengen.

Artikel 302.

In eene vergunning als bedoeld in het vorig artikel, mag zoo noodig

a. het uur van aanvang van den arbeid twee uren vroeger of

b. het uur van einde van den arbeid twee uren later of

c. het uur van aanvang van den arbeid een uur vroeger en dat van einde van den arbeid een uur later

worden gesteld dan door artikel 298 of krachtens artikel 299 is bepaald.

Artikel 303.

Aan de in eene fabriek of werkplaats werkzame jongens, meisjes en vrouwen wordt, wanneer zij meer dan vier uren per etmaal werkzaam zijn, per etmaal toegekend:

a. tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags een rusttijd van ten minste 1½ uur, of

b. tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags een rusttijd van ten minste één uur, terwijl geen werktijd langer

dan 4 uur mag duren en na elken werktijd een rusttijd van ten minste een half uur moet worden toegekend.

Artikel 304.

Door of namens Onzen Minister kan voor eene fabriek of werkplaats onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om den in het vorige artikel bedoelden rusttijd te wijzigen of te verminderen.

Artikel 305.

Wordt de in artikel 303 bedoelde rusttijd door Onzen Minister tusschen andere uren gesteld dan tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags, dan kan worden bepaald, dat die rusttijd meer dan een uur moet bedragen.

Artikel 306.

De in artikel 270, derde lid of in artikel 303 bedoelde rusttijd, benevens de rusttijd, die ingevolge artikel 304 voor de laatstgenoemde in de plaats treedt, moet worden doorgebracht in een doelmatig, behoorlijk verlicht, zindelijk gehouden, 's winters voldoend verwarmd lokaal, geen werklokaal zijnde, of — tenzij de weersgesteldheid hoogst ongunstig is — buiten de fabriek of werkplaats.

De in artikel 273 bedoelde rusttijd moet worden doorgebracht buiten de fabriek of werkplaats.

Door of namens Onzen Minister kan onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend, dat een of meer jongens, meisjes of vrouwen een in het eerste of tweede lid bedoelden rusttijd niet buiten de fabriek of werkplaats doorbrengen.

De vergunning kan te allen tijde door Onzen Minister worden ingetrokken.

Artikel 307.

Alvorens van een der in de artikelen 301, 304 en 306 bedoelde vergunningen gebruik te kunnen maken is het hoofd of de bestuurder van de fabriek, de werkplaats of den winkel verplicht de vergunning op te hangen, en, zoolang hij daarvan gebruik maakt, opgehangen te houden, naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst.

Artikel 308.

Een jongen, een meisje of eene vrouw, ten aanzien van wien of wie geene vergunning is verleend, als bedoeld in artikel 306, wordt, tenzij het hoofd of de bestuurder het tegendeel aantoont, geacht in de fabriek of werkplaats werkzaam te zijn wanneer de jongen, het meisje of de vrouw buiten het schaftlokaal wordt aangetroffen:

a. buiten zijne of hare werkuren in de fabriek of werkplaats, waar alsdan arbeid wordt verricht, of

b. in zijnen of haren in artikel 306 bedoelden rusttijd op eene plaats, welke met de fabriek of werkplaats in gemeenschap staat.

§ 2. Van den arbeidsduur van mannen bij nachtarbeid en in voor de gezondheid schadelijke bedrijven.

Artikel 309.

De bepalingen van de artikelen 311 tot en met 325 gelden met betrekking tot den arbeidsduur voor mannen, die, zij het ook niet voortdurend, werkzaam zijn in:

1. eene fabriek of werkplaats, waar meer dan tweemaal in de week tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags meer dan twee uren pleegt te worden gearbeid. Onder die fabrieken of werkplaatsen zijn niet begrepen inrichtingen waar spoedeischend herstelwerk pleegt te geschieden en daartoe arbeiders plegen te worden gezonden buiten de inrichting naar de plaatsen, waar het herstelwerk moet worden verricht;

2. bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen fabrieken en werkplaatsen of gedeelten daarvan, waar de mannen blootgesteld zijn aan schadelijke invloeden, doordat:

a. de arbeid het langdurig aannemen van éénzelfde of van eene gedwongen houding, langdurig of herhaald bukken of een andere groote inspanning vordert;

b. giftige stoffen ontstaan of worden bereid of verwerkt of de arbeiders op andere wijze aan gevaar voor vergiftiging blootstaan;

c. schadelijke dampen ontstaan;

d. de dampkringslucht kan verontreinigd worden door stof;

e. het bedrijf eene hooge temperatuur vereischt of veroorzaakt;

f. de arbeid in een vochtig of koud werklokaal moet worden verricht.

Artikel 310.

Een ingevolge het vorige artikel uitgevaardigde algemeene maatregel van bestuur treedt in werking zes maanden na den dag zijner afkondiging, voor zoover die algemeene maatregel fabrieken of werkplaatsen of gedeelten daarvan aanwijst ten gevolge waarvan bepalingen van de artikelen 311 tot en met 325 gelden voor de mannen, die in die fabrieken of werkplaatsen of gedeelten daarvan werkzaam zijn.

Artikel 311.

Onverminderd de bepalingen van de artikelen 312, 313, 315, 316, 317, 319 en 322 mogen de in artikel 309 bedoelde mannen niet langer arbeid verrichten dan gedurende elf uren per etmaal.

Artikel 312.

Bij den algemeenen maatregel, bedoeld in artikel 309 onder 2, kan, doch niet dan voor eenen bepaalden tijd, worden vergund, dat in enkele der daarin aangewezen fabrieken of werkplaatsen of gedeelten daarvan mannen gedurende meer dan elf uren per etmaal arbeid verrichten.

Artikel 313.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan het aantal werkuren worden bepaald op acht, negen of 10 uren per etmaal voor mannen, die, zij het ook niet voortdurend werkzaam zijn in werklokalen, als bedoeld in een der artikelen 121, 201, onder *b*, 206, onder *b*, 208 en 210.

Het bepaalde in artikel 310 is van toepassing.

Artikel 314.

In den algemeenen maatregel, bedoeld in het vorige artikel, kunnen bepalingen worden opgenomen omtrent:

a. rusttijden, welke aan alle of aan sommige mannen tusschen de werkuren moeten worden toegekend;

b. het aantal werkuren, dat mannen onafgebroken in een bepaald werklokaal werkzaam mogen zijn.

Artikel 315.

Het bepaalde in de artikelen 311 en 313 is niet van toepassing op een arbeider, als bedoeld in artikel 309, wanneer:

a. gedurende die werkuren door den arbeider geen andere werkzaamheden of soorten van werkzaamheden worden verricht dan bij algemeenen maatregel van bestuur zijn aangewezen,

b. de onder *a* bedoelde werkzaamheden medebrengen, dat tusschen de werkuren een of meer rustpoozen worden gegeven, welke in den regel gezamenlijk ten minste 1 1/2 uur bedragen en

c. tusschen aanvang en einde der werkuren niet meer dan 12 uren verloopen.

Artikel 316.

In fabrieken, aangewezen in een in artikel 309 onder 2 bedoelden algemeenen maatregel van bestuur, waar slechts één stoomketel in gebruik is en niet meer dan één man met het bedienen daarvan belast is, mag die man gedurende ten hoogste twaalf uren per etmaal en 60 maal in het jaar ten hoogste dertien uren per etmaal arbeid verrichten, wanneer hem een uur rust tusschen de werkuren wordt toegekend.

Artikel 317.

Voor mannen, ten aanzien van wie de arbeidsduur is beperkt, mag het aantal werkuren één grooter zijn dan ingevolge artikel

311 tot en met 313 geoorloofd zoude zijn, indien zij belast zijn met bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen werkzaamheden, welke verricht moeten zijn vóór den aanvang of na het einde van den gewonen arbeid van het bedrijf.

Artikel 318.

De artikelen 316 en 317 kunnen niet worden toegepast op dagen, waarop ten aanzien van de in die artikelen bedoelde mannen gebruik zal worden of is gemaakt van de in artikel 319 bedoelde vergunning of de in artikel 322 bedoelde bevoegdheid.

Artikel 319.

Door of namens Onzen Minister, kan in bijzondere omstandigheden voor alle arbeiders of voor een of meer groepen daarvan onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om langer dan het in artikel 311 genoemde of krachtens artikel 312 of artikel 313 bepaalde aantal uren arbeid te verrichten.

Artikel 320.

De in het vorige artikel bedoelde vergunning kan gedurende de eerste drie jaren na het ingevolge het eerste lid van artikel 444 te bepalen tijdstip worden verleend voor ten hoogste drie uren per etmaal, en vervolgens voor ten hoogste twee uur per etmaal.

Artikel 321.

Alvorens van de in artikel 319 bedoelde vergunning gebruik te kunnen maken, is het hoofd of de bestuurder der fabriek of werkplaats verplicht de vergunning op te hangen en, zoolang hij daarvan gebruik maakt, opgehangen te houden naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst.

Artikel 322.

Kan in een spoedeischend geval de in artikel 319 bedoelde vergunning niet tijdig aangevraagd en verkregen zijn, dan is het hoofd of de bestuurder van de fabriek of werkplaats bevoegd voor ten hoogste 20 dagen in een kalenderjaar maar in geen geval voor langer dan 3 achtereenvolgende etmalen het in artikel 311 genoemde of krachtens artikel 312 of 313 bepaalde aantal werkuren voor zijne arbeiders of voor een of meer groepen daarvan met 2 uur te verlengen.

Artikel 323.

Alvorens van de in het vorige artikel toegekende bevoegdheid gebruik te kunnen maken is het hoofd of de bestuurder der fabriek of werkplaats verplicht twee door hem onderteekende en gedagteekende kennisgevingen op te maken, bevattende den

aanvang en het einde der uren, gedurende welke overwerk zal worden verricht.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht de eene dier beide kennisgevingen, voordat hij van de in het vorige artikel toegekende bevoegdheid gebruik maakt, op te hangen en, zoolang hij van die bevoegdheid gebruik maakt, opgehangen te houden naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst. Het andere exemplaar der kennisgeving wordt door het hoofd of den bestuurder onmiddellijk na de onderteekening en dagteekening gezonden aan den bevoegden ambtenaar, die zoo spoedig mogelijk een afschrift zendt aan den burgemeester der gemeente, waar de fabriek of werkplaats is gevestigd.

Artikel 324.

Het model der kennisgeving wordt door Onzen Minister vastgesteld.

Artikel 325.

In elke fabriek of werkplaats, waarin een of meer mannen, als bedoeld in artikel 309, onder 2, arbeid verrichten, moet de arbeid stilstaan in een tijdperk van 24 achtereenvolgende uren gedurende eene tijdruimte van ten minste acht achtereenvolgende uren tenzij en voor zooverre het verrichten van arbeid ingevolge het volgende artikel is toegestaan.

Die tijdruimte moet gelegen zijn tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags; zij wordt voor de arbeiders als rusttijd aangemerkt en aangewezen door het hoofd of den bestuurder der fabriek of werkplaats.

Artikel 326.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald welke arbeid in de tijdruimte, bedoeld in het vorige artikel, zal zijn toegestaan hetzij gedurende het geheele jaar hetzij gedurende een aan te duiden gedeelte daarvan in fabrieken en werkplaatsen, aan te wijzen in dien algemeenen maatregel.

Krachtens het vorige lid kunnen slechts worden aangewezen fabrieken en werkplaatsen:

1. waar het bedrijf voortdurend onderhoud van het vuur eischt;

2. waar een chemisch of technisch proces niet dan met belangrijke schade kan worden onderbroken;

3. waar grondstoffen worden bewerkt of verwerkt, die aan spoedig bederf onderhevig zijn;

4. waar in een gedeelte van het jaar òf niet wordt gewerkt òf aanzienlijk meer moet worden bewerkt of verwerkt dan gedurende het overige deel van het jaar;

5. waar de productie afhankelijk is van de wisselvallige werking eener natuurkracht;

6. waar locomotieven van spoor- of tramwegen ten behoeve van den geregelden dienst moeten worden behandeld;

7. zoomede waar de geregelde voortgang der productie het verrichten van bepaalden arbeid noodzakelijk maakt.

Bij den algemeenen maatregel kunnen voor alle of voor bepaalde gemeenten voorwaarden worden gesteld, welke bij het verrichten van den in het eerste lid bedoelden arbeid moeten worden in acht genomen.

Artikel 327.

Aan de mannen, die den in het vorige artikel bedoelden arbeid verrichten, moeten in elke veertien opvolgende tijdperken van 24 achtereenvolgende uren ten minste 8 rusttijden, elk van ten minste 8 achtereenvolgende uren, gelegen tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags, worden toegekend. Bestaat in de fabriek of werkplaats het drie-ploegenstelsel dan behoeven in elk zooeven bedoeld tijdvak slechts 7 zulke rusttijden te worden toegekend.

Deze rusttijden worden aangewezen door het hoofd of den bestuurder der fabriek of werkplaats.

Artikel 328.

Het voorschrift van artikel 325 is niet van toepassing op het bewaken van fabrieken en werkplaatsen.

Artikel 329.

Door of namens Onzen Minister kan in bijzondere omstandigheden onvoorwaardelijk of voorwaardelijk doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om gedurende de in artikel 325 bedoelde tijdruimte arbeid te verrichten, welke niet genoemd is in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 326.

Artikel 330.

Een man mag in eene inrichting tot zuivelbereiding in de maanden Mei tot en met Augustus langer dan elf maar niet meer dan twaalf uren per etmaal arbeid verrichten, wanneer hem tusschen 6 uur des voormiddags en 8 uur des namiddags een rusttijd van ten minste 5 achtereenvolgende uren en bovendien tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags een rusttijd van ten minste 7 achtereenvolgende uren wordt toegekend.

Bij toepassing van het eerste lid is het bepaalde in de artikelen 309 tot en met 318 en 325 tot en met 329 niet van toepassing. Het bepaalde in de artikelen 319 tot en met 324 is dan van toepassing met dien verstande, dat met inachtneming van het daar bepaalde de arbeid langer kan worden verricht dan twaalf uren per etmaal.

Artikel 331.

Het bepaalde in de artikelen 309 tot en met 318 en 325 tot en met 329 geldt niet voor den arbeid van mannen, die in eene broodbakkerij werkzaam zijn.

Artikel 332.

Mannen, die in eene broodbakkerij werkzaam zijn, mogen niet langer arbeid verrichten dan gedurende elf uren per etmaal. Voor ten hoogste twee etmalen per week maar voor niet meer dan zestig etmalen in een kalenderjaar mag het aantal werkuren echter bedragen:

a. ten hoogste 13½ indien de arbeidsduur op andere werkdagen het aantal van 10½ uur niet overschrijdt;

b. ten hoogste 16 indien de arbeidsduur op andere werkdagen het aantal van 10 uren niet overschrijdt.

Artikel 333.

Indien in eene broodbakkerij slechts één stoomketel in gebruik is, en niet meer dan één man met het bedienen daarvan belast is, mag voor dien man het aantal werkuren twaalf per etmaal, en 60 maal in het jaar dertien per etmaal bedragen, wanneer hem een uur rust tusschen de werkuren wordt toegekend.

Artikel 334.

Voor mannen, die in eene broodbakkerij werkzaamheden verrichten, welke verricht moeten zijn vóór den aanvang of na het einde van den gewonen arbeid van het bedrijf, mag het aantal werkuren 12 per etmaal bedragen.

Artikel 335.

De artikelen 319 tot en met 324 zijn van toepassing op den arbeid verricht in eene broodbakkerij met dien verstande, dat met inachtneming van het daar bepaalde de arbeid langer mag worden verricht dan gedurende elf uren per etmaal.

Artikel 336.

De artikelen 333 en 334 kunnen niet worden toegepast op dagen, waarop ten aanzien van de in die artikelen bedoelde mannen gebruik zal worden of is gemaakt van de in artikel 319 bedoelde vergunning of van de in artikel 322 bedoelde bevoegdheid.

Artikel 337.

In eene broodbakkerij mogen mannen tusschen 9 uur des namiddags en 5 uur des voormiddags niet werkzaam zijn. Op dagen, dat het aantal werkuren ingevolge het bepaalde in artikel 332, onder *a* of *b*, op meer dan 11 uur is vastgesteld, mogen de

arbeiders de werkzaamheden aanvangen op zijn vroegst te 2 uur des voormiddags.

Artikel 338.

Elke tijdruimte van langer dan anderhalf uur, waarin ingevolge deze wet in eene broodbakkerij geen werkzaamheden mogen worden verricht, wordt voor de arbeiders als rusttijd aangemerkt.

Artikel 339.

De in de artikelen 325, 327, 330 en 338 bedoelde rusttijden moeten worden doorgebracht buiten de fabriek of werkplaats.

Door of namens Onzen Minister kan in bijzondere omstandigheden, onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend, dat een of meer arbeiders de in het eerste lid bedoelde rusttijden niet buiten de fabriek of werkplaats doorbrengen.

Artikel 340.

De in artikel 329 en in het tweede lid van het vorige artikel bedoelde vergunningen kunnen te allen tijde door Onzen Minister worden ingetrokken.

Artikel 341.

Een arbeider, ten aanzien van wien geene vergunning is verleend, als bedoeld in artikel 339, wordt tenzij het hoofd of de bestuurder het tegendeel aantoont, geacht in de fabriek of werkplaats werkzaam te zijn wanneer hij buiten het schaftlokaal wordt aangetroffen:

a. buiten zijne werkuren in de fabriek of werkplaats, waaralsdan arbeid wordt verricht, of

b. in zijnen in artikel 339 bedoelde rusttijd op eene plaats, welke met de fabriek of de werkplaats in gemeenschap staat.

Artikel 342.

Alvorens van de in artikel 329 of artikel 339 bedoelde vergunning gebruik te kunnen maken is het hoofd of de bestuurder der fabriek of werkplaats verplicht de vergunning op te hangen en, zoolang hij daarvan gebruik maakt, opgehangen te houden naast de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst.

§ 3. Van den arbeidsduur van mannen in winkels.

Artikel 343.

De bepalingen der artikelen 344 en 345 gelden met betrekking tot den arbeidsduur voor mannen, die zij het ook niet voortdurend werkzaam zijn in winkels.

Artikel 344.

Door den gemeenteraad kunnen onder Onze goedkeuring ten aanzien van de in het vorige artikel bedoelde mannen in alle of in sommige winkels voorschriften worden vastgesteld met betrekking tot den arbeidsduur.

De in het eerste lid bedoelde voorschriften bepalen of zij zich tot alle of tot sommige winkels uitstrekken. Voorts kunnen zij behelzen:

a. eene bepaling van het aantal werkuren;

b. eene aanwijzing van het uur van aanvang en dat van einde van den arbeid;

c. bepalingen omtrent rusttijden, welke de werkuren moeten onderbreken.

De ingevolge *a* en *b* vast te stellen voorschriften behoeven niet voor alle dagen eene gelijke regeling te bevatten.

Artikel 161 der wet van 29 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85), laatstelijk gewijzigd door de wet van 21 September 1900 (*Staatsblad* n°. 164) is op deze plaatselijke verordening van toepassing.

Deze plaatselijke verordening wordt afgekondigd op de wijze, bedoeld in de artikelen 172 en 173 van die wet, met dien verstande dat in het formulier van afkondiging in plaats van de inzending aan en het ontvangstbericht van Gedeputeerde Staten worden vermeld de dagteekening en het nummer van het Koninklijk besluit, waarbij de verordening is goedgekeurd.

Drie afdrukken of afschriften der verordening worden zoo spoedig mogelijk na de afkondiging door den burgemeester gezonden aan den bevoegden ambtenaar.

Artikel 345.

Het bepaalde in de artikelen 301, 302 en 307 is van toepassing met dien verstande, dat het uur van aanvang van den arbeid vroeger en dat van einde van den arbeid later kan worden gesteld dan krachtens het vorige artikel is bepaald.

§ 4. Van den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer.

Artikel 346.

Het hoofd of de bestuurder van een openbaar middel van vervoer draagt zorg, dat dit — behoudens het bepaalde in artikel 359 — niet in werking zij dan nadat door Onzen Minister eene regeling van dienst- en rusttijden is goedgekeurd.

Artikel 347.

Het hoofd of de bestuurder van een openbaar middel van vervoer draagt zorg, dat niet worde afgeweken van het bepaalde

in eene goedgekeurde of in eene ingevolge artikel 359 tijdelijk toegelaten regeling van dienst- en rusttijden.

Artikel 348.

De in artikel 346 bedoelde regeling moet zich niet alleen uitstrekken over de personen, die op het openbaar middel van vervoer dienst doen of wier werkzaamheden op de veiligheid van het verkeer van invloed kunnen zijn, maar ook over de personen die in dienst van de onderneming werkzaam zijn ten behoeve van het openbaar middel van vervoer.

Artikel 349.

Als hoofd of bestuurder van een openbaar middel van vervoer wordt aangemerkt het hoofd of de bestuurder der onderneming, die het openbaar middel van vervoer exploiteert.

Artikel 350.

Het hoofd of de bestuurder van een openbaar middel van vervoer zendt de regeling van dienst- en rusttijden aan Onzen Minister.

De inzending der regeling geschiedt ten aanzien van een openbaar middel van vervoer, dat in werking was vóór het tijdstip waarop deze paragraaf in werking treedt, binnen twee maanden na dit tijdstip.

Artikel 351.

Heeft eene onderneming meerdere openbare middelen van vervoer, dan kan de regeling zich uitstrekken over al die openbare middelen van vervoer of over eene groep daarvan.

Artikel 352.

Onze Minister stelt eene bij hem ingekomen regeling in handen van eene commissie van advies.

Deze commissie bestaat uit drie of vijf leden en wordt ter zijde gestaan door een secretaris.

Artikel 353.

De leden en de secretaris der commissie worden door Ons benoemd.

Een der leden, door Ons aan te wijzen, bekleedt het voorzitterschap.

Aan de commissie kunnen zoo noodig door Ons ambtenaren worden toegevoegd.

Artikel 354.

Wij behouden Ons voor bij algemeenen maatregel van bestuur nader den werkkring en de bevoegdheden van de commissie, van hare leden en haren secretaris te regelen.

Artikel 355.

Nadat de commissie ingevolge artikel 352 van Onzen Minister eene regeling heeft ontvangen, onderzoekt zij deze zoo spoedig mogelijk en zend onverwijld een gemotiveerd advies aan Onzen Minister.

Artikel 356.

Onze Minister deelt zoo spoedig mogelijk zijne beslissing schriftelijk mede aan het hoofd of den bestuurder van het openbaar middel van vervoer.

Artikel 357.

In eene goedgekeurde regeling kunnen slechts wijzingen worden aangebracht met goedkeuring van Onzen Minister.

Artikel 358.

Indien een verzoek tot wijziging eener regeling aan Onzen Minister wordt gedaan handelt deze overeenkomstig artikel 352.

De artikelen 355 en 356 zijn voorts van toepassing.

Artikel 359.

Een openbaar middel van vervoer, dat in werking was vóór het tijdstip, waarop deze paragraaf in werking treedt, mag gedurende twee maanden na dat tijdstip in werking zijn zonder dat eene regeling van dienst- en rusttijden is goedgekeurd.

Is ingevolge artikel 350, 2de lid, eene regeling tijdig ingediend dan kan het bedrijf overeenkomstig die regeling worden uitgeoefend. Deze bevoegdheid houdt op wanneer eene beslissing, waarbij de regeling niet wordt goedgekeurd, werkt.

Artikel 360.

Wordt eene ingevolge artikel 350, 2de lid, ingezonden regeling niet goedgekeurd, dan wijst de beslissing van Onzen Minister het tijdstip aan, waarop zij in werking zal treden.

TWEEDE AFDEELING.

Van de Zondagsrust.

Artikel 361.

In of ten behoeve van een bedrijf, uitgeoefend in eene fabriek of werkplaats, mag op Zondag geen arbeid worden verricht.

Artikel 362.

Voor een persoon, behoorende tot een kerkgenootschap of eene godsdienstige vereeniging, door welke de wekelijksche rustdag niet op Zondag wordt gevierd, is het voorschrift van het vorige artikel niet van toepassing, en treedt daarvoor in de plaats het

verbod om arbeid te verrichten in het tijdperk van 24 achtereenvolgende uren, door het kerkgenootschap of door de godsdienstige vereeniging, waartoe de persoon behoort, als wekelijkschen rustdag aangenomen mits hij aan het hoofd of den bestuurder van de fabriek of werkplaats zijn verlangen daartoe heeft te kennen gegeven.

Artikel 363.

Waar in eene fabriek tot herstel of reiniging van eenen aldaar in gebruik zijnden stoomketel de arbeid van een jongen onontbeerlijk mocht zijn, kan door of namens Onzen Minister daartoe onvoorwaardelijk of voorwaardelijk en niet dan voor eenen bepaalden Zondag schriftelijk vergunning worden verleend.

Artikel 364.

In eene inrichting tot bereiding van boter mag door eene vrouw op Zondag of op den dag, welke ingevolge artikel 362 daarvoor in de plaats treedt, worden gekarnd, de boter gewasschen, gezouten en gekneed.

De in het eerste lid genoemde arbeid is aan vrouwen slechts geoorloofd op voorwaarde:

a. dat de arbeid behoore tot de dagelijksche werkzaamheden der vrouw behoudens, dat deze bij gebleken noodzakelijkheid kan vervangen worden door eene andere vrouw;

b. dat in het tijdvak van 1 Maart tot 1 November die arbeid niet anders worde verricht dan tusschen 5 en 8 uur des voormiddags en tusschen 4 en $6^1/_2$ uur des namiddags en in het tijdvak van 1 November tot 1 Maart niet anders dan tusschen 5 en 8 uur des voormiddags;

c. dat door de vrouw dien dag geen arbeid worde verricht als in het volgende artikel genoemd.

Artikel 365.

In eene inrichting tot bereiding van kaas mag door eene vrouw op Zondag of op den dag, welke ingevolge artikel 362 daarvoor in de plaats treedt,

a. de melk in den kaasbak worden doorgehaald;

b. de kaas in den kop worden gezet en daarin gekeerd;

c. de kaas worden gedoekt en gerand;

d. de doeken worden uitgespoeld;

e. de voorwerpen, welke dien dag bij den in dit artikel genoemden arbeid zijn gebruikt, worden gereinigd.

De in het eerste lid genoemde arbeid is aan vrouwen slechts geoorloofd op voorwaarde,

a. dat de arbeid behoore tot de dagelijksche werkzaamheden

der vrouw behoudens, dat deze bij gebleken noodzakelijkheid kan vervangen worden door eene andere vrouw;

b. dat die arbeid niet langer dure dan 3 1/2 uur in den voormiddag en 1 1/2 uur in den namiddag;

c. dat door de vrouw dien dag geen arbeid worde verricht als in het vorige artikel genoemd.

Artikel 366.

De bepalingen van de artikelen 361 en 362 zijn niet van toepassing op den, bij algemeenen maatregel van bestuur met name te noemen, arbeid van alle of van sommige mannen in bepaalde fabrieken en werkplaatsen, voor zoover daarbij de voorwaarden worden in acht genomen, voor alle of voor bepaalde gemeenten bij dien algemeenen maatregel te stellen.

Artikel 367.

Door of namens Onzen Minister kan in gevallen, waarin de arbeid van een of meer mannen op Zondag of in het tijdperk van 24 achtereenvolgende uren, hetwelk ingevolge artikel 362 daarvoor in de plaats treedt, noodzakelijk mocht zijn, onvoorwaardelijk of voorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, schriftelijk vergunning worden verleend om arbeid te verrichten, welke ingevolge de vorige artikelen van deze afdeeling niet geoorloofd zoude zijn.

Artikel 368.

Het in deze afdeeling, met uitzondering van artikel 362, omtrent den Zondag bepaalde is evenzoo van toepassing op de algemeen erkende Christelijke feestdagen.

DERDE AFDEELING.

BEPALING, DIE BETREKKING HEEFT OP DE EERSTE EN DE TWEEDE AFDEELING.

Artikel 369.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan arbeid wordt verricht, draagt zorg, dat in of ten behoeve van zijn bedrijf, geen arbeid worde verricht, welke ingevolge de voorschriften van dit hoofdstuk is verboden.

HOOFDSTUK VII.

Van het toezicht.

EERSTE AFDEELING.

VAN DE AMBTENAREN, MET HET TOEZICHT BELAST.

Artikel 370.

Ter bevordering van eene behoorlijke uitvoering van deze wet worden door Ons ambtenaren benoemd.

De werkkring en de bevoegdheden van die ambtenaren worden geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur. Daarbij wordt het Rijk verdeeld in arbeidsinspectiën.

Artikel 371.

Het is aan de in artikel 370 bedoelde ambtenaren verboden middellijk of onmiddellijk deel te nemen aan ondernemingen, waarop deze wet van toepassing is.

Artikel 372.

Onze Minister doet zich elke twee jaren op een door hem aan te geven tijdstip een beredeneerd verslag geven over de ambtsbezigheden van de in artikel 370 bedoelde ambtenaren.

TWEEDE AFDEELING.

VAN HULPMIDDELEN BIJ HET TOEZICHT.

§ 1. Van arbeidslijsten.

Artikel 373.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, waarin of ten behoeve waarvan een of meer jongens, meisjes of vrouwen arbeid verrichten, ten aanzien van welke deze wet in de artikelen 267 en volgende den arbeidsduur beperkt, maakt met inachtneming van de voorschriften van deze paragraaf twee door hem onderteekende en gedagteekende arbeidslijsten op, bevattende de namen en voornamen van dien persoon of die personen en voor ieder van hen de werktijden.

Artikel 374.

Ten aanzien van jongens, meisjes en vrouwen, die in eene fabriek of werkplaats zij het ook niet voortdurend werkzaam zijn, worden op de arbeidslijsten tevens vermeld de in de artikelen 270, 3de lid, 273, 303 en 304 bedoelde rusttijden.

Artikel 375.

Ten aanzien van jongens, meisjes en vrouwen, die in een winkel zij het ook niet voortdurend werkzaam zijn, worden op de arbeidslijsten ook vermeld rusttijden, indien en voor zoover deze ingevolge artikel 299 moeten worden toegekend.

Artikel 376.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht op de arbeidslijsten te verklaren of het hem al of niet bekend is, dat een of meer jongens, meisjes of vrouwen — en zoo ja welke — als arbeider bovendien nog in of ten behoeve van een ander bedrijf werkzaam zijn.

Deze verklaring wordt door het hoofd of den bestuurder onderteekend.

Artikel 377.

De arbeider, wiens naam voorkomt op de in artikel 373 bedoelde arbeidslijsten, of ten aanzien van wien het op zoodanige lijsten vermelde geldt, en die als arbeider bovendien nog werkzaam is in of ten behoeve van een ander bedrijf, is verplicht op het in artikel 393 bedoelde exemplaar van die lijsten te plaatsen of te doen plaatsen eene nauwkeurige en gedagteekende opgave van zijne werktijden in of ten behoeve van dat andere bedrijf, alsmede van de plaats, waar en het hoofd of den bestuurder in wiens dienst, deze werkzaamheden worden verricht.

Gelijke aanteekening op de arbeidslijsten moet hij plaatsen of doen plaatsen van de rusttijden, die hem in dat andere bedrijf zijn toegekend.

Artikel 378.

De in het vorige artikel bedoelde opgave wordt door den arbeider onderteekend.

Kan de arbeider niet schrijven, dan moet zijn handmerk door twee aan het hoofd of den bestuurder bekende personen gewaarmerkt worden.

Artikel 379.

Het hoofd of de bestuurder is verplicht desgevraagd den arbeider elken dag gedurende diens werktijden gelegenheid te geven tot het plaatsen der in artikel 377 bedoelde opgave.

Artikel 380.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan onvoorwaardelijk of voorwaardelijk vrijstelling worden verleend van de verplichting om voor alle of voor sommige jongens, meisjes en vrouwen, werkzaam in eene fabriek of werkplaats, als bedoeld in een der artikelen 275 tot en met 287, de werktijden en de rusttijden op de in artikel 373 bedoelde arbeidslijsten te vermelden.

Worden ingevolge het eerste lid geen werktijden en rusttijden op de arbeidslijsten vermeld, dan moeten daarop worden aangeteekend aanvang en einde van den werkdag en de gezamenlijke duur der rusttijden.

Artikel 381.

Het hoofd of de bestuurder van een fabriek of werkplaats, waarin een of meer mannen, als bedoeld in de artikelen 309, 330 en 332, arbeid verrichten, maakt twee door hem onderteekende en gedagteekende arbeidslijsten op, bevattende de namen en voornamen van dien man of die mannen en voor ieder van hen de werktijden en de rusttijden, bedoeld in de artikelen 314, onder *a*, 325, 327, 330, 1ste lid en 338.

Artikel 382.

Het hoofd of de bestuurder van de fabriek of werkplaats is verplicht op de arbeidslijsten te verklaren, of het hem al of niet bekend is, dat een of meer mannen — en zoo ja welke — als arbeider bovendien nog in een ander bedrijf werkzaam zijn.

Deze verklaring wordt door het hoofd of den bestuurder onderteekend.

Artikel 383.

Het hoofd of de bestuurder van een winkel, waarin een of meer mannen werkzaam zijn, ten aanzien van wie krachtens artikel 344 de arbeidsduur is beperkt, maakt twee door hem onderteekende en gedagteekende arbeidslijsten op, bevattende de namen en voornamen van die mannen en voor ieder van hen de werktijden.

Indien krachtens artikel 344, onder *c*, in de plaatselijke verordening bepalingen zijn opgenomen, dan bevatten de arbeidslijsten ook de uren van aanvang en einde van de rusttijden.

Artikel 384.

Het bepaalde in de artikelen 377, 378 en 379 is van toepassing op de in de artikelen 381 en 383 bedoelde arbeidslijsten.

Artikel 385.

Gelden voor alle jongens, meisjes en vrouwen, die in een bedrijf werkzaam zijn, of voor alle mannen, die in eene fabriek, eene werkplaats of een winkel werkzaam zijn, of voor een of meer groepen van die personen dezelfde werktijden of rusttijden, dan behoeven de namen en voornamen van die arbeiders op de arbeidslijsten niet te worden vermeld.

Artikel 386.

Indien voor een bedrijf ingevolge meer dan één van de artikelen 373, 381 en 383 arbeidslijsten moeten worden opgemaakt, kan met het opmaken van éene arbeidslijst in tweevoud worden volstaan, wanneer daarop ingevolge het vorige artikel geen namen en voornamen worden vermeld.

Artikel 387.

De arbeidslijsten moeten worden opgemaakt voor een tijdvak van ten minste 14 achtereenvolgende etmalen.

Artikel 388.

Is op de arbeidslijsten geen tijdvak aangegeven, voor hetwelk zij van kracht zullen zijn, dan gelden zij telkens voor een tijdvak van 14 achtereenvolgende etmalen.

Artikel 389.

Op eene arbeidslijst, waarop de in artikel 377 bedoelde verklaring is geplaatst, mogen de krachtens deze wet voor een arbeider bepaalde rusttijden niet tevens als werktijden worden vermeld.

Artikel 390.

Het gezamenlijk bedrag der op eene arbeidslijst, waarop de in artikel 377 bedoelde verklaring is geplaatst, voor een arbeider aangegeven werktijden mag niet grooter zijn dan voor hem krachtens deze wet geoorloofd is.

Artikel 391.

De op de arbeidslijsten voor een arbeider aangegeven werktijden mogen niet vallen buiten de uren, tusschen welke die arbeider krachtens deze wet arbeid mag verrichten.

Artikel 392.

Alle op de arbeidslijsten aangegeven tijdstippen worden geacht te zijn uitgedrukt in den plaatselijken tijd tenzij op die lijsten is aangegeven, dat de West-Europeesche tijd is gevolgd.

Artikel 393.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel is verplicht eene van de arbeidslijsten op te hangen en opgehangen te houden op eene plaats, welke gedurende de werktijden steeds voor de betrokken arbeiders toegankelijk is, en zóó, dat de lijst duidelijk leesbaar zij. Wanneer eene opgehangen lijst niet duidelijk meer leesbaar is, moet zij door eene nieuwe worden vervangen.

Artikel 394.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel zendt onmiddellijk na de onderteekening en dagteekening van de door hem opgemaakte arbeidslijsten een exemplaar van elke lijst aan den bevoegden ambtenaar.

Bij de inzending van de in het eerste lid bedoelde arbeidslijst geeft het hoofd of de bestuurder tevens op uit hoevele jongens, meisjes, vrouwen en mannen het in of ten behoeve van zijne fabriek, zijne werkplaats of zijn winkel werkzaam personeel bestaat tenzij op de arbeidslijst de namen van alle arbeiders zijn vermeld.

Artikel 395.

De ambtenaar, die de in het vorige artikel bedoelde arbeidslijst ontvangt, zendt zoo spoedig mogelijk een afschrift daarvan aan den burgemeester der gemeente, waar de fabriek, werkplaats of winkel is gevestigd.

Artikel 396.

De modellen der in de artikelen 393 en 394 bedoelde arbeidslijsten worden vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 397.

Onverminderd hunne verplichting met betrekking tot de arbeidslijsten zijn:

a. het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, ten behoeve waarvan een of meer arbeiders, zij het niet voortdurend, werkzaam zijn buiten die fabriek, die werkplaats of dien winkel, en

b. hij, die ingevolge artikel 251 geacht wordt huisarbeid te doen verrichten,

verplicht een register aan te leggen en voortdurend bij te houden van personen, die ten behoeve van hun bedrijf werkzaam zijn buiten hunne inrichting, voor zoover de arbeidsduur van deze in de artikelen 267 en volgende of in de artikelen 311 en volgende wordt beperkt.

Artikel 398.

Het register bevat de namen en voornamen van de in het vorige artikel aangewezen personen, den dag, het jaar en de plaats van hunne geboorte, hunne woonplaats alsmede de plaats, waar de in het vorige artikel bedoelde werkzaamheden geschieden. Achter den naam van eene vrouw, die gehuwd is, geschiedt aanteekening van haar huwelijken staat.

Het model van het register wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 399.

Hij, die ingevolge artikel 397 verplicht is een register aan te leggen en bij te houden, draagt zorg, dat dit op aanvrage ter inzage wordt verstrekt aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit.

Artikel 400.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan een arbeider werkzaam is, voor wien van toepassing zijn de ingevolge deze wet op eene arbeidslijst aangegeven rusttijden, draagt zorg, dat in of ten behoeve van zijn bedrijf door dien arbeider niet in die rusttijden worde gewerkt.

Artikel 401.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan een arbeider werkzaam is, voor wien van toepassing zijn de ingevolge deze wet op eene arbeidslijst aange-

geven werktijden, draagt zorg, dat in of ten behoeve van zijn bedrijf door dien arbeider niet worde gewerkt buiten de werktijden, welke krachtens deze wet voor dien arbeider op de arbeidslijst zijn aangegeven.

Artikel 402.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats, waarvoor eene vrijstelling is verleend, als bedoeld in het eerste lid van artikel 380, draagt zorg, dat de jongens, meisjes en vrouwen, ten aanzien van wie bedoelde vrijstelling geldt, niet minder rust genieten dan voor hen de op de arbeidslijsten vermelde gezamenlijke duur der rusttijden bedraagt.

Artikel 403.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats, waarin een arbeider werkzaam is, voor wien van toepassing zijn de ingevolge deze wet op eene arbeidslijst aangegeven rusttijden, draagt zorg, dat de in of ten behoeve van zijne fabriek of werkplaats werkzame arbeider die rusttijden doorbrenge buiten de fabriek of werkplaats, voor zoover die rusttijden volgens deze wet niet daarbinnen mogen worden doorgebracht.

Het bepaalde in het eerste lid is niet van toepassing op machinisten en stokers.

§ 2. Van arbeidskaarten.

Artikel 404.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf draagt zorg, dat daarin of ten behoeve daarvan geen jongen of meisje, ten aanzien van wien deze wet in de artikelen 267 en volgende den arbeidsduur beperkt, arbeid verrichte, wanneer niet overeenkomstig het bepaalde in deze paragraaf voor dien persoon is afgegeven eene arbeidskaart.

Artikel 405.

Eene arbeidskaart kan worden aangevraagd door het hoofd van het gezin, waarbij, of het gesticht, waarin de jongen of het meisje inwoont. Indien dat hoofd schriftelijk van zijne toestemming doet blijken, dan kan eene arbeidskaart worden aangevraagd door den jongen of het meisje.

Artikel 406.

Eene arbeidskaart wordt opgemaakt en afgegeven door of van wege den burgemeester der gemeente, waar het in het vorige artikel bedoelde hoofd woonplaats heeft.

Eene duplicaat-kaart wordt slechts afgegeven tegen betaling van vijf cent ten bate der gemeente.

Artikel 407.

Voor jongens of meisjes, die hun twaalfde jaar niet voleind hebben en eveneens voor jongens en meisjes, die niet ingevolge de bepalingen der Leerplichtwet (wet van 7 Juli 1900, *Staatsblad* n°. 111) buiten de leerverplichting vallen, worden geen arbeidskaarten afgegeven of opgemaakt.

Artikel 408.

Bestaat bij hem, die de arbeidskaart opmaakt, twijfel of een persoon al of niet buiten de leerverplichting valt, dan kan hij, alvorens de kaart op te maken, van den aanvrager der arbeidskaart vorderen de onderteekening van eene verklaring, waarvan het model door Onzen Minister wordt vastgesteld.

Artikel 409.

Ingeval van weigering om de in het vorige artikel bedoelde verklaring te onderteekenen wordt geen arbeidskaart opgemaakt.

Artikel 410.

Het hoofd of de bestuurder van het bedrijf draagt zorg in het bezit te zijn van de arbeidskaart voordat een jongen of meisje, ten aanzien van wien deze wet in de artikelen 267 en volgende den arbeidsduur beperkt, werkzaamheden verricht in of ten behoeve van zijn bedrijf. Hij bewaart de arbeidskaart zoolang de arbeidsbetrekking duurt.

Artikel 411.

Het hoofd of de bestuurder draagt zorg, dat de arbeidskaart op aanvrage ter inzage wordt verstrekt aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit.

Artikel 412.

Indien de arbeidsbetrekking tusschen het hoofd of den bestuurder en den persoon, ten aanzien van wien eerstgenoemde eene arbeidskaart in zijn bezit heeft, eindigt, geeft deze — desverlangd tegen ontvangstbewijs — de arbeidskaart af.

De afgifte geschiedt aan het hoofd van het gezin, waarbij of van het gesticht, waarin de jongen of het meisje inwoont. Alleen onder schriftelijke goedkeuring van dat hoofd geschiedt de afgifte aan den jongen of het meisje.

Artikel 413.

De arbeidskaart vermeldt den naam, de voornamen van den jongen of het meisje, den dag, het jaar en de plaats van hunne geboorte, hunne woonplaats en, zoo de arbeidskaart door een ander dan den jongen of het meisje is aangevraagd, den naam, de voornamen en de woonplaats van den aanvrager.

Artikel 414.

Het model der arbeidskaarten wordt door Onzen Minister vastgesteld.

Artikel 415.

De burgemeester houdt afschrift van de door of vanwege hem afgegeven kaarten of doet daarvan op een legger aanteekening houden.

Het model van den legger wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 416.

De in het vorige artikel bedoelde legger of de afschriften der kaarten worden op aanvrage aan een ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit, ter inzage verstrekt.

§ 3. Van verdere hulpmiddelen.

Artikel 417.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel is verplicht op de in artikel 393 bedoelde arbeidslijst te vermelden zijn naam en voornaam en zijne woonplaats. Behoeft in de inrichting geen arbeidslijst te zijn opgehangen, dan vermeldt het hoofd of de bestuurder een en ander op eene door hem onderteekende en gedagteekende verklaring, welke hij verplicht is op te hangen en opgehangen te houden op eene plaats, welke gedurende de werktijden steeds voor de arbeiders toegankelijk is.

Hij, die op de arbeidslijst of op de verklaring als hoofd of bestuurder is aangeduid, wordt aangemerkt dit te zijn zoolang niet is aangetoond, dat een ander hoofd of bestuurder is.

Artikel 418.

Verklaring omtrent aantal arbeiders.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats is verplicht, op last van den bevoegden ambtenaar, in elk der door dezen aan te wijzen werklokalen, en zóó dat het voor een ieder duidelijk leesbaar zij, eene door hem en den ambtenaar onderteekende verklaring op te hangen en opgehangen te houden, bevattende het aantal arbeiders, hetwelk overeenkomstig deze wet in het werklokaal werkzaam mag zijn.

Artikel 419.

Het model der in de artikelen 417 en 418 bedoelde verklaringen wordt vastgesteld door Onzen Minister.

Artikel 420.

Het hoofd of de bestuurder van een bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan arbeid wordt verricht, alsmede de in dat bedrijf aanwezige en de ten behoeve van dat bedrijf werkzame personen zijn verplicht aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit, de door dezen verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Artikel 421.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald, wie verplicht is aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit, de door dezen verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving der artikelen 228 tot en met 232 betreffende.

Artikel 422.

Het hoofd of de bestuurder van een openbaar middel van vervoer en alle personen, die in dienst der onderneming werkzaam zijn ten behoeve van het openbaar middel van vervoer, zijn verplicht:

a. aan Onzen Minister,

b. aan de in artikel 352 bedoelde commissie en

c. aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit,

de door deze verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Artikel 423.

Wanneer naar aanleiding van brand in eene fabriek of werkplaats de plaatselijke brandweer ter plaatse is geweest, geeft de burgemeester daarvan zoo spoedig mogelijk kennis aan den bevoegden ambtenaar.

De burgemeester stelt vervolgens een onderzoek in of doet een onderzoek instellen naar de oorzaak en naar den omvang van den brand, en deelt, met inachtneming van de te dier zake door Onzen Minister te geven aanwijzingen, den uitslag van het onderzoek mede aan den ambtenaar, die alsdan bevoegd is een nader onderzoek in te stellen.

HOOFDSTUK VIII.

Strafbepalingen.

Artikel 424.

Met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste vijf en zeventig gulden wordt gestraft:

a. overtreding van het bepaalde in een der artikelen 31, 41, 61, 73, 249, 250, 251, 258, 259, 260, 263, 1ste lid, 293, 296, 307, 321, 323, 342, 346, 347, 350, 369, 371, 373, 374, 375, 376, 1ste lid, 379, 380, 2de lid, 381, 382, 1ste lid, 383, 389, 390, 391, 393, 394, 397, 398, 1ste lid, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 410, 411, 412, 1ste lid, 417, 1ste lid, 418, 420 en 422;

b. het niet voldoen aan een ingevolge deze wet aan een hoofd of bestuurder gegeven voorschrift;

c. overtreding van eene der bepalingen van een algemeenen maatregel van bestuur, als bedoeld in een der artikelen 253, 264 en 421.

Indien tijdens het plegen van het feit geen twee jaren zijn verloopen sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene overtreding, als hiervoor onder *a*, *b* of *c* genoemd, onherroepelijk is geworden, kunnen de straffen worden verdubbeld.

Hechtenis van ten hoogste eene maand wordt opgelegd, wegens overtreding van een der artikelen 73, 346 en 369, indien binnen twee jaren, welke aan het plegen van het feit voorafgaan:

a. meer dan ééne veroordeeling van den beklaagde wegens eene der in deze artikelen bedoelde overtredingen onherroepelijk is geworden of

b. de beklaagde meer dan eens de boete vrijwillig heeft betaald, waartoe hij wegens eene der in deze artikelen bedoelde overtredingen is veroordeeld, of

c. eene veroordeeling van den beklaagde wegens eene der in deze artikelen bedoelde overtredingen onherroepelijk is geworden en hij eene boete vrijwillig heeft betaald, waartoe hij wegens eene van die overtredingen is veroordeeld.

Ingeval van overtreding van een der artikelen 73, 369, 400, 401, 402 en 403 wordt eene afzonderlijke straf opgelegd ten opzichte van elken arbeider, met wien of ten aanzien van wien overtreding is gepleegd, en voor ieder etmaal, in den loop waarvan die overtreding is gepleegd.

Ingeval van overtreding van artikel 346 of artikel 347 wordt eene afzonderlijke straf opgelegd ten opzichte van elken arbeider, die werkzaam is op het middel van vervoer en met wien of ten aanzien van wien overtreding is gepleegd, en voor ieder etmaal, in den loop waarvan die overtreding is gepleegd.

Artikel 425.

Met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste vijf en zeventig gulden wordt gestraft:

a. het hoofd, dat of de bestuurder, die niet voldoet aan de hem in artikel 376, 2de lid of artikel 382, 2de lid opgelegde verplichting of die eene onjuiste verklaring, als in een van die leden bedoeld, heeft onderteekend;

b. de arbeider, die niet voldoet aan de hem in artikel 71, 1ste lid, artikel 220, artikel 377 of artikel 378 opgelegde verplichting, of die eene onjuiste opgave, als in een van die artikelen bedoeld, heeft onderteekend of van zijn handmerk heeft voorzien.

Artikel 426.

Met hechtenis van ten hoogste zeven dagen of geldboete van ten hoogste vijf en twintig gulden wordt gestraft:

a. het hoofd dat, of de bestuurder, die niet onmiddellijk op eene deswege gedane vordering van een ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit, uit zijne onderneming verwijdert eene daarin opgehangen arbeidslijst, welke niet de in deze wet voorgeschreven rusttijden of wel andere dan de overeenkomstig deze wet geoorloofde werkuren aangeeft;

b. het hoofd dat, of de bestuurder, die in zijne onderneming behalve de daarvoor verplichte arbeidslijst of arbeidslijsten nog een of meer andere soortgelijke arbeidslijsten opgehangen houdt.

Indien tijdens het plegen van het feit nog geen twee jaren zijn verloopen sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene overtreding, als hiervoor onder *a* of *b* genoemd, onherroepelijk is geworden, kunnen de straffen worden verdubbeld.

Artikel 427.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats, waarin een arbeider werkzaam is, voor wien van toepassing zijn de ingevolge deze wet op eene arbeidslijst aangegeven rusttijden, is niet strafbaar wegens overtreding van artikel 400, indien en voor zoover eene vergunning, als bedoeld in artikel 329, van kracht was.

Artikel 428.

Het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats, waarin een arbeider werkzaam is, voor wien van toepassing zijn de ingevolge deze wet op eene arbeidslijst aangegeven werktijden, is niet strafbaar wegens overtreding van artikel 401, indien en voor zoover een der artikelen 291, 294, 319 en 322 is toegepast en hij bovendien kan aantoonen, dat het werken buiten de werktijden noodzakelijk was op grond van technische eischen van het werk en dat het aantal werkuren voor de betrokken arbeiders niet meer bedraagt dan ingevolge die artikelen geoorloofd is.

Artikel 429.

Met het opsporen van de overtredingen van deze wet zijn, behalve de bij artikel 8 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen, belast de marechaussee, alle overige ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie, alsmede de in artikel 370 bedoelde ambtenaren. Met het opsporen van de overtredingen van de artikelen 258, 259 of 260 of van artikel 263, 1ste lid, zijn bovendien belast de burgemeesters.

Ten aanzien van de inrichtingen, bedoeld bij artikel 24 der Hinderwet (wet van 2 Juni 1875, *Staatsblad* n°. 95, laatstelijk gewijzigd door de wet van 24 Juni 1901, *Staatsblad* n°. 161), zijn behalve de bevoegde ambtenaren met deze taak uitsluitend belast de ambtenaren en officieren, die op grond van artikel 24, 2de lid, der Hinderwet door Onzen Minister van Oorlog daarvoor zijn aangewezen.

Het bepaalde in het eerste lid van dit artikel is niet van toepassing op de Rijkswerkplaatsen en -fabrieken. Aldaar wordt voor de toepassing der wet het toezicht geregeld door de hoofden der betrokken Departementen van Algemeen Bestuur.

Artikel 430.

De in het eerste lid van het vorige artikel bedoelde ambtenaren hebben toegang tot alle plaatsen, waar eenige tak van fabrieks- of handwerksnijverheid wordt uitgeoefend, tot alle plaatsen, als bedoeld in artikel 2 onder *b*, tot alle ruimten, als bedoeld in artikel 2 onder *c* en tot alle winkels, met uitzondering van de Rijkswerkplaatsen en fabrieken en de inrichtingen, bedoeld in artikel 24 der Hinderwet, waartoe, behoudens uit anderen hoofde aan anderen toekomende bevoegdheid, alleen toegang hebben de door Onzen Minister aangewezen ambtenaren.

De veld- en boschwachters, de beambten der marechaussee, niet zijnde hulp-officieren van justitie, en de ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie beneden den rang van inspecteur der Rijksveldwacht en van commissaris van politie behoeven, voor zoover hun de toegang niet uit anderen hoofde vrijstaat, een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of van den kantonrechter. Aan bijzonder daarvoor aan te wijzen ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie kan een algemeene schriftelijke last worden verstrekt, die, behoudens intrekking tusschentijds, van kracht is voor den tijd van drie maanden. Deze last wordt verstrekt aan ambtenaren van Rijkspolitie door den kantonrechter onder goedkeuring van den procureur-generaal, fungeerend directeur van politie, aan die van gemeentepolitie door den burgemeester onder goedkeuring van den Commissaris der Koningin.

Wordt aan de in het vorig artikel bedoelde ambtenaren de toegang geweigerd, dan verschaffen zij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm.

In plaatsen, in het eerste lid bedoeld, die tevens woningen zijn, of alleen door eene woning toegankelijk zijn, treden zij tegen den wil van den bewoner niet binnen dan op vertoon van een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester, van den kantonrechter of van het hoofd der betrokken arbeids-inspectie. Van dit binnentreden wordt door hen proces-verbaal opgemaakt en binnen tweemaal vier en twintig uren aan dengene, wiens woning is binnengetreden, in afschrift medegedeeld.

Artikel 431.

Onverminderd de bepalingen van de artikelen 429 en 430 worden in gemeenten met meer dan 5000 inwoners, die door Onzen Minister worden aangewezen, een of meer ambtenaren van gemeente-politie in het bijzonder belast met het opsporen van overtredingen van deze wet.

Voor elken in het eerste lid bedoelden ambtenaar wordt door den Staat aan de gemeente uitgekeerd eene som, die wordt vastgesteld door Onzen Minister, maar die een bedrag van 300 gulden niet mag te boven gaan.

Het aantal van de in het eerste lid bedoelde ambtenaren wordt door Onzen Minister voor elke gemeente of voor groepen van gemeenten bepaald.

Artikel 432.

De betalingen ingevolge het vorig artikel door den Staat te doen, worden gebracht op het hoofdstuk der Staatsbegrooting betreffende het Departement, waarvan het hoofd belast is met de uitvoering van deze wet.

Artikel 433.

De ambtenaren van gemeente-politie, die ingevolge artikel 430 eene plaats binnengaan, waar een bedrijf wordt uitgeoefend, houden volgens een model, vast te stellen door Onzen Minister, aanteekening van hetgeen zij in dat bedrijf hebben waargenomen. Zij zenden die opgaven aan den burgemeester op door dezen te bepalen tijdstippen.

Artikel 434.

De burgemeester zendt ten minste eenmaal per maand de in het vorig artikel bedoelde opgaven aan den bevoegden ambtenaar.

Artikel 435.

De burgemeester draagt zorg, dat de ambtenaren van gemeente-politie de ingevolge deze wet op hen rustende verplichtingen behoorlijk nakomen.

Artikel 436.

De in het eerste lid van artikel 429 bedoelde ambtenaren, alsmede de leden der in artikel 352 bedoelde commissie, hebben

toegang tot alle gebouwen, werken en andere voorwerpen, die ten behoeve van een openbaar middel van vervoer worden gebezigd.

Artikel 437.

De in artikel 429 bedoelde ambtenaren, alsmede de leden der in artikel 352 bedoelde commissie, zijn verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun in plaatsen, waar zij krachtens een der artikelen 430 en 436 binnentreden, omtrent het daar uitgeoefend wordend bedrijf is bekend geworden, voor zoover deze niet in strijd is met de bepalingen van deze of van eene andere wet.

Hij, die opzettelijk de bij het vorig lid opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zes honderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten of bepaalde ambten te bekleeden.

Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf.

Artikel 438.

De bij deze wet strafbaar gestelde feiten worden beschouwd als overtredingen, behalve de strafbare feiten, bedoeld bij het vorig artikel, die als misdrijven worden beschouwd.

HOOFDSTUK IX.

Slotbepalingen.

Artikel 439.

Alle stukken, verzoekschriften en beschikkingen ten gevolge van deze wet opgemaakt, zijn vrij van het recht van zegel en van de formaliteit van registratie en, met inachtneming van de bij Koninklijk besluit vast te stellen voorschriften, van briefport. De beschikkingen en vergunningen worden kosteloos uitgereikt.

Artikel 440.

De formulieren der verklaringen, bedoeld in een der artikelen 417 en 418, der opgaven, bedoeld in artikel 261, der arbeidslijsten, bedoeld in artikel 396, en der kennisgevingen, bedoeld in de artikelen 263, 1ste lid, 297 en 324, alsmede de in hoofdstuk VII bedoelde arbeidskaarten worden van 's Rijks wege kosteloos verstrekt en — onverminderd het bepaalde in het tweede lid van artikel 406 — door en bij de gemeentebesturen voor belanghebbenden kosteloos verkrijgbaar gesteld.

Artikel 441.

De Arbeidswet (wet van 5 Mei 1889, *Staatsblad* n⁰. 48, laatstelijk gewijzigd door de wet van 21 October 1902, *Staatsblad*

n°. 185) en de Veiligheidswet (wet van 20 Juli 1895, *Staatsblad* n°. 137), alsmede de krachtens die wetten uitgevaardigde algemeene maatregelen van bestuur, zijn ingetrokken.

Artikel 442.

Hij, aan wien eene vergunning is verleend tot afwijking van eenig voorschrift der in het vorige artikel genoemde Arbeidswet en hij, aan wien eene vrijstelling is verleend van eenig voorschrift der Veiligheidswet, wordt geacht te voldoen aan de voorschriften van Hoofdstuk IV of VI, die overeenkomen met- of in de plaats treden van het voorschrift, waarvan vergunning tot afwijking of vrijstelling is verleend zoolang hij niet in strijd handelt met de vergunning of de vrijstelling.

De in het vorige lid bedoelde veronderstelling houdt op te gelden, wanneer het tijdstip is bereikt, hetwelk in de vergunning of de vrijstelling is genoemd. Is in de vergunning of de vrijstelling geen tijdstip genoemd dan houdt de veronderstelling op te gelden met 1 Januari 1913.

Artikel 443.

Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Arbeidswet 1904".

Artikel 444.

Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

Wij behouden ons echter voor, bij afzonderlijk besluit, op een ander tijdstip dan het overige deel der wet in werking te doen treden de voorschriften, vervat in hoofdstuk II en insgelijks die, vervat in hoofdstuk VI, eerste afdeeling § 4.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Daarover, dat het arbeidsvermogen in den boezem der natie zonder bescherming van Overheidswege aan zichzelven overgelaten, schade lijdt, bestaat thans weinig verschil van gevoelen meer. De ontwikkeling der nijverheid door de aanwending van natuurkrachten, de vondsten der scheikunde, en de samenvoeging van groote kapitalen, deed haar zoo reusachtige en gevaarlijke afmetingen aannemen, dat het arbeidsvermogen van een zeer aanzienlijk deel der werklieden voor goede instandhouding en ontwikkeling geen genoegzamen waarborg meer kan vinden, noch in eigen voorzichtig beleid, noch in de voorwaarden bij het beschikbaar stellen van den arbeid te bedingen. Al moge dit bij geheel normale bedrijven voor normale volwassen arbeiders nog tot op zekere hoogte mogelijk zijn, noch de jongere in jaren noch de vrouwelijke werklieden, noch de volwassen mannen in abnormaal gevaar met zich brengende bedrijven, zijn zonder ruggesteun van de wet in staat om de schade, die dreigt, af te weren. Het is uit dien hoofde een onloochenbare eisch, dat de Overheid hier nader tusschenbeide trede, en zoowel over hen, die subjectief in abnormalen toestand verkeeren als over hen, die in objectief abnormale bedrijven werkzaam zijn, haar schild ter bescherming en ter beveiliging opheffe. Dit is noodzakelijk èn met het oog op de thans levende arbeiders, èn niet minder met het oog op de gezonde levenskracht van het opkomend en toekomstig geslacht.

In die richting bewogen zich reeds, eenerzijds de Arbeidswet — wet van 5 Mei 1889 (*Staatsblad* n°. 48) — die zich ten doel stelde het tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en van vrouwen, en anderzijds de Veiligheidswet — wet van 20 Juli 1895 (*Staatsblad* n° 137) — bepalingen inhoudend tot beveiliging bij het verblijven in fabrieken en werkplaatsen, onverschillig of de verblijvende personen mannen, vrouwen of jeugdige personen zijn.

Beide wetten beoogen bescherming van personen, in hoofdzaak arbeiders, en treffen, hoe verschillend in aanleg ook, in zooverre één doel. Vullen beide wetten alzoo elkander aan, toch

bleef dusver een breede klasse van personen, die bescherming behoeven, onbeschermd. Een en ander is oorzaak, dat beide wetten dringend aanvulling en verbetering behoeven. Daarbij komt, dat de eigenlijke beschermende bepalingen niet in de genoemde wetten zijn omschreven, doch voorkomen in algemeene maatregelen van bestuur, krachtens die wetten uitgevaardigd. Dit stelsel van wetgeving was te verdedigen, mocht zelfs het eenig mogelijke geheeten worden, overmits op het standpunt harer ontwerpers destijds gold het zetten van de eerste schrede op een ten onzent nog weinig of niet betreden weg. Thans daarentegen is genoeg ervaring opgedaan om tal van dwingende voorschriften in de wet zelve te kunnen opnemen.

De Regeering besloot uit dien hoofde de bescherming van den arbeid opnieuw en meer volledig te regelen. Het liefst had zij daarbij den tot nu toe gevolgden weg, om de beschermende bepaling rechtstreeks bij wet of algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen, verlaten. Zij zou er de voorkeur aan hebben gegeven wel de beperkende regelen in de wet vast te leggen, maar voorts veel van de uitwerking dezer regelen over te laten aan vertegenwoordigende lichamen op nijverheidsgebied, bevoegd op beperkt terrein en onder de noodige waarborgen in zekere mate met dwingend gezag op te treden. Daarvan moest voorshands ten gevolge van de ontstentenis van alle zoodanige publiekrechtelijke organisatie worden afgezien. De Regeering kan thans nog niet verder gaan dan een eersten stap te zetten op den weg, die tot meerdere organisatie in de toekomst kan leiden. Door eene regeling van het leerlingwezen ontstaat de mogelijkheid, om den toekomstigen arbeider beter voor te bereiden voor de taak, die hem wacht, hem technisch beter te ontwikkelen en tevens om toezicht te houden op zijne zedelijke en godsdienstige ontwikkeling ook dan, wanneer hij buiten den gezichtskring is van ouders of voogden.

Door het sluiten van een leercontract ontstaat eene andere verhouding tusschen den meester en den leerling dan nu bestaat tusschen den patroon en den jeugdigen persoon, die door den eerste thans alleen in dienst wordt genomen voor het verrichten van lichten arbeid, waarbij het aan den laatste wordt overgelaten zooveel te leeren als hij van zijne mede-arbeiders kan afzien. Thans bepaalt alles zich tot een huren en verhuren van diensten, waarbij het belang van den patroon er zoo licht toe verleidt zooveel financieel voordeel van den jongen of het meisje te trekken als mogelijk is. Van een andere dan een financieele band is thans dan ook tusschen patroon en jongen zelden sprake. Beide staan te los naast elkander en zoo leert de jeugdige arbeider van zijn eerste intrede in de fabriek of werkplaats af zich vaak te beschouwen, en ziet hij zich beschouwd, als één uit eene massa, wier eenig doel is haar arbeidskracht zoo voordeelig mogelijk ten dienste te stellen.

Te trachten hierin verandering te brengen is mede het doel van het thans aangeboden wetsontwerp.

Ten einde een overzicht te geven van de onderwerpen, die eene regeling in het ontwerp hebben gevonden, worden deze hier zoo beknopt mogelijk ingedeeld in acht rubrieken:

1°. In het ontwerp zijn voorschriften opgenomen, ontleend aan de bestaande Arbeidswet. Veelal hebben die voorschriften wijziging ondergaan, hetzij naar vorm, hetzij naar inhoud. Deze wijzigingen worden hieronder nader besproken.

2°. De hoofdinhoud van de Veiligheidswet is, mede niet ongewijzigd, overgenomen.

3°. Naast deze twee groepen van voorschriften zijn de algemeene maatregelen van bestuur, uitgevaardigd krachtens de hierboven genoemde wetten, herzien en voor zooveel noodig aangevuld, in het ontwerp opgenomen, voor zoover zij daarvoor vatbaar waren.

4°. Door het overnemen van den hoofdinhoud der Veiligheidswet komen in het ontwerp voorschriften voor, die mannen, werkzaam in fabrieken en werkplaatsen, beveiligen. Daarnaast zijn intusschen regelen gesteld met betrekking tot den arbeidsduur van mannen, die in fabrieken of werkplaatsen met abnormaal schade-gevaar werkzaam zijn.

5°. Voorschriften zijn in het ontwerp opgenomen ter beveiliging van hen, die werkzaam zijn bij het laden of het lossen van schepen.

6°. In het ontwerp komen bepalingen voor ter bescherming van personen, die in dienst zijn van sommige openbare middelen van vervoer. Het personeel werkzaam bij spoor- of tramwegen waarvoor reeds voorschriften bestaan omtrent dienst- en rusttijden valt buiten het ontwerp, terwijl dit zich bepaalt tot het vervoer met rijtuigen en wagens, die geregeld langs een bepaalden weg de personen vervoeren, die zich daartoe aanmelden.

7°. Tweeërlei is voorts in het ontwerp bepaald ten aanzien van personeel, hetwelk in winkels werkzaam is. In de eerste plaats wordt voorgeschreven, dat aan het bedienend personeel gelegenheid om te zitten moet worden verschaft. Daarnaast zijn voorschriften opgenomen met betrekking tot den werktijd van jongens, meisjes en vrouwen, die in een winkel werkzaam zijn. Eindelijk is de mogelijkheid geopend dat ook ten aanzien van mannen bepalingen van soortgelijke strekking kunnen worden vastgesteld.

8°. In hoofdstuk II zijn bepalingen opgenomen ter eerste invoering van een leerlingenstelsel.

Tot nadere toelichting van hetgeen onder elk dezer acht rubrieken is samengevat, diene het navolgende.

I. Tegenwoordige Arbeidswet. Wet v. 5 Mei 1889 (*Stbl.* n° 48), laatstelijk gewijzigd door: Wet v. 21 Oct. 1902 (*Stbl.* n°. 185.).

Tot de formeele wijzigingen, die de aan de tegenwoordige Arbeidswet ontleende voorschriften hebben ondergaan, kan in de eerste plaats worden gerekend de wijziging in uitdrukking, welke in die voorschriften is aangebracht doordien de uitdrukking *doen verrichten* van arbeid is vermeden. De thans geldende Arbeidswet behelst geen rechtstreeksch verbod om bepaalden arbeid te verrichten maar verbiedt zekeren arbeid te *doen* verrichten. Eene overtreding der wet is slechts aanwezig wanneer blijkt van *doen* verrichten van arbeid. Wanneer iemand geacht moet worden een ander arbeid te *doen* verrichten en wanneer niet, is niet gemakkelijk aan te geven, maar zooveel staat vast, dat het louter *dulden*, dat arbeid verricht wordt, niet voldoende is om een strafbaar feit op te leveren. Iets actiefs van de zijde van den patroon is noodig om dezen strafrechtelijk verantwoordelijk te kunnen stellen.

In de practijk heeft, zooals trouwens algemeen bekend is, de in de bestaande Arbeidswet gebezigde redactie herhaaldelijk tot ernstig bezwaar aanleiding gegeven. De ondergeteekende gelooft zelfs niet te veel te zeggen indien hij beweert, dat de moeilijkheid in het leveren van bewijs van het *doen* verrichten van arbeid een der grootste struikelblokken bleek, om de Arbeidswet het nut te doen opleveren, dat van haar verwacht werd. Veelal werd als niet aan de wet onderworpen aangemerkt hetgeen omnium consensu toch verboden behoorde te zijn. Zoo is herhaaldelijk vrijspraak gevolgd in gevallen, waarin wel bleek, dat de patroon bekend was met de omstandigheid, dat verboden arbeid werd verricht, maar waarin niet viel te bewijzen, dat door hem een bepaalde last tot het verrichten van den arbeid was verstrekt. Menigmaal ook werd met gunstig gevolg beweerd, dat de arbeid geheel vrijwillig werd verricht, dat niemand eenige opdracht had gegeven, dat de aanwezigheid van een jeugdig persoon niet bekend was, of dat de arbeid ten behoeve van de werkzame personen vrijwillig werd verricht en door het hoofd of den bestuurder slechts werd geduld.

Uit een en ander blijkt voldoende, dat de wet niet volstaan kan met een verbod, om bepaalden arbeid te *doen* verrichten, maar door het bezigen van eene andere redactie moet trachten te bereiken, dat dan ook hetgeen naar de meening van den wetgever niet toegelaten behoort te zijn, strafbaar zij. Hoe het ontwerp dat doel heeft trachten te bereiken, moge uit een vooorbeeld blijken. Het ontwerp bepaalt bijv. in art. 67, dat jongens, meisjes en vrouwen den daar bedoelden arbeid niet mogen verrichten; vervolgens wordt (art. 73) op het hoofd of den bestuurder van het bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan de arbeid plaats had de verplichting gelegd om zorg te dragen, dat in of ten behoeve van dat bedrijf geen arbeid worde verricht, die ingevolge de wet

is verboden. Het hoofd of de bestuurder zal zich om straffeloos te blijven dus niet meer kunnen beroepen op het ontbreken van een last om den arbeid te verrichten, noch op zijne onwetendheid met hetgeen plaats vond. Hij zal hebben te zorgen, dat bij het verrichten van werkzaamheden in en — zooals hieronder zal worden aangetoond — ook soms ten behoeve van zijn bedrijf de bepalingen der wet worden nagekomen. Dat hierbij sprake is van in en soms ten behoeve van het bedrijf is het gevolg daarvan, dat ook hier tegen ontduiking der wetsvoorschriften dient te worden gewaakt. De patroon moet natuurlijk aansprakelijk zijn voor al hetgeen *binnen* zijne inrichting voorvalt. Ontkend worden kan niet, dat deze aansprakelijkheid ver gaat. Intusschen gaat zij naar de meening van den ondergeteekende volstrekt niet te ver. Immers de patroon heeft het altijd in zijne hand om, wanneer die verantwoordelijkheid hem te zwaar is, deze af te wentelen op iemand anders. Laat de eigenlijke patroon zich niet in met alles, wat de dagelijksche leiding der werkzaamheden betreft, dan kan hij natuurlijk daarmede iemand anders belasten; wanneer de patroon metterdaad kan aantoonen, dat die persoon bijv. arbeiders aanneemt of ontslaat, het soort van werk en den arbeidsduur bepaalt, dan zal deze als bestuurder der inrichting moeten worden aangemerkt. Uit den aard der zaak zal nu ook deze bestuurder aansprakelijk kunnen en moeten zijn voor de richtige naleving der wet binnen de inrichting.

Blijkt uit het vorenstaande, dat het hoofd of de bestuurder verantwoordelijk gesteld behoort te worden voor hetgeen *in* het bedrijf plaats heeft, zoo behoort te worden onderscheiden om te kunnen vaststellen wie aansprakelijk behoort te zijn voor hetgeen *ten behoeve van* het bedrijf geschiedt. Wanneer in het belang van de arbeiders, die in fabrieken of werkplaatsen werkzaam zijn, wordt voorgeschreven, dat deze niet langer dan 10 of 11 uren mogen arbeiden, dan moet niet alleen worden gezorgd dat in de onderneming van den patroon door de arbeiders niet langer dan het aangegeven aantal uren gearbeid wordt, maar dan moet ook niet kunnen gebeuren, hetgeen thans wel plaats heeft, dat de patroon aan die arbeiders werk meegeeft naar huis met de opdracht dit werk den volgenden dag afgewerkt terug te brengen.

Het is de vaste overtuiging van den ondergeteekende, dat er weinig omstandigheden zijn, die een meer ongunstigen en verderfelijken invloed op den arbeider uitoefenen dan de niet altijd zachte drang, die wordt uitgeoefend, om hem te doen besluiten na afloop van een vermoeiende dagtaak in de fabriek of werkplaats nogmaals thuis aan het werk te gaan. Niet alleen toch, dat de arbeider op dusdanige wijze te veel vergt van zijn eigen krachten, maar de zucht om een zoo groot mogelijk weekloon te verkrijgen leidt er hem menigmaal toe om vrouw en kind zoo hard mogelijk aan den huisarbeid te doen deelnemen. Wel valt die

huisindustrie ook thans onder de bepalingen omtrent arbeidsduur en rusttijden der Arbeidswet, doch de moeilijkheid, gelegen in het bewijs dat de patroon den arbeid doet verrichten en dat ter plaatse pleegt te worden gearbeid — hetgeen noodig is om de plaats te kunnen aanmerken als fabriek of werkplaats — is oorzaak, dat de huisindustrie veelal ongemoeid moest worden gelaten. Met betrekking hiertoe zij verwezen naar de artikelen 251 en 397.

Met betrekking tot de naleving van de voorschriften tot beperking van den arbeidsduur kan, naar de meening van den ondergeteekende, het ontwerp niet verder gaan dan de hoofden en bestuurders van fabrieken en werkplaatsen er voor aansprakelijk te stellen, dat door hunne arbeiders, die ook *in* de fabriek of werkplaats werkzaam zijn, niet te lang wordt gewerkt of alleen wordt gewerkt op uren, waarop de arbeid geoorloofd is, onverschillig of die arbeiders werkzaam zijn in of buiten de fabriek of werkplaats. Het medegeven door den patroon en evenzeer het medenemen van werk naar huis zal dan in de practijk niet zoo gemakkelijk meer kunnen plaats hebben. Die verantwoordelijkheid uit te strekken over alle mogelijke personen, die werkzaam zijn ten behoeve van het bedrijf, hetwelk in de fabriek of werkplaats wordt uitgeoefend, gaat te ver. Het is toch mogelijk, dat het hoofd of de bestuurder van eene fabriek of werkplaats de personen niet kent, die op tal van plaatsen eigenlijk ten behoeve van zijn bedrijf werkzaam zijn. Maar ook afgescheiden daarvan kan bijv. een sigarenfabrikant toch eigenlijk niet aansprakelijk worden gesteld voor het in acht nemen van de voorschriften omtrent arbeidsduur en omtrent het verbod van sommigen arbeid in de woonhuizen van zijne arbeiders. Wanneer de vrouw van een thuiswerker binnen de vier weken na hare bevalling haren man behulpzaam is bij zijn werk dan wordt in strijd gehandeld met art. 70, maar dan kan daarvoor onmogelijk de fabrikant aansprakelijk worden gesteld.

Uit een en ander volgt dus geenszins, dat voor het naleven van de bepalingen omtrent den arbeidsduur van arbeiders, die te huis arbeiden ten behoeve van een bepaald hoofd of bepaalden bestuurder van eene fabriek of werkplaats, eigenlijk niemand aansprakelijk zal zijn. Wanneer toch de arbeid, die thuis wordt verricht, dat huis of een gedeelte daarvan stempelt tot eene fabriek of werkplaats, dan zal nagegaan dienen te worden wie als hoofd of bestuurder van die fabriek of werkplaats moet worden aangemerkt en wanneer zoodanig hoofd of bestuurder aan te wijzen is, zal ook de hier bedoelde aansprakelijkheid op hem rusten.

Ten aanzien van de aansprakelijkheid voor de naleving van de eischen, die het ontwerp aan fabrieken en werkplaatsen stelt, staat de zaak eenigszins anders.

Zal niet de omstandigheid, dat de wet strenge eischen stelt aan de inrichtingen van den patroon, in de hand werken het ontstaan of de ontwikkeling der huisindustrie, dan behoort er

voor gewaakt, dat sommige der eischen, die aan de inrichting van den patroon zijn gesteld, ook toepasselijk zullen zijn op de plaatsen, waar de arbeider buiten die inrichting geregeld werkzaam is. Daardoor alleen kan worden voorkomen of althans eenigszins tegengegaan hetgeen onder de bestaande wettelijke regeling wel plaats had, dat de werkgever zijne fabriek of werkplaats sluit ten einde niet in de kosten van verbouwing te vervallen. De grondstoffen worden dan aan de arbeiders mede naar huis gegeven en de bewerking heeft dan veelal plaats in woonvertrekken onder de uit een hygienisch oogpunt beschouwd minst gunstige omstandigheden. In het stelsel van het ontwerp zal menig werkgever hebben te zorgen voor den toestand der localiteiten, waar te zijnen behoeve geregeld wordt gewerkt. Neemt die werkgever die zorg op zich dan kan hij zeker zijn, dat hij voldoet aan de eischen der wet en de arbeider zal onder meer gunstige voorwaarden arbeiden, terwijl woon- en slaapvertrekken veel minder dan thans in werkplaatsen zullen worden herschapen.

Het is naar het den ondergeteekende voorkomt geenszins een eisch van te wijde strekking als in het algemeen wordt gevorderd, dat plaatsen, waar een of meer arbeiders plegen werkzaam te zijn zooals in de artt. 9 en 10 wordt omschreven, aan voorschriften voldoen, die zijn gesteld met het oog op de beveiliging van arbeiders. Uit de bepalingen van het vierde hoofdstuk zal blijken, dat geenszins voor kleine inrichtingen dezelfde eischen zijn gesteld als voor de groote, maar het feit, waarop zooeven werd gedoeld, dat nl. groote fabrieken zijn gesloten ten einde aan de eischen der wet te ontsnappen, doordat de arbeiders, die vroeger in de fabriek werkzaam waren, gedwongen werden om in hun eigen woningen te werken, moet er wel toe leiden om ook ten aanzien van zeer kleine werkplaatsen eischen te stellen.

Met name in Kampen is meer dan éene groote sigarenfabriek gesloten uit dergelijke motieven; daar ter plaatste komt het maken van sigaren als huisarbeid, zooals ook blijkt uit het jongste verslag van den inspecteur van den arbeid in de 7de inspectie, op zeer ruime schaal voor. Slechts enkelen zullen dergelijke toestanden wenschelijk noemen en ook het wel begrepen eigenbelang van menig patroon brengt hem tot de erkenning, dat eene deugdelijke productie het werken onder geregeld toezicht in lokalen, die aan strenge eischen voldoen, vordert.

Een ander voorbeeld van huisarbeid, die op zeer groote schaal wordt uitgeoefend, levert het tabakstrippen in een gedeelte van Gelderland op. Handelaars in tabak laten in tal van huizen die tabak strippen. Daarbij komen zeer slechte toestanden voor. Men raadplege het verslag over de ambtsbezigheden van den inspecteur van den arbeid in de 7e inspectie over 1901 en 1902. Volgens het ontwerp zullen de woningen, waarin gestript pleegt te worden, òf fabrieken òf werkplaatsen zijn.

Wel is waar kan hiertegen worden aangevoerd, dat de wet

zoodoende ingrijpt in hetgeen in woningen voorvalt, maar daartegen bestaat naar het den ondergeteekende voorkomt geen bezwaar. Met de woning als zoodanig bemoeit de wet zich immers niet; zij wil den arbeider beschermen tegen nadeelige omstandigheden, die zich in fabrieken en werkplaatsen — ook al zijn deze tevens woningen — kunnen doen gevoelen.

Ten einde nu aan te geven van welk stelsel het ontwerp uitgaat bij het bepalen van de aansprakelijkheid voor de zorg, dat fabrieken en werkplaatsen aan de gestelde eischen voldoen, behoort nog even stilgestaan te worden bij de Kamper sigarenmakerijen. De tabaksfabrikant wordt aansprakelijk gesteld voor de naleving van een aantal bepalingen, welke in art. 251 zijn opgesomd. Bij het opnemen van de artikelen in genoemd art. 251 is zorgvuldig nagegaan voor welke eischen de aansprakelijkheid op den sigarenfabrikant behoort te rusten. Tevens is er voor gewaakt, dat hij in geen geval aansprakelijk kan worden gesteld voor het naleven van die voorschriften, welke eene bepaalde medewerking van den arbeider vorderen. Dit is geschied in het tweede lid van art. 251. De sigarenfabrikant kan bijv. niet aansprakelijk er voor worden gesteld, dat de sigarenmaker in zijne werkplaats voldoende versche lucht heeft; wel kan de fabrikant zorgen voor het aanwezig zijn van doelmatige middelen om voldoende versche lucht te kunnen toelaten, zoodat hij bijv. kan zorgen, dat er in de werkplaats een of meer ramen zijn, terwijl ook van hem kan worden verlangd, dat hij zorge, dat die ramen niet zoodanig worden vastgespijkerd, dat zij niet kunnen worden geopend, maar het zoude te ver gaan te vorderen dat hij ook op het openstaan van een raam zoude hebben toe te zien.

Bestaat naar de meening van den ondergeteekende geen bezwaar tegen de boven ontvouwde aansprakelijkheid van den sigarenfabrikant voor den toestand, waarin zijne huisarbeiders werkzaam zijn, zoo kunnen zich andere gevallen voordoen, die eene andere regeling vorderen. Wanneer een bakker ten platte lande graan ter bewerking geeft aan een molenaar, dan moet niet de bakker aansprakelijk zijn, dat ten aanzien van den molen aan de eischen van het vierde hoofdstuk worde voldaan. Om twee motieven moet die aansprakelijkheid op den molenaar rusten. In de eerste plaats zal de molenaar wel zijn hoofd of bestuurder van zijn molen, van een afzonderlijk bedrijf derhalve — hetgeen met den bovenbedoelden sigarenmaker niet het geval is — en in de tweede plaats zal de molenaar niet voor den éénen bakker alleen plegen te arbeiden, maar zijne inrichting wel ten dienste stellen van een ieder, die graan wenscht te doen malen. Ook dit zal met den sigarenmaker niet het geval zijn. In deze beide verschilpunten heeft de ondergeteekende gemeend een kenmerkend onderscheid te moeten vinden om de aansprakelijkheid ook verschillend te regelen. Wanneer de tehuiswerker grondstoffen of halfproducten aanneemt van slechts één persoon, die bedoelde voorwerpen ten

behoeve van zijn bedrijf doet bewerken of verwerken, kan de betrekking tusschen den tehuiswerker en den werkgever worden aangemerkt als van zoo nauwen aard, dat de laatste voor de naleving van menigen eisch aansprakelijk kan worden gesteld. Pleegt de tehuiswerker van meerdere personen ten behoeve van hun bedrijf of wel van een of meer particulieren — dus niet ten behoeve van eenig bedrijf — voorwerpen ter bewerking of verwerking te ontvangen, dan moet hij aangemerkt worden zelf hoofd of bestuurder van eenig bedrijf te zijn. Bezwaarlijk kan dan de aansprakelijkheid worden gelegd op de verschillende personen, die voorwerpen doen bewerken en verwerken. In het algemeen toch is het gewenscht om de aansprakelijkheid te leggen niet op meerdere personen te gelijk want een gedeelde verantwoordelijkheid brengt mede eene beperkte verantwoordelijkheid.

Het artikel, hetwelk de aansprakelijkheid regelt voor den toestand, waarin zich de fabrieken en werkplaatsen der tehuiswerkers bevinden, is zoodanig geformuleerd, dat die aansprakelijkheid alleen dan niet op den werkuitgever rust, wanneer het bewijs zal zijn geleverd, dat de tehuiswerker zelf hoofd of bestuurder is en dat hij van meer dan één persoon voorwerpen pleegt te bewerken of te verwerken.

Deze regeling is billijk; met eene regeling van minder ver gaande strekking kan niet worden volstaan. Wel kan zich nu het geval voordoen, dat iemand, die zoude kunnen worden aangemerkt als hoofd of bestuurder eener eigen inrichting, toch niet aansprakelijk zal zijn voor de naleving van de voorschriften van het vierde hoofdstuk, maar zulks is noodzakelijk om voor de hand liggende kwade practijken te keeren. Het geval immers is denkbaar en heeft zich ook in de practijk voorgedaan, dat een chocoladefabrikant alle blikken bussen, die hij voor de verpakking van zijn product behoeft, in een of meer inrichtingen laat maken, terwijl deze inrichtingen uitsluitend voor den chocoladefabrikant producten maken. Schijnbaar zoude in dergelijk geval de blikslager-patroon aansprakelijk gesteld kunnen worden, maar als dit geschiedde zouden misbruiken op groote schaal zijn te vreezen. Of iemand, die uitsluitend voor éénen fabrikant werkt, moet worden aangemerkt als patroon dan wel als arbeider, valt dikwijls zeer moeilijk te beslissen en wanneer er een groot belang bij is om dien persoon niet als arbeider maar als patroon aan te merken, ten einde de aansprakelijkheid van den werkgever af te wentelen, dan is het vrij zeker, dat in tal van gevallen een belangrijk aantal patroons zoude opkomen, dat inderdaad behoort tot de arbeiders. De sigarenmakers in Kampen zouden hoogst waarschijnlijk alle moeite aanwenden om te worden aangemerkt als de aansprakelijke personen. En zooals uit het boven opgemerkte blijkt, is het wenschelijk om zoolang mogelijk vast te houden aan het denkbeeld om den werkuitgever aansprakelijk te doen zijn omdat het te huis laten werken buiten zijne inrichting aan

hem is te wijten en de ondergeteekende niet schroomt den huisarbeid een ramp te noemen voor de betrokken arbeiders.

In de tweede plaats is — in verband met den gewijzigden vorm, die gegeven is aan de voorschriften, ontleend aan de bestaande Arbeidswet — onderscheiden in een verbod om arbeid te verrichten en in het stellen van eischen aan de werklokalen, waar de arbeiders werkzaam zijn. Door het aannemen van die onderscheiding in hoofdstukken III en IV wordt het overzicht vergemakkelijkt.

Naast deze formeele wijzigingen hebben de aan de bestaande wet ontleende voorschriften ook in meerdere opzichten ingrijpende wijzigingen ondergaan wat den inhoud betreft:

a. Bevat de tegenwoordige wet het verbod om arbeid te doen verrichten door personen beneden twaalf jaren, het ontwerp gaat verder. Het verbiedt den arbeid van kinderen, die niet ingevolge de Leerplichtwet buiten de leerverplichting vallen en neemt voor het overige het voorschrift van art. 3 der thans bestaande Arbeidswet gewijzigd over. Na herhaalde overweging is de ondergeteekende tot de overtuiging gekomen, dat het niet wenschelijk is om laatsbedoeld voorschrift eene uitbreiding te geven in dien zin, dat de arbeid verboden wordt aan personen, die hun dertiende levensjaar niet hebben voleind. Mochten op zich zelf voor het opnemen van een daartoe strekkend voorschrift goede redenen pleiten, zoo schijnt het toch — waar ingevolge de Leerplichtwet kinderen op twaalfjarigen leeftijd buiten de leerverplichting kunnen vallen — niet raadzaam aan die kinderen de mogelijkheid te ontnemen om arbeid te verrichten. Wanneer toch een kind van school komt dan zal, wanneer het geen arbeid in den zin der wet mag verrichten, het een tijd lang moeten leegloopen, zeker in elk opzicht het gevaarlijkst voor een kind.

b. De bestaande Arbeidswet beschermt personen beneden zestien jaren en vrouwen. Te dien aanzien gaat het ontwerp verder, door de zestienjarigen ook te rekenen tot de personen, voor wie eene bijzondere bescherming wenschelijk en noodig is. Een jongen van 16 jaar kan niet worden gezegd gelijk te staan met een volwassen arbeider. Een arbeidsduur, welke voor een volwassen man zonder bezwaar is, zal voor een jongen van 16 jaar menigmaal te lang zijn. Op welken leeftijd de grens dan bepaald dient te worden tusschen de personen, die eene bijzondere bescherming vereischen en hen, die zoodanige bescherming ontberen kunnen, is uit den aard der zaak niet met zekerheid te zeggen, maar dat niet te ver gegaan wordt door die grens te trekken bij het zeventiende jaar, zooals het ontwerp doet, mag naar de overtuiging van den ondergeteekende veilig worden aangenomen.

c. De tegenwoordige Arbeidswet bepaalt den normalen arbeidsdag voor vrouwen en jeudige personen op elf uur. Sedert de totstandkoming van die wet heeft de overtuiging meer en meer

veld gewonnen, dat een arbeidsduur van elf uur te lang is en tal van werkgevers laten dan ook veel korter arbeiden. Toch behoort eene wet, welke, zooals in den aanhef der toelichting werd gezegd, de regeling van den arbeidsduur niet aan het bedrijf zelf kan overlaten, niet dan uiterst voorzichtig te zijn met het inkorten van den normalen arbeidsdag, wil men niet het gevaar loopen, dat die normale dag voor menig bedrijf tekort zou blijken. Er dient op te worden aangestuurd, dat de arbeider niet zijn geheele leven verdeelt tusschen de werkplaats en zijn slaapstede. De werkgevers behooren er geleidelijk toe te worden gebracht om hun bedrijf op een korteren arbeidsdag in te richten. Daarom heeft de ondergeteekende niet geaarzeld om voor de vrouwen en jeudige personen den 10-urigen werkdag als den normalen aan te nemen en daarnevens de bepaling op te nemen, dat die normale werktijd nog kan worden ingekort in abnormale bedrijven, waaronder in het kort te verstaan zijn de bedrijven, waarin de arbeiders aan zeer schadelijke invloeden, inhaerent aan het bedrijf, bloot staan.

Voorts bepaalt het ontwerp, dat de gehuwde vrouw op Zaterdag niet langer dan gedurende acht uren arbeid mag verrichten. Deze bepaling is opgenomen in het belang van het arbeidersgezin. Des Zaterdags pleegt de woning een extra schoonmaakbeurt te krijgen en het kan er slechts toe bijdragen om den man des Zaterdagsavonds uithuizig te maken, indien hij, van zijn werk thuiskomende, zijne vrouw nog druk bezig vindt met wasschen en schrobben. En evenmin kan het in het belang van het gezin zijn, dat de vrouw, na een volslagen arbeidsdag in de fabriek of werkplaats te hebben doorgebracht, nog uren lang door huishoudelijke bezigheden in beslag wordt genomen. Eindelijk is een vervroegd einde van den werkdag op Zaterdag van belang om tijdig inkoopen te doen, terwijl dat tijdig koopen wederom een gunstigen invloed heeft op een vroeg sluiten van winkels.

d. Wijziging is gebracht in de voorschriften nopens de rusttijden tusschen de werktijden. Volgens de wet van 1889 (art. 6) moet de arbeid worden afgewisseld door ten minste één rusttijd van een uur tusschen 11 uren des voormiddags en 3 uren des namiddags. In den regel worden naast dezen middagrusttijd nog een of meer rustpoozen van korteren duur gegeven. Die middagrusttijd is echter in tal van gevallen te kort, in al die gevallen namelijk, dat de arbeider niet kort bij de fabriek of werkplaats woont. Willen de arbeiders dan toch deelnemen aan het middagmaal in het gezin — en dit te bevorderen is zeker gewenscht — dan moeten zij hun maal in haast gebruiken, terstond daarna weder op weg gaan naar de fabriek of werkplaats en dus den arbeid weder hervatten zonder dat van uitrusten sprake is kunnen zijn. Dit kan niet wenschelijk worden geacht. Daarom is getracht in het ontwerp de zaak zoo te regelen, dat er voor den werkgever een prikkel bestaat om een middagrusttijd van 1½ uur te

geven. Verder te gaan en een rusttijd van dien duur verplichtend te maken scheen niet wenschelijk. De werkgever heeft nu de keus — art. 303 — tusschen een middagrusttijd van 1 1/2 uur, zonder verdere verplichte rustpoozen en tusschen een middagrusttijd van ten minste een uur en verplichte rusttijd van een half uur na elke vier uren arbeid. Zeker zou het gewenscht zijn de laatste verplichte rusttijden ook voor te schrijven naast den verplichten middagrusttijd van 1 1/2 uur, doch nu de arbeidstijd reeds met een uur is ingekrompen durft de ondergeteekende vooralsnog niet zoover te gaan.

Tegen de hierboven besproken wijzigingen der bestaande Arbeidswet zijn bezwaren ingebracht, welke hier niet onbesproken mogen blijven.

De Kamers van koophandel en fabrieken in Twenthe hebben tegen enkele hoofdbeginselen overwegend bezwaar. Deze Kamers hebben vooreerst bezwaar tegen het brengen van den leeftijd van de jongens en meisjes op 17 jaar, terwijl bovendien het voorschrift van art. 267, waarin de arbeidsduur voor jongens, meisjes en vrouwen wordt vastgesteld op 10 uur per etmaal, een ramp wordt genoemd voor de textielnijverheid in Twenthe.

Vervolgens maken de Twentsche kamers bezwaar tegen eene regeling, welke de ondergeteekende aanvankelijk meende in het ontwerp te moeten opnemen en welke inhield, dat aan jongens, meisjes en vrouwen, werkzaam in fabrieken en werkplaatsen, op het midden van den dag een rusttijd moest worden toegekend van 1 uur en dat — indien de werkduur meer bedroeg dan 4 uur per etmaal — nog een tweede rusttijd van tenminste een half uur moest worden toegekend. Bij stoppen en weder aanzetten der machine gaan telkens ongeveer 10 minuten verloren. Moet nu meer dan één rusttijd worden toegekend, dan beteekent dit meer dan eens genoemd tijdverlies zoowel voor den patroon als voor den arbeider. Bovendien verlangen de arbeiders niet een langeren of tweeden rusttijd; zij stellen het op prijs om een half uur vroeger naar huis te gaan liever dan tusschen de werkuren een half uur meer rust te hebben.

Met betrekking tot het bezwaar om de inrichting meer dan eens per dag te moeten stoppen merkt de ondergeteekende op, dat daaraan is te gemoet gekomen door de regeling, vervat in art. 303 onder *a*. Met betrekking tot het bezwaar der werklieden tegen het toekennen van een tweeden rusttijd zij aangeteekend, dat voor een goed deel ook hier geldt, dat het ongekende onbemind is. Wanneer de arbeiders eenigen tijd aan een middagrusttijd van 1 1/2 uur gewoon zullen zijn geraakt, dan zal door hen meer en meer het groote nut daarvan worden gewaardeerd.

Voor het overige wordt ten aanzien van de regeling, die het ontwerp volgt ten aanzien van de rusttijden, verwezen naar de toelichting op de artt. 303—308.

De bezwaren, die tegen bepaalde artikelen zijn aangevoerd door de Twentsche kamers, meent de ondergeteekende thans te kunnen laten rusten; zij zullen ter sprake worden gebracht bij de toelichting der betrokken artikelen.

De Kamer van koophandel en fabrieken te Tilburg, de Kamer van arbeid voor de wolindustrie aldaar en de vereeniging van Tilburgsche fabrikanten van wollen stoffen hebben ook groot bezwaar tegen eenige der hoofdbeginselen van het ontwerp, waartegen de Twentsche kamers bedenking inbrachten. Met name geldt dit van het verkorten van den arbeidsduur van jeudige personen en vrouwen en van het verhoogen van den leeftijd van jeudige personen.

Te ontkennen is niet, dat de door de hier bedoelde Kamers aangevoerde bezwaren van gewicht zijn. Zij hebben er dan ook toe geleid, dat de ondergeteekende zich opnieuw rekenschap heeft gegeven over de vraag of het ontwerp in een of meer van zijne hoofdbeginselen moest worden gewijzigd.

Indien de bedoeling der Twentsche en der Tilburgsche adviezen door den ondergeteekende goed is verstaan, is het hoofdbezwaar daarin gelegen, dat invoering der wet zoude leiden tot verkorting van den arbeidsduur in eenige takken der textielindustrie.

Met betrekking tot de Twentsche textielfabrieken is verkorting van dien arbeidsduur onmogelijk, zooals adressanten mededeelen, omdat in het naburige Duitschland, dat aan onze textielfabrieken een zeer vinnige concurrentie aandoet, de elfurige werkdag bestaat. Nu deelen adressanten mede, dat verkorting van den werkdag van jongens en meisjes tot op 10 uur noodwendig er toe moet leiden, dat in de geheele fabriek niet langer dan 10 uur wordt gewerkt. Immers de arbeid in de fabrieken der textielindustrie regelt zich geheel naar den arbeidstijd van jongens en meisjes, daar de verschillende bewerkingen zoodanig in elkander grijpen, dat de eene bewerking niet zonder de voorafgaande of de daaropvolgende kan doorgaan. Een ieder, aldus spreekt de Kamer van koophandel en fabrieken te Rijssen zich zeer nadrukkelijk uit, die eenigszins met spinnerijen en weverijen bekend is, weet, dat men niet gedurende den werktijd een gedeelte der arbeiders kan wegzenden en met de overigen doorwerken.

Inderdaad wordt in de textielindustrie, meer dan in eenigen anderen tak van fabriekmatige nijverheid, partij getrokken van den arbeid van jongens, meisjes en vrouwen. De verklaring van dat feit moet daarin worden gezocht, dat in de hier bedoelde industrie de te verrichten arbeid voor het overgroote meerendeel bestaat in het bewaken van de geregelde werking van machinaal bewogen werktuigen. Groote lichaamskracht wordt daarvoor niet vereischt; oplettendheid en eenige bedrevenheid in de uit te voeren handgrepen is voldoende. In de spinnerijen grijpt nu de gang der bewerking zoodanig in elkander, dat ieder werktuig

als het ware een schakel vormt in een keten. Door het stop zetten van één werktuig wordt stoornis gebracht in het geregeld voortwerken van alle werktuigen, die het te bewerken materiaal verder moet doorloopen.

In de weverijen is dit in veel mindere mate het geval. Bovendien heeft in de weverijen de arbeider het veel meer in zijn macht dan in de spinnerijen om door groote oplettendheid de noodzakelijkheid om zijn weefgetouw stil te zetten te ontgaan. Oplettendheid in de weverij komt dus wel degelijk de hoeveelheid der producten, die kunnen worden verwerkt, ten goede. In de spinnerijen is dit niet het geval. In de inrichtingen is de productie zoo goed als uitsluitend afhankelijk van de snelheid van beweging der gebezigde werktuigen; de menschelijke arbeid, die verricht wordt, komt daarbij eigenlijk niet in aanmerking. Dientengevolge zal eene verkorting van den arbeidsdag zeer zeker eene vermindering der productie ten gevolge hebben.

Hierbij dient voorts overwogen, dat de snelheid der werktuigen niet kan worden verhoogd; die snelheid heeft de uiterste economisch mogelijke grens werkelijk bereikt. Vermeerdering der productie door meerdere snelheid kan dus alleen worden bereikt door algeheele vervanging van alle werktuigen door toestellen van de allernieuwste vinding. Vermeerdering der productie langs anderen weg is uit den aard der zaak te verkrijgen door bijplaatsing van meer werktuigen. Betoogd behoeft zeker niet, dat de eene zoowel als de andere maatregel uiterst kostbaar is. Het kapitaal, gestoken alleen in de werktuigen eener spinnerij, is aanzienlijk; de kosten van rente en afschrijving, die niet dalen bij verkorting van den arbeidstijd, drukken zwaarder bij vermindering der productie. Bij andere bedrijfstakken, die naar verhouding minder aanlegkapitaal vereischen, doet zich dit in mindere mate voor.

Behalve de hier weergegeven bezwaren doet zich nog een ander gelden.

In Duitschland mag door vrouwen in de spinnerijen 11 uren per etmaal en 65 uren per week worden gewerkt. Wanneer nu hier te lande door de vrouwen slechts tien uren per etmaal kan worden gewerkt zullen de goede arbeidsters in Duitschland in 11 uren zeker meer kunnen verdienen dan in 10 uren hier te lande. De beste werkkrachten zullen dus naar Duitschland trekken. Dat dit bezwaar niet denkbeeldig is kan blijken uit het navolgende. Even over onze grens heeft zich in Duitschland een belangrijke spinnerij- en weverijindustrie ontwikkeld, die een goed deel van hare arbeidskrachten uit ons land betrekt. Het aantal arbeiders, dat dagelijks heen en weer reist tusschen Enschedé en Gronau en dat in laatstgenoemde plaats werk heeft gevonden, wordt geschat op 700. Het aantal personen, dat uit Losser en Glanerbrug over de grens gaat werken, is stellig veel grooter.

Ten slotte verdient overweging de omstandigheid, dat behalve in Engeland in geen enkel land, waarmede ten deze rekening behoeft gehouden, de geoorloofde werktijd voor vrouwen in de textielindustrie 10 uur per etmaal bedraagt. En wat Engeland betreft, kunnen onze textielindustrie en onze textielarbeiders bezwaarlijk met de Engelsche worden vergeleken. In de eerste plaats toch zijn de oprichtingskosten van eene Engelsche spinnerij beduidend minder dan die van eene Nederlandsche. De verhouding wordt geschat als van 10 op 14. De oorzaak daarvan is, dat de Engelsche spinnerijen grooter kunnen zijn en slechts eene kleine serie van verschillende nummers behoeven te spinnen omdat door het ruimere afzetgebied voor de Engelsche fabrieken deze een verder gaande arbeidsverdeeling kunnen doorvoeren en zich meer dan bij ons toeleggen op het spinnen van enkele nummers. Voorts zijn de Engelsche arbeiders bekwamer dan de onze, zóó, dat op hetzelfde getal werktuigen in Engeland een kleiner aantal werklieden wordt vereischt dan ten onzent.

Met betrekking tot de Tilburgsche wollenstoffenfabrieken wordt ook gevreesd, dat wanneer de geoorloofde arbeidsdag met name voor jeugdige personen op 10 uur wordt gesteld, een belangrijk deel der fabricage tot op 10 uur zoude worden beperkt. Ten aanzien van de beperking van den arbeid voor vrouwen wordt voor de wollenstoffenfabrieken geen moeilijkheid geducht, omdat de vrouwenarbeid in die fabrieken te Tilburg van ondergeschikte beteekenis is; het aantal vrouwen, hetwelk daar werkt, is gering en bestaat in hoofdzaak uit zoogenaamde nopsters en stopsters. De groote moeilijkheid voor de Tilburgsche fabrieken schuilt in de „draadmakers". Het werk van den draadmaker bestaat in het weder aan elkander hechten van de draden die gedurende het spinnen telkens breken. Naar omstandigheden heeft de draadmaker te zorgen voor het heel blijven van 100 à 200 draden. Met het draadmaken is te Tilburg geen hooger loon te verkrijgen dan f 3,90 per week. Met het oog daarop zijn slechts jeugdige personen voor dit werk te vinden. Wanneer de draadmakers 16 jaren zijn geworden doen zij alle moeite om elders werk te vinden. Slechts zeer zelden worden jongens van meer dan 17 of 18 jaren als draadmakers aangetroffen. Kunnen de draadmakers niet langer dan 10 uur per dag werken dan kunnen, zoo wordt beweerd, ook de zoogenaamde selfactors niet langer loopen. Geschiedt dit dan wordt gevreesd, dat de productie met een elfde deel zal verminderen.

Een op last van den ondergeteekende ingesteld onderzoek, dat zich ook heeft uitgestrekt over wollenstoffenfabrieken te Aken en te Verviers, heeft aangetoond, dat dadelijke invoering van den 10-urigen werktijd voor de jeugdige personen, die in de wollenstoffenfabrieken te Tilburg werkzaam zijn, metterdaad zeer nadeelige gevolgen voor die industrie zoude kunnen hebben. Op tal van manieren is getracht de gerezen bezwaren te ondervangen. Daarbij

is overwogen of niet eene ingrijpende wijziging in de wijze van productie er toe zoude kunnen leiden, dat na eenen overgangstijd de 10-urige werktijd zoude kunnen worden ingevoerd. De mogelijkheid om te geraken tot eene dadelijke invoering van den 10-urigen werkdag wordt door de deskundigen, die door den ondergeteekende zijn gehoord, ontkend en ook aan ondergeteekende komt het voor, dat aan dergelijke dadelijke invoering niet kan worden gedacht. Wel zal de industrie de moeilijkheden moeten en ook kunnen overwinnen maar het aannemen van een overgangstijdperk om daartoe te geraken is noodzakelijk.

In het bovenstaande heeft de ondergeteekende aanleiding gevonden om eene regeling in het ontwerp op te nemen, die het mogelijk maakt om in enkele bedrijven ook na het in werking treden der wet jongens, meisjes en vrouwen 11 uur te mogen doen arbeiden. Het ligt in de bedoeling om van dat voorschrift — opgenomen in art. 271 — gebruik te maken zoowel voor de spinnerijen als voor de wollenstoffenfabrieken. Intusschen zullen die inrichtingen zich niet voor altijd ten aanzien van jongens, meisjes en vrouwen aan den tienurigen arbeidsdag kunnen onttrekken. Volgens art. 271 moeten zij om 11 uur te mogen werken in het bezit zijn van eene vergunning van den Minister. Deze vergunning nu wordt slechts voor een bepaalden tijd verleend en zij kan voorwaarden bevatten. Dit laatste is gedaan om het geoorloofd aantal uren op 10½ te kunnen brengen en bovendien om de noodig gebleken voorschriften in het belang van de jongens, meisjes en vrouwen in de vergunning als voorwaarden te kunnen omschrijven.

II. Tegenwoordige Veiligheidswet. Wet v. 20 Juli 1895 (*Stbl.* n°. 137).

Ook de aan de bestaande Veiligheidswet ontleende voorschriften hebben niet ongewijzigd eene plaats gevonden in het wetsontwerp. Volgens de thans geldende Veiligheidswet zijn slechts de in art, 1 als fabrieken en werkplaatsen aangeduide inrichtingen aan de wet onderworpen en bevat de wet dus geen eischen voor inrichtingen, waarin minder dan tien personen plegen te verblijven en geen krachtwerktuig of oven wordt gebezigd. De vlasbraakhokken en zwingelketen, genoemd in art. 1 onder 2°. der wet, laat de ondergeteekende hierbij buiten beschouwing. Eene sigarenmakerij, een confectie-atelier, waarin slechts mannen werkzaam zijn in kleiner aantal dan tien, is niet onderworpen aan de eischen, gesteld krachtens de Veiligheidswet. Het komt den ondergeteekende noodzakelijk voor, dat ook aan een aantal kleinere inrichtingen eischen bijv. ten aanzien van luchtruimte, het voorkomen van brand, het voorkomen van ongevallen enz. moeten worden gesteld en dat bovendien ook aan zeer kleine inrichtingen althans enkele eischen ter beveiliging van het daar werkzame personeel

moeten worden gesteld. Met het oog daarop is vooreerst al hetgeen thans krachtens het Veiligheidsbesluit geldt voor inrichtingen, waar tien of meer personen plegen te verblijven, van toepassing verklaard op alle inrichtingen, waar vijf of meer personen plegen te verblijven. Voorts zijn ook aan de inrichtingen, waar een nog kleiner aantal personen pleegt te verblijven, enkele eischen gesteld.

Met betrekking tot de werkplaatsen, waar een enkel persoon werkzaam is, wordt verwezen naar art. 252.

III. Besluiten ingevolge Arbeids- en Veiligheidswet.

Behalve aan de Arbeidswet en de Veiligheidswet is aan de uit die wetten voortgevloeide algemeene maatregelen van bestuur een deel ontleend van de materie, die in het ontwerp is behandeld.

De ondergeteekende meent, dat er alleszins aanleiding bestaat om die besluiten in het ontwerp op te nemen. Hier ter plaatse zij er slechts de aandacht op gevestigd, dat het ontwerp zich niet tot het bloot overnemen heeft bepaald, doch dat ten aanzien van elk voorschrift met de inspecteurs van den arbeid nauwkeurig werd nagegaan in hoever het in de practijk had voldaan en op welke punten verder kon worden gegaan of meer preciese voorschriften konden worden gegeven. Aan het opnemen dezer besluiten in de wet is zeker het bezwaar verbonden, dat wijziging daarvan minder gemakkelijk wordt. Ten einde aan dit bezwaar — dat zich trouwens alleen zal doen gevoelen indien nieuwe industrieën ontstaan of wel gansch andere methoden van werken worden ingevoerd — tegemoet te komen is de bepaling opgenomen, dat bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, dat sommige arbeid niet dan bij het in acht nemen van zekere voorwaarden mag worden verricht (art. 235) terwijl ook een verbod om elken arbeid te verrichten kan worden opgenomen. Zoo doende zal niet telkens wetswijziging noodig zijn. Hebben de nieuw bij besluit te geven voorschriften hunne deugdelijkheid in de practijk bewezen, dan kunnen zij bij voorkomende gelegenheid in de wet worden vastgelegd. Eene behoorlijke codificatie blijft dusdoende verzekerd.

IV. Beperking van arbeidsduur van mannen in bepaalde bedrijven.

Door het vorig Kabinet werd bij Koninklijke boodschap van 26 November 1898 een ontwerp van wet aanhangig gemaakt, hetwelk onder meer strekte om den arbeidsduur te beperken van volwassen mannen, die in aan te wijzen fabrieken en werkplaatsen werkzaam zijn. Ook naar de meening van den ondergeteekende bestaat er aanleiding om den arbeidsduur voor zeker deel der mannelijke volwassen arbeiders aan beperking te onderwerpen. Ten einde dit nader toe te lichten volgt hier eene uiteenzetting van hetgeen naar de overtuiging van den ondergeteekende door de Overheid in het oog is te houden.

Bij de beantwoording der vraag, of de arbeidsduur van volwassen mannelijke arbeiders moet worden beperkt, behoort op den voorgrond te staan de erkenning, dat de beste beantwoording wordt verschaft door de belanghebbenden zelven en derhalve zouden behooren op te komen uit de verschillende bedrijven, met dien verstande, dat voor de verschillende bedrijven ook verschillende voorschriften zullen gelden. Zoowel de patroons als de arbeiders zouden tot het vaststellen der voorschriften, die voor hun bedrijf zullen gelden, behooren mede te werken. Op welke wijze in de toekomst die medewerking het best zal zijn te verkrijgen, behoeft thans niet in bijzonderheden te worden nagegaan omdat vaststaat, dat daartoe vooraf eene regeling van patroonsvereenigingen zoowel als van arbeidersvereenigingen behoort tot stand te komen. De bestaande Kamers van arbeid zijn uit den aard niet in staat in het gemis van die georganiseerde bedrijfsvereenigingen te voorzien. Immers wel bestaan hier en daar Kamers van arbeid, waarin een minder of meer aanzienlijk aantal bedrijven is vertegenwoordigd, maar voor de bovenbedoelde regeling worden vereischt verplichte, van Overheidswege geregelde, vereenigingen. Voordat echter dergelijke vereenigingen kunnen zijn opgericht en georganiseerd zal nog een geruime tijd verloopen. Al dien tijd kunnen niet alle volwassen arbeiders blijven zonder wettelijke regeling van den arbeidsduur. Een aantal arbeiders ondervindt toch in zoo buitengewone mate de ongunstige gevolgen van een te langen arbeidsduur, dat te hunnen aanzien reeds nu beperking van den arbeidsduur eisch is. Daartoe zal een provisioneele regeling behooren tot stand te komen. Wil men tot dergelijke provisioneele regeling komen dan ligt het voor de hand, dat daartoe wordt gekozen een regeling, die van soortgelijken aard is als die der bestaande Arbeidswet. Al is dus naar het gevoelen van den ondergeteekende het thans in het ontwerp neergelegde stelsel noch afdoende, noch volledig, noch het meest aanbevelenswaardige, zoo meent hij toch, dat het voor het oogenblik als het eenig voorshands bereikbare behoort te worden aanvaard.

Het motief, waarom men wenscht te komen tot beperking van den arbeidsduur, is, dat men wil pogen om de objectieve en subjectieve bedenkingen tegen te langdurigen arbeid te ondervangen. De bestaande Arbeidswet ging van hetzelfde beginsel uit maar beperkte zich tot het ondervangen van de nadeelige gevolgen, welke subjectief voor jeugdige personen en vrouwen worden geducht. Ook vele volwassen mannen ondervinden echter nadeelige gevolgen van te langen arbeidsduur ten gevolge van het objectief abormale karakter van het bedrijf. Tot de mannen, wier arbeidsduur hoe eer hoe beter behoort te worden beperkt, rekent de ondergeteekende hen, die geacht kunnen worden abnormaal belast te zijn omdat de gegevens, waaronder zij hun arbeid verrichten, òf hun gezondheid groote schade dreigt toe

te brengen óf hun huiselijk leven verstoort óf wel hen uitput voor den tijd, waarop andere werklieden in den regel nog geheel valide zijn. In welke bedrijven mannen aan deze schadelijke invloeden bloot staan kan althans voorloopig bezwaarlijk bij wijze van opsomming in de wet zelve worden aangegeven. Wel kan in de wet worden vastgelegd het beginsel, dat voor mannen, die des nachts in eene fabriek of werkplaats werkzaam zijn, de arbeidsduur beperkt behoort te zijn. Voor die mannen toch is het zeker niet van belang ontbloot, dat zij niet te lang aan den arbeid zijn juist met het oog op de omstandigheid, dat zij in den tijd, die in den regel voor elkeen en ook voor hun eigen gezin als rusttijd geldt, geen rust genieten. Dat deze mannen over dag voldoende rust zullen genieten, wanneer hun omgeving meest onrustig pleegt te zijn, mag niet worden ondersteld.

Daarnaast kunnen in de wet slechts categorieën van bedrijven worden genoemd, waarvan door de wijze waarop, of de omstandigheden waaronder de arbeid wordt verricht, a priori vaststaat, dat een onbeperkte vrijheid ten aanzien van den arbeidsduur schadelijk moet werken. Die categorieën worden genoemd in art. 309, sub 2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worde dan voorshands bepaald welke bedrijven tot elk dezer categorieën zullen zijn te rekenen.

V. Beveiliging bij het laden of het lossen van schepen.

Bij het laden en lossen van schepen komen talrijke ongevallen voor, waaronder van zeer ernstigen aard. Niet al die ongevallen zijn toe te schrijven aan het bezigen van slecht materieel of aan het niet in acht nemen van voorzorgsmaatregelen. Voor een gedeelte toch kunnen de bedoelde ongevallen worden geweten aan het ongeregelde van het werk en vooral aan den grooten haast en aan de ondoordachtheid, waarmede het werk meermalen wordt — en wellicht veelal moet worden — verricht, aan het gebruik van sterken drank of aan onhandigheid van den aan den winch geplaatsten arbeider. Welke voorschriften ook met betrekking tot het laden en lossen worden gesteld — ongevallen door laatstbedoelde oorzaken zullen door geen voorschriften kunnen worden voorkomen. Daarnaast blijft echter onweersproken, dat menig ongeval zeer zeker zoude zijn voorkomen bij gebruik van beter materieel. Het kan zeker worden geacht op den weg te liggen der Overheid om tot dat voorkomen van ongevallen het hare bij te dragen.

Ook hier wederom moeten intusschen voorschriften worden gegeven, die ten onzent nog geheel nieuw zijn. Met het oog daarop kan het niet raadzaam zijn om te dezen aanzien veel in de wet vast te leggen, maar moet aan de uitvoerende macht eene groote mate van ruimte van beweging worden gelaten. Dit is geschied in de artikelen 228—232. Voor de toelichting van het daar bepaalde wordt verwezen naar het aangeteekende bij

die artiken. Alleen moge hier worden vermeld, dat ingevolge de bedoelde artikelen niet alleen eischen zullen kunnen worden gesteld aan de werktuigen, gereedschappen en voorwerpen, die gebruikt worden bij het laden en lossen van schepen, maar dat ook bepalingen zullen zijn uit te vaardigen, die b.v. waarborgen, dat de arbeid hetzij in het ruim van het schip, hetzij aan den wal, bij voldoende verlichting plaats hebbe indien bij avond of nacht wordt gearbeid.

VI. Regeling van arbeidsduur voor personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer.

Ook ten aanzien van personen, werkzaam bij eenig openbaar vervoermiddel, moet meer dan thans geschiedt de arbeidsduur worden beperkt. Thans bestaan beschermende bepalingen voor twee categorieën van personeel in dienst van openbare middelen van vervoer. Tot de eerste categorie behooren de personen, werkzaam bij de gewone spoorwegen; tot de tweede categorie behoort het personeel, werkzaam bij de spoorwegen, waarop uitsluitend met beperkte snelheid wordt vervoerd.

Met betrekking tot het personeel bij de gewone spoorwegen geldt thans het navolgende. Geregeld zijn de dienst- en rusttijden van beambten en bedienden der spoorwegdiensten, die belast zijn met de uitoefening van den dienst of met de zorg voor het veilig verkeer. Die regeling komt hierop neer:

1°. Voor stationsbeambten en -bedienden (als wissel-, seinhuis- en overwegwachters, rangeerders, telegrafisten), wier diensten naar het oordeel van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid na verhoor van de bestuurders van den spoorwegdienst medebrengen, dat zij onafgebroken inspannenden arbeid hebben te verrichten, mag:

a. geen diensttijd meer dan 10 achtereenvolgende uren bedragen;

b. in elk etmaal de gezamenlijke duur van de diensttijden niet meer dan 10 uren bedragen.

2°. voor de andere personen mag:

a. geen diensttijd meer bedragen dan 16 achtereenvolgende uren;

b. in elk tijdvak van 3 achtereenvolgende etmalen de gezamenlijke duur van de diensttijden niet meer dan 42 uren bedragen;

c. in elk tijdvak van 14 achtereenvolgende etmalen de gezamenlijke duur van de diensttijden niet meer dan 168 uren bedragen;

3°. voor de onder 1°. en 2°. bedoelde personen moet tusschen elke 2 opvolgende diensttijden een onafgebroken rusttijd van ten minste 10 uren zijn gelegen, waarin de personen geheel vrij zijn van elken dienst en elke bemoeienis met den spoorweg;

4°. behalve het onder 3°. bepaalde moet aan de daar bedoelde personen de noodige tijd van rust voor het gebruik van maaltijden worden toegekend;

5°. bovendien moeten ten minste 26 dienstvrije tijden, waarvan 8 op Zondag of op een algemeen erkenden Christelijken feestdag moeten vallen, worden toegekend.

Het boven onder 1°. tot 4°. opgenoemde geldt, behoudens onvoorziene omstandigheden, waaronder evenwel niet mogen worden verstaan omstandigheden en bijzondere dienstverrichtingen, als door bestuurders hadden kunnen worden voorzien. Bovendien kan door den Minister vrijstelling worden verleend, geheel, gedeeltelijk of voorwaardelijk voor personeel op minder belangrijke stations, halten en posten of voor personen, die gedurende hun diensttijd niet voortdurend werkzaam zijn of ten opzichte van wie handhaving der voorschriften niet in het belang van de behoorlijke uitoefening der spoorwegdiensten of van de veiligheid van het verkeer vereischt wordt.

De spoorwegen, waarop uitsluitend met beperkte snelheid wordt vervoerd, worden onderscheiden in locaalspoorwegen en tramwegen naar gelang van de maximum snelheid, waarmede wordt vervoerd.

Voor het personeel, werkzaam op locaalspoorwegen, geldt hetzelfde samenstel bepalingen als voor het personeel, werkzaam op de gewone spoorwegen — art. 76 van het Koninklijk besluit van 18 Augustus 1902 (*Staatsblad* n°. 170) deel **A.**

Voor de beambten der tramwegen, wier werkzaamheden op de veiligheid van het verkeer van invloed kunnen zijn, mag:

1°. geen diensttijd meer dan 16 achtereenvolgende uren bedragen;

2°. de gezamenlijke duur der diensttijden in elke 3 achtereenvolgende etmalen niet meer bedragen dan 44 uren;

3°. moet tusschen twee achtereenvolgende diensttijden een onafgebroken rusttijd zijn gelegen van 10 uren;

4°. moeten gedurende den diensttijd de noodige korte tijden van rust worden toegekend tot het gebruiken der maaltijden.

De regeling van de 26 dienstvrije tijden, die geldt voor het personeel der gewone spoorwegen, is ook van toepassing op het personeel der tramwegen, terwijl door den Minister vrijstelling is te verleenen indien dit naar zijn oordeel met de veiligheid van het verkeer is overeen te brengen.

Uit het medegedeelde blijkt, dat de vermelde bepalingen geenszins toepasselijk zijn op het geheele personeel van alle openbare middelen van vervoer. Uit het voorschrift van art. 4 der wet van 9 Juli 1900 (*Staatsblad* n°. 118) blijkt bovendien, dat de bepa-

lingen voor de tramwegen geenszins van toepassing zijn op alle middelen van vervoer, die in de taal van het dagelijksch leven tot de tramwegen worden gerekend. Ingevolge dat artikel kunnen voor het personeel, werkzaam op de tramwegen, waarop geen ander vervoer plaats heeft dan personenvervoer binnen éene gemeente, geen voorschriften ten aanzien van beperking van arbeidsduur worden vastgesteld en kunnen bij Koninklijk besluit met die tramwegen worden gelijkgesteld tramwegen, waarop in hoofdzaak geen ander dan personenvervoer binnen éene gemeente plaats heeft. Van deze bevoegdheid is dusver, zoover den ondergeteekende bekend, alleen gebruik gemaakt met betrekking tot den spoorweg van den Helder naar Huisduinen. Ook gelden de bovenaangehaalde voorschriften niet voor personeel, dat werkzaam is bij paardentramwegen. In het kort uitgedrukt gelden de thans bestaande bepalingen niet voor personeel bij paardentramwegen en voor personeel bij andere communale tramwegen, die uitsluitend personen vervoeren. Dit personeel verkeert derhalve in ongunstige positie in vergelijking met het personeel, hetwelk werkzaam is bij de gewone spoorwegen, de locaalspoorwegen en de intercommunale tramwegen, die bewogen worden door mechanische kracht. Dit behoort naar de overtuiging van den ondergeteekende niet aldus te blijven. De vraag of een tram communaal is of niet en of zij wordt bewogen door mechanische kracht dan wel door paarden behoort geen invloed te hebben op deze andere, of het wenschelijk is, dat wettelijke voorschriften bestaan ter bescherming van het personeel. Staat aan den eenen kant dus vast, dat voorschriften ten bate van personeel in dienst bij een aantal openbare middelen van vervoer moeten worden vastgesteld, zoo is aan den anderen kant niet gemakkelijk aan te geven tot hoever thans daarmede behoort te worden gegaan. De Staat betreedt hier een dusver nog onontgonnen gebied, zal gaan regelen en toezicht houden waar hij tot heden meende zich van elke regeling te moeten onthouden. Met het oog daarop komt het raadzaam voor om vooreerst slechts voorschriften op te nemen met betrekking tot de vervoermiddelen, voor welke zulk eene regeling een logisch gevolg is van de inmenging, die de Staat zich reeds veroorloofde ten aanzien van de spoor- en sommige tramwegen. In verband daarmede omvat het ontwerp in de artikelen 346 tot 360 de boven omschreven vervoermiddelen.

In de tweede plaats schijnt het noodig om voorshands geen bepaalde voorschriften ten aanzien van arbeidsduur en rusttijden in de wet op te nemen, omdat de gegevens ter beoordeeling van de vraag, hoever die regeling behoort te gaan, ontbreken. In verband hiermede schrijft het ontwerp voor, dat de bedoelde vervoermiddelen niet in werking mogen zijn tenzij de regeling van dienst- en rusttijden door den Minister is goedgekeurd. Ten einde die goedkeuring te verkrijgen moeten de hoofden of bestuurders der bedoelde middelen van vervoer de regeling van hunne dienst-

en rusttijden inzenden. Daardoor ontstaat de mogelijkheid om langzamerhand gegevens te verzamelen ten einde later — indien zulks noodig mocht worden geoordeeld — bepaalde voorschriften in de wet op te nemen.

Voorgesteld wordt om de voorschriften betreffende den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer, niet uit te breiden tot schepen, tot rijtuigen of tot wagens, die niet langs een bepaalden weg personen vervoeren.

Ook wanneer men van meening mocht zijn, dat het ook voor een personeel van een grooter aantal middelen van vervoer wenschelijk zoude zijn, dat hunne dienst- en rusttijden werden geregeld en in behoorlijke verhouding gebracht, dan behoort de wetgever toch niet in te grijpen zoolang de mogelijkheid althans niet is aangegeven om de naleving van door hem te stellen voorschriften te verzekeren. Bij de rijtuigen en wagens, die niet langs een bepaalden weg gaan, zal veelal geen dienstregeling mogelijk zijn en daardoor zoude eene controle op het al of niet overschrijden van een bepaald aantal uren niet licht zijn uit te oefenen. Ten aanzien van schepen geldt hetzelfde, doch bij deze bestaat bovendien veelal noodzakelijkheid om niet alleen in het belang van schip of lading maar ook in het belang van de opvarenden aan den arbeid te blijven, onverschillig of een geoorloofd aantal uren al of niet wordt overschreden.

VII. Bescherming van personeel in winkels.

Op het terrein van bescherming van winkelpersoneel zet het ontwerp een eersten stap.

Een der meest bescheiden eischen, welke worden gesteld ter bescherming van een aantal personen, die veelal de nadeelige gevolgen ondervinden van langdurig staan, vormt wel de aandrang om aan winkelbedienden een voldoend aantal gelegenheden tot zitten ter beschikking te stellen. Inderdaad moet op gezag van personen, die op dit gebied van studie deden blijken, worden aangenomen, dat langdurig staan een ongunstigen invloed uitoefent met name op vrouwen en op jeugdige personen. Intusschen, ook afgescheiden daarvan, brengt een eisch van humaniteit mede, dat personen niet worden gedwongen om te staan, wanneer dit in geen enkel opzicht noodig is. Talrijk zijn de voorbeelden dat patroons aan hunne winkelbedienden eenvoudig verbieden van eene gelegenheid om te zitten gebruik te maken, niettegenstaande de werkzaamheden daartoe gelegenheid laten. Niet alleen hiertegen dient de wet op te komen, maar zij moet ook aan het hoofd of den bestuurder van een winkel de verplichting opleggen om een voldoend aantal behoorlijke gelegenheden om te zitten ter beschikking van zijn winkelpersoneel te stellen. Dit is in het ontwerp geschied.

De voorschriften, welke betrekking hebben op het verschaffen van zitgelegenheden zijn ook van toepassing verklaard op apotheken.

Het ontwerp bevat voorts voorschriften ten aanzien van de beperking van den arbeidsduur van het bedienend personeel in winkels. Die voorschriften zijn verschillend, naar gelang zij betrekking hebben op jongens, meisjes en vrouwen of op mannen.

Ten aanzien van jeugdig en vrouwelijk winkelpersoneel bevat de bestaande Arbeidswet geen voorschriften met betrekking tot den arbeidsduur. Trouwens die wet bevat in het geheel geen voorschriften tot bescherming van jongens, meisjes en vrouwen, die in een winkel werkzaam zijn, voor zoover althans de winkel door de werkzaamheden, welke daarin plegen te worden verricht, niet moet geacht worden eene fabriek of werkplaats te zijn. Het voorschrift van art. 3 van die wet, dat ook van toepassing is op arbeid buiten fabrieken en werkplaatsen, meent de ondergeteekende hier buiten bespreking te kunnen laten. Toch wordt van het jeugdig en het vrouwelijk evenzeer als van het volwassen mannelijk personeel, hetwelk in winkels werkzaam is, meermalen veel meer gevorderd dan voor die personen dienstig is. Daarom is getracht om aan bedienend personeel in winkels een korteren arbeidsduur te verschaffen.

Zoowel vrouwen als jeugdige personen hebben in het algemeen meer bescherming noodig dan volwassen mannen. In geen enkel land is dan ook, voor zooveel den ondergeteekende bekend, dezelfde bescherming verleend aan mannen als aan vrouwen en jeugdige personen. De directeur van het internationale Arbeitsamt te Bazel, prof. dr. STEPHAN BAUER, vermeld in het voorwoord van „Die gewerbliche Nachtarbeit der Frauen" — bldz. XXXV — met betrekking tot de bijzondere bescherming, die aan vrouwen moet worden verleend, belangwekkende bijzonderheden, ontleend aan statistieken uit Duitschland, Zwitserland en Engeland. Met het oog op het vorenstaande meent de ondergeteekende, dat thans de tijd is gekomen om voor vrouwelijke en jeugdige winkelbedienden den arbeidsduur te bepalen op 11 uren per etmaal met dien verstande, dat eens per week die duur mag bedragen 13 uren. Het einde van dien dagelijkschen werktijd zoude kunnen worden gesteld op ten laatste 9 uur des avonds, terwijl dan eens in de week de arbeid om 10 uur des avonds zoude mogen eindigen.

Ten aanzien van volwassen mannelijke winkelbedienden behoort thans niet even ver te worden gegaan. Toch dient de mogelijkheid te bestaan om voor deze personen den arbeidsduur te beperken. Overwegingen van plaatselijken aard kunnen het wenschelijk maken om op de eene plaats den arbeidsduur van volwassen mannen in winkels te beperken en zulks op eene andere plaats niet te doen. Met het oog daarop schijnt het raadzaam aan de gemeenteraden de bevoegdheid toe te kennen om tot die beperking over te gaan. Hiertoe strekkende regelingen zijn opgenomen in de artt. 343 tot 345.

De zucht, om het inperken van den arbeidsduur voor het winkelpersoneel geleidelijk te doen plaats hebben, heeft geleid tot het

voorstel om den gemeenteraden de bevoegdheid toe te kennen, voorschriften van verder gaande strekking dan art. 298 uit te vaardigen. Wanneer daartoe in eenige gemeente termen worden gevonden, zal de gemeenteraad het uur kunnen vaststellen, vóór hetwelk jongens, meisjes en vrouwen in een winkel niet werkzaam mogen zijn; terwijl ook de arbeidsduur nog meer kan worden beperkt dan art. 298 doet, in zoover het uur van einde van den werktijd kan worden vastgesteld op vroeger dan 9 uur des avonds.

Eindelijk zal de gemeenteraad kunnen bepalen, dat tusschen de werktijden rusttijden van aan te geven duur moeten worden toegekend.

VIII. Leerlingenstelsel.

De opleiding van leerlingen, waarmede het ontwerp zich inlaat, betreft alleen die in fabrieken, werkplaatsen en winkels. De opleiding, die buiten fabrieken, werkplaatsen of winkels in bepaald daarvoor bestemde inrichtingen van vakonderwijs plaats heeft, valt buiten het ontwerp. De opleiding toch in die inrichtingen behoort tot het onderwijs, waaromtrent het stellen van regelen zoodra dit mogelijk bleek, zou moeten plaats vinden in eene der wetten op het onderwijs. Behalve de regelingen, die omtrent inrichtingen van vakonderwijs ten onzent ten deele werken, en ook behalve den steun, dien de Overheid aan dergelijke inrichtingen verleent, behoort ten behoeve van de opleiding van arbeiders meer te geschieden dan thans plaats heeft. Hoe uitnemend het onderwijs aan de inrichtingen voor vakonderwijs ook moge zijn, dit komt slechts aan een zeer klein deel der jeugdige arbeiders ten goede, en nog steeds zijn er velen, die voor eenig vak op eene opleiding buiten de school, te midden van het bedrijf zijn aangewezen. Op dit oogenblik echter laat deze soort opleiding en met name dc opleiding binnen fabrieken en werkplaatsen, gelijk reeds in den aanhef dezer Memorie werd herinnerd, schier alles te wenschen over. Jongens die in eene fabriek of werkplaats worden toegelaten, leeren veelal niet dan bij toeval het bedrijf. Aan den eenen kant werkt daartoe mede de zucht om den jongen geld te doen verdienen en aan den anderen kant is ook de patroon er veelal te zeer op uit om bij voorkeur den jongen zoodanig werk op te dragen, als voor hem patroon, het meest productief is. Aan het laten verrichtten van werk, dat den jongen ontwikkelt en dat hem met meerdere onderdeelen van het bedrijf bekend maakt, wordt door den patroon slechts zelden gedacht. Hierbij komt nog, dat de jeugdige personen niet zelden gebezigd worden tot het verrichten van boodschappen als anderszins, hetzij ten behoeve van het bedrijf, hetzij ten behoeve van de huishouding van den patroon. De zeer begaafden zullen wellicht in staat zijn om nut te trekken van hetgeen zij door den meesterknecht of door een flinken werkman zien verrichten, maar dat op dergelijke wijze van het vormen van goede vakarbeiders, die terdege hun bedrijf verstaan, geen

sprake kan zijn, behoeft geen betoog. Toch is aan eene goede opleiding van arbeiders voor heel onze nationale ontwikkeling zeer veel gelegen. Niet alleen het belang van den toekomstigen arbeider staat daarbij op het spel, maar een machtig Staatsbelang is evenzeer daarbij betrokken. Verheffing van het peil, waarop onze handwerkersstand staat, zal heel ons volk ten goede komen.

Wanneer nu de Overheid het opleiden van goede arbeiders in de fabrieken en werkplaatsen wil bevorderen, dan gaat zij het veiligst door een prikkel te scheppen om door de beste patroons zulke leerlingen te doen opleiden. Dien prikkel heeft de ondergeteekende daarin meenen te moeten zoeken, dat aan de arbeiders, die blijk zullen hebben gegeven van eene goede opleiding met vrucht te hebben genoten, een diploma zal worden toegekend. Zij, die als hoofd of bestuurder van een bedrijf, dat ingevolge art. 20 bij algemeenen maatregel zal zijn aangewezen, wenschen op te treden, zullen zich den weg hiertoe ontsloten zien door het bezit van één of meer diploma's. De uitwerking van zoodanig stelsel in zijn vollen omvang valt buiten het kader van dit ontwerp. De ondergeteekende wenscht echter met een enkel woord te schetsen hoe hij zich de toekomstige regeling denkt.

In de eerste plaats wenscht hij in de toekomst te geraken tot een werkmansstand, die in technische ontwikkeling hooger staat dan de tegenwoordige. Dit kan worden bereikt door den jongen, na het verlaten van de lagere school, hetzij als leerling te brengen in het bedrijf en hem daar op te leiden tot geoefend werkman, hetzij hem de gelegenheid tot verdere ontwikkeling te openen op eene ambachtsschool. Aan die eerste leerbetrekking zal een einde komen door den leerling, na afgelegde proeven van bekwaamheid, een diploma uit te reiken, dat hem stempelt tot volslagen werkman, tot gezel, in het vak, in het diploma vermeld. Van deze volslagen werklieden zal het grootste gedeelte met dat diploma tevreden zijn. Zij, die dit niet zijn en verder voort wenschen te schrijden op den weg der technische ontwikkeling, zullen hun doel kunnen bereiken door het volgen van een cursus aan een school voor middelbaar technisch onderwijs, waar zij zich kunnen bekwamen tot opzichter. Daarnaast denkt de ondergeteekende zich een cursus voor hen, die als hoofd of bestuurder van een bedrijf wenschen op te treden. Zij, die dezen cursus met goed gevolg hebben gevolgd, zullen het diploma van meester verwerven. Aan deze meesters zou het uitsluitend recht kunnen worden toegekend om aan het hoofd van bepaalde bedrijven te staan en tevens om leerlingen op te leiden.

Dit alles hoort intusschen niet in eene Arbeidswet thuis. Daarin kan alleen worden geregeld de wijze, waarop de jongen in het bedrijf wordt toegelaten, de inhoud en de rechtsgevolgen van de leerovereenkomst en de wijze, waarop de jongen van uit het bedrijf volslagen werkman wordt. Deze punten zijn in het ontwerp geregeld.

De jongen zal voor de in den algemeenen maatregel genoemde werkzaamheden of soorten van werkzaamheden alleen als leerling in een bepaald bedrijf kunnen worden toegelaten, tenzij hij vóór den leeftijd van zeventien jaar het diploma als volslagen werkman mocht hebben behaald. Als leerling zal alleen worden toegelaten de jongen, ten aanzien van wien eene leerovereenkomst is gesloten. De leerling wordt gezel door het behalen van een diploma.

Deze regeling zal voorloopig slechts voor een beperkt aantal bedrijven van toepassing zijn. De bedrijven zullen bij algemeenen maatregel van bestuur worden aangewezen. Op andere wijze tot aanwijzing van die bedrijven te geraken schijnt niet wel mogelijk. In den aanvang zullen na het in werking treden van het tweede hoofdstuk der wet slechts zeer weinig bedrijven tot de hier bedoelde gebracht moeten worden, maar langzamerhand, wanneer met de in te voeren opleiding van arbeiders gunstige resultaten zullen zijn verkregen, zal overwogen dienen te worden of — en zoo ja welke — uitbreiding aan de lijst zal zijn te geven. In verband daarmede schijnt de uitvoerende macht met de aanwijzing het best te kunnen worden belast.

Daarin dat in de aan te wijzen ondernemingen bepaald aangewezen werkzaamheden niet door een jongen of meisje verricht zullen mogen worden dan als leerling, is een ernstige prikkel gelegen om het nemen van leerlingen en het sluiten van leerovereenkomsten krachtig te bevorderen. Aangewezen zullen uit den aard der zaak moeten worden de werkzaamheden, welke een kennis of bedrevenheid vereischen, die slechts in het bedrijf zelf kan verkregen worden. Een verbod om door jeugdige personen andere werkzaamheden van minder beteekenis te laten verrichten, schijnt niet gerechtvaardigd.

Naar het den ondergeteekende voorkomt zullen voor het opnemen in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in art. 20, in aanmerking komen bedrijven van handwerksnijverheid, die van den volslagen werkman eene vrij groote kennis of bedrevenheid vorderen. Aangezien intusschen geen scherpe scheiding is aan te geven van de bedrijven, welke behooren tot de handwerksnijverheid en andere, schijnt het niet raadzaam in art. 20 de uitvoerende macht aan banden te leggen. Uit den aard der zaak is het niet mogelijk in dat artikel te bepalen, dat uitsluitend bedrijven zullen worden aangewezen, die in eene werkplaats worden uitgeoefend, ten einde daardoor de groote fabrieksindustrie buiten te sluiten. Het uitbreiden van het personeel met één persoon kan van eene werkplaats eene fabriek maken; hieruit blijkt, dat ten aanzien van de opleiding van arbeiders niet onderscheiden kan of mag worden tusschen fabrieken en werkplaatsen.

Ten einde eene deugdelijke opleiding van arbeiders te verzekeren bepaalt het ontwerp, dat slechts zij leerlingen zullen mogen hebben, aan wie daarvoor eene vergunning is verleend. Deze vergunning wordt verleend door den burgemeester telkens voor den tijd

van één jaar. Elk jaar moet dus de burgemeester zich opnieuw afvragen of een patroon zal mogen worden belast met de zorg om aan een of meer leerlingen eene opleiding te geven. Ten einde den burgemeester bij zijne beslissing te kunnen adviseeren worden commissiën in het leven geroepen. Voorts wordt aan den burgemeester de bevoegdheid toegekend om de vergunning in te trekken wanneer hem is gebleken, dat een patroon geen voldoende vakopleiding geeft of geen genoegzamen waarborg oplevert tegen verkeerden invloed op de zedelijke ontwikkeling van den leerling.

Opgemerkt werd reeds, dat het ontwerp geen bepaalde regelen kan stellen met betrekking tot inrichtingen van vakonderwijs. Toch meent de ondergeteekende, dat eene Arbeidswet het theoretisch vakonderwijs niet geheel stilzwijgend kan voorbijgaan. Jeugdige personen, die in eene fabriek, eene werkplaats of een winkel werkzaam zijn, moeten zoo mogelijk in de gelegenheid worden gesteld des avonds eene inrichting van theoretisch vakonderwijs te bezoeken. Bestaat binnen de naaste omgeving zoodanige inrichting niet, doch wel eene school, waar herhalingsonderwijs wordt gegeven, dan behoort de leerling althans dat onderwijs in de avonduren te volgen.

Vermits aan enkele van onze groote industrieele ondernemingen de jeugdige arbeiders reeds theoretisch vakonderwijs ontvangen, bepaalt het ontwerp, dat de leerling met het bezoeken van deze fabrieksschool kan volstaan, mits het daar gegeven onderwijs door den inspecteur voor het ambachtsonderwijs voldoende wordt geacht.

Ten einde den jeugdigen arbeider, ten aanzien van wien geene leerovereenkomst behoeft te worden gesloten, althans eenigszins theoretisch te bekwamen, zijn de artt. 58 en 59 in het ontwerp opgenomen. Verder te gaan en voor deze jeugdige personen verplichtend te stellen het volgen van het herhalingsonderwijs, indien binnen de naaste omgeving geene inrichting voor theoretisch onderwijs in het vak, waarin hij overdag werkzaam is, bestaat, zou te ver gaan. Voor tal van vakken wordt geen theoretisch vakonderwijs gegeven en zal het ook wel niet spoedig gegeven worden, — men denke aan het maken van sigaren — terwijl in die vakken ook de hulp van jeugdige personen bij den arbeid niet kan worden gemist. De verplichting om het herhalingsonderwijs te volgen zou dus neerkomen op het onmogelijk maken van den arbeid van den volwassen werkman na 6 uur des avonds. Bovendien zou indirect voor tal van jongelieden de leerplicht ten opzichte van het herhalingsonderwijs worden ingevoerd.

Uit den aard der zaak konden in het ontwerp niet steeds worden overgenomen omschrijvingen, die in de Arbeidswet of de Veiligheidswet voorkomen. Welke wijzigingen in bijzonderheden de aan die wetten ontleende voorschriften ondergingen, zal bij de bespre-

king van de artikelen van het ontwerp worden toegelicht. Hier moge er op worden gewezen, dat de in hoofdstuk I, van het ontwerp vervatte bepalingen zeer ruim dienden te zijn, zoodat bij voorbeeld onder de omschrijving van de uitdrukking „fabrieken en werkplaatsen" meer inrichtingen zullen vallen dan in de Veiligheidswet het geval is. Overigens is getracht bij het gewijzigd overnemen van eenige omschrijving hetzij uit de Arbeidswet hetzij uit de Veiligheidswet enkele twistpunten uit den weg te ruimen, die naar aanleiding van sommige bepalingen van die wetten zijn gerezen.

Alvorens het ontwerp in te dienen zijn daarover zoowel de Kamers van arbeid als die van koophandel en fabrieken gehoord. Over het algemeen was het oordeel van de Kamers gunstig en werd het verlangen uitgesproken eene regeling, als in het ontwerp vervat, tot stand te zien komen.

Een beknopt overzicht van hetgeen in een aantal staten geldt met betrekking tot onderwerpen, die in het ontwerp zijn geregeld, is als bijlage aan deze Memorie toegevoegd.

Na deze algemeene toelichting tot het ontwerp, moge het navolgende dienen tot toelichting der verschillende artikelen.

Artikelen.

HOOFDSTUK I.

Algemeene Bepalingen.

Art. 1. In aansluiting met de bepaling van art 1 der bestaande Arbeidswet is als regel op den voorgrond gesteld, dat alle werkzaamheden, verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf, als arbeid worden beschouwd en derhalve onder het bereik der wet vallen. Het gevolg daarvan is, dat niet alleen de werkzaamheden verricht bijv. *in* eene fabriek, eene werkplaats of een winkel, maar ook die werkzaamheden, welke daarbuiten worden verricht ten behoeve van het daarbinnen uitgeoefende bedrijf, aan de wet onderworpen zijn. Zelfs werkzaamheden, verricht niet ten behoeve van een bedrijf, hetwelk *in* eene fabriek, eene werkplaats of een winkel wordt uitgeoefend, kunnen onder het begrip van arbeid zijn begrepen. Men denke aan werkzaamheden, verricht door een jeugdig acrobaat (art. 65 onder *d*) of aan werkzaamheden, verricht door een kind, dat bij een vrachtrijder in dienst, dezen behulpzaam is. Ook de huisindustrie blijft door de gebezigde uitdrukking onder het bereik der wet. Wat de beteekenis betreft, welke aan het woord „bedrijf" moet worden toegekend, wordt verwezen naar de toelichting op de artt. 2 en 3. Ter vermijding van misverstand wordt niet als in art. 1 der bestaande Arbeidswet gesproken van

werkzaamheden, verricht „in of voor„ eenig bedrijf, maar van „in of ten behoeve van".

Art. 2. In het ontwerp wordt evenmin als in de tegenwoordige Arbeidswet of in de Veiligheidswet een definitie opgenomen van het woord bedrijf, omdat dit woord ook in het dagelijksch leven eene bepaalde en ruime beteekenis heeft. Hoewel het ontwerp het woord bedrijf niet omschrijft, schijnt het toch raadzaam om duidelijk aan te geven, dat in elk geval wel als werkzaamheden, verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf, zullen worden aangemerkt enkele werkzaamheden, waarover wellicht zonder nadere verklaring van de wet verschil van meening mogelijk zoude blijven. Aangezien bij een aantal werkzaamheden onmogelijk aangetoond zal kunnen worden door iemand, die met de werkzaamheden niets heeft uit te staan, of daarbij al of niet de bedoeling om winst of voordeel te behalen of te doen behalen heeft voorgezeten, heeft de wet niet als arbeid gedefinieerd de werkzaamheden, bij welke het doel om winst of voordeel te behalen of te doen behalen voorzit.

Van den anderen kant kan echter elke werkzaamheid, waarbij van de aanwezigheid van die bedoeling mocht kunnen blijken, zonder meer tot de werkzaamheden, verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf, worden gerekend. Met het oog daarop waakt het ontwerp er voor, dat die werkzaamheden niet aan de werking der wet zullen ontsnappen. Evenzeer kunnen worden aangemerkt als te behooren onder het bereik van het ontwerp werkzaamheden op eene plaats, waartoe het publiek tegen betaling toegang heeft. Tot deze plaatsen moeten worden gerekend tentoonstellingsterreinen. Met de hier bedoelde werkzaamheden kunnen worden gelijkgesteld, die, welke verricht worden ten aanschouwe van publiek, dat tegen betaling binnen eene open of besloten ruimte is toegelaten. Onder deze omschrijving worden verstaan werkzaamheden bij eene tooneeluitvoering, bij een concert en dergelijke.

Het schijnt raadzaam om naast hetgeen is opgenomen onder *b* nog te gewagen van het geval, bedoeld onder *c*. Tusschen beide toch bestaat inderdaad verschil. In het geval van *b* worden de werkzaamheden verricht op het terrein, waartoe aan het publiek toegang is verleend, terwijl in het geval, omschreven onder *c*, het publiek niet wordt toegelaten tot de plaats, waar de werkzaamheden worden verricht. Behooren in het algemeen de werkzaamheden op eene plaats, waartoe het publiek tegen betaling toegang heeft alsmede de werkzaamheden ten aanschouwe van publiek, dat tegen betaling binnen eenige ruimte is toegelaten, aan de werking der wet onderworpen te worden, zoo dient hierop wederom eene uitzondering te worden gemaakt ten behoeve van werkzaamheden, die uitsluitend worden verricht met een liefdadig doel. Het kan niet wenschelijk zijn om wanneer metterdaad van het liefdadige doel voldoende is gebleken, de werk-

zaamheden van jongens, meisjes en bovendien vrouwen, die geheel belangeloos met een uitnemend doel hunne gaven ter beschikking stellen, aan te merken als arbeid in den zin der wet. Ten einde ontduikingen tegen te gaan bepaalt het ontwerp, dat slechts die werkzaamheden buiten het bereik der wet vallen, die uitsluitend met een liefdadig doel worden verricht. Daaruit volgt, dat het deelnemen aan een concert door iemand, die zich daarvoor doet betalen, wordt geacht als in of ten behoeve van een bedrijf te hebben plaats gehad, ook al komt de opbrengt van de entréegelden ten goede aan eene instelling, die geen ander dan een liefdadig doel beoogt.

Art. 3. Aanleiding tot het opnemen van dit artikel is gevonden in het arrest van den Hoogen Raad van 2 December 1901, Weekblad van het Recht, n⁰. 7700. De Hooge Raad besliste, dat de industrieschool voor meisjes te Arnhem niet aan de werking der Veiligheidswet is onderworpen. Overwogen werd daarbij, dat aan het woord „bedrijf", dat in de Veiligheidswet voorkomt, de beteekenis moet worden toegekend, welke het in het dagelijksche leven heeft, terwijl niet kan worden geacht dat eenig bedrijf wordt uitgeoefend in den zin van het dagelijksche leven, wanneer bij de werkzaamheden het geven van onderwijs aan meisjes op den voorgrond stond en aan dat doel de vraag, òf en welke werkzaamheden zouden worden verricht, moest worden getoetst. Door deze bes issing heeft de Hooge Raad met de vroeger vrij algemeen gehuldigde opvatting gebroken. Uit de geschiedenis der Veiligheidswet blijkt, dat zoowel de Volksvertegenwoordiging als de Regeering eenstemmig beoogden de ambachts- en vakscholen aan de werking der wet te onderwerpen.

Ook de ondergeteekende is van oordeel, dat er alleszins aanleiding bestaat om inrichtingen van vakonderwijs aan de bepalingen der wet te onderwerpen wanneer blijkt, dat daarin eenig bedrijf in den zin, die daaraan vroeger algemeen werd gegeven, wordt uitgeoefend. Waar in het algemeen inrichtingen, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, aan de werking der wet onderworpen zullen zijn, schijnt het niet wenschelijk voor de inrichtingen van vakonderwijs in dat opzicht eene uitzondering te maken. Dat overigens er alleszins aanleiding bestaat om een aantal inrichtingen van vakonderwijs onder de wet te brengen, blijkt uit het verslag van den inspecteur van den arbeid in de 8ste inspectie over de jaren 1901 en 1902. Daar wordt medegedeeld, dat eene ambachtsschool, die kort geleden is opgericht, reeds kort na de opening veel te klein bleek en vergroot werd. Voor de uitbreiding was op den zolder een teekenkamer ingericht juist boven de smederij; door de naden van den vloer drong van alle zijden rook en stof uit de smederij, terwijl de gaslampen zoo dicht bij de schuine dakbeschieting stonden, dat de planken daarboven verkoold waren. Doelmatige waschgelegenheden waren

niet aanwezig, zelfs niet in de schilderswerkplaats, waar af en toe met loodhoudende verfstoffen wordt gewerkt. De eenige trap, die naar den zolder leidde, kon gevaar opleveren.

Het ontwerp bepaalt, dat als arbeid wordt beschouwd de werkzaamheid in een dergelijke inrichting, wanneer de daar tegen een geldelijke belooning bewerkte of wel de daar vervaardigde voorwerpen worden verkocht of anders dan om niet verloot. Niet alleen wanneer de verkoop of de verloting door het hoofd of den bestuurder der inrichting plaats heeft, worden de werkzaamheden als arbeid aangemerkt, maar ook, wanneer de verkoop of de verloting geschiedt vanwege dat hoofd of dien bestuurder. Zulks is noodig ten einde ontduiking der bepaling tegen te gaan.

In het artikel is sprake van eene inrichting voor vakonderwijs; in de bestaande Arbeidswet wordt in art. 24 gesproken van ambachts- of vakscholen. Aan de ruimere uitdrukking heeft de ondergeteekende gemeend de voorkeur te moeten geven omdat daaronder ook de teekenschool moet worden gerangschikt, terwijl het zeer twijfelachtig is of deze als ambachts- of vakschool kan worden aangemerkt.

Voor zooveel noodig zij verwezen naar art. 266, waarin onder *b.* wordt bepaald, dat de voorschriften, die eene beperking van den arbeidsduur inhouden, niet op inrichtingen voor vakonderwijs van toepassing zijn.

Artikel 4. Mede in aansluiting met hetgeen te dien aanzien in de bestaande Arbeidswet geldt, worden eenige categorieën van werkzaamheden onttrokken aan de werking van de wet.

a. Het hier opgenomen voorschrift is in gewijzigden vorm terug te vinden in art. 1 der bestaande Arbeidswet en in art. 29 der Veiligheidswet, met dit onderscheid evenwel, dat genoemde wetten niet van toepassing zijn op de veenderij, terwijl die volgens het ontwerp wel aan de wettelijke regeling zal zijn onderworpen. Ziet de ondergeteekende geen aanleiding om den landbouw, tuinbouw, boschbouw en de veehouderij aan de werking der wet te onderwerpen, waar deze bedrijven met opzet bij het tot stand komen van Arbeidswet en Veiligheidswet aan de voorschriften van deze wetten bleven onttrokken, met de veenderij staat het anders.

In het bij Koninklijke Boodschap van 29 October 1888 aan de Tweede Kamer ingediende ontwerp-Arbeidswet werd de veenderij genoemd onder de in art. 1 opgenomen uitzonderingen, zoodat de veenderij niet onder de wet viel. Als motief van deze en eenige andere uitzonderingen werd in de Memorie van Toelichting (*Handelingen* der Staten-Generaal, Bijlagen 1888—1889, **53**, 3) medegedeeld, dat de veldarbeid niet onder het bereik der verschillende verbodsbepalingen moest vallen, omdat het onderzoek

omtrent den veldarbeid bij de gehouden enquête nagenoeg geheel is moeten blijven rusten. In het Voorloopig Verslag, uitgebracht naar aanleiding van het onderzoek van het ontwerp in de afdeelingen der Tweede Kamer, werd aangedrongen om de veenderij te schrappen in art. 1 en haar dus aan de werking der wet te onderwerpen, omdat de veenarbeid een zwaar werk is en daarmede zóó vroeg in den ochtend begonnen wordt, dat de noodige nachtrust aan de daarbij werkzame kinderen onthouden wordt. In het gewijzigd Ontwerp van Wet, dat met de Memorie van Beantwoording werd ingezonden, komt het woord veenderij niet meer voor onder de in art. 1 opgenomen vrijstellingen. In de Memorie wordt geen toelichting tot deze wijziging gegeven. Volgens het gewijzigd ontwerp zouden derhalve de werkzaamheden in de veenderij aan de gewone bepalingen onderworpen zijn. Bij de behandeling van art. 1 in de openbare vergadering werd door den heer SMIDT (*Handelingen* 1888—1889, II. blz. 892) gevraagd, waarom de veenderijen uit de uitzonderingen waren geschrapt en of dit wellicht was geschied naar aanleiding van een nader plaats gehad hebbend onderzoek, waardoor de Regeering thans met volledige kennis van zaken zoude kunnen oordeelen over al hetgeen met de veenderij in verband staat. Mochten dergelijke gegevens niet ter beschikking staan der Regeering, dan, meende de heer SMIDT, zoude de wet zich ook niet over de veenderij kunnen uitstrekken omdat de zaak dan niet voor regeling rijp en vatbaar was. Op deze vragen heeft de Minister van Justitie RUYS VAN BEERENBROEK (*Handelingen* id. blz. 915/916) geantwoord, dat de wijziging, aangebracht in het Ontwerp van Wet, het gevolg was van de opmerking in het Voorloopig Verslag; dat geen bepaald nader onderzoek was ingesteld, maar dat sedert de indiening van het wetsontwerp zooveel omtrent veenderijen niet alleen aan de Regeering maar ook aan het publiek bekend was geworden, dat gerust ondersteld mocht worden, dat de kennis omtrent den arbeid in de veenderijen zoo al niet volmaakt dan toch vrij volledig was. Voorts verklaarde de Minister, dat nadere studie hem had overtuigd, dat in het oorspronkelijk ontwerp de veenderij ten onrechte was genoemd naast en onder den veldarbeid, omdat de arbeid in de veenderijen in vele opzichten meer overeenkomst met dien in een aantal andere bedrijven bijv. in de steengroeven in de open lucht en in steenbakkerijen. Ook in die bedrijven wordt evenals in de veenderijen een deel van den bodem afgezonderd en ter plaatse verwerkt en op die plaatsen wordt voortdurend gewerkt; met het oog daarop vallen zoowel veenderijen als de steengroeven en de steenbakkerijen onder de werkplaatsen. Na een uitvoerige rede — waarin hij zoowel de bewering, als zouden in den laatsten tijd voldoende inlichtingen omtrent de veenderijen zijn verstrekt, bestreed als de meening, dat de veenarbeid gerangschikt moest worden onder fabrieksarbeid — (*Handelingen* id. 936/937), stelde de heer SMIDT een amendement

voor om de veenderijen weder op te nemen onder de uitzonderingen in art. 1. Daarna is door de heeren GOEMAN BORGESIUS en KERDIJK en eveneens door den Minister er op gewezen, dat het amendement van den heer SMIDT blijkens zijne toelichting de bedoeling voorbijstreefde en dat het ware te beperken tot den arbeid in de veenderij, verricht door personen boven den leeftijd van 12 jaar, maar deze opmerkingen hebben niet tot verdere discussie of tot amendementen geleid. (*Handelingen* id. bladz. 934 en bladz. 945). Met 66 tegen 33 stemmen is vervolgens het amendement van den heer SMIDT aangenomen.

Uit deze herinnering aan hetgeen bij het vaststellen der bestaande Arbeidswet ten aanzien der veenderijen is voorgevallen blijkt wel, dat deze alleen daarom niet aan de werking der wet zijn onderworpen, omdat men destijds niet over voldoende kennis omtrent de veenderijen beschikte. Thans is zulks niet meer het geval. Door de Enquête-commissie is een zeer uitgebreid onderzoek naar den toestand in de veenderijen ingesteld en het onderzoek heeft aanleiding gegeven, dat de commissie in haar eindverslag tot de conclusie kwam, dat het wenschelijk was om art. 3 der Arbeidswet ten aanzien der veenderijen uit te breiden in dien zin, dat het verboden zoude zijn een kind beneden 14 jaren arbeid te doen verrichten in of voor eene veenderij, met de beperking evenwel, dat niet onder het verbod zoude begrepen zijn het verleenen van hulp bij het droogmaken van reeds gesneden of naar het droogveld vervoerde veenspecie. Tot verdere maatregelen meende de commissie niet te moeten adviseeren.

Het voorafgaande toont naar de meening van den ondergeteekende genoegzaam aan, dat de werkzaamheden in de veenderij niet zonder meer buiten het bereik der wet moeten worden gebracht. Bij de toelichting van art. 64 zal nader worden in het licht gesteld welke overwegingen den ondergeteekende er toe hebben geleid om dit artikel aldus op te nemen.

Opgemerkt werd, dat de redactie van het voorschrift vrijwel overeenkomt met een bepaling, voorkomende in art. 1 der bestaande Arbeidswet. Toch bestaat behalve het bovenaangeteekende nog een verschil tusschen beide voorschriften. In art. 1 der bestaande Arbeidswet worden aan de werking der wet onttrokken o. a. werkzaamheden in of voor het bedrijf van landbouw. Het ontwerp onttrekt slechts aan de werking der wet werkzaamheden in een bedrijf van landbouw zoodat derhalve werkzaamheden ten behoeve — of, zooals de geldende Arbeidswet uitdrukt — voor dat bedrijf, onder de wet blijven vallen. Tot deze verscherping is overgegaan omdat alleen de eigenlijk gezegde landbouwwerkzaamheden aan de werking der wet behooren te worden onttrokken.

b. Het hier bepaalde staat in verband met het tot stand komen van een ontwerp van wet tot wijziging der wet op de mijnont-

ginning, een ontwerp, hetwelk bereids door de Tweede Kamer werd aangenomen.

c. In art. 24 der bestaande Arbeidswet, evenzeer als in art. 29 der Veiligheidswet, worden aan de werking van die wetten onttrokken de werkzaamheden, in militairen dienst verricht. Algemeen werd geacht, dat daaronder te verstaan waren werkzaamheden, verricht door militairen in dienst. Ten einde misverstand af te snijden schijnt het raadzaam deze uitdrukking in het ontwerp op te nemen. Met de werkzaamheden door militairen in dienst behooren naar de meening van den ondergeteekende te worden gelijkgesteld de werkzaamheden, verricht door niet-militairen, mits deze personen in dienst zijn van den Staat en de werkzaamheden worden verricht onder leiding of toezicht van militairen.

d en *e.* De hier opgenomen uitzonderingen komen, behalve wat de tuchtscholen betreft, met eene enkele redactiewijziging in de bestaande Arbeidswet ook voor. Ofschoon de tuchtscholen nog niet zijn opgericht, zijn zij toch opgenomen ten einde latere wetswijziging op dit punt te ontgaan.

Het onder *e* opgenomene heeft eene kleine aanvulling ondergaan ten einde uit te drukken, dat de daar bedoelde werkzaamheden wel worden aangemerkt als arbeid, wanneer de persoon arbeid verricht in de fabriek, de werkplaats of den winkel — hetgeen billijk voorkomt.

Art. 5. In de bestaande Arbeidswet worden de werkzaamheden in vlasbraakhokken en zwingelketen niet met even zoovele woorden aan de werking der wet onttrokken, maar toch zijn die werkzaamheden voor een goed deel niet aan de wet onderworpen, namelijk voor zoover zij geacht kunnen worden in het landbouwbedrijf plaats te hebben. Bij de behandeling der wet kwam de vraag ter sprake in hoeverre de vlasindustrie onder de wet was begrepen. Verschillende meeningen werden bij het mondeling debat vernomen en de Minister van Justitie beantwoordde de vraag in de Eerste Kamer eenigszins anders dan in de Tweede Kamer was geschied. Op de geschiedenis schijnt in verband daarmede geen beroep gedaan te kunnen worden ter beantwoording der vraag, welke werkzaamheden onder het bereik der wet vallen. Het verdient met het oog daarop aanbeveling om ten deze misverstand te voorkomen en in de wet aan te geven, dat werkzaamheden in vlasbraakhokken en zwingelketen geacht zullen worden onder de wet te vallen. Reeds bij de parlementaire enquête van 1887 bleek, dat de arbeid in zwingelketen en vlasbraakhokken, vooral wanneer zonder krachtwerktuig wordt gewerkt, zeer nadeelig is voor de gezondheid. Ten einde te verzekeren, dat de hier bedoelde inrichtingen aan de werking der Veiligheidswet zouden onderworpen zijn, ook al waren daarin minder dan 10 personen werkzaam en al werd geen krachtwerktuig gebruikt en bovendien

om twijfel weg te nemen, werden op aandrang van de Commissie van Rapporteurs in het ontwerp Veiligheidswet de vlasbraakhokken en zwingelketen onder een afzonderlijk nummer van art. 1 genoemd. (*Handelingen der Staten-Generaal*, Bijlagen 1894—1895, 15. 5.)

Waar nu de vlasbraakhokken en de zwingelketen, voor zoover den ondergeteekende bekend, zonder eenig bezwaar aan de werking der Veiligheidswet zijn onderworpen en bovendien de daar verrichte arbeid onder den zeer schadelijken moet worden gerangschikt, bestaat er alleszins aanleiding om ondubbelzinnig te doen blijken, dat de daarin werkzame personen zullen vallen onder de beschermende bepalingen der wet. Hoe schadelijk de werkzaamheden in vlasbraakhokken en zwingelketen is, blijkt uit het Veiligheidsbesluit, waar die inrichtingen in art. 1 *B*, onder 17, onder de meer schadelijke bedrijven worden gerangschikt, voor welke bedrijven strengere voorschriften zijn vastgesteld dan voor andere.

Art. 7. De bedoeling van het artikel is om te zorgen, dat iemand niet als arbeider van de fabriek, de werkplaats of den winkel zal worden beschouwd, waar hij werkzaam is, indien hij tot het verrichten van die werkzaamheden is gezonden door het hoofd of den bestuurder van een geheel andere inrichting of wel zelf hoofd of bestuurder is van dergelijke inrichting en hij niet deelneemt aan de werkzaamheden van het in de eerstbedoelde inrichting uitgeoefende bedrijf.

Een schildersgezel, gezonden door zijn patroon om eene loodwitfabriek te verven of schoon te maken, blijft werkzaam voor het bedrijf van zijn schilderspatroon en moet niet worden beschouwd als arbeider in de loodwitfabriek. De loodwitfabrikant kan moeilijk aansprakelijk worden gesteld voor de naleving der wet door den schildersgezel in dienst van een derde.

Art. 8. In het algemeene deel dezer Memorie (bladz. 6, onder *b*) werd reeds medegedeeld, dat als jeugdige personen niet gelijk in de bestaande Arbeidswet worden aangemerkt jongens en meisjes beneden 16 jaren, maar dat die leeftijd was verhoogd tot 17 jaren.

Het is wenschelijk voorgekomen om de volwassen personen te onderscheiden evenzeer als de jeugdige personen en om dus te definieeren de uitdrukkingen: man, vrouw, jongen en meisje.

Het ontwerp toch bevat voorschriften, die of op eene, of op enkele van die groepen van arbeiders van toepassing zijn. Als voorbeelden kunnen strekken de artt. 65, 67, 228 en 363.

In de bestaande Arbeidswet wordt noch de uitdrukking jeugdig persoon, noch die van vrouw gedefinieerd; in den regel is in die wet sprake van jeugdige personen beneden zestien jaren en van vrouwen. Of nu echter de vrouwelijke personen beneden de zestien jaren gerangschikt moeten worden onder de uitdrukking jeugdige personen dan wel onder de vrouwen, blijkt niet uit de

verschillende artikelen. Toch is het voor het richtig begrip der wet van belang te weten onder welke uitdrukking de bedoelde meisjes moeten worden ondergebracht. Zoo is bijv. in art. 4 bepaald, dat bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden verboden arbeid te doen verrichten door jeugdige personen en bovendien slechts in fabrieken en werkplaatsen door vrouwen. Aan het slot van het tweede lid van art. 5 is bepaald, dat bijv. het begin van den arbeid niet vroeger dan te 5 uur voormiddag mag worden gesteld. Laatstbedoelde bepaling geldt echter slechts voor personen beneden veertien jaren of vrouwen. Uit een en ander blijkt wel, dat het van belang is om de hier bedoelde uitdrukkingen te omschrijven.

Artt. 9 *en* 10. Bij het omschrijven van de begrippen „fabrieken" en „werkplaatsen" is van dezelfde gedachte uitgegaan, die bij het samenstellen zoowel van de Arbeidswet als van de Veiligheidswet heeft voorgezeten. Onder fabriek of werkplaats kan in het algemeen worden verstaan elke plaats, waar in of ten behoeve van eenig bedrijf pleegt te worden gewerkt aan het bewerken van goederen. De werkzaamheden moeten dus in den regel plaats hebben in of ten behoeve van eenig bedrijf, zoodat werkzaamheden ten eigen gerieve niet daartoe gerekend kunnen worden. Ook moeten *goederen* worden bewerkt, ten einde bijvoorbeeld de studeerkamer van den advocaat buiten het bereik der wet te houden. Kan het bewerken van goederen er toe leiden dat eene open of besloten ruimte zal moeten worden aangemerkt als eene fabriek of werkplaats, zoo volgt hieruit niet, dat alleen die bepaalde plekken geacht worden deel uit te maken van eene fabriek of werkplaats waar goederen plegen te worden bewerkt. Wanneer bijv. op het terrein eener chocoladefabriek de producten voor expeditie worden verpakt, dan zal ook de ruimte, waar dat verpakken geschiedt, behooren tot de fabriek of de werkplaats. Nu worden in het ontwerp in afwijking van de tegenwoordige Arbeidswet en de Veiligheidswet de fabrieken zoowel als de werkplaatsen afzonderlijk gedefinieerd. Dit is geschied omdat aan fabrieken en werkplaatsen niet steeds dezelfde eischen worden gesteld en dus op tal van plaatsen behoort te worden uitgedrukt voor welke inrichtingen een bepaalde eisch van toepassing is. Overigens is in de omschrijving zoowel van de fabriek als van de werkplaats eenigszins afgeweken van de bepaling van art. 1 der Veiligheidswet. Dit artikel definieert de uitdrukking „fabrieken" en „werkplaatsen" en bepaalt, dat eene inrichting dan alleen als eene fabriek of werkplaats zal worden aangemerkt, indien er een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd of tien of meer personen plegen te verblijven. In het ontwerp wordt bepaald, dat eene inrichting waarin vijf arbeiders plegen werkzaam te zijn wordt aangemerkt als een fabriek. Dit is geschied omdat het naar de meening van den ondergeteekende alleszins

wenschelijk is om de eischen, die thans ingevolge de Veiligheidswet zijn gesteld, ook van toepassing te maken op kleinere inrichtingen. Voorts wijkt de omschrijving, die in het ontwerp voorkomt, nog af van art. 1 der Veiligheidswet in zoover, dat niet alleen eene inrichting als fabriek wordt aangemerkt wanneer er een krachtwerktuig wordt gebezigd, maar ook wanneer er de door zoodanig werktuig opgewekte kracht tot het drijven van een of meer werktuigen wordt gebezigd. In den laatsten tijd komt het toch voor, dat de eigenaar van een aantal bij elkander gelegen gebouwen in één daarvan een krachtwerktuig plaatst en de overige aan verschillende hoofden en bestuurders van ondernemingen verhuurt met dien verstande, dat hij ook de beweegkracht voor werktuigen levert. In geen enkele van die ondernemingen staat derhalve een krachtwerktuig, maar wel wordt overal de door een krachtwerktuig opgewekte kracht gebezigd. Er is geen motief, waarom niet elke zoodanige onderneming zoude worden aangemerkt als eene fabriek, dat wil zeggen als eene inrichting, waaraan, zooals later zal worden aangetoond, strengere eischen worden gesteld dan aan eene werkplaats. In zoodanige onderneming leveren de werktuigen evenveel gevaar op als in eene inrichting, waarin ook het krachtwerktuig is geplaatst. De mate, waarin werktuigen en toestellen gevaar opleveren, is niet afhankelijk van de plaatsing van den motor. In de hier bedoelde inrichting bestaat dus evenveel aanleiding om beschutting en andere beveiligingen aan te brengen als in eene inrichting, waarbinnen het krachtwerktuig zich bevindt. Niet van de plaats dus, waar zich het krachtwerktuig bevindt, maar van de vraag, of zoodanig werktuig de in de inrichting gebezigde kracht opwekt, laat het ontwerp afhangen of eene inrichting al of niet zal behooren tot de fabrieken.

Art. 11. Het voorschrift is ontleend aan art. 1 onder 1°. tweede lid der Veiligheidswet en is noodzakelijk ten einde te voorkomen, dat zeer kleine op zich zelf staande werklokalen, die toch tot éénzelfde inrichting behooren, zouden worden aangemerkt als even zoovele fabrieken of werkplaatsen of dat eene fabriek of werkplaats in meerdere deelen zoude worden verdeeld door het plaatsen van muren en het dichten van deuren en dientengevolge twijfel zoude kunnen rijzen of de inrichting wel ééne fabriek of werkplaats is.

Wanneer afzonderlijke ruimten geacht moeten worden met elkander in gemeenschap te staan is niet met volkomen zekerheid in de wet aan te geven. Het betreft hier eene feitelijke vraag. Zooveel schijnt zeker, dat het bovenbedoelde dichten van deuren en plaatsen van muren de werklokalen niet zal maken tot verschillende fabrieken of werkplaatsen zoolang zij gemeenschap hebben zonder dat daartoe de openbare weg behoeft te worden betreden.

Dat ook de winkels in het ontwerp zijn opgenomen maakt

eene bijzondere voorziening in dit artikel noodig. Aan vele winkels is een werklokaal verbonden, waarin kleine herstellingen en zelfs ook herstellingen van meerderen omvang worden verricht. Dat werklokaal zal aangemerkt moeten worden als eene fabriek of eene werkplaats, maar volgens de eerste zinsnede van art. 11 zoude de winkel in den zin der wet geen winkel zijn maar aangemerkt moeten worden als een deel der fabriek of werkplaats, wanneer tusschen werklokaal en winkel gemeenschap bestaat. Ten einde dat te voorkomen is in de tweede zinsnede van art. 11 bepaald, dat verkoopplaatsen niet worden aangemerkt als deel van eene fabriek of werkplaats ook al staan zij met eene van laatstgenoemde inrichtingen in gemeenschap, mits in de verkoopplaatsen maar geen goederen in of ten behoeve van eenig bedrijf plegen te worden bewerkt.

Artt. 12 en 13. De omschrijving van het woord krachtwerktuig is ontleend aan art. 4 der Ongevallenwet 1901: die van oven is ontleend aan eene beschikking van den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 19 Februari 1897.

Art. 14, *a* en *b*. De onder *a* en *b* genoemde inrichtingen zijn onttrokken aan de werking der bestaande Arbeidswet ingevolge het tweede lid van art. 2 van die wet. In de Veiligheidswet zijn de onder *a* bedoelde inrichtingen niet met even zoovele woorden onttrokken aan de definitie van de uitdrukking fabrieken en werkplaatsen en toch vallen zij slechts bij hooge uitzondering onder die wet, omdat — zooals werd opgemerkt in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van het afdeelingsonderzoek in de Tweede Kamer van het ontwerp-Veiligheidswet (*Handelingen*, Bijlagen 1894—1895, **15**, 2, ad art. 1) — de hier besproken inrichtingen niet dan bij uitzondering zouden zijn te begrijpen onder de omschrijving van art. 1 der Veiligheidswet. Hieruit volgt, dat op dit oogenblik feitelijk de onder *a* bedoelde inrichtingen noch aan de werking der Arbeidswet noch aan die der Veiligheidswet zijn onderworpen. Aanleiding om daarin wijziging te brengen bestaat naar de meening van den ondergeteekende niet. Zoolang men toch niet den arbeidsduur wenscht te beperken van het personeel, dat in hotels en restauratiën werkzaam is, zal uit den aard der zaak ook zoodanige beperking uiterst bezwaarlijk zijn voor het keukenpersoneel, omdat dit de spijzen en dranken moet bereiden, die in de inrichting worden gebruikt.

Zal eene inrichting op grond van het bepaalde onder *a* niet als fabriek of werkplaats worden aangemerkt dan moet vaststaan, dat daar spijzen of dranken uitsluitend voor onmiddellijk gebruik worden bereidt. Heeft het verbruik plaats buiten de inrichting of buiten het gebouw, waartoe de inrichting behoort, dan moet zij als fabriek of werkplaats worden beschouwd. Een keuken, waarin wordt gekookt uitsluitend ten behoeve van hen, die zich

in het hotel of de restauratie bevinden, waartoe de keuken behoort, is dus geen fabriek of werkplaats, wel daarentegen de keuken van hem, die diners uitzendt. Een banketbakker evenmin als een restaurateur, die diners aan huis levert en deze in zijn keuken bereidt, kan zich niet op art. 14 onder *a* beroepen.

Wat de apotheken betreft, meent de ondergeteekende, dat deze evenmin onder de wet behooren te vallen, althans niet als fabriek, werkplaats of winkel moeten worden aangemerkt. Het beperken toch van den arbeidsduur van het personeel, hetwelk in de apotheek werkzaam is, levert in zoover bijzonder bezwaar op, dat het metterdaad van algemeen belang is, dat de apotheek zoo niet zoo lang mogelijk geopend zij, dan toch dat er 's avonds evenzeer als 's nachts gelegenheid bestaat om geneesmiddelen te doen gereedmaken en te koopen. Mochten maatregelen getroffen worden, die het mogelijk maken om 's avonds en 's nachts slechts enkele apotheken geopend te houden, dan schijnen maatregelen tot beperking van den arbeidsduur met minder bezwaar dan thans tot stand te brengen. Intusschen kan worden bepaald — zooals trouwens in art. 225 is geschied — dat voor het bedienend personeel der apotheken zitgelegenheden beschikbaar moeten zijn.

Afgescheiden van de laatste opmerking meent de ondergeteekende er nog op te moeten wijzen, dat art. 63 van toepassing blijft zoowel op de onder *a* als de onder *b* bedoelde inrichtingen.

c. Volgens de bestaande Arbeidswet is art. 4 van toepassing op arbeid in of voor het schippers- of visschersbedrijf. Zie art. 23 dier wet. Intusschen zijn in de achtereenvolgens krachtens art. 4 uitgevaardigde algemeene maatregelen van bestuur nimmer bepalingen opgenomen, die toepassing kunnen vinden op arbeid in of voor het schippers- of visschersbedrijf. In de Veiligheidswet wordt dat bedrijf in art. 29 aan de werking der wet onttrokken. In verband met een en ander zijn in het ontwerp niet gebracht tot de fabrieken en werkplaatsen de vaartuigen, voor zoover aan boord daarvan geen andere arbeid wordt verricht dan in of voor het schippers- of visschersbedrijf. Door dat voorschrift wordt de feitelijk bestaande toestand dus bestendigd.

d. Uit hetgeen in de toelichting op art. 4 is gezegd omtrent de veenderijen blijkt, dat het voorschrift van art. 64 op de veenderijen van toepassing behoort te zijn. Behalve dat art. 64 kan slechts een enkele bepaling van het ontwerp nl. art. 269 op de veenderij van toepassing zijn.

Art. 15. Bij het ontwerpen van de definitie voor het woord „winkel" is van de navolgende gedachte uitgegaan.

Wanneer eene inrichting tegelijk zoude kunnen worden aangemerkt als eene fabriek of werkplaats zoowel als een winkel, behoort vast te staan, dat de wet haar voor eene fabriek of werkplaats houdt.

Zulks is noodig omdat voor de fabrieken en werkplaatsen strengere voorschriften gelden dan voor winkels.

Als winkels kunnen niet worden aangemerkt alle plaatsen, waar goederen ten verkoop voorhanden zijn. Vooreerst toch kunnen bezwaarlijk als winkels worden aangemerkt de niet besloten ruimten. Ook plaatsen, waar goederen ten verkoop voorhanden zijn met liefdadig doel of waar zich dergelijke goederen bevinden bijv. omdat iemand zich van zijn meubilair wil ontdoen en dit in zijn huis te koop zet, kunnen bezwaarlijk aan de werking der wet onderworpen worden. Laatstbedoelde plaatsen worden buitengesloten door te bepalen, dat de goederen gedurende meer dan 10 dagen in eene maand ten verkoop voorhanden moeten zijn.

Ter vermijding van misverstand wordt bepaald, dat besloten ruimten, waar plaatskaarten ten verkoop voorhanden zijn, als winkels worden beschouwd.

Pakhuizen zullen niet als winkels zijn aan te merken, wanneer — zooals in den regel het geval is — daarin de goederen niet ten verkoop maar ter bewaring voorhanden zijn.

Voor zooveel noodig moge er nog de aandacht op worden gevestigd, dat personeel, hetwelk in een pakhuis werkzaam is, aan de voorschriften omtrent arbeidsduur kan zijn onderworpen. Dit zal bijv. het geval zijn indien het pakhuispersoneel ook werkzaam is in eene fabriek, eene werkplaats of een winkel en indien voor de in deze inrichting werkzame arbeiders beperkende voorschriften ten aanzien van den arbeidsduur bestaan.

De laatste zinsnede van het eerste lid bedoelt te verzekeren, dat plaatsen, waar een barbier zijn bedrijf uitoefent maar waar hij tevens goederen ten verkoop voorhanden heeft, zullen worden aangemerkt als winkels.

Eindelijk worden niet als winkels aangemerkt keukens en inrichtingen als bedoeld in art. 14 onder *a* en evenmin apotheken.

Artt. 16 *en* 17. Voor de toelichting van de artt. 16 en 17 wordt verwezen naar hetgeen in het algemeene deel dezer toelichting ten aanzien van de openbare middelen van vervoer (bladz. 12) is medegedeeld.

HOOFDSTUK II.

Van in de leer zijnde personen.

Art. 20. Ter verzekering van eene goede opleiding van arbeiders in een aantal vakken wordt voorgeschreven, dat bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen worden aangewezen werkzaamheden of soorten van werkzaamheden in bepaalde fabrieken, werkplaatsen of winkels, welke niet zonder meer door personen beneden zeventien jaren zullen mogen worden verricht. Het schijnt

niet mogelijk om door den algemeenen maatregel altijd geheele bedrijven te doen aanwijzen, waarin jongens en meisjes niet werkzaam zullen mogen zijn omdat in vele bedrijven een aantal werkzaamheden zijn te verrichten, die gedaan kunnen worden door personen, die geen bepaalde opleiding hebben genoten. Welke werkzaamheden het eerst in aanmerking komen om ingevolge art. 20 te worden aangewezen is thans niet te zeggen. Een nauwkeurig onderzoek zal dienaangaande worden ingesteld.

De in den algemeenen maatregel aangewezen werkzaamheden zullen alleen dan door jongens of meisjes mogen worden verricht wanneer òf te hunnen aanzien een leerovereenkomst is gesloten òf nadat het diploma door hen zal zijn verkregen. Intusschen dient er voor gezorgd dat, wanneer met betrekking tot een jongen of een meisje eene leerovereenkomst is gesloten en de jongen of het meisje in de leerbetrekking is getreden, aan zijne opleiding geen einde komt op het oogenblik, dat de jongen of het meisje volwassen is, dat wil zeggen den zeventienjarigen leeftijd zal hebben voleind. Dit is noodig ten einde te voorkomen, dat eene opleiding, die na voltooiing wellicht uitnemende gevolgen zal opleveren, ontijdig wordt afgebroken. In het hierbedoelde geval voorziet art. 45. Ter verkrijging van een behoorlijke opleiding wordt de duur van den leertijd voor elke in art. 20 bedoelde werkzaamheid bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld (art. 32) doch ter verkrijging van goede vruchten is het noodig, dat de leertijd niet eindigt vóór het verstrijken van den tijd, bij de overeenkomst bepaald, tenzij het diploma behaald is.

Art. 21. Een algemeene maatregel, als bedoeld in art. 20 kan, indien hij werkzaamheden en inrichtingen aanwijst, niet op den gewonen tijd in werking komen. Aan de hoofden en bestuurders van de in den algemeenen maatregel aan te wijzen inrichtingen zal een behoorlijke tijd gelaten moeten worden om zich te ontdoen van het jeugdige personeel, dat er niet meer werkzaam zal mogen zijn zonder dat aan art. 20 onder *a* of *b* toepassing is gegeven. Intusschen zal niet elke ingevolge het bepaalde in art. 20 uit te vaardigen maatregel een jaar na den dag zijner afkondiging in werking moeten treden. Blijkt later de noodzakelijkheid om op den eens getroffen maatregel terug te komen, moeten werkzaamheden of inrichtingen uit een algemeenen maatregel worden geschrapt, dan moet zulk een maatregel uit den aard der zaak op den gewonen tijd in werking treden.

Art. 22. Ingevolge het bepaalde in art. 20 onder *a* mag een jongen of een meisje de daar bedoelde werkzaamheden slechts verrichten als leerling. Wanneer een jongen of een meisje leerling wordt bepaalt art. 22. Door het in werking treden van eene leerovereenkomst wordt men leerling en men blijft dat zoolang

de leerovereenkomst werkt. Het is wenschelijk dit laatste uitdrukkelijk te bepalen omdat bij gemis aan dergelijke bepaling twijfel zoude rijzen over de vraag of een jongen, die geen diploma bezit en die misschien zelf een eind heeft gemaakt aan de te zijnen aanzien gesloten leerovereenkomst, nog als leerling kan worden aangemerkt ook al werkt geene nieuwe leerovereenkomst te zijnen aanzien. Toch moet vaststaan, dat die jongen zonder meer de ingevolge art. 20 aangewezen werkzaamheden niet mag verrichten.

Art. 23—25. Alvorens te beslissen heeft de burgemeester advies in te winnen van eene commissie. Ten aanzien van die commissie wordt in het ontwerp slechts weinig geregeld; het schijnt raadzaam om al wat die commissie betreft te doen vaststellen bij algemeenen maatregel van bestuur omdat, waar het eene geheel nieuwe instelling betreft, nog wel op de eerst vastgestelde regelen zal moeten worden teruggekomen.

Intusschen meent de ondergeteekende goed te doen om zijne denkbeelden uiteen te zetten over eenige punten, die de algemeene maatregel zal hebben te regelen.

Bepaald zal moeten worden, wanneer Gedeputeerde Staten verplicht zullen zijn tot het instellen van eene commissie over te gaan. Eene verplichting daartoe zal bijv. kunnen bestaan wanneer het verlangen is te kennen gegeven om tot het opmaken van eene leerovereenkomst over te gaan. Voorts zoude niet alleen de benoeming van de leden en den secretaris kunnen uitgaan van Gedeputeerde Staten, maar zoude dit college ook kunnen vaststellen welk het gebied zal zijn, waarvoor elke commissie wordt bevoegd geacht en in welke vakken of onderdeelen daarvan de commissie zal hebben te adviseeren. De benoeming der leden zoude het best kunnen plaats hebben telkens voor twee jaren, met dien verstande, dat herbenoeming mogelijk zoude zijn. Niet altijd zal voorts voor eenig gebied met het instellen van slechts éene commissie kunnen worden volstaan. Meer dan éene commissie zal noodzakelijk zijn, wanneer ingevolge art. 20 een aantal bedrijven zullen aangewezen zijn en deze niet of slechts zeer weinig bij elkander behooren. Het is dan te verwachten, dat dan niet gemakkelijk personen zullen gevonden worden, die voldoende bekend zijn met al die bedrijven. Het gemeentebestuur ware te belasten met de zorg om voor de commissie een geschikt lokaal ter beschikking te stellen, terwijl evenzeer zoude zijn te bepalen, dat zoowel de leden als de secretaris aanspraak hebben op eene vergoeding uit 's Rijks kas. Deze vergoeding zal dienen te worden toegekend ter zake van verrichtingen, welke het gevolg zijn van het bepaalde in de wet en ook dienen te worden gegeven aan de deskundigen, die geroepen mochten zijn deel te nemen aan het onderzoek naar de bekwaamheid van de leerlingen. De vergoeding ware dan te regelen op soortgelijke wijze als is bepaald ten aanzien van de leden

en den secretaris van de Kamers van Arbeid en van de plaatselijke commissiën, bedoeld in art. 86 der Ongevallenwet 1901.

Artt. 27—29. Het sluiten der leerovereenkomst is geregeld in de artt. 27 tot 29. Met uitzondering van art. 27 schijnen die artikelen geen toelichting te vereischen. Ten aanzien van art. 27 zij het navolgende opgemerkt (art. 38).

De duur der leerovereenkomst zal òf gelijk zijn aan òf langer zijn dan de duur van den leertijd, bij algemeenen maatregel vastgesteld overeenkomstig het bepaalde in art. 32.

In de leerovereenkomst moet worden opgenomen een proeftijd, gedurende welken de overeenkomst kan worden opgezegd zoowel door het hoofd of den bestuurder der inrichting als door den wettelijken vertegenwoordiger van den leerling. Het opnemen van dit voorschrift schijnt wenschelijk, omdat het mogelijk is, dat na een korten tijd blijkt, dat leerling en patroon niet bijeen hooren en dat het beter is, dat elk zijn eigen weg gaat. Volgens art. 33 mag de duur van den proeftijd op niet langer dan 6 maanden worden bepaald.

Het is uit den aard der zaak wenschelijk, dat de leerovereenkomst zoo min mogelijk aanleiding geve tot geschillen en dat met name over de beëindiging van de betrekking, welke de leerovereenkomst deed ontstaan, zoo min mogelijk oneenigheid voortkome. In art. 46 is getracht de gevallen op te sommen, waarin zonder meer de betrekking eindigt.

In het algemeen zal het niet wenschelijk zijn, dat de leerling worde gebezigd voor huiselijke diensten. Intusschen een absoluut verbod om dergelijke diensten te bewijzen aan den patroon, schijnt te ver te gaan. Met het oog daarop wordt voorgesteld dat huiselijke diensten alleen dan door een leerling zullen kunnen worden verricht, wanneer hij bij den patroon inwoont — en dus deel uitmaakt van diens gezin — terwijl in dat geval in de leerovereenkomst zal moeten worden bepaald welke uren aan opleiding moeten worden besteed.

Artt. 34—36. Het is noodzakelijk om den burgemeester de bevoegdheid toe te kennen om de door hem verleende vergunning in te trekken. Van die bevoegdheid kan slechts gebruik worden gemaakt wanneer bij den burgemeester de overtuiging bestaat, dat de patroon geen voldoende vakopleiding geeft of dat hij geen waarborg oplevert tegen verkeerden invloed op de zedelijke ontwikkeling van den leerling. Bovendien zal de burgemeester het advies der commissie hebben in te winnen. Waarborg tegen misbruik van deze bevoegdheid is gezocht in het toekennen van beroep aan hem, wiens verzoek niet werd ingewilligd.

Behalve de bevoegdheid om de vergunning in te trekken moet den burgemeester nog een andere bevoegdheid toekomen. Indien het onderzoek naar de vraag of de vergunning al of niet behoort

te worden ingetrokken te lang zoude duren moet hij de werking der vergunning kunnen schorsen. Vooral ingeval de zedelijkheid van den leerling bij langer verblijf bij den patroon gevaar loopt, kan het wenschelijk zijn om voorloopig tot schorsing over te gaan ten einde daarna te beslissen, of den patroon de bevoegdheid om leerlingen te hebben kan worden gelaten.

Wordt de werking der vergunning geschorst, dan is ook de werking der leerovereenkomst geschorst, terwijl bij intrekking der vergunning ook geen leerovereenkomst met den betrokken patroon meer werkt (artt. 46 en 47).

Beroep kan worden ingesteld zoowel tegen eene weigering van den burgemeester om eene vergunning te verleenen overeenkomstig art. 23, als tegen eene door hem genomen beslissing ingevolge art. 34. Op het beroep beslist de Minister na onderzoek. Soms zal dit onderzoek plaats hebben door personen met het vak, waarin de leerling wordt opgeleid, ter dege bekend; dit zal het geval zijn wanneer de ongeschiktheid van den patroon om leerlingen op te leiden of wel zijne onbekwaamheid wordt beweerd.

Art. 43. Het is niet meer dan billijk, dat een hoofd of bestuurder, die een leerling opleidt, eenige zekerheid heeft, dat deze, na wellicht eigendunkelijk een einde aan de betrekking, uit de leerovereenkomst ontstaan, te hebben gemaakt, niet zonder meer onmiddellijk bij een ander hoofd of een anderen bestuurder als leerling wordt aangenomen. Daardoor kunnen de belangen van den eersten patroon in hooge mate worden geschaad. De leerling, die zooveel mogelijk bekend gemaakt moet worden met het bedrijf of een onderdeel daarvan ingevolge art. 38, zal met eenig fabrieksgeheim bekend kunnen zijn, waarvan de kennis voor een ander patroon in hetzelfde bedrijf van niet geringe waarde kan zijn. Hoewel het ontwerp nergens aan den patroon de verplichting oplegt om aan den leerling fabrieksgeheimen mede te deelen is het natuurlijk zeer goed mogelijk, dat een vlugge leerling dergelijk geheim toch te weten komt. Behalve het bepaalde in art. 273 van het Wetboek van Strafrecht nog straf te stellen op het mededeelen van dergelijke fabrieksgeheimen ook wanneer van geen opzet is gebleken — schijnt niet wenschelijk. Daargelaten, dat strafbepaling slechts een repressief middel is om de mededeeling van de bedoelde geheimen te voorkomen, zal het in menig geval zeer lastig zijn te bewijzen, dat eenig geheim is medegedeeld, omdat de persoon, aan wien zulks is geschied, er belang bij heeft om dit te verzwijgen. Beter schijnt het te trachten den leerling in dien zin aan zijn eersten patroon te binden, dat hij niet als leerling bij een anderen patroon kan worden aangenomen, dan nadat een en ander is in acht genomen.

Uit den aard der zaak moet ten aanzien van den leerling een leerovereenkomst met een anderen patroon kunnen worden opgemaakt wanneer de betrekking met den eersten patroon is geëin-

digd, doordat de tijd, waarvoor de overeenkomst is gesloten, verstreek. Na het verstrijken van den proeftijd moet echter de leerling niet geheel zonder toestemming van zijn vroegeren patroon bij een ander leerling kunnen worden. Ook in den proeftijd toch zal de leerling wellicht in de gelegenheid zijn geweest in de inrichting dingen te zien en te leeren kennen, waarvan de geheimhouding voor den patroon van groot belang is.

Eindigt de betrekking tusschen patroon en leerling vóórdat de tijd, waarvoor de leerovereenkomst werd gesloten, is verstreken, dan wordt onderscheiden tusschen 3 gevallen.

Geeft de eerste patroon zijne toestemming tot het sluiten eener nieuwe overeenkomst dan kan deze onmiddellijk worden aangegaan.

Geeft die patroon echter daartoe geen toestemming dan moet met sluiten van eene leerovereenkomst worden gewacht tot negen maanden zijn verloopen sedert het oogenblik, waarop de opleiding van den eersten patroon heeft opgehouden.

Het derde geval betreft het overlijden van den vorigen patroon, het ophouden met de uitoefening van het bedrijf, waarin de leerling werd opgeleid, het verliezen der bevoegdheid om leerlingen te hebben.

Artt. 48—50. Een der sterkste prikkels tot het deelachtig worden van een deugdelijke vakopleiding is de wetenschap, dat de leerling, na zijne opleiding te hebben voltooid, zich den weg ontsloten ziet om in het bezit te geraken van een diploma, hetwelk alleen kan worden uitgereikt wanneer met gunstig gevolg een onderzoek naar de bekwaamheden van den leerling is ingesteld. Dit onderzoek zal plaats hebben door de commissie, al of niet ter zijde gestaan door deskundigen, die door de commissie worden aangewezen.

Aan het onderzoek kan worden deelgenomen door leerlingen en door andere personen. Een leerling moet echter om tot het onderzoek te kunnen worden toegelaten ten minste 2/3 van zijn leertijd hebben voleind, ten einde te waarborgen, dat hij met kans van slagen aan het onderzoek deelneemt. Voor niet-leerlingen kan dergelijke termijn niet worden bepaald. Die personen zullen in den regel op meer gevorderden leeftijd in het bedrijf werkzaam zijn geweest dan leerlingen, omdat personen, zoolang zij het zeventiende jaar niet hebben voleind, slechts in het bedrijf werkzaam mogen zijn als leerling of na te hebben verkregen het diploma.

HOOFDSTUK III.

Van arbeid, die door bepaalde personen niet mag worden verricht.

Art. 62. Het gevaar voor loodvergiftiging, waaraan de werklieden in de keramische industrie en in emailleerinrichtingen blootstaan,

komt daaruit voort, dat zij omgaan met stoffen, die, dienende om voorwerpen te voorzien van een laag glazuur of email, loodverbindingen bevatten, die schadelijk zijn voor het organisme.

Voor de emailleerinrichtingen is het gelukt emails te vervaardigen, die geen lood bevatten; slechts bij uitzondering worden nog loodhoudende emails aangebracht. Het schijnt ook mogelijk voor het grootste deel der keramische voorwerpen om glazuren te gebruiken, die geen loodverbindingen bevatten. De Regeering beschikt echter tot op dit oogenblik over te weinig gegevens om nu reeds te beslissen of geheel dan wel gedeeltelijk het gebruik van loodhoudende glazuren en emails verboden kan worden. Pogingen worden aangewend om door eigen onderzoek bestaande gegevens te toetsen en uit te breiden. Intusschen kunnen de arbeiders in de hier bedoelde industrieën ook reeds tegen het gevaar worden beveiligd door andere, zij het ook minder afdoende, middelen.

De redactie van art. 62 laat toe om dergelijke beveilingsmiddelen voor te schrijven, welke na verkregen kennis wenschelijk en mogelijk blijken te zijn. Reeds zijn in het Arbeidsbesluit en eveneens in het Veiligheidsbesluit bepalingen opgenomen om het gevaar voor loodvergiftiging te beperken.

Lood en loodverbindingen dringen niet alleen door de spijsverteringsorganen en de ademhalingsorganen, maar ook — naar wordt beweerd — door de huid in het menschelijk lichaam. Door behoorlijken stofafvoer, door rein houden der werklokalen, door geregelde reiniging van het lichaam en niet het minst van de handen, door het gebruik van afzonderlijke, schoon gehouden werkkielen zal veel bijgedragen kunnen worden tot beveiliging van de werklieden tegen het gevaar van loodvergiftiging. Verder kunnen, gelet op de gevoeligheid van de werklieden voor den invloed van het gif, door een geregeld geneeskundig onderzoek de gevoelige naturen verwijderd worden gehouden van den omgang met lood en loodverbindingen.

Afgescheiden van dit alles kan echter nog meer geschieden. In art. 2 onder 1 van het Arbeidsbesluit is een verbod opgenomen om jeugdige personen en vrouwen in werklokalen, welke in het wetsontwerp in art. 121 onder *a* zijn opgenomen, arbeid te doen verrichten, indien in die werklokalen zich stoffen bevinden:

1°. die loodverbindingen bevattende, niet door samensmelting zijn verglaasd;

2°. die loodverbindingen bevatten en meer dan 2 1/2 pct. loodmonoxyde aan een zwak zuur in oplossing afgeven.

Dit voorschrift houdt verband met een voorstel, door Prof. THORPE gedaan aan de Engelsche regeering en door deze in „Special Rules” voor de aardewerkindustrie opgenomen. Het heeft ten doel om voor de giftige loodverbindingen, die meestal

in het glazuur gebruikt worden, andere — ofschoon ook loodverbindingen — in de plaats te stellen, die minder giftig zijn omdat zij minder in zwak zuur oplossen.

Onderzoekingen toch van Prof. THORPE hadden hem geleerd, dat dit mogelijk was en hem als criterium en toets voor de glazuren den regel doen opstellen, die ook in het Arbeidsbesluit is opgenomen. Met het oog op de spoedige invoering van het Arbeidsbesluit was voor ons land aangenomen 2½ pct., hoewel Prof. THORPE een percentage van 2 had aanbevolen. Dit is geschied omdat vermoed werd, dat deze lage grens voor ons land te veel bezwaren zoude geven.

Het ligt in de bedoeling van den ondergeteekende om na het eventueel tot stand komen der wet gelijksoortige bepalingen tot stand te doen komen als de bovengenoemde krachtens art. 4 der bestaande Arbeidswet uitgevaardigde verbodsbepalingen.

Daarbij zal, voor het geval dat nog niet tot het verbod van allen arbeid bij loodhoudende glazuren en emails kan worden overgegaan, overwogen worden, of het criterium voor mindere schadelijkheid van loodglazuur ook wijziging behoeft om de eischen der industrie in evenwicht te brengen met eischen, die mindere giftigheid waarborgen.

Art. 63. Na hetgeen in het algemeene deel dezer Memorie (bladz. 6 onder *a*) is opgemerkt aangaande het voorschrift, dat kinderen geen arbeid mogen verrichten, wanneer zij hun twaalfde jaar niet hebben voleind of nog onder de verplichting der Leerplichtwet vallen, behoeft op die bepaling hier niet te worden teruggekomen.

Volstaan kan hier worden met de verklaring, dat uitdrukkelijk sprake is van de leerverplichting ingevolge de Leerplichtwet, omdat ook eene andere dan deze wet tot het invoeren van eene leerverplichting zoude kunnen komen.

Art. 64. Bij de toelichting van het bepaalde onder *a* van art. 4 herinnerde de ondergeteekende aan hetgeen bij het vaststellen der bestaande Arbeidswet ten aanzien van de veenderijen is geschied. Opgemerkt werd reeds, dat de Enquête-commissie in haar eindverslag meende te moeten adviseeren o. a. tot uitbreiding van art. 3 van die wet. Verboden zoude behooren te zijn naar het gevoelen der commissie het doen verrichten van arbeid door een kind beneden 14 jaren in of voor eene veenderij met deze uitzondering evenwel, dat niet onder het verbod zoude zijn begrepen het verleenen van hulp bij het droogmaken van reeds gesneden of naar het droogveld vervoerde veenspecie.

De Enquete-commissie wilde onder het verbod van art. 3 der bestaande Arbeidswet ook den veenarbeid begrijpen, verricht door kinderen beneden 14 jaren. Blijkens het verslag van de Tweede Afdeeling dier Staatscommissie, blz. 60*a* en 373 volgg.,

waren uit alle streken ernstige klachten vernomen over en treurige voorbeelden aangehaald van misbruik van kinderen. Dat misbruik was vooral aan den dag gekomen bij het kruien van natte turf in het hooge veen. Bij den arbeid in het lage veen was der Commissie vooral gebleken, dat het trappen en het steken van de zoogenaamde klijn te zwaar is voor kinderen. Onder klijn wordt verstaan de op den wal gespreide veenspecie. Ook het baggeren bleek der Commissie zeer zwaar werk. Meende de Enquete-commissie, dat het verbod van arbeid beperkt zoude kunnen worden tot 14 jaren, naar de overtuiging van den ondergeteekende bestaat er aanleiding om verder te gaan. De wet meent bijzondere bescherming te moeten verleenen aan personen die hun zeventiende jaar niet voleind hebben, omdat die personen hun volle ontwikkeling van krachten zeker nog niet hebben bereikt. Wanneer dat uitgangspunt juist is, dan moet — alvorens eene uitzondering te maken ten behoeve van de jeugdige veenarbeiders — wel worden overwogen of daartoe aanleiding bestaat, omdat in de veenderijen zeer veel van de lichaamskrachten van de arbeiders wordt gevorderd. Op grond hiervan meent de ondergeteekende, dat het verbod van arbeid in de veenderij ten aanzien van meisjes onbeperkt moet zijn in dien zin, dat meisjes geen ander werk mogen verrichten dan den lichten arbeid, die in het artikel wordt genoemd. Ten aanzien van de jongens is het zaak om den arbeid, mits niet te zwaar, toe te staan voordat het zeventiende jaar is voleind. Volgens mededeeling van de Kamer van arbeid voor de veenderij te Hoogeveen is het noodzakelijk, dat jongens en meisjes den veenarbeid op hun veertiende jaar leeren, ten einde dien op lateren leeftijd te kennen.

Het komt den ondergeteekende evenwel voor, dat ten deze iets verder kan worden gegaan dan de Enquête-commissie en ook de zooeven genoemde Kamer van arbeid in overweging gaven, omdat ook voor jongens beneden vijftien jaren het kruien te zwaar moet worden geacht.

De uitzondering die de Enquête-commissie in overweging gaf, heeft de ondergeteekende gemeend te moeten overnemen. De arbeid, die ingevolge die uitzondering door jongens en meisjes mag worden verricht, kan niet tot den zwaren arbeid worden gerekend.

Het artikel spreekt van arbeid in of ten behoeve eener veenderij. Daaronder valt niet alleen de eigenlijke veenarbeid maar ook het vervoer van turf naar en het laden van een schip, wanneer dat vervoeren of laden plaats heeft in of ten behoeve van het bedrijf van den vervener.

Art. 65. De voorschriften, vervat onder *a*, *b*, *c* en *d*, zijn ontleend aan art. 14 van het Arbeidsbesluit (Koninklijk besluit van 16 Maart 1903, *Staatsblad* n°. 83):

a. Het schijnt niet wenschelijk om nog jeugdige personen

in een zelfstandige betrekking, als waarvan hier sprake is, te plaatsen. Zij mogen wel als hulp van machinist of stoker optreden wanneer een machinist of stoker, die zijn twintigste jaar heeft voleind, aanwezig is. Een jeugdig machinist zal een machinist, een jeugdig stoker een machinist of stoker kunnen behulpzaam zijn.

b. Het is niet mogelijk in de wet aan te geven, wat in acht genomen moet worden om den hier bedoelden arbeid veilig te kunnen verrichten. Niet steeds toch zullen dezelfde maatregelen in acht genomen behooren te worden. Met het oog daarop is het beter aan den bevoegden ambtenaar over te laten om te beoordeelen wanneer de arbeid veilig kan geschieden.

c. Ook in art. 455 onder 1°. van het Wetboek van Strafrecht is sprake van het . . . . dragen van een last, welke kennelijk hunne krachten (d.i. daar „van die dieren") te boven gaat.

d. Het afstaan of overlaten aan anderen van een kind beneden 12 jaren met de wetenschap, dat het o.a. tot of bij het uitoefenen van gevaarlijke kunstverrichtingen zal worden gebezigd, levert — wanneer het onder de bepaling valt van art. 253 van het Wetboek van Strafrecht — een misdrijf op. Van de omstandigheden zal afhangen, welke kunstverrichtingen als gevaarlijk zijn aan te merken. Intusschen zullen daaronder kunnen worden begrepen kunstverrichtingen, die wel is waar geen levensgevaar opleveren maar de jongens en meisjes toch aan ernstig gevaar blootstellen.

Art. 66. Behalve hetgeen in art. 240 van het Wetboek van Strafrecht tot misdrijf is gestempeld behoort te worden verboden, dat jeugdige personen en vrouwen voor de eerbaarheid aanstootelijke voorwerpen vervaardigen. Welke voorwerpen onder de gebezigde omschrijving worden bedoeld is bezwaarlijk met volkomen juistheid in de wet aan te geven. Intusschen meent de ondergeteekende daartoe zeker te kunnen rekenen de zoogenaamde preventieve middelen. Ook boekwerken en platen kunnen tot de bedoelde voorwerpen worden gebracht, wanneer hun inhoud aanstoot geeft aan de eerbaarheid. Naast het vervaardigen van die voorwerpen is ook sprake van het verpakken of het in winkels in voorraad hebben daarvan, omdat in al die gevallen de jeugdige personen en de vrouwen evenzeer blootstaan aan gevaren voor hunne zedelijkheid. Voor de winkels wordt evenwel de werkzaamheid van gehuwde vrouwen toegestaan ten einde de gelegenheid te laten, dat vrouwen in de hier bedoelde winkels door vrouwen worden geholpen. Ook valt onder de verbodsbepaling elke arbeid, verricht door een jongen, een meisje of eene vrouw in eene ruimte, waar de hier bedoelde voorwerpen door anderen worden vervaardigd of verpakt en evenzeer elke arbeid in een winkel, waar die voorwerpen in

voorraad zijn. Uit den aard der zaak loopt de zedelijkheid even groot gevaar, wanneer iemand een voor de eerbaarheid aanstootelijk voorwerp vervaardigt of verpakt, als wanneer hij bij die vervaardiging of verpakking tegenwoordig is.

Art. 67. Het absolute verbod, in dit artikel vervat, is ontleend aan art. 13 B van het Arbeidsbesluit. Bij het tot stand komen van dit besluit is gebleken, dat voor zoover bekend geen jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn in werklokalen, waar loodoxyde, loodsuiker, loodwit, menie of chromaatstoffen worden bereid en evenmin in werklokalen, waar accumulatoren voor electriciteit worden vervaardigd. De genoemde werklokalen behooren tot de zeer gevaarlijke. Toch scheen het van belang om het voorschrift in het Arbeidsbesluit op te nemen, ten einde te voorkomen, dat in de toekomst jeugdige personen of vrouwen in die gevaarlijke werklokalen werkzaam zouden worden gesteld.

De vervaardiging van spiegels met behulp van kwik is in den laatsten tijd bijna geheel verdrongen door eene methode, waarbij zilver in plaats van kwik wordt gebezigd. Bij de vervaardiging van gloeilampen kunnen de kwik-luchtpompen worden vervangen door pompen van een ander stelsel, waarbij het gebruik van kwik niet wordt vereischt. Andere bedrijven, waarin kwik of kwikverfoeliesel worden verwerkt, komen hier te lande niet of slechts op kleine schaal voor. Bij het ontwerpen van het Arbeidsbesluit werd de gelegenheid daarom gunstig geacht om aan jeugdige personen en meisjes den arbeid in de werklokalen, waarin die zeer gevaarlijke stoffen worden verwerkt, te ontzeggen.

Ten slotte wordt de arbeid verboden van jongens, meisjes en vrouwen in lokalen, waar witte phosphor wordt verwerkt. Nadat de Phosphorluciferswet 1901 in werking is getreden komt ten onzent, voor zoover bekend, het gebruik van witten phosphorus in de industrie niet meer voor. Daar intusschen, zooals algemeen bekend is, aan de verwerking van witten phosphorus groote gevaren zijn verbonden, scheen het raadzaam bij het vaststellen van het Arbeidsbesluit ook den arbeid in werklokalen, waar witte phosphor wordt verwerkt, te verbieden. Vermits in het artikel slechts van jeugdige personen en vrouwen wordt gesproken en het niet onmogelijk is, dat eene bewerking, waarvan in het artikel sprake is, later in eene inrichting, waarin mannen werkzaam zijn, zal moeten plaats hebben, scheen het raadzaam om ten aanzien van de werklokalen, waarin witte phosphor wordt verwerkt, voorschriften ter beveiliging van de daarin werkzame mannen in de wet op te nemen. Eene daartoe strekkende regeling is in de artt. 208 en 209 opgenomen.

Artt. 68 *en* 69. Op grond van een nauwkeurig onderzoek is de ondergeteekende tot de overtuiging gekomen, dat ten aanzien van den arbeid van jongens, meisjes en vrouwen in eene steen-

bakkerij bijzondere voorschriften behooren te gelden. De meeste van die voorschriften zijn opgenomen in art. 15 van het Arbeidsbesluit, zooals dat artikel is gewijzigd door de Koninklijke besluiten van 13 Mei en 4 November 1903, *Staatsblad* resp. n^0. 142 en n^0. 272. Hetgeen op dit gebied in dat besluit voorkomt, is zonder wijzigingen overgenomen in het ontwerp onder *b*. Tot toelichting van het verbod onder *b* moge het navolgende dienen. Het verplaatsen van kruiwagens is zeer zwaar werk en dient te zijn verboden onverschillig of zij beladen zijn met steen of bijv. turf. Ook het neerslaan en evenzeer het opschieten van steenen behoort tot het zwaarste werk, dat op eene steenbakkerij plaats heeft. Bij het neerslaan behoort intusschen te worden onderscheiden. Het uit de vormen leggen geschiedt nl. veelal met een aantal steenen te gelijk. Is dit meest het geval bij machinaal gevormde steenen, soms heeft het ook plaats bij niet-machinaal gevormde steenen. Waar de steenen uit de hand worden gevormd, wordt nog steen voor steen neergeslagen. Uit den aard der zaak is het neerslaan van een enkelen steen geen bijzonder zwaar werk, wel het neerslaan uit vormen, welke meer dan één steen bevatten. Met het opschieten, opgeven of opdragen van steenen wordt bedoeld het werpen van een aantal steenen naar een persoon, die hooger staat. Daar in verschillende streken deze arbeid met verschillende benamingen wordt aangeduid, scheen het wenschelijk die benamingen duidelijkheidshalve in het artikel op te nemen.

Het nemen van gebakken nog niet geheel afgekoelde steenen uit de ovens wordt voor jongens, meisjes en vrouwen verboden, niet zoozeer omdat het een gevaarlijk werk is, als wel omdat het aanleiding geeft tot ziekte aan de handen. Wanneer toch het bakproces is afgeloopen, worden vooral in den drukken tijd der campagne de steenen zoo spoedig mogelijk uit de ovens genomen. Niet altijd zijn de steenen dan afgekoeld. Zij kunnen soms een nog zóó hooge temperatuur hebben, dat houten kruiwagens, waarop zij geladen worden, ontvlammen.

Onder *a* bevat het ontwerp een verbod, hetwelk in het Arbeidsbesluit niet voorkomt. Elke arbeid in eene steenfabriek wordt in het ontwerp aan eene moeder, wier jongste kind nog geen zes jaar is, verboden. Dit verbod kon in het Arbeidsbesluit niet worden opgenomen. Immers art. 4 der thans geldende Arbeidswet laat aan het uitvoerend gezag de bevoegdheid om het doen verrichten van arbeid door jeugdige personen en vrouwen — hetzij onvoorwaardelijk hetzij voorwaardelijk — te verbieden op grond alleen van de gevaren voor de gezondheid of het leven, welke die arbeid voor den persoon kan opleveren. Krachtens dat artikel kan geen enkele arbeid worden verboden aan eene moeder, die een nog jong kind heeft te verzorgen, op grond, dat zij dit laatste heeft te doen. Nu is het motief, waarom de ondergeteekende eenigen arbeid aan de in het artikel bedoelde moeders

wenscht te verbieden, gelegen in een verlangen om haar niet te onttrekken aan haar gezin en in het bijzonder niet aan hare kleine kinderen. Gevaar voor het leven of de gezondheid alleen voor de moeders van kleine kinderen en niet voor de overige vrouwen bestaat natuurlijk bij den arbeid op de steenfabriek niet en alleen dergelijk gevaar kon ingevolge de bestaande Arbeidswet tot het vaststellen van eenig voorschrift leiden.

De ondergeteekende wenscht voor het oogenblik geheel te laten rusten de vraag, in hoeverre er aanleiding bestaat om maatregelen te nemen om de moeders van kleine kinderen uit alle mogelijke fabrieken en werkplaatsen te weren. Voor de steenbakkerijen bestaat echter een bepaald motief. Het onderzoek naar den arbeid op steenbakkerijen, waarop boven werd gedoeld, heeft toch aan het licht gebracht, dat in de steenplaatsen aan den Hollandschen IJssel men het liefst geen afzonderlijke arbeiders maar zoo mogelijk geheele gezinnen in dienst neemt. Bij het aannemen van werkkrachten wordt in de eerste plaats rekening gehouden met het aantal vrouwelijke of jeugdige arbeidskrachten, hetwelk het gezin van den arbeider kan leveren. Wil een arbeider werk bekomen of behouden, dan is in vele gevallen zijn vrouw genoodzaakt deel te nemen aan den arbeid in de fabriek, zelfs als zij kleine kinderen heeft te verzorgen. Er zijn fabrikanten, die er zich in het geheel niet om bekommeren of de vrouwen, die zij tot den arbeid pressen, niet gemist kunnen worden in haar gezin. Te dien aanzien zijn ergerlijke ongevallen bekend geworden. Aan dien toestand moet een eind worden gemaakt; het eenig middel om daartoe te geraken schijnt een verbod om welken arbeid ook door moeders van kleine kinderen te doen verrichten in steenbakkerijen.

Een en ander neemt intusschen niet weg, dat zich gevallen kunnen voordoen, waarin ook de moeder van nog jeugdige kinderen in de steenfabrieken moet kunnen arbeiden. Wanneer bijv. de huisvader, tevens de kostwinner van het gezin, voor geruimen tijd buiten staat is om te werken, dan zal niemand het aan de moeder euvel duiden, wanneer zij door arbeid zelfs in een steenfabriek in het onderhoud van haar gezin zooveel mogelijk tracht te voorzien. Om in dergelijke gevallen den arbeid te kunnen toestaan is art. 69 opgenomen.

Artt. 70 *en* 71. Het voorschrift van art. 8 der tegenwoordige Arbeidswet is eenigszins uitgebreid in de artikelen 70 en 71 van het ontwerp terug te vinden. De uitbreiding betreft de vrouwelijke personen, die buiten een fabriek of werkplaats arbeid verrichten en ten aanzien van wie het ontwerp beperking bevat van den arbeidsduur. De bestaande Arbeidswet omvat in art. 8 slechts de vrouwelijke personen, die in eene fabriek of werkplaats arbeid verrichten, terwijl in art. 5 de arbeidsduur alleen voor de in eene fabriek of werkplaats werkzame jeugdige personen en vrouwen

wordt beperkt. In art. 269 en art. 298 beperkt het ontwerp den arbeidsduur ook van vrouwelijke personen, die niet in eene fabriek of werkplaats werkzaam zijn. Dezelfde aanleiding bestaat om die vrouwelijke personen ook te begrijpen onder de voorschriften van de artikelen 70 en 71.

Tevens is het bestaande voorschrift uitgebreid tot de vier weken, welke blijkens deskundig attest vermoedelijk aan de bevalling vooraf gaan. Zal het hoofd of de bestuurder van de inrichting, waarin de persoon werkzaam is, aansprakelijk worden gesteld voor de naleving van dit voorschrift, dan moet hij uit den aard der zaak bekend zijn met den vermoedelijken datum der bevalling. Met het oog daarop wordt aan de vrouwelijke personen, die in staat van zwangerschap verkeeren, de verplichting opgelegd om zich tijdig een attest te verschaffen en dit aan het hoofd of den bestuurder te toonen.

Met het oog op de onderscheiding, welke in art. 8 is aangenomen, in meisjes en vrouwen, kan hier laatsbedoelde uitdrukking niet worden gebezigd.

Art. 72. Drijfwerk en werktuigen leveren steeds gevaar op en er bestaat alleszins aanleiding om daaraan geen werkzaamheden te doen verrichten door personen, die òf door hunne kleeding òf door hun jeugdigen leeftijd, die veelal met eenige meerdere onbezonnenheid gepaard gaat, aan bijzonder gevaar voor ongevallen blootstaan.

Het artikel is ontleend aan art. 12 onder *A. B. C.* en *E.* van het Arbeidsbesluit.

HOOFDSTUK IV.

Van beveiliging bij den arbeid.

Art. 74. Het is wenschelijk voorgekomen om de voorschriften met betrekking tot beveiliging van den arbeid in fabrieken en werkplaatsen niet van toepassing te doen zijn op bouwwerken. Evenzeer als onder de Veiligheidswet kunnen bouwwerken vallen onder de omschrijving van fabrieken en werkplaatsen. Dit zal het geval zijn indien de werkzaamheden ter plaatste van zoodanigen duur zijn, dat gezegd kan worden, dat zij er plegen te worden verricht. Wanneer de beveiligingsvoorschriften, die gesteld worden aan fabrieken en werkplaatsen, ook van toepassing zijn op bouwwerken, dan zal toch menig voorschrift daarop inderdaad geen toepassing kunnen vinden. Hoewel toch het Veiligheidsbesluit van toepassing is op bouwwerken, waar meer dan 10 personen plegen te verblijven, zijn feitelijk slechts zeer enkele voorschriften van dat besluit daarop van toepassing; art. 19, onder 27 en 31, van het Veiligheidsbesluit bevat algemeene voorschriften met betrekking tot steigers met toebehooren en tot ladders. Slechts die

voorschriften van het Veiligheidsbesluit gelden ook voor bouwwerken.

Daar het ontwerp geen voorschriften met betrekking tot bouwwerken bevat, blijven de gemeentebesturen bevoegd om te dien aanzien verordeningen vast te stellen. De gemeente kan beter dan de Staat door speciaal daarvoor aan te wijzen ambtenaren toezicht houden op den toestand van bouwwerken. In verband hiermede komen de bepalingen van art. 19, onder 27 en 31, van het Veiligheidsbesluit wel in het ontwerp voor (artt. 171 en 176) maar hebben geen betrekking meer op bouwwerken.

Voor zooveel noodig zij herinnerd, dat de bepalingen omtrent arbeidsduur wel van toepassing zijn op bouwwerken.

§ 1. *Voorschriften ten behoeve van alle arbeiders.*

In paragraaf 1 zijn eischen gesteld aan werklokalen, onverschillig of daar uitsluitend mannen dan ook wel jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn. Blijkens het algemeene deel dezer Memorie is het wenschelijk om aan jongens, meisjes en vrouwen eene ruimere bescherming te verleenen dan aan volwassen mannen, omdat zij meer vatbaar gerekend moeten worden voor de nadeelen, zoowel van te langen arbeidsduur als voor die, welke het gevolg zijn van den toestand der werklokalen. In verband daarmede worden in paragraaf 2 bijzondere eischen gesteld, waaraan werklokalen moeten voldoen, waarin een of meer jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn. Voor deze werklokalen blijven van kracht alle eischen, die daarvoor in paragraaf 1 mochten zijn gesteld, terwijl bovendien nog te hunnen aanzien de strengere voorschriften van paragraaf 2 gelden. De eischen bijv. die paragraaf 1 stelt alleen voor fabrieken en niet voor werkplaatsen, gelden natuurlijk ook voor de in de fabrieken gelegen werklokalen, waarin een of meer jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn. Op deze werklokalen zijn echter bovendien van toepassing de eischen omtrent verlichting opgenomen in art. 204 en ook het bepaalde in de artt. 201 en 205, wanneer het werklokaal althans behoort tot de in een van die artikelen bedoelde, waarbij het onverschillig is of het werklokaal behoort tot eene fabriek of eene werkplaats.

De in hoofdstuk IV opgenomen voorschriften zijn voor het grootste gedeelte ontleend aan het Arbeids- of het Veiligheidsbesluit. De motieven, welke er toe hebben geleid om aan de voorschriften van die besluiten eene plaats in te ruimen in het ontwerp, zijn ontvouwd in het algemeene deel dezer Memorie.

Voor een gedeelte schijnen de verschillende artikelen van het hoofdstuk geen breede toelichting te vereischen. Immers voorschriften, in die artikelen vervat, gelden voor een groot gedeelte reeds meer dan 5 jaren. De inspecteurs van den arbeid en het corps ambtenaren, dat onder hun bevelen werkzaam is, hebben gedurende die jaren dagelijks gelegenheid gehad om de practijk

van die voorschriften na te gaan en te overwegen, in welk opzicht verscherping of wijziging noodzakelijk was.

Naar aanleiding van besprekingen met de inspecteurs is dan ook menig voorschrift, hetwelk in hoofdstuk IV is opgenomen, niet ongewijzigd uit de besluiten, uitgevaardigd krachtens Arbeids- of Veiligheidswet, overgenomen. Waar die wijziging van ingrijpenden aard is geweest, zal zij hieronder worden toegelicht.

Art. 75. Het geval heeft zich in de practijk voorgedaan, dat perceelen, die als woning onbewoonbaar zijn verklaard, werden ingericht tot fabrieken of werkplaatsen. Waar nog een groot gedeelte van ons volk niet minder tijd in de fabriek of werkplaats doorbrengt dan in zijn woning, meent de ondergeteekende, dat de geschetste toestand niet kan worden geduld.

Art. 76. De mogelijkheid behoort te bestaan om den arbeid te verbieden in sommige werklokalen, die tevens als woonvertrekken dienen. De bedoeling daarvan is om vooreerst gevaarlijken huisarbeid te kunnen verbieden. Menige arbeid toch levert meer gevaar op wanneer zij als huisarbeid wordt verricht dan wanneer zij in een bijzonder daarvoor ingericht lokaal plaats heeft.

In een aantal staten van Amerika bestaat een verbod om in bakkerijlokalen slaapplaatsen te hebben, terwijl de bevoegdheid om in woonhuizen sommige bedrijven uit te oefenen als de confectie en het sigarenmaken beperkt is. De wenschelijkheid om soortgelijke voorschriften ook hier te lande in te voeren, staat naar de meening van den ondergeteekende vast. Bovendien kunnen er nog andere motieven bestaan, welke het niet raadzaam doen zijn, dat sommige arbeid in woonvertrekken plaats heeft. Wanneer toch licht-brandbare voorwerpen worden verwerkt, dan is het gevaar voor brand en dus ook voor ongevallen bij brand veel grooter, wanneer die verwerking geschiedt in een woonvertrek, dan wanneer zij plaats heeft in een andere ruimte. In een woonvertrek immers kan telkens voor huishoudelijk gebruik het gebruik van licht of vuur noodig zijn.

Bij het vaststellen van een verbod om sommigen arbeid te verrichten in een woonvertrek kan de bedoeling voorzitten òf om den arbeider als zoodanig te beschermen òf om een deugdelijk product te verkrijgen. Wanneer verboden wordt in de bakkerij een slaapplaats te hebben, dan kan zulks geschieden ten einde te zorgen, dat zuiver, smakelijk brood gebakken worde, zoodat dit dus het motief der regeling zoude zijn. Hetzelfde verbod kan intusschen zijn grond vinden in het verlangen om den bakkersgezellen geen slaapplaatsen te verschaffen in eene zeer warme en ongezonde atmosfeer, zooals in eene bakkerij aangetroffen wordt. Laatstgenoemd motief betreft het belang van den arbeider, hetwelk in eene Arbeidswet op den voorgrond staat, terwijl het eerstvermelde motief staat buiten het kader van het ontwerp. Intusschen

heeft de ondergeteekende gemeend, dat het ontwerp het motief, waarom werkzaamheden zouden worden aangewezen, niet behoeft te noemen.

Ten einde ontduiking tegen te gaan komt het raadzaam voor naast de woonvertrekken ook te gewagen van slaapvertrekken.

Artt. 78—86. Een belangrijke eisch, die aan een werklokaal kan worden gesteld, is die voor eene voldoende vrije luchtruimte voor iederen arbeider in verband met de hoogte van het lokaal.

De reden, waarom op prijs gesteld moet worden, dat een werklokaal voldoende ruim zij, is daarin gelegen, dat het ruimte behoort te bevatten om de schadelijke gassen, die het gevolg zijn van de aanwezigheid van menschen in een lokaal, te bergen op zoodanige wijze, dat de aanwezige personen daarvan geen nadeel ondervinden. Doordat die schadelijke gassen lichter zijn dan de buitenlucht hebben zij de neiging zich te verzamelen boven in het lokaal. Zullen de gassen geen nadeel toebrengen aan de arbeiders, dan moet boven de hoofden der arbeiders zich eene ruimte bevinden, groot genoeg om te waarborgen, dat die gassen niet in de ademhalingsorganen komen. Aangenomen, dat de lengte van den arbeider kan gesteld worden op 1.80 M., dan is het duidelijk, dat op een afstand van 1.80 M. van den vloer van een werklokaal zich eene ruimte moet bevinden, die grooter wordt naar gelang het aantal arbeiders toeneemt. Binnen zekere grenzen is het daarbij onverschillig of de ruimte zijne bepaalde grootte ontleent aan eene eenigszins meerdere hoogte dan aan eene eenigszins grootere oppervlakte. Voor elken arbeider in het werklokaal moet derhalve zekere bovenruimte beschikbaar zijn, waarin de schadelijke gassen geborgen kunnen worden.

Van de grootte van die bovenruimte is dan ook afhankelijk het aantal arbeiders, dat in het lokaal mag worden werkzaam gesteld. Nu heeft de ondervinding aangetoond, dat met een werklokaal genoegen kan worden genomen, wanneer daarin voor elken arbeider eene bovenruimte aanwezig is van een inhoud van 2.8 M^3., wanneer althans de hoogte van het werklokaal 3 Meter bedraagt of meer. In het werklokaal is dan voor elken arbeider eene luchtruimte aanwezig van 7 M^3. of meer. Aan elk werklokaal kan deze eisch niet worden gesteld. Met het oog daarop bevat het Veiligheidsbesluit ten aanzien van dit onderwerp eene onderscheiding der werklokalen in 4 categorieën. In de eerste plaats worden de werklokalen onderscheiden in schadelijke en minder schadelijke en in de tweede plaats worden zij verdeeld in oude en nieuwe. Onder de schadelijke werklokalen verstaat het Veiligheidsbesluit de lokalen, aangeduid in art. 1. Als oude werklokalen merkt het besluit aan de lokalen in fabrieken en werkplaatsen, die vóór 1 Januari 1897 in werking zijn gebracht — als nieuwe de werklokalen in fabrieken en werkplaatsen *niet* vóór dat tijdstip in werking gebracht.

In aansluiting daaraan onderscheidt ook het ontwerp van wet de werklokalen voor zooveel betreft het aantal personen, hetwelk daarin werkzaam mag zijn, in schadelijke en niet-schadelijke en in nieuwe en oude. Behoudens enkele wijzigingen, die bij de toelichting van art. 121 besproken worden, stemt de indeeling in schadelijke en niet schadelijke werklokalen overeen met die, welke in het Veiligheidsbesluit voorkomt. Ook voor de onderscheiding in de nieuwe en oude werklokalen is gevraagd of het werklokaal deel uitmaakt van eene inrichting, die vóór of niet vóór 1 Januari 1897 is in werking gebracht.

Bij eene gemiddelde hoogte van 3 M. van een werklokaal stelt het Veiligheidsbesluit de navolgende eischen:

voor een nieuw schadelijk werklokaal moet eene vrije luchtruimte aanwezig zijn van ten minste 7 M^3. per arbeider;

voor een oud schadelijk werklokaal moet eene vrije luchtruimte aanwezig zijn van ten minste 6 M^3. per arbeider;

voor een nieuw niet-schadelijk werklokaal moet de luchtruimte ten minste 6 M^3. per arbeider bedragen en

voor een oud niet-schadelijk werklokaal kan met 5 M^3. per arbeider worden volstaan.

Dezelfde eischen meent de ondergeteekende te kunnen stellen in het ontwerp van wet. Uitteraard gaat dit ontwerp veel verder dan het Veiligheidsbesluit, omdat dit laatste met het oog op art. 1 der Veiligheidswet geen voorschriften kan bevatten voor inrichtingen, waar geen krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd en waar minder dan 10 personen plegen te verblijven, terwijl in het wetsontwerp ook ten aanzien van het aantal arbeiders, dat in werklokalen kan worden toegelaten, voorschriften worden gegeven, wanneer in eene inrichting 5 arbeiders werkzaam zijn. Verder kan niet worden gegaan. Eischen te stellen aan kleine inrichtingen, waar geen krachtwerktuig noch een oven wordt gebezigd en minder dan 5 arbeiders werkzaam zijn, met betrekking tot het aantal personen, dat in de werklokalen werkzaam mag zijn, gaat inderdaad te ver. Daardoor zoude op de kleine industrie een last worden gelegd, dien zij niet bij machte is te dragen en die haar zeer vermoedelijk in haren zeer scherpen concurrentiestrijd met de groot-industrie ten onder zoude doen gaan. Bevinden zich evenwel in een werklokaal een of meer jongens, meisjes of vrouwen, dan worden blijkens de artikelen 201—203 wel eischen gesteld aan werkplaatsen met betrekking tot het aantal arbeiders, dat aldaar werkzaam mag zijn.

Het Veiligheidsbesluit had ter uitvoering van art. 6 onder *a* van de Veiligheidswet aan te geven, welke vrije luchtruimte voor elken arbeider in verband met de hoogte der werklokalen moest worden geëischt. In het ontwerp van wet wordt bepaald

het aantal arbeiders, dat in een werklokaal werkzaam mag zijn. Hoewel formeel verschillende, komen beide voorschriften toch inderdaad op hetzelfde neer. Zij steunen, het eene even goed als het andere, op de bovenruimte, waarvan boven sprake was, die in een werklokaal voor elken arbeider aanwezig moet zijn. Hoewel de beide voorschriften derhalve vrijwel op hetzelfde neerkomen, meent de ondergeteekende aan de redactie, die in het ontwerp is gevolgd, de voorkeur te moeten geven. Die redactie doet rechtstreeks vragen naar het maximum aantal arbeiders, dat in een lokaal werkzaam mag zijn, terwijl het Veiligheidsbesluit bepaalt hoeveel luchtruimte per arbeider aanwezig moet zijn en dus het aantal arbeiders, dat werkzaam mag zijn, nog doet berekenen nadat de eisch der luchtruimte bekend is.

Dat aan de in het wetsontwerp opgenomen redactie nog een ander voordeel is verbonden zal hieronder nader worden aangetoond.

Dusver was sprake van werklokalen, die eene gemiddelde hoogte hadden van 3 M., en medegedeeld werd, dat in die werklokalen zoovele arbeiders werkzaam mogen zijn als de luchtbak, die voor elken arbeider aanwezig moet zijn, begrepen is in den inhoud der bovenruimte. Voor de werklokalen, waaraan de strengste eisch wordt gesteld, dus aan de nieuwe schadelijke, bleek de luchtbak per persoon te moeten zijn 2,8 M^3, zoodat door deeling van dit getal op den inhoud van de ruimte in het werklokaal, welke zich op 1.80 M. van den vloer bevindt, gevonden wordt het aantal personen, dat in het werklokaal werkzaam mag zijn.

Voor de oude schadelijke en tevens voor de nieuwe niet-schadelijke werklokalen moet per persoon beschikbaar zijn een luchtbak van 2,4 M^3. Voor de oude niet-schadelijke bedraagt de grootte van dien luchtbak per persoon 2 M^3. Deze cijfers zijn terug te vinden in eene der formules, die in de artikelen 81 tot 84 voorkomen.

In de twee andere formules, die in elk van die artikelen voorkomen, zijn die cijfers niet terug te vinden, omdat daarbij niet wordt gezocht naar de verhouding van het aantal luchtbakken en de inhoud van de bovenruimte. Wanneer de hoogte van het werklokaal meer dan 3 M. bedraagt zou de toepassing van de zooeven aangegeven deeling tot ongerijmde uitkomsten voeren. Hetzelfde is het geval, wanneer de gemiddelde hoogte van het werklokaal minder dan 2.10 M. bedraagt. Voor beide gevallen is in het ontwerp een andere eisch gesteld. Bedraagt de gemiddelde hoogte meer dan 3 M., dan wordt gezocht naar het aantal keeren, dat de luchtruimte, die volgens het Veiligheidsbesluit voorgeschreven was, begrepen is in den inhoud van het geheele werklokaal. Naarmate het werklokaal onder een der 4 boven aangegeven categorieën behoort, moet derhalve 7, 6 of 5 worden gedeeld op den inhoud van het werklokaal.

Bedraagt de gemiddelde hoogte minder dan 2.10 M., dan wordt

voor elken arbeider eene luchtruimte òf van 25 M^3. òf van 20 M^3. noodzakelijk geacht en levert dus de deeling van 25 of van 20, naar gelang van het werklokaal, op den inhoud van het geheele lokaal het aantal personen op, dat er in werkzaam mag zijn.

In verband met den in de artt. 81 tot 84 opgenomen termijn wordt verwezen naar de toelichting der artt. 232 en 234.

Zijn na deze toelichting de artt. 80 tot 84 voldoende verklaard, zoo dient nog eene toelichting te worden verstrekt tot art. 79 en tot de artt. 85 en 86.

Dusver is steeds voorop gesteld, dat de hoogte van eenig werklokaal, wanneer die binnen zekere grenzen bleef, eenigszins kan worden verwaarloosd. In het algemeen kan dit onvoorwaardelijk worden toegegeven. Wanneer de luchtbak per persoon maar groot genoeg is, zullen de arbeiders metterdaad geen nadeel ondervinden van de gassen, die bij het verblijf van personen in een werklokaal ontstaan, mits de hoogte is van 2.10 tot 3 M. Daaruit mag intusschen niet worden geconcludeerd, dat de hoogte van eenig werklokaal binnen de aangegeven grenzen als een geheel onverschillige zaak kan worden beschouwd. Het toetreden in voldoende mate van daglicht en het ventileeren van een werklokaal is bij geringe hoogte toch niet altijd mogelijk. Een bevredigende toestand werd door de inspecteurs van den arbeid aangetroffen, waar de gemiddelde hoogte van het werklokaal ten minste 3 M. bedroeg. Met het oog op het groot aantal inrichtingen, hetwelk aan de voorschriften der artikelen 78 tot 86 na het in werking treden van deze wet zal hebben te voldoen, gaat het niet aan om als eisch te stellen, dat de werklokalen ten minste 3 M. hoog moeten zijn. Iets anders is het te eischen, dat in eene na het in werking treden van deze wet als zoodanig te bouwen fabriek de werklokalen ten minste eene hoogte moeten hebben van 3 M. Eene daartoe strekkende bepaling is in art. 79 opgenomen. Dat het voorschrift alleen van toepassing is op fabrieken, die als zoodanig na het in werking treden der wet worden gebouwd, is ook daarom noodig, omdat nu betrekkelijk zeer kleine inrichtingen — met 5 arbeiders — tot fabrieken worden gestempeld. Daaronder valt een zeer groot deel der klein-industrie. als de ateliers van naaisters, modistes, schoenmakers enz., die veelal hun bedrijf uitoefenen in een gewoon woonhuis, waarvan een vertrek tot werklokaal wordt ingericht. Dergelijke inrichtingen plegen veelal niet lang in hetzelfde gebouw gehuisvest te blijven; ieder oogenblik wordt de inrichting — en daarmede ook de geheele fabriek — verplaatst. Het eene woonhuis wordt voor een ander verlaten. In het nieuwe huis wordt uitteraard eene fabriek opgericht, maar wanneer dat huis niet is gebouwd na het in werking treden der wet, met de bestemming om in zijn geheel of voor een gedeelte eene fabriek te zijn, dan kan ook aan dat huis bezwaarlijk als eisch worden gesteld, dat het eene verdiepingshoogte van 3 M. heeft. Het opnemen van een dergelijken eisch zoude metterdaad neerkomen op het verplichtend

stellen bij alle nieuwe huizen van eene verdiepingshoogte van 3 M. of meer.

Het voorschrift van art. 85 is ontleend aan art. 7 van het Veiligheidsbesluit. Het komt veel voor, dat naast een op zich zelf te klein werklokaal eene ruimte is gelegen, die er als het ware één geheel mede vormt. In menig geval kan zonder bezwaar voor de gezondheid der arbeiders deze ruimte medegerekend worden bij het berekenen van het aantal arbeiders, dat in het werklokaal werkzaam mag zijn. Als voorwaarde behoort dan evenwel te worden gesteld, dat de aangrenzende ruimte zoodanig met het werklokaal is verbonden, dat de gemeenschap niet kan worden afgesloten, waartoe anders vooral in het koude jaargetijde wellicht zoude worden overgegaan. In de tweede plaats moet worden gevorderd, dat de verbindingsopening niet te klein zij. Is in art. 7 van het Veiligheidsbesluit bepaald, dat de verbindingsopening eene doorsnede behoort te hebben van ten minste zoovele malen 800 cM^2. als het aantal arbeiders in bedoelde lokalen bedraagt, terwijl bovendien als minimum-maat is bepaald 1.80 M^2., zoo is eerstgenoemde getal in het ontwerp bepaald op 1000 cM^2. omdat het getal van 800 in de practijk meermalen te laag bleek.

In het tweede lid is eene bepaling opgenomen, waaraan in de practijk meer dan eens de behoefte werd gevoeld. Wanneer in elk van twee lokalen ruimte is voor 10 arbeiders dan heeft zich het geval voorgedaan, dat alle arbeiders te werk werden gesteld in het eene lokaal. Geschiedt zulks in een naaistersatelier dan wordt de andere localiteit wel eens gebruikt als paskamer. Toestanden, die niet wenschelijk kunnen worden geacht, deden zich soms daarbij voor.

De bepaling, vervat in art. 86, is overgenomen uit art. 8 van het Veiligheidsbesluit. Uit den aard der zaak is het overbodig maatregelen voor te schrijven om te voorkomen, dat arbeiders schadelijke lucht inademen en inrichtingen, die met het oog op hunne luchtigheid eene voldoende luchtverversching waarborgen, als open loodsen en luchtige getimmerten. Ter voorkoming van misverstand wordt in het artikel uitdrukkelijk bepaald, dat de bepalingen omtrent het aantal arbeiders, hetwelk in werklokalen werkzaam mag zijn, niet van toepassing zijn op open *houten* of *ijzeren* loodsen.

De gecursiveerde woorden ontbraken in het Veiligheidsbesluit en hebben twijfel doen rijzen of de open ijzeren loods wel onder de bepaling viel.

Art. 87. Het hier opgenomen voorschrift is nieuw in onze wetgeving. Aanleiding om het op te nemen is gevonden in de ondervinding, die met de Veiligheidswet en het Veiligheidsbesluit is opgedaan. Op dit oogenblik toch kan de inspecteur van den arbeid, wanneer hem van een voornemen blijkt om bijv. eene bakkerij onder den grond te bouwen, daartegen eigenlijk niets

doen. Hij kan waarschuwen, de wenschelijkheid betoogen om in elke bakkerij licht en vooral lucht te doen toetreden, hij kan wijzen op de bezwaren, indien — wat bij eene ondergrondsche bakkerij zeker niet altijd het geval zal zijn — de door het bedrijf ontwikkelde warmte en wasem geen voldoenden uitweg zullen vinden — maar een voorgenomen bouw beletten kan hij niet. Toch is het bouwen van werklokalen onder den grond, wanneer de daar werkzame arbeiders aan groote uitstralende warmte zullen zijn blootgesteld, zeer af te keuren. Dit heeft er toe geleid om in het ontwerp een voorschrift op te nemen, dat het hebben van de hier bedoelde werklokalen verbiedt in gebouwen, die als fabriek of werkplaats na het in werking treden van de wet zijn gebouwd. Verder kan de wet ook thans niet gaan. Men kan niet kortweg het hebben van alle ondergrondsche werklokalen, waarin de arbeiders aan groote stralende warmte zijn blootgesteld, verbieden. In eene der inspectiën is enkele jaren geleden eene ondergrondsche bakkerij gebouwd, waaraan ten gevolge van de besprekingen met den inspecteur van den arbeid en de door deze gestelde eischen zeer veel is ten koste gelegd. Wat de wetenschap of ervaring als mogelijk heeft aangetoond, is bij die bakkerij toegepast. Een houdbare toestand is daardoor verkregen. Het zou te ver gaan om het voortbestaan van die inrichting thans te verbieden.

Als bakkerijen en als werklokalen in fabrieken en werkplaatsen, die niet behooren te worden toegelaten, worden aangemerkt niet alleen de bakkerijen en de werklokalen, die zich bevinden onder den grond, maar ook de zoodanige, waarvan het laagste gedeelte van den zolder niet ten minste 0.70 M. boven den aanliggenden grond is gelegen.

Tot de werklokalen, waar de arbeiders aan groote uitstralende warmte zijn blootgesteld, moeten in de eerste plaats worden gerekend de strijkerijen.

Artt. 88 *en* 89. In het Veiligheidsbesluit wordt in art. 9 onder 1 voorgeschreven, dat door luchtverversching in de werklokalen geen hinderlijke tocht mag ontstaan. Een voorschrift, dat voor een behoorlijken toevoer van versche en afvoer van bedorven lucht moet worden zorg gedragen, komt in dat besluit niet voor. Het schijnt wenschelijk in dat gemis te voorzien.

Voor zooveel noodig moge er de aandacht op worden gevestigd, dat naast de voorschriften dezer artikelen de in de artt. 79 tot 86 opgenomen bepalingen noodig zijn, omdat de goede werking van verre de meeste ventilatiemiddelen in de eerste plaats afhankelijk is van de medewerking van de arbeiders zelven. Nu is ten onzent menigeen te zeer geneigd om elke ventilatie als ondulbaren tocht te beschouwen en dientengevolge worden kokers van ventilatoren niet zelden opgevuld met stoffen, die de werking van het toestel ten eenenmale onmogelijk maken. In verband hiermede is in art. 147 een voorschrift opgenomen, bestemd om te voor-

komen, dat de toestellen tot luchttoevoer buiten werking behoeven te worden gesteld uit vrees voor te sterke afkoeling van het werklokaal.

Het koolzuurgehalte boven zeker percentage der lucht in een werklokaal levert eene — zij het ook eenigszins ruwe — aanduiding op van de verontreiniging der lucht in dat lokaal. Niet omdat het koolzuur op zich zelf schadelijk is, maar omdat te gelijk met het door den mensch uitgeademde koolzuur zekere niet voor directe waarneming vatbare giftige gassen zich in het lokaal verspreiden. Hoe grooter het door menschen geproduceerde percentage koolzuur in een lokaal bedraagt, des te sterker is ook de lucht vergiftigd.

Nu werd reeds voordat het Veiligheidsbesluit werd ontworpen in de wetenschap de aanwezigheid van eene hoeveelheid van 1 $^0/_{00}$ koolzuur als nadeelig beschouwd, maar tevens werd erkend, dat die theoretische beschouwing geen deugdelijk voorschrift voor de practijk opleverde. In het Veiligheidsbesluit wordt dan ook als toelaatbare grens aangenomen een hoeveelheid van 4 $^0/_{00}$ aan koolzuur en, in geval het koolzuurgehalte door verbrandingsproducten wordt vermeerderd, eene hoeveelheid van 6 $^0/_{00}$. Eindelijk wordt daar bepaald, dat noch de hoeveelheid van 4 $^0/_{00}$ noch die van 6 $^0/_{00}$ voor gist- en spiritusfabrieken, branderijen en brouwerijen — alle inrichtingen, waar koolzuur ontstaat tengevolge van den aard van het bedrijf — geldt. In den laatsten tijd zijn intusschen in Engeland, in opdracht van de Regeering, tal van proeven genomen met betrekking tot het ventileeren van werklokalen. Onder dagteekening van 12 Augustus 1902 is een rapport uitgebracht door de heeren HALDANE en OSBORN — zie First Report of the departmental committee, appointed to inquire into the ventilation of factories and workshops (cd. 1302) 1902. In dat rapport wordt geconcludeerd om aan werklokalen, waar het koolzuurgehalte niet door gas- of olieverlichting wordt vermeerderd, als eisch te stellen, dat het koolzuurgehalte niet mag te boven gaan eene grens van 1.2 $^0/_{00}$ en, wanneer, op de aangegeven wijze het koolzuurgehalte wordt vermeerderd, eene grens van 2 $^0/_{00}$. Eene methode om op vrij eenvoudige wijze het koolzuurgehalte te bepalen wordt tevens aan de hand gedaan. Hoewel hier te lande door de fabrieksinspectie ook proeven, als in Engeland zijn genomen, werden verricht, meent de ondergeteekende toch, dat het koolzuurgehalte voorloopig althans niet in de wet behoort te worden vastgelegd, evenmin als de wijze, waarop dat gehalte zal worden geconstateerd. Dat verder zal moeten worden gegaan dan het Veiligheidsbesluit, staat vast, maar hoever thans kan worden gegaan is met zekerheid niet aan te geven. Alvorens de in den algemeenen maatregel op te nemen grenzen vast te stellen, wenscht de ondergeteekende het resultaat van nadere proeven af te wachten.

Artt. 90—95. Een gedeelte der voorschriften betreffende de verlichting is ontleend aan art. 10 van het Veiligheidsbesluit.

Ten aanzien van de verlichting van een werklokaal, wanneer daar arbeid wordt verricht, behooren drieërlei eischen gesteld te worden. Vooreerst moet de verlichting van het werklokaal voldoende zijn, moet er overdag in voldoende mate daglicht in vallen en moet 's avonds de lichtbron eene voldoende sterkte hebben. Deze eisch wordt gesteld niet alleen om van het gezichtsvermogen van de arbeiders niet te groote inspanning te vorderen, maar ook om te zorgen, dat de arbeiders voldoende kunnen zien om ongevallen te voorkomen. In de tweede plaats moet het werklokaal zooveel mogelijk gelijkmatig zijn verlicht, en eindelijk moet ter plaatse, waar de arbeid wordt verricht, het rechtstreeks invallend zonlicht kunnen worden afgesloten. Ten aanzien van de beide laatstgenoemde eischen kunnen bezwaarlijk bepaalde voorschriften worden gesteld; te rade zal moeten worden gegaan met de plaatselijke gesteldheid. Met den eerstgenoemden eisch is zulks anders. In art. 10 onder 3 van het Veiligheidsbesluit wordt aan een aantal werklokalen een eisch gesteld van verlichting, die overeenkomt met eene bepaalde lichtsterkte. Naar gelang het bedrijf, dat wordt uitgeoefend, moet de verlichting overeenkomen met eene lichtsterkte van ten minste 15 of van ten minste 10 Londensche normaalkaarsen op 1 M. afstand. Die lichtsterkte kan worden gemeten met behulp van den photometer van LEONHARD WEBER. Wanneer intusschen wordt medegedeeld, dat in de eerste plaats het toestel een paar honderd gulden kost, dat het niet gemakkelijk mede te voeren is, dat het onderzoek ter plaatse, waar gearbeid wordt, veelal noodzakelijk maakt om voor eenigen tijd de werkzaamheden te staken, terwijl in de voornaamste plaats de betrouwbaarheid der uitkomsten van het onderzoek ten zeerste afhankelijk is van de qualiteit der benzine, die daarbij is gebezigd, dan kan veilig worden aangenomen dat het gebruik van dien photometer door de ambtenaren der arbeidsinspectie niet tot hunne dagelijksche bezigheden kan behooren. Bovendien verkeert het vraagstuk der bepaling van de lichtsterkte, die in een lokaal moet worden gevorderd, niet minder dan dat omtrent de luchtverversching in een staat van onzekerheid. Tallooze proeven met betrekking tot de verlichting van lokalen zijn in verschillende landen — ook ten onzent — genomen, maar het resultaat dier proeven loopt zeer uiteen. Niettemin schijnt vrijwel vast te staan, dat geen eisch in verband met eene lichtsterkte van een aantal normaalkaarsen behoort te worden gesteld, maar dat die lichtsterkte op andere wijze behoort te worden uitgedrukt. De dagverlichting zal zoo sterk moeten zijn, dat een persoon van middelbaren leeftijd, die tenminste een normale gezichtsscherpte heeft, zijne maximale gezichtsscherpte behoudt, ook indien hij ziet door glazen van plat glas in neutrale tint (rookglas), die een bepaalde hoeveelheid licht absorbeeren. Bij

kunstlicht moet de maximale gezichtsscherpte behouden blijven zonder van absorbeerende glazen gebruik te maken.

Alvorens evenwel te dien aanzien nauwkeurig omschreven voorschriften te geven, wenscht de ondergeteekende den uitslag van nadere proeven af te wachten.

Welke eisch intusschen aan de lichtsterkte eventueel ook moge worden gesteld, het staat vast, dat plaatsen, waar sommige werkzaamheden worden uitgeoefend, eene sterkere verlichting behoeven dan andere. Met het oog daarop wordt bepaald, dat de algemeene maatregel van bestuur niet voor alle werklokalen dezelfde eischen behoeft te stellen, noch voor de dag-, noch voor de kunstverlichting.

Uit den aard der zaak zullen de eischen ten aanzien van daglicht hooger worden gesteld dan die van kunstlicht. In de eerste plaats leidt daartoe de overweging, dat het practisch wel onuitvoerbaar zal zijn om de kunstverlichting zoodanig te maken, dat zij de natuurlijke verlichting nabij komt. In de tweede plaats is de dagverlichting steeds aan snelle en zeer groote wisseling blootgesteld, hetgeen bij kunstverlichting in veel mindere mate het geval is. Ten gevolge van wolken vermindert het daglicht dikwijls in weinige minuten tot een vijfde deel van zijne helderheid.

De voorschriften, opgenomen in de artt. 90, 91 en 93, komen in anderen vorm ook in het Veiligheidsbesluit voor. Daarnaast bevat het ontwerp ter zake van de verlichting nog andere bepalingen.

In de eerste plaats is in de practijk meermalen het gemis gevoeld aan een voorschrift, dat den inspecteur van den arbeid de bevoegdheid geeft om ingevolge de Hinderwet bezwaar te maken tegen den voorgenomen bouw van eene inrichting, wanneer naar zijne overtuiging bij het ongewijzigd laten der plannen eene behoorlijke verlichting der werklokalen niet mogelijk zal zijn. Reeds meer dan eens is door den betrokken inspecteur bij het beoordeelen der plannen, overgelegd bij de aanvrage eener concessie ingevolge de Hinderwet er met nadruk op gewezen, dat eene inrichting, gebouwd volgens de overgelegde stukken, eene onvoldoende verlichting zoude hebben. Door den inspecteur kon echter niet worden verklaard — art. 11*bis* der aangehaalde wet — dat de inrichting niet zoude voldoen aan de eischen, gesteld in art. 10 van het Veiligheidsbesluit, omdat de aanvrager het in zijne macht heeft om door het aanbrengen van kunstlicht aan het bezwaar te gemoet te komen. Bij de bespreking gelukte het wel eens den aanvrager te overtuigen van het wenschelijke om meer lichtopeningen aan te brengen. Wanneer dan meer ramen waren aangebracht dan oorspronkelijk bedoeld waren, bleek menigmaal, dat de toestand niet meer dan juist voldoende was. Meermalen echter werd het aanbrengen van meer lichtopeningen geweigerd met het gevolg, dat later de

toestand veel te wenschen overliet. Met het oog daarop komt het den ondergeteekende noodzakelijk voor om voor fabrieken en werkplaatsen, die als zoodanig na het in werking treden van deze wet worden gebouwd, als eisch te stellen, dat zekere verhouding moet bestaan tusschen het oppervlak der lichtopeningen en het grondvlak van elk werklokaal. Uitteraard moet worden onderscheiden of de lichtopeningen uitsluitend helder en ongekleurd glas bevatten of niet.

In art. 94 wordt voorgeschreven, dat verschillende deelen der fabriek of werkplaats alsook hare aanhoorigheden, wanneer een en ander moet worden gebruikt of betreden, voldoende moet zijn verlicht. Dat voorschrift komt niet alleen het houden van toezicht ten goede, maar is ook zeer gewenscht om ongevallen te voorkomen.

Ten slotte is in art. 95 bepaald, dat het aanbrengen van eene noodverlichting kan worden gelast; deze is vaak noodzakelijk waar van een centraal verlichtingsstelsel wordt gebruik gemaakt. Dat overal, waar van zoodanig stelsel wordt gebruik gemaakt, eene noodverlichting ter beschikking moet zijn, komt niet noodig voor. De noodzakelijkheid daarvan zal afhankelijk zijn van het gevaar, waaraan de arbeiders blootstaan, wanneer het centrale verlichtingsstelsel plotseling dienst weigert. In verband daarmede wordt aan den bevoegden ambtenaar overgelaten te beoordeelen, wanneer eene noodverlichting beschikbaar zal moeten zijn en wanneer niet.

Artt. 96—117. De voorschriften, vervat in de hiernevens aangehaalde artikelen, zijn voor het overgroot gedeelte ontleend aan de artt. 11 en 12 van het Veiligheidsbesluit.

In de artt. 96 tot 105 zijn voorschriften opgenomen, die van toepassing zijn zoowel op fabrieken als op werkplaatsen.

Art. 96. Onder vuurplaatsen kunnen geen vloeren worden toegelaten, vervaardigd van brandbaar materiaal. Eene bekleeding is noodig om gevaar voor brand te keeren. Bovendien moet de bekleeding aan de zijde, waar het vuur gevoed of gestookt wordt, aanzienlijk uitsteken. Moest volgens het Veiligheidsbesluit deze bekleeding aan alle zijden iets uitsteken en aan de zijde, waar open vuur brandt of gestookt wordt, tot ten minste 0.3 M., thans wordt bepaald, dat bekleeding alleen aan den zooeven bedoelden kant 1 M. moet uitsteken. Bij kachels en kleine fornuizen kan worden volstaan met eene vloerbekleeding, vervaardigd van ijzer of ander brandvrij materiaal, wanneer de bekleeding maar niet te warm kan worden door het vuur, hetwelk zich daarboven bevindt.

Art. 98. Bij de beoordeeling der vraag, hoeveel van de vloeistof aanwezig mag zijn, komt uit den aard der zaak in aanmerking

het doel, waartoe de vloeistof ter plaatse wordt bewaard. Daarbij zal dus te letten zijn op de eischen van het bedrijf. Eene bepaalde hoeveelheid der vloeistof kan in de wet niet worden genoemd.

In het tweede lid is een voorschrift opgenomen met betrekking tot het bewaren van de vluchtige vloeistoffen. In het algemeen kunnen voor het bewaren van die vloeistoffen geen vaste voorschriften worden gegeven. Alleen kan worden bepaald, dat hetgeen niet voor gebruik op den dag noodig is, buiten de werklokalen bewaard moet worden en dat in de bewaarplaatsen geen vuur of kunstlicht aanwezig mag zijn. Dit laatste verbod is ook toegevoegd aan de bewaarplaatsen van stoffen, die gebruikt worden of wel ontstaan in de bedrijven, bedoeld in art. 99.

Art. 99. Het voorschrift van art. 11 onder 7 van het Veiligheidsbesluit is in het artikel overgenomen hoewel niet ongewijzigd. Niet alleen wordt de aanwezigheid van vuur en ander dan voldoend geisoleerd kunstlicht verboden in werklokalen, waar gevaar voor ontploffing kan ontstaan door den aard der te verwerken stoffen, maar dat verbod wordt ook uitgestrekt tot de ruimten, die in directe verbinding staan met het werklokaal. Dit laatste is noodzakelijk geacht, omdat er tusschen het werklokaal en de bedoelde ruimten geen afsluiting behoeft te bestaan. Voorts is ook het geval voorzien, dat zich buiten het werklokaal vuur of ander dan voldoend geisoleerd kunstlicht bevindt. Dit wordt slechts toegelaten, wanneer het zich op voldoenden afstand bevindt.

Art. 101. In dit artikel is het voorschrift van art. 12 onder 3 van het Veiligheidsbesluit overgenomen. De bedoeling is verduidelijkt. Ook is het voorschrift aangevuld met een verbod om in de gangen, waarlangs een werklokaal bij brand moet worden ontruimd, kleederen te hangen of te bergen. Het hangen of bergen van kleederen in eene gang levert nog geen versperring van de gang op, maar toch is het niet steeds toe te laten. Bij brand toch zal menigeen zijn kleederen — of misschien hetgeen daarin geborgen is — willen redden; eene poging daartoe kan echter zeer gemakkelijk aanleiding geven om den uitweg te versperren.

Art. 103. De bepalingen, opgenomen in art. 12 onder 5 en 6 van het Veiligheidsbesluit, hebben eene algeheele omwerking ondergaan. Het Veiligheidsbesluit tracht bepaalde eischen te stellen, waaraan werklokalen moeten voldoen ten einde in geval van brand gelegenheid te geven tot ontkoming of redding. Na aandachtige overweging komt het den ondergeteekende voor, dat ten deze in de wet slechts weinig moet worden vastgelegd en meer aan den bevoegden ambtenaar moet worden overgelaten.

Het artikel gaat van het denkbeeld uit, dat, met uitzondering van de gelijkstraatsche en van de lager dan de begane grond gelegen werklokalen, waar een buitendeur aanwezig is, in elk

werklokaal naast de gewone deur nog eene andere inrichting moet bestaan, die gelegenheid biedt zoo mogelijk tot ontkoming en anders tot redding. Dat dit niet wordt geëischt bij gelijkstraatsche werklokalen, waar eene buitendeur aanwezig is, houdt verband met de omstandigheid, dat in dergelijk lokaal hulp van buiten kan worden verleend. Dat het ook niet wordt vereischt bij werklokalen, die lager liggen dan de begane grond, komt daaruit voort, dat van uit die lokalen in den regel geen gelegenheid tot ontkoming of redding is aan te brengen. Met betrekking tot deze lokalen wordt verwezen naar art. 87, dat voor een aantal van die werklokalen eene strenge bepaling bevat.

In alle overige lokalen moet gelegenheid zijn tot ontkoming of wanneer de bevoegde ambtenaar meent, dat daarmede kan worden volstaan, eene gelegenheid tot redding. Eene gelegenheid tot ontkoming moet zoodanig zijn, dat de arbeiders het lokaal kunnen verlaten zonder hulp van buiten, terwijl bij eene gelegenheid tot redding kan worden volstaan met eene zoodanige inrichting, waardoor met hulp van buiten het lokaal kan worden verlaten.

Art. 105. Brandbluschmiddelen worden — in afwijking van het bepaalde in art. 12 onder 10 van het Veiligheidsbesluit — nu ook voorgeschreven bij tot eene fabriek of werkplaats behoorende bergplaatsen van stoffen, die aan zelfontbranding of aan broeiing onderhevig zijn. De inspecteur zal hebben te beoordeelen of de brandbluschmiddelen doelmatig zijn. Waar bijv. gevaar is te duchten voor brand van petroleum, zal het ter beschikking stellen van water geen geschikt brandbluschmiddel opleveren, maar zal bijv. de aanwezigheid van zand kunnen worden geëischt. Eindelijk wordt den ambtenaar de bevoegdheid toegekend zich te overtuigen of de bluschmiddelen in goeden staat van onderhoud verkeeren en of zij bruikbaar zijn. Eene opgerolde slang, die bij gebruik zoodanig blijkt te lekken, dat slechts een kleine hoeveelheid water den brand kan bereiken, zal dus vervangen moeten worden.

In de artt. 106 tot 117 zijn voorschriften opgenomen, die van toepassing zijn alleen op fabrieken.

Art. 106. Het voorschrift is ontleend aan art. 11 onder 1 van het Veiligheidsbesluit.

De aanwezigheid in schoorsteenen en rookgeleidingen van hout, zelfs wanneer dit bekleed of ommetseld is, levert meermalen groot gevaar voor brand op, ook omdat balken er toe kunnen leiden. dat een uitgebroken brand zeer spoedig groote uitbreiding verkrijgt. Met het oog daarop moet aan het bepaalde in dit artikel groote waarde worden toegekend. Het hier bedoelde voorschrift van het Veiligheidsbesluit is uit den aard slechts van toepassing op inrichtingen, waarin 10 of meer personen plegen te verblijven, wanneer althans in de inrichting geen krachtwerktuig of oven aanwezig is. Volgens het ontwerp zal het artikel ook van toe-

passing zijn op inrichtingen met 5 of meer arbeiders. Toepassing van het voorschrift op al die inrichtingen zoude echter te streng zijn. Van kleine inrichtingen zonder krachtwerktuig of oven kan niet worden geëischt het verbouwen van schoorsteenen en rookgeleidingen. Met verwijzing naar het aangeteekende op de artt. 79 tot 86 zoude het stellen van een dergelijken eisch neerkomen op een verbod om in tal van woonhuizen schoorsteenen of rookgeleidingen te hebben, waarin houtwerk aanwezig is. Daarom wordt voorgesteld op de inrichtingen, die volgens het ontwerp tot de fabrieken worden gerekend, maar die volgens de Veiligheidswet geen fabrieken of werkplaatsen waren, slechts dan het eerste lid van toepassing te verklaren wanneer die inrichtingen na het in werking treden der wet zijn gebouwd of worden gevestigd in een gebouw, hetwelk na dit tijdstip is gesticht.

Ten aanzien van ovens bevat het Veiligheidsbesluit in art. 11 onder 1 geen voorschrift. Toch is het raadzaam ook eischen te stellen, waaraan ovens hebben te voldoen. Die eischen kunnen zich bezwaarlijk uitstrekken tot alle ovens; met het oog daarop zijn de eischen beperkt tot die, welke gebouwd worden na het in werking treden der wet.

Overigens schijnt het artikel geen toelichting te vereischen. Alleen moge worden herinnerd, dat aan elken deskundige voldoende duidelijk is, wat verstaan moet worden onder de uitdrukking: „naar den eisch van goed werk”.

Art. 107. Toestellen, die warmte voortbrengen of verspreiden door middel van stoom of warm water, zijn uit den aard der zaak niet zoo gevaarlijk, dat maatregelen tegen brandgevaar noodig worden geacht.

Art. 108. Het voorschrift is ontleend aan art. 11, onder 3 van het Veiligheidsbesluit en heeft eene uitbreiding ondergaan, die geen nadere toelichting schijnt te vereischen. Alleen zij aangeteekend, dat het woord „uitsluitend”, aan het slot van het eerste lid, verbiedt om de warmtebron tot ontwikkeling van stoom of tot verhitting van het water in het lokaal te plaatsen.

Art. 109. Meer dan éene bepaling van het Veiligheidsbesluit heeft betrekking op trappen. Een bepaald voorschrift, hetwelk de aanwezigheid van eene trap beveelt, komt in dat besluit evenwel niet voor. Toch is het wenschelijk om in fabrieken, waar 10 of meer arbeiders werkzaam zijn in een of meer werklokalen, waarvan de vloer meer dan 3.50 M. boven den beganen grond is gelegen, eene behoorlijke trap te kunnen eischen. Met het oog op het ontstaan van brand in de bedoelde werklokalen is het van groot belang, dat ontruiming langs eene trap en niet langs eene ladder — die wel eens den eenigen toegang levert tot de werklokalen — mogelijk is.

Art. 110. Het Veiligheidsbesluit bevat in art. 12 onder 1 den eisch, dat trappen in fabrieken en werkplaatsen, niet in werking gebracht vóór 1 Januari 1897 en waar in den regel meer dan 50 arbeiders zijn, moeten zijn ingesloten door wanden van onbrandbaar materiaal. Dat voorschrift dient om te voorkomen, dat een brand, die in de benedenverdieping ontstaat, zich langs de trappen spoedig door het geheele gebouw voortplante en dan den gewonen ontvluchtingsweg onbegaanbaar maakt. Het insluiten der trappen door onbrandbare wanden is bovendien op zich zelf zeer wenschelijk, om gelegenheid te geven tot ontvluchten.

Het voorschrift in het Veiligheidsbesluit ging echter te ver. Het schreef voor, dat elke trap moest zijn ingesloten. In de practijk leidde dat strenge voorschrift tot het opruimen van de trappen, die niet aan de bepalingen voldeden. Vermits dat niet de bedoeling is en het voldoende is, zoo de fabriek of elk gedeelte van de fabriek voorzien is van eene dergelijke trap, is het voorschrift gewijzigd. Wijziging was nog om eene andere reden noodig. Het Veiligheidsbesluit bevatte den eisch van het brandvrij maken van de trappen voor fabrieken en werkplaatsen, waar in den regel meer dan 50 personen verblijven. Het ligt intusschen voor de hand, dat niet het aantal der in eene inrichting verblijvende personen beslissend moet zijn bij de beantwoording van de vraag of een trap brandvrij behoort te zijn of niet, maar daarop wel van invloed moet zijn het aantal personen, dat van de trap gebruik maakt. Met het oog daarop is het artikel dan ook gewijzigd.

Het artikel laat ook toe het plaatsen der trap buiten het gebouw in de open lucht en bepaalt, dat wanneer de trap binnen het gebouw is aangebracht, zij zich moet bevinden in eene van de werklokalen afgesloten ruimte.

Artikel 111. Ten aanzien van de breedte van trappen, gangen en deuren komen in art. 12 onder 2 van het Veiligheidsbesluit voorschriften voor. Tegen de redactie van het daar bepaalde zijn bezwaren gerezen, die de ondergeteekende gepoogd heeft in het wetsontwerp te ondervangen.

Het motief, waarom eischen moeten worden gesteld ten aanzien van de breedte van trappen, gangen en deuren, is, dat in inrichtingen, waarin een groot aantal personen verblijft, herhaaldelijk ongevallen voorkomen wanneer die personen, bij brand door een paniek bevangen, uitsluitend op zelfbehoud bedacht, zoo spoedig mogelijk den uitgang trachten te bereiken. De wetenschap dat de trap, de gang en de deuren, die toegang tot de trap geven, voldoende breed zijn om de ontsnapping aan velen te verzekeren, werkt niet alleen gunstig op het voorkomen van paniek maar verhoogt ook natuurlijk de kans op behoud.

Nu wordt in het Veiligheidsbesluit evenzeer als in het ontwerp van wet de breedte der trappen, gangen en deuren — en

dus van den weg, waarlangs de arbeiders hunne werklokalen moeten bereiken, binnengaan of verlaten — afhankelijk gesteld van het aantal arbeiders, dat daarvan in den regel gebruik maakt om van of naar hunne werklokalen te gaan, zoodat hoe meer arbeiders bijv. van trappen gebruik maken des te breeder deze trappen moeten zijn.

Naar gelang nu van het aantal arbeiders, dat van dien weg heeft gebruik te maken, moet deze eene minimum breedte hebben. Geen deel van dien weg mag derhalve eene mindere breedte hebben dan is aangegeven. Bestaat er meer dan een weg, dan moet de gezamenlijke breedte van die wegen aan den gestelden eisch voldoen. Daarbij is gewaakt, dat een bezwaar, hetwelk zich bij de toepassing van het Veiligheidsbesluit voordeed, niet meer geducht behoeft te worden. Volgens dat besluit was bijv. in eenig geval als eisch gesteld, dat eene trap 1.20 M. breed was, terwijl die éène trap kon vervangen worden door meerdere trappen, die te zamen 1.20 M. breed zijn. Wanneer echter voor 50 arbeiders eene breedte van 1,20 M. voldoende is voor éène trap is die breedte nog niet voldoende als gezamenlijke breedte voor meer dan éène trap. In de practijk is het voorgekomen, dat de eenige bestaande trap niet breed genoeg was, terwijl die trap niet was te verbreeden. Om aan het voorschrift te voldoen werd toen een uiterst smal trapje gemaakt, dat ingeval van brand de kans op ontkomen zeker niet vergrootte. Intusschen was aan den eisch van het besluit voldaan en kon op geen verdere voorziening worden aangedrongen. Ten einde aan dat bezwaar te gemoet te komen is in het ontwerp bepaald, dat indien er meer dan één weg is, waarvan de arbeiders gebruik maken om van of naar hunne werklokalen te gaan, zich in geen van die wegen eene plaats mag bevinden, waarvan de doorgangsbreedte minder is dan 0.60 M.

Voorts wordt een strengere eisch gesteld aan steile trappen en aan wenteltrappen; deze zullen nimmer 0.60 M., maar ten minste 0.70 M. moeten bedragen.

Ook stelt het artikel een eisch aan den weg, waarvan meer dan 25 maar niet meer dan 50 arbeiders in den regel gebruik maken. De breedte van dien weg wordt op ten minste 1 M. bepaald. Het Veiligheidsbesluit bevat geen eisch voor den onder *a* bedoelden weg, maar naar het den ondergeteekende voorkomt, behoort ook voor dezen eene minimum-breedte te worden bepaald. Het artikel bepaalt, dat indien meer dan 200 arbieders van een of meer wegen gebruik maken om hunne werklokalen te bereiken, die wegen aan een geleidelijk strenger wordenden eisch moeten voldoen.

Vermits twijfel is gerezen of de aanwezigheid van een hijschbak (lift) invloed mocht hebben op het aantal of de breedte der trappen, is het wenschelijk daaromtrent eene beslissing te nemen in de wet. Uit den aard der zaak moet de vraag ontkennend

worden beantwoord omdat door een hijschbak een groot aantal personen niet zoo snel eene verdieping kan verlaten als langs eene trap.

In verband met den in het artikel opgenomen termijn wordt verwezen naar de toelichting der artt. 233 en 234.

Art. 112. Waar meer dan 100 arbeiders zijn vereenigd behoort te worden geëischt, dat twee ontvluchtingswegen aanwezig zijn.

Art. 113—116. Wanneer in eene fabriek werklokalen zoo hoog boven den beganen grond gelegen zijn, dat eene ontsnapping bij brand door op straat te springen niet wel mogelijk is en in die werklokalen een zeer groot aantal arbeiders werkzaam is, moet, wanneer geen andere gelegenheid tot ontvluchting bestaat eene tweede trap of een noodtrap of noodladder gevorderd kunnen worden.

Art. 114 bevat een voorschrift, dat in het Veiligheidsbesluit niet voorkomt. Het is van belang, dat de deuren van werklokalen, waar zeer vele arbeiders werkzaam zijn, niet naar binnen maar naar buiten openslaan of — indien dat niet mogelijk is — zijwaarts inschuiven. Bij paniek in het werklokaal zal eene naar binnen opengaande deur licht onbruikbaar worden. Alleen wanneer geen naar buiten draaibare deuren kunnen worden aangebracht — en deze kunnen niet overal worden aangebracht, vermits sommige bouwverordeningen het hebben van dergelijke deuren niet toelaten — moet met zijwaarts inschuifbare deuren genoegen kunnen worden genomen.

In verband met den in de artikelen opgenomen termijn wordt verwezen naar de toelichting der artt. 233 en 234.

De artikelen zijn voor een gedeelte ontleend aan art. 12 onder 4, 5, 7 en 8 van het Veiligheidsbesluit.

Art. 118. Voor de zeer gevaarlijke werklokalen, als bedoeld in art. 121 onder *a* 1 of 2 of *b*, wordt voorgeschreven, dat voor elken arbeider een overkleed beschikbaar moet zijn. Daarbij is het onverschillig of het werklokaal deel uitmaakt van eene fabriek of eene werkplaats. Het gebruik der overkleederen is bestemd om te voorkomen, dat de arbeiders sporen van de schadelijke producten, waarmede zij hebben gewerkt of waarmede in hunne omgeving door anderen is gewerkt, mee naar huis nemen. Ten einde het gevaar te keeren, moet het overkleed ten minste eenmaal per week of wanneer dat door den ambtenaar noodig wordt geacht meer dan eenmaal per week worden uitgespoeld en gedroogd. Aangezien in sommige gevallen eene andere reiniging van het overkleed dan door uitspoelen raadzaam kan worden geacht, wordt aan den ambtenaar de bevoegdheid toegekend om te dien aanzien eene wijze van reiniging aan te geven.

De mogelijkheid is gelaten om door den bevoegden ambtenaar te doen aanwijzen voor welke arbeiders in een werklokaal, als bedoeld in art. 121 onder *a* 1, geen overkleed behoeft te worden beschikbaar gesteld. Dit is geschied omdat in de hier bedoelde werklokalen ook werkzaamheden worden verricht, die voor de daarmede belaste personen geen gevaar voor de nadeelige werking van lood medebrengen. Met name geldt dit de personen, die de zoogenaamde cassetten, wanneer deze gevuld zijn, in den oven dragen. De redactie is evenwel zoodanig gekozen, dat, zoolang de ambtenaar nog geen personen heeft aangewezen, de verplichting tot het verstrekken der overkleederen blijft bestaan.

In werklokalen, waar in den regel de in art. 121 onder *f* bedoelde vergiftige verf wordt behandeld, zal ook voor elken arbeider een overkleed ter beschikking moeten zijn, wanneer de werklokalen deel uitmaken van fabrieken. Dezen eisch ook uit te breiden tot werklokalen in werkplaatsen scheen te streng. De hierbedoelde vergiftige verf wordt toch in elk schildersatelier behandeld. Nu wordt in een schildersatelier, waar minder dan vijf arbeiders plegen te verblijven, zoo weinig vergiftige verf behandeld, dat voor de kleine inrichtingen de overkleederen niet noodig schenen.

Het artikel is ontleend aan het Arbeidsbesluit, art. 2 onder 9, en aan het Veiligheidsbesluit, art. 18 onder 2.

Artt. 119 *en* 120. De artikelen zijn ontleend aan art. 13 van het Veiligheidsbesluit. Art. 119 is alleen van toepassing op fabrieken, terwijl art. 120 ook geldt ten aanzien van werkplaatsen.

In fabrieken is het wenschelijk, dat vrouwelijke personen — wanneer zij meer dan de bovenkleederen afleggen — daartoe gelegenheid hebben in eene uitsluitend voor haar bestemde kleedkamer. Alleen wanneer in eene oude fabriek geen voldoende ruimte is voor eene kleedkamer, kan genoegen worden genomen met eene naar seksen gescheiden gelegenheid, waar de kleederen kunnen opgehangen worden. Die gelegenheid zal b.v. kunnen bestaan uit eene onder eene trap gelegen ruimte of uit een gedeelte van eene doodloopende gang.

Arbeiders, die in werklokalen werken waar vergiftige stoffen worden verwerkt, ontdoen zich veelal van enkele kleedingstukken alvorens die werklokalen binnen te gaan. Het is wenschelijk, dat die kleedingstukken dus in elk geval buiten het werklokaal blijven.

Voor den in art. 119 opgenomen termijn wordt verwezen naar de toelichting op de artt. 233 en 234.

Artt. 121 *en* 122. Ten aanzien van het gebruiken van voedsel bevat het ontwerp twee voorschriften, die aan art. 14 van het Veiligheidsbesluit zijn ontleend.

In art. 121 wordt alleen bepaald, dat in de daar genoemde

werklokalen de arbeiders geen voedsel mogen gebruiken. Art. 122, eerste lid, gaat veel verder en verplicht het hoofd of den bestuurder van een daar bedoelde fabriek tot het beschikbaar stellen van schaftlokalen. Deze zullen doelmatig ingericht, behoorlijk verlicht, in het koude jaargetijde behoorlijk verwarmd en zindelijk gehouden moeten zijn en geen werklokalen mogen zijn. Eindelijk mogen de schaftlokalen niet in directe gemeenschap staan met de werklokalen.

Ten aanzien van alle in art. 121 bedoelde werklokalen kan geen verplichting opgelegd worden om kostbare schaftlokalen ter beschikking te stellen, Het in dat artikel opgenomen verbod is wenschelijk bijv., wanneer de atmosfeer bezwangerd is met schadelijke bestanddeelen zoodat een arbeider, die in het werklokaal voedsel zoude gebruiken, tegelijk met zijn voedsel ook eene hoeveelheid gift zoude binnen krijgen. Aan het verbod is ook het voordeel verbonden, dat de arbeider er veel eerder toe zal komen om zijne handen te wasschen alvorens te gaan schaften wanneer hij gedwongen wordt zijn werklokaal te verlaten dan wanneer hij blijven kan waar hij is.

Aan het voorschrift van art. 121 wordt voldaan wanneer de arbeiders hun voedsel nuttigen in een ander dan de daar bedoelde schadelijke werklokalen. Aan art. 122 wordt niet voldaan wanneer op eene andere plaats in de inrichting voedsel wordt genuttigd dan in het schaftlokaal.

Tot toelichting van het tweede lid van art. 122 moge worden opgemerkt, dat arbeiders in fabrieken of werkplaatsen, die òf in eene open loods òf buiten werkzaam plegen te zijn, toch de gelegenheid moeten hebben om te schaften in eene besloten ruimte, die aan zekere eischen voldoet.

In het eerste lid van art. 122 is niet zooals in art. 14 van het Veiligheidsbesluit de eisch gesteld, dat voor elke sekse een schaftlokaal ter beschikking moet zijn omdat de ondervinding heeft aangetoond, dat zulks metterdaad niet wenschelijk is. Leden van één gezin, die — zooals herhaaldelijk het geval is — in dezelfde inrichting werkzaam zijn, stellen er hoogen prijs op om te zamen de maaltijden te nuttigen. Dit kan niet geschieden volgens het Veiligheidsbesluit in één schaftlokaal indien bedoelde leden van verschillend geslacht zijn; herhaaldelijk doet het zich dan ook voor, dat dergelijk gezin, nog liever dan zich te splitsen en dan in twee behoorlijke schaftlokalen te eten, ergens aan den kant van een weg gaat zitten voor het nuttigen van den maaltijd.

In het ontwerp zijn meer werklokalen aangemerkt als schadelijk dan in art. 1 van het Veiligheidsbesluit als zoodanig zijn aangeduid. De uitbreiding bestaat vooreerst in de werklokalen in de keramische industrie en in emailleerinrichtingen. De redenen, die er toe hebben geleid om deze werklokalen onder de schadelijke te rangschikken zijn bij de toelichting van art. 62 medegedeeld. Voorts zijn als schadelijk aangemerkt de werklokalen, waar de

arbeiders gevaar kunnen loopen vooral door de aanraking van lood in verschillende vormen met de handen. Voor zooveel noodig zij de aandacht er op gevestigd, dat in art. 201 onder b en in art. 206 onder b nog werklokalen zijn opgenoemd, waarin de arbeiders aan bijzondere bescherming moeten worden onderworpen maar waarop art. 121 en art. 122 niet van toepassing behooren te zijn. Eindelijk zijn eenige werklokalen, opgesomd in art. 1 onder A. van het Veiligheidsbesluit, niet opgenoemd in art. 121 van het ontwerp omdat in die werklokalen ingevolge art. 67 geen jongens, meisjes en vrouwen arbeid mogen verrichten. Ingevolge het bepaalde in art. 208 is op die werklokalen, waarin dus alleen mannen werkzaam kunnen zijn, het voorschrift van art. 122 van toepassing.

Niet elke hoeveelheid lood, die in eene in art. 121, onder *a*, bedoelde stof wordt aangetroffen, behoort aanleiding te geven om te kunnen eischen, dat in het werklokaal geen voedsel gebruikt worde. Immers in die stoffen kunnen sporen lood voorkomen, die hunne aanwezigheid slechts aan toevallige omstandigheden danken. Aanvankelijk geheel loodvrije stoffen moeten in toestellen worden verwerkt, waarin zich te voren loodverbindingen bevonden, terwijl het practisch niet mogelijk is die toestellen zoodanig te reinigen, dat zij geheel loodvrij zijn. In verband daarmede is bepaald, dat het artikel slechts dan van toepassing is wanneer meer dan eene zekere hoeveelheid lood aanwezig is. De aanduiding van die hoeveelheid is overgelaten aan een algemeenen maatregel van bestuur. Wel is in art. 1 onder A van het Arbeidsbesluit deze hoeveelheid aan lood op $^1/_2$ pct. van het gewicht in drogen toestand bepaald, maar het vastleggen van die hoeveelheid in de wet schijnt toch niet raadzaam met het oog op de mogelijkheid, dat dit percentage lager zoude kunnen worden bepaald.

Uit de redactie onder *c* volgt, dat ook andere dan de daar met name genoemde verbindingen en stoffen zoo schadelijke dampen kunnen doen ontstaan, dat de werklokalen, waarin zulks in den regel plaats heeft, moeten worden aangemerkt als te behooren tot de rubriek *c*.

Soortgelijke opmerking kan worden gemaakt bij den aanhef van de rubriek *g*, waar sprake is van vergiftige stoffen *als* lood, loodlegeeringen, loodverbindingen. Ook hier zijn de drie genoemde stoffen als voorbeelden opgesomd.

Artt. 123—126. De voorschriften aangaande privaten zijn ontleend aan art. 15 van het Veiligheidsbesluit.

Die voorschriften hebben echter aanvulling ondergaan. In de eerste plaats bevat het Veiligheidsbesluit geen voorschrift, waaruit blijkt, dat voor de arbeiders in elke fabriek een privaat ter beschikking moet zijn. Toch kan een dergelijk voorschrift volstrekt niet worden geacht van te ver gaande strekking te zijn zelfs voor de werkplaatsen. Met het oog daarop is het eerste lid van art. 123 in het ontwerp opgenomen.

Het tweede lid van art. 123 is aangevuld in dien zin, dat duidelijk is uitgedrukt, dat slechts in fabrieken, waar tien of meer arbeiders werkzaam zijn, de privaten naar seksen gescheiden enz. moeten zijn. Ingevolge het Veiligheidsbesluit gold dergelijk voorschrift voor fabrieken en werkplaatsen, dus voor de inrichtingen, waar 10 of meer personen plegen te verblijven of waar een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd (de vlasbraakhokken en zwingelketen buiten beschouwing latende). In hoofdzaak komt dus het tweede lid van art. 123 van het ontwerp overeen met art. 15 onder 1 van het Veiligheidsbesluit. Het naar seksen scheiden der privaten in inrichtingen, waar minder dan 10 arbeiders werkzaam zijn, kan niet worden gevorderd ook al wordt een krachtwerktuig gebezigd of al is een oven aanwezig. Te ontkennen is niet, dat het ontwerp in dit opzicht minder ver gaat dan het Veiligheidsbesluit, maar het komt den ondergeteekende voor, dat de aanwezigheid van een krachtwerktuig of een oven een zonderling criterium is bij de beantwoording der vraag, waar de privaten naar seksen gescheiden dienen te zijn.

Volgens het tweede lid van art. 123 moeten de privaten naar seksen gescheiden zijn, maar bovendien mogen zij met het oog op de zedelijkheid geen aanstoot geven. Met opzet is niet gewag gemaakt van den eisch om de privaten zoodanig in te richten, dat deze bij het gebruik maken geheel kunnen worden afgesloten, omdat dergelijk afsluiten met het oog op de zedelijkheid niet wenschelijk is.

Het voorschrift van art. 124 komt ten goede bijv. aan personen, die in de stokerij eener gasfabriek, in suikerfabrieken en dergelijke bedrijven, welke eene hooge temperatuur vereischen of veroorzaken, werkzaam zijn.

Moet in het algemeen worden erkend, dat het wenschelijk is de privaten en urinoirs buiten de werklokalen te plaatsen, zoo schijnt het toch te streng voor te schrijven, dat dergelijke inrichtingen nimmer binnen de werklokalen mogen zijn. In tal van gevallen is het naar buiten brengen wegens gebrek aan ruimte niet mogelijk. Wanneer die inrichtingen waterclosets zijn, die geen stank verspreiden, is er geen bezwaar om hunne aanwezigheid in het werklokaal te dulden. Immers voorbijgezien mag niet worden, dat het voorschrift van art. 123 van kracht blijft, zoodat de privaten in elk geval naar seksen gescheiden moeten zijn en met het oog op de zedelijkheid geen aanstoot mogen geven.

De bepaling van art. 125 is gelijkluidend met die van art. 126 met dit verschil nochtans, dat in fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, genoegen wordt genomen met het aanwezig zijn van luchtkokers en stankafsluiters, wanneer uitdrukkelijk vaststaat dat onmogelijk aan een der andere eischen, in art. 125 gesteld, kan worden voldaan. Dit mildere voorschrift ten behoeve

van fabrieken van ouderen datum schijnt noodig omdat de ondervinding den inspecteurs van den arbeid heeft geleerd, dat de naleving van de in art. 126 opgenomen eischen in groote plaatsen, waar met de ruimte veelal moet worden gewoekerd, op tal van zeer groote moeilijkheden zouden stuiten. Een aantal inrichtingen zoude eenvoudig gesloten moeten worden wanneer het slot van art. 125 niet werd opgenomen.

De redactie van art. 125 komt niet geheel overeen met die van art. 15 onder 3 van het Veiligheidsbesluit. Vooreerst is getracht de bedoeling beter uit te drukken, terwijl ook een misverstand uit den weg is geruimd. Volgens het Veiligheidsbesluit moesten een aantal privaten buiten de werklokalen zijn geplaatst. De vraag nu is gerezen of een privaat buiten het werklokaal was gelegen indien de deur, die toegang geeft tot het privaat, gelegen is in en deel uitmaakt van een der wanden van het werklokaal. Door een wijziging der redactie is thans beslist, dat dergelijk privaat, tenzij het een watercloset is, niet aanwezig mag zijn.

Met betrekking tot de in de artikelen 125 en 126 opgenomen termijnen wordt verwezen naar de toelichting van de artt. 233 en 234.

Art. 127. De verspreiding van ziektekiemen door spuwsel kan, zooals de wetenschap leert, door doelmatige maatregelen worden tegengegaan. Welke die maatregelen zijn is bezwaarlijk vast te leggen in eene wet of in een algemeenen maatregel van bestuur. Waar het corps ambtenaren der arbeidsinspectie een medisch adviseur onder zijne leden telt, schijnt het de eigenaardige taak van dien medicus telkens het meest doelmatige middel aan te geven om de verspreiding der ziektekiemen tegen te gaan.

Art. 128—136. Een aantal van de in deze artikelen opgenomen voorschriften komt, hoewel niet geheel gelijkluidend, voor in art. 16 onder 1—6 van het Veiligheidsbesluit, zooals dat artikel is gewijzigd bij art. 4 van het Koninklijk besluit van 16 Maart 1903 (*Staatsblad* n°. 84).

Met betrekking tot den vloer in de werklokalen is bepaald, dat deze doelmatig moet zijn vervaardigd en zoodanig ingericht dat hij behoorlijk rein gehouden en zoo noodig ontsmet kan worden in alle schadelijke werklokalen en bovendien in werklokalen, waar aan bederf onderhevige stoffen worden verwerkt. Aan het doelmatig vervaardigen der vloeren moet groote waarde worden toegekend, omdat slechts doelmatig vervaardigde vloeren behoorlijk kunnen worden gereinigd. Voorts is bepaald, dat de vloeren hellend moeten zijn gelegd waar veel water wordt gebruikt.

Ten aanzien van het rein houden van den vloer worden verschillende voorschriften gegeven. Vooreerst wordt onderscheiden

naar gelang schrobben of dweilen van den vloer goed of nadeelig zoude zijn. In werklokalen, waar bijv. kwik wordt verwerkt, kan van schrobben of dweilen geen sprake zijn. De bevoegde ambtenaar zal daar hebben aan te geven hoe de reiniging zal moeten plaats hebben. Voorts is, waar schrobben of dweilen wenschelijk is, bepaald, dat dit eenmaal per week behoort te geschieden. De bevoegde ambtenaar zal echter kunnen voorschrijven dat meermalen per week behoort te worden geschrobd of gedweild.

In sommige werklokalen — met name die met steenen vloer — is het verschaffen van een houten vloer of houten rooster bepaald noodzakelijk ter voorkoming van koude voeten. Ook is het mogelijk, dat een steenen vloer ten gevolge van werkzaamheden, die in het ondergelegen lokaal plaats vinden, zeer warm is.

Art. 134. Het artikel — ontleend aan art. 16 onder 4 van het Veiligheidsbesluit, is aangevuld met het voorschrift, dat de werklokalen met hunne aanhoorigheden zooveel mogelijk droog moeten worden gehouden. Zulks is geschied ten einde veranderingen te kunnen doen aanbrengen wanneer kwelwater aanwezig is.

Artt. 137—139. Het aanwezig zijn van doelmatige waschgelegenheden in een aantal inrichtingen is een maatregel van groote hygienische waarde. Waar toch de arbeiders bij hunne maaltijden schadelijke producten in het lichaam zouden krijgen, doordat deze aan hunne handen zijn blijven kleven, dient er voor gezorgd, niet alleen dat waschgelegenheden aanwezig zijn maar ook dat het gebruik van die waschgelegenheden mogelijk is. Niet alleen behoort dan te worden gezorgd voor een voldoend aantal waschgelegenheden, maar ook moet het gebruik in zoover worden aangemoedigd, dat onmiddellijk voor het einde van elken werktijd voldoende tijd wordt gegeven om van eene waschgelegenheid gebruik te maken.

Een dusver niet in onze wetgeving voorkomend voorschrift is opgenomen in art. 139. Arbeiders, die door den aard van hunne werkzaamheden meerdere reiniging behoeven dan die van hoofd en handen alleen, moeten badgelegenheden tot hunne beschikking hebben — men denke aan de stokers in eene gasfabriek. Onder behoorlijke badgelegenheid zal veelal begrepen worden eene gelegenheid tot het nemen van sproeibaden omdat de ondervinding herhaaldelijk heeft aangetoond, dat arbeiders veel beter bestand zijn tegen het nemen van sproeibaden dan van gewone baden terwijl bovendien bij een sproeibad de benoodigde hoeveelheid water veel geringer is.

Art. 140. In de Memorie van Antwoord, ingezonden naar aanleiding van het afdeelingsonderzoek door de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het hoofdstuk V der Staatsbegrooting

voor 1904, is reeds medegedeeld dat giftige verzwaringsgewichten in diamantslijperijen worden gebruikt. Die gewichten worden den geheelen dag gehanteerd door de slijpers en kunnen dus schadelijke gevolgen veroorzaken. Aangezien zeer doelmatige niet giftige gewichten in den handel zijn verzet niets zich tegen het verbod, hetwelk in het artikel is opgenomen.

Art. 141. Het voorschrift is ontleend aan art. 2 onder 2*d* van het Arbeidsbesluit. Welke maatregelen in elk gegeven geval zullen genomen moeten worden is uit den aard der zaak niet aan te geven.

Artt. 142 —144. Eene bepaalde temperatuur kan niet in art. 142 worden opgenomen omdat de aard van verschillende bedrijven, ook wanneer die zich niet tegen verwarming verzet, een verschillende temperatuur kan vorderen.

De voorschriften zijn onleend aan art. 17 van het Veiligheidsbesluit. In art. 142 wordt bepaald, dat het werklokaal bij koude weersgesteldheid moet zijn verwarmd, terwijl in art. 17 onder 1 van het Veiligheidsbesluit wordt voorgeschreven, dat zulks gedurende het koude jaargetijde het geval moet zijn. Uit den aard der zaak dient meer op de weersgesteldheid dan op het jaargetijde te worden gelet. De kleine aanvulling, die art. 143 onderging doordien eene dakbedekking met metaal gelijk wordt gesteld met eene bedekking met pannen, schijnt geene toelichting te behoeven.

Art. 145. Met het oog op de naleving van een aantal andere voorschriften is het wenschelijk, dat in sommige werklokalen een goed werkende thermometer aanwezig is. Of aan een thermometer behoefte bestaat kan het best door den ambtenaar worden beoordeeld terwijl ook hij eene plaats kan aangeven, waar het toestel het minst aan storende invloeden zal zijn blootgesteld.

Art. 147. In verband met hetgeen aangeteekend werd bij de artt. 88 en 89 schijnt art. 147 geen verdere toelichting te behoeven.

Art. 148. Het artikel is ontleend aan art. 20 van het Veiligheidsbesluit. Nergens wellicht zoozeer als in eene inrichting, waar eene zeer hooge temperatuur moet heerschen, zijn de eischen der industrie zoo slecht te rijmen met de bescherming van den arbeider. Met het oog op den arbeider zoude men verlangen elken arbeid in dergelijke inrichting eenvoudig te verbieden maar men kan aan den anderen kant het oog niet sluiten voor het feit, dat de arbeid niet steeds kan worden gemist. Het eenige wat de wet in dergelijk geval kan doen is aan den deskundigen ambtenaar zonder eenige grens de bevoegdheid toe te kennen om aan

te geven hoelang een arbeider in de inrichting mag verblijven.

Art. 149. Het artikel is ontleend aan het tweede lid onder 2 van art. 7 der Veiligheidswet en aan art. 21 van het Veiligheidsbesluit. Bij het tot stand komen der Veiligheidswet heeft de vraag, of en zoo ja in welke mate aan het hoofd of den bestuurder van eene fabriek of werkplaats de verplichting moest worden opgelegd om aan zijn arbeiders goed drinkbaar water te verstrekken, aanleiding gegeven tot zeer breedvoerige beschouwingen. Het slot daarvan is geweest, dat bij algemeenen maatregel van bestuur zou worden bepaald wat de werkgever met in achtneming van nadere voorschriften van den inspecteur zou hebben te doen ten aanzien van het verstrekken van goed drinkbaar water. Daar deze bepalingen in de practijk niet tot bezwaren aanleiding hebben gegeven is in het ontwerp eene soortgelijke regeling opgenomen.

Artt. 150—187. De voorschriften van zuiver technischen aard, opgenomen in de artt. 150—187, schijnen slechts weinig bijzondere toelichting te vereischen. Op den voorgrond kan worden gesteld, dat de bepalingen voor het overgroot gedeelte ontleend zijn aan art. 19 van het Veiligheidsbesluit. Voor zoover die bepalingen in de practijk tot geen bedenkingen aanleiding hebben gegeven zijn zij in het ontwerp overgenomen. Waar de ondervinding de wenschelijkheid heeft aangetoond van aanvulling of wijziging is deze aangebracht.

Art. 150. Onder *a* zijn met name vermeld de molenwieken, die in het Veiligheidsbesluit niet genoemd waren, hetgeen aanleiding gaf tot twijfel over de vraag of zij onder de krachtwerktuigen zijn te begrijpen.

Het voorschrift onder *b* heeft eene uitbreiding ondergaan daar in het algemeen van vliegwielen wordt gesproken en niet meer zooals in het Veiligheidsbesluit van „door een krachtwerktuig gedreven" vliegwielen. De aangebrachte wijziging vindt zijn motief in de omstandigheid, dat zeer ernstige ongevallen hebben plaats gehad met door menschen gedreven vliegwielen.

Onder *c* zijn de riemen afzonderlijk genoemd hoewel zij onder de slotwoorden zijn te rangschikken. Waar intusschen andere gevaarlijke deelen met name zijn genoemd, komt het beter voor ook riemen te noemen.

Art. 151. Voor nieuw op te richten fabrieken en werkplaatsen behoort eene bepaalde breedte der doorgangen in de werklokalen te kunnen worden voorgeschreven.

De bepalingen voorkomende in de artt. 150, 152, 153, 155, 158, 166, 175, 176, 180, 183 en 185 zijn overgenomen uit het Veiligheidsbesluit met aanbrenging van die wijzigingen, waarvan

de ondervinding het noodzakelijke heeft aangetoond, terwijl de practijk ook de noodzakelijkheid heeft bewezen om het bepaalde in de art. 159, 167, 168, 169, 173, 181, 182, 186 en 187 op te nemen.

Art. 169. De bepaling, in dit artikel opgenomen, behoeft bijzondere toelichting.

Herhaaldelijk hebben zich in de branderijen en distilleerderijen ongevallen voorgedaan, waaronder meer dan een met doodelijken afloop, met zoogenaamde ruwketels en, hoewel in mindere mate, met de distilleerketels.

In den ruwketel wordt het gegiste vocht, hetwelk beslag heet, afgedistilleerd tot ruwnat. Drieërlei gevaar levert dat afdistilleeren op. Vooreerst kan de eenigszins breiachtige massa in den ruwketel bezinken en aan den bodem vastbakken en aanbranden. De dan ontstaande korst kan doorbranding van den bodem veroorzaken. Vervolgens kunnen de zijwanden, wanneer deze door voortdurend gebruik dunner zijn geworden en wellicht op min deugdelijke wijze hersteld zijn, scheuren tijdens het stoken. Eindelijk kan in den ruwketel druk ontstaan, waartegen hij niet bestand is. Wanneer de ketel wordt gestookt moet de damp van de kokende massa door een zoogenaamden helm gaan en vandaar naar eene koelslang. Van druk in den ketel is bij afvoer van den damp geen sprake. Intusschen kan het beslag, vooral wanneer daarvoor graan van inferieure qualiteit is gebruikt, sterk gaan schuimen; daardoor kunnen met den damp fijne vezels in de koelslang terecht komen en zich daar vastzetten. In de koelslang ontstaat zoodoende eene prop, die bij voortgezet gebruik zoodanig wordt aangedrukt, dat geen doortocht voor den damp meer bestaat. Is dit het geval dan kan in den ruwketel spanning ontstaan. Wanneer de arbeider bemerkt, dat zich op dergelijke wijze een prop in de koelslang heeft vastgezet dan kan hij twee middelen aanwenden om het gevaar af te wenden. Vooreerst kan het vuur worden afgedekt en door middel van eene perspomp van uit het open einde van de koelslang de prop in den ruwketel worden teruggeblazen. Intusschen wordt in de practijk wel eens een veel ruwer en gevaarlijker en zelfs onverantwoordelijk middel te baat genomen. Het vuur wordt dan plotseling fel opgestookt ten einde door vermeerdering van druk de prop te forceeren.

Uit het bovenstaande blijkt, dat een ruwketel niet is aan te merken als stoomtoestel in den zin, dien de Stoomwet daaraan toekent, omdat een stoomtoestel bestemd moet zijn om onder een grootere drukking dan die van den dampkring te werken en de ruwketel bestemd is om niet onder die drukking te werken.

De distilleerketel is bestemd om het heldere ruwnat te distilleeren tot enkel nat en daarna tot moutwijn. Aanbakken of doorbranden van den bodem doet zich hier niet voor terwijl van het

ontstaan van druk geen sprake is. Ook bij deze ketels schuilt echter gevaar in zooverre de zijwanden ter plaatse, waar de grens is tusschen vocht en damp en vooral waar de vlam den ketel raakt bij het intreden van den schoorsteen, kunnen doorbranden.

In verband met het bovenstaande staat vast, dat zoowel op ruw- als op distilleerketels toezicht moet worden uitgeoefend in het belang van de personen, die deze toestellen bedienen. Welke eischen aan de toestellen worden gesteld is niet voor alle gevallen in de wet neer te leggen. Aan den bevoegden ambtenaar moet de bevoegdheid worden toegekend om te beoordeelen of een ruw- of distilleerketel zonder gevaar kan worden gebezigd. Hij zal daartoe hebben na te gaan zoowel de constructie als het onderhoud der toestellen.

Artt. 188—197. Deze artikelen zijn behoudens wijzigingen en aanvullingen op eenige punten aan het Veiligheidsbesluit ontleend — art. 19 onder 18—26.

Art. 189. Uit art. 19 onder 19 van Veiligheidsbesluit kon worden opgemaakt, dat het alleen betrekking had op de schakel- en verdeelborden. Intusschen moet ook de wijze van opstelling van afsluiters, geleidraden, smeltstukken en aftakkingen op doelmatige wijze hebben plaats gehad, terwijl al die deelen van eene samenstelling moeten zijn, die aan het doel beantwoordt.

Art. 191. Behalve van isolatie wordt gesproken van de beschutting der geleidraden omdat in vele gevallen nog eene beschutting door buizen, kokers of door eenig ander middel noodig is om beschadiging van de geleidingen te voorkomen. Ook aan die beschuttingen behooren eischen te worden gesteld.

Art. 193. Het in dit artikel bepaalde wijkt in meer dan één opzicht af van art. 19 onder 23 van het Veiligheidsbesluit. Zoo zijn in het ontwerp niet meer grenzen opgenomen van de spanningen omdat de practijk heeft geleerd, dat zich vooral in fabrieken gevallen kunnen voordoen, waarbij zelfs lage spanningen gevaar kunnen opleveren. Dit kan bijv. het geval zijn wanneer de bodem doortrokken is van een vloeistof, die chemicaliën bevat, of wanneer de kleeren van een arbeider nat zijn of wel wanneer de arbeider zeer verhit is. In het algemeen moet er naar worden gestreefd om de spanningvoerende deelen van alle in eene leiding geschakelde apparaten zoodanig te voorzien, dat menschen zoowel als brandbare voorwerpen beschermd zijn tegen aanraking. Uit den aard der zaak is het van bijzonder belang om personen te beschermen tegen aanraking wanneer de toestellen zijn geplaatst in ruimten, waar veelal een groot personeel vertoeft of werkzaam is.

Dit zal ook zooveel mogelijk in acht genomen behooren te worden in electrische centralen en andere machinekamers, waarin

de electrische sterkstroom opgewekt wordt en waar in den regel slechts personeel aanwezig is, dat volkomen bekend is met de gevaren, die het bedrijf ter plaatste medebrengt. Niettemin kan het voorkomen, dat schutkappen of dergelijke beveiligingen daar ter plaatste niet kunnen worden aangebracht omdat de werkzame deelen van verschillende apparaten, bijv. schakelaars, onder voortdurende controle moeten blijven.

Alleen de bevoegde ambtenaar zal hebben te beoordeelen waar het ontoegankelijk maken al of niet behoort plaats te hebben.

Art. 194. De eerste zinsnede komt voor in art. 19 onder 24 van het Veiligheidsbesluit. De bepaling omtrent aan de aarde liggende geleiders is opgenomen omdat de ervaring heeft geleerd, dat aan het behoorlijk onderhoud dezer geleidingen soms weinig zorg wordt besteed. Daar deze geleiders veelal aan electrolytische werkingen zijn blootgesteld kunnen zij plaatselijk snel verteren, in welk geval zij dikwijls niet voldoen aan hetgeen op een gegeven oogenblik ervan moet worden verlangd.

Art. 195. Het voorschrift is ontleend aan art. 19 onder 25 van het Veiligheidsbesluit. Aan het daar bepaalde is toegevoegd, dat de veiligheidsinrichtingen — de smeltstukken — in het oog vallend moeten zijn geplaatst ten einde het toezicht op deze belangrijke onderdeelen te vergemakkelijken. Bovendien moeten de smeltstukken zoodanig zijn geplaatst, dat zij goed bereikbaar zijn. Dit voorschrift is van groot belang; het bevordert het in goeden toestand houden der smeltstukken, omdat, wanneer zij slecht toegankelijk zijn, die stukken wel eens worden vervangen door metaal, hetwelk niet aan het doel kan beantwoorden.

Art. 196. Voor zoover het artikel eene bepaling bevat over het periodieke onderzoek en het vermelden van de uitkomsten daarvan, komt het vrij wel overeen met art. 19 onder 26 van het Veiligheidsbesluit. Hierin was niet voorgeschreven, dat de uitkomsten in een register moesten worden aangeteekend, hetgeen in hooge mate wenschelijk voorkomt. Bovendien is voorgeschreven, dat in het register ook moeten worden aangeteekend welke herstellingen, vernieuwingen en uitbreidingen aan de electrische inrichting hebben plaats gehad. Deze veranderingen worden veelal aangebracht nadat de inrichting door den installateur is afgeleverd en vereischen in het bijzonder de aandacht van den controleerenden ambtenaar.

Voor zooveel noodig zij nog opgemerkt, dat in tegenstelling met hetgeen in art. 197 is bepaald, het artikel slechts betrekking heeft op periodieke onderzoekingen, waarvoor het hoofd of de bestuurder der fabriek of werkplaats heeft te zorgen. Hij kan, zoo hij daartoe in staat is, die onderzoekingen zelf doen, of wel zulks opdragen aan een anderen deskundige.

Art. 197. Het Veiligheidsbesluit kent aan den bevoegden ambtenaar niet de bevoegdheid toe om zelf de electrische inrichtingen te onderzoeken of metingen te doen. Toch moet zijne bevoegdheid daartoe buiten twijfel staan. Met het oog daarop is het artikel opgenomen. Daarbij is tevens voorzien, dat de ambtenaar de noodige medewerking zal kunnen vorderen. Vermits soms bij de onderzoekingen inrichtingen in werking moeten zijn en soms buiten werking moeten worden gesteld, is den ambtenaar de bevoegdheid toegekend om zulks te eischen.

Art. 198. Wanneer de deskundige ambtenaar van meening is, dat in eenig werklokaal bijv. giftige stoffen worden verwerkt of ontstaan en het hoofd of de bestuurder zulks ontkent, dan behoort er zekerheid te kunnen komen wie gelijk heeft. Daartoe is het noodig, dat den ambtenaar de bevoegdheid toekomt om monsters te nemen van hetgeen in de inrichting ontstaat, wordt verwerkt enz. of ten behoeve der onderneming wordt gebruikt. Het hoofd of de bestuurder moet niet slechts het nemen van monsters toelaten maar ook wanneer dit gewenscht wordt hulp daarbij verleenen. Het monster zal niet steeds zijn een product, hetwelk in de onderneming is vervaardigd maar kan bijv. ook bestaan uit eene hoeveelheid stof, die zich ergens in het werklokaal heeft neergezet. Het monster zal nauwkeurig onderzocht behooren te worden ten einde naar gelang van den uitslag van dat onderzoek de vraag te beantwoorden of het lokaal al of niet onder de schadelijke behoort te worden gerangschikt.

Waar ten behoeve van een in te stellen onderzoek de ambtenaar in de gelegenheid wordt gesteld om monsters te nemen schijnt het billijk ook het hoofd of den bestuurder de gelegenheid te geven om eenzelfde monster te doen onderzoeken door een deskundige, door hem daartoe aangezocht. In het tweede lid is een daartoe strekkend voorschrift opgenomen, hetwelk de noodige bepalingen inhoudt om te waarborgen, dat een soortgelijk monster, als door den ambtenaar werd meegenomen, zal worden onderzocht.

Ten slotte zij medegedeeld, dat het artikel is ontleend aan art. 10 van het Arbeidsbesluit.

Art. 199. Een soortgelijk voorschrift komt in art. 8 der Veiligheidswet voor. In genoemd artikel is sprake van een fabrieksreglement, welke naam in het ontwerp niet voorkomt, omdat het bezigen daarvan aanleiding zoude geven tot misverstand. Volgens mededeeling toch van den Minister van Justitie ligt het in diens bedoelingen om in het ontwerp van wet op de arbeidsovereenkomst eene afdeeling op te nemen, die aan fabrieksreglementen is gewijd. In deze fabrieksreglementen zullen bepalingen worden opgenomen van privaatrechtelijken aard, maar daarnaast

zal eene plaats worden ingeruimd aan andere bepalingen, welke een publiekrechtelijk karakter vertoonen.

Het in het ontwerp bedoelde stuk zal intusschen geen enkel voorschrift van privaatrechtelijken aard bevatten. De bedoeling van het opmaken, het ophangen en het aan de arbeiders uitreiken van het stuk dient eenvoudig als waarschuwing. Ondanks de meest strenge beveiligingsmaatregelen en ondanks het meest gestrenge toezicht op de nauwgezette naleving daarvan, zullen in menige fabriek meerdere gevaarlijke plaatsen zijn. Door beveiligingen kan men daar niet steeds het gevaar voor ongevallen keeren. Een hijschbak bijv. kan als zoodanig zeer goed zijn ingericht, maar toch bij onoordeelkundig gebruik gevaar opleveren. In dergelijke gevallen kan men trachten ongevallen te keeren door de arbeiders er telkens aan te herinneren, dat het wenschelijk is dat zij iets nakomen. Ten einde nu niet het woord „fabrieksreglement" te bezigen, schijnt het raadzaam het stuk „waarschuwing" te noemen.

Voor zooveel noodig moge nog worden herinnerd, dat de waarschuwing geenszins verbindend is voor den arbeider, in dien zin dat overtreding daarvan een strafbaar feit zoude opleveren, maar dat zij voor den arbeider slechts metterdaad als waarschuwing heeft te dienen. De waarschuwing strekt slechts om de arbeiders bekend te maken met een aantal verplichtingen, die zij met het oog op de veiligheid van anderen of van zich zelven behooren na te komen.

§ 2. *Voorschriften, ten behoeve alleen van jongens, meisjes of vrouwen.*

Art. 200. Na hetgeen in den aanvang der toelichting tot dit hoofdstuk over de bijzondere bescherming van jongens, meisjes en vrouwen is medegedeeld, behoeft § 2 geen breede toelichting. Herinnerd moge worden, dat de voorschriften van § 1 evenzeer van kracht blijven op de werklokalen, waar jongens, meisjes en vrouwen werkzaam zijn, maar dat daarnaast de artikelen 201 tot en met 206 ten opzichte van werklokalen, waarin een of meer jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn, van kracht zijn. Komt zoowel in § 1 als in § 2 eenig voorschrift voor ten aanzien van hetzelfde onderwerp, dan zal voor de hier bedoelde werklokalen dus steeds het strengere voorschrift gelden.

Artt. 201—203. In § 1 komen alleen bepalingen omtrent het aantal personen voor, dat in eenig werklokaal mag worden toegelaten, wanneer dat werklokaal deel uitmaakt van eene fabriek. In § 2 komen dergelijke bepalingen ook voor ten aanzien van werkplaatsen. Zulks is geheel in aansluiting met hetgeen thans reeds geldt, vermits het Arbeidsbesluit voor bepaald aangeduide werklokalen ten aanzien van hoogte en luchtruimte bepalingen

bevat, onverschillig het aantal personen, dat in de inrichting werkzaam is, en onverschillig ook of een krachtwerktuig of een oven wordt gebezigd.

Na dit te hebben vooropgezet, schijnen de voorschriften der artikelen geen verdere toelichting te behoeven, maar moge worden volstaan met een verwijzing naar de toelichting van de artt. 78—86. In art. 201 zijn onder 10 opgenomen de vlasbraakhokken en zwingelketen.

Art. 204. Het artikel komt behoudens eene wijziging voor in art. 12 L van het Arbeidsbesluit. De wijziging bestaat daarin dat het geval voorzien is, dat in een werklokaal geen daglicht kan worden geduld — men denke aan de donkere kamers in photographie-ateliers.

Artt. 205 *en* 206. Bij de bestrijding evenzeer als bij de voorkoming van beroepsziekten is de medewerking van den medicus niet alleen zeer wenschelijk, maar ook noodzakelijk. Dit geldt niet het minst waar gevaarlijke of schadelijke stoffen worden behandeld. De vatbaarheid voor schadelijke invloeden bij verschillende personen verschilt sterk en daaraan kan alleen tegemoet gekomen worden door geneeskundig onderzoek der personen. Dit onderzoek zal zich uitsluitend uitstrekken over jongens, meisjes en vrouwen, omdat voor vrouwelijke personen in de eerste plaats en ook voor jongens soms bepaalde werkzaamheden of verrichtingen in het bijzonder schadelijk zijn. Voor zooveel noodig zij verwezen naar art. 213, waar in één enkel bedrijf — de loodwitbereiding — ook een geneeskundig onderzoek van mannen is geregeld.

De voorschriften, in de artt. 205 en 206 vervat, zijn ontleend aan art. 2 onder 2 en aan art. 5, 2de lid van het Arbeidsbesluit. Het vroegere Arbeidsbesluit (Kon. besluit van 21 Januari 1897, *Staatsblad* n°, 46) bevatte in art. 2 een voorschrift, hetwelk den inspecteur van den arbeid de bevoegdheid toekende om overlegging binnen 4 weken te vorderen van eene geneeskundige verklaring, inhoudende dat eenig jeugdig persoon of eenige vrouw zonder bijzonder gevaar bepaalden arbeid kon verrichten. Kon dergelijke verklaring niet worden getoond, dan was het doen verrichten van arbeid door zoodanig persoon verboden. De ervaring opgedaan met dit voorschrift, is niet gunstig geweest. Bij toepassing toch was het gevaar groot, dat eenig persoon plotseling eene inrichting moest verlaten niet alleen, maar dat hij even plotseling het eenig bedrijf, dat hij geleerd had en waarin hij een voldoend loon kon behalen, moest vaarwel zeggen. Een niet goedgekeurd persoon stond op eens veelal aan broodsgebrek ten prooi. Ten einde aan dat zeer groote bezwaar tegemoet te komen is thans voorgeschreven een periodiek geneeskundig onderzoek opdat bijtijds maatregelen kunnen worden getroffen om dezen persoon

met andere werkzaamheden te belasten, zoodra blijkt, dat zijn gestel op den duur niet bestand zal blijken tegen sommige werkzaamheden.

Ingevolge de aangehaalde bepalingen van het Arbeidsbesluit is de medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie aangewezen voor het verrichten van het geneeskundig onderzoek en het afgeven van de verlangde verklaringen, Dit is gedaan omdat het wenschelijk is gebleken, dergelijke onderzoekingen te doen geschieden door een ambtenaar, die geregeld fabrieken en werkplaatsen bezoekt en bekend is met de ziekten, waaraan de daar werkzame arbeiders blootstaan.

Door den medisch-adviseur zal worden aangegeven op de volgens art. 205 uit te reiken verklaringen, hoelang deze van kracht zullen zijn. Daaromtrent een vasten tijd te noemen in de wet is niet raadzaam.

In de artikelen worden de werklokalen in twee categorieën onderscheiden. In de in art. 205 bedoelde werklokalen mogen geen jongens, meisjes en vrouwen werkzaam zijn tenzij het hoofd of de bestuurder in het bezit is van eene verklaring; in de werklokalen van art. 206 *kan* het overleggen van eene dergelijke verklaring worden gevorderd. Tegen dit laatste voorschrift bestaat geen bezwaar omdat in de daar bedoelde werklokalen het gevaar voor inwerking van schadelijke invloeden niet zoo groot is, dat een verplicht geneeskundig onderzoek noodig is. De medisch-adviseur bezoekt toch ook geregeld de in art. 206 bedoelde werklokalen en hij kan dus ingrijpen zoodra eenig verschijnsel zijn aandacht trekt.

§ 3. *Voorschriften ten behoeve alleen van mannen.*

Artt. 207—223. Voor de toelichting van deze artikelen wordt verwezen naar hetgeen is aangeteekend aan het begin der toelichting op het hoofdstuk en bij § 2.

Artt. 208 *en* 209. De artikelen verklaren een aantal bepalingen uit § 1, die slechts voor bepaalde fabrieken of werkplaatsen gelden, van toepassing op werklokalen, waarin ingevolge art. 67 uitsluitend mannen werkzaam mogen zijn.

Het beschikbaar stellen van overkleederen wordt alleen verplichtend gesteld voor de in art. 208 genoemde werklokalen, wanneer deze deel uitmaken van eene fabriek.

Bijzondere voorschriften ten aanzien van loodwitinrichtingen zijn in de volgende artikelen opgenomen.

Artt. 210—223. Ter beveiliging van de mannen, die werkzaam zijn in eene inrichting tot bereiding van loodwit, bevatten deze artikelen zeer strenge maatregelen. Een op verzoek van den ondergeteekende ingesteld onderzoek heeft aangetoond, dat ter

beveiliging van die mannen met geen minder ver reikende voorschriften kan worden volstaan.

Door een der inspecteurs van den arbeid werd de aandacht van den ondergeteekende erop gevestigd, dat het niet onwaarschijnlijk was, dat eene chronische loodintoxicatie reeds in haar aanvangsstadium zoude zijn te herkennen door het microscopisch onderzoek van het bloed en dit nog wel vóórdat zich eenig klinisch kenteeken der kwaal vertoont. Daarin werd aanleiding gevonden om den heer dr. J. E. G. VAN EMDEN, privaat-docent in de parasitologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden, uit te noodigen een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om chronische loodintoxicatie in haren aanvang te herkennen. Dr. VAN EMDEN verklaarde zich bereid het onderzoek te verrichten, waaraan ook door de adjunct-inspectrice van den arbeid, dr. KLEEREKOPER, werd deelgenomen.

Tal van werklieden, die in meerdere of mindere mate aan het gevaar van loodvergiftiging blootstonden, werden onderzocht. Zoo werden de werklieden van 5 loodwitfabrieken, van 1 metaalwarenfabriek, van 1 lood- en zinkpletterij, van 1 loodpletterij en fabriek van ijzer- en koperwaren, van 1 lakenspinnerij, -weverij en -ververij en bovendien een aantal schilders en letterzetters onderzocht.

Als resultaat van het gehouden onderzoek kan worden medegedeeld, dat proefondervindelijk is gebleken :

1°. dat het optreden van de basophil gekorrelde roode bloedlichaampjes een zeer fijn diagnostisch hulpmiddel oplevert om te herkennen of een persoon, die met lood in aanraking komt, dat metaal ook in het lichaam opneemt;

2°. dat het gehalte van het bloed van den persoon aan haemaglobine vooral wanneer bij herhaald onderzoek een vermindering daarvan wordt geconstateerd, als maatstaf kan dienen in hoeverre de onderzochte persoon reeds belangrijk heeft geleden ;

3°. dat daarnaast het zoeken van gekorrelde roode bloedlichaampjes van belang is omdat voor de practijk mag aangenomen worden, dat, waar anaemie samengaat met het optreden van roode bloedlichaampjes, de bloedarmoede veroorzaakt wordt door inwerking van het lood.

Het onder leiding van dr. VAN EMDEN ingestelde onderzoek heeft derhalve voor de practijk belangrijke resultaten opgeleverd. Aangezien onder de ambtenaren der arbeidsinspectie een medisch-adviseur is opgenomen en bovendien de adjunct-inspectrice van den arbeid, die den heer VAN EMDEN bij zijn onderzoek ter zijde stond, in staat is om het bloedonderzoek zelfstandig te verrichten, ligt het in de bedoeling van den ondergeteekende om de mannen, die in bedrijven werkzaam zijn, waar zij met lood in

aanraking komen, zooveel mogelijk aan een geregeld onderzoek te onderwerpen.

Afgescheiden van bovenbedoeld onderzoek heeft de vraag op welke wijze de arbeiders in de loodwitfabrieken het best tegen de nadeelige invloeden van het loodwit waren te beveiligen eigenlijk van den aanvang de arbeidsinspectie bezig gehouden. Niet dan met de grootste moeite gelukte het bepaalde feiten te verzamelen, die een indruk konden geven omtrent de gevolgen, die de arbeid in de hierbedoelde inrichtingen op de arbeiders uitgeoefend had. Die feiten zijn nu bij gelegenheid van het onderzoek van dr. VAN EMDEN aangevuld. Naar het gevoelen van de betrokken ambtenaren der arbeidsinspectie is de toestand der arbeiders in de inrichtingen tot bereiding van loodwit zeer ongunstig en steekt die bepaald af bij den toestand van andere arbeiders. Deze meening wijkt trouwens in geen enkel opzicht af van het gevoelen van hen, die elders van hun gevoelen ter zake deden blijken.

Met het oog daarop bestaat er alleszins aanleiding om ter beveiliging van de personen, die in de inrichtingen tot bereiding van loodwit werkzaam zijn, zeer strenge voorschriften vast te stellen.

In art. 211 is een voorschrift opgenomen met betrekking tot het beschikbaar stellen van overkleederen, hetwelk veel verder gaat dan het bepaalde in art. 118. Het loodwitstof is zoo schadelijk, dat voor elken man tweemaal per dag een schoon overkleed ter beschikking moet worden gesteld. Art. 212 waakt, dat de kleeren, die worden afgelegd voordat de arbeiders de werklokalen binnengaan, zullen geborgen kunnen worden in eene geschikte gelegenheid, waarin echter uit den aard der zaak niet de overkleederen geborgen mogen worden. Ook worden meer badgelegenheden voorgeschreven dan in art. 139 is bepaald.

In de artt. 214-216 worden het geneeskundig onderzoek en de naar aanleiding daarvan af te geven verklaringen geregeld. Vooreerst moge voor de toelichting der artikelen worden verwezen naar hetgeen bij de artt. 205 en 206 is aangeteekend. Voorts moet het navolgende worden opgemerkt.

Kon de in art. 205 bedoelde verklaring geldig worden verklaard voor den tijd, die de door den Minister aan te wijzen geneeskundige meent te moeten bepalen, bij de hier bedoelde verklaring is zulks anders. Zooals reeds werd medegedeeld ligt het in de bedoeling om de verklaringen van art. 205 te doen afgeven door den medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie. Zulks kan daar zonder bezwaar geschieden. In de inrichtingen tot bereiding van loodwit wordt evenwel slechts voor een deel eene vaste bevolking aangetroffen. Een belangrijk deel der fabrieksbevolking wisselt bijna bij den dag. Eerst wanneer een man eenige dagen werkloos heeft rondgeloopen komt hij er toe om voor eenigen tijd in de hier bedoelde inrichtingen te gaan arbeiden. Kennis of handigheid worden van den arbeider niet gevorderd. In verband

met de gedurige wisseling van het arbeidende personeel moet wel een ter plaatse gevestigd medicus het eerste onderzoek van hen, die het voornemen hebben in de inrichting te gaan werken, op zich nemen. Eene door dien medicus af te geven verklaring geldt nimmer voor langer dan 14 dagen. Eens in de 14 dagen moet dus de bevolking der inrichting geneeskundig worden onderzocht. Heeft het eerste onderzoek steeds plaats door een ter plaatse gevestigd geneeskundige, ook het volgend onderzoek kan door dezen worden ingesteld. In verband met de omstandigheid, dat verschijnselen van loodvergiftiging vrij spoedig kunnen optreden, is er voorts voor gezorgd, dat alle verklaringen vervallen wanneer de medisch-adviseur bij de arbeidsinpectie zich aan de inrichting aanmeldt. Dit strenge voorschrift reeds is noodzakelijk ten einde te voorkomen, dat personen, die sporen van loodvergiftiging vertoonen, zich — met of zonder medeweten of zelfs aansporing van den patroon — tijdig zouden verwijderen, zich aan het oog van den medisch-adviseur zouden onttrekken en dus nog een aantal dagen het schadelijke werk zouden kunnen verrichten. Natuurlijk kan een plaatselijke medicus niet worden uitgenoodigd om op geregelde of ongeregelde tijden de inrichtingen te bezoeken en moet dit wel uitsluitend aan den medisch-adviseur worden opgedragen. Het is intusschen duidelijk, dat het onderzoek, dat laatstbedoelde ambtenaar in de inrichting komt instellen, niets heeft uit te staan met wat zoude kunnen gelijken op contrôle op het door den plaatselijken medicus verrichte onderzoek. Van dergelijke contrôle kan te minder sprake zijn waar de plaatselijke medicus door den Minister wordt aangewezen.

Van zeer groot belang is het, dat de arbeiders in inrichtingen tot loodwitbereiding zich behoorlijk voeden. Melk en vette spijzen zijn in het bijzonder aan te bevelen. Niet alleen wordt door behoorlijke voeding het weerstandsvermogen van den arbeider aanmerkelijk vermeerderd, maar wanneer de maag gevuld is wordt het lood minder gemakkelijk geresorbeerd. In verband hiermede is art. 217 opgenomen.

Het is raadzaam, dat een persoon, die behoorlijk bekend is met het geheele bedrijf, tegenwoordig zij bij de werkzaamheden, die het meeste gevaar opleveren. Welke werkzaamheden ten deze worden bedoeld kan niet worden vastgelegd in de wet. Alleen kan worden medegedeeld, dat het ledigen der zoogenaamde oxydeerkamers zeker als een zeer gevaarlijk werk moet worden aangemerkt.

Ten einde bekend te geraken met het aantal en de namen der personen, die hetzij geregeld, hetzij af en toe werkzaam zijn in eene inrichting tot bereiding van loodwit, wordt voorgeschreven, dat een register moet worden aangelegd. Wenschelijk is het, dat elke arbeider in het register mededeele of hij reeds in eene andere inrichting tot bereiding van loodwit werkzaam was enz. Ook is het register bestemd om aan den medisch-adviseur de gelegenheid

te geven aanteekeningen te plaatsen over het laatst gehouden geneeskundig onderzoek.

TWEEDE AFDEELING.

VAN BEVEILIGING BIJ DEN ARBEID BUITEN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

§ 1. *Voorschriften ten aanzien van winkels en apotheken.*

Artt. 225—227. Voor de toelichting van deze artikelen wordt in de eerste plaats verwezen naar het algemeene deel dezer Memorie onder VII. Tot verdere toelichting diene het navolgende.

In de artikelen is sprake niet van arbeiders maar van bedienend personeel. Dit is een gevolg van het in de wet gevolgde systeem. Als arbeider toch beschouwt de wet ieder, die arbeid verricht. Ook de patroon — dus het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel — wordt volgens de wet als arbeider aangemerkt. Waarom zulks is geschied, wordt bij de toelichting van art. 266 uiteengezet. Bij de bescherming, die aan het winkelpersoneel wordt verleend, kan echter, naar het den ondergeteekende voorkomt, het hoofd of de bestuurder veilig buiten rekening worden gelaten. Een patroon van een winkel toch, die overtuigd is van de noodzakelijkheid om het winkelpersoneel zooveel mogelijk gelegenheid te geven om te zitten, zal wel zorgen, dat ook voor hem zelven een zetel ter beschikking staat. Een patroon echter, die het verschaffen van gelegenheid tot zitten aan het winkelpersoneel beschouwt als eene ziekelijke uiting van eene zucht om te beschermen hen, die zeer goed voor zichzelf kunnen zorgen, en die dan ook zelf van een gelegenheid tot zitten geen gebruik belieft te maken, zoude door de wet wel gedwongen kunnen worden om voor zich zelven een zitgelegenheid in den winkel te plaatsen, maar de wet zoude toch niet kunnen bereiken, dat de zetel ook ten aanzien van den patroon aan zijne bestemming voldeed.

Ten einde nu den patroon niet mede te begrijpen onder de personen, die de wet in deze artikelen wil beschermen, wordt van „bedienend personeel" gesproken.

In de tweede plaats is in deze artikelen naast den winkel sprake van de apotheek. Toegelicht werd reeds (bij art. 14 onder *a* en *b*), dat al wat het ontwerp bepaalt ten aanzien van winkels, niet van toepassing kan zijn op apotheken. Met name de voorschriften, die den arbeidsduur beperken, bleken niet te kunnen gelden ten aanzien van apotheken. Met de gelegenheden om te zitten staat de zaak intusschen anders. In de apotheken evenzeer als in winkels kunnen zich de bezwaren van langdurig staan voordoen. Daarom zijn de bepalingen dezer artikelen daarop van toepassing gemaakt.

§ 2 *Voorschriften ten aanzien van het laden en het lossen van schepen.*

Art. 228. Reeds op bladz. 12 werd opgemerkt, dat de redactie van het artikel het mogelijk maakt om eischen te stellen aan de werktuigen, gereedschappen en voorwerpen, die in gebruik zijn bij het laden of lossen van schepen, maar dat daarnaast evenzeer voorschriften zouden kunnen gegeven worden met betrekking tot verlichting zoowel van het terrein, waar wordt gewerkt of dat betreden moet worden in verband met de werkzaamheden, als van het ruim van het schip, waarin wordt geladen, of waaruit wordt gelost. Voorts zullen voorschriften kunnen worden gegeven omtrent het dicht houden van luikhoofden, het laden van de hijschbakken, den toestand van loopplanken en den vloer, het aanbrengen van leuningen bij trappen langs de kaden en bij hoeken der kademuren, het behoorlijk verzonken zijn van de rails voor de spoorwegwaggons, die langs zij van het schip komen. Intusschen zal ook in den algemeenen maatregel kunnen worden bepaald, dat bij het laden of lossen een maximum arbeidsduur niet zal mogen worden overschreden. Het stellen van bepalingen dienaangaande is soms het beste middel om ongevallen te voorkomen.

Al deze voorschriften kunnen althans nu niet in de wet worden opgenomen. Evenmin kan daarin worden aangeduid op welke schepen de te ontwerpen voorschriften betrekking zullen behooren te hebben. Ten einde omtrent al die punten de noodige voorlichting te ontvangen van deskundigen is het noodige verricht om tot de samenstelling van eene commissie te geraken.

Uit den aard der zaak kan de algemeene maatregel niet op den gewonen tijd in werking treden. In verband daarmede is het tweede lid van art. 228 opgenomen. Waar aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten te bepalen welke voorschriften zullen moeten worden inachtgenomen bij het laden of het lossen van in den maatregel aan te wijzen schepen, kan de wet niet bepalen op welken persoon de verplichting behoort te rusten om te zorgen voor de naleving der gestelde voorschriften. In verband daarmede is art. 253 opgenomen.

Voorts wordt verwezen naar de artt. 264 en 421.

Art. 229—231. Wanneer in den algemeenen maatregel zal zijn vastgesteld aan welke eischen de werktuigen, gereedschappen en voorwerpen, in gebruik bij het laden of lossen van schepen, zullen moeten voldoen dan kan daarmede nog geenszins worden volstaan. Wanneer toch eenig toestel gevaar blijkt op te leveren is het niet voldoende, dat proces-verbaal worde opgemaakt, maar dan moet ook de mogelijkheid bestaan, dat het gebruik van het toestel worde belet. Voordat echter kan worden beoordeeld of een toestel gevaar oplevert zal veelal eene beproeving en steeds een onderzoek daar-

van noodig zijn. Aan de met het toezicht op de hier bedoelde voorschriften belaste ambtenaren moet in verband hiermede eene vrij groote bevoegdheid worden toegekend. Die bevoegdheid behoort zelfs zoo ruim te zijn, dat wanneer een werktuig, gereedschap of voorwerp bij verder gebruik dadelijk gevaar zou opleveren het verder gebruik daarvan onvoorwaardelijk moet zijn verboden. Ten deze kan niet met minder ver gaande bevoegdheid worden volstaan dan ook aan de ambtenaren van het stoomwezen toekomt ingeval zij een stoomtoestel vinden, hetwelk dadelijk gevaar kan opleveren. (Art. 22 tweede lid der Stoomwet). Wel is waar kan volgens de Stoomwet de ambtenaar niet zelf verzegelen en moet hij daartoe de tusschenkomst inroepen van den burgemeester, maar waar de burgemeester eenvoudig heeft te verzegelen wanneer hem dit door den ambtenaar wordt gevraagd, daar reikt metterdaad de bevoegdheid van den ambtenaar van het stoomwezen niet minder ver dan de bevoegdheid, welke het ontwerp den ambtenaar toekent.

Het ligt in de bedoeling van den ondergeteekende om het hierbedoelde toezicht voor een deel althans te doen uitoefenen door ambtenaren, die in rang zullen gelijkstaan met de tegenwoordige opzichters van den arbeid. Aan die ambtenaren zal de bevoegdheid moeten worden toegekend om toestellen te beproeven en te onderzoeken en het verder gebruik der toestellen te verbieden. Intusschen kan het oordeel van de bedoelde ambtenaren niet steeds beslissend zijn, maar behoort gelegenheid te worden gegeven om — tenzij het een geval betreft, waarin onmiddellijk gevaar dreigt — daarvan in beroep te komen bij eene hoogere autoriteit. Waar het ontwerp in art. 370 tweede lid de regeling van den werkkring en de bevoegdheden der ambtenaren, die een behoorlijke uitvoering der wet zullen hebben te bevorderen, aan een algemeenen maatregel van bestuur overlaat, kan ten deze wel niet anders worden gedaan dan eveneens bij algemeenen maatregel te doen bepalen al hetgeen in art. 229 onder *a—d* is opgesomd.

Art. 232. Uit den aard der zaak moeten de met toezicht belaste ambtenaren toegang hebben tot de schepen, die ingevolge art. 228 bij algemeenen maatregel zullen worden aangewezen. Intusschen kan daarmede niet worden volstaan, maar moet ook toegang gegeven worden tot alle schepen, met uitzondering van oorlogsschepen, ten einde te kunnen nagaan of eenig bepaald schip al of niet valt onder de ingevolge art. 228 aangewezene. Ook dient den ambtenaren de toegang vrij te staan tot de laad- en losplaatsen, alsmede tot de plaatsen, waar de in dien maatregel genoemde toestellen worden opgeborgen of plegen te worden opgeborgen. Een daartoe strekkend voorschrift behoort opgenomen te worden in de wet, omdat deze dan tevens straf kan bepalen op overtreding van het voorschrift.

HOOFDSTUK V.

Bepalingen van bijzonderen aard.

§ 1. *Bepalingen die betrekking hebben op het derde en het vierde hoofdstuk.*

Artt. 233 *en* 234. Een aantal voorschriften uit paragraaf 1 van hoofdstuk IV zal — wanneer die voorschriften te gelijk met het in werking treden van de wet bindende zullen zijn voor alle inrichtingen, onverschillig of deze voor of na dat tijdstip in werking zijn gebracht — tot gevolg hebben, dat een zeer groot aantal inrichtingen gesloten zal moeten worden. Velen van de bedoelde voorschriften zullen in tal van inrichtingen niet alleen eene *verbouwing* maar inderdaad een *ombouw* noodzakelijk maken. Behalve dit is in vele plaatsen — men denke aan toestanden als te Amsterdam, waar met de ruimte gewoekerd moet worden — aan verbouwing eenvoudig niet te denken. In menige fabriek of werkplaats is geen plekje te missen, hetzij voor het veranderen van eene trap, hetzij voor het aanbrengen van een schaftlokaal, eene kleedkamer, eene gelegenheid om kleederen op te hangen enz.

Met het oog op soortgelijke bezwaren heeft het Veiligheidsbesluit in tal van voorschriften bepaald, dat het daarin bepaalde slechts geldt voor inrichtingen, op of na 1 Januari 1897 in werking gebracht. Datzelfde beginsel is in het ontwerp gevolgd. Het is een eisch van billijkheid, dat op soortgelijke wijze worde gehandeld met inrichtingen, voor welke ingevolge de Veiligheidswet geen eischen golden omdat zij niet behoorden tot de fabrieken en werkplaatsen, terwijl het ontwerp wel eischen aan haar stelt.

Het stellen van een bepaald voorbeeld zal de bedoeling nader doen uitkomen.

In het Veiligheidsbesluit wordt voor eene sigarenmakerij een eisch gesteld met betrekking tot de vrije luchtruimte, die voor elken arbeider aanwezig moet zijn. De eisch wordt gesteld op 6 of 7 M^3. naar gelang de sigarenmakerij al of niet op 1 Januari 1897 in werking was. Die eischen zijn alleen gesteld voor sigarenmakerijen met 10 of meer arbeiders. In het ontwerp worden sigarenmakerijen met 5 personen onder de fabrieken gerangschikt. Op die sigarenmakerijen zouden dus de voorschriften met betrekking tot het aantal arbeiders, hetwelk in de werklokalen werkzaam mag zijn, van toepassing zijn. Aangenomen nu, dat de wet op 1 Juli 1905 in werking treedt, dan zou de eisch van 7 M^3. luchtruimte per arbeider gelden voor de kleine sigarenmakerijen, die opgericht zijn na 1 Januari 1897, terwijl op de vóór dien dag opgerichte kleine sigarenmakerijen de eisch van 6 M^3. toepasselijk zoude zijn. Dit zou niet logisch zijn. De vraag, of de eisch van 7 dan wel die van 6 M^3. zal gelden, moet afhankelijk zijn van deze

andere vraag, of de inrichting al of niet vóór het in werking treden der wet in werking was.

Uitgaande van de boven aangeduide beschouwingen worden in de artt. 233 en 234 twee gevallen onderscheiden.

Afdeeling I van hoofdstuk IV van het ontwerp bevat in een aantal artikelen eischen, alleen geldende voor inrichtingen, welke na 1 Januari 1897 in werking zijn gebracht. Waar het betreft die eischen toe te passen op inrichtingen, welke volgens de Veiligheidswet geen fabrieken of werkplaatsen waren, zullen daarvoor alleen in aanmerking komen de inrichtingen, in werking gebracht na het in werking treden dezer wet (art. 233).

Komen in die afdeeling eischen voor, verschillend naar gelang de inrichtingen vóór of niet vóór 1 Januari 1897 in werking werden gebracht, dan zullen de strengere eischen slechts gelden voor inrichtingen, welke volgens de Veiligheidswet geen fabrieken of werkplaatsen waren, indien zij na het in werking treden dezer wet in werking zijn gebracht. Zijn zij vóór dat tijdstip in werking gebracht, dan zijn op deze categorie van inrichtingen de minder strenge eischen van toepassing.

In de artikelen is geen sprake van de Veiligheidswet; getracht is een zoodanige redactie te bezigen, dat geen verwijzing noodig is naar eene wet, die door het bepaalde in art. 441 zal ophouden te gelden wanneer het ontwerp in werking zal treden.

Art. 235. In het algemeene deel dezer Memorie werd medegedeeld, dat voorschriften van het Arbeids- en het Veiligheidsbesluit in dit ontwerp waren opgenomen. Daarbij werd niet voorbijgezien, dat de wetenschap en de techniek vorderingen kunnen en zullen maken, dat nieuwe takken van bedrijf kunnen en zullen ontstaan en werd dus ook de noodzakelijkheid ingezien, dat de arbeidswetgeving daarmede gelijken tred zoude moeten kunnen houden. Uit den aard der zaak kunnen voorschriften, die in dergelijke veranderde omstandigheden noodig zullen blijken, bij de wet worden vastgesteld, maar de bescherming der arbeiders kan niet steeds op het tot stand komen van eene wet wachten. Daarom behoort aan het uitvoerend gezag de bevoegdheid te worden toegekend om de noodig gebleken voorzieningen te treffen. Waar de behoefte aan nieuwe voorschriften zich in den regel zal doen gevoelen bij nieuwe toestanden, bijv. bij het ontstaan van nieuwe takken van bedrijf, is voorloopig regeling bij algemeenen maatregel van bestuur bovendien aangewezen.

Artt. 236—246. In art. 7 der Veiligheidswet — en in verband daarmee staat art. 22 van het Veiligheidsbesluit — wordt den inspecteur van den arbeid de bevoegdheid gegeven om ten aanzien van een groot aantal bepalingen van genoemd besluit en eveneens, wanneer naar zijn oordeel het daar bepaalde niet of niet voldoend wordt nageleefd, aan hoofden of bestuurders nadere voor-

schriften te geven. Die bepaling heeft, naar den ondergeteekende is gebleken, zeer goed gewerkt. In de eerste plaats kan de bevoegdheid om nadere voorschriften te geven niet worden gemist. Waar het de plicht is van den Staat om den arbeider te beschermen door het vaststellen van voorschriften, waaraan hoofden en bestuurders van bepaalde inrichtingen zullen hebben te voldoen, en waar langzamerhand daarbij in tal van details moet worden getreden, omdat de productie zich dagelijks ontwikkelt en vooruitgaat, daar kan onmogelijk voor *alle* gevallen hetzelfde voorschrift worden gegeven. Niemand ontkent, dat veelal in werklokalen het aanbrengen van stofafzuigers noodzakelijk is, maar niemand zal beweren, dat een algemeen bindend voorschrift, aangevende wanneer die afzuigers moeten worden aangebracht en hoe zij moeten worden ingericht, zoude zijn vast te stellen. Wanneer dergelijke regelingen niet *algemeen* voor alle gevallen getroffen kunnen worden, dan moet voor elk bijzonder geval toch een regeling te treffen zijn. Er moet een macht zijn, die beslist of een als stofafzuiger bedoeld toestel inderdaad in staat zal zijn het stof af te zuigen, dan wel of het niet anders vermag dan onnoodig het stof in het werklokaal te verplaatsen. Voor zooveel noodig moge worden opgemerkt, dat het hier omschreven geval zich herhaaldelijk in de practijk heeft voorgedaan. In dergelijk geval moet een deskundig ambtenaar de bevoegdheid hebben om aan te geven wat zal behooren te geschieden. Misbruik van de aan de inspecteurs gegeven bevoegdheid is niet te vreezen. Bovendien is in ruime mate aan belanghebbenden de gelegenheid gegeven in beroep te komen. Trouwens, voorbijgezien moet niet worden, dat sedert ruim 5 jaren ingevolge de Veiligheidswet door de inspecteurs tal van voorschriften gegeven zijn en dat daartegen slechts betrekkelijk zelden in beroep is gekomen.

De bestaande bepalingen zijn dan ook in het ontwerp overgenomen.

Gewaarborgd is, dat het hoofd of de bestuurder kan verlangen een voorschrift schriftelijk en gedagteekend te ontvangen. Met het oog op zijne bevoegdheid om in beroep te komen, is het bezit van zulk een schriftelijk stuk voor hem van belang.

In de artt. 241 en 242 is eene afwijking opgenomen van hetgeen thans geldt. Ingevolge de Veiligheidswet is het uitsluitend de inspecteur van den arbeid, die voorschriften kan geven. Waar de taak van de inspecteurs zoo zeer wordt uitgebreid door de wet, gaat het niet aan alleen hem de bevoegdheid tot het geven van voorschriften toe te kennen. De wet zou dan niet behoorlijk kunnen worden nageleefd. Een van beide toch zal geschieden bij gemis van de bevoegdheid om ook door adjunct-inspecteurs voorschriften te doen geven. Het onder de bevelen van den inspecteur werkzame personeel zal op inspectie bevinden, dat eenig voorschrift moet worden gegeven; het zal daarvan rapport uitbrengen aan den inspecteur en dan zal deze òf zelf overal dienen na te gaan

of er inderdaad termen aanwezig zijn tot het geven van een voorschrift òf hij zal na het rapport zonder meer een voorschrift uitvaardigen. Het eerste legt den inspecteur eene onmogelijke taak op, terwijl het tweede geval zeker niet wenschelijk is. Beter komt het den ondergeteekende voor, de verantwoordelijkheid te doen rusten op den adjunct-inspecteur, maar de bevoegdheid aan het hoofd of den bestuurder toe te kennen om bij den inspecteur in beroep te komen. Uit den aard der zaak zal nog van de beslissing van den inspecteur beroep op den Minister open staan. Wanneer wordt gevreesd, dat overdreven of misplaatste ijver den adjunct-inspecteur zoude kunnen leiden tot het geven van te veel voorschriften, dan moge daartegenover worden gesteld, dat juist de wetenschap, dat de verantwoordelijkheid voor het gegeven voorschrift op hem drukt, hem van te spoedig ingrijpen zal weerhouden. Trouwens het ligt in de bedoeling om slechts aan dien adjunct-inspecteur de bevoegdheid toe te kennen om voorschriften te geven, die de daarvoor noodige tact blijkt te bezitten.

In den ingevolge art. 370 uit te vaardigen algemeenen maatregel van bestuur stelt de ondergeteekende zich voor dit punt in den hier aangegeven zin te regelen.

Artt. 247 *en* 248. Geheel overeenkomstig de bepalingen der Veiligheidswet en van het Arbeidsbesluit geeft het ontwerp aan den Minister de bevoegdheid om van bepaalde artikelen vrijstelling te verleenen, eene bevoegdheid, welke tot vermijding van groote hardheid en onbillijkheid onmisbaar is.

Ten aanzien van de in artikel 248 opgenomen termijnen moge worden opgemerkt, dat daarbij rekening is gehouden met hetgeen ten aanzien van die vrijstellingen thans geldt. De termijn, opgenomen in het eerste lid van art. 248 is gesteld op 1 Januari 1912, omdat de mogelijkheid moet bestaan in sommige, bezwaarlijk in de wet te omschrijven, gevallen eene vrij langdurige vrijstelling te verleenen. Zulks is ook geschied in art. 26, derde lid der Veiligheidswet. Ten aanzien van een aantal bepalingen is daar zelfs de mogelijkheid gelaten om voor een tijdperk van tien jaren vrijstelling te verleenen.

In het ontwerp moet dus een vrij ruime termijn worden gesteld; behoudens het bepaalde in het tweede lid van art. 248 kan daarmede in hoofdzaak worden volstaan. Door zoo te handelen wordt niet eenvoudig bestendigd wat nu bestaat krachtens de Veiligheidswet. Wordt toch ten aanzien van de inrichtingen, waarvoor nu al of niet vrijstelling kan worden verleend, precies hetzelfde bepaald als hetgeen thans voor haar geldt, dan zoude eene zoo ingewikkelde indeeling in tal van gevallen moeten worden opgenomen, dat daarin slechts na gezette studie voor enkelen de weg zoude zijn te vinden. Ten einde nu niet eene dergelijke onbruikbare regeling in de wet op te nemen, komt het den ondergeteekende beter voor, dat aan den Minister eene vrij ruime

bevoegdheid worde toegekend, ten einde naar omstandigheden te kunnen handelen.

Het tweede lid van art, 248 bevat eene regeling die overgenomen is uit art. 9 van het Arbeidsbesluit.

Artt. 249—253. In deze artikelen wordt geregeld de aansprakelijkheid van hoofden of bestuurders. Voor de toelichting van die artikelen meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar hetgeen met betrekking daarmede in het algemeene deel dezer toelichting is opgemerkt. Voorts kan het navolgende worden aangeteekend.

In art. 249 is uitsluitend sprake van de aansprakelijkheid van het hoofd of den bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of eenen winkel voor den toestand, waarin zich *zijne* inrichting bevindt.

In tal van artikelen worden eischen gesteld, waaraan hetzij alle, hetzij sommige werklokalen moeten beantwoorden. Als voorbeeld wordt verwezen naar art. 79, waar wordt bepaald, dat de gemiddelde hoogte ten minste 3 M. moet bedragen. In andere artikelen worden geen eischen gesteld maar verplichtingen opgelegd; dit is het geval bijv. in art. 149, waarin wordt omschreven wanneer goed drinkbaar water behoort te worden verschaft. Met het oog op dat verschil in redactie is in art. 249 onderscheiden in de gevallen genoemd onder *a* en *b*.

In art. 252 komt een voorschrift voor, hetwelk nadere toelichting vereischt. Het gaat naar de meening van den ondergeteekende te ver om hem, die geheel alleen in eene werkplaats werkzaam is, altijd aansprakelijk te stellen voor de naleving van de bepalingen, die met betrekking tot zijne werkplaats zijn gesteld.

Ingevolge het bepaalde in art. 251 zal de werkuitgever aansprakelijk kunnen zijn voor de naleving van een aantal eischen, wanneer de alleen werkende persoon voor dien werkuitgever huisarbeid verricht. Ten aanzien van den huisarbeid, die ingevolge art. 76 ongeoorloofd zal zijn verklaard, zal geen verantwoordelijkheid rusten op hem, die te huis geheel alleen werkt; zijn werkuitgever zal hebben te zorgen, dat in of ten behoeve van zijn bedrijf geen arbeid worde verricht, welke ingevolge art. 76 is verboden. Met betrekking tot den geoorloofden huisarbeid moet worden onderscheiden. Is de alleen werkende persoon aan te merken als hoofd of bestuurder van eene werkplaats en werkt hij voor meer dan één werkuitgever, dan zal hij zelf aansprakelijk zijn, terwijl anders de aansprakelijkheid op den werkuitgever zal rusten.

Mocht het gevolg van de regeling, die in de artt. 251 en 252 is neergelegd, zijn, dat tal van werkzaamheden niet meer als dusver in huisarbeid, maar in bepaald daarvoor ingerichte gebouwen, werden verricht, dan zoude de ondergeteekende zich daarin zeer verheugen. Huisarbeid toch geeft veelal aanleiding tot exploi-

tatie — het werd in het algemeene deel dezer toelichting reeds herinnerd — van vrouw en kinderen en zij wordt meestal uitgeoefend onder voor de werklieden meest ongunstige omstandigheden. Niet alleen, dat vrouw en kinderen in den regel moeten meewerken om den arbeider een voldoend loon, hetwelk meestal stukloon is, te doen verkrijgen, maar de woonkamer van den arbeider voldoet niet zelden in het geheel niet aan zeer lage eischen, welke aan een werklokaal moeten worden gesteld.

In art. 249 is niet met even zoovele woorden bepaald, dat het hoofd of de bestuurder de nadere voorschriften heeft in acht te nemen, welke hem door den bevoegden ambtenaar zijn gegeven, omdat die verplichting volgt uit de artt. 236 en 237.

Art. 253. Voor de toelichting van dit artikel wordt verwezen naar hetgeen bij art. 228 werd aangeteekend.

§ 2. *Van het oprichten van fabrieken of werkplaatsen.*

Artt. 254-257. De artikelen zijn ontleend aan de artt, 2—5 der Veiligheidswet. Voor zoover die artikelen zijn toegepast, hebben zij eene zeer goede uitwerking gehad. Te betreuren is het echter, dat hoofden en bestuurders van fabrieken, alvorens tot oprichting of uitbreiding hunner inrichting of zelfs alvorens tot vaststelling van bouwplannen over te gaan, niet dan zelden het bouwplan aan de beoordeeling van den inspecteur onderwerpen.

De ondergeteekende kan slechts herhalen hetgeen reeds herhaaldelijk in de verslagen van de inspecteurs is opgemerkt, dat het verband, hetwelk door de wet van 4 September 1896 (*Staatsblad* n°. 152) is gelegd tusschen de oude Hinderwet en Veiligheidswet, uitnemend heeft gewerkt. De ervaring bewijst, dat min of meer elke inrichting, die onder de Hinderwet valt, om een zeker aantal jaren wordt uitgebreid of vernieuwd, zoodat eene nieuwe vergunning van het gemeentebestuur noodzakelijk is. Doordat nu de inspecteur van den arbeid de stukken voor dergelijke uitbreiding of vernieuwing van alle belangrijke inrichtingen — voor zoover deze namelijk onder de Veiligheidswet vallen — in handen krijgt, kan hij juist ten tijde, dat de industrie het best in staat is om verbetering aan te brengen, met vrucht aandringen op het treffen van de noodige maatregelen in het belang der arbeiders. Met het oog op het bovenstaande zal dan ook eene wijziging in de Hinderwet zóó tijdig dienen te worden aangebracht, dat die wijziging niet later in werking trede dan dit ontwerp.

In art. 255 zijn onbeteekenende verbeteringen aangebracht, die geen toelichting schijnen te behoeven.

§ 3. *Van aangiften van fabrieken en werkplaatsen.*

Art. 258—262. Behoudens art. 260 zijn deze artikelen ontleend aan de artt. 13, 27 en 14 der Veiligheidswet.

Opneming der artt. 258, 259, 261 en 262 is noodig, ten einde de ambtenaren bekend te maken met de aanwezigheid van fabrieken en werkplaatsen en hun eenige gegevens daarover te verschaffen. Die voorschriften zijn min of meer ongewijzigd uit de Veiligheidswet overgenomen met dit voorbehoud nochtans, dat naast krachtwerktuigen in art. 258 ook van ovens wordt gewaagd, en dat het ontwerp van de naleving van het voorschrift vrijstelt het hoofd of den bestuurder der inrichting, die zijn bedrijf uitoefent zonder hulp van anderen. De opgave wordt ingezonden aan den burgemeester, die, na er aanteekening van te hebben gehouden, haar aan den ambtenaar der inspectie zendt. Aan inzending aan den burgemeester schijnt de voorkeur gegeven te moeten worden boven inzending aan den inspecteur, omdat de burgemeester, als beter ter plaatse bekend, beter in staat is toe te zien op de naleving der verplichting.

In art. 260 is een voorschrift opgenomen, dat in de Veiligheidswet niet voorkomt, maar waaraan in de practijk herhaaldelijk behoefte is gevoeld. De ambtenaren der inspectie toch ontvangen mededeeling van het in werking brengen of hebben van eene inrichting, maar van de opheffing, de verplaatsing of het afbranden der inrichting ontvangen zij geen bericht. Toch wordt op het ontvangen ook van zoodanige kennisgeving ten hoogste prijs gesteld. Menige reis — men denke aan eene zeer afgelegen inrichting, die slechts na eene kostbare reis is te bereiken — wordt aan de ambtenaren van het toezicht bespaard, wanneer zij vernemen welke inrichtingen niet meer in werking zijn.

§ 4. *Van aangiften van ongevallen.*

Artt. 263—265. Deze artikelen betreffen de verplichting tot het kennisgeven van ongevallen. In de Veiligheidswet wordt dat onderwerp geregeld in art. 12. Zonder meer kan dat voorschrift niet in het ontwerp worden opgenomen, omdat ook de Ongevallenwet 1901 in art. 61 de verplichting aan werkgevers oplegt om van ongevallen kennis te geven. Indien de aangifte van het ongeval ingevolge de Ongevallenwet 1901 plaats heeft gehad, is het niet noodig den werkgever te verplichten nog een tweede kennisgeving te doen inzenden, vermits de inspecteur kennis krijgt van een plaats gehad hebbend ongeval ingevolge het laatste lid van art. 61 der Ongevallenwet 1901. In het ontwerp is gezorgd dat de inspecteur van elk ongeval eene kennisgeving ontvangt, tijdig genoeg dat een behoorlijk onderzoek naar aanleiding van het ongeval plaats kan hebben zoodat hij dus in staat is te be-

oordeelen, welke maatregelen tot het keeren van bedrijfsgevaar wenschelijk zijn.

In art. 12 der Veiligheidswet wordt de verplichting tot het doen van kennisgevingen van ongevallen opgelegd aan het hoofd of den bestuurder van eene inrichting, waarin eenige tak van fabrieks- of handwerksnijverheid wordt uitgeoefend. In dat artikel kan uit den aard der zaak niet gesproken worden van de hoofden of bestuurders van „fabrieken of werkplaatsen", omdat aan die uitdrukking in art. 1 der Veiligheidswet eene beperkte beteekenis was toegekend. In het ontwerp is aan het begrip „werkplaats" eene zeer ruime beteekenis gehecht. Zonder bezwaar kan in verband daarmede de verplichting tot het doen der kennisgevingen worden gelegd op de hoofden of bestuurders van „fabrieken en werkplaatsen". Daarnaast zijn nog de winkels genoemd ten einde de arbeidsinspectie materiaal te verschaffen om te beoordeelen of te zijner tijd beveiligingsmaatregelen ook voor winkels behooren te worden vastgesteld.

In art. 264 is eene regeling opgenomen met betrekking tot de ongevallen, die bij het laden of lossen van de ingevolge art. 228 aangewezen schepen plaats hebben.

HOOFDSTUK VI.

Van bescherming van den arbeid door beperking van arbeidsduur.

Art. 266. Ingevolge art. 1 worden werkzaamheden, verricht door het hoofd of den bestuurder van een bedrijf, aangemerkt als arbeid en dientengevolge is dan ook het hoofd of de bestuurder te beschouwen als arbeider. Het gevolg daarvan is, dat de beveiligingsvoorschriften, opgenomen in hoofdstuk IV, zich ook uitstrekken over het hoofd of den bestuurder. Daartegen is — daargelaten het geval, hetwelk in art. 252 eene regeling vond — geen bezwaar. De Veiligheidswet doet trouwens niet anders. Ook zij beschouwt het hoofd of den bestuurder als arbeider, vermits zij geene uitzondering maakt en alleen spreekt van personen, die in de fabriek of werkplaats plegen te verblijven.

Eene andere vraag is echter of de voorschriften met betrekking tot den arbeidsduur ook toepasselijk moeten zijn op het hoofd of den bestuurder. Daarop meent de ondergeteekende ontkennend te moeten antwoorden. Beperking van arbeidsduur is noodzakelijk, omdat de arbeiders economisch te zwak staan om in dat opzicht bij het sluiten van dienstcontracten te bedingen, wat voor hen noodzakelijk is. Waar die afhankelijkheid echter ontbreekt, schijnt voor het beperken van den arbeidsduur geen aanleiding te bestaan. Met het oog daarop laat de bestaande Arbeidswet zich dan ook niet met het hoofd of den bestuurder van het bedrijf in, al is deze eene vrouw; de arbeidsduur wordt alleen begrensd voor de jeug-

dige personen en de vrouwen, die de patroon arbeid doet verrichten. In verband hiermede wordt in het ontwerp bepaald, dat de voorschriften tot beperking van den arbeidsduur niet van toepassing zullen zijn op de hoofden of bestuurders van bedrijven.

Ook de werkzaamheden, verricht door de echtgenoote van het hoofd of den bestuurder, behooren niet aan de voorschriften omtrent beperking van den arbeidsduur te zijn onderworpen. De vrouw toch staat naast den man, veeleer als medebestuurder dan als in dienst staande. Daaruit volgt, dat, wanneer volgens het ontwerp jongens, meisjes en vrouwen des avonds na 9 uur niet in een winkel werkzaam mogen zijn, de vrouw van den winkelier in den winkel zal kunnen helpen.

EERSTE AFDEELING.

VAN DEN ARBEIDSDUUR.

§ 1 *Van den arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen.*

Artt. 267—271. Voor een aantal jongens, meisjes en vrouwen worden voorschriften vastgesteld ten einde hunnen arbeidsduur te beperken.

In de eerste plaats geschiedt zulks ten aanzien van alle jongens, meisjes en vrouwen, die in eene fabriek of werkplaats arbeid verrichten. Onverschillig is daarbij of zij soms binnen en soms buiten de fabriek of werkplaats werkzaam zijn. Het feit, dat zij *in* de fabriek of werkplaats werkzaam zijn, heeft ten gevolge, dat zoowel hunne werkzaamheden binnen als die buiten de inrichting onderworpen zijn aan de voorschriften, welke den arbeidsduur beperken. Zulks is noodzakelijk al ware het alleen om te voorkomen, dat na afloop van de dagtaak in de fabriek of werkplaats nog werk mede wordt gegeven naar huis en zoodoende het geoorloofd maximum aantal uren zoude worden overschreden.

Het aantal uren wordt, zooals in het algemeene deel dezer Memorie reeds werd aangegeven, bepaald op ten hoogste 10 per etmaal met dien verstande, dat op Zaterdag de arbeid der gehuwde vrouw niet meer dan 8 uren mag bedragen. In het algemeen moet het zooveel mogelijk beperken van den arbeid op den Zaterdag-namiddag worden bevorderd. Die inperking toch is een krachtig hulpmiddel tot bevordering van Zondagsrust. In dubbele mate geldt zulks uit den aard der zaak de gehuwde vrouw.

Bij het doen verrichten van loopwerk komt schandelijke exploitatie van jeugdige personen voor, reden waarom ondergeteekende heeft gemeend voor loopwerk dezelfde bepalingen tot beperking van den arbeidsduur van jongens en meisjes te moeten voorstellen als voor de personen, die in eene fabriek of werkplaats arbeid verrichten.

Het laden of lossen van schepen en van spoor- of tramwagens is eveneens zwaar werk, dat niet zonder eenige beperking aan jongens, meisjes en vrouwen mag worden overgelaten ook dan niet, wanneer zij niet in eene fabriek of werkplaats werkzaam zijn.

Dusver wordt in onze wetgeving een voorschrift gemist, waardoor de arbeidsduur voor jongens, meisjes en vrouwen, die in eene fabriek of werkplaats werkzaam zijn en daar aan zeer schadelijke invloeden zijn blootgesteld, meer kan worden beperkt dan tot 11 uren per etmaal. Toch kan niet in alle bedrijven een arbeidsduur van 11 — of zooals het ontwerp voorstelt van 10 uur — per etmaal worden toegelaten. In sommige bedrijven worden de arbeiders zoozeer uitgeput of staan zij aan zoo schadelijke invloeden bloot, dat een arbeidsduur van 10 uur per etmaal niet kan worden geduld. In verband daarmede wordt voorgesteld om bij algemeenen maatregel den arbeidsduur in dergelijke bedrijven te kunnen terugbrengen tot op 7 uur per etmaal. Wordt van die bevoegdheid gebruik gemaakt, dan kan het bovendien noodig blijken om aan de arbeiders meer rusttijden te verzekeren dan ingevolge de artt. 303 tot en met 305 moeten worden toegekend.

Voor de toelichting van art. 271 wordt verwezen naar het algemeene deel dezer Memorie.

Art. 272. Het artikel wijkt af van hetgeen thans geldt. Bepaalt de tegenwoordige Arbeidswet, dat de werktijden gelegen moeten zijn tusschen 5 uur des voormiddags en 7 uur des namiddags, het ontwerp stelt die uren als regel op 6 uur des voormiddags en 7 uur des namiddags. Mede in verband daarmede, dat de arbeidsduur van 11 uur per dag wordt teruggebracht op 10 uur, schijnt daartegen bij het overgroote aantal bedrijven geen bezwaar te bestaan. Voor eenige bedrijven behoort het aanvangsuur op 5 uur te kunnen blijven bepaald. Die bedrijven zijn opgesomd in het tweede lid en zijn voor een goed deel seizoenbedrijven, die slechts bij gunstige weersgesteldheid en dan in de open lucht worden uitgeoefend of wel bedrijven, waarvan de uitoefening afhankelijk is van de wisselvallige werking van eene natuurkracht of waarbij voorraden, die aan spoedig bederf onderhevig zijn, in onregelmatige hoeveelheden worden aangevoerd. Bij enkele bedrijven, met name bij de vlasserij, de hoepelmakerij en de teenschillerij zijn personen werkzaam, die zeer na bij den landbouw zijn betrokken, waarin het werk vroegtijdig aanvangt. Bij werven voor ijzeren scheepsbouw eindelijk is de arbeid van volwassenen in hooge mate afhankelijk van dien der jongens, die de klinknagels heet maken. Het is wenschelijk op die werven het aannemen van twee ploegen van jongens mogelijk te maken, waarvan de eene om 5 uur des voormiddags het werk kan aanvangen. Bij de glasfabrieken geldt eene dergelijke reden.

Vermits gehuwde vrouwen op Zaterdag slechts 8 uren werk-

zaam mogen zijn, wordt voorgesteld, dat haar arbeid om 3 uur des namiddags behoort te zijn geeindigd.

Artt. 274—287. In een aantal inrichtingen laat het bedrijf niet toe, dat de arbeid tusschen 5 of 6 uur des voormiddags en 7 uur des namiddags worde verricht. Met het oog daarop is ingevolge het tweede lid van art. 5 der bestaande Arbeidswet voor eenige bedrijfstakken het doen verrichten van arbeid tusschen andere uren geoorloofd verklaard.

In het ontwerp zijn voor vrijwel dezelfde bedrijfstakken uitzonderingen toegestaan op het bepaalde in art. 272. Voor de nettenboeterijen, de courant- en de steendrukkerijen wordt in het ontwerp evenwel geen uitzondering meer toegelaten, omdat deze gebleken is niet noodig te zijn.

Art. 275. In art. 275 wordt de mogelijkheid geopend, dat eene vrouw tot des avonds 10 uur in eene bloemenbinderij arbeid verricht. Vooral in groote plaatsen is herhaaldelijk de behoefte er aan gevoeld, dat vrouwen bloemen kunnen binden voor bouquetten ook na 7 uur des namiddags. Aangezien de bestellingen veelal na 7 uur des namiddags worden gedaan en de bouqetten denzelfden avond gereed moeten zijn, kan de avondarbeid niet worden gemist.

Art. 276. In de gemeente Enkhuizen behooren 40 à 45 vaartuigen te huis, die de botvisscherij uitoefenen met gebruik van hoekwant. Voornamelijk met het oog op die visscherij moet eene voorziening in het ontwerp worden opgenomen.

Det botvisscherij wordt uitgeoefend hetzij met netten, hetzij met hoekwant. Met netten wordt de zwemmende bot gevangen, met hoekwant alleen die, welke zich op den bodem der zee ophoudt en, naar voedsel zoekende, op het aas, hetwelk aan de hoeken is bevestigd, afkomt. De bot, die met hoeken is gevangen sterft spoedig omdat zij verwond is. Zij brengt dan ook geen hoogeren prijs op dan f 8 á f 9 per 50 KG. De vangsten per vaartuig bedragen soms niet meer dan 30 à 35 K.G.; 100 K.G. wordt reeds een goede vangst geacht voor eene vlet, een vaartuig, dat voor deze visscherij wordt gebezigd, al worden daarvoor ook menigmaal grootere vaartuigen, botters, gebruikt.

Het hoekwant bestaat uit lange lijnen, elk ongeveer 150 M. lang; op afstanden van 45 à 50 c.M. zijn daaraan dwarslijntjes verbonden met hoeken; aan elke lijn bevinden zich 260 à 290 hoeken, die van aas moeten worden voorzien.

Nadat het hoekwant is gebruikt, moet het worden schoongemaakt en uit elkander gehaald; de hoeken moeten worden nagezien en de ontbrekende worden vervangen; van elke lijn worden vervolgens de 260 à 290 hoeken op gespleten stokjes bij elkander gebracht. Eene lijn, die aldus is behandeld vormt een afzonderlijk

bundeltje; van het gespleten stokje, waarop alle hoeken regelmatig zijn geplaatst, hangen alle korte dwarslijntjes zonder verwarring af. Het spleeten geschiedt door jeugdige personen, omdat het werk vlugge en geoefende handen vereischt. Een lijn is ongeveer in een half uur gereed. Het werk wordt betaald met 8 à 10 cent per uur.

Als aas worden bij deze visscherij gebezigd garnalen. Zij moeten, versch gekookt, worden gebruikt, omdat met bedorven aas — al riekt het nog zoo weinig — geen visch wordt gevangen. Met het oog daarop moet het „azen" zoo kort mogelijk vóór het vertrek der vaartuigen plaats hebben. Het azen heeft plaats door jeugdige personen, die daartoe, wanneer het in pakhuizen geschiedt, op kleine bankjes voor de op lage schragen geplaatste platte bakken zitten. De bakken zijn ongeveer 1 M. lang en 1/2 M. breed en aan drie zijden van een opstaanden rand voorzien. De bundels gespleeten want worden, terwijl elke hoek van een garnaal wordt voorzien, regelmatig op deze bakken gelegd en met zand gedekt, ten einde de verschillende lijnen uit elkander te houden. Voor het azen wordt 4 of 5 cent per lijn betaald en ook hiermede is 8 à 10 cent per uur te verdienen, hetgeen een weekloon oplevert van f 4 à f 6.

Het spleeten, waaronder ook het schoonmaken kan worden gerekend, en het azen geschieden op alle uren van den dag in en vóór de woningen door jongens en meisjes, soms door vrouwen. Het spleeten en azen voor de botters heeft meest plaats in pakhuizen of in lokalen, die in andere tijden van het jaar voor ansjoviszouterijen dienen.

Zondags varen de visschers niet uit. De arbeid begint Maandagnacht om 2 uur met het koken der garnalen. Het hoekwant is dan meestal reeds gespleet en wordt dan van aas voorzien. Nadat een voldoend aantal lijnen voor een vaartuig — de zoogenaamde beug — gereed is, wordt deze aan boord gebracht. Wanneer vervolgens aan boord alles in orde is gebracht, gaan de visschers aan den wal eten; daarna vertrekken zij. Nadat de jeugdige spleetsters en azers eveneens hebben gegeten, beginnen zij aan de tweede beug, die gereed moet zijn vóórdat de visschers voor de tweede maal kunnen uitzeilen. De vletten blijven meer in de buurt, maar met de botters wordt gevischt tot bij Urk en bij den Frieschen wal. Wanneer de visscher op de vischplaats is aangekomen, dan verloopt een paar uur met het uitzetten van het want. Zijn er veel krabben, die het aas opeten, dan moet de beug soms na een uur worden opgehaald, anders geschiedt dit eerst na 3 of meer uren. De botters blijven al dien tijd bij hun want, de vletten keeren meest naar huis terug of wel gaan garnalen visschen. De botters keeren 's avonds in de haven terug, waarna onmiddellijk het gebruikte want aan wal wordt gebracht, schoongemaakt en gespleet. Zijn de visschers eerst laat teruggekomen uit zee, dan is het onmogelijk om 10 uur 's avonds met het spleeten gereed

te zijn. Toch moet dit werk 's avonds afloopen ten einde de visschers in de gelegenheid te stellen den volgenden dag vroeg weer uit te zeilen nadat het want geaasd is.

Ten einde des ochtends zoo vroeg mogelijk te kunnen uitzeilen moeten allen ijverig in de weer zijn. Een grooter aantal jongens is niet beschikbaar voor het werk en ook al ware dit anders, dan zoude het bezwaar zich voordoen, dat de jongens een te gering weekloon zouden verdienen. Het bedrijf is zoo weinig loonend, dat niet dan bij een onafgebroken visschen het eenigszins voordeel geeft. Daarbij doet zich nog de eigenaardigheid voor, dat de jeugdige spleeters en azers zeker zijn van hun weekloon, terwijl de visschers en zijne knechts de opbrengst van de vangst deelen na aftrek van alle onkosten. Bij slechte vangst komt het meermalen voor, dat de visschers en de knechts zich met enkele stuivers moeten tevreden stellen, terwijl de spleeters en azers f 4 á f 6 per week ontvangen.

Uit bovenstaande mededeelingen blijkt, dat voor de jeugdige personen, die het hoekwant schoonmaken, spleeten en azen het aankomt behalve op verlating van het uur van einde van den arbeid, voornamelijk op het openen van de mogelijkheid om 's ochtends zeer vroeg te beginnen. Dit laatste is noodig in de maanden, waarin de werkzaamheden het drukst zijn, namelijk Augustus, September en October. In die maanden komt men werkelijk handen te kort. Voor de maanden Juli en November kan worden volstaan met de mogelijkheid om tot des avonds 10 uur te arbeiden.

Tot het toestaan van faciliteiten aan de hoekwantvisschers bestaat wel aanleiding. Gevreesd behoeft niet te worden, dat te veel van de krachten der spleeters en azers gevorderd zal worden. Vooreerst is het geen zeldzaamheid onder visscherlieden om overdag te slapen; voldoende rust schijnt mistdien genoegzaam gewaarborgd. Bovendien verschaft ongunstige weersgesteldheid meermalen gedwongen rust.

Ten einde intusschen de bepaling van het tweede lid zoo min mogelijk en niet dan bij strikte noodzakelijkheid te doen toepassen, wordt voorgesteld te bepalen, dat van die bevoegdheid slechts 35 maal in een kalenderjaar gebruik zal kunnen worden gemaakt. Daarmede is het bedrijf voldoende gebaat.

In dit en de volgende artikelen is er voor gewaakt, dat tusschen de werktijden een voldoende rusttijd aan de personen wordt toegekend. Waar ingevolge de bestaande Arbeidswet slechts rust behoefde te worden toegekend na een werktijd van 5 uren wordt thans bepaald, dat zoodanige russtijd na 4 uren arbeid moet worden verleend.

Art. 277. In de broodbakkerijen moet op Zaterdag en enkele andere dagen in het jaar veel meer worden gebakken dan op de overige werkdagen. Zulks geeft aanleiding, zooals bij art. 332 zal worden toegelicht, om den arbeid van volwassen mannen op

de eerst bedoelde dagen langer te doen duren dan op andere dagen. In verband daarmede komt het wenschelijk voor om jongens, die hun veertiende jaar voleind hebben, den arbeid te kunnen doen aanvangen om 4 uur des voormiddags op dagen, dat de volwassen mannen ook vóór 5 uur des voormiddags den arbeid mogen beginnen.

Art. 278. Vermits de verzending van de gist vroegtijdig moet plaats hebben, is de arbeid van een jongen, die zijn veertiende jaar heeft voleind, om 4 uur des voormiddags noodig. Daartegen bestaat te minder bezwaar omdat als voorwaarde kan worden gesteld, dat zijn arbeid om 6 uur des namiddags moet eindigen.

Art. 279. Voor de glasblazerijen is het voldoen aan het bepaalde in art. 272 onmogelijk. In bijna alle glasblazerijen, en zeker in alle inrichtingen, waar zoogenaamde wanovens worden gebruikt, is nachtarbeid van de blazers en andere volwassen mannen noodig. Wanneer de inrichting in werking is, kan intusschen de arbeid van de jongens niet worden gemist. Vasthoudende aan het beginsel, dat de arbeidsduur niet meer mag bedragen, dan 10 uur per etmaal, wordt voorgesteld om het aanwijzen van het begin en einde van den arbeid van jongens, die hun veertiende jaar hebben voleind, over te laten aan het hoofd of den bestuurder der glasblazerij. De tegenwoordige regeling, dat een jongen beneden de veertien jaren arbeid mag verrichten tot 10 uur des avonds, is niet overgenomen. Het voortdurend heen en weerloopen tusschen den blazer en den koeloven, meestal in draf, is een zóó zware arbeid, dat een jongen van zoo jeugdigen leeftijd zóó laat in den avond daarmede niet behoort te worden belast.

Werkt in de inrichting eene dag- en eene nachtploeg dan dient er voor gewaakt, dat de jongens niet voortdurend 's nachts werkzaam zijn. Is er alleen eene dagploeg dan behoeft natuurlijk daaromtrent geen voorziening te worden getroffen.

Kan voorshands de nachtarbeid van jongens niet geheel worden gemist in de glasblazerijen, zoo behooren deze inrichtingen het er toch heen te leiden, dat die arbeid na een overgangstijd zal kunnen worden ontbeerd. Met het oog daarop is het tweede lid opgenomen.

Art. 280. Naaisters, breisters, borduursters, schoenstiksters, passementwerksters, modemaaksters en vervaardigsters van vrouwelijke handwerken of van kunstbloemen zijn er veelal bijzonder op gesteld den arbeid voort te zetten tot 8 uur des namiddags; zij beginnen het werk des morgens niet vóór 8 uur, in plaats van om 6 uur, zooals art. 272 veroorlooft. Bezwaar om de 10 werkuren te verdeelen tusschen 8 uur des voormiddags en 8 uur des namiddags — of tusschen half acht des voormiddags en half acht des namiddags — schijnt niet te bestaan.

Art. 281. De steenbakkerijen zijn ten zeerste afhankelijk van het weêr. In een seizoen komen gemiddeld slechts honderd dagen voor, die voor het bedrijf bruikbaar zijn in dien zin, dat er gewerkt kan worden. En zelfs op die dagen maakt het weer gedurende langer of korter tijd den arbeid onmogelijk. In den overschietenden tijd moet al het werk op de steenbakkerij worden gedaan. In verband met een en ander schijnt er geen bezwaar tegen te bestaan, om de 10 werkuren te kunnen verdeelen tusschen 4 uur des voormiddags en 9 uur des namiddags. Intusschen wordt dat slechts mogelijk gemaakt voor jongens, die hun veertiende jaar hebben voleind. De arbeid te doen voortduren tot 9 uur des namiddags wordt geoorloofd aan jongens, meisjes en vrouwen; het aanvangsuur blijft dan echter op zijn vroegst op 5 uur bepaald.

Eene andere regeling is noodig in steenbakkerijen, die met dag- en nachtploeg werken. In die steenbakkerijen begint de arbeid op zijn vroegst om 3 uur des morgens en eindigt om 9 uur des namiddags. De beide ploegen werken dan:

ploeg I van 3 uur v.m. tot 7 uur v.m. en van 12 uur 's middags tot 5 uur n.m.;

ploeg II van 7 uur v.m. tot 12 uur 's middags, en van 5 uur n.m. tot 9 uur n.m.

Die indeeling van den dag maakt het mogelijk, dat elke ploeg niet langer dan 9 uur per etmaal werkt en in die omstandigheid vindt de ondergeteekende aanleiding om de aangegeven werktijden geoorloofd te verklaren. Bij die arbeidsverdeeling is het mogelijk om een onafgebroken rusttijd te verzekeren van 5 uren. Het artikel is zoodanig geredigeerd, dat de hierboven aangegeven dagverdeeling verplichtend is, wanneer van art. 272 ten behoeve van de steenbakkerijen wordt afgeweken.

In de inrichtingen, waar met dag- en nachtploeg wordt gewerkt, is het noodig, dat het zoogenaamde opsnijden en opzetten kan voortduren tot 's avonds 9 uur. Dit werk toch begint eerst, wanneer de overige arbeiders eenigen tijd bezig zijn geweest.

Voorts is voor de steenbakkerij eene uitzondering noodig, bij gemis waarvan in een oogenblik de geheele voorraad steen kan bederven. Wanneer de weersgesteldheid zulks noodzakelijk maakt, moeten jongens, meisjes en vrouwen ook buiten de werktijden de reeds gevormde steenen mogen toedekken. Gemiddeld is dergelijk werk een 6-tal keeren per seizoen noodig; het werk duurt ten hoogste een half uur.

Ten slotte is uitgedrukt, dat van de regeling van art. 272 niet kan worden afgeweken wanneer het drogen der steenen niet in de open lucht, maar op kunstmatige wijze plaats heeft.

Art. 282. De arbeid in inrichtingen tot bereiding van verdichte melk is afhankelijk van het tijdstip, waarop de melk wordt aangevoerd. Wanneer de arbeid van vrouwen en van jongens en

meisjes, die hun veertiende jaar hebben voleind, voor zoover die arbeid strekt tot het bewerken van de melk, het vullen of het sluiten van de bussen, intusschen slechts kan voortduren tot 8 uur des namiddags, is het bedrijf daarmede voldoende gebaat.

Art. 283. In deze inrichting is wederom de arbeid afhankelijk van den aanvoer der grondstof. In verband daarmede moet de arbeid gedurende het seizoen tot des namiddags tien uur mogelijk zijn.

Art. 284. Ook in de vischrookerijen, -drogerijen en -zouterijen is de arbeid afhankelijk van den aanvoer van de visch. Werkzaamheden om het bederf van visch te voorkomen en hetgeen daarmede onmiddellijk in verband staat, moeten kunnen voortduren tot 10 uur des avonds.

Ten aanzien van de voorgestelde bepaling op de haringspeterijen meent de ondergeteekende na de herhaalde en uitvoerige bespreking, die de avond- en nachtarbeid van vrouwen in dat bedrijf in de Staten-Generaal hebben ondervonden, dit onderwerp te dezer plaatse buiten bespreking te kunnen laten. Alleen dient er op gewezen, dat het ontwerp verder gaat dan het zoogenaamde Speetbesluit (Koninklijk besluit van 18 Maart 1903 *Staatsblad* n°. 86) in zoover het vergunning voorschrijft van den Minister.

Art. 285. Voorgesteld wordt om ten behoeve van de kleinere wasch-, bleek- en strijkinrichtingen de gelegenheid te openen om naar gelang van het jaargetijde nog vrouwen aan den arbeid te hebben tot 's avonds 8 of 9 uur. Die gelegenheid wordt alleen gegeven aan de inrichtingen, waar in den regel niet meer dan vijf arbeiders werkzaam zijn, wanneer bovendien in het bedrijf geen krachtwerktuig aanwezig is. Die bedrijven ondervinden in zeer hooge mate een scherpe concurrentie van de financieel meer krachtige bedrijven en kunnen veelal 's morgens vroeg niet met de werkzaamheden beginnen, omdat het goed dan nog niet ter plaatse is. Vermits het strijken zeer vermoeiend is, wordt voorgesteld om het strijken niet langer toe te laten dan tot 's avonds 8 uur, terwijl het dan alleen na 7 uur zal mogen geschieden, wanneer die arbeid na 8 uur des morgens is aangevangen.

Soortgelijke regeling als het artikel bevat werd ingevolge de bestaande Arbeidswet getroffen voor de kleine bedrijven, waarin geen krachtwerktuig wordt gebezigd en waarin of waarvoor niet meer dan 5 personen beneden zestien jaren of vrouwen arbeid verrichten. Thans is eenigszins verder gegaan. Het is de bedoeling om de kleine inrichtingen te helpen, maar dan moet het criterium van den omvang der inrichting niet worden gezocht in het aantal vrouwen en jeugdige personen, hetwelk er werkt, maar in het geheele personeel. Naast de vrouwen en het jeugdige personeel kan een groot aantal mannen in de inrichting werkzaam zijn.

Met het oog daarop is de grens getrokken bij 5 *arbeiders*. Met hetgeen wordt voorgesteld zijn de kleine inrichtingen metterdaad geholpen. Voor zooveel noodig wordt opgemerkt, dat bij de berekening van het aantal van 5 arbeiders de patroon evenzeer als zijne vrouw als arbeider moet aangemerkt worden, wanneer ook deze in of ten behoeve van de inrichting werkzaam zijn. Volgens art. 6 toch zijn beiden arbeiders; alleen zijn ingevolge het bepaalde in art. 266 onder *a* de voorschriften omtrent arbeidsduur op geen van beiden van toepassing, zoodat beiden tot na 8 of 9 uur des namiddags aan den arbeid mogen blijven.

Art. 286. Inrichtingen, gedreven door wind- of waterkracht, zijn geheel afhankelijk van voldoenden wind of genoegzame hoeveelheid water. Ingeval die overdag ontbraken, komt het billijk voor dat wanneer 's avonds de toestand gunstig is, daarvan gebruik kan worden gemaakt.

Art. 287. Er bestaat slechts éene fabriek hier te lande, waar zijden vischnetten worden vervaardigd. In die fabriek moeten jongens 's nachts kunnen werken; wordt die nachtarbeid niet toegestaan, dan zal de fabriek gesloten moeten worden. De netten voor de ansjovisvisscherij moeten namelijk plotseling worden gemaakt en geleverd. Aan de vervaardiging van die netten kan niet worden begonnen voordat de maaswijdte bekend is en deze is weer afhankelijk van de visch. In Duitschland kunnen de fabrieken van zijden vischnetten ook 's nachts werken en zijn daarom in staat op korten termijn te leveren. Wanneer dit door onze fabriek niet meer zoude kunnen worden gedaan, kan zij niet blijven bestaan.

Overigens dient opgemerkt, dat alleen het dag en nacht doorwerken der machines den fabrikant in staat stelt het hoofd te bieden aan Duitsche concurrentie. Indien in Duitschland de machines dag en nacht mogen blijven doorwerken, terwijl in de Nederlandsche fabriek een zeer groot deel der machines stil moet staan, dan wordt het productievermogen der zeer kostbare machines hier te lande te gering.

Art. 288 *en* 289. Bijzondere voorschriften zijn noodig ter bepaling van de uren, waarin gereinigd zullen mogen worden zoowel de werktuigen, toestellen en gereedschappen, welke in fabrieken en werkplaatsen worden gebezigd, als de vloeren, trappen, enz. voorzoover een en ander wordt gereinigd door vrouwen. Die reiniging kan toch niet altijd worden verricht tijdens den gewonen gang van het bedrijf. Met het oog daarop wordt voorgesteld om toe te staan, dat de hier bedoelde werkzaamheid mag geschieden tot des avonds 10 uur.

Met het oog op de omstandigheid, dat tijdens de reinigingswerkzaamheden, ook wanneer de gewone bedrijfswerkzaamheden

zijn geëindigd, nog wel eens mannen in de inrichting sommigen arbeid hebben te verrichten, schijnt het gewenscht om het reinigen slechts toe te staan aan vrouwen van niet te jeugdigen leeftijd. Die leeftijd is bepaald op 23 jaar. Met opzet wordt gewag gemaakt van vrouwen, die haar drie en twintigste jaar hebben voleind en niet van meerderjarige vrouwen, omdat het op dien leeftijd, niet op het al of niet meerderjarig zijn, aankomt.

Naar mate werktuigen, toestellen of gereedschappen dan wel vloeren, trappen enz, worden gereinigd, wordt eene verschillende regeling voorgesteld.

Reiniging van werktuigen, toestellen of gereedschappen is van anderen aard dan reiniging van de gebouwen. Het eerste moet meer dan het laatsgenoemde als bedrijfsarbeid worden aangemerkt en aan den eerstgenoemden arbeid zijn ook meer gevaren verbonden dan aan laatstgenoemden. Bij het reinigen van werktuigen enz. is toch de mogelijkheid van ongevallen grooter, omdat eene afdoende reiniging veelal niet doenlijk is zonder dat de werktuigen in beweging worden gebracht. In verband daarmede wordt voorgeschreven, dat het reinigen van werktuigen enz. slechts mag geschieden na afloop der andere bedrijfswerkzaamheden en voorts, dat dit werk alleen mag worden verricht door vrouwen, die geen andere werkzaamheden in of ten behoeve van het bedrijf verrichten.

Bij het reinigen van de gebouwen zijn deze voorwaarden onnoodig.

Voor zooveel noodig zij opgemerkt, dat reiniging zoowel van werktuigen als van lokalen enz. mag plaats hebben zonder dat de in art. 288 of art. 289 opgenoemde voorwaarden behoeven te worden in acht genomen. Het spreekt evenwel van zelf, dat dan de overige bepalingen van het hoofdstuk toepassing vinden, zoodat de werkzaamheden om 7 uur des namiddags moeten zijn afgeloopen, voor zoover niet ingevolge een der andere artikelen die werkzaamheden langer mogen duren.

Artt. 290—293. Het derde lid van art. 5 der bestaande Arbeidswet geeft de bevoegdheid aan den Commissaris der Koningin of aan den burgemeester om vergunning te geven tot het afwijken van de wettelijke regelingen. Dergelijke bevoegdheid kan bezwaarlijk worden gemist. In elke inrichting toch kunnen zich omstandigheden voordoen, waarin zonder bezwaar een uitzondering op den regel kan worden toegestaan. Aan het toestaan van een dergelijke uitzondering is dan te minder bezwaar verbonden, juist omdat als regel een voor de arbeiders meer gunstige regeling geldt. Spoedbestellingen kunnen aanleiding geven om eenigen tijd langer te mogen werken. In sommige bedrijven toch, voornamelijk die, waar goederen worden verwerkt, welke aan mode onderhevig zijn, kunnen onmogelijk de voorwerpen van te voren worden gereed gemaakt. Zoolang de modellen voor het nieuwe

seizoen niet bekend zijn, kan de arbeid niet beginnen, maar wanneer de modellen eenmaal zijn bekend geworden, wordt ook op het zoo spoedig mogelijk leveren der voorwerpen aangedrongen. Wordt aan de hier bedoelde inrichtingen in dergelijke tijden geen gelegenheid gegeven om eenigen tijd langer te mogen werken, dan is het gevaar zeer groot, dat clandestien wordt overgewerkt, of dat een goed deel van die industrie te gronde zal gaan, omdat menigeen uit het buitenland zal laten aanvoeren, wat hem hier te lande niet vlug genoeg kan worden geleverd. Intusschen kunnen zich ook andere gevallen voordoen. Zoo was voor enkele jaren overwerk of althans werken buiten de gewone uren noodzakelijk, doordat eene inrichting door brand vernield was. Niet alleen, dat het in soortgelijke omstandigheden veelal noodig is, dat het personeel, dat eenigen tijd buiten werk was, het verlorene kan inhalen, maar in het bedoelde geval stelde een concurrent welwillend zijne inrichting ter beschikking van het hoofd, wiens inrichting was afgebrand. Het werk ten behoeve van dien patroon kon uit den aard der zaak alleen plaats hebben, wanneer het gewone werk in de inrichting was afgeloopen. Een groot deel van het werk, ten behoeve van den anderen patroon verricht, moest dus wel buiten de gewone werkuren vallen.

Wordt in de bestaande Arbeidswet aan den Commissaris der Koningin en in spoedeischende gevallen aan den burgemeester de bevoegdheid toegekend om tijdelijk vergunning te geven tot het verrichten van overwerk, in het ontwerp wordt voorgesteld dergelijke bevoegdheid toe te kennen aan den Minister. De ondervinding, opgedaan met de toepassing van art. 5, tweede lid der bestaande Arbeidswet, pleit niet voor het toekennen der bevoegdheid aan den Commissaris of den burgemeester. Niet alleen dat sommige Commissarissen en meerdere burgemeesters te spoedig vergunning verleenden — in vele gevallen tegen het advies van den inspecteur van den arbeid in — maar in meer dan ééne gemeente was het aantal verleende vergunningen geheel gelijk aan het aantal ingediende verzoeken. In verband daarmede wordt voorgesteld — zooals reeds werd opgemerkt — om de vergunningen te doen verleenen door den Minister, met dit voorbehoud nochtans, dat deze het verleenen der vergunningen kan opdragen aan een ambtenaar. Wanneer termen aanwezig mochten worden gevonden om van die bevoegdheid gebruik te maken, zal uit den aard der zaak telkens worden nagegaan, welke ambtenaar het meest in aanmerking komt om te worden aangewezen.

De vergunning kan worden verleend voor alle jongens, meisjes en vrouwen of voor een of meer groepen daarvan. Vergunningen ten behoeve van met name aangeduide personen kunnen derhalve niet worden gegeven. Dergelijke vergunningen zouden eene richtige contrôle uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk maken.

In eene vergunning kan het geoorloofd maximum aantal werkuren met twee worden verlengd of kan ook worden toegestaan

dat het gewone aantal werkuren tusschen andere uren van aanvang en einde worde bepaald.

Voor jongens en voor meisjes, die hun veertiende jaar niet hebben voleind, en voor vrouwen kan het einde van den arbeid op niet later dan te 10 uren des namiddags worden gesteld.

Artt. 294—297. Naast de mogelijkheid om vergunning te krijgen tot overwerk of tot arbeid op andere dan de gewone uren opent het ontwerp de mogelijkheid, dat het hoofd of de bestuurder zonder vergunning te hebben aangevraagd of verkregen, zelfstandig gedurende een grooter aantal uren of wel op andere dan de gewone uren kan laten arbeiden.

Deze bevoegdheid schijnt niet te kunnen worden gemist. Waar aan den eenen kant de wet verder gaat met de beperking van den arbeidsduur en aan den anderen kant geen vergunning door of namens den Minister zal of kan worden verleend, zonder dat een onderzoek is ingesteld naar de omstandigheden, die een wijziging der gewone regelen noodzakelijk maken, daar moet wel aan het hoofd of den bestuurder eenige vrijheid worden gelaten om in zeer buitengewone gevallen zich zelf te helpen. Uit den aard der zaak dient nauwkeurig gewaakt tegen ontduiking. Met het oog daarop wordt voorgeschreven, dat van de bevoegdheid slechts voor ten hoogste 10 etmalen in een kalenderjaar zal kunnen gebruik gemaakt worden. Dat voorschrift zal prikkelen tot een zuinig gebruik der bevoegdheid vooral in het begin van het jaar. In geen geval mag voorts van de bevoegdheid een dusdanig gebruik worden gemaakt, dat voor langer dan 3 achtereenvolgende etmalen de gewone werkduur zoude worden verlengd. Ten einde eene der omstandigheden aan te geven, welke zich kunnen voordoen en waarin van de bevoegdheid gebruik zoude kunnen worden gemaakt, zij gewezen op het geval, dat in eene inrichting een ongeval heeft plaats gehad en dat enkele arbeiders 's avonds moeten helpen opruimen om den volgenden dag een wellicht zeer groot aantal arbeiders hun gewoon werk te kunnen doen hervatten. Overwerk van eenigen komt dan aan het geregeld voortwerken van allen ten goede.

Voorgesteld wordt om ten aanzien van jongens en meisjes, die hun vijftiende jaar nog niet hebben voleind geen afwijking van de gewone regelen toe te staan buiten vergunning door of namens den Minister.

Overigens schijnen de artikelen geen verdere toelichting te behoeven na hetgeen bij de art. 290—293 is aangeteekend.

Artt. 298—302. Voor de toelichting van deze artikelen wordt verwezen naar hetgeen in het algemeene deel dezer Memorie onder VII werd medegedeeld.

Volgens het eerste lid van art. 298 zullen jongens, meisjes en vrouwen, die in een winkel werkzaam zijn, gedurende 11 uren

per etmalen arbeid mogen verrichten, terwijl volgens art. 268 jongens en meisjes slechts gedurende 10 uren per etmaal werkzaam mogen zijn, wanneer hun arbeid bestaat uit loopwerk. Daarnaast moet worden geregeld wat zal gelden voor de jongens en meisjes, die zoowel in een winkel werkzaam zijn, als loopwerk verrichten. Daartoe strekt het derde lid van art. 298.

Het tweede en het derde lid van art. 299 zijn ontleend aan art. 28 der Veiligheidswet.

Met het oog op de omstandigheid, dat het toezicht op de naleving der hier bedoelde bepalingen mede zal worden opgedragen aan de ambtenaren der arbeidsinspectie, behooren deze ambtenaren eenige exemplaren te ontvangen van elke krachtens art. 299 vastgestelde gemeenteverordening.

In verband met hetgeen werd aangeteekend als toelichting op art. 290, schijnt het bepaalde in de artt. 301 en 302 geen bijzondere toelichting te vereischen. Alleen dient te worden opgemerkt, dat vergunning tot overwerk niet door den Minister behoort te worden verleend. Een ambtenaar zal daartoe door den Minister worden aangewezen. Uit den aard der zaak zal daarvoor een ter plaatse min of meer bekend persoon worden gekozen.

Zoowel omdat de behoefte om den winkel langer open te houden zich wel niet plotseling zal doen gevoelen, alsook omdat de vergunningen zullen worden verleend door een ambtenaar, die zich ter plaatse of op niet te grooten afstand bevindt, en eindelijk omdat de gewone arbeidsduur in winkels in den regel wel 11 uur per etmaal zal bedragen, komt het niet noodig voor aan het hoofd of den bestuurder nog de bevoegdheid toe te staan om, zonder vergunning te hebben verkregen, af te wijken van het bepaalde in art. 298 of in het krachtens art. 299 voorgeschrevene.

In art. 302 onder *b* wordt bepaald, dat het einde van den arbeid twee uren later kan worden gesteld dan art. 298 veroorlooft. Zoolang het einde van den arbeid volgens laatstgenoemd artikel op 9 uur des avonds blijft bepaald, zal vergunning kunnen worden verleend om het einde op 11 uur te stellen. Zoodra ingevolge art. 299 het einde van den arbeid wordt bepaald bijv. op 8 uur des avonds, zal echter in eene vergunning het einde niet later dan op 10 uur kunnen worden gesteld.

Artt. 303—308. Het is inderdaad een moeilijk vraagstuk hoe de rusttijden voor de arbeiders in eene fabriek of werkplaats behooren te worden ingedeeld. Is men aan den eenen kant geneigd om den arbeider na eenige uren arbeid een tijd van rust te waarborgen, aan den anderen kant staat het verlangen van menigen arbeider om het uur van aanvang en dat van einde der werkzaamheden zoo dicht mogelijk bij elkander te doen vallen.

Het vroeg eindigen van den arbeid geeft den eenen arbeider gelegenheid om een stukje land te bebouwen en stelt den ande-

ren in staat om langer te midden van zijn gezin te vertoeven

De tegenwoordige Arbeidswet bepaalt, dat tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags een rusttijd moet worden toegekend van ten minste een uur. Meer dan die eene rusttijd van een uur behoeft thans niet te worden toegekend. Zulks is beslist niet genoeg, ook al wordt het aantal werkuren teruggebracht tot 10 per etmaal, zooals in het wetsontwerp is geschied. Aangenomen, dat een rusttijd van een uur midden tusschen de werkuren wordt gegeven, dan kunnen zoowel vóór als na den rusttijd vijf onafgebroken werkuren vallen. Het ontwerp gaat van het beginsel uit, dat tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags een rusttijd van minstens een uur moet worden toegekend, maar dat — wanneer die rusttijd op korter dan anderhalf uur wordt bepaald — na ten hoogste vier uur arbeid ten minste een half uur rust moet worden gegeven. Deze voorschriften hebben de bedoeling, een prikkel in het leven te roepen, ten einde bij voorkeur de middagrust op ten minste 1½ uur te bepalen. Geschiedt zulks, dan kan het hoofd of de bestuurder de werktijden regelen zooals hij wil. Hij kan wanneer het hem goeddunkt, korte poozen van rust geven om een boterham te eten, maar hij is daarbij aan geen wetsvoorschrift gebonden. Een flinke rust op het midden van den dag is het meest gewenscht voor een arbeider. Wanneer het lichaam door inspannende arbeid is vermoeid, moet gelegenheid bestaan om nieuwe krachten te verzamelen. Dit kan alleen geschieden, wanneer de rust niet te kort is. Trouwens, voorbijgezien mag niet worden, dat een rusttijd tusschen de werkuren voor menigen arbeider nog geen waarborg oplevert voor rust. Veelal zal de arbeider eenigen afstand hebben af te leggen om te huis zijn middagmaal te gebruiken. Het verlengen van den middagrusttijd van een uur tot anderhalf uur moet ook daarom vooral een weldaad worden geacht, omdat dit menigeen de geleheid zal geven om inderdaad een oogenblik rustig te midden van zijn gezin door te brengen.

In art. 303 is een geval voorzien, hetwelk in de bestaande Arbeidswet niet is geregeld. Wanneer de arbeid van een jongen, een meisje of eene vrouw slechts enkele uren per dag bedraagt, dan moet, wanneer die uren geheel of gedeeltelijk liggen tusschen 11 uur des voormiddags en 3 uur des namiddags, ook de rusttijd van een uur worden toegekend. Dit heeft geen zin. Het ontwerp bepaalt, dat in zoodanig geval geen rusttijd van een uur behoeft te worden toegekend.

Het spreekt van zelf, dat de mogelijkheid moet bestaan om af te wijken van den regel, opgenomen in art. 303. Plaatselijke gewoonten kunnen tot afwijkingen leiden. Zoo, wanneer in een tak van industrie meisjes en vrouwen werkzaam zijn uit gezinnen, waar de hoofdmaaltijd na 3 uur des namiddags wordt gebruikt. Wanneer voor dergelijke meisjes en vrouwen de lange rusttijd moet vallen vóór 3 uur, dan zal daarvan het gevolg zijn, dat zij

het middagmaal niet met het gezin kunnen nuttigen. Geen enkel bezwaar belet in dat geval om toe te staan, dat de lange rusttijd valt tegen den tijd, dat in het gezin het middagmaal wordt gebruikt. Met het oog op dergelijke omstandigheden is art. 304 in het ontwerp opgenomen, welk artikel geen verdere toelichting schijnt te behoeven na hetgeen bij art. 290 is opgemerkt.

De bepaling van art. 305 is opgenomen met het oog op de groote afstanden, welke de arbeiders vooral in groote steden vaak hebben af te leggen om hun woning te bereiken. De groote rusttijd wordt door den patroon vaak gewenscht op het uur, waarop hij zelf het middagmaal gebruikt. Geeft hij dan een rusttijd van slechts één uur aan de arbeiders, dan zouden dezen toch niet naar huis kunnen gaan.

In art. 306 is het beginsel aangenomen, dat zoowel de in de artt. 270 of 303 bedoelde rusttijd als die, welke ingevolge art. 304 daarvoor in de plaats kan worden gesteld, — dus de lange middagrusttijd — als regel moet worden doorgebracht buiten de fabriek of werkplaats. Dit is noodzakelijk, omdat zich telkens gevallen voordoen, dat personen aan den arbeid worden aangetroffen binnen de fabriek of werkplaats buiten de op de arbeidslijst vermelde werkuren. En zelfs al worden de personen niet aan den arbeid gevonden, dan levert de toestand waarin het werklokaal of de daar gebezigde toestellen worden aangetroffen, aan den inspecteerenden ambtenaar het zeer gegrond vermoeden, dat personen, die ingevolge de arbeidslijst niet mochten werken, daarmede toch bezig waren en hun arbeid bij zijne nadering hebben nedergelegd. Aan die ontduikingen der wetsvoorschriften is slechts een einde te maken door te bepalen, dat de ingevolge de wet toe te kennen rusttijden moeten worden doorgebracht buiten de fabriek of werkplaats. Alleen in dat geval kan den arbeider rust in zijn rusttijd worden gewaarborgd.

Uit den aard der zaak worden op dit beginsel uitzonderingen toegestaan. Vooreerst mag de rusttijd worden doorgebracht in een daarvoor ingericht en bestemd schaftlokaal, maar ook kan vergunning worden verleend door of namens den Minister, om den rusttijd door te brengen in de fabriek of werkplaats, maar buiten het schaftlokaal. Ten bewijze dat het verleenen van dergelijke vergunning soms noodig zal zijn, moge worden herinnerd aan het geval, dat op het terrein der fabriek of werkplaats de woning van een der arbeiders is gelegen. Eindelijk wordt bepaald, dat de middagrusttijd in de fabriek of werkplaats kan worden doorgebracht, wanneer de weersgesteldheid hoogst ongunstig is. Zulks is geschied teneinde te voorkomen, dat de arbeiders bij hoogst ongunstig weer de straat zouden opgezonden worden.

In het tweede lid is bepaald, dat de tijd, die den arbeiders als nachtrust moet worden toegekend, niet mag worden doorgebracht binnen de fabriek of werkplaats. Ook ten aanzien van dat voorschrift kan de Minister vergunning verleenen tot afwijking.

Voorts is in het belang der richtige naleving van de wettelijke voorschriften bepaald, dat, behoudens tegenbewijs, een jongen, een meisje of eene vrouw geacht wordt in de fabriek of de werkplaats werkzaam te zijn, wanneer de persoon wordt aangetroffen buiten zijne werkuren in de inrichting, waar alsdan arbeid wordt verricht, of in zijnen rusttijd op eene plaats, welke met de inrichting in gemeenschap staat — een en ander voor zoover geen vergunning is verleend om de rusttijden binnen de inrichting door te brengen. Deze fictie is noodig gebleken om ontduikingen tegen te gaan. Geen middelen worden soms ontzien om aan den inspecteerenden ambtenaar den indruk te geven, dat in eene inrichting niet wordt gewerkt.

§ 2. *Van den arbeidsduur van mannen bij nachtarbeid en in voor de gezondheid schadelijke bedrijven.*

Art. 309. Na hetgeen in het algemeene deel dezer Memorie over de beperking van den arbeidsduur voor volwassen mannen is medegedeeld, meent de ondergeteekende nog op het navolgende de aandacht te moeten vestigen.

Personen, die 's nachts arbeiden, behooren aan eene beperking van hunnen arbeidstijd te zijn onderworpen. Die personen worden aangeduid door de omschrijving onder 1.

Uitgegaan wordt van de gedachte, dat de nacht 8 achtereenvolgende uren moet duren. Welke uren dien nacht vormen, is niet met juistheid aan te wijzen. Met het oog daarop wordt bepaald, dat de 8 uren gelegen moeten zijn tusschen 8 uur des avonds en 6 uur des ochtends. Wanneer nu mannen in den tijd tusschen 8 uur des avonds en 6 uur des ochtends meer dan 2 uur arbeiden, kan, naar het den ondergeteekende voorkomt, van nachtarbeid worden gesproken. Intusschen kan bezwaarlijk het verrichten van elken nachtarbeid aanleiding geven om nu ook den arbeidstijd aan regelen te binden. In elke inrichting moet wel eens 's nachts worden gewerkt. Na eenig ongeval kan arbeid in den laten avond of des nachts bepaald noodzakelijk zijn, om den volgenden dag het geheele personeel der inrichting aan het werk te kunnen stellen. Het schoonmaken of repareeren van den stoomketel en van andere toestellen, kan ook niet altijd over dag plaats hebben, zonder dat òf de geheele inrichting stil staat, òf een groot aantal arbeiders dan niet aan het werk kan gaan of blijven. Daarom meent de ondergeteekende ten deze den nachtarbeid — wanneer die niet meer dan tweemaal per week heeft plaats gehad — niet in aanmerking te moeten doen komen voor de beslissing van de vraag, of de arbeidsduur beperkt behoort te worden. Nog andere fabrieken en werkplaatsen kunnen niet aan de beperking van een arbeidsduur worden onderworpen. Inrichtingen toch, waar spoedeischend herstelwerk pleegt te worden verricht, en werklieden daarvoor buiten de inrichting plegen gezonden te worden, kunnen den nachtarbeid niet missen. In zulke

inrichtingen moet eigenlijk te allen tijde gelegenheid bestaan om dergelijk werk te verrichten. Men denke aan een spoedeischende reparatie aan boord van een schip, hetwelk op stroom blijft liggen en dat zoo spoedig mogelijk weder moet vertrekken. Zoodra het gebroken toestel is gemaakt, moet het aan boord worden geplaatst, onverschillig of dit 's nachts of over dag plaats heeft.

Volgens het ontwerp zullen fabrieken en werkplaatsen, waar meer dan 2 maal per week 's nachts wordt gewerkt, wanneer dat geen inrichtingen zijn voor bovenbedoeld spoedeischend reparatiewerk, ten aanzien van den arbeidsduur van hunne werklieden zijn gebonden aan den elfurigen arbeidsdag.

Andere fabrieken en werkplaatsen zullen in hetzelfde geval verkeeren, wanneer zij zullen zijn aangewezen in een algemeenen maatregel van bestuur. Niet de geheele fabriek of werkplaats zal behoeven te worden aangewezen; het geval kan zich voordoen, dat slechts in sommige deelen van bepaalde inrichtingen de arbeiders aan schadelijke invloeden zijn blootgesteld.

Welke fabrieken en werkplaatsen of gedeelten daarvan ingevolge het artikel bij algemeenen maatregel van bestuur zullen moeten worden aangewezen, is thans niet te zeggen. Aan de inspecteurs van den arbeid is opgedragen daaromtrent een nauwkeurig onderzoek in te stellen.

Intusschen meent ondergeteekende wel te doen met hieronder aan te geven, welke inrichtingen onder de verschillende categorieën zouden kunnen vallen. Dat nu in geen ander dan de hier genoemde bedrijven de arbeidsduur zal worden beperkt, mag intusschen daaruit niet worden opgemaakt.

Onder de mannen, wier arbeid een groote inspanning vordert, kunnen worden gerekend de damastwevers, de forceerders in metaalfabrieken en de handpanvormers. Als mannen, die blootstaan aan gevaar voor vergiftiging, kunnen worden genoemd de arbeiders in inrichtingen tot bereiding van loodwit. Aan schadelijke dampen, die in de inrichting ontstaan, zijn blootgesteld de mannen in inrichtingen tot bereiding van kunstmeststoffen en in loodsmelterijen. De mannen in handzwingelarijen en in ruwerijen — voor zoover in deze laatste droog wordt geruwd — arbeiden in lokalen, waar de dampkringslucht in hooge mate verontreinigd wordt door stof. Bij de gasbereiding, bij zinkovens, bij eesten, in beenzwartbranderijen en in glasblazerijen zijn de arbeiders aan hooge temperatuur blootgesteld, die voor het bedrijf wordt vereischt, of door het bedrijf wordt veroorzaakt. Eindelijk moet de arbeid in bierkelders en in inrichtingen tot bereiding van ijs, in koude werklokalen, die in steenzagerijen, in inrichtingen, waar aardappelmeel wordt vervaardigd, en in zoutketen, in vochtige werklokalen worden verricht. Ten aanzien van alle personen, werkzaam in die en soortgelijke inrichtingen, zal in de eerste plaats worden overwogen, of zij niet aan de beperking van den arbeidsduur onderworpen behooren te zijn.

Art. 310. Voor de toelichting van dit artikel wordt verwezen naar die van art. 21. Ook hier schijnen dezelfde motieven te bestaan om den algemeenen maatregel niet op den gewonen termijn in werking te doen treden. Intusschen schijnt hier een tijd van 6 maanden voldoende te zijn. Alleen voor zoover een ingevolge art. 309 uitgevaardigde algemeene maatregel van bestuur fabrieken en werkplaatsen aanwijst, ten gevolge waarvan mannen aan den elfurigen arbeidsdag worden onderworpen, zal hij zes maanden na den dag zijner afkondiging in werking treden. Wanneer dus te zijner tijd de noodzakelijkheid blijkt een bedrijf uit den algemeenen maatregel te doen vervallen, zal de daarvoor vereischte algemeene maatregel op den gewonen tijd in werking treden.

Art. 312. Eene regeling, als in dit artikel vervat, is noodzakelijk. Voor sommige bedrijven zoude een beperking van den arbeidsduur tot 11 uren per etmaal niet te dragen zijn en den ondergang van die bedrijven medebrengen. Het gemis van een voorschrift, als het artikel bevat, zoude er toe kunnen leiden, dat bedrijven, die eene plotselinge beperking van den arbeidsduur tot 11 uren per etmaal niet kunnen verdragen, eenvoudig niet in den algemeenen maatregel van art. 309 onder 2 zouden worden opgenomen. Moge het artikel derhalve in schijn eene beperking zijn van hetgeen art. 309 en ook art. 311 bepalen, zoo zal het artikel in de practijk er toe leiden, dat aan het beginsel, hetwelk aan art. 309 ten grondslag ligt, eene ruimere toepassing wordt gegeven dan bij gemis van die bevoegdheid het geval zoude zijn. Het artikel zal voor sommige bedrijven den overgang naar den elfurigen arbeidsdag moeten mogelijk maken, maar het zal niet voor die bedrijven den arbeidsduur voor altijd op langer dan 11 uur per etmaal hebben te doen vaststellen. Met het oog hierop is bepaald, dat de algemeene maatregel slechts voor een daarin te bepalen tijd zal gelden.

Artt. 313 *en* 314. Na hetgeen bij de artt. 270 en 271 werd opgemerkt, schijnen deze artikelen geen toelichting te behoeven.

Voor zooveel noodig zij de aandacht er op gevestigd, dat ook de werklokalen, waarin ingevolge art. 67 geen jongens, meisjes of vrouwen werkzaam mogen zijn, in art. 313 zijn opgenomen doordat de artt. 208 en 210 zijn aangehaald.

Voor de toelichting van het tweede lid van art. 313 wordt verwezen naar de motieven, welke zijn aangevoerd voor de toelichting van de artt. 21 en 310.

Het bepaalde in art. 314 onder *b* is tot zekere hoogte ontleend aan art. 7, tweede lid onder 1°, der Veiligheidswet.

Art. 315. Het artikel kent aan de uitvoerende macht de bevoegdheid toe, om schijnbaar den arbeidsduur voor sommige

mannen met één uur te verlengen en dus op 12 uren per etmaal te bepalen, terwijl inderdaad door het artikel de arbeidsduur van 11 uren teruggebracht zal worden tot $10^1/_2$ uren en dus nog met een half uur zal worden verkort. In sommige inrichtingen moeten werkzaamheden worden verricht, die het niet mogelijk maken om den arbeider op een van te voren bepaalden tijd rust te geven. Rust wordt in dat bedrijf wel voldoende genoten, maar alleen gedurende de tusschenpoozen, die de gang van het bedrijf vanzelf verschaft. Bezwaar om het aantal werkuren voor de hier bedoelde arbeiders op 12 per etmaal te bepalen schijnt niet aanwezig.

Immers om aan het bepaalde in het artikel toepassing te kunnen geven, worden strenge eischen gesteld. Vooreerst worden de werkzaamheden, ten behoeve waarvan het artikel toepassing kan vinden, aangewezen bij algemeenen maatregel van bestuur. In de tweede plaats moet vaststaan, dat de arbeiders gedurende de 12 achtereenvolgende uren, waarin zij werkzaamheden verrichten, in den regel ten minste $1^1/_2$ uur rust genieten. Verzekeren de werkzaamheden een zoodanige rust niet, dan kunnen voor de arbeiders de werkuren geen 12 bedragen. Het artikel kan voorts uitsluitend ten goede komen aan arbeiders, die geen andere dan de bedoelde werkzaamheden verrichten en eindelijk mogen tusschen den aanvang en het einde der werkuren niet meer dan 12 uren verloopen, hetgeen derhalve beteekent, dat de 12 werkuren achtereenvolgende moeten zijn. Waar ingevolge art. 311 een arbeider 11 uren in eene fabriek aan het werk zal kunnen zijn, zal ingevolge art. 315 die tijd gebracht kunnen worden op 12 uren, maar zal een gedeelte van die twaalf uren, in den regel $1^1/_2$ uur, rusttijd moeten zijn. Mocht na toepassing van art. 315 in de practijk blijken, dat in den regel geen $1^1/_2$ uur aan rust wordt toegekend, dan zullen de werkzaamheden niet gehandhaafd kunnen blijven in den algemeenen maatregel van bestuur.

Voor zooveel noodig wordt herinnerd, dat opneming van het artikel naast art. 312 noodig is. Ingevolge art. 312 kan worden toegestaan, dat in fabrieken of werkplaatsen of in gedeelten daarvan meer dan 11 uur per etmaal arbeid wordt verricht; onverschillig is het daarbij van welken aard de werkzaamheden zijn. Krachtens art. 315 zal schijnbaar een twaalfurige arbeidsdag toegestaan kunnen worden aan personen, die bepaalde werkzaamheden verrichten. Betreft het dus enkele arbeiders in inrichtingen dan zal met toepassing van art. 315 kunnen worden volstaan. Moest ook in dat geval art. 312 toepassing vinden dan zoude ten onrechte voor meer arbeiders dan noodig is afwijking van den elfurigen arbeidsduur toegestaan moeten worden.

Art. 316. Indien aan art. 311 eene zoodanige toepassing mocht worden gegeven, dat in een aantal fabrieken geen enkele man langer dan elf uren per etmaal zoude mogen arbeiden, dan zoude

het gevolg daarvan veelal zijn, dat bijna geen enkele man 11 uren zoude kunnen arbeiden. Waar een stoomketel wordt gebruikt, moet, wanneer de eigenlijke arbeid zal beginnen, die stoomketel zoogenaamd voldoenden stoom hebben, dat wil zeggen, dat onder den ketel eenigen tijd van te voren behoorlijk is gestookt. Wanneer nu slechts één stoomketel in gebruik is en slechts één persoon met het bedienen van dien stoomketel is belast, zal die man vroeger dan de andere arbeiders aan het werk dienen te zijn. Bovendien zal die man later dan de overige arbeiders de fabriek moeten kunnen verlaten, omdat na afloop der gewone werkzaamheden het vuur verzorgd zal moeten worden, hetzij dit uitgehaald, hetzij dit, wat regel zijn zal, gebankt wordt. De werkzaamheden aan den stoomketel te verdeelen over twee personen, gaat in eene kleine inrichting, waarin slechts één stoomketel is, uiterst bezwaarlijk. Hij, die den stoomketel bedient, is natuurlijk aansprakelijk tegenover den patroon voor den toestand van den ketel; wanneer nu de verzorging van den ketel over meer personen wordt verdeeld, blijft van de aansprakelijkheid niet veel over. Trouwens, in kleine inrichtingen zal het op zich zelf al zeer bezwaarlijk zijn om naast den eigenlijken machinist nog een persoon beschikbaar te hebben, aan wien met gerustheid de zorg voor den ketel kan worden toevertrouwd. Het openen van de mogelijkheid om den machinist in eene fabriek, waar slechts één ketel in gebruik is, 12 uren te kunnen laten arbeiden, komt derhalve zeker ook de veiligheid ten goede.

Kan in den regel met één uur langer arbeid worden volstaan, zoo is één uur niet toereikend, wanneer b.v. na een Zondag de ketel is afgekoeld. In één uur tijds kan dan geen voldoende stoomspanning zijn bereikt. Met het oog daarop schijnt het noodig, om 60 maal in het jaar den arbeidsduur met 2 uur te kunnen verlengen.

Art. 317. Behalve het bedienen van den stoomketel zijn er nog andere werkzaamheden in een aantal inrichtingen, welke verricht moeten worden vóór het begin of na het einde van den gewonen bedrijfsarbeid. In den winter zullen veelal de lichten ontstoken moeten zijn vóór dat de arbeiders de inrichting binnengaan en zullen de lichten gedoofd of uitgedraaid moeten worden, nadat de arbeiders de inrichting hebben verlaten. In verband hiermede zij gewezen op het voorschrift van art. 94, volgens hetwelk de inrichting en hare aanhoorigheden voldoende verlicht behooren te zijn, wanneer zij betreden of gebruikt moeten worden.

Met het oog op dergelijke noodzakelijke werkzaamheden behoort voor enkele mannen de arbeidsduur één uur langer te kunnen worden gesteld dan voor de overige arbeiders.

Artt. 319—324. Voor de toelichting van de meeste van deze artikelen wordt verwezen naar hetgeen bij de artt. 290—297 is aangeteekend.

Artt. 325—328. Het is uitermate wenschelijk om, waar zulks mogelijk is, eene zoogenaamde bedrijfsrust voor te schrijven, dat wil zeggen, dat elke arbeid stil staat in den nacht. Alleen wanneer dit plaats heeft bestaat er waarborg, dat aan een groot aantal arbeiders eene behoorlijke nachtrust kan worden toegekend. Dit nu is van groot belang, omdat in de uren van den nacht het best kan worden gerust. Uit den aard der zaak kan van het invoeren van dergelijke bedrijfsrust geen sprake zijn in een aantal inrichtingen. Welke arbeid gedurende den tijd, voor nachtrust bestemd, in deze inrichtingen zal mogen worden verricht, zal worden bepaald bij algemeenen maatregel van bestuur. Voor wat het ontwerp verstaat onder nacht zij verwezen naar de toelichting op art. 309.

Uit den aard der zaak kan het voorschrift betreffende de bedrijfsrust geen toepassing hebben op het bewaken van fabrieken en werkplaatsen.

In art. 326 worden in eenige rubrieken de fabrieken en werkplaatsen aangeduid, waarin het verrichten van bepaalden arbeid des nachts kan worden toegestaan, hetzij gedurende het geheele jaar, hetzij voor een gedeelte daarvan, hetgeen soms bij seizoenbedrijven voldoende zal zijn. Is in eene inrichting ingevolge dat artikel bepaalde nachtarbeid toegestaan, dan dient er voor gewaakt, dat de arbeiders daar niet geregeld nachtarbeid verrichten. Ieder arbeider heeft ook daar op zijn beurt recht op nachtrust. Waar het drieploegenstelsel bestaat, moeten aan de arbeiders in elk tijdvak van 14 achtereenvolgende etmalen 7 rusttijden worden toegekend, elk van ten minste 8 achtereenvolgende uren. In andere inrichtingen moeten in hetzelfde tijdvak 8 dergelijke rusttijden worden toegekend. Vermits bij het drieploegenstelsel de arbeidsduur nog meer beperkt is dan volgens het ontwerp noodig is, schijnt er geen bezwaar om daar aan elke ploeg op hare beurt gedurende 7 nachten arbeid te kunnen opdragen. Trouwens wanneer voor inrichtingen met het drieploegenstelsel het voorschrift zoude gelden, dat in elk tijdvak van veertien achtereenvolgende etmalen ten minste 8 rusttijden zouden moeten vallen, dan zoude eene behoorlijke ploegverwisseling niet mogelijk zijn. Wanneer toch in eene inrichting drie ploegen werkzaam zijn, ieder 8 uren per etmaal, dan bestaat algemeen de gewoonte om gedurende de 6 werkdagen van de week denzelfden toestand te behouden, terwijl op Zondag de ploegverwisseling plaats heeft. Ten einde dan gedurende de 6 volgende werkdagen eene ploeg den nachtarbeid te geven, die in de afgeloopen zes werkdagen geen nachtarbeid verrichtte, werken de ploegen op Zondag langer. Daardoor ontstaat de opschuiving der ploegen. In een tijdperk van 14 achtereenvolgende etmalen hebben dus 2 verwisselingen plaats en in dat tijdperk zijn ook 2 ploegen, elk gedurende 6 achtereenvolgende etmalen, met nachtarbeid belast geweest. Bij eene van de 2 verwisselingen moet echter een der beide bedoelde ploegen

nachtarbeid hebben verricht en bijgevolg moet die ploeg 7 nachten hebben gewerkt, hetgeen ingevolge den eersten zin van art. 327 niet geoorloofd zoude zijn.

Het navolgende staatje zal het hier betoogde nader toelichten. Wanneer in eene inrichting 3 ploegen bestaan A, B en C, die om 6 uur des voormiddags, 2 uur des namiddags en 10 uur des namiddags den arbeid beginnen en eindigen dan zal de toestand aldus kunnen wezen, dat wordt gewerkt:

Maandag Dinsdag Woensdag Donderdag Vrijdag Zaterdag	groep A 6 v.m.— 2 n.m. „ B 2 n.m.—10 n.m. „ C 10 n.m.— 6 v.m.

Om ploegwisseling te verkrijgen zal worden gewerkt op:

Zondag: groep A 6 v.m.—6 n.m.
„ „ B 6 n.m.—6 v.m.

waarop dan wordt gewerkt op:

Maandag Dinsdag Woensdag Donderdag Vrijdag Zaterdag	groep C 6 v.m.— 2 n.m. „ A 2 n.m.—10 n.m. „ B 10 n.m.— 6 v.m.

waarop zal worden gewerkt op:

Zondag: groep C 6 v.m.—6 n.m.
„ „ A 6 n.m.—6 v.m.

Uit het bovenstaande blijkt, dat in de eerste week groep C en in de tweede week groep B 6 maal nachtarbeid heeft verricht. Op den eersten Zondag verricht groep B nachtarbeid. Deze groep heeft dus in 14 dagen 7 maal nachtarbeid verricht.

Art. 330. Voor den arbeid in inrichtingen voor zuivelbereiding is het noodzakelijk, dat mannen daarin gedurende eenigen tijd in het jaar, wanneer het in de inrichtingen het drukst is, twaalf uur per etmaal kunnen werken. In die inrichtingen geldt dan in dien drukken tijd deze arbeidsindeeling, dat van 5 uur des voormiddags wordt gewerkt tot 's middags 12 uur en van 5 uur des namiddags tot 10 uur des avonds.

Ingevolge het bepaalde in art. 309, onder 1, zijn dus deze inrichtingen onderworpen aan de beperking van den arbeidsduur, omdat in den druksten tijd in het jaar — zijnde de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus — geregeld 3 uren in den nacht wordt gearbeid. Zoowel van 's middags 12 uur tot 5 uur namiddags, als

van 10 uur des namiddags tot 5 uur des voormiddags wordt aan de arbeiders rust gegeven. Met het oog op die twee zeer lange rusttijden, welke per etmaal worden toegekend, in verband met de omstandigheid, dat de arbeid slechts enkele maanden in het jaar 12 uren behoeft te bedragen, kan de thans bestaande toestand bestendigd worden. Geschiedt zulks niet, dan wordt een voor ons land allerbelangrijkste tak van industrie, die toch al reeds eene zeer scherpe concurrentie van de zijde van het buitenland ondervindt, met een wellicht onherstelbaar verlies bedreigd. In de inrichtingen tot zuivelbereiding komt veel aan op een zeer spoedige verwerking der grondstof, terwijl, wanneer deze in bewerking is, de arbeid niet kan worden onderbroken. Slechts bij spoedige verwerking der melk wordt een goed product verkregen.

Wanneer voor de zuivelinrichtingen van de in het eerste lid omschreven bevoegdheid wordt gebruik gemaakt, blijven de artt. 309 tot 318 en evenzeer de artt. 325 tot 329 buiten toepassing.

Artt. 331—338. Evenzeer als voor de inrichtingen tot zuivelbereiding gedurende enkele maanden in het jaar eene afzonderlijke regeling moet gelden, behoort voor de broodbakkerijen een speciale voorziening te worden getroffen.

In de broodbakkerij moet des Zaterdags meer worden gearbeid, meer brood worden gebakken dan op andere werkdagen. Dit brengt mede dat op dien dag de werkzaamheden in den regel zoo vroeg aanvangen, dat er voor dient te worden gewaakt, dat de arbeiders niet al te lang aan het werk zijn. Over het algemeen wordt in de bakkerijen zeer lang gearbeid; werktijden van 14 tot 16 uur per dag zijn geen zeldzaamheid. Afgescheiden dus van de vraag of de broodbakkerijen zouden kunnen gerangschikt worden onder de bedrijven, die ingevolge art. 309 onder 2 *a* of *c* bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen worden aangewezen, schijnt er aanleiding genoeg te bestaan om aan de bakkersgezellen een minder langdurigen arbeidsdag te verzekeren.

Bij de uitwerking van dat voornemen heeft de ondergeteekende zich op dit standpunt gesteld, dat de dagelijksche arbeidsduur voor de bakkersgezellen gesteld zoude kunnen worden op 11 uur, zoodat dan in eene week 66 arbeidsuren zouden vallen. Wanneer nu de patroon des Zaterdags meer moet laten arbeiden dan op de anderen werkdagen, dan bestaat daartegen geen bezwaar, mits die arbeidsduur op Zaterdag niet te lang zij en bovendien de verlenging van den werktijd op Zaterdag gelijken tred houdt met eene verdere inperking van den arbeidsduur op de andere werkdagen. Wanneer op de andere werkdagen 10½ uur wordt gewerkt, zoude op Zaterdag de werkduur 13½ uur kunnen bedragen. Het aantal werkuren per week bedraagt dan 66 uur, terwijl, wanneer op de andere werkdagen slechts 10 uur wordt gearbeid, de arbeidsduur op Zaterdag 16 uur zoude kunnen bedragen, in welk geval per week eveneens 66 uur zoude worden gearbeid.

Uit den aard der zaak zal op Zaterdag behoefte bestaan aan verlenging van den arbeidsduur. Intusschen wordt in het ontwerp de bevoegdheid om langer dan 11 uur te arbeiden niet tot dien dag beperkt, omdat ook op andere dagen evenzeer aan dezelfde verlenging van den arbeidsduur behoefte kan bestaan. Wanneer niet zal worden gewerkt op den Nieuwjaarsdag, een der Kerst-, Paasch- en Pinksterdagen, dan zal op de dagen, die de genoemde voorafgaan, langer dienen te worden gewerkt dan op andere werkdagen. Intusschen moet dan reeds op 57 dagen in het jaar worden overgewerkt. Met het oog daarop komt het den ondergeteekende voor, dat toegestaan kan worden, dat op 60 dagen in het jaar zal kunnen worden overgewerkt ter keuze van den patroon, met dien verstande, dat van de bevoegdheid in geen geval meer dan tweemaal per week gebruik zal kunnen worden gemaakt.

Op de vraag of er geen aanleiding bestaat om den in de meeste bakkerijen bestaanden nachtarbeid in te perken, heeft de ondergeteekende gemeend toestemmend te mogen antwoorden. Nachtarbeid toch is in de bakkerij niet noodig wegens eischen, ontleend aan het bedrijf. Wanneer nachtarbeid wordt gehandhaafd, is dit uitsluitend om des ochtends vroeg versch brood te kunnen afleveren. Bij het handhaven van die mogelijkheid nu is geen enkel openbaar belang — allerminst van hygienischen aard — betrokken. Integendeel, tegen de afschaffing van den nachtarbeid in dit bedrijf schijnt geen enkel openbaar belang zich te verzetten. Dusver zijn herhaaldelijk pogingen aangewend in verschillende plaatsen om tot afschaffing van den nachtarbeid in de bakkerijen te geraken. Die pogingen hebben zoo goed als geen succes gehad; de tegenwerking van één patroon, die in handhaving van den nachtarbeid in zijne inrichting, wanneer zijne concurrenten 's nachts niet werkten, een niet gering voordeel zag, heeft in den regel het streven van tal van goedgezinden doen falen. Wil men te dezer zake tot afschaffing van den nachtarbeid komen, dan dient de wet dezen te verbieden.

Het ontwerp bepaalt het uur, waarop de werkzaamheden in de broodbakkerij mogen aanvangen, op zijn vroegst op 5 uur des ochtends, met uitzondering echter van de dagen, waarop ingevolge art. 332 langer dan elf uren mag worden gewerkt, in welk geval de werkzaamheden mogen aanvangen om 2 uur des nachts. Voorts bepaalt het ontwerp, dat de werkzaamheden des avonds om 9 uur behooren te zijn geëindigd. Op dagen, waarop mannen vroeger dan 5 uur des morgens in eene broodbakkerij werkzaam mogen zijn, zullen jongens, die hun veertiende jaar hebben voleind, ingevolge art. 277 om 4 uur des ochtends het werk kunnen aanvangen.

Het voorschrift van art. 337, dat het aanvangsuur van den arbeid in de broodbakkerijen op 5 of op 2 uur bepaalt, is absoluut en zal dus evenzeer gelden voor eene kleine bakkerij als

voor eene groote broodfabriek. Hoewel in eene groote broodfabriek door behoorlijke ploegwisseling zeer goed zoude kunnen worden gezorgd, dat de arbeiders niet te veel in den nacht werkzaam zullen zijn, heeft de ondergeteekende gemeend, dat het voorschrift niet minder algemeen mag luiden dan het geval is. Immers, wanneer eene andere regeling zoude worden opgenomen, die uitsluitend ten doel had om aan de bakkers te waarborgen, dat zij niet te dikwijls nachtarbeid zouden hebben te verrichten, dan zoude daarvan het gevolg zijn, dat de boven bedoelde kleine bakkerijen niet zouden kunnen concurreeren met de groote broodfabriek. De groote fabriek zoude des ochtends vroeg versch brood kunnen leveren en al de bakkerijtjes, waar het aantal gezellen niet groot genoeg is — en meestal niet groot genoeg kan zijn met het oog op de beperkte hoeveelheid meel, die verwerkt moet en kan worden — om eene behoorlijke verwisseling van personeel mogelijk te maken, zouden daar met geen mogelijkheid aan kunnen voldoen. Dat zoude een zeer ongezonden toestand in het leven roepen — de groot-industrie zoude enorm bevoordeeld worden tegenover de kleine en het voortbestaan van tal van kleine bakkerijen zoude eenvoudig onmogelijk zijn gemaakt. Wil men dien ondergang der kleine bakkerijen voorkomen, dan moet het gebod zoo algemeen luiden als dit in art. 337 het geval is.

Voor zooveel noodig worde hier nog herinnerd, dat bij het berekenen van den in art 332 geregelden arbeidsduur ook rekening moet worden gehouden met den tijd, gedurende welken de gezellen, die in de bakkerij werkzaam zijn, het brood rondbrengen.

Tevens worde opgemerkt, dat eene inrichting, waar behalve brood nog koek, beschuit, banket enz. gebakken wordt, toch ook eene broodbakkerij blijft.

Voor de toelichting der artt. 339—342 wordt verwezen naar hetgeen bij de artt. 306—308 is aangeteekend.

§ 3. *Van den arbeidsduur van mannen in winkels.*

Artt. 343—345. Voor de toelichting van deze artikelen wordt verwezen naar hetgeen in het algemeene deel dezer Memorie onder VII werd medegedeeld.

§ 4. *Van den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer.*

Een openbaar middel van vervoer zal na het in werking treden der paragraaf niet in werking mogen zijn dan nadat eene regeling van dienst- en rusttijden is ingediend en goedgekeurd, terwijl na eventueele goedkeuring afwijking der regeling niet geoorloofd zal zijn. Op het verbod om een openbaar middel van vervoer in werking te mogen hebben zonder dat de dienst- en

rusttijdenregeling is goedgekeurd, behoort nochtans eene uitzondering te worden toegestaan, die als overgangsmaatregel moet werken. Wanneer de paragraaf in werking zal zijn getreden, zal menige regeling ter verkrijging der goedkeuring worden ingezonden. Op alle aanvragen om goedkeuring zal niet kunnen worden beschikt zonder nader onderzoek niet alleen door de commissie, die door deze wet in het leven wordt geroepen, maar ook door den Minister. In verband daarmede wordt in art. 359 bepaald, dat wanneer de regeling tijdig is ingediend het bedrijf overeenkomstig die nog niet goedgekeurde regeling kan worden uitgeoefend. Wanneer eene regeling ten aanzien van een middel van vervoer, dat reeds in werking was vóór dat de hier besproken voorschriften in werking treden, tijdig is ingediend, blijkt uit art. 350, tweede lid. Daar wordt bepaald, dat de inzending moet plaats hebben binnen twee maanden nadat de paragraaf in werking treedt. Aan hoofden en bestuurders wordt derhalve twee maanden gelaten om eene regeling in te zenden. Intusschen kan dan ook niet worden geëischt, dat in twee maanden eenige verplichting zoude bestaan ten aanzien van de regeling van dienst- en rusttijden. In verband daarmede is het eerste lid van art. 359 opgenomen.

Met het oog op het voorschrift van het tweede lid van art. 444 moet in het tweede lid van art. 350 als tijdstip, waarop de regeling behoort te zijn ingediend, bepaald worden dat, waarop de paragraaf in werking treedt en niet dat, waarop de wet in werking treedt. Met betrekking tot laatstgenoemd artikel wordt verwezen naar de toelichting, die gegeven werd van de artikelen 21 en 444.

De bevoegdheid om overeenkomstig eene niet goedgekeurde regeling een middel van vervoer in werking te hebben, houdt op wanneer de goedkeuring wordt geweigerd. Intusschen schijnt het niet billijk om den dienst onmiddellijk te doen staken zoodra de Minister ter kennis van het hoofd of den bestuurder van het vervoermiddel heeft gebracht, dat de goedkeuring wordt onthouden. Door den Minister kan daarbij een tijdstip worden bepaald, waarop zijne beslissing in werking zal treden, en eerst met dat tijdstip houdt de bevoegdheid op om zonder goedgekeurde regeling het middel van vervoer in werking te houden.

Ten aanzien van openbare middelen van vervoer, die in werking worden gebracht na het in werking treden van de paragraaf, behoeft uit den aard der zaak geen nader voorschrift te worden gegeven omtrent het tijdstip, waarop de regeling ter goedkeuring behoort te worden ingezonden. Dergelijk middel van vervoer mag niet in werking zijn zonder dat de goedkeuring op de regeling van dienst- en rusttijden is verkregen.

Uit den aard der zaak behoort de regeling der dienst- en rusttijden zich uit te strekken over de personen, die op het openbaar middel van vervoer dienst doen. Onder deze personen

worden verstaan de machinisten, de koetsiers, de wagenbestuurders bij electrische trams en de conducteurs. Daarnaast zal de regeling zich moeten uitstrekken over de personen, wier werkzaamheden van invloed kunnen zijn op de veiligheid van het verkeer, dus op stationschefs, rangeerders, seinwachters, wisselwachters, brugwachters enz. Eindelijk is bepaald, dat de regeling ook betrekking behoort te hebben op personen, die in dienst van de onderneming werkzaam zijn ten behoeve van het openbaar middel van vervoer. Tot deze rubriek moeten worden gebracht personen, die — niet vallende onder de vorige rubriek — op de stations of halten werkzaam zijn ten behoeve van het openbaar middel van vervoer en voorts de controleurs, wanneer zij allen belast zijn met toezicht op de conducteurs en zich niet hebben in te laten met de veiligheid van het verkeer. Ook behooren tot deze categorie de wegwerkers, de stalknechts, de bestellers, de railvegers enz.

Het is wenschelijk te doen uitkomen, dat niet de eigenaar van het middel van vervoer aansprakelijk is voor de naleving van de wetsbepalingen, maar de persoon, die het openbaar middel van vervoer exploiteert. Dit is uitdrukkelijk bepaald in art. 349.

TWEEDE AFDEELING.

Van de zondagsrust.

In de bestaande Arbeidswet komt eene regeling voor, die betrekking heeft op de Zondagsrust, welke regeling, naar de ondergeteekende meende, in het ontwerp van wet niet mocht ontbreken. In afwachting van de herziening der Zondagswet kunnen voorshands de artikelen 361 tot en met 368 in dit ontwerp niet worden gemist.

Met het in werking treden van deze wet zal het voorschrift van art. 7 der tegenwoordige Arbeidswet vervallen. Het gevolg daarvan zoude zijn, dat arbeid van vrouwen en jeugdige personen in fabrieken en werkplaatsen zoude zijn toegestaan, zoolang niet eene algemeene regeling van de Zondagsrust in werking was getreden. Opgenomen worden een aantal bepalingen, die waarborgen, dat hetgeen thans ingevolge de bestaande Arbeidswet verboden is, ook verboden blijve. Daartoe heeft de ondergeteekende zich intusschen niet beperkt. In het ontwerp van wet worden onder meer voorschriften, die dusver alleen betrekking hebben op vrouwen en jeugdige personen, uitgebreid tot volwassen mannen. Aanleiding om die mannen uit te sluiten van de regeling van de Zondagsrust schijnt niet te bestaan. Kon er in de bestaande Arbeidswet geen sprake van zijn om Zondagsrust aan mannen te waarborgen, met dit ontwerp van wet staat dit geheel anders. Nu in dit ontwerp de Overheidsbescherming

zich ook tot volwassen mannen uitstrekt, kon de vraag niet onbeantwoord blijven, wat, zoolang de algemeene regeling van de Zondagsrust niet tot stand is gekomen, in het ontwerp te hunnen opzichte op het stuk der Zondagsrust behoort te worden opgenomen.

Die vraag is door den ondergeteekende in dezen zin beantwoord, dat bij wijze van overgangsbepaling de regeling van de Zondagsrust, onverschillig of zij vrouwen en jeugdige personen of mannen betreft, zich zoover behoort uit te strekken als de tegenwoordige Arbeidswet zich uitstrekt. Waar dus thans Zondagsrust is geregeld voor jongens, meisjes en vrouwen, die in fabrieken en werkplaatsen werkzaam zijn, breidt het ontwerp diezelfde regeling uit tot mannen voor zoover dit eenigszins mogelijk is.

Verder gaat het ontwerp niet. Met name bevat het geen regeling van de Zondagsrust voor arbeiders, die in eenen winkel werkzaam zijn.

Uitgaande van dezen gedachtengang moest in het ontwerp de regeling van de Zondagsrust van eenigszins anderen aard zijn dan in de bestaande Arbeidswet. Voor zooveel de Arbeidswet Zondagsarbeid in eenig bedrijf absoluut verbiedt, is daarvan alleen het gevolg, dat in dat bedrijf geen jongens, meisjes of vrouwen werkzaam mogen zijn. In die bedrijven behoeft dientengevolge het werk op Zondag niet te worden gestaakt, omdat daarin zonder eenige beperking door mannen mag worden gewerkt. Indien het thans bestaande verbod zoude worden uitgebreid tot mannen zonder meer, dan zoude alle arbeid in zoodanige bedrijven op Zondag onmogelijk worden gemaakt. Onvoorwaardelijk kan daartoe niet worden overgegaan. Ook op Zondag moet sommige arbeid worden verricht. Men kan met den ondergeteekende die noodzakelijkheid ten deele betreuren, maar men kan het oog niet sluiten voor de eischen van het werkelijke leven. Welke arbeid op Zondag zal mogen worden verricht en welke niet, is niet voor eens en voor altijd te beslissen. De beantwoording der vraag is afhankelijk van den stand van wetenschap en techniek. In verband daarmede is aan een algemeenen maatregel van bestuur overgelaten om op het algemeene verbod, hetwelk in art. 361 is vervat, uitzonderingen toe te staan. Als voorbeelden van inrichtingen waar op Zondag niet elke arbeid kan worden gemist, kunnen worden genoemd de inrichtingen tot zuivelbereiding, waar in ieder geval op Zondag de melk in ontvangst genomen moet worden; de steenfabrieken, waar des Zondags, zoo noodig, moet worden gestookt, de steenen moeten worden gedekt, of, waar machinaal wordt gedroogd, de windkleppen der droogschuren moeten worden geopend, of gesloten; de suiker-, de gasfabrieken alsmede de electrische centralen.

In aansluiting met hetgeen in soortgelijke gevallen op andere plaatsen van het ontwerp is bepaald wordt voorgeschreven, dat daarnaast nog door of namens den Minister vergunning kan worden

verleend om op een of meer Zondagen arbeid te verrichten.

Al hetgeen in het ontwerp is bepaald ten aanzien van den Zondag geldt ook voor eenige andere dagen. Vooreerst moet voor personen, die behooren tot een kerkgenootschap, door hetwelk, of eene godsdienstige vereeniging, door welke de wekelijksche rustdag niet op Zondag gevierd wordt, het verbod om op Zondag te arbeiden desgewenscht niet van toepassing te zijn, maar moet voor bedoeld verbod in de plaats treden een verbod, om arbeid te verrichten in het tijdperk van 24 achtereenvolgende uren, dat het kerkgenootschap of de godsdienstige vereeniging, waartoe de arbeider behoort, als wekelijkschen rustdag heeft aangenomen.

Een soortgelijk voorschrift komt ook in de bestaande Arbeidswet voor.

In de tweede plaats is overgenomen het bepaalde in art. 7, laatste lid der Arbeidswet. Bij het herstellen of bij de reiniging van een stoomketel is soms de hulp van een jongen noodzakelijk. Slechts jeugdige personen kunnen somtijds door de rookkanalen kruipen of andere lastig toegankelijke plaatsen van den ketel bereiken en uit den aard der zaak kan herstel of reiniging van den stoomketel niet worden verricht als het bedrijf in gang en de ketel dus heet is. Een en ander kan niet worden verricht dan na afloop der bedrijfswerkzaamheden, nadat de ketel voldoende is afgekoeld.

Ten slotte bevatten de artt. 364 en 365 bijzondere voorschriften voor inrichtingen tot bereiding van boter en voor die tot bereiding van kaas. In deze inrichtingen kan de vrouwenarbeid op Zondag niet geheel worden gemist. Ook de melk, die op dien dag wordt aangevoerd, moet spoedig worden verwerkt. Ter verkrijging nu van een gelijkmatig product, hetgeen voor de zuivelindustrie van overwegend belang is, behoort de persoon die op werkdagen de melk verwerkt, ook op Zondag enkele werkzaamheden te kunnen verrichten. Met het oog daarop is dan ook zoowel in art. 364 als in art. 365, tweede lid, onder *a* bepaald, dat eene vrouw dan alleen op Zondag die werkzaamheden mag verrichten, wanneer die tot hare dagelijksche werkzaamheden behooren. Voorts kan worden opgemerkt, dat de toegelaten werkzaamheden behooren tot de lichtste, die in zoodanige inrichtingen worden verricht.

Welke andere arbeid op Zondag in zuivelfabrieken aan mannen moet worden toegestaan, zal blijken uit den in art. 366 bedoelden algemeenen maatregel.

HOOFDSTUK VII.

Van het toezicht.

EERSTE AFDEELING.

Van de ambtenaren met het toezicht belast.

De artikelen, die het toezicht op de naleving der wet betreffen, zijn ontleend aan de artt. 12, 14 en 16, der bestaande Arbeidswet en de artt. 9, 10 en 15 der Veiligheidswet. Waar de arbeidsinspectie zoozeer is ingeburgerd in onze wetgeving, schijnen de artt. 370—372 weinig toelichting te behoeven. Volstaan moge worden met de mededeeling in welk opzicht de artikelen afwijken van het bepaalde in de Arbeids- en de Veiligheidswet.

De grootste afwijking, welke deze afdeeling vertoont van de daarmede correspondeerende artikelen in de bestaande Arbeidswet en de Veiligheidswet, is deze, dat het ontwerp niet heeft opgenomen de bepaling, volgens welke onder de bevelen van den Minister het toezicht op de naleving der wet is opgedragen aan door de Koningin te benoemen ambtenaren. Tot weglating van dat voorschrift besloot ondergeteekende omdat het naar zijne meening eigenlijk elke beteekenis mist.

Dat de ambtenaren der arbeidsinspectie toezicht uitoefenen op de naleving der Veiligheidswet is op zichzelf juist, maar ook andere ambtenaren zijn krachtens art. 21 der Veiligheidswet met die taak belast.

Iemand, die overtredingen opspoort, is toch inderdaad bezig toe te zien of de wet wordt nageleefd. Wel hebben de ambtenaren der arbeidsinspectie nog een andere taak dan het opsporen van overtredingen — men zie slechts art. 7 der Veiligheidswet en de ingevolge art. 9 der wet vastgestelde instructie — maar vaststaat, dat hetgeen art. 9 der wet zegt omtrent de ambtenaren der arbeidsinspectie ook geldt ten aanzien van andere ambtenaren.

De bestaande Arbeidswet bevat in art. 12 een voorschrift van geheel anderen inhoud, hoewel ondergeteekende het daar bepaalde allerminst in bescherming zoude wenschen te nemen. Daar werd het toezicht op de uitvoering opgedragen uitsluitend aan ten hoogste 3 inspecteurs van den arbeid. Bij het maken der Veiligheidswet is in plaats daarvan gesproken van toezicht op de naleving der wet, terwijl dat werd opgedragen niet alleen aan inspecteurs maar aan een geheelen tak van dienst, waaronder de inspecteurs van den arbeid. Kon, zoolang het toezicht was opgedragen aan inspecteurs, tot zekere hoogte worden gesproken van het oefenen van toezicht op de uitvoering der wet, omdat aan ambtenaren van de positie van de inspecteurs van den arbeid het toezicht was opgedragen op de uitvoering door andere ambtenaren van lageren rang

— geheel anders moest dit worden toen aan ambtenaren van de arbeidsinspectie ook ambtenaren van lageren rang werden verbonden. Aan den opzichter van den arbeid kan bezwaarlijk het toezicht op de uitvoering door anderen worden opgedragen. In verband hiermede is het eene verbetering te achten, dat de Veiligheidswet eene andere uitdrukking bezigde. Door die verbeterde uitdrukking werd ook een bezwaar ondervangen, hetwelk tegen art. 9 der Arbeidswet bestaat. Letterlijk staat toch in dat artikel, dat aan den inspecteur van den arbeid het toezicht wordt opgedragen op de uitvoering van de wet door den Minister.

Kan dus evenmin de uitdrukking der bestaande Arbeidswet als die der Veiligheidswet ten deze worden overgenomen, zoo wil het den ondergeteekende voorkomen, dat zonder eenig bezwaar kan worden volstaan met een voorschrift, hetwelk de instelling eener arbeidsinspectie beveelt, terwijl dan, zooals uit art. 370 blijkt, werkkring en bevoegdheden van de ambtenaren der arbeidsinspectiën worden geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur.

In het tweede lid van art. 9 der Veiligheidswet komt de bepaling voor, dat de ambtenaren der arbeidsinspectie niet tevens belast kunnen worden met het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen. Dat voorschrift kan veilig worden gemist, omdat na den principieelen strijd, die daaromtrent tijdens het tot stand komen van de Veiligheidswet is gestreden, thans vrijwel niemand meer over een combinatie van arbeids- en stoomtoestelleninspectie denkt.

In art. 370 wordt bepaald, dat de instructie voor de ambtenaren der arbeidsinspectie wordt vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur, zooals trouwens ook in art. 9 der bestaande Arbeidswet en in art. 12 der Veiligheidswet is bepaald. Het komt den ondergeteekende wenschelijk voor op den duur die instructie bij de wet te doen vaststellen. Daartegen bestaat geen bezwaar wanneer maar eenigen tijd ervaring is opgedaan na het vaststellen van den algemeenen maatregel van bestuur. Die tijd kan nog niet worden aangegeven vermits de invoering van de Arbeidswet eene algeheele herziening der organisatie onzer arbeidsinspectie zal moeten ten gevolge hebben en de te treffen organisatie niet onwaarschijnlijk na hare invoering nog wel wijziging zal blijken te behoeven.

Het tweede lid van art. 370 laat algeheele vrijheid om den werkkring en de bevoegdheden van de ambtenaren van de arbeidsinspectie bij algemeenen maatregel te regelen, zooals het meest wenschelijk zal worden geoordeeld. Op die vrijheid wordt slechts éene uitzondering gemaakt. De algemeene maatregel zal het Rijk hebben in te deelen in een aantal arbeidsinspectiën. Dit voorschrift moet in de wet worden opgenomen met het oog op het voorschrift van art. 430 vierde lid. Daar toch wordt bepaald, welke ambtenaren een schriftelijken bijzonderen last kunnen verstrekken tot het tegen den wil van den bewoner binnentreden in plaatsen, die

tevens woningen zijn, of alleen door eene woning toegankelijk zijn.

Wegens de redenen, medegedeeld in de toelichting op art. 430 behoort onder deze ambtenaren ook de inspecteur van den arbeid te worden genoemd. Nu is in de wet nergens sprake van den inspecteur van den arbeid en met het oog daarop kon ook in art. 430 kwalijk die ambtenaar worden genoemd. Toch eischt art. 158 der Grondwet, dat de macht, die den hierbedoelden last kan geven, door de wet worde aangewezen. In verband hiermede kon in art. 430 niet worden gesproken van den bevoegden ambtenaar, omdat deze bij algemeenen maatregel van bestuur zoude worden aangewezen. Vandaar dat in genoemd artikel wordt gesproben van het hoofd der arbeidsinspectie en dat in art. 370 wordt bepaald, dat het Rijk in arbeidsinspectiën zal zijn ingedeeld.

Art. 371 wijkt op een paar punten af van art. 14 der bestaande Arbeidswet en art. 10 der Veiligheidswet. Thans is aan de ambtenaren der arbeidsinspectie verboden het deelnemen aan bedrijven of ondernemingen van fabrieks- of ambachtsnijverheid. Zulks gaat te ver aan den eenen kant en niet ver genoeg aan den anderen kant. Te ver gaan de thans bestaande bepalingen in zooverre zij verbieden het deelnemen ook aan buitenlandsche ondernemingen. Niet ver genoeg, waar de wet zich op ruimer gebied zal gaan bewegen dan de bestaande Arbeidswet en de Veiligheidswet en de ambtenaren der arbeidsinspectie ook winkels zullen hebben binnen te gaan en toezicht zullen moeten houden op openbare middelen van vervoer. Met een en ander houdt het artikel rekening.

Eindelijk bevat art. 372 een voorschrift, hetwelk den Minister de bevoegdheid toekent te bepalen, wanneer het tweejaarlijksch verslag moet worden ingezonden, een voorschrift, dat dusver wordt gemist.

De bepaling, dat de verslagen, hetzij in hun geheel, hetzij gedeeltelijk aan de Staten-Generaal moeten worden medegedeeld, is niet opgenomen. Geenszins is dat geschied, omdat het in de bedoeling zoude liggen verslagen betreffende de verrichtingen van de ambtenaren der arbeidsinspectie op minder ruime schaal te verspreiden dan dusver geschiedt, maar omdat aan overneming van het tweede lid van art. 16 der bestaande Arbeidswet en van art. 15 der Veiligheidswet bezwaren zijn verbonden. Meer dan eens toch is het voornemen gerezen om de door de inspecteurs uit te brengen verslagen tot een algemeen verslag te verwerken en dit te publiceeren. Aan dat voornemen kon dusver geen gevolg worden gegeven, omdat volgens de aangehaalde wetsartikelen de verslagen der inspecteurs geheel of gedeeltelijk moeten worden overgelegd aan de Staten-Generaal. De practijk heeft gemeend dat voorschrift aldus te moeten verstaan, dat die verslagen worden gedrukt en aan elk lid der Staten-Generaal in afdruk worden toegezonden. Mochten nu zoowel de oorspronkelijke verslagen als het te verwerken verslag worden gedrukt en verspreid, dan zoude eigenlijk dubbel werk worden verricht.

Met het oog op het groot aantal inspecteurs, hetwelk verslag uitbrengt, wil het den ondergeteekende voorkomen, dat de bruikbaarheid der verslagen in hooge mate zoude worden bevorderd, indien een bewerkt verslag werd gepubliceerd. Die bewerking zoude bestaan uit het rangschikken voor hetgeen uit elke inspectie is medegedeeld tot een overzicht voor het geheele land.

In verband met het tweede lid van art. 370 zij nog verwezen naar de toelichting der artt. 241 en 242.

TWEEDE AFDEELING.

Van hulpmiddelen bij het toezicht.

§ 1. *Van arbeidslijsten.*

Toen de ondergeteekende moest beslissen met behulp van welke administratieve middelen de naleving van de voorschriften der wet het best zoude worden verzekerd, is hij na aandachtige overweging tot het resultaat gekomen, dat overneming ten deze van hetgeen het ontwerp op arbeids- en rusttijden behelsde, wenschelijk moest worden geacht. Niet alleen kan het stelsel van arbeidslijsten, zooals dat in genoemd ontwerp geregeld is, geacht worden niet te omslachtig te zijn voor de hoofden of bestuurders der bedrijven, maar bovendien schijnt geen ander dusver aan de hand gedaan stelsel evenzeer de naleving der verschillende voorschriften te verzekeren. Nog te eerder meende de ondergeteekende het door den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aanbevolen stelsel te moeten overnemen, omdat dit tot op zekere hoogte reeds door mannen van de practijk was gekeurd en goed bevonden. Toen toch het Voorloopig Verslag, uitgebracht over het onderzoek van het ontwerp van wet op arbeids- en rusttijden in de afdeelingen der Tweede Kamer was verschenen, werd door de Regeering het oordeel der toen geconstitueerde Kamers van arbeid gevraagd o. a. ook over het gekozen stelsel.

Blijkens de Memorie van Antwoord (bijlagen 1900—1901, **16**, n°. 2, bladz. 30 en 31) hebben destijds 19 Kamers van arbeid van haar gevoelen doen blijken en van die 19 Kamers heeft de meerderheid het stelsel der arbeidslijsten aanvaard. Geen enkele Kamer wenschte het destijds voorgestelde stelsel door eenig ander te vervangen. Alleen werd door sommige Kamers aangedrongen op het invoeren van een stelsel van boekhouding.

Tegen het stelsel van boekhouding bestaan bij den ondergeteekende niet minder groote bezwaren dan in de aangehaalde Memorie zijn aangeduid. De ondergeteekende meent te dezer plaatse niet te mogen volstaan met eene verwijzing naar die Memorie, doch wenscht zijne bezwaren in het kort aan te geven. Alvorens daartoe over te gaan, moge eene beschouwing over het

stelsel van arbeidslijsten, dat in het ontwerp is opgenomen, voorafgaan.

In de vorige hoofdstukken werd aan hoofden en bestuurders de verplichting opgelegd om te zorgen, dat aan de voorschriften met betrekking tot arbeidsduur werd voldaan. Die voorschriften laten intusschen aan het hoofd of den bestuurder zekere vrijheid om de arbeidsuren — en casu quo ook de rusturen — aan te geven, zooals hij meent dat het meest wenschelijk is. Ten einde nu te waarborgen, dat het hoofd of de bestuurder die door hem zelven vastgestelde uren ook zal in acht nemen, bepaalt het ontwerp, dat het hoofd of de bestuurder arbeidslijsten moet opmaken. Wat die arbeidslijsten moeten bevatten, blijkt uit de artt. 373 en volgende. Die arbeidslijsten moeten overeenkomstig art. 387 voor een tijdvak van ten minste 14 achtereenvolgende etmalen worden opgemaakt en zij gelden telkens voor een tijdvak van 14 achtereenvolgende etmalen, tenzij daarop is vermeld, dat zij gedurende een ander tijdvak van kracht zullen zijn.

Na het opmaken van 2 exemplaren der arbeidslijsten hangt het hoofd of de bestuurder een exemplaar daarvan in de inrichting en zendt het andere exemplaar aan een daarvoor aangewezen ambtenaar der arbeidsinspectie. Opdat het hoofd der plaatselijke politie bekend zij met den inhoud der arbeidslijsten, ontvangt deze daarvan een afschrift.

In het kort is dit het door het ontwerp aanvaarde stelsel van arbeidslijsten. Wat met betrekking tot de uren op de lijsten moet worden vermeld, staat ter keuze van het hoofd of den bestuurder, maar wanneer deze zijne keuze heeft gevestigd, dan is de inhoud der lijst ook voor hem bindend. Ten einde te zorgen, dat zoowel de arbeiders als de ambtenaren, belast met het toezicht op de naleving der wet, bekend zullen zijn met hetgeen voor den patroon bindend is, wordt bepaald, dat de lijst opgehangen moet worden en bovendien ingezonden. Door deze bepalingen zal, naar de ondergeteekende vertrouwt, de naleving der wetsbepalingen zooveel mogelijk zijn verzekerd.

Wat nu de bezwaren betreft, die bestaan tegen het aanvaarden van het door sommige Kamers van arbeid aanbevolen stelsel van boekhouding, moge het navolgende worden opgemerkt. Wanneer al hetgeen op de arbeidslijsten moet worden vermeld, moet worden ingeschreven in een boek, dan zal het inschrijven van alle gegevens veelal niet minder tijd vorderen dan noodig is voor het maken van twee exemplaren van de arbeidslijsten. Voor de arbeidslijsten kan worden gebruik gemaakt van gedrukte formulieren, die ingevolge art. 440 gratis verkrijgbaar zijn, maar in een register zal men bezwaarlijk de bladzijden vooruit kunnen bedrukken omdat niet bekend is welk gedeelte telkens zal worden gebruikt en met het oog op min gewenschte practijken, toch geen wit op eenig blad moet kunnen worden opengelaten. Een boek zal voorts niet zoo gemakkelijk ingezien kunnen worden als eene

lijst, die ingevolge art. 393 moet zijn opgehangen, zóó dat zij duidelijk leesbaar is. Wil men metterdaad algemeene bekendheid geven aan hetgeen de patroon zal hebben te vermelden dan moet worden bepaald dat ééne lijst worde opgehangen en eene andere worde gezonden aan een ambtenaar der inspectie. En eindelijk doet zich bij het stelsel der boekhouding het groote bezwaar voor, dat de patroon moet worden verplicht een bewijsstuk te bewaren en op eerste aanvrage ter inzage te verstrekken, hetwelk bestemd kan zijn om eventueel overtredingen der wet aan te toonen.

Op al deze gronden meent de ondergeteekende, dat voor eene richtige contrôle het stelsel der arbeidslijsten moet worden aanvaard.

Op de arbeidslijsten zullen soms namen moeten worden vermeld, soms niet. Waar zulks eenigszins mogelijk was, is het niet vermelden van namen toegelaten. Wanneer de inhoud der lijst voor alle werklieden of voor een of meer groepen der arbeiders zal gelden, behoeven geen namen te worden vermeld. Alleen zal, wanneer de lijst geldt voor een of meer groepen van arbeiders, uit den aard der zaak moeten worden aangegeven op welke groep de mededeeling betrekking heeft.

Onverschillig voorts of op de lijsten namen zullen zijn vermeld of niet, moeten daarop zekere uren worden aangegeven. Welke uren aangegeven moeten worden is uit de bepalingen van hoofdstuk VI af te leiden. Wanneer voor eenig arbeider in dat hoofdstuk slechts de arbeidsduur is beperkt, dan kan worden volstaan met op de lijsten de werktijden te vermelden. Dit geval doet zich voor bij de jongens, meisjes en vrouwen, die den in art. 269 bedoelden arbeid verrichten, bij de jongens en meisjes, die den in art. 268 bedoelden arbeid verrichten, en bij de jongens, meisjes en vrouwen die in een winkel werkzaam zijn — tenzij de gemeenteraad ingevolge art. 299 onder *c* heeft bepaald, dat rusttijden moeten worden toegekend — en eindelijk bij de in art. 343 bedoelde mannen, tenzij wederom door den gemeenteraad ingevolge art. 344 onder *c* het toekennen van rusttijden is voorgeschreven. Rusttijden moeten op de lijsten worden aangegeven voor jongens, meisjes en vrouwen, die in eene fabriek of werkplaats werkzaam zijn, voor de in art. 309 bedoelde mannen en voor bedienend personeel in winkels, indien daarvoor rusttijden verplichtend zijn gesteld ingevolge de zooeven genoemde artikelen.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan intusschen worden bepaald, dat voor jongens, meisjes en vrouwen, die werkzaam zijn in een bedrijf, als bedoeld in een der artt. 275 tot 287, de werktijden en de rusttijden niet op de arbeidslijsten behoeven te worden vermeld. Dit in art. 380 opgenomen voorschrift is ontleend aan het tweede lid van art. 11 der bestaande Arbeidswet. In enkele bedrijven is het niet wel mogelijk om van te voren een bepaalden tijd voor rusttijd aan te geven; de rusttijd moet worden

toegekend als de aard van het bedrijf zulks toelaat: men denke aan de inrichtingen, gedreven door wind- of waterkracht.

Na deze meer algemeene toelichting behoeven slechts enkele artikelen nog eenige bespreking.

Artt. 376—379. Deze artikelen, evenzeer als art. 382, danken hunne opneming aan de mededeelingen van enkele Kamers van arbeid, die door den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid werden gehoord naar aanleiding van het Voorloopig Verslag, uitgebracht over het ontwerp arbeids- en rusttijden. Zooals in de Memorie van Antwoord werd medegedeeld, hadden eenige Kamers van arbeid te kennen gegeven, dat inderdaad arbeiders somtijds in meer dan ééne inrichting werkzaam waren. Mitsdien is het noodzakelijk er voor te waken, dat die arbeiders door hun werkzaamheden in of ten behoeve van beide inrichtingen niet den maximum arbeidstijd overschrijden. Te dien einde moet het hoofd of de bestuurder van het bedrijf verklaren, of het hem al of niet bekend is, dat ten aanzien van een of meer van zijne arbeiders het bedoelde geval aanwezig is. Die verklaring moet onderteekend worden. Voorts moet de arbeider, wiens naam op eene arbeidslijst voorkomt, of, indien daarop geen namen voorkomen, wanneer eene arbeidslijst voor hem van kracht is, op de in de inrichting hangende arbeidslijst eene mededeeling plaatsen of doen plaatsen, indien hij bovendien nog in of ten behoeve van een ander bedrijf werkzaam is. Ook die opgave moet worden onderteekend. Wat de mededeeling behoort in te houden, blijkt uit art. 377.

Het gevolg van het bepaalde in de artt. 377 en 378 is, dat de arbeider in geval van overtreding strafbaar is. Hoewel in het algemeen de ondergeteekende geen voorstander is van het strafbaar stellen van den arbeider voor het niet inachtnemen van voorschriften, welke te zijnen bate zijn vastgesteld, zoo is de ondergeteekende toch voor het krasse middel niet teruggedeinsd, evenmin als de toenmalige Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, die in het gewijzigd ontwerp op de arbeids- en rusttijden soortgelijk voorschrift opnam. Geen ander middel kan tot het doel leiden en bij gemis aan het voorschrift zoude de practijk spoedig leeren, dat menig patroon zich er op zoude beroepen, dat de arbeider hem geen mededeeling had gedaan.

Art. 386. Dit artikel heeft ten doel de administratie voor het hoofd of den bestuurder te vereenvoudigen. Indien een fabrikant mannen in dienst heeft, die ingevolge art. 309 aan beperking van den arbeidsduur zijn onderworpen, en tevens vrouwen dan moet vaststaan, dat met het maken van twee exemplaren van ééne arbeidslijst kan worden volstaan.

Artt. 389—391. Wanneer door een arbeider ingevolge het

bepaalde in art. 377 eene verklaring op de arbeidslijst is gesteld, waaruit blijkt, dat hij nog in een ander bedrijf werkzaam is en hoelang die werkzaamheden duren, dan mag het totaal bedrag aan werkuren het maximum aantal geoorloofde werkuren niet te boven gaan. Hetzelfde is het geval met de rusttijden. Wanneer uit eene door den arbeider geplaatste aanteekening op de arbeidslijst blijkt, op welk uur in het andere bedrijf, waarin de arbeider ook werkzaam is, de rusttijd, bedoeld in art. 303, wordt toegekend, dan mag het hoofd of de bestuurder in dien rusttijd den arbeider niet aan het werk hebben; hij moet zorgen, dat een rusttijd, als zoodanig voor een arbeider aangegeven op een arbeidslijst zijner onderneming, niet te gelijk als arbeidstijd voor dien arbeider op die lijst voorkomt.

Art. 392. Het geval heeft zich voorgedaan, dat een patroon, wanneer op een ongeoorloofd uur arbeiders in zijn inrichting aan het werk waren gevonden, zich op het feit beriep, dat de uren op de arbeidslijst vermeld, waren uitgedrukt in West-Europeeschen tijd. Tegen eene dergelijke bewering, wanneer zij des avonds om kwartier na zeven wordt geuit, is weinig in te brengen, omdat een bewijs, dat de werkzaamheden des ochtends waren begonnen op eenig uur, in een anderen tijd uitgedrukt, op staanden voet niet is te leveren.

In verband daarmede schijnt het raadzaam de zaak in de wet te regelen. Aan het hoofd of den bestuurder wordt vrij keus gelaten, maar kiest hij niet, dan zal de plaatselijke tijd gelden. Met opzet wordt voorgesteld om niet het volgen van den plaatselijken tijd verplichtend te stellen, omdat in inrichtingen, waar de fabrieksbevolking met openbare middelen van vervoer naar de inrichting gaat en op dezelfde wijze naar huis terugkeert, veelal de West-Europeesche tijd wordt gevolgd.

Artt. 393 en 394. Deze artikelen behoeven na het boven aangeteekende slechts weinig toelichting meer.

Een exemplaar der lijsten moet worden gezonden aan den bevoegden ambtenaar. Het ligt in de bedoeling in de meeste gevallen daarvoor den inspecteur van den arbeid aan te wijzen. Toch zal in sommige gevallen de aanwijzing van een ander ambtenaar in overweging moeten worden opgenomen. Wanneer toch aan een adjunct-inspecteur van genoegzame tact en ervaring eene zelfstandige standplaats mocht worden aangewezen, dan zal het wenschelijk zijn, dat de arbeidslijsten uit zijne standplaats en de omgeving daarvan aan hem worden gezonden.

In tal van arbeidslijsten zullen geen namen worden vermeld. Bij de ontvangst van een dergelijk stuk kan de inspecteur dus niet zien of in de inrichting alleen mannen, dan wel uitsluitend of voor een gedeelte jongens, meisjes of vrouwen werkzaam zijn. Toch is die wetenschap voor den inspecteur van groot belang;

in inrichtingen, waar zich jongens, meisjes of vrouwen bevinden is altijd nog meer aanleiding de wettelijke voorschriften te controleeren dan in de overige, vermits de genoemde personen meer bescherming genieten dan volwassen mannen. In verband met een en ander wordt voorgesteld te bepalen, dat bij de inzending van eene arbeidslijst, die geen namen bevat, moet worden opgegeven hoevele jongens, meisjes, vrouwen en mannen in of ten behoeve van het bedrijf werkzaam zijn.

Art. 396. Het is wenschelijk om voor de arbeidslijsten, die moeten worden opgehangen, en voor die, welke moeten worden ingezonden, zoo noodig verschillende modellen te kunnen vaststellen. De laatst bedoelde lijsten kunnen al licht in kleiner formaat worden opgemaakt. Bovendien zullen wellicht op de lijsten die opgehangen moeten worden, vermeld worden eenige herinneringen, die van belang zijn voor het hoofd of den bestuurder zoowel als voor den arbeider, bijv. vermelding van de namen en woonplaatsen van de ambtenaren der arbeidsinspectie, die ter plaatse bevoegd zijn.

Artt. 397—399. Het is van groot belang, dat meer gegevens worden verkregen omtrent den huisarbeid. Thans vernemen de inspecteurs van den arbeid niet dan bij uitzondering, waar huisarbeiders zijn gevestigd. Toch worden juist onder de huisarbeiders het meest de wettelijke voorschriften overtreden, niet alleen ten aanzien van de beveiligingen, maar vooral ook ten aanzien van den arbeidsduur.

Ten einde de inrichtingen op het spoor te komen, waar de huisarbeid wordt verricht, bepaalt het ontwerp, dat de hoofden of bestuurders van bedrijven, ten behoeve waarvan een of meer arbeiders buiten die bedrijven werkzaam zijn, een register moeten aanleggen en bijhouden. In dat register behooren te worden vermeld de arbeiders voor zoover de wet hun arbeidsduur beperkt en omtrent elk van hen hetgeen in art. 398 is bepaald. Van groot belang is de opgave van de plaats, waar de huisarbeid wordt verricht.

Voor de toelichting van art. 397 onder *b* meent de ondergeteekende te kunnen verwijzen naar bladz. 4 van deze Memorie en naar de toelichting van de artikelen 249—253.

Artt. 400—403. Deze artikelen, die zich geheel aansluiten bij het ook in andere hoofdstukken gevolgde stelsel, dat in het algemeene deel dezer Memorie (bladz. 3 en 4) is ontwikkeld, schijnen geen toelichting te behoeven.

Alleen moge voor zooveel noodig worden opgemerkt, dat in art. 403 het geval is voorzien, de arbeiders hun daar bedoelden rusttijd in fabriek of werkplaats kunnen doorbrengen namelijk, wanneer dat geschiedt in het schaftlokaal, wanneer daartoe ver-

gunning is verleend, en eindelijk wanneer de weersgesteldheid hoogst ongunstig is.

Het tweede lid van art. 403 behelst eene bepaling die ongetwijfeld de veiligheid zal ten goede komen.

§ 2. *Van arbeidskaarten.*

Behoudens eene uitzondering, waarop hieronder zal worden teruggekomen, heeft de ondervinding geleerd, dat de door de bestaande arbeidswet ingevoerde arbeiskaarten van groot belang zijn voor de contrôle op de naleving van de wettelijke bepalingen. Zij bieden den inspecteerenden ambtenaren de gelegenheid zich te overtuigen van den leeftijd van de jeugdige personen, die in de onderneming werkzaam zijn. Voor de jeugdige personen, die in of ten behoeve van een bedrijf werkzaam zijn, kunnen de arbeidskaarten dan ook niet worden gemist. Intusschen is eene niet onbelangrijke wijziging in het stelsel der kaarten gebracht. Volgens art. 10 der tegenwoordige Arbeidswet moet de arbeidskaart bevatten onder meer den naam en de woonplaats van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf of de onderneming, waarin of waarvoor de jeugdige persoon arbeid verricht. Uit dat voorschrift blijkt, dat eene nieuwe arbeidskaart moet worden gehaald en verkregen, telkens wanneer de jeugdige persoon van patroon verwisselt. Dit voorschrift geeft aanleiding tot heel wat omslag. In de eerste plaats worden de gemeentesecretarieën belast met veel werk, doordat telkens een nieuwe kaart moet worden ingevuld en de daarvoor noodige opgave moeten worden opgezocht. In de tweede plaats moet veelal de jeugdige persoon, wanneer hij bij een nieuwen patroon in dienst zal komen, eenigen tijd wachten, omdat de patroon zich eerst in het bezit moet hebben gesteld van eene arbeidskaart en het vaak voorkomt, dat deze op aanvrage niet onmiddellijk kan worden verstrekt, ook omdat niet alle inlichtingen kunnen worden gegeven. Met het oog daarop heeft de ondergeteekende gemeend het stelsel van arbeidskaarten in dien zin te moeten vereenvoudigen, dat de arbeidskaart, afgegeven voor een jongen of meisje geldig blijft, onverschillig waar die jeugdige persoon werkzaam moge zijn. Het gevolg daarvan is, dat voor een jongen of meisje slechts ééne kaart wordt uitgereikt. De naam van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf, waarin of ten behoeve waarvan de jeugdige persoon werkzaam zal zijn, wordt in de kaart niet meer vermeld. De kaart zal uitsluitend dienen om den leeftijd te leeren kennen van den betrokken persoon. Voor de gemeentebesturen — men denke aan eene gemeente als Amsterdam, waar jaarlijks meer dan 10000 arbeidskaarten worden uitgereikt — geeft dat heel wat vermindering van werk. Nu de naam van den patroon niet meer op de arbeidskaart zal worden vermeld, zal wel is waar, op de gemeente-secretarie niet meer kunnen worden nagegaan in welke inrichting een jongen of een meisje werkzaam is, maar

het wil den ondergeteekende voorkomen dat die wetenschap slechts uiterst zelden van belang kan zijn. Dat uit een of anderen hoofde belang wordt gesteld in de woonplaats van een persoon, laat zich zeer goed verklaren, maar de woonplaats van een jeugdig persoon zal aan de gemeente-secretarie ook wel kunnen worden vernomen, zonder dat daarvoor tal van arbeidskaarten worden nagezocht. En wanneer de woonplaats van een jeugdig persoon eens bekend is, zal ook, wanneer de arbeidskaart daaromtrent geen gegevens bevat, spoedig genoeg zijn uit te vinden waar de jeugdige persoon werkzaam is.

Art. 404. De werkzaamheden mogen niet aanvangen voordat het hoofd of de bestuurder in het bezit is der arbeidskaart; bij overtreding is het hoofd of de bestuurder strafbaar.

Art. 405. Op den voorgrond wordt gesteld, dat de kaart wordt aangevraagd door het hoofd van het gezin of van het gesticht. Alleen wanneer deze van zijne toestemming schriftelijk heeft doen blijken, kan eene kaart worden aangevraagd door den jongen of het meisje. Dit is bepaald ten einde te voorkomen, dat jongens of meisjes eene kaart halen buiten medeweten van hunne ouders, hetgeen onder de bestaande wet is voorgekomen.

Art. 406. Wanneer de arbeidskaart in het ongereede is geraakt, moet eene andere worden afgegeven. Ten einde evenwel een prikkel te geven om de eerst afgegeven kaart zooveel doenlijk te ontzien, bepaalt het ontwerp dat voor eene duplicaat-kaart vijf cent zal moeten worden betaald.

Behalve het in het ongereede raken der eerst-afgegeven kaart kan er nog een ander motief zijn, waarom het wenschelijk is een duplicaat-kaart af te geven. Wanneer de patroon toch op de arbeidskaart eenig geheim teeken mocht hebben aangebracht, dan kan het voor den houder der kaart van groot belang zijn die kaart voor eene duplicaat-kaart te kunnen verwisselen. Ten einde wederom te voorkomen, dat dergelijk verruilen onnoodig zoude voorkomen, wordt ook in dat geval betaling van vijf cent voorgeschreven.

Art. 407—409. Natuurlijk behooren geen kaarten te worden afgegeven voor jongens en meisjes, die ingevolge art. 63 geen arbeid mogen verrichten. Intusschen zal ter gemeentesecretarie niet altijd nagegaan kunnen worden of een jeugdig persoon al of niet buiten de leerverplichting valt. Ten einde zoo eenvoudig mogelijk daaromtrent iets te vernemen, kan worden gevorderd het onderteekenen van eene verklaring, waaruit dienaangaande voldoende gegevens zullen blijken. Vrees voor het afleggen van eene valsche verklaring behoeft slechts in geringe mate te bestaan, vermits de ambtenaar, die de kaart opmaakt en afgeeft, zeker

niet zal nalaten den aanvrager te wijzen op de gevolgen van het onderteekenen van eene valsche verklaring.

Artt. 410—412. Zoolang de jongen of het meisje in dienst is van het hoofd of den bestuurder, bewaart deze de arbeidskaart, terwijl hij de kaart na het einde der arbeidsbetrekking behoort af te geven. De afgifte heeft plaats aan het hoofd van het gezin of het gesticht of aan den jongen of meisje; ingeval de afgifte geschiedt aan den jongen of het meisje, moet, evenzeer als in het geval van art. 405, van schriftelijke toestemming van het hoofd van het gezin of van het gesticht blijken.

Art. 415. Het is wenschelijk, dat aan de gemeentesecretarie bekend is voor welke jongens en meisjes arbeidskaarten zijn afgegeven. Daartoe kan óf een legger worden gebezigd, òf kunnen, hetgeen, door sommige gemeentebesturen reeds geschiedt, duplicaat-kaarten worden gemaakt, die dan in alphabetische volgorde worden bewaard.

§ 3. *Van verdere hulpmiddelen.*

Art. 417. Het is van groot belang te weten wie in de inrichtingen, die aan de werking der wet zijn onderworpen, moet worden aangemerkt, als hoofd of bestuurder, dus als persoon, op wien in den regel de verplichtingen, die in of krachtens de wet zijn of zullen worden opgelegd, zullen rusten. Ten einde daaromtrent zekerheid te verkrijgen is het hoofd of de bestuurder verplicht daarvan mededeeling te doen, waar zulk stuk moet hangen, op de arbeidslijst en anders op eene verklaring. Het niet voldoen aan die verplichting levert op zich zelf een strafbaar feit op.

Art. 418. Dit artikel is nieuw. Het strekt om de contrôle op de naleving der wetsbepalingen betreffende de voor elken arbeider vereischte vrije luchtruimte te vergemakkelijken. Thans moet telkens de kubieke inhoud van het werklokaal worden uitgerekend en daarvan worden afgetrokken wat aan vrije luchtruimte wordt ontnomen door machinerieën, meubelen, grondstoffen enz. Een en ander is niet zoo eenvoudig. dat het door elken ambtenaar van politie kan geschieden. En ook al rekent men dit bezwaar niet, dan nog gaat veel tijd voor den ambtenaar verloren. Ook voor menigen werkgever zal het voorschrift wenschelijk zijn, vermits hij daardoor zekerheid krijgt hoeveel arbeiders hij in het lokaal kan toelaten.

Artt. 420—422. Deze artikelen zijn opgenomen naar aanleiding van art. 13 der bestaande Arbeidswet en art. 11 der Veiligheidswet. De artikelen schijnen geen toelichting te behoeven.

Alleen de terminologie van art. 420 wijkt af van die der beide genoemde artikelen, als gevolg van die van het geheele ontwerp.

Voor de toelichting van art. 421 wordt verwezen naar art. 228.

Art. 423. Voor de ambtenaren der arbeidsinspectie is het van zeer groot belang te weten, welke de oorzaken en ook de gevolgen zijn geweest van eenen brand in eene fabriek of werkplaats. De kennis daarvan zal die ambtenaren in staat stellen te beoordeelen, waarop ter voorkoming van brand of van ongevallen van brand behoort te worden gelet. Wanneer na een brand in eene fabriek of werkplaats de brandweer ter plaatse is geweest, zal de burgemeester eene kennisgeving hebben te richten aan den ambtenaar der arbeidsinspectie en later de resultaten hebben mede te deelen van een onderzoek naar oorzaak en gevolg van den brand. De kennisgeving, die zoo spoedig mogelijk behoort te geschieden, kan den ambtenaar aanleiding geven om een zelfstandig onderzoek in te stellen. Ten einde te bevorderen, dat bij de mededeeling van den uitslag van het ingestelde onderzoek zoo beknopt mogelijk zaakrijke mededeelingen worden verstrekt, is bepaald, dat de Minister daaromtrent aanduidingen zal geven.

HOOFDSTUK VIII.

Strafbepalingen.

Art. 424. Het eerste en het tweede lid behoeven geen toelichting. Omtrent de overige leden zij het volgende aangeteekend.

Overtredingen van sociale wetten worden naar de overtuiging van den ondergeteekende door niets zoozeer in de hand gewerkt als door het opleggen ingeval van veroordeeling van eene zeer geringe geldboete. De meeste overtredingen, als hier bedoeld, worden gepleegd omdat het hoofd of de bestuurder weet, dat zulks hem een zeer groot financieel voordeel oplevert. Zoolang dus bij eene eventueele veroordeeling het bedrag der geldboete naar verhouding tot de grootte der te maken winst onbeteekenend is, zal deze niet weerhouden van het overtreden der wet. Nu kunnen de overtredingen van de voorschriften der wet voor een gedeelte uit verzuimen bestaan. Om op dergelijke verzuimen een zware straf te stellen of wel geen andere straf dan hechtenis daartegen te bepalen, gaat te ver. Anders staat het intusschen met de meer ernstige overtredingen, nl. met die welke het hoofd of den bestuurder een belangrijk financieel voordeel beloven.

Bij het herhaald plegen van dergelijke overtredingen zal eene inderdaad gevoelige straf niet kunnen uitblijven. Met het oog daarop wordt voorgesteld om op de lichte overtredingen het in onze wetgeving gebruikelijke voorschrift omtrent recidive toe te passen, en bij tweede of volgende recidive van de meer zware overtredingen geen andere straf dan hechtenis op te leggen. Ook

dus op de eerste recidive van een ernstige overtreding wordt de gewone bepaling omtrent recidive van toepassing verklaard, terwijl het uitsluitend opleggen van hechtenis alleen bij verdere recidive wordt voorgeschreven.

In aansluiting met de bepaling, voorkomende in het derde lid van art. 17 der bestaande Arbeidswet, wordt in het laatste lid bepaald, dat eene afzonderlijke straf zal worden opgelegd ten opzichte van elken arbeider, met wien of ten aanzien van wien overtreding is gepleegd en voor ieder etmaal, in den loop waarvan overtreding is gepleegd.

Art. 426. In art. 424 onder *a* is reeds strafbaar gesteld het feit, dat het hoofd of de bestuurder geen arbeidslijst, opgemaakt volgens de bepalingen van het ontwerp, ophangt en opgehangen houdt. Daarnaast kunnen zich nog twee gevallen voordoen, die evenmin kunnen worden toegelaten.

In de eerste plaats kan het hoofd of de bestuurder in éene inrichting ophangen éene arbeidslijst, die in alle opzichten aan de daarvoor gestelde eischen voldoet, en daarnaast éene lijst, die niet overeenkomstig die eischen is opgemaakt. De met het opsporen van overtredingen der wet belaste ambtenaren kunnen verlangen verwijdering der onjuist ingevulde lijst; bij weigering zal het hoofd of de bestuurder strafbaar zijn.

In de tweede plaats kunnen in éene inrichting hangen twee arbeidslijsten, die verschillende uren bevatten, maar toch elke op zich zelf overeenkomstig de bepalingen der wet zijn opgemaakt. Daartegen wordt in art. 426 onder *b* straf bepaald.

Art. 428. Bij zeer enkele werkzaamheden kan het hoofd of de bestuurder bezwaarlijk aansprakelijk worden gesteld wanneer buiten de uren, die in de in art. 291 of art. 319 bedoelde vergunning of op de in art. 296 of art. 323 bedoelde kennisgeving zijn vermeld, wordt gewerkt. Het geval toch kan zich voordoen dat de patroon, een moeilijk werk voorziende, tijdig maatregelen nam om een weinig langer dan gewoonlijk te kunnen arbeiden maar dat dan toch bezwaarlijk het geheele werk kan worden neergelegd wanneer het uur is verstreken. Sommige werkzaamheden toch vorderen bijv. een zeer langdurige voorbereiding, zonder dat juist te berekenen is hoeveel tijd daarmede gemoeid is. Indien dan eindelijk het gewilde resultaat bereikt wordt, gaat het niet aan de werkzaamheden tot den volgenden dag te laten liggen.

Zoo kan bijv. ook oponthoud ontstaan bij de voorbereidende werkzaamheden voor het gieten in eene metaalfabriek. Men kan de werkzaamheden dan niet afbreken omdat de klok een bepaald uur aanwijst. Het werk *moet* afgemaakt.

Ten einde tegen misbruik te waken is bepaald, dat de werkzaamheden niet mogen doen overschrijden het geoorloofd aantal

werkuren, terwijl alleen technische eischen van het werk de hier bedoelde afwijking kunnen rechtvaardigen.

Art. 429. Het artikel komt voor in de Arbeidswet (art. 18) en in de Veiligheidswet (art. 21). In een opzicht heeft het artikel wijziging ondergaan, die eenige toelichting vereischt. Aan het slot van het eerste lid is de burgemeester ook belast met het opsporen van de overtredingen van enkele artikelen. Zulks is geschied omdat bij die enkele overtredingen de burgemeester het eerst kennis ervan draagt, dat een strafbaar feit is gepleegd, zoodat het wenschelijk, is, dat door hem proces-verbaal wordt opgemaakt. Bij gemis van het voorschrift zoude slechts de burgemeester eener gemeente, waar geen commissaris van politie is, tot het opmaken van proces-verbaal bevoegd zijn. De burgemeesters immers van gemeenten, waar wel een commissaris van politie is, zijn ingevolge art. 8 van het Wetboek van Strafvordering niet belast met het opsporen van overtredingen en evenmin te rangschikken onder de andere ambtenaren, die in het artikel met het opsporen van overtredingen worden belast.

Art. 430. Het artikel is ontleend aan art. 19 der bestaande Arbeidswet en art. 22 der Veiligheidswet. In het tweede lid komt echter eene afwijking voor van hetgeen is opgenomen in het tweede lid van de aangehaalde artikelen. In de genoemde wetten wordt daar bepaald, dat veld- en boschwachters, de beambten der marechaussee, niet zijnde hulp-officier van Justitie, en de ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie beneden den rang van districts-commandant tevens inspecteur der Rijksveldwacht en van commissaris van politie, eenen schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of den kantonrechter behoeven om eene plaats, waar arbeid wordt verricht, binnen te gaan, voor zoover hun de toegang niet uit andere hoofde vrijstaat. Dit voorschrift is niet ongewijzigd in het ontwerp overgenomen, omdat het zeer ernstige moeilijkheden in den weg legt aan een politieambtenaar, belast met opsporen van overtredingen der wet. Geen enkele inrichting toch staat, tenzij eene andere wet toegang verleent, voor de hierbedoelde ambtenaren open dan nadat een schriftelijke last of van den burgemeester of van den kantonrechter is verkregen. Van eene geregelde contrôle op de naleving der wet door politieambtenaren kan, zoolang dat voorschrift blijft gehandhaafd, geen sprake zijn. Immers blijkens hetgeen daaromtrent bij het tot stand komen der wet werd gesproken moet de bijzondere last zich bepalen tot eene bepaalde onderneming. Wanneer dus aan een politieambtenaar bekend is, dat in eene inrichting de wet wordt overtreden, dan zal hij die inrichting niet mogen binnengaan om de overtreding te constateeren, maar zich eerst van een lastgeving moeten gaan voorzien. Betwijfeld behoeft niet te worden, dat de ambtenaar na het inachtnemen van die forma-

liteit nimmer op tijd zal komen om de overtreding te constateeren. Met het oog op dit zeer ernstig bezwaar is het hierbedoelde voorschrift aangevuld met eene bepaling, waarin de bevoegdheid wordt toegekend om aan politieambtenaren een algemeenen schriftelijken last te verstrekken, die ten hoogste drie maanden van kracht blijft. Alleen wanneer het mogelijk is eene dergelijke lastgeving te verstrekken kan van een behoorlijk toezicht op de naleving der wet sprake zijn. De lastgeving zal alleen kunnen worden verstrekt door den burgemeester of door den kantonrechter onder goedkeuring van hooger autoriteit.

In de artikelen der Arbeidswet en der Veiligheidswet, die met het thans besproken voorschrift overeenkomen, wordt in het laatste lid bepaald, dat eene plaats, die tevens eene woning is of alleen door eene woning toegankelijk is, niet wordt binnengetreden tegen den wil van den bewoner dan op vertoon van een schriftelijken bijzonderen last, die slechts door den burgemeester of den kantonrechter kan worden verstrekt. Dit laatste is gebleken in de practijk te beperkt te zijn. Het gaat niet aan dat de inspecteur van den arbeid, wanneer hij op inspectie is, niet eene woning zoude mogen binnengaan zonder in het bezit te zijn van een last, die niet steeds spoedig zal kunnen worden verkregen. Zoowel toch de burgemeester als de kantonrechter wonen op het platte land vaak op grooten afstand van de woning, die binnengetreden moet worden. Is het dus wenschelijk te achten, dat de inspecteur van den arbeid geen last behoeft te halen bij den burgemeester of den kantonrechter, zoo is het van niet minder belang, dat de inspecteur aan de overige ambtenaren, belast met het opsporen van overtredingen der wet, den last om eene woning binnen te gaan kan verstrekken. Uit den aard der zaak is natuurlijk de inspecteur het best op de hoogte waar zich de inrichtingen, die onder de wet vallen, bevinden. Wordt bij eene inspectie moeielijkheid ondervonden, dan zal de inspecteur zulks in de eerste plaats vernemen. Niemand is dan ook beter in staat dan hij om te beoordeelen wanneer een der op inspectie gaande ambtenaren in het bezit moet zijn van een last om eene woning binnen te treden. Beide wijzigingen, waarop hier werd gedoeld, worden bereikt door te bepalen, dat behalve de burgemeester en de kantonrechter ook het hoofd der betrokken arbeidsinspectie den last zal kunnen afgeven. Met betrekking tot dit laatste wordt verwezen naar hetgeen op bladz. 83 is aangeteekend.

Artt. 431—435. Nog andere voorschriften, die evenmin in de Arbeidswet als in de Veiligheidswet voorkomen, zijn noodig ten einde eene behoorlijke naleving van de voorschriften der wet te verzekeren. Waar een zeer groot aantal inrichtingen door de wet aan toezicht zal worden onderworpen — men denke slechts aan de winkels — moet voor een belangrijk deel voor de naleving der wet mede worden gewaakt door de plaatselijke politie. Veel

meer dan thans zal die politie bedrijven hebben te bezoeken. Uit den aard der zaak toch kan op het enorm groot aantal inrichtingen, dat aan de wet onderworpen zal zijn, veel beter toezicht worden gehouden door beambten, die ter plaatste woonachtig zijn, dan door ambtenaren van de arbeidsinspectie, die toch niet in alle eenigszins aanzienlijke gemeenten gevestigd kunnen zijn.

Zijn reeds met het oog op het zeer groote aantal inrichtingen, hetwelk voor het eerst door de voorschriften van het ontwerp, aan het toezicht der arbeidsinspectie zal worden onderworpen, voorschriften noodzakelijk om te zorgen, dat door de plaatselijke politie een krachtiger toezicht wordt uitgeoefend, zoo zoude daartoe evenzeer aanleiding bestaan wanneer geen grooter aantal inrichtingen aan toezicht werd onderworpen, dan thans ingevolge Arbeidswet en Veiligheidswet het geval is. Uit de verslagen der inspecteurs van den arbeid over 1901 en 1902 blijkt opnieuw, hoe over het algemeen door de plaatselijke politie een zeer onvoldoend toezicht op de naleving van die wetten wordt gehouden. Toch kan uit den aard der zaak zonder krachtdadige medewerking der plaatselijke politie geen voldoend toezicht worden uitgeoefend. Hoe groot het corps ambtenaren der arbeidsinspectie ook mocht worden, die ambtenaren zullen toch aan bepaalde standplaatsen gebonden zijn en kunnen niet in alle gemeenten worden gestationneerd. Intusschen is, zooals de ervaring herhaaldelijk leerde, geregeld toezicht op de naleving van art. 5 der Arbeidswet noodig b.v. in bakkerijen. Herhaaldelijk werd geconstateerd in plaatsen, waar de politie in ruime mate medewerkt om toezicht op de naleving van dat artikel uit te oefenen, dat in menige bakkerij 's nachts door personen beneden 16 jaren arbeid werd verricht. Ten einde 's nachts toezicht te kunnen uitoefenen dient men ter plaatse bekend te zijn in dien zin, dat de gemakkelijkste en snelste wijze om in de bakkerij door te dringen bekend is. Menige bakkerij is toch niet dan door eene woning te bereiken en wanneer men na te zijn toegelaten niet onmiddellijk de werkplaats weet te vinden, is de kans op het ontdekken van eene overtreding al zeer gering. In dit opzicht zijn plaatselijke politieambtenaren uit den aard der zaak het best in staat om deugdelijke contrôle uit te oefenen. Met betrekking tot de noodzakelijkheid om de plaatselijke politie veel meer dan thans geschiedt te betrekken bij het bezoeken van fabrieken en werkplaatsen en evenzeer met betrekking tot hetgeen door de plaatselijke politie gedurende de verslagjaren 1901 en 1902 werd verricht op dit gebied, maakt de inspecteur van den arbeid in de 8^{0} inspectie in zijn jongste verslag zeer belangrijke opmerkingen. Zoo deelt hij mede, dat in de geheele provincie Groningen in 1902 geen enkele overtreding der Arbeidswet door de gemeente-politiedienaren werd geconstateerd met uitzondering der gemeente Groningen, waar door de politie 104 keer proces verbaal werd opgemaakt. Uit het medegedeelde omtrent de gemeente Groningen durft de inspec-

teur intusschen niet de gevolgtrekking maken, dat de naleving der wet aldaar slechts weinig te wenschen overliet.

Moet nu in verband met het bovenstaande uitbreiding worden gegeven aan de medewerking der gemeentepolitie met betrekking tot het toezicht op de naleving met name van voorschriften, voor zooveel dit geen technische kennis vereischt, dan zal ook in tal van plaatsen uitbreiding van het aantal politieambtenaren noodzakelijk zijn. Indien nu aan een of meer politieambtenaren in het bijzonder toezicht op de naleving der nieuwe wet wordt opgedragen, dan zullen de gemeenten uit den aard der zaak ook van die ambtenaren nog andere diensten trekken dan alleen voor de naleving van deze wet. In verband met een en ander komt het wenschelijk voor aan elke eenigszins aanzienlijke gemeente de verplichting op te leggen om een of meer ambtenaren van gemeentepolitie in het bijzonder te belasten met het opsporen van overtredingen van de wet, tegen vergoeding door den Staat van een goed deel der daaruit voor de gemeenten voortvloeiende kosten.

In gemeenten, die 5000 of minder inwoners tellen, bestaat voor het aanstellen van ambtenaren, in het bijzonder belast om overtredingen van deze wet op te sporen, minder aanleiding. In welke gemeenten boven de 5000 inwoners dergelijke aanstelling noodig zal zijn, zal door den Minister worden bepaald, terwijl dan ook door hem zal worden bepaald hoevele ambtenaren zullen moeten worden aangesteld.

Voor de uitkeering door den Staat aan de gemeente te doen, kan geen vast bedrag worden vastgelegd in de wet. Voor eene groote gemeente, waar het leven duur is, zal een hooger bedrag moeten worden gegeven dan voor eene goedkoope kleine gemeente. Het schijnt daarom het beste beneden eene in de wet bepaalde maximum-grens het bedrag te laten vaststellen door den met de uitvoering der wet belasten Minister.

Van groot belang is het, dat de inspecteurs van den arbeid opgaven ontvangen van alle inspectiën, die door de gemeentepolitie zijn verricht, en daarbij ook van hetgeen daarbij is waargenomen. Met het oog daarop bepaalt art. 433, dat aanteekeningen moeten worden gemaakt van elke inspectie. Het ligt in de bedoeling om die aanteekeningen te doen plaatsen op speciaal daarvoor vervaardigde staatjes, van Rijkswege te verstrekken.

HOOFDSTUK IX.

Slotbepalingen.

Artt. 439 en 440. Waar de wet tot het opmaken van een betrekkeliijk groot aantal stukken leidt, schijnt het billijk om het opmaken en de verzending daarvan zoo min mogelijk kostbaar te maken.

Art. 442. Het gemis van een voorschrift, als vervat in dit artikel, zoude tot groote onbillijkheden voeren. Tegelijk met het in werking treden van de wet kan geen volledige werking gegeven worden aan al hare voorschriften. Men denke aan het geval dat krachtens de Veiligheidswet tijdelijk vrijstelling is verleend van een krachtens die wet gesteld voorschrift ten aanzien der privaten. Bij het in werking treden van dit ontwerp zal die vrijstelling vervallen en de fabrikant dus zijn genoodzaakt zijne privaten terstond in te richten overeenkomstig de eischen van de nieuwe wet. Vermits die eischen in hoofdzaak gelijk zijn aan die krachtens de Veiligheidswet gesteld, waarvan de fabrikant nog eenigen tijd uitstel had, ware dit hoogst onbillijk. Eene door de bevoegde macht terecht verleende vrijstelling behoort niet te vervallen door invoering eener andere wet. Aan het hier behandelde bezwaar is tegemoet te komen, door gebruik te maken van art. 247 der nieuwe wet. Daartegen rijst echter het bezwaar, dat dergelijke ruime toepassing van het artikel een niet geringen omslag zoude medebrengen omdat alle nog loopende vrijstellingen zouden vervangen behooren te worden door nieuwe. Hetzelfde geldt van vergunningen, verleend krachtens een der artikelen 5, derde lid, en 6, tweede lid, der bestaande Arbeidswet. In verband daarmede bepaalt het ontwerp, dat hij, die in het bezit is van eene dergegelijke vergunning of vrijstelling, geacht wordt te voldoen aan de voorschriften, die overeenkomen met — of in de plaats treden van het voorschrift, waarvan afwijking werd vergund of vrijstelling is verleend, zoolang hij niet in strijd handelt met die vergunning of vrijstelling. Is het tijdstip bereikt, tot hetwelk de vergunning of vrijstelling is verleend, dan houdt deze fictie op te werken.

Behalve het boven besproken geval doet zich nog een ander voor, waarin ook eene regeling getroffen dient te worden. Toen de bestaande Arbeidswet nog slechts kort in werking was, zijn door den toenmaligen Minister van Justitie vergunningen tot afwijkingen van enkele artikelen verleend, zonder dat daarbij een eindtermijn is gesteld. Aan de werking van die voor onbepaalden tijd verleende vergunningen behoort een einde te komen. Intusschen behooren de gebruikers eener dergelijke vergunning de gelegenheid te hebben om zich gedurende zekeren tijd voor te bereiden op de naleving der in het ontwerp genomen bepalingen. Daaraan wordt genoegzaam voldaan wanneer wordt bepaald, dat deze vergunningen met 1 Januari 1913 vervallen.

Art. 444. Het komt noodzakelijk voor, om de mogelijkheid te openen om voorschriften, die betrekking hebben op den arbeid, verricht door leerlingen, op een ander tijdstip in werking te doen treden dan het overig deel der wet. Alvorens toch die bepalingen kunnen werken, moeten tal van maatregelen worden voorbereid. Mocht deze voorbereiding meer tijd eischen dan thans is te voorzien, dan zoude bij gemis van de bevoegdheid, die in het tweede

lid van art. 444 wordt toegekend, het in werking treden der geheele wet behooren te worden uitgesteld.

Hetzelfde is van toepassing op de voorschriften tot regeling van den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer. Ook die bepalingen moeten des noodig op een ander tijdstip in werking gebracht kunnen worden dan het overig deel der wet.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KUYPER.

BIJLAGE DER MEMORIE VAN TOELICHTING.

Overzicht van wettelijke bepalingen in het buitenland betreffende verschillende onderwerpen, die in het ontwerp-Arbeidswet zijn geregeld. (*De hoofdstukken, afdeelingen en paragrafen, in het overzicht aangegeven, duiden aan waar de onderwerpen, waaromtrent buitenlandsche regelingen worden medegedeeld, in het ontwerp voorkomen.*)

HOOFDSTUK III.

Van arbeid, die door bepaalde personen niet mag worden verricht.

Engeland. Volgens de Factory and Workshop Act 1901 mogen *vrouwen* binnen 4 weken na hare bevalling niet in fabrieken werken; voorts is het verboden *kinderen beneden den leeftijd van 12 jaren* in fabrieken te laten werken. *Jeugdige arbeiders* (*14—18 jaar*) mogen niet langer dan gedurende 7 werkdagen of wanneer de geneeskundige van het district op grooteren afstand dan 3 mijlen van de fabriek woont, gedurende niet langer dan 13 werkdagen in het geheel worden werkzaam gesteld, tenzij de werkgever in het bezit is van eene verklaring, waaruit van de physieke geschiktheid voor den betrekkelijken fabrieksarbeid blijkt.

Wanneer kinderen jeugdige arbeiders worden, hetgeen op veertienjarigen leeftijd plaats heeft, moet eene nieuwe verklaring worden aangevraagd en verkregen.

In verband met het „half-time"-systeem (het systeem van voor- en namiddagploegen of dat van één dag werk per twee dagen), dat voor kinderen geldt, moet de werkgever in het bezit zijn van eene verklaring, waaruit blijkt, dat het door hem in zijne fabriek werkzaam gestelde kind in den vrijen tijd het bij de wet voorgeschreven onderwijs geniet.

Hebben de kinderen van wege het *Board of Education* een getuigschrift verkregen waaruit van voldoende elementaire kennis van lezen, schrijven en rekenen blijkt dan worden zij voor de

toepassing der Factory and Workshop Act beschouwd als jeugdige arbeiders.

Sect. 76 en 77 bepalen welken arbeid bepaalde personen niet mogen verrichten of in welke deelen eener fabriek, waar gevaarlijke of schadelijke arbeid verricht wordt, zij niet mogen worden werkzaam gesteld. Zoo mogen niet gebezigd worden:

a. kinderen (12—14 jaar) bij:
1. het droogslijpen van metalen,
2. het aanbrengen van de koppen aan lucifers;

b. meisjes beneden 16 jaar bij:
1. het vervaardigen van steenen of pannen,
2. de zoutproductie;

c. kinderen en jeugdige vrouwelijke arbeiders bij het smelten van glas;

d. kinderen en jeugdige arbeiders bij:
1. het beleggen van spiegelglas met kwikzilver,
2. de loodwitfabricage;

e. vrouwen, jeugdige arbeiders en kinderen bij het nat spinnen, tenzij afdoende maatregelen zijn genomen, dat zij bij den arbeid niet nat kunnen worden, terwijl, wanneer gebruik wordt gemaakt van warm water, voorkomen moet worden, dat de stoom zich verspreidt in de lokalen, waarin genoemde personen werken. Zij mogen ook geen arbeid verrichten tusschen de in beweging zijnde en de vaste deelen eener machine en de eerstgenoemde deelen niet schoonmaken. Kinderen mogen in het geheel geen machinedeelen en jeugdige personen slechts de door den inspecteur aangewezene reinigen.

Voorts kunnen door den Staatssecretaris voor gevaarlijke bedrijven reglementen worden uitgevaardigd ter bescherming van de gezondheid en het leven der arbeiders.

Deze reglementen worden op eene bijzondere wijze vastgesteld. Vroeger — vóór 1901 — moest voor elke onderneming een afzonderlijk reglement worden gemaakt. De werkgevers hadden de bevoegdheid te eischen, dat de reglementen aan het oordeel van arbiters zouden worden onderworpen, wanneer zij meenden, dat er geen aanleiding bestond, dergelijk reglement op hun bedrijf toe te passen. De werklieden bezaten niet het recht zich te doen hooren in deze aangelegenheid.

De wet van 1901 heeft hierin verandering gebracht. Wanneer de Staatssecretaris zekeren arbeid gevaarlijk acht, kan hij een ontwerp-reglement opmaken en dit ter kennis van belanghebbenden — zoowel patroons als arbeiders — brengen. Beiden hebben de bevoegdheid opmerkingen te maken. Houdt de Staatssecretaris daarmede rekening en wijzigt hij zijn ontwerp, dan moet hij het gewijzigde ontwerp op dezelfde wijze publiceeren als het eerste.

Gaat hij niet in op de gemaakte opmerkingen, dan moet hij, alvorens het reglement te arresteeren, eene enquête instellen. Te dien einde zal hij een bevoegd deskundige kunnen benoemen, om hem ter zake een rapport aan te bieden. De enquête wordt publiek gemaakt en ieder die het wenscht kan gehoord worden. Ten slotte zal het reglement, zooals het definitief wordt vastgesteld, gedurende 40 dagen worden gedeponeerd bij elk der Kamers van het Parlement. Beslist een der Kamers gedurende dezen tijd, dat er aanleiding bestaat het reglement te vernietigen, dan treedt het niet in werking.

De reglementen kunnen in het algemeen betrekking hebben op alle fabrieken of werkplaatsen, die gevaarlijk zijn, of op eene bepaalde categorie daarvan. Zij kunnen ook worden uitgestrekt over *tenement workshops*, d. i. over inrichtingen, waarin huisindustrie wordt uitgeoefend.

De reglementen kunnen den arbeid van bepaalde personen geheel verbieden of beperken, het gebruik van gevaarlijke stoffen en de toepassing van gevaarlijke bewerkingen verbieden of reglementeeren.

Ten slotte dient nog melding gemaakt van de wet van 14 Augustus 1903 „*to make better provision for regulation the employment of children*". Deze wet bedoelt in hoofdzaak de naast de bepalingen in de bergwerks-, de fabrieks- en de schoolwetgeving tot heden bestaande speciale voorschriften ten aanzien van kinderarbeid, te vervangen door meer algemeene regelingen en tegelijkertijd de plaatselijke overheid (local authority) het recht te verleenen tot het uitvaardigen van scherpere voorschriften. Met betrekking tot de regeling van den toelatingsleeftijd en den arbeidsduur van alle kinderen (uitgenomen van hen, die werken in bergwerken, in fabrieken en in werkplaatsen) heeft de plaatselijke overheid volle autonomie, onder voorbehoud van de goedkeuring van den Staatssecretaris; ook heeft genoemde overheid het recht kinderarbeid bij bepaalde werkzaamheden geheel te verbieden of onder zekere voorwaarden slechts toe te staan; als zoodanig vult deze wet de bepalingen der Factory and Workshop Acts aan, waar zij de mogelijkheid opent van het verbod of de beperking van kinderarbeid in voorheen onbeschermde bedrijven.

De nieuwe algemeene bepalingen die in de wet voorkomen, zijn de volgende:

a. nachtarbeid (9 uur n.m. tot 6 uur v.m., eventueel gedurende eene door de plaatselijke overheid anders vast te stellen tijdsruimte) is voor alle kinderen verboden;

b. de handel op straat (verkoop van couranten, lucifers, bloemen etc.), het spelen, zingen en geven van voorstellingen tegen eenige belooning, het schoenpoetsen en dergelijke bezigheden op straat of op eene andere voor het publiek toegankelijk plaats is voor kinderen, jonger dan 11 jaar, verboden;

c. vergunningen voor het doen optreden van kinderen in theaters, circussen e. d. mogen slechts worden afgegeven ten behoeve van hen, die ouder zijn dan 10 jaar (vroeger 7 jaar);

d. kinderen, die in fabrieken volgens het „half-time"-systeem werken, mogen verder bij ander werk niet gebezigd worden;

e. het heffen, dragen en voortbewegen van lasten, die voor een kind te zwaar zijn en ook zijn hulp bij andere bezigheden, welke zijn leven, zijn gezondheid of zijne lichamelijke ontwikkeling kunnen schaden, zijn verboden.

De wet heeft ook betrekking op huisarbeid, voor zooveel het betreft het doen werken van kinderen des nachts of aan arbeid, die nadeelig is voor de gezondheid. Zij heeft geen betrekking op kinderarbeid in scholen of in verbeterings- en opvoedingsgestichten.

Duitschland. *Kinderen beneden den leeftijd van 13 jaren* mogen niet in fabrieken werkzaam zijn (§ 135, onder 1, der Gewerbeordnung).

Volgens § 154, onder 2 en 3, en § 154*a*, onder 1, is deze bepaling ook van toepassing op den kinderarbeid in een aantal inrichtingen, door de Gewerbeordnung niet tot de fabrieken gerekend. Voorts is het voorschrift bij besluit van 31 Mei 1897 van toepassing verklaard op confectie-ateliers.

Kinderen boven 13 jaar mogen in de bovenbedoelde inrichtingen slechts werkzaam zijn wanneer zij niet meer leerplichtig zijn.

Vrouwen mogen binnen vier weken na hare bevalling niet werken en gedurende de twee volgende weken slechts wanneer naar verklaring van een geneeskundige dit geen bezwaar oplevert.

De Bondsraad kan voor bepaalde bedrijven, die gevaar voor gezondheid of zedelijkheid opleveren, den arbeid van vrouwen en jeugdige arbeiders (13—16 jaren) onvoorwaardelijk of voorwaardelijk verbieden. In enkele inrichtingen is bij Bekanntmachung van 27 Mei 1902 elke arbeid van kinderen beneden 14 jaren verboden, terwijl in tal van bedrijven bepaalden arbeid van vrouwen en jeugdige personen is verboden.

Bovenstaande bepalingen der Gewerbeordnung zijn aangevuld en uitgebreid door de wet van 30 Maart 1903. Deze wet beoogt bescherming van kinderen, die werkzaam zijn in bedrijven, waarover de Gewerbeordnung zich niet uitstrekt. Zij omvat ook werkzaamheden in het ouderlijk huis. De wet bevat verschillende voorschriften, die voor een deel slechts van toepassing zijn op den arbeid van niet-eigen kinderen.

In tal van werkplaatsen, opgesomd in een bij de wet behoorenden staat, mogen geen kinderen beneden 13 jaar werkzaam zijn; in de overige werkplaatsen mogen geen vreemde kinderen beneden 12 jaar en geen eigen kinderen beneden 10 jaar werkzaam zijn.

Kinderarbeid is voorts verboden bij openbare voorstellingen en

in koffiehuizen. Het doen verrichten van boodschappen en rondbrengen van waren mag alleen door eigen kinderen geschieden. Woon- en slaapvertrekken, waar industrieele of andere arbeid wordt verricht, zijn met werkplaatsen gelijkgesteld.

Frankrijk. *Kinderen beneden 12 jaar* mogen geen arbeid verrichten overeenkomstig de wet van 2 November 1892 in fabrieken en werkplaatsen. Wat de wet onder fabrieken en werkplaatsen verstaat blijkt uit art. 2.

Eene uitzondering is gemaakt voor den arbeid van kinderen in inrichtingen, waar slechts de leden van één gezin werken, onder toezicht hetzij van vader, moeder of voogd.

Kinderen van 12—13 jaar mogen in de inrichtingen, waarop de wet betrekking heeft, slechts werken, wanneer kan worden overgelegd eene verklaring, dat zij voldoend lager onderwijs genoten hebben en een getuigschrift van een geneeskundige omtrent hunne physieke geschiktheid.

De inspecteurs van den arbeid kunnen *kinderen beneden 16 jaren*, welke reeds tot bepaalden arbeid zijn toegelaten, steeds geneeskundig doen onderzoeken en hun het werk verbieden, als het voor hen te zwaar blijkt te zijn.

Bij algemeenen maatregel van bestuur worden de werkzaamheden aangewezen, welke wegens gevaar voor leven, gezondheid of zedelijkheid niet door meerderjarige *vrouwen*, *meisjes* (boven 18 jaar) en *kinderen* (12—18 jaar) mogen worden verricht.

Krachtens deze bepaling is uitgevaardigd het besluit van 13 Mei 1893, gewijzigd bij dat van 3 Mei 1900, dat bepalingen bevat omtrent werkzaamheden, die niet mogen worden verricht door jongens, meisjes of vrouwen en dat voorts in 3 tabellen bedrijven aanwijst, in welke òf vrouwen, meisjes en kinderen, òf kinderen niet werkzaam mogen zijn, òf bedrijven aanwijst, in welke slechts bepaalde werkzaamheden door die personen mogen worden verricht.

Zwitserland. De Fabriekswet verbiedt *kinderen beneden den leeftijd van 14 jaren* den arbeid in fabrieken. Sommige kantons hebben deze bepaling uitgestrekt tot andere inrichtingen (*Glarus*, *Freiburg*), andere staan den arbeid van 13-jarige kinderen toe, als deze voorzien zijn van een getuigschrift van voldoend genoten lager onderwijs (*Solothurn*). *Genève* verbiedt kinderen beneden 13 jaar als leerling te laten werken; kinderen boven dien leeftijd moeten een geneeskundig attest hebben omtrent hunne lichamelijke geschiktheid.

Vrouwen mogen vóór en na hare bevalling niet werken en wel gedurende 8 weken in 't geheel; zij mogen niet aan den arbeid gaan binnen de 6 weken na hare bevalling. In *Zürich* mogen vrouwen gedurende 4 weken na hare bevalling en 6 weken in 't geheel niet werken. In *St. Gallen* is bepaald, dat zij gedu-

rende 6 weken van allen industrieelen arbeid zijn uitgesloten en tijdens hare zwangerschap te allen tijde enkel door hiervan kennis te geven den arbeid kunnen neerleggen.

Bij besluit van den Bondsraad van 13 December 1897 zijn, ingevolge art. 15, 3de lid, der Fabriekswet, de fabrieken aangewezen, waarin zwangere vrouwen in 't geheel geen arbeid verrichten mogen.

De Bondsraad kan voorts de werkzaamheden aanwijzen, welke *kinderen beneden 16 jaar* niet mogen verrichten. Dit is eveneens geschied bij laatstgenoemd besluit.

Ten slotte wijst de wet zelve in art. 15, 4de lid, als werkzaamheden, die door vrouwen niet mogen verricht worden aan: het reinigen van in beweging zijnde motoren, transmissies en gevaar opleverende toestellen.

Oostenrijk. Volgens § 94, eerste en tweede zinsnede der Gewerbeordnung mogen *kinderen, die den ouderdom van 12 jaren nog niet volbrachten*, geen regelmatigen industrieelen arbeid verrichten en *kinderen van 12—14 jaren* niet, in zooverre die arbeid nadeelig zoude zijn voor de gezondheid, de lichamelijke ontwikkeling zoude benadeelen en aan de vervulling van den wettelijken leerplicht in den weg zoude staan.

Kinderen beneden 14 jaar mogen in fabrieken niet regelmatig werkzaam gesteld worden en *kinderen van 14—16 jaren* mogen slechts deel nemen aan gemakkelijken, voor de gezondheid niet nadeeligen arbeid, die de lichamelijke ontwikkeling niet belemmert (§ 96, 1 en 2.)

Bij beschikking van den Minister van Handel van 18 Juli 1883 is omschreven wat onder fabriek moet worden verstaan.

In bergwerken mogen kinderen beneden 14 jaar doorgaans niet arbeiden; bij wijze van uitzondering mogen die van 12—14 jaar lichten arbeid verrichten, wanneer de leerplicht daaraan niet in den weg staat en zij vergunning hebben verkregen. Jongens van 14—18 jaar mogen slechts dien arbeid verrichten, welke de lichamelijke ontwikkeling niet benadeelt.

Vrouwen mogen niet binnen 4 weken na hare bevalling regelmatig arbeiden. Volgens § 1 van de Bergwet is deze termijn 6 weken, wanneer geen geneeskundig attest den arbeid in bergwerken binnen korteren tijd zonder bedenking verklaart.

Volgens § 94, al. 4, kan de Minister van Handel, in overleg met dien van Binnenlandsche Zaken, bij besluit de gevaarlijke of voor de gezondheid schadelijke werkzaamheden aanwijzen, welke door jeugdige arbeiders en vrouwen niet mogen worden verricht. Een dergelijk besluit werd, voor zoover kon worden nagegaan, tot heden niet genomen,

België. *Kinderen beneden 12 jaren* mogen niet werken in bedrijven, waarop de wet van 13 December 1899, betreffende vrouwen-

en kinderarbeid betrekking heeft. Dit zijn bergwerken, werven, fabrieken, werkplaatsen, welke als gevaarlijk, ongezond of storend voor de omgeving zijn aangewezen, of waarin van stoom- of andere mechanische kracht gebruik gemaakt wordt, verder havens, los- en laadplaatsen, spoorwegstations en verkeersmiddelen te water en te land. Openbare instellingen, zelfs die voor onderwijs of weldadigheid, zijn er ook bij inbegrepen; echter niet die werkplaatsen, welke niet gevaarlijk, ongezond of storend zijn en in welke geene mechanische kracht aangewend wordt, wanneer in die inrichtingen slechts familieleden onder toezicht van vader, moeder of voogd worden aan het werk gesteld.

Geene *vrouw* mag binnen 4 weken na hare bevalling in een der genoemde bedrijven het werk hervatten.

Bij Koninklijk besluit kan aan *kinderen beneden den leeftijd van 16 jaar* en aan *vrouwelijke arbeiders van 16—21 jaar* elke arbeid verboden worden, welke voor hen te zwaar is; ongezonde arbeid kan geheel verboden of onder bepaalde voorwaarden toegestaan worden. Het Koninklijk besluit van 19 Februari 1895, gewijzigd bij die van 5 Augustus 1895 en 15 April 1898, voert dit voorschrift uit.

Luxemburg. *Kinderen beneden 12 jaren* mogen in fabrieken en werkplaatsen, waar zij niet „en famille" werken, niet worden gebezigd. Kinderen *beneden 16 jaar* mogen in eenige, speciaal aangewezen, voor de gezondheid schadelijke of gevaarlijke bedrijven òf in het geheel niet arbeiden, òf bepaald aangewezen werkzaamheden niet verrichten.

Bij bergwerken mag aan kinderen *beneden 16 jaar* in het geheel geen arbeid, aan die *van 16—18 jaar* slechts licht werk worden opgedragen. *Vrouwenarbeid* is in den bergbouw geheel verboden.

Italië. De wet van 19 Juni 1902 betreffende den arbeid van vrouwen en kinderen bepaalt, dat *kinderen* (jongens en meisjes) *minstens 12 jaar oud* moeten zijn om toegelaten te mogen worden tot den arbeid in fabrieken en werkplaatsten, bij bouwwerken, in bergwerken, in mijnen en in steengroeven.

Kinderen, die bij het in werking treden der wet reeds arbeid verrichten, mogen dezen echter voortzetten, ook al hebben zij pas hun 10de levensjaar bereikt.

Een Koninklijk besluit zal, nadat daarover de Hooge Gezondheidsraad en de Raad voor Handel en Industrie gehoord zijn, de bedrijven aanwijzen, waarin als zijnde gevaarlijk of schadelijk voor de gezondheid, *kinderen beneden den volbrachten leeftijd van 15 jaren* en minderjarige vrouwen niet gebezigd mogen worden.

Bij Koninklijk besluit wordt de arbeid aangewezen, die, ook al heeft deze niet plaats in fabrieken, steengroeven, bergwerken en mijnen, door de genoemde personen niet mag worden verricht.

In een reglement, ingevolge art. 15 van bovengenoemde wet vast te stellen, worden de werkzaamheden genoemd, welke *kinderen beneden 15 jaar en minderjarige vrouwen* niet mogen verrichten, wanneer zij niet in het bezit zijn van een arbeidsboek en van een, in dat boek ingeschreven geneeskundig attest, waaruit blijkt, dat zij gezond en voor den hun toegedachten arbeid physiek bekwaam zijn.

Vrouwen mogen niet binnen eene maand na hare bevalling werkzaam gesteld worden, bij uitzondering binnen korter tijd, maar nooit korter dan binnen 3 weken en slechts dan wanneer uit eene geneeskundige verklaring blijkt, dat er geen bedenking tegen de hervatting van den arbeid bestaat.

Hongarije. *Kinderen beneden 10 jaar* mogen in het geheel geen arbeid verrichten en *kinderen beneden 12 jaar* slechts wanneer het gewone schoolbezoek daardoor niet wordt belemmerd of de werkgever zelf voor voldoend onderwijs zorgt.

Personen beneden 16 jaar mogen in gevaarlijke of voor de gezondheid schadelijke bedrijven òf in het geheel geen arbeid verrichten òf daar onder zekere voorwaarden werkzaam zijn; in het algemeen mogen zij geen gevaarlijken of ongezonden arbeid verrichten.

Vrouwen mogen binnen vier weken na hare bevalling geen arbeid verrichten.

Denemarken. De wet van 1901 bepaalt, dat *kinderen beneden 12 jaar* niet werkzaam mogen zijn in een aantal inrichtingen, opgesomd in § 1.

Kinderen, die niet aan den wettelijken leerplicht hebben voldaan, mogen ten hoogste 6 uur per etmaal arbeiden, mits buiten de schooltijden en de uren voor godsdienstonderwijs bestemd.

Vrouwen mogen binnen 4 weken na hare bevalling niet in de in § 1 opgesomde inrichtingen werkzaam zijn, tenzij uit eene geneeskundige verklaring blijkt, dat de arbeid niet nadeelig is voor de vrouw of haar kind.

Zweden. *Kinderen beneden 12 jaar* mogen noch in fabrieken of werkplaatsen, nog in andere inrichtingen arbeid verrichten.

Vrouwelijke arbeiders beneden 18 en *jeugdige beneden 14 jaar* mogen niet in steengroeven werken.

Minderjarigen mogen geene in werking zijnde machine smeren, noch anderen arbeid aan machines verrichten.

Noorwegen. *Kinderen beneden 12 jaar* mogen in het geheel geen arbeid verrichten. Die van *12 tot 14 jaar* slechts lichten arbeid, wanneer zij daartoe lichamelijk geschikt zijn, hetgeen den werkgever moet blijken uit een geneeskundig attest.

Aan *kinderen en vrouwen* zijn zekere gevaarlijke verrichtingen aan machines verboden.

Jeugdige arbeiders beneden 18 jaar mogen geen stoomketel bedienen en bij Koninklijk besluit kan hun iedere arbeid in gevaarlijke bedrijven verboden worden. *Vrouwen* mogen binnen 4 weken en zoo noodig binnen 6 weken na hare bevalling geen arbeid verrichten. In bakkerijen mogen kinderen beneden den leeftijd van 14 jaar niet werken (wet van 14 Juli 1897.) *Jeugdige arbeiders* van 14 tot 18 jaar mogen in geen geval langer werken dan 12 uur per etmaal en mogen des nachts niet belast worden met het drogen van dubbel gebakken brood, beschuit of scheepsbrood of tot het leggen van zuur of gist in het deeg, welke werkzaamheden door mannen boven den leeftijd van 18 jaar des nachts wel verricht mogen worden.

Rusland. Aan kinderen beneden 12 jaar is fabrieksarbeid verboden.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Sinds 1896 en vooral in 1897 zijn in verschillende Staten der Unie tal van wettelijke regelingen in het leven geroepen op het stuk van den arbeid.

Die regelingen in de verschillende Staten vertoonen eene groote overeenkomst.

In de meeste dezer kwamen zij tot stand onder den invloed der zeer vooruitstrevende wetgeving op dat punt in *Massachusetts*, waar het eerst een bureau voor arbeidsstatistiek gevestigd, de arbeidsinspectie georganiseerd, een hof van verzoening en arbitrage gesticht en een wettelijke regeling van vrouwen- en kinderarbeid getroffen werd.

Om een denkbeeld te geven van den stand der arbeidswetgeving in de Vereenigde Staten is het niet noodig de zeer talrijke regelingen van alle Staten te volgen, maar is het voldoende meer van nabij die van *Massachusetts* en bovendien die van een der overige Staten na te gaan, waarvoor *New-York*, als volkrijkste en belangrijkste is gekozen.

Massachusetts. *Kinderen beneden 14 jaar* mogen in geen fabriek, werkplaats of eene commercieele inrichting worden gebezigd. *Personen beneden 16 jaar* mogen slechts dan in fabrieken enz. werken, wanneer de werkgever eene verklaring kan overleggen, waaruit blijkt, dat zij voldoende onderwijs hebben genoten; ook moet de werkgever de noodige bewijsstukken kunnen overleggen ten aanzien van den leeftijd dezer jeugdige arbeiders, en ten slotte moet hij een contrôlelijst bijhouden aangaande ouderdom en genoten onderwijs der in zijn dienst zich bevindende personen beneden 16 jaar, welke lijst desgewenscht ter inzage moet worden gegeven aan de schoolhoofden der stad, de politie en aan de inspecteurs van den arbeid en openbare gebouwen.

Kinderen beneden 15 jaar mogen niet gebezigd worden bij openbare voorstellingen, tenzij de burgemeester eener stad daartoe schriftelijk vergunning verleent.

Verder zijn nog voor *jeugdige arbeiders beneden 18 jaar* bepaalde nadeelige of gevaarlijke werkzaamheden verboden, b.v. het besturen van een lift en het toebereiden van gevaarlijke zuren, die door den gezondheidsraad zijn aangewezen.

New-York. *Kinderen beneden 14 jaar* mogen noch in fabrieken, noch in nevenbedrijven daarvan arbeid verrichten of tot den arbeid worden toegelaten. Met uitzondering van hen, die 12 tot 14 jaar oud zijn en die in de zomervacantie in een winkel behulpzaam mogen zijn, is het ook verboden hen in winkels arbeid te doen verrichten. Voor den arbeid in winkels van kinderen van 12—14 jaar gedurende de vacantie is overlegging noodig van een zoogenaamd „zomervacantie-attest."

Kinderen tusschen 14 en 16 jaar mogen geen fabrieksarbeid verrichten, noch tot dien arbeid worden toegelaten, tenzij voor hen een arbeidsattest (door een ambtenaar van den gezondheidsdienst af te geven) op het kantoor van den werkgever, ter plaatse waar zij arbeid moeten verrichten, wordt overgelegd.

Zulk een arbeidsattest zal slechts worden afgegeven, wanneer het vaststaat, dat het kind den leeftijd van 14 jaar heeft bereikt, het lichamelijk geschikt is om den arbeid te verrichten, welke het op zich wil nemen en indien wordt overgelegd een schoolattest, waaruit blijkt dat het kind eenvoudige zinnen in de Engelsche taal lezen en schrijven kan en onderricht in lezen, spellen, schrijven, Engelsche grammatica en aardrijkskunde genoten heeft en vertrouwd is met de beginselen der rekenkunde, waaronder begrepen het werken met eenvoudige breuken.

Dit zijn de voornaamste bepalingen van de jongste wijzigingen (bij de wetten van 15 en 24 April 1903) der Arbeidswet, Hoofdstuk 32 der Algemeene Wetten, voor zoover die wijzigingen op dit hoofdstuk betrekking hebben.

Mannelijke personen beneden 18 jaar en *vrouwen* mogen bij het polijsten van steen e. d. niet gebruikt worden.

Vrouwen van elken leeftijd en *jongens beneden 18 jaar* mogen geen in beweging zijnde machines schoonmaken en *jeugdige arbeiders* beneden 16 jaar mogen geene machines in beweging brengen.

AUSTRALIË.

Victoria. *Kinderen* (personen beneden 13 jaar) mogen noch in fabrieken, noch in werkplaatsen arbeid verrichten.

Jongens beneden 14 jaar en *meisjes beneden 16 jaar* mogen in fabrieken of werkplaatsen niet werken tusschen 6 uur 's avonds en 6 uur 's morgens.

Personen beneden 18 jaar en *vrouwen* mogen niet werken in die deelen eener fabriek, welke bestemd zijn voor het nat spinnen, wanneer geen voldoende voorzieningen zijn getroffen om de arbeiders te beschermen tegen het nat worden of, wanneer warm water wordt gebruikt, tegen het binnendringen van damp in de arbeidsruimte.

Aan de wet is eene bijlage toegevoegd, welke de bijzondere soort van arbeid aanwijst, welke door bepaalde, daarbij vermelde personen niet mag worden verricht. De inhoud heeft veel overeenkomst met de bovenbesproken bepalingen der Engelsche wetgeving betreffende het droogslijpen van metalen, het aanbrengen van koppen aan lucifers, het vervaardigen van steenen of pannen, de zoutproductie, het smelten van glas, het beleggen van spiegelglas met kwikzilver, en de loodwitfabricage.

Nieuw-Zeeland. Het is verboden *jongens of meisjes beneden 14 jaar* in fabrieken te bezigen, behalve in speciale gevallen, waarin de inspecteur schriftelijk daartoe vergunning verleent. Deze vergunning wordt echter niet verleend, waar het fabrieken geldt met meer dan 4 arbeiders.

Vrouwen mogen binnen vier weken onmiddellijk volgende op hare bevalling niet in eene fabriek gebezigd worden, voorts is het verboden *vrouwen* (vrouwelijke personen, onverschillig van welken leeftijd) en *jongens* (mannelijke personen, beneden den leeftijd van 16 jaar) te bezigen in eene fabriek, waar nat gesponnen wordt, tenzij doeltreffende maatregelen genomen zijn om hen te beschermen tegen het nat worden en om te verhinderen dat in inrichtingen, waar warm water wordt gebruikt, de stoom naar de lokalen ontsnapt, waar de personen werken.

Jongens of meisjes beneden den leeftijd van 16 jaren mogen niet in eene fabriek arbeid verrichten, wanneer de werkgever van den inspecteur van den arbeid geen certificaat van lichamelijke geschiktheid van die personen heeft gekregen, welk getuigschrift ook de mededeeling moet bevatten, dat zij zeker examen met goed gevolg hebben afgelegd.

De bepaling aangaande het onderwijs geldt niet voor hen, die na het bereiken van het 13de levensjaar in de kolonie zijn komen wonen of die op een grooteren afstand van 3 mijlen van eene school gewoond hebben en naar het oordeel van den inspecteur op grond hiervan geen eigenlijke gelegenheid hadden de kennis op te doen om aan de onderwijsvoorschriften te voldoen.

Ten slotte bevat art. 25 (2) van de wet van 8 November 1901 het verbod om een meisje beneden den leeftijd van 15 jaar als typographe op eene drukkerij werkzaam te stellen en art. 25 (3) de bepalingen betreffende het droogslijpen van metalen, het aanbrengen van koppen aan lucifers enz., enz., zooals die ook voorkomen in de wetgeving van Engeland en Victoria.

HOOFDSTUK IV.

Beveiliging bij den arbeid.

Eerste afdeeling.

Van beveiliging bij den arbeid in fabrieken en werkplaatsen.

Engeland. De veiligheidsmaatregelen in het belang der arbeiders zijn te verdeelen in die ter bescherming van 1°. de gezondheid en 2°. het leven.

1°. *De gezondheid.*

De Factory and Workshop Act 1901 bevat een vrij uitgebreid stel bepalingen ter bevordering van de reinheid in fabrieken en werkplaatsen.

De vrije luchtruimte voor iederen arbeider moet 250 cubicfoot — dus 7 M^3. — bedragen en bij overwerk 400 cubic foot, hetgeen overeenkomt met 11,32 M^3. De Staatssecretaris kan een strengeren eisch van vrije luchtruimte stellen voor werklokalen, waarin van kunstlicht (uitgezonderd electrisch licht) wordt gebruik gemaakt. De bepaling geldt slechts voor fabrieken. Wanneer eene werkplaats overdag als werkplaats en 's nachts als slaapvertrek wordt gebezigd, dan is de Staatssecretaris bevoegd ten aanzien van de vrije luchtruimte andere verhoudingen vast te stellen.

Verder zijn wettelijke voorzieningen getroffen betreffende de temperatuur, de ventilatie en de vochtigheid in fabrieken en werkplaatsen en het gebruik der maaltijden in arbeidslokalen. Waar de aard van sommige bedrijven dit noodig maakt, zijn bovendien voor die bedrijven afzonderlijke bepalingen vastgesteld (bakkerijen, wasscherijen, loodwitfabrieken, enz., enz.).

2°. *Het leven.*

Alle gevaarlijke deelen van stoomketels en stoomwerktuigen moeten òf omrasterd of zóó gesteld zijn, dat zij even weinig gevaar kunnen veroorzaken, als wanneer zij omrasterd waren en zij moeten in dien toestand blijven, behalve wanneer zij gerepareerd of schoongemaakt worden. Bovendien mag in fabrieken, die na 1 Januari 1896 zijn opgericht, de ruimte tusschen het uiterste punt van het meest uitloopend deel der machine en den muur niet minder dan 18 inches (= 44 cM.) bedragen.

Voor de nà 1 Januari 1892 opgerichte fabrieken bestaan nog voorzorgs- en veiligheidsmaatregelen tegen brandgevaar.

De hoofdinspecteur kan voor die bedrijven, welke naar het oordeel van den Staatssecretaris schadelijk voor de gezondheid of gevaarlijk voor het leven der arbeiders zijn — niet voor de huisindustrie — speciale regelen vaststellen, waartegen door den werkgever binnen 21 dagen in beroep kan worden gekomen.

De inspecteur en de werkgever benoemen ieder een scheidsrechter en de arbeiders kunnen een vertegenwoordiger aanwijzen ter behartiging hunner belangen. Tot heden zijn voor verscheidene bedrijven dergelijke „Special Rules" vastgesteld.

Ten slotte zij nog vermeld dat de Factory and Workshop Act 1901 zelf eenige hoofdstukken bevat, die elk betrekking hebben op eene bepaalde categorie van bedrijven en voor 't meerendeel voorschriften bevatten betreffende veiligheid en gezondheid.

Duitschland. Ter bescherming van de gezondheid en het leven der arbeiders worden in de Gewerbeordnung (§ 120 *a*—*c*) eenige bepalingen van algemeenen aard gevonden.

§ 120*a*, onder 1, is gelijkluidend aan de desbetreffende bepaling van het Bürgerliches Gesetzbuch. Werkgevers zijn verplicht de arbeidslokalen, machines en gereedschappen zoo in te richten en te onderhouden en den arbeid zoo te regelen, dat de arbeider tegen gevaar voor leven en gezondheid in zooverre is beveiligd, als de aard van het bedrijf toelaat.

In het bijzonder moet voor voldoend licht, genoegzame luchtruimte en luchtverversching, afvoer van de bij eenige werkzaamheid ontwikkelde stof, dampen en gassen en het afval zorg gedragen worden (§ 120*a*, onder 2). Bovendien moeten maatregelen worden genomen ter bescherming der arbeiders tegen gevaarlijke aanrakingen met machines en machinedeelen of tegen andere in den aard van het bedrijf liggende gevaren, alsook tegen ongelukken, die uit fabrieksbranden kunnen voortkomen.

Eindelijk moeten al die maatregelen worden genomen, die kunnen strekken tot het zooveel mogelijk beperken van het gevaar, dat aan eenigen arbeid noodwendig verbonden is.

Verder eischt de G. O. in § 120 *b* van den werkgever om voorzieningen te treffen in het belang van de goede zeden en der welvoeglijkheid.

In het bijzonder moet, in zooverre de aard van het bedrijf het toelaat, bij den arbeid de scheiding der seksen doorgevoerd worden, tenzij de goede zeden en de welvoeglijkheid ook zonder die scheiding in het bedrijf reeds verzekerd zijn.

In inrichtingen, waar het werk meebrengt dat de arbeiders zich verkleeden en zich na den arbeid wasschen, moeten doelmatige, naar seksen gescheiden kleed- en waschlokalen beschikbaar zijn. Deze lokalen moeten zoo ingericht zijn, dat zij voldoende zijn voor het aantal arbeiders, dat er gebruik van maakt, dat zij voldoen aan de eischen der hygiëne en dat hun gebruik zonder schade voor zedelijkheid en welvoeglijkheid kan plaats hebben.

Voor arbeiders beneden den leeftijd van 18 jaar moeten met betrekking tot gezondheid en zedelijkheid nog bijzondere voorzorgsmaatregelen genomen worden, welke door hun leeftijd worden geboden.

Aan de politie komt de bevoegdheid toe bij verordening in bijzonderheden te regelen wat de besproken wetsbepalingen in het algemeen voorschrijven.

Verder kan de Bondsraad of, zoo deze het niet doet, de „Landeszentralbehörde" of de politie voor bepaalde inrichtingen bij besluit resp. politie-verordening gedetailleerde voorschriften geven ter naleving van bovengenoemde algemeene bepalingen. Voor het tot stand komen van dergelijke besluiten of politie-verordeningen is het noodig de besturen der betrokken vakvereenigingen of vakvereenigingsafdeelingen te hooren.

Verscheidene besluiten, tot uitvoering van deze bepaling zijn reeds door den Bondsraad genomen.

Frankrijk. Bepalingen omtrent beveiliging bij den arbeid vindt men o. a. in de wet van 2 November 1892 betreffende vrouwen- en kinderarbeid en in die van 12 Juni 1893 „concernant l'hygiène et la sécurité des travailleurs dans les établissements industriels".

De bepalingen der eerste wet komen in het kort hierop neer, dat lokalen, waar vrouwen en kinderen werken, voortdurend zindelijk gehouden en voldoende verlicht en geventileerd moeten worden. Voorts moeten al die maatregelen worden genomen, die kunnen strekken tot beveiliging van leven en gezondheid der arbeiders. In elke inrichting, waar machines staan, moet gezorgd worden, dat de arbeiders niet anders in aanraking kunnen komen met eenig deel der machine, dan wanneer dit voor het bedrijf noodzakelijk is. Putten, valluiken en openingen moeten voorzien zijn van een hek, om ongelukken te voorkomen (art. 14).

In de wet van 1893 wordt hetzelfde bepaald als in art. 14 van die van 1892, onder toevoeging echter van het volgende: nl. dat machines, stoomketels, drijfriemen enz. moeten voorzien zijn van doelmatige veiligheidsinrichtingen. Dergelijke bepalingen zijn ook van toepassing op inrichtingen van publieke vermakelijkheid, magazijnen, enz., wanneer daar van krachtwerktuigen wordt gebruik gemaakt.

Voorts bepaalt art. 3 van de wet van 1893 dat bij algemeenen maatregel van bestuur, het „*comité consultatif des arts et manufactures*" gehoord, maatregelen in het belang van veiligheid en gezondheid der arbeiders moeten voorgeschreven worden, die door alle werkgevers te treffen zijn, terwijl op dezelfde wijze, telkens als zulks noodig blijkt, bepalingen kunnen gemaakt worden, betrekking hebbende op een bijzonder bedrijf of op bepaalde werkzaamheden in eenig bedrijf.

De *algemeene* bepalingen vormen den inhoud van het besluit van 10 Maart 1894, waarvan laatstelijk art. 4 gewijzigd en art. 14 aangevuld werd bij besluit van 6 Augustus 1902. Zij betreffen: de zindelijkheid, de frissche lucht, de vrije luchtruimte en het licht, het wegnemen van onreine stoffen en slechte dampen, omrastering van machines enz., brandgevaar, het gebruiken van

den maaltijd, kleedkamers, waschtafels en beschikbaar drinkwater.

De zooeven genoemde wijziging van art. 4 en aanvulling van art. 14 betreffen de volgende bepalingen:

a. privaten mogen niet in onmiddellijke verbinding staan met afgesloten lokalen, waarin arbeiders werken; zij moeten voldoende verlicht zijn en zoodanig worden onderhouden, dat zij geen stank verspreiden. De vloer en de wanden moeten vervaardigd zijn van ondoordringbaar materiaal en bepleisterd zijn met eene stof van eene lichte, heldere kleur;

b. iedere machine moet zoo zijn ingericht en worden in stand gehouden, dat zij door den bedienenden arbeider te allen tijde van het drijfwerk kan worden geïsoleerd.

Bijzondere bepalingen, waarvan art. 3 der wet van 1893 spreekt, vindt men slechts in een enkel besluit (1895), betreffende fabrieken, waar vergift wordt vervaardigd.

De wet van 21 April 1810 en eenige besluiten van zeer ouden datum bevatten nog enkele bepalingen omtrent de veiligheid van arbeiders in bergwerken.

Zwitserland. De artt. 2 en 3 der Fabriekswet bevatten veiligheidsbepalingen.

De eerste zinsnede van art. 2 zegt in het algemeen, dat in iedere fabriek de arbeidslokalen, machines en arbeidswerktuigen zoo moeten zijn geplaatst en onderhouden worden, dat de gezondheid en het leven der arbeiders zoo goed mogelijk verzekerd zijn.

De lokalen moeten namelijk gedurende den ganschen werktijd goed verlicht zijn, de lucht zooveel mogelijk van stof gezuiverd en de luchtverversching moet altijd voldoende zijn in verband met het aantal arbeiders, het getal lichtapparaten en de vorming van schadelijke stoffen.

Die machinedeelen en drijfriemen, die voor de arbeiders gevaar kunnen opleveren, moeten zorgvuldig omrasterd, respectievelijk gestut zijn tegen het afloopen van raderen, assen, enz.

Ter bescherming van de gezondheid en ter beveiliging van het leven der arbeiders moeten voorts al die maatregelen genomen worden, die op grond van de opgedane ervaring en met betrekking tot den stand der techniek en de gegeven verhoudingen geacht kunnen worden de doeltreffendste te zijn.

Voorts mag zonder vergunning der Regeering geene fabriek geopend worden en kan deze bij gevaarlijke bedrijven die vergunning afhankelijk stellen van zekere voor de veiligheid doelmatige voorwaarden.

Blijkt het bedrijf later in eenig opzicht gevaar op te leveren voor de gezondheid of het leven van arbeiders of omwonenden, dan moet de met het toezicht belaste ambtenaar maatregelen bevelen, die op straffe van intrekking van bovenbedoelde ver-

gunning binnen zekeren, door hem gestelden termijn of onmiddellijk — al naar omstandigheden — genomen moeten worden ter voorkoming van zulk gevaar.

De Bondsraad beslist over geschillen tusschen kantonnale regeering en fabrikanten.

Behalve ten aanzien der bouwpolitie, welke onder de kantonnale wetgeving valt, kunnen ter uitvoering van bovengenoemde bepalingen door den Bondsraad besluiten uitgevaardigd worden.

Verscheidene besluiten zijn dientengevolge genomen.

Slechts de vervaardiging van lucifers, die geen witten phosphor bevatten, is geoorloofd. Zij mag slechts plaats hebben in uitsluitend daarvoor bestemde lokalen, welke alle onder de bepalingen der Fabriekswet vallen.

Voor de oprichting van eene lucifersfabriek is vergunning noodig van de kantonnale regeering en van den Bondsraad, die aan die vergunning voorwaarden verbindt in het belang van de gezondheid en de veiligheid der arbeiders en van het publiek.

De Bondsraad kan pogingen doen tot het verkrijgen van recepten van nieuwe fabricage-methoden, welke een bijzonderen waarborg voor gezondheid en veiligheid bieden, en deze recepten ter beschikking van de fabrikanten stellen.

Oostenrijk. In § 74 der Gewerbeordnung vindt men in hoofdzaak alles wat betrekking heeft op de gezondheid en de veiligheid der arbeiders in fabrieken.

Iedere fabrikant is verplicht op zijne kosten al die inrichtingen betrekkelijk arbeidslokalen, machines en gereedschappen te laten aanbrengen en onderhouden, welke in verband met den aard van het bedrijf vereischt worden ter bescherming van de gezondheid en het leven der arbeiders.

In het bijzonder moet hij zorg dragen, dat machines en machinedeelen, als vliegwielen, drijfriemen, enz. zoodanig omrasterd of van veiligheidsinrichtingen voorzien zijn, dat bij beleidvolle verrichting van den arbeid gevaar niet licht mogelijk is.

Bovendien behoort tot de verplichtingen van den fabrikant, voorzorgsmaatregelen te nemen, opdat de arbeidslokalen gedurende den ganschen arbeidsduur — met inachtneming van de gesteldheid van het bedrijf — zoo licht, rein en stofvrij mogelijk worden gehouden, dat verder de luchtverversching altijd voldoende is in verhouding tot het aantal arbeiders en het getal lampen, de nadeelige invloed van schadelijke dampen zooveel mogelijk beperkt wordt en dat in het bijzonder in bedrijven, waar chemische stoffen worden vervaardigd, bij het bereidingsproces de eischen der hygiëne zooveel doenlijk in aanmerking worden genomen.

Ten aanzien van jeugdige arbeiders tot den leeftijd van 18 jaren en vrouwen moeten zooveel mogelijk maatregelen worden genomen in het belang der goede zeden.

De uitvoering van deze algemeene bepalingen wordt overgelaten aan de inspecteurs van den arbeid, die de bijzonderheden naar eigen inzicht hebben te regelen.

Alleen in een besluit, genomen door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Handel van 17 Januari 1885 (R. G. B. n^0. 8) worden maatregelen getroffen ter bescherming der arbeiders bij de fabricage van phosphorlucifers.

België. De wet van 2 Juli 1899, „concernant la sécurité et la santé des ouvriers employés dans les entreprises industrielles et commerciales" bepaalt, dat de Regeering bevoegd is maatregelen voor te schrijven in het belang van zindelijkheid en veiligheid. Dit moet geschieden door middel van Koninklijke besluiten, waarvoor het advies moet worden ingewonnen van:

1^0. de raden van industrie en handel;

2^0. de permanente provinciale commissies;

3^0. de Koninklijke Medische Akademie, den Hoogen Gezondheidsraad of den Hoogen Arbeidsraad.

Daar ingevolge deze wet nog geene besluiten zijn genomen, gelden nog steeds de „arrêtés" van 27 December 1886 en van 21 September 1894, gewijzigd bij die van 21 Februari, 18 April en 3 October 1898. In hoofdzaak komt de inhoud van deze besluiten overeen met de algemeene bepalingen, die reeds voor bovengenoemde landen zijn geresumeerd.

Voor enkele bedrijven zijn bijzondere voorzieningen getroffen. Het zijn de volgende: *lucifersfabrieken* (laatstelijk gewijzigd bij besluit van 17 November 1902), *fabrieken van loodwit en andere loodverbindingen* (laatstelijk gewijzigd bij besluit van 17 November 1902), *lompensorteerderijen* (besluit van 4 Februari 1895), *vensterglasfabrieken* (28 October 1899), *bergwerken* (laatstelijk gewijzigd 14 November 1899).

Luxemburg. Behalve de bepaling, dat voor gezondheid en veiligheid van kinderen de noodzakelijke maatregelen moeten genomen worden, bestaan verder weinig voorschriften van dien aard.

Italië. Bij Koninklijk besluit zal worden aangewezen welke gevaarlijke en voor de gezondheid schadelijke arbeid, bij wijze van uitzondering en wanneer daarbij de noodige voorzorgsmaatregelen genomen zijn en aan bepaalde voorwaarden voldaan is, door kinderen beneden 15 jaren en minderjarige vrouwen verricht mag worden.

Voor zoover bekend, is een dergelijk besluit nog niet tot stand gekomen.

Art. 10 van de wet van 19 Juni 1902 bepaalt voorts, dat in inrichtingen, waar vrouwen en kinderen werkzaam zijn, ten aan-

zien van arbeidslokalen en aangrenzende vertrekken die voorzieningen moeten worden getroffen, die uit hygiënisch of zedelijk oogpunt en door de veiligheid geboden worden.

Hongarije. Kinderen beneden 16 jaar mogen in ongezonde en gevaarlijke bedrijven niet of slechts onder zekere voorwaarden arbeiden en in het algemeen geen gevaarlijken en ongezonden arbeid verrichten. Deze bepaling heeft slechts betrekking op fabrieken.

Eene wet van 1893 bepaalt, dat de werkgever zijne fabriek zóó heeft in te richten, dat aan arbeiders de grootst mogelijke bescherming van leven en gezondheid wordt gewaarborgd. De uitvoering dezer bepaling is vervat in twee besluiten, dat betreffende de vervaardiging van lucifers uit witten phosphor (27 Maart 1898) en dat regelende de bescherming van arbeiders tegen tuberculose (27 September 1898).

Verder heeft de inspectie voor de uitvoering der wet van 1893 te zorgen.

Denemarken. De wet van 1901 schrijft voor, dat arbeidslokalen, benevens de toegangen daartoe zóó moeten zijn ingericht, dat leven, gezondheid en ledematen der arbeiders zoo doelmatig mogelijk beschermd zijn, zoowel bij den arbeid zelf als gedurende het verblijf in het arbeidslokaal. Verder bevatten §§ 5 tot en met 7 een aantal algemeene bepalingen, betreffende vrij luchtruimte (8 M^3. voor elken arbeider in nieuw op te richten of te verbouwen werklokalen), luchtverversching, afsluiting van giftige gassen, rook, stof, sterke hitte, damp en stank, die in een zeker lokaal zich ontwikkelen, opdat ze niet doordringen tot andere lokalen, omrastering van machines en machinedeelen, verlichting, verwarming, verwarmde schaftlokalen in den winter, etc.

Binnen 2 jaar na het in werking treden der wet zal vanwege den Minister van Binnenlandsche Zaken een besluit worden uitgevaardigd betreffende de eischen, die ter uitvoering van die algemeene bepalingen aan verschillende soorten van fabrieken en werkplaatsen gesteld moeten worden.

Zweden. De wet van 10 Mei 1889, gewijzigd bij die van 13 December 1895, bevat bepalingen ter bescherming van leven en gezondheid der arbeiders, ook van die, werkzaam in Staats- en gemeentebedrijven (het handwerk valt alleen niet onder de wet). Voor zekere bedrijven als: lucifersfabrieken, fabrieken van ontplofbare stoffen, bergwerken, steengroeven enz., bestaan ook bijzondere veiligheidsvoorschriften.

Noorwegen. De §§ 4—14 der wet van 1892 bevatten uitvoerige voorschriften betreffende de reiniging, verlichting, verwarming, vrije luchtruimte, luchtverversching, omrastering van machines,

behandeling van stoomketels en omtrent brandgevaar in fabrieken.
De inspectie kan nadere voorschriften geven en een Koninklijk besluit kan ten aanzien van buitengewoon gevaarlijke bedrijven afzonderlijke regelingen treffen, zooals dit geschiedde met betrekking tot de vervaardiging van phosphorlucifers bij besluit van 17 Augustus 1899, hetwelk soortgelijke bepalingen bevat als omtrent dit onderwerp in andere landen worden aangetroffen.

Rusland. In de fabrieken moet een reglement worden opgehangen, dat bepalingen bevat omtrent arbeidsduur, vrije dagen, fabrieksbaden, enz., en dat de verplichtingen der arbeiders voorschrijft ten aanzien van den geregelden gang van het bedrijf, de zedelijkheid en de veiligheid.
Uitvoerige, doeltreffende veiligheidsmaatregelen komen verder in de wet niet voor.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Massachusetts. De veiligheidsmaatregelen ter bescherming van leven en gezondheid der arbeiders komen in hoofdzaak overeen met die in andere landen voorgeschreven; zij betreffen de ventilatie, privaten, zindelijkheid, verwijdering van schadelijke gassen en stof, enz.
De wet bevat voorts speciale voorschriften ten aanzien van de vervaardiging van kleedingstukken in de huisindustrie.
Opmerking verdient nog, dat evenals voor winkels ook ten aanzien van fabrieken en werkplaatsen het aanwezig zijn van zitplaatsen voor vrouwelijk personeel is voorgeschreven, terwijl het gebruik maken van die zitplaatsen moet veroorloofd zijn, telkens wanneer dit zonder nadeel voor de verrichting van den arbeid geschieden kan.

New-York. Ter bescherming van *de gezondheid* der arbeiders is voorgeschreven, dat muren, zolders, trappen en deuren in een voor de gezondheid onschadelijken staat moeten worden gehouden, dat voor vrouwelijke personen in de fabrieken behoorlijke zitplaatsen en kleedkamers moeten beschikbaar zijn en voor alle arbeiders waterclosets (gescheiden naar seksen) en waschgelegenheden; voorts dat fabriekslokalen voldoende moeten geventileerd zijn en dat er niet meer personen mogen werken dan het getal, dat aan elken persoon die werkt vau 6 uur v.m. tot 6 uur nm., 250 kubieke voet vrije luchtruimte verzekert, en aan die, welke van 6 uur 's n.m. tot den volgenden ochtend 6 uur werken, 400 kubieke voet.
Voorts bevatten de wetten van 6 en 7 Mei 1903 „*in relation to the protection of certain employees of street railroads*" o. a. nog de bepaling dat gedurende de maanden December, Januari, Februari en Maart het voor- en het achterplatform van passagiers-

wagens moeten gesloten zijn, opdat de personen, die door den dienst bij het vervoer van het rijtuig op het platform moeten staan, beschut zijn tegen nadeelige invloeden van het weer.

Ter bescherming van *het leven* der arbeiders komen de veiligheidsmaatregelen in hoofdzaak neer op die, welke ook voor andere landen gelden, nl. het voorkomen van gevaarlijke aanraking met machines, machinedeelen en werktuigen daarmee in verband staande; voorts bevat de wet eenige voorschriften betreffende vereischte reddingsmiddelen bij brandgevaar, terwijl de inspecteur van den arbeid zal hebben te beoordeelen of een bepaald systeem van reddingsmiddelen, afwijkende van het bij de wet voorgeschrevene, voldoende kan worden geacht. Hij geeft daaromtrent eene schriftelijke verklaring af. Ten slotte kan de inspecteur het werken van defecte of, naar zijne meening, versleten machines in het belang van de veiligheid der arbeiders verbieden.

AUSTRALIË.

Victoria. Eene fabriek of een werkplaats moet gedurende den tijd, dat het bedrijf wordt uitgeoefend, niet dermate overbevolkt zijn, dat hierdoor de gezondheid van de arbeiders geschaad kan worden; voorts moet voor iederen arbeider eene vrije luchtruimte beschikbaar zijn en de ventilatie moet zoo ingericht zijn, als door den Openbaren Gezondheidsraad wordt voorgeschreven. Iedere fabriek of werkplaats moet zoo geventileerd zijn, dat alle door de uitoefening van het bedrijf ontwikkelde, voor de gezondheid nadeelige gassen, dampen, stoffen en andere verontreinigingen van de lucht onschadelijk gemaakt worden.

In de arbeidslokalen mag door niemand, zonder onderscheid van geslacht of ouderdom, de maaltijd genuttigd worden.

Voorts zijn verschillende veiligheidsmaatregelen ter bescherming van het leven der arbeiders voorgeschreven, als bepalingen ter voorkoming van ongelukken door het in aanraking komen met machines of machinedeelen, stoomketels, drijfriemen, verbod voor personen beneden 18 jaar en vrouwen om in beweging zijnde machines schoon te maken of arbeid te verrichten tusschen deelen van die machines. Al deze bepalingen zijn ontleend aan, meestentijds zelfs gelijkluidend met nog van kracht zijnde of opgeheven veiligheidsmaatregelen der Engelsche wetgeving.

Nieuw-Zeeland. Met betrekking tot de bescherming *van de gezondheid* der arbeiders in fabrieken zijn in de wet van 8 November 1901 voorschriften gegeven (artt. 41—49), welke in hoofdzaak overeenstemmen met die, welke in de wetgeving van andere landen voorkomen. Zij betreffen de bevordering der zindelijkheid, het verwijderd houden van voor de gezondheid schadelijke gassen, dampen en stoffen uit de fabriekslokalen, het verbod van overbevolking der lokalen, de ventilatie, het verstrek-

ken van frisch water, enz. Ten aanzien van de overbevolking der lokalen is nog voorgeschreven, dat van tijd tot tijd bij reglement de ruimte zal worden bepaald, welke voor elken arbeider in een lokaal beschikbaar moet zijn, hetzij per M^3. of per M^2. De inspecteur van den arbeid kan intusschen voor bepaalde fabrieken of fabriekslokalen, in afwijking van de gepubliceerde reglementen, voorschriften geven ten opzichte van de beschikbare ruimte, met dien verstande evenwel, dat zij geen kleinere ruimte mogen voorschrijven dan de reglementen bevatten.

Voor *bakkerijen* bevat de wet speciale sanitaire voorschriften, o. a. de verplichting om periodiek alle lokalen, muren, kanalen, plafonds enz. schoon te maken, minstens 1 maal per ½ jaar; verder zijn bepalingen gemaakt omtrent de ligging van slaapkamers ten aanzien van de bakkerij, terwijl aan den inspecteur de bevoegdheid is gegeven om arbeiders die naar zijn inzicht door hunne medewerking aan de vervaardiging van levensmiddelen in het algemeen, gevaar kunnen opleveren voor de gezondheid der consumenten, het werk te doen neerleggen, en hun een geneeskundig onderzoek te bevelen. Zulk een arbeider mag niet weer aan het werk gaan, alvorens uit een medisch attest blijkt, dat het bedoelde gevaar kan worden geacht geweken te zijn. Dit geldt niet alleen voor bakkerijen, maar voor alle inrichtingen, waar levensmiddelen worden bereid.

Wat betreft de maatregelen ter bescherming *van het leven* der arbeiders, is voorgeschreven dat de Gouverneur bepaalden arbeid als gevaarlijk kan aanmerken. In dat geval mag niemand den maaltijd gebruiken in een lokaal, waar deze arbeid verricht wordt of verricht is gedurende het afgeloopen deel van den dag.

Verder bevat de wet een hoofdstuk, houdende bepalingen ten doel hebbende zooveel mogelijk ongevallen in fabrieken te voorkomen. In hoofdzaak hebben zij betrekking op den omgang met machines, machinedeelen en voorwerpen, welke met machines in verband staan, als transmissies, drijfriemen, enz. Een afzonderlijk hoofdstuk bevat eenige voorschriften ter beperking van het gevaar voor brand en van de daaruit voortvloeiende persoonlijke ongelukken.

Tweede afdeeling.

Van beveiliging bij den arbeid buiten fabrieken en werkplaatsen.

§ 1. *Voorschriften ten aanzien van winkels en apotheken.*

Ten aanzien van het verstrekken van zitgelegenheid aan vrouwelijk personeel in winkels is bepaald in:

Engeland. (Seats for Shop-assistants Act 1899) dat voor elke 3 vrouwen 1 zitplaats steeds beschikbaar moet zijn;

Duitschland. (1 April 1901) dat eene, in overeenstemming met het aantal bedienden en leerlingen voldoende hoeveelheid zitplaatsen moet aanwezig zijn;

Frankrijk. (wet van 29 December 1900) dat minstens voor elke vrouw 1 zitplaats moet beschikbaar zijn;

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Massachusetts. (§ 41, chapter 106, revised Laws on the employment of Labor) dat voor eene behoorlijke zitplaats voor elk moet gezorgd worden en dat het personeel daarvan gebruik mag maken, wanneer dit niet gaat ten koste van hun arbeid;

New-York. (sect. 170, wet van 13 Mei 1897, laatstelijk gewijzigd 10 April 1902 — Chapter XXXII of the General Laws —) dat voor elke 3 vrouwen 1 zitplaats beschikbaar moet zijn;

AUSTRALIË.

Victoria. (Factories and Shops Act, laatstelijk gewijzigd in 1902) dat iedere winkelier verplicht is voor *alle* (dus ook mannelijke) in zijn winkel werkzame personen behoorlijke zitgelegenheden beschikbaar te stellen, en wel voor elk drietal personen éene; deze zitgelegenheden moeten op zulk eene plaats staan, dat door het winkelpersoneel daarvan inderdaad gebruik kan worden gemaakt wanneer zij een oogenblik zonder arbeid zijn.

HOOFDSTUK VI.

VAN BESCHERMING VAN DEN ARBEID DOOR BEPERKING VAN ARBEIDSDUUR.

Eerste afdeeling.

VAN DEN ARBEIDSDUUR.

§ 1. *Van den arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen.*

Engeland. Ten aanzien van den arbeidsduur van bovengenoemde personen bevat de Factory and Workshop Act 1901 de volgende bepalingen.

Onderscheiden wordt in zoogenaamde textile factories en nontextile factories. Section 149 bevat eene zeer uitvoerige omschrijving van de inrichtingen, welke tot de eene of tot de andere soort moeten worden gebracht. Tot de textile factories worden in hoofdzaak gebracht alle inrichtingen, waarin mechanische kracht wordt gebezigd om te maken of te bewerken stoffen als katoen, wol, haar, zijde, vlas, hennep enz.

In *textile-factories* is de arbeidsduur van *vrouwen* (vrouwelijke arbeiders van 18 jaar en daarboven) en *jeugdige arbeiders* (meisjes en jongens van 14—18 jaar) als volgt geregeld:

1) de arbeidsdag begint, uitgezonderd 's Zaterdags, te 6 uur v.m. en eindigt 6 uur n.m. of duurt van 7 uur v.m. tot 7 uur n.m.;

2) begint men 's Zaterdags om 6 uur v.m., dan moet men dien dag eindigen:

a. wanneer ten minste een uur rust is toegestaan, te 12 uur voor de personen, die aan de eigenlijke fabricage meewerken en te 12½ uur voor hen, die ander werk verrichten;

b. wanneer minder dan een uur rust is toegestaan, dan is het einde van den werkdag naar gelang medegewerkt wordt aan de eigenlijke fabricage bepaald op 11½ op 12 uur;

3) begint men 's Zaterdags om 7 uur v.m. dan is het einde van den werkdag voor personen, die aan de eigenlijke fabricage meewerken op 12½ uur en voor hen, die eenigen anderen arbeid verrichten, op 1 uur vastgesteld;

4) om het middagmaal te gebruiken moet worden toegestaan:

a. behalve 's Zaterdags, ten minste 2 uren per dag; van die 2 uren schafttijd moet vóór 3 uur des namiddags ten minste de helft zijn toegestaan, hetzij in eens of in gedeelten;

b. 's Zaterdags minstens ½ uur;

5) het is verboden vrouwen of jeugdige arbeiders gedurende langer dan 4½ uur achtereen te laten werken, zonder hun een rusttijd toe te staan van minstens ½ uur.

In *textile-factories* is de arbeidsduur van *kinderen* (12—14 jaar) aldus geregeld:

1) voor hen geldt het zoogenaamde „half-time"-systeem (het systeem van voor- en namiddagploegen of dat van één dag werk per twee dagen; het stelsel gaat van de gedachte uit, dat een kind evenveel tijd op school als in de fabriek moet doorbrengen);

2) de ochtendploeg werkt van 6 of 7 uur tot uiterlijk 1 uur 's namiddags;

3) de middagploeg begint ten vroegste om 12 uur en eindigt niet later dan het uur, waarop de jeugdige arbeiders eindigen;

4) 's Zaterdags beginnen en eindigen kinderen op dezelfde uren als jeugdige arbeiders;

5) kinderen mogen niet gedurende 2 achtereenvolgende perioden van 7 dagen deel uitmaken òf van ochtend- òf van middagploeg; zij mogen niet 2 maal achtereen 's Zaterdags werken en ook niet op den Zaterdag van een week, waarin een werkdag viel, welke langer dan 5½ uur duurde;

6) arbeidsduur en rusttijden zijn voor kinderen, die volgens

het systeem van één werkdag per twee dagen werken, gelijk aan die voor jeugdige arbeiders; deze kinderen mogen echter niet op twee achtereenvolgende dagen arbeid verrichten en ook niet op dezelfde dagen van twee achtereenvolgende weken;

7) het is verboden kinderen langer dan 4½ uur achtereen te laten werken, zonder hun minstens ½ uur rust te geven om den maaltijd te gebruiken.

In *non-textile factories* en in *workshops* is voor den arbeidsduur van *vrouwen* en *jeugdige arbeiders* het volgende bepaald:

1) behalve 's Zaterdags zal men werken mogen òf van 6 vm.—6 nm. òf van 7 vm.—7 nm. òf van 8 vm.—8 nm.;

2) Zaterdags zal men mogen werken òf van 6—2, òf van 7—3 òf 8—4 uur;

3) de rusttijden zullen, behalve 's Zaterdags bedragen moeten minstens 1½ uur per dag, waarvan een uur al of niet verdeeld, vóór 3 uur nm. en des Zaterdags minstens ½ uur;

4) het is verboden vrouwen en jeugdige arbeiders langer dan 5 uur achtereen te laten werken, zonder hun minstens ½ uur rust toe te staan.

In *non-textile factories* en in *workshops* is ten aanzien van den duur van *kinder*arbeid bepaald:

1) dat dezen slechts volgens het „half-time"-systeem mogen werken;

2) dat zij, die tot de ochtendploeg behooren, te 6, 7 of 8 uur beginnen en uiterlijk 1 uur nm. eindigen;

3) dat zij, die tot de middagploeg behooren, ten vroegste om 12 uur beginnen en eindigen 's Zaterdags om 2 uur nm. en op de andere werkdagen om 6 of 7 uur, al naar mate de ochtendploeg te 6, 7 of 8 uur is begonnen;

4) dat zij niet gedurende 2 achtereenvolgende perioden van 7 dagen in de ochtend- of in de middagploeg mogen werken en dat zij 's Zaterdags niet in dezelfde ploeg mogen werken, bij welke zij gedurende het vorige deel der week waren ingedeeld;

5) dat de arbeidsdag van hen, die werken volgens het systeem van één werkdag per twee dagen duurt òf van 6—6 òf van 7—7, òf van 8—8 uur en des Zaterdags van 6 of 7 uur tot 2 uur òf van 8—4 uur; deze kinderen mogen op geenerlei wijze op twee achtereenvolgende dagen arbeid verrichten en ook niet op dezelfde dagen van twee achtereenvolgende weken; hun moet voorts behalve 's Zaterdags minstens 2 uur rust per werkdag en 's Zaterdags minstens 1 uur rust worden toegestaan;

6) dat het verboden is in het eene of in het andere systeem kinderen langer dan 5 achtereenvolgende uren te laten werken zonder hun een schafttijd van ten minste ½ uur voor het middagmaal toe te staan.

Op enkele uitzonderingen na mogen vrouwen, jeugdige arbeiders en kinderen des Zondags in fabrieken of werkplaatsen geen arbeid verrichten.

In bijzondere gevallen kan door den Staatssecretaris ten aanzien van zekere categorieën van non-textile factories of werkplaatsen of van bepaalde deelen dezer inrichtingen in het algemeen of voor elke inrichting afzonderlijk eene afwijking van bovengenoemde bepaling betreffende den arbeidsduur worden toegestaan in dien zin, dat de arbeidsdag van vrouwen en „jeugdigen" behalve 's Zaterdags dure van 9 uur—9 uur en die van kinderen, behoorende tot de ochtendploeg, om 9 uur aanvange en die van kinderen behoorende tot de namiddagploeg, om 8 uur eindige.

De wet zelf bevat voorts een aantal afwijkingen van de algemeene regelen. Zoo mogen o. a. jongens boven 16 jaar, onder zekere voorwaarden in textile-factories, waar machines aanwezig zijn ter vervaardiging van kant, tusschen 4 uur vm. en 10 uur nm. en dezelfde categorie van arbeiders in bakkerijen tusschen 5 uur vm. en 9 uur nm. arbeid verrichten. Eene menigte dergelijke uitzonderingen volgen nog op de hiergenoemde.

Omtrent den *nachtarbeid* dient nog opgemerkt, dat de wet dien arbeid voor jongens van 14 jaar en ouder toestaat in:

a. hoogovens,

b. metaalfabrieken,

c. drukkerijen,

d. papierfabrieken,

onder de volgende voorwaarden:

1) de arbeid mag niet langer duren dan 12 achtereenvolgende uren;

2) de duur der rusttijden is geregeld als gewoonlijk;

3) gedurende den tijd van 12 uur vóór of 12 uur na de arbeidsperiode, mogen jongens die 's nachts gewerkt hebben, niet gebezigd worden;

4) zij mogen niet langer dan 6 nachten (drukkerijen, metaalfabrieken) respectievelijk 7 nachten (hoogovens, papierfabrieken) per 2 weken werken.

Ook in glasblazerijen is voor bovenbedoelde jongens nachtarbeid bij de wet toegestaan. Zij mogen niet langer dan 60 uren per week werken. De wekelijksche arbeidsperioden mogen niet meer

bedragen dan 4 van 14 uur, 5 van 12 uur, 6 van 10 uur of hoogstens 9 van een kleiner aantal uren.

Na eene arbeidsperiode moet een rusttijd gegeven worden van minstens zoovele uren als gewerkt is. Na 5 uur werk is minstens ½ uur rust voor het middagmaal toe te staan. 's Zondags mogen bedoelde jongens niet werken.

Wanneer den Staatssecretaris, naar zijne meening, voldoende is aangetoond, dat in eene categorie van non-textile factories of workshops, of in zekere deelen dezer inrichtingen, de aard van het bedrijf het noodzakelijk maakt, dat de arbeid 's nachts wordt voortgezet, en dat deze arbeid niet schadelijk kan zijn voor de gezondheid van daarbij te bezigen jeugdige arbeiders, dan kan genoemde autoriteit door middel van een speciaal reglement bepalen dat voor deze bedrijven of bepaalde gedeelten daarvan nachtarbeid van jongens boven 16 jaar is toegestaan.

Wat betreft den arbeidsduur van winkelpersoneel bepaalt de Shop Hours Act alleen dat personen beneden den leeftijd van 18 jaar niet langer dan 74 uur per week, met inbegrip der arbeidspauzen, arbeid mogen verrichten. Voorts dat zij niet in of voor een winkel mogen werken, wanneer zij te voren op denzelfden dag reeds in eene fabriek of werkplaats gedurende den, voor die inrichtingen toegestanen tijd hebben gearbeid en ten slotte dat de arbeidstijd, doorgebracht in fabriek of werkplaats en winkel te zamen, niet meer mag bedragen dan 74 uur per week, inclusief rusttijden.

Duitschland. Volgens § 137 der Gewerbeordnung, zooals deze luidt na de daarin gebrachte wijzigingen, laatstelijk krachtens de wet van 30 Juni 1900, (*R. Ges. B.* n°. 47) mogen arbeidsters, die ouder zijn dan 16 jaar, dagelijks niet langer dan 11 uren werken; op werkdagen, welke de Zon- en feestdagen voorafgaan niet langer dan 10 uren. Deze arbeidstijden moeten onderbroken worden door een rusttijd van minstens één uur: arbeidsters, die een gezin te onderhouden hebben, moeten ½ uur langer rust hebben, indien de rusttijd niet minstens 1½ uur bedraagt.

Arbeidsters mogen voorts geen arbeid verrichten nà 8½ uur des namiddags en vóór 5½ uur des voormiddags en des Zaterdags en op werkdagen, welke aan feestdagen voorafgaan, niet na 5½ uur 's middags.

Vrouwen mogen gedurende 4 weken na hare bevalling in het geheel niet en gedurende de 2 op genoemden termijn volgende weken slechts arbeiden, wanneer een wettelijk bevoegd geneesheer dit niet ongewenscht verklaart.

De §§ 138*a*, 139 en 139*a* der Gewerbeordnung, benevens het besluit van 9 Juni 1900 (*R. Ges. Bl.* n°. 28) bevatten verscheidene uitzonderingen op bovengenoemde algemeene bepalingen, waarbij wordt toegestaan dat de bepaalde gevallen en onder zekere voorwaarden de arbeidsduur voor vrouwen boven 16 jaar wordt verlengd.

Ten aanzien van *jeugdige arbeiders tusschen 14 en 16 jaar* bepaalt het laatste lid van § 135, dat zij in fabrieken dagelijks niet langer dan gedurende 10 uren mogen werkzaam zijn. § 136 zegt voorts, dat hun arbeidstijd niet mag aanvangen vóór 5½ uur 's voormiddags en niet mag eindigen nà 8½ uur 's namiddags. De arbeidsuren moeten regelmatig door rusttijden onderbroken worden: bij een 6-urigen arbeidsduur minstens gedurende ½ uur, bij een 8-urigen, wanneer de onderbroken arbeidstijd 's voor- en 's namiddags niet langer duurt dan 4 uren, gedurende één uur; bij langeren middagarbeid één uur pauze en 's voor- en 's namiddags elk ½ uur. Gedurende de rusttijden mogen zij niet worden werkzaam gesteld en zich slechts in de arbeidslokalen ophouden, als het bedrijf, voor zoover jeugdige arbeiders daaraan medewerken, gedurende dien tijd geheel stil staat, of wanneer het verblijf buiten de fabriek zeer bezwarend is en de beschikbaarstelling van een afzonderlijk schaftlokaal te groote moeilijkheden oplevert.

Ook op de bepalingen, regelende arbeidsduur en rusttijden van jeugdige arbeiders, zijn de uitzonderingen menigvuldig. Voor een deel vallen zij samen met die, toegestaan voor vrouwen boven de 16 jaar (§ 139) en verder bevatten de besluiten van 11 Maart en 29 April 1892, 8 December 1893, 1 Februari 1895, 4 Maart 1896 en 31 Mei 1897 en nog tal van andere, betrekking hebbende op speciale bedrijven.

Het besluit van den Bondsraad van 13 Juli 1900, regelende den arbeidsduur van jeugdige arbeiders in werkplaatsen, waar men gebruik maakt van motorkracht (*R. Ges. B.* 1900 n°. 28), dat voor genoemde arbeiders werkplaatsen met fabrieken gelijkstelt, laat evenwel in werkplaatsen met minder dan 10 arbeiders, het wegvallen der voor- en namiddagpauzen toe, wanneer 's middags gedurende 1½ uur geschaft wordt of de arbeidstijden des morgens en 's namiddags elk niet langer duren dan 4 uren; het verblijf in de werkplaats gedurende den rusttijd is onvoorwaardelijk toegestaan. In werkplaatsen der kleine industrie (n°. 10, 2de en 3de alinea van voornoemd besluit van den Bondsraad bevat bepalingen ten aanzien van de vraag welke bedrijven daartoe gerekend worden) en in die, waar men gebruik maakt van hydraulische kracht, is de arbeidsduur, als er minder dan 10 arbeiders werken, voor de mannelijke jeugdige arbeiders slechts beperkt door de bepaling dat dezen niet vóór 5½ uur 's voormiddags beginnen en nà 8½ uur 's namiddags eindigen mogen

Kinderen jonger dan dertien jaar mogen niet in fabrieken werken; die van 13 jaar mogen, wanneer zij niet meer verplicht zijn de lagere school te bezoeken (in de meeste landen van het Duitsche Rijk is de leerplichtwet uitgestrekt tot aan het 14de jaar), in fabrieken niet langer dan gedurende 6 uren werken en niet tusschen 8½ uur 's avonds en 5½ uur 's morgens. Voor de rusttijden geldt voor kinderen hetzelfde als voor jeugdige arbeiders.

De wet van 30 Maart 1903, *betreffende kinderarbeid in industricele bedrijven*, waarvan reeds in het vorige hoofdstuk sprake was en waarvan de bepalingen zich uitstrekken over die bedrijven, welke niet door de Gewerbeordnung worden bereikt, bevat ook bepalingen ten aanzien van den maximum-arbeidsduur, doch alleen voor vreemde kinderen, dat zijn zij, die niet in het bedrijf hunner ouders werkzaam zijn. Kinderen boven 12 jaar dus zij die nog leerplichtig zijn en voor wie de arbeid niet geheel verboden is, mogen niet tusschen 8 uur 's avonds en 8 uur 's morgens en niet vóór het voormiddag-onderwijs arbeid verrichten. De arbeid mag niet langer dan 3 uur per dag en gedurende de vacantie niet langer dan 4 uur per dag duren. Des middags moeten die kinderen in elk geval 2 uur rust hebben en des namiddags mag eventueele arbeid eerst een uur, nadat het onderwijs is geëindigd, een aanvang nemen.

Binnen 2 jaar na het in werking treden dezer wet (dat bepaald is op 1 Januari 1904) zal de Bondsraad enkele uitzonderingen op sommige bepalingen kunnen toestaan. En ook na dien tijd zal dit onder door de wet genoemde voorwaarden mogelijk zijn.

Wat betreft den arbeidsduur van vrouwen, meisjes en jongens in winkels, zij verwezen naar § 3 van dit hoofdstuk; de daar genoemde bepalingen gelden voor *alle* handelsbedienden zonder onderscheid van geslacht of ouderdom.

Frankrijk. Art. 3 van de wet van 2 November 1892, zooals dat artikel luidt na de in die wet aangebrachte wijzigingen bij de wet van 30 Maart 1900, stelt voor de eerste twee jaren na de afkondiging der wet — dus tot 1 April 1902 — den maximum-arbeidsduur voor *jeugdige arbeiders tot den leeftijd van 18 jaar, en vrouwen* in fabrieken en werkplaatsen op 11 uren werkelijken arbeid, dus buiten de rusttijden; op 10½ uur in de volgende 2 jaren en daarna op 10 uren.

De arbeid tusschen 9 uur 's namiddags en 5 uur 's voormiddags wordt als nachtarbeid beschouwd, welke verboden is voor vrouwen boven 18 jaar en voor jeugdige arbeiders van dien leeftijd.

De wet van 2 November 1892 bepaalt in art. 4, 2de lid, dat wanneer in 2 ploegen gewerkt wordt, die elk niet meer dan 9 uren arbeid per etmaal verrichten, die in de vorige alinea genoemde personen van 4 uur 's voormiddags tot 10 uur 's avonds werken mogen en in art. 4, 5de lid, dat ten aanzien van sommige, bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen bedrijven vergunning zal worden verleend, deze personen *voortdurend* nachtarbeid te laten verrichten; echter in geen geval langer dan 7 uren per etmaal.

Beide bepalingen zijn bij de wet van 30 Maart 1900 na het verstrijken van een termijn van 2 jaar na de afkondiging dier wet vervallen verklaard, zoodat zij thans niet meer van kracht zijn. Echter is wel blijven bestaan de mogelijkheid om bij alge-

meenen maatregel van bestuur vergunning te verleenen, de personen op welke bovengenoemde bepalingen betrekking hebben, *tijdelijk* nachtarbeid te doen verrichten.

Opmerking verdient nog, dat de bepalingen, waarvan hierboven sprake is, van kracht zijn gebleven voor den onderaardschen arbeid in mijnen en steengroeven. Vermits echter art. 9 van de wet van 1892 dien arbeid voor vrouwen en meisjes verbiedt, mogen jongens van 13—18 jaar bij die werken ook thans nog *voortdurend* gebezigd worden des nachts gedurende ten hoogste 7 uren per etmaal.

In eenige, bij algemeenen maatregel van bestuur (15 Juli 1893, 26 Juli 1895, 29 Juli 1897 en 5 Juli 1902) aangewezen bedrijven mogen *vrouwen* in bepaalde tijdvakken des jaars gedurende in het geheel 60 dagen tot 11 uur 's avonds werken. In geen geval echter mag de arbeidsduur, buiten de rusttijden, langer dan 12 uren zijn. Voorts mogen de bedrijven, waar de vuren onophoudelijk branden, meerderjarige vrouwen en jongens overdag en 's nachts werken onder voorwaarde, dat zij wekelijks ten minste één dag rust hebben. De werkzaamheden, welke genoemde personen mogen verrichten en de tijden, gedurende welke deze mogen worden verricht, worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld (15 Juli 1893, 24 Februari 1898.)

De inspecteur van den arbeid heeft de bevoegdheid om, ingeval de geregelde gang van het bedrijf door toevallige omstandigheden of overmacht verstoord is, ten opzichte van welk bedrijf ook de verbodsbepalingen voor bepaalden tijd op te heffen.

Omtrent de rusttijden voor vrouwen is bepaald, dat deze te zamen ten minste één uur moeten duren; in dien tijd is de arbeid verboden. Voorts bepaalt de wet van 30 Maart 1900, dat deze rusttijden in elk bedrijf behalve in die, waar onophoudelijk de vuren branden, en in bergwerken voor jongens, meisjes en vrouwen op denzelfden tijd moeten gesteld worden.

De bepalingen betreffende arbeids- en rusttijden zijn voor *jeugdige arbeiders van 16 tot 18 jaar* grootendeels gelijk aan die voor vrouwen.

Ten aanzien van de twee volgende punten bestaat er verschil.

1. De nachtarbeid die onder zekere voorwaarden geoorloofd is voor meerderjarige vrouwen in bedrijven, waar onophoudelijk de vuren branden, is ook voor jongens doch niet voor minderjarige meisjes toegelaten; zelfs worden behalve de voor vrouwen in genoemde bedrijven toegelaten werkzaamheden, voor jongens nog eene menigte andere aangewezen, waarmede zij belast mogen worden;

2. De arbeid in mijnen en steengroeven is niet voor vrouwen en meisjes doch wel voor jongens van 13 jaar af onder bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen voorwaarden geoorloofd. De arbeidsduur in speciale, bij besluit aangewezen mijnen, welke

op grond hunner natuurlijke gesteldheid eene afwijking van den regel, dat door hen niet mag worden gewerkt tusschen 10 uur 's avonds en 4 uur 's ochtends, eischen, kan worden verlengd tot middernacht, onder uitdrukkelijke voorwaarde evenwel, dat den jongens niet meer dan 8 uren werkelijke arbeid worde opgedragen, en dat zij zich niet langer dan 10 uren per etmaal in de mijnen bevinden.

De arbeidsduur van *kinderen beneden 16 jaar* is door de wet van 1900 gebracht op 11 uur in de eerste twee jaar na hare afkondiging; vervolgens zal hij, evenals voor vrouwen en jeugdige arbeiders, 10½ en dan 10 uur zijn. De overige bepalingen betreffende jeugdige arbeiders gelden ook voor kinderen beneden 16 jaar.

Kinderen beneden 13 jaar mogen in een bedrijf geen arbeid verrichten. Wanneer evenwel een getuigschrift van voldoend lager onderwijs en een van lichamelijke bekwaamheid, afgegeven door een wettelijk bevoegd geneesheer, wordt overgelegd, dan mogen zij reeds op 12-jarigen leeftijd arbeiden.

Zwitserland. De Bondswet betreffende den arbeid in fabrieken van 23 Maart 1877 bevat verschillende bepalingen omtrent den arbeidsduur, welke zoowel voor *vrouwen en kinderen van 14 tot 18 jaar* als voor mannen gelden, voor zoover hieronder ten aanzien der eerstgenoemde 2 categorieën geene uitzonderingen zijn vermeld. De regelmatige arbeid mag per etmaal niet langer duren dan 11 uur. Op dagen, die aan Zon- en feestdagen voorafgaan, mag de arbeidsduur ten hoogste 10 uren bedragen. Die uren moeten gelegen zijn tusschen 6 uur v.m. en 8 uur n.m. — of, wanneer het de zomermaanden betreft, tusschen 5 uur v.m. en 8 uur n.m.

Voor het middagmaal is in het midden van den arbeidstijd minstens één uur vrij te geven. Voor arbeiders, die hun middageten meebrengen of het zich brengen laten, moeten buiten de gewone werklokalen kosteloos in den winter verwarmde schaftlokalen worden beschikbaar gesteld.

Nachtarbeid, d. i. arbeid tusschen 8 uur 's avonds en 6 uur (in den zomer 5 uur) 's ochtends, is slechts bij uitzondering geoorloofd en dan nog alleen met toestemming der arbeiders. Het arbeiden des nachts kan worden toegestaan, ingeval eene dringende reparatie noodig is, die in één nacht kan afloopen. Duurt de arbeid meer dan één nacht, dan is zulks slechts geoorloofd na daartoe verkregen vergunning.

In bedrijven, waar geregeld en onafgebroken 's nachts gearbeid moet worden, is zulks geoorloofd wanneer de Bondsraad op een daartoe strekkend verzoekschrift, waarbij eene regeling van den arbeid moet worden overgelegd, gunstig beschikt.

Geldt als regel, dat de arbeidsduur per etmaal niet meer mag

bedragen dan 11 uur, aan den Bondsraad is de bevoegdheid toegekend om dat aantal terug te brengen tot 10 uur voor bedrijven, die geacht moeten worden voor de gezondheid der arbeiders schadelijk te zijn. Voor buitengewone tijdelijke verlenging van den arbeidsduur moet vooraf vergunning zijn gevraagd en verkregen. Intusschen is de wet niet van toepassing op zoogenaamden hulparbeid, waaronder wordt verstaan de arbeid, die aan de eigenlijke fabricage moet voorafgaan of die daarop moet volgen, voor zoover die hulparbeid wordt verricht door mannen of door ongehuwde vrouwen boven den leeftijd van 18 jaar.

De wet bevat eenige bepalingen uitsluitend voor den *arbeid van vrouwen* in de fabrieken.

Dezen mag onder welke omstandigheden ook geen nachtarbeid worden opgedragen. Wanneer zij een huisgezin te verzorgen hebben, moeten zij een ½ uur voor de middagpauze worden vrijgelaten, voor zoover deze niet minstens 1½ uur bedraagt. Vóór en na hare bevalling mogen vrouwen in het geheel gedurende 8 weken niet in de fabriek werkzaam zijn. Zij mogen niet in de fabriek terugkeeren, dan na verloop van ten minste 6 weken na hare bevalling.

De Bondsraad wijst den industrieelen arbeid aan, welken zwangere vrouwen in het geheel niet mogen verrichten.

Ten opzichte van den *kinderarbeid* bevat de wet de volgende bepalingen.

Kinderen beneden den leeftijd van 14 jaar mogen niet in fabrieken werken.

Voor kinderen, die het vijftiende levensjaar ingetreden en het zestiende nog niet volbracht hebben, moeten het school- en het godsdienstonderwijs en de arbeid in de fabriek te zamen ten hoogste 11 uren per dag bedragen.

De fabrieksarbeid mag op deelneming aan school- en godsdienstonderwijs niet van ongunstigen invloed zijn.

Voor den nachtarbeid geldt wat hierboven reeds is medegedeeld met deze restrictie evenwel, dat de Bondsraad ten opzichte van dien arbeid voor kinderen beneden den leeftijd van 18 jaren verschillende beperkende regelingen kan treffen en den arbeidsduur vaststellen op *minder* dan het maximum-aantal van 11 uren.

De Bondsraad is bevoegd industrieelen arbeid aan te wijzen, welken kinderen in het geheel niet mogen verrichten.

Een werkgever kan zich niet verontschuldigen door een beroep te doen op zijn onbekendheid met den leeftijd en de leerplichtigheid zijner minderjarige arbeiders.

De kantonnale regeeringen zijn bevoegd regelen te stellen ten aanzien van inrichtingen, waarop de Bondswetgeving niet van toepassing is.

De meeste kantons hebben van die bevoegdheid gebruik gemaakt ten aanzien van vrouwen, jeugdige arbeiders en kinderen; het kanton Glarus, dat algemeen wordt gehouden voor het kanton, dat op het gebied der sociale wetgeving aan de overige kantons als model kan dienen, heeft zijne regeling ook uitgestrekt tot mannen.

Oostenrijk. Voor *vrouwen boven den leeftijd van 16 jaren* gelden met uitzondering van die, betreffende den nachtarbeid, dezelfde bepalingen als voor mannen van dien leeftijd. De Gewerbeordnung, zooals deze luidt na de daarin gebrachte wijziging en aanvulling bij de wet van 23 Februari 1897 (*R. Ges. B.* 11 Maart 1897, n°. 63), bepaalt te dien aanzien, dat de dagelijksche arbeidstijd voor *fabrieks*arbeiders buiten de rusttijden ten hoogste 11 uren mag bedragen. Bij beschikking van den Minister van Handel, in overleg met dien van Binnenlandsche Zaken, worden de bedrijven aangewezen, waar de arbeidsduur per etmaal ten hoogste 12 uren kan bedragen. Eens in de 3 jaren wordt de lijst van die bedrijven herzien. Daarnaast bestaat nog een uitgebreid stelsel van uitzonderingen. Zoo wordt de arbeidsduur naar omstandigheden geregeld door den Minister voor sommige bedrijven, waar onafgebroken moet gewerkt worden, met het oog b.v. op de behoeften der consumenten of op die van het openbaar verkeer. Voorts zijn vergunningen te verleenen ingeval de regelmatige gang van het bedrijf wordt onderbroken door zoogenaamde „Naturereignisse" of door ongevallen of in geval er behoefte ontstaat aan meer arbeid. Wanneer zulks dringend noodzakelijk is, kan, zonder dat daarvoor vergunning behoeft te worden aangevraagd, de arbeidsduur gedurende ten hoogste 3 dagen in eene maand worden verlengd, mits daarvan aangifte wordt gedaan.

Ten opzichte der rusttijden bepaalt § 74*a* G. O., dat zij in alle bedrijven moeten worden toegestaan en ten minste 1½ uur moeten bedragen, daarvan zoo mogelijk des middags 1 uur. Bij ministerieele beschikking kan voor die bedrijven, waar eene onderbreking van den arbeid niet mogelijk is, eene verkorting der rusttijden worden toegestaan. De beschikking van 27 Mei 1885 is een uitvloeisel van deze bepaling.

Zijn voor den nachtarbeid van volwassen mannen geene grenzen gesteld, voor vrouwen is het verboden te werken tusschen 8 uur 's avonds en 5 uur 's morgens (wat volgens § 95 als nachtarbeid wordt beschouwd).

In fabrieken waar de arbeid niet onderbroken kan worden of waar ploegenarbeid noodzakelijk is, kan evenwel bij ministerieele beschikking nachtarbeid voor vrouwen boven 16 jaar worden veroorloofd. Dit geschiedde bij vorengenoemde beschikking van 27 Mei 1885, waarvan de §§ 3—8 betrekking hebben op den nachtarbeid van vrouwen. Waar bovendien eene tijdelijke ver-

lenging van den arbeid kan toegestaan worden, is het niet bij de wet verboden, dat deze de grenzen van den nachtarbeid overschrijdt.

Voor *jeugdige arbeiders* (*14 tot 16 jaar*) gelden dezelfde bepalingen als voor vrouwen. Ook voor hen is nachtarbeid in het algemeen verboden, doch kan bij ministerieele beschikking worden toegestaan, zij het onder zekere voorwaarden.

Kinderen (*van 12—14 jaar*) mogen niet in fabrieken werken en in andere inrichtingen gedurende 8 uren per dag zonder eene enkele uitzondering. De genoemde bepalingen betrekkelijk de rusttijden gelden ook voor kinderen. Nachtarbeid is voor hen verboden.

België. Voor den arbeidsduur van mannelijke arbeiders boven 16 jaren en van vrouwelijke boven 21 jaren bestaan geen wettelijke voorschriften.

Ten aanzien van *vrouwelijke arbeiders van 16 tot 21 jaar* bepaalt art. 4, al. 1 der wet van 13 December 1889, dat de Koning binnen 3 jaren na het tijdstip van in werking treden der wet den dagelijkschen arbeidsduur regelt, daarbij rekening houdende eenerzijds met den aard van het werk, dat deze vrouwen verrichten, anderzijds met de eischen der industrie; den duur van 12 uren mag hun arbeid evenwel in geen geval overschrijden.

Als uitvloeisel van deze wetsbepaling zijn verschillende Koninklijke besluiten uitgevaardigd (26 en 31 December 1892, 15 Maart 1893, 4 November 1894, 22 September 1896 en 3 November 1898,) waarbij de onder de wet vallende bedrijven in eenige categorieën zijn ingedeeld, voor welke de arbeidsduur voor vrouwen tot 21 jaar onderscheidelijk is bepaald op 9, 10, 10⅓, 10½, 11, 11¼, 11½ en 12 uren; bij al deze tijden wordt van werkelijken arbeid gesproken, zoodat de rusttijden er buiten vallen.

De rusttijden moeten te zamen ten minste 1½ uur duren. De bovenvermelde Koninklijke besluiten bevatten ten deze voor de verschillende bedrijven verschillende regelingen. Duurt de arbeid 6 tot 8 uren, dan behoeven de rusttijden slechts 1 uur te duren. In ieder geval moet na iedere 4 uur arbeid ¼ uur rust gegeven worden.

Onder de menigvuldige bepalingen, die ten aanzien der rusttijden in genoemde besluiten zijn opgenomen, komen er enkele voor, die bedoelen den schadelijken invloed, welken het bedrijf uitoefent op den gezondheidstoestand der arbeiders, zooveel mogelijk te beperken; zoo mogen vrouwen in lucifersfabrieken gedurende de rusttijden niet in de werklokalen blijven en moet het haar in weverijen, spinnerijen, een deel der confectie-industrie en in de metaal-industrie vrij staan zich gedurende dien tijd te verwijderen.

Omtrent den nachtarbeid bestaan de volgende bepalingen.

De arbeidsters mogen tusschen 9 uur 's avonds en 5 uur 's morgens niet werkzaam zijn. De Koning kan evenwel voor arbeid, welke uitteraad niet onderbroken kan worden of slechts op een bepaalden tijd kan plaats hebben, uitzonderingen toestaan.

De provinciale gouverneur kan in buitengewone gevallen, den inspecteur van den arbeid gehoord, nachtarbeid gedurende ten hoogste 2 maanden toestaan; het verlof wordt echter ingetrokken, wanneer het niet binnen 10 dagen door den Minister is goedgekeurd. Na het verstrijken van den termijn, waarvoor de nachtarbeid vergund is, kan door den Minister opnieuw vergunning worden verleend.

De bovengenoemde besluiten staan den nachtarbeid voor vrouwen slechts in weinig bedrijven toe. Ook voor nachtarbeid blijven de bepalingen omtrent arbeids- en rusttijden van kracht.

Voor de *jeugdige arbeiders* (*van 14 tot 16 jaren*) gelden ten aanzien van den dagelijkschen arbeidsduur en de rusttijden dezelfde bepalingen als voor vrouwen; meergenoemde besluiten bevatten echter *alleen voor jongens* eenige afwijkingen.

Wat de bepalingen tot beperking van den nachtarbeid betreft, hierop zijn voor jongens tot den leeftijd van 16 jaren meer uitzonderingen gemaakt dan voor vrouwen. Voor verscheidene bedrijven, waar de nachtarbeid voor vrouwen is verboden, is die voor jongens geoorloofd. Wanneer zij ook gedurende den dag werken mag de arbeid niet langer dan 10 uren voortduren en niet later dan te middernacht eindigen; de arbeid mag ook om 4 uur 's morgens beginnen en dan gelden de gewone bepalingen omtrent arbeids- en rusttijden.

Voor *kinderen (van 12 tot 14 jaren)* zijn de volgende afwijkingen van de voor vrouwelijke en mannelijke arbeiders van af den leeftijd van 14 jaren vastgestelde voorschriften gemaakt. In spinnerijen en weverijen mogen kinderen beneden 13 jaar, in papier-, tabak- en sigarenfabrieken kinderen beneden 14 jaar niet langer dan gedurende 6 uren werkzaam zijn, in zinkpletterijen niet langer dan 5, in de metaal-industrie niet langer dan 10 uren.

De rusttijden zijn dezelfde als voor de andere door de wet beschermde personen; echter moeten in spinnerijen en weverijen 3 pauzen van een kwartier, in papier- en tabakfabrieken en zinkpletterijen eene pauze van ½ uur en in de metaalindustrie meer dan éene pauze van te zamen ½ uur worden toegestaan.

Nachtarbeid is voor kinderen geheel verboden, alleen mogen zij in bergwerken om 4 uur 's morgens beginnen, als maar de arbeidsduur daardoor niet verlengd wordt.

Luxemburg. Slechts voor *kinderen van 12—14 jaar* en voor jeugdige arbeiders is de arbeidsduur aan wettelijke voorschriften

gebonden. Kinderen mogen ten hoogste 8 uren werken, wanneer zij voorzien zijn van een getuigschrift van voldoend lager onderwijs; anders maar 6 uren. *Jeugdige arbeiders* mogen niet langer dan 10 uren werkzaam gesteld worden. In sommige bedrijven mogen zij, onder overlegging van een geneeskundig attest, 11 uur werken. In buitengewone gevallen (ongevallen, ook die door weersgesteldheid veroorzaakt) kan de arbeid van kinderen en „jeugdigen" voor bepaalden tijd met 2 uren verlengd worden. Altijd moeten 's middags 1 uur en 's voor- en 's namiddags elk ½ uur rust worden gegeven.

Nachtarbeid (9—5 uur) is beneden den leeftijd van 16 jaren verboden.

Italië. Betreffende arbeids- en rusttijden van vrouwen en kinderen bevatten de artikelen 7—9 der wet van 19 Juni 1902 bepalingen van de volgende strekking:

Kinderen ouder dan 10 jaar en beneden den volbrachten leeftijd van 12 jaren mogen niet langer dan gedurende 8 uren per etmaal werken; *kinderen van 12 tot het volbrachte 15de levensjaar* niet langer dan 11 en *vrouwen*, onverschillig van welken leeftijd, niet langer dan 12 uren per etmaal.

De arbeidsduur van kinderen van 12 tot en met 15 jaar kan door den Minister van Landbouw, Industrie en Handel, wanneer dit noodig blijkt, verlengd worden tot hoogstens 12 uren per etmaal.

De *rusttijden* van vrouwen en kinderen moeten bij een arbeidsduur van 6—8 uren te zamen minstens 1 uur, bij 8—11 uren arbeid 1½ uur en bij langer dan 11-urigen arbeid 2 uur bedragen.

In geen geval mag de arbeid van kinderen en minderjarige vrouwen langer dan 6 uren zonder rusttijd duren.

Aan vrouwen, onverschillig van welken leeftijd en aan kinderen tot den volbrachten leeftijd van 15 jaren moet een rustdag (24 uren) wekelijks toegestaan worden.

Nachtarbeid van mannelijke arbeiders tot en met den leeftijd van 15 jaren en van minderjarige vrouwen is verboden. Vrouwen boven den leeftijd van 15 jaar, die bij het in werking treden der wet reeds nachtarbeid verrichtten, mogen dit blijven doen.

Vijf jaar na afkondiging der wet (Juli 1902) zal de nachtarbeid voor vrouwen, onverschillig van welken leeftijd, geheel verboden zijn.

Als nachtarbeid geldt van 1 October—31 Maart de arbeid, verricht tusschen 8 uur 's avonds en 6 uur 's morgens; van 1 April—30 September die, verricht tusschen 9 uur 's avonds en 5 uur 's morgens.

Wanneer in 2 ploegen gewerkt wordt, mag de arbeid duren van 5 uur 's morgens tot 11 uur 's avonds.

Ten einde de wet op geleidelijke wijze ingang te doen vinden,

is nog bepaald, dat de Minister van Landbouw, Industrie en Handel bevoegd is, behalve den arbeidsduur van kinderen te verlengen, zooals boven reeds werd opgemerkt, ook voor bepaalde bedrijven voorloopig de grenzen van den nachtarbeid te veranderen, wanneer hem de wenschelijkheid daarvan is gebleken.

Eene circulaire, bevattende een aantal van dergelijke uitzonderingen voor bepaalde bedrijven werd den 1 Juli 1903, onder n°. 12612/18 aan de prefekten des Rijks verzonden.

Hongarije. *Kinderen van 12 tot 14 jaar* mogen slechts 8, die van 14 tot 16 jaar 10 uren werken, met een rusttijd van des middags 1 uur en des voor- en namiddags elk ½ uur.

Nachtarbeid (9—5 uur) is voor kinderen onder 16 jaar verboden; alleen jongens van 14—16 jaar mogen, als zij physiek geschikt zijn, in bedrijven, waar de vuren onophoudelijk branden, 's nachts werken gedurende 10 uren.

Denemarken. *Kinderen boven 12 jaren* mogen, zoolang door hen niet is voldaan aan den wettelijken leerplicht, slechts 6 uur per dag werken in fabrieken of werkplaatsen, met inbegrip van ½ uur rust na hoogstens 4½ uur arbeid, en slechts tusschen 6 uur 's morgens en 8 uur 's avonds; zij mogen voor dien arbeid niet gebezigd worden in den tijd, bestemd voor het schoolbezoek of het godsdienstonderwijs, en evenmin in het laatste 1½ uur, onmiddellijk aan het school- of godsdienstonderwijs voorafgaande. Op Zon- en feestdagen mag niet gewerkt worden door hen.

Jeugdige arbeiders van beider kunne beneden 18 jaren, die aan den wettelijken leerplicht hebben voldaan, mogen dagelijks niet langer dan 10 uren werken en niet van 's avonds 8 uur tot 's morgens 6 uur. Deze arbeidsduur moet na iederen 4½-urigen arbeid door minstens ½ uur rust worden onderbroken.

Voor jongelui, die technische of vakscholen bezoeken, moet de arbeidsduur zóó geregeld zijn, dat die niet van schadelijken invloed is op de vruchten van het onderwijs.

De Minister van Binnenlandsche Zaken kan evenwel, wanneer hem daartoe een verzoek wordt gedaan, aan jongens boven den leeftijd van 15 jaar toestaan, gedurende een bepaald aantal uren tusschen 8 uur 's namiddags en 6 uur 's voormiddags te werken, wanneer dit noodzakelijk is voor hunne vakopleiding.

Gedurende rust- en maaltijden mogen kinderen en jeugdige arbeiders niet aan het werk gezet worden, noch zich ophouden in eenig, tot eene fabriek of werkplaats behoorend lokaal, waar tegelijkertijd gewerkt wordt, tenzij de werkgever hiertoe schriftelijk gemachtigd is door de fabrieksinspectie.

Ingeval van ongelukken, „Naturereignisse" e. d., welke storing veroorzaakten in den geregelden gang van het bedrijf kunnen tijdelijk uitzonderingen op bovengenoemde bepalingen worden toegestaan.

Zweden. *Kinderen beneden 14 jaar* mogen niet langer dan 6 uren per etmaal met ½ uur rust daartusschen werken en *jeugdige arbeiders beneden 18 jaar* niet meer dan 10 uren met pauzen van te zamen 2 uren. In de pauzen mogen zij niet in de werklokalen blijven. Nachtarbeid is aan minderjarigen verboden.

Het Koninklijk besluit van 10 Juli 1891 verbiedt aan kinderen onder 14 jaar tusschen 8 uur 's avonds en 8 uur 's morgens op straat of in lokalen bloemen, drukwerk en andere voorwerpen te verkoopen of ten verkoop aan te bieden.

Voor de bergwerken en metaalindustrie zijn eenige uitzonderingen op de genoemde bepalingen toegelaten.

Noorwegen. *Kinderen van 12—14 jaar* mogen niet langer dan 6 uur per etmaal werken; *jeugdige arbeiders van 14—18 jaren* 10 uren met een rusttijd des middags van 1 uur en een van ½ uur na iedere 4½ uur arbeid. Leerplichtige kinderen mogen niet gedurende den schooltijd en jeugdige arbeiders niet gedurende den nacht (8—6) werken. Hierop zijn enkele uitzonderingen toegestaan.

De arbeidstijd voor *vrouwen* wordt, evenals die voor mannen, geregeld door § 28 der wet van 1892, die bepaalt, dat in bedrijven, aan welke groote gevaren verbonden zijn, een Koninklijk besluit den arbeidstijd beperken en zelfs voor iederen dag vaststellen kan. Vermelding verdient nog, dat de wet op de bakkerijen den arbeidsduur tot 12 uren beperkt met inbegrip van de rusttijden en nacht- en Zondagsarbeid verbiedt. Ten aanzien van deze wet zij nog verwezen naar § 2 van dit hoofdstuk, waar de inhoud meer uitvoerig is vermeld.

Rusland. Voor *vrouwen* is bij de wet van 3 Juni 1885, nachtarbeid (van 9—5) in katoen-, wol- en linnenfabrieken verboden. De ministerieele beschikking van 10 Maart 1886 heeft dit verbod ook uitgestrekt tot vlasspinnerijen en -hekelarijen en tot fabrieken, waar weefsels, uit gemengde grondstoffen samengesteld, worden vervaardigd. In bijzondere gevallen en wanneer de vrouw met het hoofd van het gezin samenwerkt, staat de wet van 24 Februari 1890 nachtarbeid toe, wanneer daarop tot des middags rust wordt toegestaan. In andere bedrijven geldt voor de vrouw ten aanzien van arbeidsduur en rusttijden hetzelfde als voor den man. Eene regeling van den arbeidsduur voor mannen is vervat in de wet van 2/14 Juni 1897, doch op de bepalingen dezer wet zijn bij verschillende ministerieele beschikkingen in zoo kwistige mate uitzonderingen toegestaan (bij die van 24 Februari 1898 is zelfs de maximum-arbeidsduur opgeheven), dat van die wet ongeveer niets meer van kracht is en de arbeidsduur in een massa gevallen voor bijna alle bedrijven zeer aanzienlijk kan worden verlengd.

Volgens de wet van 3 Juni 1885 geldt voor *jeugdige arbeiders van 15 tot 17 jaar* hetzelfde als voor vrouwen.

Kinderen van 12 tot 15 jaar mogen volgens de wetten van 1882 en 1884 dagelijks niet langer dan 8 uren werken, waaronder niet begrepen zijn uren voor onderwijs en schafttijden. Na elke 4 uren arbeid moet rust gegeven worden. Nacht- en Zondagsarbeid is verboden.

De wet van 24 Februari 1890 heeft deze bepalingen verzwakt. Bij een 6-urigen arbeidsdag is rust onnoodig; in glasblazerijen is nachtarbeid geoorloofd, wanneer daarop een rusttijd van 12 uren volgt; bij een arbeidsdag van 18 uren, als in twee ploegen wordt gewerkt, is 9 uur arbeid toegestaan, wanneer na iedere $4\frac{1}{2}$ uur arbeid pauze wordt gegeven. Nachtarbeid wordt geacht te zijn arbeid, verricht tusschen 10 uur 's avonds en 4 uur 's morgens. Ten slotte kan de Gouvernementsregeering nachtarbeid voor kinderen onder dezelfde voorwaarden als voor vrouwen toestaan.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Massachusetts. De dagelijksche arbeidsduur bedraagt voor werklieden in dienst van den Staat, een district of een stad 9 uur, voor zoover op dezen regel geen uitzonderingen zijn toegestaan.

Kinderen beneden 18 jaar, noch vrouwen mogen in eene commercieele inrichting wekelijks langer dan 58 uren worden werkzaam gesteld. Deze bepaling is echter niet van toepassing op de geëmployeerden in winkels van kleinhandelaren gedurende de maand December.

In fabrieken en werkplaatsen mogen vrouwen en kinderen beneden 18 jaar niet langer dan 10 uur per dag werken met dien verstande, dat per week het aantal van 58 uren niet wordt overschreden. Overschrijding van het aantal van 10 uren per dag is toegelaten op voorwaarde, dat de vrouwen en kinderen slechts op 5 dagen per week werkzaam zijn en in ieder geval het getal van 58 werkuren per week niet wordt overschreden.

Minderjarigen en vrouwen mogen onder geene voorwaarde worden gebezigd tusschen 10 uur 's avonds en 6 uur 's morgens.

New-York. *Geen minderjarige jonger dan 16 jaar* mag in dezen Staat in eene fabriek vóór 6 uur 's morgens of na 9 uur 's avonds of gedurende meer dan 9 uren per dag arbeid verrichten of tot den arbeid worden toegelaten.

Geen minderjarige jonger dan 18 jaar en geen vrouwelijke arbeider mag tot den arbeid in eene fabriek worden toegelaten vóór 6 uur 's morgens of na 9 uur 's avonds of gedurende langer dan 10 uren per dag, tenzij dit geschiedt tot het verkrijgen van een korteren werkdag op den laatsten dag der week — of gedurende meer dan 60 uren per week, of gedurende een grooter aantal uren per week, dan hetwelk voor het geheele aantal dagen, dat de arbeider werkt, een gemiddelde van 10 uren per dag geeft.

Eene gedrukte mededeeling naar voorgeschreven model, waarop

het aantal arbeidsuren vermeld staat, hetwelk op elken werkdag van genoemde personen gevorderd wordt, benevens het tijdstip, waarop het werk aanvangt en eindigt, moet duidelijk zichtbaar worden opgehangen in elk lokaal, waar minderjarigen en vrouwen werken.

De bepalingen vervat in deze mededeeling zullen, wanneer het werk den eersten dag der week begonnen is, niet kunnen worden gewijzigd dan met toestemming van den inspecteur van den arbeid.

Wanneer een werkgever met het doel, den laatsten werkdag der week te verkorten, besluit den arbeid van jeugdige personen, ouder dan 16 en jonger dan 18 jaar of van vrouwen van 16 jaar en ouder in eene fabriek gedurende langer dan 10 uur per dag te eischen of toe te staan, moet hij daarvan den inspecteur van den arbeid kennis geven, onder mededeeling van het aantal uren arbeids, dat hij dagelijks eischen of toestaan zal en van het tijdstip, waarop hij zich voorstelt dezen eisch of toestemming te doen eindigen, op welk tijdstip van deze beëindiging eveneens mededeeling behoort te worden gedaan. Eene lijst, vermeldende de namen van hen, die dagelijks langer dan 10 uren werken, voorts den dagelijkschen arbeidsduur en ten slotte de dagen, waarop boven het wettelijk maximum zal gewerkt worden, moet worden aangehouden op het kantoor der fabriek en op verlangen ter inzage verstrekt worden aan den inspecteur van den arbeid.

Kinderen jonger dan 16 jaar mogen niet langer dan gedurende 54 uren per week of 9 uren per dag, *vrouwen van 16 tot 21 jaar* gedurende niet langer dan 60 uren per week of 10 uren per dag, noch vóór 7 uur 's morgens of ná 10 uur 's avonds werken in of voor *winkels* en in nog eenige andere, in de wet van 24 April 1903 genoemde inrichtingen, als handelskantoren, telegraafbureaux, restaurants, hotels; ook gelden deze bepalingen voor personen, die belast zijn met het verrichten van boodschappen of het rondbrengen van waren. Rusttijden zijn bepaald op ten minste ¾ uur.

Deze bepalingen zijn van af 15 December—1 Januari d.a.v. niet van toepassing.

Voor de *rusttijden* in fabrieken geldt wat hierna onder § 2 vermeld is.

AUSTRALIË.

Nieuw-Zeeland. In fabrieken en werkplaatsen mogen jongens beneden den leeftijd van 16 jaren, meisjes en vrouwen niet langer werkzaam zijn dan:

a) gedurende 45 uren — daarin de maaltijden niet begrepen — per week;

b) gedurende 8¼ uur — daarin de maaltijden niet begrepen — per dag;

c) gedurende $4\frac{1}{4}$ uur achtereen, zonder eene pauze van minstens $\frac{3}{4}$ uur om den maaltijd te gebruiken;

d) tot 1 uur 's namiddags, op één werkdag per week;

e) tot 10 uur 's avonds en niet vóór 8 uur van den volgenden ochtend, wanneer het vrouwen betreft;

f) tot 6 uur 's avonds en niet vóór $7\frac{3}{4}$ uur van den volgenden ochtend, wanneer het jongens betreft.

Voor de wolindustrie is eene kleine verlenging van den arbeidsduur toegestaan.

Van tijd tot tijd kan voorschreven arbeidsduur worden verlengd, maar deze uitbreiding mag, wanneer het jongens of vrouwen betreft:

a) niet meer bedragen dan 3 uur per dag;

b) niet plaats hebben op meer dan 2 achtereenvolgende dagen per week;

c) niet op meer dan 30 dagen per jaar plaats hebben, en

d) niet plaats hebben op een heelen of halven vrijen dag.

In ieder geval mag niemand gedurende langer dan 4 achtereenvolgende uren zonder een rusttijd van ten minste $\frac{1}{2}$ uur werkzaam zijn.

Overarbeid moet ten minste 25 % hooger beloond worden dan werk gedurende den gewonen arbeidsdag.

Voor de bewerking van ruw hout is op bovengenoemde bepalingen eene kleine uitzondering toegestaan.

De werkgever is verplicht een „register van overarbeid" aan te houden, dat te allen tijde ter beschikking van den inspecteur van den arbeid moet worden gehouden.

Victoria. Niemand mag een persoon beneden den leeftijd van 16 jaren of eene vrouw of een meisje langer dan 48 uren per week of meer dan 10 uren op eenigen dag of na negen uur des avonds in eene fabriek of werkplaats arbeid doen verrichten of dit toestaan.

Wanneer evenwel een niet te voorzien geval buitengewonen arbeid noodzakelijk maakt, kan de eigenaar van eene fabriek of werkplaats onder zekere voorwaarden jongens en meisjes beneden den leeftijd van 16 jaren, evenals vrouwen, ten hoogste 54 uren per week laten werken.

Jongens beneden 16 jaar en meisjes beneden 18 jaar mogen aan zetwerk in drukkerijen noch langer dan 8 uur dagelijks, noch tusschen 6 uur 's avonds en 6 uur 's morgens werken. Ten aanzien van dit laatste verbod kan de Minister in dringende gevallen eene uitzondering toestaan onder voorwaarde, dat in de

aan den nachtarbeid voorafgaande en de daaropvolgende 12 uren door de personen, wien de uitzondering geldt, geen arbeid wordt verricht.

In *winkels* mogen personen beneden den leeftijd van 16 jaar, vrouwen en meisjes niet langer werken dan 52 uren per week, of 9 uur per dag (in beide gevallen exclusief rusttijden). Eén dag per week mag het werk 11 uren duren en wanneer een algemeen erkende feestdag op een anderen dag dan Zondag valt, dan mag de arbeid op twee dagen 11 uren duren, wanneer de winkel op den algemeenen feestdag gesloten blijft.

Personen onder 16 jaar, vrouwen en meisjes mogen in winkels niet langer dan 5 uur onafgebroken werken, zonder een rusttijd van minstens ½ uur.

Met schriftelijke toestemming van den hoofdinspecteur kan per dag 3 uur overgewerkt worden; het totaal aantal dezer dagen, waarop overgewerkt wordt, mag niet meer dan 40 per jaar bedragen.

Personen onder 16 jaar, vrouwen en meisjes mogen, wanneer zij op denzelfden dag eerst in eene fabriek of werkplaats hebben gewerkt gedurende 8 uren, daarna in het geheel geen arbeid meer in een winkel verrichten en, hebben zij minder dan 8 uur in eene fabriek of werkplaats te voren gewerkt, dan mogen zij daarna nog slechts zóó lang in een winkel werken, dat de gezamenlijke duur van den arbeid in de fabriek of werkplaats en in den winkel niet meer bedrage dan 8 uur.

§ 2. *Van den arbeidsduur van mannen bij nachtarbeid en in voor de gezondheid schadelijke bedrijven.*

Engeland. Alleen ten aanzien van voor de gezondheid schadelijke bedrijven kunnen krachtens sect. 79 j°. sect. 83 der Factory and Workshop Act 1901 voor volwassen mannen door den Secretary of State reglementaire voorschriften worden gemaakt, wat betreft den arbeidsduur.

Aangaande de wijze, waarop deze reglementen onder de wet van 1901 tot stand kunnen komen, zij verwezen naar wat hieromtrent is vermeld onder hoofdstuk III.

Vóór het jaar 1897 hebben de hoofdinspecteurs der fabrieken, speciale voorschriften ten aanzien van onderscheidene gevaarlijke bedrijven uitgevaardigd.

In 1895 werd door den Secretary of State aan eene commissie opgedragen een onderzoek in te stellen naar de arbeidsvoorwaarden in verschillende gevaarlijke bedrijven en maatregelen voor te stellen, die krachtens sect. 8 van de wet van 1891 zouden kunnen genomen worden, ten einde de bescherming van de arbeiders in die bedrijven te verzekeren, wanneer daarvan de noodzakelijkheid was aangetoond.

Van deze commissie verscheen in 1896 en in 1897 een uitvoerig rapport.

Het eerste dezer documenten had inzonderheid betrekking op caoutchoucfabrieken *(india rubber)* en op fabrieken, waar koolzuurhoudende dranken worden gebotteld (*the bottling of aerated water*), welke bedrijven, na door den Secretary of State als gevaarlijk voor de gezondheid te zijn verklaard, het onderwerp uitmaakten van speciale reglementaire voorzieningen. Zoo mag in eerstgenoemde bedrijven bij de bereiding van caoutchouc dagelijks niet langer dan gedurende 5 uren en 2½ uur zonder pauze van een uur gewerkt worden. Ten opzichte van fabrieken, waar koolzuurhoudende dranken worden gebotteld, zijn wel bepalingen gemaakt in het belang der physieke veiligheid van de arbeiders, doch niet door eene beperking van den arbeidsduur.

Eene tweede commissie, op 4 November 1895 eveneens ingesteld door den Secretary of State, had dezelfde taak doch voor andere bedrijven. Haar rapport gaf aanleiding tot het vaststellen van een speciaal reglement door den hoofdinspecteur der fabrieken betrekkelijk het sorteeren van wol; daarin komen echter evenmin bepalingen omtrent den arbeidsduur voor.

Sect. 161 [2] bepaalt, dat alle besluiten, speciale reglementen en voorschriften, genomen of van toepassing krachtens eene door dit artikel (161) ingetrokken wetsbepaling, zullen van kracht blijven alsof zij werden uitgevaardigd krachtens de tegenwoordige wet. Door art. 161 zijn nl. ingetrokken, geheel of gedeeltelijk, de Factory and Workshops Acts 1878, '83, '91 en '95 en de Cotton Cloth Factory Acts '89 en '97.

Duitschland. Alleen § 120 *e*, 3de alinea, der Gewerbeordnung bevat eene bepaling met betrekking tot den arbeidsduur van volwassen mannen. Bij besluit van den Bondsraad kunnen voor die bedrijven, in welke door overmatig langen dagelijkschen arbeidsduur de gezondheid der arbeiders gevaar loopt, duur, aanvang en einde van den arbeidsdag en de toe te stane schafttijden voorgeschreven en de tot naleving dezer voorschriften noodige voorzieningen vastgesteld worden.

De volgende besluiten zijn dientengevolge door den Bondsraad uitgevaardigd:

1°. dat van 8 Juli 1893 (fabrieken van loodhoudende kleuren en van loodsuiker); arbeiders, die met lood in aanraking komen mogen niet langer dan gedurende 12 van de 24 uren werkzaam gesteld worden;

2°. dat van 11 Mei 1898 (fabrieken voor accumulatoren); zij, die dienst doen bij het mengen en bij het bewerken der grondstoffen in vloeibaren toestand, mogen niet langer arbeiden dan òf gedurende 8 uren, onderbroken door een schafttijd van 1½ uur, òf gedurende 6 uren; in het tweede geval mogen zij, na 2 uur te hebben gerust, worden belast met arbeid, bij welken zij niet met lood in aanraking komen;

3°. dat van April 1899 (Thomasschlackenmühlen); hier is de arbeidsduur buiten de rusttijden op 10 uren vastgesteld;

4°. dat van 4 Maart 1896 (brood- en banketbakkerijen); wordt er tusschen 8½ uur 's avonds en 5½ uur 's ochtends gewerkt, dan mag de arbeidsduur 12 uren, of, met inbegrip van eene pauze van 1 uur, ten hoogste 13 uren lang zijn. Na zulk eene arbeidsperiode moet gedurende 8 uren onafgebroken rust worden toegestaan. Het wekelijksche aantal van zulke arbeidsperioden mag dat van 7 niet overschrijden.

Buiten den voor elke ploeg toegelaten arbeidstijd mogen de gezellen slechts bij uitzondering en ten hoogste voor ½ uur worden gebezigd bij de bereiding van het zuurdeeg. Duurt de gewone arbeid van eene ploeg korter dan het toegelaten aantal uren, dan mogen de gezellen gedurende de resteerende tijdsruimte belast worden ook met ander werk dan dat, hetwelk zich slechts bij uitzondering voordoet (mit anderen als gelegentlichen Dienstleistungen).

Voor leerlingen is in het eerste leerjaar de toegelaten arbeidsduur 2 uur en in het tweede jaar 1 uur korter dan die voor gezellen, terwijl de onafgebroken rusttijden dan respectievelijk 2 en 1 uur langer zijn.

De „untere Verwaltungsbehörde" kan voor ten hoogste 20 dagen per jaar, wanneer de behoefte daartoe zich buitengewoon doet gevoelen, als bij feesten of dergelijke gelegenheden, overarbeid toestaan en de werkgever zelf mag dien arbeid op 20 andere, door hem te bepalen dagen per jaar opleggen. Hierbij moet evenwel in aanmerking worden genomen, dat een dag, waarop ook slechts één gezel of leerling boven den maximumarbeidsduur moet werken in mindering van genoemd getal strekt en voorts dat op dagen, waarop overarbeid wordt verricht — behalve op den dag, voorafgaande aan Kerstmis, Paschen en Pinksteren — toch aan gezellen een onafgebroken rusttijd van 8 uren en aan leerlingen een van 10 uur, wanneer zij in het eerste — een van 9 uur, als zij in het tweede leerjaar zijn, moet worden toegestaan.

In bakkerijen, waar aan gezellen en leerlingen des Zondags een rusttijd van ten minste 24 uren, aanvangende uiterlijk Zaterdagavond te 10 uur, wordt toegestaan, mogen de, op de twee daaraan voorafgaande dagen eindigende, ploegen ieder 2 uren boven den genoemden maximum-arbeidsduur werken, mits gezellen en leerlingen in het genot blijven van den onafgebroken rusttijd van 8, respectievelijk 9 en 10 uren tusschen 2 arbeidsperioden.

Bovenstaande bepalingen zijn:

a. ook van toepassing op arbeiders in brood- en banketbakkerijen, die uitsluitend belast zijn met arbeid, niet behoorende tot de eigenlijke bakkerij, als het bedienen van krachtwerktuigen installatiën voor verlichting, enz.;

b. niet van toepassing op gezellen en leerlingen, die slechts bij uitzondering nachtarbeid verrichten of belast zijn met het toebereiden van waren, die spoedig bederven en onmiddellijk moeten gebruikt worden (ijs, room, e. d.), ook niet op bedrijven, waar in den regel maar driemaal per week gebakken wordt, of waar nachtarbeid alleen in buitengewone gevallen (feesten e. d.) met vergunning van de „untere Verwaltungsbehörde" voorkomt. Deze vergunning mag voor ten hoogste 20 nachten per jaar verleend worden;

5°. dat van 29 April 1899 (graanmolens); den gezellen, die bij het malen dienst doen, moet, wanneer niet uitsluitend wind als drijfkracht wordt aangewend, minstens 8 uren rust per etmaal worden toegestaan; bij het gebruik maken van stoomkracht 10 uren. Voor molens, welke gedreven worden door onregelmatige waterkracht en bij het malen slechts één gezel werkzaam stellen, kan, voor ten hoogste 15 dagen per jaar eene uitzondering worden toegestaan.

Frankrijk. Dit is een van de weinige landen, waar de arbeidsduur van volwassen mannen wettelijk beperkt is, althans van diegenen, die werkzaam zijn in „manufactures et usines". Volgens art. 1 van het besluit van 9 September 1848 mag die arbeidsduur ten hoogste 12 uur bedragen per etmaal. De novelle van 30 Maart 1900 heeft in genoemd besluit eenige wijzigingen gebracht, nl.: in inrichtingen, waar tegelijkertijd vrouwelijke en jeugdige arbeiders werken, zal de maximum-arbeidsduur gedurende de eerste 2 jaren na het in werking treden der wet 11, gedurende de volgende 2 jaren 10½ en daarna 10 uren bedragen.

Art. 2 van het besluit van 9 September 1848 bepaalt, dat bij algemeenen maatregel van bestuur ten aanzien van den arbeidsduur uitzonderingen kunnen worden toegestaan, naarmate de aard van het bedrijf of overmacht dit eischen. De besluiten van 17 Mei 1851, 31 Januari 1866, 3 April 1889 en 10 December 1899, gewijzigd in 1900, bevatten zulke uitzonderingen voor uitdrukkelijk aangewezen werkzaamheden, o. a. in korenmolens, zeepfabrieken, drukkerijen, machinefabrieken, bleekerijen en wasscherijen, suikerfabrieken en -raffinaderijen, fabrieken van chemische stoffen, fabrieken, waar stoffen worden bedrukt, zijdeweverijen en fabrieken van krijgsmateriaal.

Zwitserland. Ter aanvulling van het aangeteekende op blz. 11 moge het navolgende dienen. De dagelijksche arbeidsduur mag voor alle arbeiders (dus ook voor volwassen mannen) niet langer zijn dan 11 uren en op dagen, aan Zon- en feestdagen voorafgaande, niet langer dan 10 uren. Deze bepaling is evenwel niet van toepassing op hulparbeid, die vóór en na de eigenlijke fabricage geschiedt. Wat men onder hulparbeid verstaat is nauwkeurig

vermeld in het besluit van den Bondsraad van 3 Juni 1891. Het is: het verwarmen van stoomketels, het aanmaken van ovens, het reinigen van schoorsteenen, ketels, ovens, motoren, transmissies, werktuigen, het afstoffen van balken in gieterijen en het drogen der vormen. Voor anderen hulp- en noodarbeid moet de werkgever eene vergunning hebben van het Nijverheidsdepartement.

De uitzonderingen op bovengenoemde bepaling betreffende den arbeidsduur zijn tweeërlei.

De Bondsraad kan *eene verkorting* van den arbeidsduur bevelen voor bedrijven, die schadelijk zijn voor de gezondheid en voor die, waar door de inrichting of den aard van het werk gezondheid en leven der arbeiders door den 11-urigen werkdag gevaar loopen, slechts totdat de oorzaken van gevaar of schade zijn weggenomen.

Eene *verlenging* van den arbeidsduur kan bij wijze van uitzondering op verlangen van den werkgever voor den tijd van 2 weken door de plaatselijke overheid en voor langer door de kantonnale Regeering worden toegestaan; de vergunning mag door de laatste echter niet voor onbepaalden tijd en moet steeds voor vastgestelde uren worden verleend.

Het kanton *Glarus* heeft ook voor de niet onder de Bondswet vallende ondernemingen den arbeidsduur voor volwassenen beperkt. Deze is evenlang als die in fabrieken, en de gemeenteraad kan voor 14 dagen, de Kantonnale Regeering voor langer overwerk toestaan, echter slechts bij dringende noodzakelijkheid en bij wijze van uitzondering zonder periodieke herhaling. De vergunning mag niet verleend worden, wanneer het overwerk de instemming der arbeiders niet heeft en in eenzelfde jaar mag die arbeid niet langer dan 2 maanden worden toegestaan. Ook hier is voor hulparbeid (in twijfelachtige gevallen door de Regeering, in overleg met deskundigen, uit te maken of werkelijk van hulparbeid sprake is) eene uitzondering gemaakt.

Behalve voor fabrieken is ook de arbeidsduur voor volwassenen in bedrijven van openbaar vervoer wettelijk geregeld. Hiervoor zij verwezen naar § 4 van dit hoofdstuk.

Ook nachtarbeid is beperkt. Arbeid tusschen 8 uur 's avonds en 5 uur 's morgens in de maanden Juni, Juli en Augustus en 6 uur 's morgens in de overige maanden is ongeoorloofd (uitgezonderd de hulparbeid).

In bedrijven, welke naar hun aard onafgebroken arbeid eischen, kan, wanneer de noodzakelijkheid door den werkgever wordt bewezen, de Bondsraad een geregelden nachtarbeid, welke niet langer duurt dan 11 uren, toestaan. Bij veranderde omstandigheden kan de vergunning gewijzigd of ingetrokken worden. Het is echter niet geoorloofd werklieden telkens 6 uren te laten werken en dan 6 uren rust te geven.

Bij besluit van 14 Januari 1893 heeft de Bondsraad de bedrijven aangewezen, waarin nachtarbeid geoorloofd is. Daarvoor mogen echter slechts volwassen mannen en alleen met hunne instemming gebezigd worden.

De Bondsstaat Glarus heeft te dien aanzien slechts bepaald dat overarbeid, wanneer die geoorloofd is, nooit langer dan tot 10 uren 's avonds mag duren.

Oostenrijk. Slechts voor fabrieken is de dagelijksche arbeidsduur wettelijk beperkt. Die mag, ingevolge § 96*a* der Gewerbeordnung, buiten de rusttijden niet langer dan 11 uren duren. De Minister van Handel kan echter, in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Kamers van Handel en Industrie gehoord, bij een om de 3 jaren te herzien besluit de bedrijfscategorieën aanwijzen, waarin wegens aangetoonde bijzondere behoeften eene verlenging van den arbeidstijd met één uur is toegestaan.

Op dezelfde wijze kan een besluit uitgevaardigd worden, hetwelk voor bedrijven, waar onafgebroken moet gewerkt worden en waar Zondags- en nachtarbeid voor vrouwen en jeugdige arbeiders geoorloofd is, de vergunning bevat — ten einde periodieke ploegenwisseling (b.v. wekelijksche) mogelijk te maken, zonder dat de eene ploeg bij den overgang 24 uur achtereen werkt en de andere 24 uur rust — om den arbeid van *volwassen mannen* naar omstandigheden te regelen (b.v. door de mannen, die 24 uur zouden moeten arbeiden, van 6 uur werk te ontlasten en de andere ploeg 6 uur vroeger te laten beginnen).

Deze beide uitzonderingen op § 96*a* G. O. zijn uitgewerkt in het besluit van 27 Mei 1885.

Wanneer "Naturereignisse" of ongevallen in den regelmatigen gang van het bedrijf storing hebben gebracht, kan eene verlenging van den arbeidstijd worden toegestaan.

In geval van dringende noodzakelijkheid is verlenging van arbeidstijd, doch slechts voor hoogstens 3 dagen in eene maand, enkel door mededeeling daarvan te doen bij de Arbeidsinspectie geoorloofd.

Op hulparbeid vóór en na de eigenlijke fabricage (ketelverwarming, verlichting, reiniging etc.), voor zoover die niet door jeugdige arbeiders verricht wordt, zijn de vermelde bepalingen niet toepasselijk.

De overuren moeten hooger betaald worden dan de gewone werkuren.

Bij wijze van uitzondering kan in bijzondere omstandigheden een langere arbeidsduur worden toegestaan, zonder dat deze evenwel den duur van 12 uren, noch 10 uren werkelijken arbeid mag overschrijden.

Nachtarbeid is voor mannen niet in het bijzonder geregeld.

Ten aanzien der rusttijden bepaalt § 74*a* G. O., dat zij in alle

bedrijven naar gelang der omstandigheden zijn toe te staan en minstens $1\frac{1}{2}$ uur moeten bedragen, daarvan zoo mogelijk 's middags 1 uur. Duurt de arbeid 's voor- of 's namiddags minder dan 5 uren, dan behoeven tusschen die werkuren geen korte rusttijden te worden toegekend buiten den langen rusttijd.

Op de wijze zooals hierboven reeds is medegedeeld, kan een besluit uitgevaardigd worden, bij hetwelk voor bedrijven, waar onafgebroken moet gewerkt worden, een naar omstandigheden geregelde bekorting der rusttijden is veroorloofd.

België. De arbeidsduur voor mannelijke arbeiders boven 16 jaar is in het geheel niet geregeld.

Luxemburg. Alleen voor kinderen en jeugdige arbeiders is hier de arbeidsduur geregeld.

Italië. De arbeidsduur voor mannen is niet geregeld.

Hongarije. De arbeidsduur voor volwassen arbeiders is slechts beperkt door de bepaling, dat in bedrijven, waar nachtarbeid plaats vindt, zorg moet worden gedragen voor eene regelmatige verwisseling van dag- en nachtploegen. De dagploeg mag niet vóór 5 uur 's morgens aanvangen en niet na 9 uur 's avonds eindigen. 's Voor- en 's namiddags moet $\frac{1}{2}$ uur en 's middags 1 uur rust worden gegeven.

Denemarken. De wet van 1901 bevat geene bepalingen betrekkelijk den arbeidsduur van mannelijke arbeiders boven 18 jaren.

Zweden. Geene regeling voor mannen.

Noorwegen. De arbeidsduur van volwassen mannen wordt slechts door § 28 van de wet van 1892 geregeld, welke bepaalt, dat deze voor zeer gevaarlijke bedrijven door een Koninklijk besluit beperkt en zelfs voor iederen dag geregeld kan worden.

De wet op de bakkerijen, welke mede geldt voor bakkerswerk in hôtels, restaurants en koekbakkerijen, beperkt den arbeidsduur op 12 uren met inbegrip der rusttijden. Met betrekking tot den nachtarbeid in bakkerijen is voorgeschreven, dat tusschen 8 uur des avonds en 6 uur des morgens geen andere arbeid mag worden verricht dan het drogen van dubbel gebakken brood, beschuit of scheepsbrood of tot het leggen van zuur of gist in het deeg.

Voor den toegestanen nachtarbeid mag dezelfde arbeider niet vaker dan 6 nachten per 14 dagen gebezigd worden.

De arbeidsduur gedurende den dag moet voor den arbeider, die bovendien 's nachts aan het toegestane nachtwerk wordt gezet, verminderd worden met $1\frac{1}{2}$ maal den duur van den nachtarbeid.

Op Zon- en feestdagen mag van 6 uur des avonds van den aan den Zon- of feestdag voorafgaanden dag tot 12 uur des avonds van den Zon- of feestdag geen andere bakkersarbeid worden verricht dan het leggen van zuur in het deeg.

Eenige in de wet aangewezen Zondagen en nachten zijn van bovengenoemde verbodsbepalingen uitgezonderd.

Het gemeentebestuur of de commissaris van politie kan onder goedkeuring van den Koning in bijzondere omstandigheden tijdelijke afwijking van de bepalingen betreffende arbeidsduur en nachtarbeid toestaan, wanneer dit dringend noodig blijkt.

Rusland. Zooals reeds in de vorige paragraaf werd opgemerkt, is de arbeidsduur van mannen geregeld bij de wet van 2/14 Juni 1897, doch de bepalingen dezer wet te dien aanzien zijn door verschillende ministerieele beschikkingen zoodanig verzwakt, dat zij inderdaad weinig meer beduiden.

De wet is van toepassing op fabrieken en op werkplaatsen met meer dan 15 arbeiders of met mechanische drijfkracht, op bergwerken, werkplaatsen der spoorwegen en Staatsbedrijven.

Onder arbeidsduur wordt verstaan de tijd, gedurende welken de arbeider ter beschikking van den werkgever is; bij bergwerken wordt de tijd van neerdalen in- en opstijgen uit de mijn daaronder begrepen. Dagelijks mogen de mannen niet langer dan 11½, daags vóór een rustdag niet langer dan 10 uur werken. Valt een deel van den arbeidsduur des nachts (d. i. tusschen 9 en 5 uur of, wanneer met 2 ploegen gewerkt wordt, van 10 tot 4 uur), dan mag deze den tijd van 10 uren niet overschrijden. Daags voor Kerstmis moet het werk 's middags eindigen.

De Minister moet de wet uitwerken en voor bijzondere bedrijven ook buitengewone maatregelen vaststellen en uitzonderingen naar gelang van den aard der onderneming toestaan.

Het besluit van 20 September 1897 bepaalt, dat de rusttijden niet in den arbeidsduur zijn begrepen en dat, wanneer de arbeid meer dan 10 uren duurt, minstens één uur rust moet worden gegeven, dezen rusttijd te regelen in verband met de eischen van het bedrijf en de plaatselijke omstandigheden. Na iedere 6 uur werkens moet gelegenheid gegeven worden om te eten, zij het ook tijdens den arbeid. Wanneer in 2 ploegen van 18 uren gewerkt wordt, mag de arbeidstijd 12 uren duren, als de gemiddelde arbeidsduur over 2 weken maar niet langer is dan 9 uren. Op Zon- en feestdagen moet 24 uren gerust worden. In de in een bij dit besluit behoorenden staat aangewezen bedrijven, waar de vuren onafgebroken branden, mogen de werklieden ten hoogste 24 van de 48 uren en op dagen van ploegwisseling 30 uren arbeiden en moet op 4 dagen per maand een 24-urige rustdag toegestaan worden; duurt de arbeidstijd korter dan 48 uren, dan behoeft dit slechts driemaal per maand te geschieden.

Verder zijn op de bepalingen der wet nog in ruime mate uit-

zonderingen toegestaan, o. m. bij de besluiten van 8 December 1897, 5 Januari en 24 Februari 1898 met het hierboven reeds aangestipte gevolg.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Massachusetts. De dagelijksche arbeidsduur bedraagt voor werklieden, in dienst van den Staat, een district of eene stad, 9 uur, voor zoover op dien regel geen uitzonderingen zijn toegelaten.

In contracten, gesloten door den Staat of diens vertegenwoordigers, wordt voor handarbeiders de maximum-arbeidsduur vastgesteld op 9 uur. Hij bedraagt 8 uur voor steden, waar ten gevolge van vroegere wetgeving deze maximum-arbeidstijd bestond.

Voor beambten bij „street railway companies" is de maximum-arbeidsduur vastgesteld op 10 uur, welk urental moet verdeeld zijn over 12 op elkander volgende uren.

New-York. Ten aanzien van den arbeidsduur van mannen bepaalt section 3 der wet van 13 Mei 1897 (hoofdstuk XXXII der Algemeene Wetten), zooals deze section is gewijzigd laatstelijk bij de wet van 6 April 1900, dat de arbeidsduur van alle categorieën van „employees", tenzij eene wet anders mocht bepalen, 8 uren zal bedragen met uitzondering van hen, die werkzaam zijn in den landbouw en hen, die op eenigerlei wijze huiselijke diensten verrichten. Door dit artikel wordt echter niet verboden overarbeid tegen speciale vergoeding te verrichten uitgezonderd met betrekking tot publieke werken, die uitgevoerd worden door of voor den Staat of eene gemeente of door hun aannemers of onderaannemers. Elk contract, waarbij de Staat of gemeente optreedt om van de diensten van arbeiders gebruik te maken, zal eene clausule bevatten, volgens welke geen arbeider, die in dienst is van den aannemer, van den onderaannemer of bij de uitvoering, hetzij van het geheele, hetzij van een gedeelte van het werk, betrokken is, zal kunnen worden verplicht of toegestaan om meer dan 8 uren per dag te werken, uitgezonderd bij ernstige gebeurtenissen als brand, overstrooming e. d., die leven of eigendom in gevaar kunnen brengen.

Op sommige bedrijven verklaart de wet den acht-urigen werkdag niet van toepassing. Zoo bij *spoorwegen*, waaromtrent zij verwezen naar hoofdstuk V, § 4, van dit overzicht. De arbeidsduur in *steenbakkerijen* bedraagt 10 uren, buiten de rusttijden en mag niet vóór 7 uur des ochtends worden aangevangen.

In *brood- en banketbakkerijen* mag niemand verplicht worden en aan niemand worden toegestaan om gedurende langer dan 60 uren per week of meer dan 10 uren per dag te werken, indien dit niet is om van den laatsten dag der week een korteren werkdag te maken; nog mag iemand gedurende meer uren per week werken dan die een gemiddelde van 10 uren per dag maken voor het totaal aantal wekelijksche werkdagen.

De schafttijd om het middagmaal te gebruiken moet in alle fabrieken minstens één uur duren, tenzij de inspecteur toestaat, dat daarvoor minder tijd zal worden gegeven. Wanneer de werklieden meer dan 1 uur na des avonds 6 uur moeten arbeiden, moet hun een rusttijd van minstens 20 minuten worden toegestaan, om een maaltijd te gebruiken, alvorens den arbeid na 6 uur te beginnen.

AUSTRALIË.

Nieuw-Zeeland. Mannen mogen in eene fabriek niet arbeidcn:

a) gedurende meer dan 48 uren per week — daarin de maaltijden niet begrepen —;

b) gedurende meer dan 8¾ uur per dag;

c) gedurende meer dan 5 achtereenvolgende uren zonder eene pauze van minstens ¾ uur om den maaltijd te gebruiken.

Deze bepalingen zijn niet van toepassing op machinisten en stokers en op mannen, die arbeid verrichten, welke moet zijn afgeloopen vóór dat het bedrijf in gang is en evenmin op enkele industrieën, als koelinrichtingen, zuivelinrichtingen, looierijen en pelterijen, fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen, — visch en vruchten — en spekslagerijen.

Vermelding verdient nog de inhoud van art. 18[3] der wet, hetwelk bepaalt, dat, indien in een vonnis van het Hof van arbitrage, gewezen vóór of sedert het aannemen der wet, eene beslissing is genomen ten aanzien der beperking van den arbeidsduur in een bepaalden nijverheidstak, bovengenoemde voorschriften, voor wat betreft dien nijverheidstak, en zoo lang als de beslissing van het vonnis van kracht is, zullen moeten worden gelezen en geïnterpreteerd met inachtneming dezer beslissing.

Victoria. De arbeidsduur voor mannen is wettelijk alleen geregeld voor fabrieken of werkplaatsen, waar één of meer Chineezen werken en voor de meubelindustrie. In deze bedrijven mag niemand vóór 7½ uur des morgens en na 5 uur des avonds of op Zaterdag na 2 uur namiddags werken.

§ 3. *Van den arbeidsduur van mannen in winkels.*

Engeland. Ten aanzien van den arbeidsduur van mannen in winkels bestaan geen voorzieningen daar dergelijke voorzieningen alleen gelden voor personen beneden 18 jaren.

Duitschland. Door de wet van 30 Juni 1900, tot aanvulling van de Gewerbeordnung, is aan den VIIden titel van dit wetboek een afzonderlijk hoofdstuk toegevoegd, betreffende: „Gehülfe, Lehrlinge und Arbeiter in offenen Verkaufstellen" (hoofdstuk VI, §§ 139. *c—m*).

In inrichtingen, waar in het openbaar waren te koop worden aangeboden, en op de daarbij behoorende kantoren en magazijnen moet den bedienden, leerlingen en arbeiders (zonder onderscheid van ouderdom of geslacht) na beëindiging van den dagelijkschen arbeidstijd een niet-onderbroken rusttijd van ten minste 10 uren worden toegestaan. In gemeenten met meer dan 20,000 zielen moet de rusttijd in winkels of magazijnen waar twee of meer bedienden en leerlingen zijn werkzaam gesteld, voor dezen minstens 11 uren bedragen; voor kleinere plaatsen kan deze rusttijd bij gemeentelijke verordening worden bepaald. Bovendien moet eene naar omstandigheden geregelde middagpauze worden toegestaan, welke voor personen, die hunnen hoofdmaaltijd buiten den winkel of het magazijn nuttigen, ten minste 1½ uur bedragen moet.

§ 139 *d* verklaart deze bepalingen niet van toepassing:

1) op arbeid, die ter voorkoming van bederf van koopwaren noodzakelijkerwijze verricht moet worden;

2) voor het opmaken van den door de wet voorgeschreven jaarlijkschen inventaris bij de vestiging van nieuwe inrichtingen en bij verhuizing en dergelijke (Umzüge);

3) bovendien jaarlijks op hoogstens 30 dagen door gemeentelijke politie in het algemeen of voor bepaalde inrichtingen vast te stellen.

De inrichtingen moeten van 9 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens gesloten zijn. De klanten, die op het sluitingsuur nog in den winkel aanwezig zijn, moeten nog bediend worden. In drie gevallen mogen na 9 uur de winkels voor de uitoefening van den handel geopend zijn. nl.:

1) wanneer het onvoorziene voorvallen of ongevallen betreft;

2) op hoogstens 40 door de gemeentepolitie te bepalen dagen, echter op zijn laatst tot 10 uur 's avonds;

3) in gemeenten van minder dan 2000 zielen en in dorpen, wanneer de handel voornamelijk op enkele dagen of op enkele uren van den dag gedreven wordt.

Op voorstel van ⅔ der belanghebbende ondernemers kan voor eene gemeente of voor meerdere onmiddellijk aangrenzende gemeenten bepaald worden, dat alle of alleen zekere soort winkels voor het gansche jaar of gedurende zekeren tijd ook zullen gesloten zijn in den tijd tusschen 8 en 9 uur 's avonds en tusschen 5 en 7 uur 's morgens.

Op voorstel van minstens ⅓ der belanghebbende ondernemers moeten alle betrokken ondernemers worden opgeroepen om hun advies vóór of tegen de in de voorgaande zinsnede bedoelde

winkelsluiting uit te brengen. Verklaren zich $\frac{2}{3}$ der winkeliers vóór den maatregel, dan kan het besluit door de autoriteit genomen worden.

Frankrijk. De arbeidsduur van mannen in winkels is niet wettelijk geregeld.

Zwitserland. Eene afzonderlijke, door de Bondsregeering getroffen, wettelijke regeling bestaat niet.

De regeeringen van eenige kantons hebben evenwel bepalingen vastgesteld ten aanzien van winkelpersoneel.

Glarus bepaalt, dat winkelbedienden zonder eenige beperking mogen gebezigd worden om klanten te bedienen, wanneer zij slechts een nachtrust van negen uren genieten.

St. Gallen en Neuenburg stellen eene nachtrust van 10 uren voor mannen en vrouwen. Bovendien moet aan de bedienden òf iedere Zondag vrij gegeven worden òf, wanneer de bediende 's Zondags arbeidt, moet hem door de week zooveel extra rusttijd worden toegekend als hij op Zondag heeft gewerkt.

Solothurn bepaalt de nachtrust op 8 uren, en wanneer de winkel 's Zondags geopend is, moet op een der overige dagen der week $\frac{1}{2}$ dag rust worden gegeven.

Volgens een in 1898 in *Luzern* uitgevaardigd besluit moeten slagerijen op algemeene feestdagen van 8 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds op Zondagen gedurende de godsdienstoefening gesloten zijn; bakkerijen moeten op algemeene feestdagen 's voormiddags gedurende de godsdienstoefening en 's namiddags van 2 tot 4 uur gesloten zijn, op andere Zondagen mogen zij den ganschen dag geopend zijn; kappersinrichtingen moeten op algemeene feestdagen den geheelen dag, op andere Zondagen na 1 uur gesloten zijn.

Basel-Stadt maakt voor winkels, waar ook industrieele arbeid wordt verricht, eene uitzondering.

Oostenrijk. Volgens § 73 der Gewerbeordnung verstaat zij onder „Hilfsarbeiter", waarop de wet van toepassing is, ook handelsbedienden. Op handelsbedienden zijn de bepalingen der Gewerbeordnung echter niet geheel van toepassing. De bepalingen betreffende arbeidsduur van volwassenen gelden slechts voor fabrieken. Bovendien staat het besluit van 27 Mei 1885, hetwelk de uitzonderingen op § 47*a* G. O. (rusttijden) regelt, toe, dat het personeel in commercieele inrichtingen 's middags elk op zijne beurt rust (deze rusttijd is zoo te regelen dat het bedrijf daarvan geen stoornis ondervindt); de voor- en namiddagpauzen kunnen desnoods geheel vervallen. Volgens de wet van 1895 mag men des Zondags 6 uur werken. Voorts kan voor enkele Zondagen, waarop bijzonder drukke werkzaamheden te wachten zijn, als b.v. omstreeks Kerstmis, eene verlenging tot 10 uren worden

toegestaan. Zelfs kan bij ministerieel besluit de arbeid den geheelen Zondag worden veroorloofd. In zaken, in welke aan het personeel geen Zondagsrust tusschen 12 uur 's middags en den volgenden dag kan toegestaan worden, moet men het om den anderen Zondag geheel vrij geven en is ook dit niet mogelijk, dan moet het elke week op een der andere dagen een vrijen halven dag hebben.

België. **Luxemburg.** **Italië.** **Hongarije.** **Denemarken.** **Zweden.** **Noorwegen.** **Rusland.**	geene wettelijke regeling.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

Massachusetts. De arbeidsduur in winkels is geregeld in de wet van 6 Maart 1901. Deze heeft enkel betrekking op jongens beneden 18 jaar en vrouwen.

New-York. Betreffende den arbeidsduur van mannen in commercieele inrichtingen, „mercantile establishments", bevat de wet geene voorschriften.

AUSTRALIË.

Victoria. Bestaan voor vrouwen, meisjes en jongens bepalingen, strekkende tot beperking van den arbeidsduur in winkels (sect. 41 van The Factories and Shops Act. 1896, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 5 December 1902 — Factories and Shops Continuance Act 1902) — voor mannen is dit niet het geval. Volgens sect. 46 moeten echter verscheidene winkels op een bij de wet vastgesteld uur gesloten zijn, waardoor vanzelf de arbeidsduur van alle bedienden — dus ook die van mannen — eenigermate begrensd wordt. Laatstgenoemd artikel zegt:

„Alle winkels, met uitzondering van die, genoemd in bijlage IV (d. z. apotheken, koffiehuizen, banketbakkerijen, gaarkeukens, visch- en oesterwinkels, vruchten- en groentenwinkels, restaurants, tabakwinkels, boekwinkels en inrichtingen, waar couranten verkocht worden) en die, welke op grond van bijzondere, krachtens deze wet uitgevaardigde besluiten des nachts mogen geopend zijn, moeten des Zaterdags om 10 uur en op alle andere werkdagen om 7 uur des avonds gesloten zijn. Op den dag, onmid-

dellijk voorafgaande aan een publieken feestdag, mogen zij echter tot 10 uur des avonds geopend zijn."

§ 4. *Van den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer.*

De sociale wetgeving heeft zich, voor wat betreft de Europeesche landen, nog bijna niet bezig gehouden met eene regeling van den arbeidsduur van de in dit hoofdstuk bedoelde personen.

Zwitserland heeft bij de Bondswet van 27 Juni 1890 een eersten stap gedaan tot publiekrechtelijke regeling der rechtspositie van personen, bij een openbaar middel van vervoer of bij een daarmee in betrekking staanden diensttak werkzaam.

Die wet is ingetrokken bij en vervangen door de Bondswet van 15 December 1902. Onder de bepalingen dezer wet vallen de spoorweg- en stoombootondernemingen, de post, de telegraphie en de telephoon, benevens andere door den Bond geconcessionneerde en door hem zelf gedreven verkeersondernemingen. De wet heeft betrekking op die personen, in dienst dezer ondernemingen, welke in dienst zijn genomen met de verplichting hun arbeidstijd uitsluitend of hoofdzakelijk ter beschikking der verkeersondernemingen te stellen.

De bepalingen der Fabriekswetgeving blijven voorbehouden.

De werkelijke arbeidsduur mag dagelijks niet meer bedragen dan 11 uren. Wanneer bijzondere omstandigheden het noodzakelijk maken, kan de Bondsraad eene verkorting van arbeidsduur bevelen.

De onafgebroken rusttijd moet voor het locomotief- en treinpersoneel ten minste 10 uren en voor het overige personeel ten minste 9 uren, of wanneer dit personeel eene ambtswoning is aangewezen in de nabijheid van de plaats, waar het ambt wordt uitgeoefend, ten minste 8 uren bedragen.

Na ongeveer de helft van den arbeidstijd moet ten minste 1 uur rust worden toegestaan.

Nachtarbeid (d. i. van 11 uur 's avonds tot 4 uur 's morgens) is verboden voor vrouwen behalve ten aanzien van vrouwelijke telegrafisten, telefonisten, schoonmaaksters en wachtsters.

Behoudens de eigenlijke nachtwakers, mag dezelfde beambte in eene maand in niet meer dan 14 etmalen nachtdienst doen.

In een jaar moeten 52 rustdagen worden gegeven, waarvan ten minste 17 op een Zondag moeten vallen.

Van die 52 rustdagen moeten ten minste 8 dagen per jaar onmiddellijk op elkaar volgen, dus als onafgebroken verloftijd worden toegestaan.

Aan het personeel van de voornaamste lijnen moet, wanneer het 9 dienstjaren heeft of 33 jaar oud is, dit 8-daagsche verlof boven de 52 rustdagen worden toegestaan en van dien tijd af,

telkens na 3 dienstjaren met 1 dag worden verlengd. Voor alle overige beambten der verkeersondernemingen wordt het getal der jaarlijksche rustdagen, van af de volbrenging van het 10de dienstjaar, op 60 gesteld, met inbegrip van den onafgebroken verloftijd van 8 dagen.

Het besluit van den Zwitserschen Bondsraad van den 22 September 1903 regelt de uitvoering van deze wet. Dit besluit is op 1 October 1903 in werking getreden, op welken datum tevens het besluit van 6 November 1890, dat de uitvoering van de wet van 27 Juni 1890 regelde, werd ingetrokken.

VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

New-York. Ingevolge sect. 5 en 7 van de Labor Law is de werkdag bepaald op 10 achtereenvolgende uren, daarbij inbegrepen een half uur voor het middagmaal.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen en beschouwingen.

Algemeene beschouwingen.

§ 1. Met de vrij algemeene ingenomenheid waarmede, zij het ook niet van alle zijden in gelijke mate, het wetsontwerp werd begroet, verklaarden sommige leden niet te kunnen instemmen. Noch de inhoud, welke in de meeste opzichten bij hunne wenschen ten achter blijft, noch de techniek konden hen bevredigen.

De opmerking werd door deze leden gemaakt, dat de proeve van wetgevende arbeid, thans door de Regeering geleverd, ook al moge zij door het groot aantal artikelen geschikt zijn om een grootschen indruk te maken, toch metterdaad weinig meer is dan eene samensmelting van de bestaande Arbeidswet, de Veiligheidswet en de algemeene maatregelen van bestuur, welke krachtens deze beide wetten zijn uitgevaardigd. Men erkende, dat die samensmelting gepaard is gegaan met verschillende verbeteringen en aanvullingen, doch die verbeteringen waren door de met de bestaande bepalingen opgedane ervaringen van zelve aangewezen, en, voor zoover door de aanvullingen een tot dusver buiten de bemoeiing van den wetgever gelaten terrein wordt betreden, geschiedt dit op zóó schuchtere wijze, dat daarvan, naar de hierbedoelde leden meenden, voor den arbeider weinig of geen heil te verwachten is. Aan hen, die op den schrijver van *Ons Program* hunne hoop tot verkrijging van een „Wetboek van den arbeid" mochten hebben gevestigd, moest het tegenwoordig ontwerp wel eene groote teleurstelling hebben bezorgd. Niet alleen toch zijn geheele bedrijven van de werking der wet uitgesloten, maar ook tal van vormen waarin arbeid wordt verricht, zooals huisindustrie en stukwerk, worden niet of althans niet behoorlijk geregeld, terwijl ook omtrent de regeling van de loonen geen voorschriften worden aangetroffen.

Naar specifiek Christelijke beginselen werd door deze zelfde leden tevergeefs in het ontwerp gezocht.

Tegenover deze grieven werd allereerst aangevoerd, dat geheel het ontwerp, ook blijkens de Memorie van Toelichting, op Christelijken grondslag rust. Het zijn juist de Christelijke beginselen, welke leiden tot een optreden ter bescherming van den arbeid, en voor wie de geschiedenis der maatschappelijke ontwikkeling nagaat, blijkt het, dat in Engeland, vanwaar de moderne sociale wetgeving is uitgegaan, de aandrang van de geestelijkheid en van mannen als WILLIAM WILBERFORCE tot het in het leven roepen van dergelijke wettelijke bepalingen den stoot heeft gegeven. Ook hier te lande waren het leidslieden van Christelijken huize, die het eerst op de sociale nooden hebben gewezen. Het is volkomen waar, dat ook onder hen, die de Christelijke beginselen niet belijden, warme voorstanders en ijveraars gevonden worden voor de belangen der arbeiders en dat zelfs de eerste bescheiden stap, welke in Nederland op het gebied der sociale wetgeving is gedaan, aan het initiatief van die zijde te danken was. Maar, indien zij daarbij de zedelijke belangen van de arbeiders op den voorgrond stellen, staan zij, meenden de hier aan het woord zijnde leden, zij het ook wellicht onbewust, onder den invloed van de doorwerking dierzelfde beginselen.

Het tegenwoordig wetsvoorstel achtten deze leden voorts een verdienstelijk werk, welks groote beteekenis, ook met het oog op de aan de samenstelling daarvan verbonden technische bezwaren, niet mag worden onderschat. Gaarne brachten zij der Regeering daarvoor warme hulde. En waar was opgemerkt, dat het ontwerp verre blijft beneden hetgeen de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken in *Ons Program* als het „Wetboek van den arbeid" had voor oogen gesteld, daar behoorde er op te worden gewezen, dat de schrijver zelf in § 292 van datzelfde werk een zoodanig wetboek ook slechts had voorgesteld als „de eindpaal, waarheen vervollediging en inverbandzetting van deze afzonderlijke wetten eenmaal voeren zou". Op weg naar dien eindpaal wordt met dit ontwerp, waarin onder meer de Arbeidswet en de Veiligheidswet vervolledigd en in verband gezet zijn, eene belangrijke schrede gedaan. Sommigen rekenden het den Minister zelfs als een groote verdienste toe, dat hij, bij wien reeds vóór dertig jaren eene zoo stoute gedachte was opgekomen, zich thans heeft weten te beperken tot hetgeen op dit oogenblik bereikbaar is en dat hij zich niet heeft laten verleiden tot het voorstellen van regelingen waarvoor, bij gebrek aan de noodige ervaring, de tijd nog niet is gekomen en welke het tot stand komen van het geheel in gevaar zoude hebben gebracht. Wordt dit ontwerp tot wet verheven, dan zal Nederland bij het buitenland niet achterstaan en zal toch ook de vrees niet behoeven te rijzen, dat onze nijverheid, door aan te belemmerende bepalingen gebonden te zijn, in den strijd tegen de buitenlandsche industrie het onderspit zal delven.

Een derde groep achtte dezen lof te hoog gestemd. Het ontwerp heeft ongetwijfeld veel goeds, maar de leden hier aan het woord misten daarin toch veel van wat huns inziens in een ontwerp van wet ter bescherming van den arbeid niet had mogen ontbreken, terwijl anderzijds daarin bepalingen voorkomen, welke noodzakelijk eene belangrijke wijziging schenen te behoeven. In het vertrouwen nochtans, dat de Regeering blijk moge geven van een ernstig streven om aan hunne bezwaren tegemoet te komen, verklaarden deze leden naar hun vermogen te willen medewerken om het ontwerp eene plaats in het *Staatsblad* te doen verkrijgen.

Met bijzondere instemming hadden verscheidene leden in de Memorie van Toelichting gelezen, dat de Regeering, bij het opnieuw en meer volledig regelen van de bescherming van den arbeid, het liefst den daarbij tot nu toe gevolgden weg, om de beschermde bepalingen rechtstreeks bij wet of algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen, had verlaten en er de voorkeur aan zou hebben gegeven, wel de beperkende regelen in de wet vast te leggen, maar voorts veel van de uitwerking dezer regelen over te laten aan vertegenwoordigende lichamen op nijverheidsgebied, bevoegd om op beperkt terrein en onder de noodige waarborgen in zekere mate met dwingend gezag op te treden.

In deze uitlating, gevolgd door de zinsnede: „Daarvan moest voorshands ten gevolge van de ontstentenis van alle zoodanige publiekrechtelijke organisatie worden afgezien", meenden deze leden eene duidelijke verklaring te mogen zien, dat ook de Regeering van meening is, dat aan eene afdoende oplossing van het sociale vraagstuk onzer dagen niet kan worden gedacht, wanneer niet eerst onze door de ontwrichting der maatschappij ontstane individualistische naast-elkanderleving tot eene organische samenleving wordt hervormd. Om hiertoe te geraken zouden zij, die een beroep uitoefenen, moeten worden vereenigd in publiekrechtelijke organisaties, welke — op gelijke wijze als thans de gemeenten bij het maken van verordeningen aan de bepalingen der Gemeentewet gebonden zijn — bij eene algemeene wet hare bevoegdheden zouden zien omlijnd, doch binnen die grenzen volkomen zelfstandig de regelen zouden vermogen vast te stellen, waaraan de uitoefening van het beroep zou zijn onderworpen. Zoolang niet in die richting de weg is gebaand voor eene arbeidswetgeving, welke zoowel met het sociaal karakter van den mensch als met de uiteenloopende en toch onderling samenhangende belangen van ondernemer en arbeider rekening houdt, is het goed te keuren, dat de wetgever tracht door eene algemeene wet, al is die ook uit haren aard onvolmaakt en niet steeds en overal zich genoegzaam aansluitende aan de toestanden waarop zij moet ingrijpen, de bedenkelijkste misstanden en ongerechtigheden weg te nemen of te voorkomen. Maar men meende toch, dat, nu in de maatschappij

zich een steeds krachtiger drang openbaart naar herstel van het organisch verband op het terrein van den arbeid, de Staat er in de eerste plaats op bedacht moet zijn, dat streven aan te moedigen en er den noodigen steun en leiding aan te geven.

Het bevreemdde de hier aan het woord zijnde leden daarom wel eenigszins, dat de Regeering nog geene herziening van de wet op de Kamers van arbeid heeft ter hand genomen. Waren die lichamen hervormd tot organisaties in den geest van de hierboven bedoelde, dan had daarvan thans bij het geven van eene nieuwe Arbeidswet wellicht reeds met voordeel partij kunnen zijn getrokken en zou de blijkbaar ook door de Regeering voor onze toekomstige sociale wetgeving juist geachte richting duidelijker zijn afgebakend.

Verscheidene andere leden, die overigens in het algemeen met het wetsontwerp waren ingenomen, konden zich met deze beschouwingen niet vereenigen en verklaarden uitdrukkelijk, dat zij tegen deze wet bezwaar zouden moeten maken, indien daarbij een begin werd gemaakt met de verwezenlijking van de denkbeelden omtrent publiekrechtelijke organisatiën, zooals die in de Memorie van Toelichting zijn ontwikkeld. Zij zagen daarin eene zeer bedenkelijke neiging om terug te keeren tot het gildewezen, eene organisatie, welke paste op middeleeuwsche toestanden, doch waaraan onze hedendaagsche maatschappij ten eenenmale is ontgroeid; haar weder daarin te wringen scheen hun eene onmogelijkheid.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de erkenning van de juistheid der gedachte, welke aan het gildewezen ten grondslag heeft gelegen, allerminst de meening in zich sluit, dat die gedachte in den tegenwoordigen tijd hare toepassing zou mogen vinden in denzelfden vorm, waarin zij in vroegere eeuwen werd belichaamd.

Eerstbedoelde leden gaven toe, dat deze opmerking in het algemeen juist is, maar betoogden, dat de ruwe schets, welke de Regeering geeft van de door haar gedachte toekomstige regeling met meester- en gezellendiploma's, de vrees schijnt te wettigen, dat daardoor de vrijheid van bedrijf op ernstige wijze zou worden aangetast. Zij wezen bovendien op Oostenrijk, waar voor de verschillende ambachten verplichte examens zijn ingesteld voor de graden van gezel en van meester, maar waar desondanks de toestanden, naar men meende te weten, slechter zijn dan hier te lande. Ook het voorbeeld van Duitschland maant tot bedachtzaamheid. Daar is in 1897 in de Gewerbeordnung een stel bepalingen opgenomen tot regeling van een hernieuwd gildewezen, maar, hoewel daarbij nog betrekkelijk veel vrijheid wordt gelaten en b.v. de „Meisterprüfung" niet verplicht wordt gesteld, schijnt het stelsel, althans tot dusver, weinig te voldoen aan de hooggespannen verwachtingen, welke daaromtrent door sommigen gekoesterd werden. Mocht, in strijd met de verwachting van de leden hier aan het woord het voornemen bestaan deze denkbeelden des Ministers omtrent de toekomst in

wetsvoorstellen om te zetten, dan wenschten zij reeds thans daartegen hunne stem te verheffen. Zij zouden het echter op prijs stellen, indien de Regeering hare denkbeelden te dezen aanzien eenigszins nader zou willen uiteenzetten; daarbij toch zou vermoedelijk de Minister zelf wel tot het inzicht komen, dat die denkbeelden levensvatbaarheid missen en dat de door hem gewenschte zedelijke opheffing van den handwerkersstand langs dien weg niet is te bereiken.

Van verschillende zijden werd, ten deele in verband met het vorenstaande, de wensch vernomen, dat de regeling van het leerlingwezen uit het ontwerp mocht worden gelicht. Tegen die regeling werden, zooals nader bij het betrokken hoofdstuk zal worden uiteengezet, verschillende bedenkingen van principieelen aard geopperd, welke een struikelblok zouden kunnen vormen op den weg, welken het ontwerp naar het *Staatsblad* heeft af te leggen. Zelfs indien men hetgeen met betrekking tot dit wetsontwerp wordt voorgesteld, geheel losmaakt van de denkbeelden des Ministers omtrent eene organisatie van den handwerkersstand in zijn vollen omvang, dan nog behoort, naar vele leden betoogden, dit onderdeel niet in het ontwerp tehuis. Sommige bepalingen zijn van privaatrechtelijken aard en houden veeleer verband met de regeling van de arbeidsovereenkomst; aan den anderen kant geldt het hier de opleiding van leerlingen en zouden de bepalingen dus in eene wettelijke regeling van het vakonderwijs kunnen worden opgenomen. In elk van de hier bedoelde wetten scheen eene regeling van het leerlingwezen minder misplaatst dan in eene wet ter bescherming van den arbeid; beter scheen het echter nog, deze zaak bij eene afzonderlijke wet te regelen. Te meer scheen hiervoor aanleiding te bestaan nu uit de Memorie van Toelichting blijkt, dat de Regeering, alvorens over te gaan tot het aanwijzen van de werkzaamheden welke door in de leer zijnde personen zullen kunnen worden verricht, de uitkomsten van een in te stellen nauwkeurig onderzoek wenscht af te wachten. Daaruit volgt, dat er nog een geruime tijd zal moeten verloopen, voordat de bepalingen omtrent het leerlingwezen zullen kunnen worden in werking gebracht, en men was niet zonder vrees, dat die vertraging ook op de invoering van de overige deelen van het wetsontwerp haren terugslag zou doen gevoelen.

Andere leden zouden het betreuren wanneer dit onderdeel van het ontwerp werd teruggenomen. In aansluiting aan hetgeen daaromtrent op bladz. 15 der Memorie van Toelichting wordt medegedeeld, wezen zij er op, dat het wetsontwerp slechts eene gedeeltelijke regeling van het leerlingwezen inhoudt. Het gaat in dit opzicht niet verder dan de opleiding van leerlingen in fabrieken, werkplaatsen en winkels en treedt dus niet buiten de voor het wetsontwerp gestelde grenzen. Deze leden juichten het dan ook zeer toe, dat de zaak bij dit ontwerp is aangevat; werd

hierop teruggekomen, dan zou het misschien nog jaren duren voordat eene regeling tot stand komt. Zij meenden daarom, dat alle krachten behooren te worden ingespannen om te komen tot eene oplossing, waarmede men zich over het algemeen zou kunnen vereenigen, en zouden het zeer betreuren, indien vrees voor de moeilijkheid om tot overeenstemming te geraken er toe deed besluiten, thans van eene poging tot regeling geheel af te zien.

Een derde groep zou het liefst een middenweg zien ingeslagen. Het hoofdstuk betreffende het leerlingwezen bevat, onder veel wat min of meer ernstige bedenking kan doen rijzen, ook voortreffelijke bepalingen, welke deze leden zeer ongaarne zouden prijsgeven. Zij namen zich voor bij de behandeling van de artikelen hierop terug te komen.

§ 2. Verscheidene leden hadden bezwaar tegen de gronden, welke op bladz. 1 der Memorie van Toelichting worden aangevoerd ter verklaring van de noodzakelijkheid van Overheidsbemoeiing in zake den arbeid.

Eenigen hunner achtten het onjuist, dat de ontwikkeling der nijverheid oorzaak zoude zijn, dat het arbeidsvermogen van een zeer aanzienlijk deel der werklieden voor goede instandhouding en ontwikkeling geen genoegzamen waarborg meer kan vinden. Integendeel, veeleer scheen te mogen worden aangenomen, dat die ontwikkeling der nijverheid nieuwe banen voor de ontplooiing van het arbeidsvermogen opent. Overigens behooren, naar het oordeel van deze leden, de bemoeiingen der Overheid met de bevordering van dat vermogen zich te bepalen tot de zorg voor deugdelijk onderwijs en tot het aanmoedigen en steunen van hetgeen in deze richting door bijzondere personen kan worden gedaan.

Andere leden kwamen met klem op tegen het door de Regeering, blijkens de woorden „dat het arbeidsvermogen in den boezem der natie, zonder bescherming van Overheidswege aan zich zelve overgelaten, schade lijdt," ingenomen standpunt. Dit standpunt, volgens hetwelk maatregelen ter bescherming van den arbeid alleen zouden worden vereischt om het arbeidsvermogen der natie te behouden en zoo mogelijk te vermeerderen, behoorde als materialistisch en kapitalistisch te worden gebrandmerkt. In plaats toch van den mensch, die, om gelukkig te zijn, tegen kwade invloeden beschermd moet worden, staat hier de kapitalistische voortbrenging op den voorgrond, welke, om ongestoord te kunnen voortgaan, geen arbeider kan missen en in haar eigen belang de arbeidersklasse moet beschermen tegen de kwade gevolgen van haar eigen stelsel. Althans van dezen Minister, die in vroegere jaren, o. a. op het onder zijne leiding in 1891 te Amsterdam gehouden sociaal congres, had gesproken over den mensch, die, als naar den beelde Gods geschapen, geëerd en beschermd moet worden om zijne hooge roeping te kunnen vervullen, had men

mogen verwachten, dat de zedelijke waarde van den mensch en niet de belangen der nijverheid als uitgangspunt zouden zijn genomen.

Hiertegenover werd opgemerkt, dat slechts eene zeer oppervlakkige lezing aan het woord „arbeidsvermogen" de beteekenis van „praestatie-vermogen" kan doen hechten. Het woord is wellicht minder gelukkig gekozen, maar uit al wat verder volgt en uit het verband, dat tusschen den arbeider en zijn gezin gelegd wordt, blijkt, meenden de hier aan het woord zijnde leden, ten duidelijkste, dat met „arbeidsvermogen" geenszins een materieel begrip wordt aangeduid, maar veeleer de belangen, zoo van geestelijken als van stoffelijken aard, van allen die bij den arbeid betrokken zijn.

Eene derde grief tegen de motiveering des Ministers was, dat niet partij wordt gekozen tegen de opvatting, als zou arbeid mogen worden beschouwd als eene koopwaar, welker prijs zich regelt naar vraag en aanbod. Gaarne zou men hebben gezien, dat in de Memorie van Toelichting uitdrukking ware gegeven aan het besef, dat de arbeider die tegen betaling zijn arbeidskracht levert, daarmede tevens een deel van eigen bestaan inboet. Anderzijds werd de opmerking gemaakt, dat dit onderwerp met het tegenwoordig wetsvoorstel slechts in zijdelingsch verband staat. Dat overigens deze Regeering zich volkomen bewust is van het bijzonder karakter, dat aan de arbeidskracht als „waar" op de verkeersmarkt eigen is, scheen voldoende te blijken uit hetgeen daaromtrent door haar in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst (1) is ingeschreven.

Ook onder de leden die zich met voorbedoelde bedenkingen tegen de door de Regeering aangegeven algemeene motiveering van het westontwerp niet konden vereenigen, waren er, wie deze motiveering zelve niet kon bevredigen. Zeker ligt in het aangevoerde eene aanleiding voor de Overheid om tot bescherming van den arbeid over te gaan, maar de aanleiding moet niet uitsluitend daarin worden gezocht; er zijn voor die bescherming andere overwegingen, welke van meer belang en meer afdoende zijn. De hier aan het woord zijnde leden erkenden, dat over het algemeen eene Memorie van Toelichting geen wijsgeerig betoog behoeft te bevatten en kan volstaan met eene motiveering, welke den beganen grond niet verlaat en door de meesten kan worden aanvaard. Intusschen meenden zij, dat in het onderhavig geval nadere ontwikkeling van den grondslag van de voorgestelde bescherming niet overbodig ware geweest. Het geldt hier toch de quaestie, hoever men bij de wettelijke bescherming van den arbeid wil gaan; en, waar daaromtrent bij verschillende groepen een niet weg te cijferen meeningsverschil bestaat, daar scheen het in hooge mate wenschelijk, dat men zich duidelijk uitspreke omtrent de

(1) Zitting 1903—1904, Gedrukte Stukken, n°. 137, 1904—1905, n°. 23.

overwegingen, welke aan de erkenning van de noodzakelijkheid dier bescherming ten grondslag liggen.

Hoewel sommige leden van oordeel waren, dat ook bij deze materie de eenige vraag van practisch belang deze is *wat* zal worden bepaald, mits daarbij slechts in het oog worde gehouden dat niet éene bepaalde klasse behoort beschermd, maar het algemeen belang moet gediend worden, gaf toch de boven gemaakte opmerking aanleiding tot het uiteenzetten van verschillende meeningen aangaande de rechtsgronden, waarop de arbeidswetgeving steunt.

Sommigen waren van oordeel, dat die grond gezocht moet worden in de verplichting van den wetgever om aan de zwakken steun te verleenen. Deze verplichting wordt voorgeschreven door het algemeen belang, en het is ook het algemeen belang, dat behoort aan te geven tot hoever met het verleenen van dien steun mag worden gegaan. Dezen maatstaf aanleggende aan het tegenwoordig ontwerp, kwamen de hier bedoelde leden tot de slotsom, dat de Regeering daarbij de historische lijn gevolgd heeft en bij de geleidelijke ontwikkeling van de beschermende bepalingen alleen wellicht een weinig te ver is gegaan door die ook uit te strekken tot volwassen mannen. Zoolang hierin niet verder werd gegaan dan het verleenen van steun in abnormaal gevaar met zich brengende bedrijven, konden zij zich desnoods er mede vereenigen, doch verdere uitbreiding zou bij hen bestrijding ondervinden.

Anderen wezen er op, dat, ten gevolge van de in den aanhef van de Memorie van Toelichting aangeduide oorzaken, de ontwikkeling der nijverheid eene zoodanige vlucht heeft genomen, dat door den scherpen drang der concurrentie de werkgever, ook tegen zijn wil, menigmaal gedwongen wordt tot het uitbuiten van menschelijke arbeidskracht, terwijl aan den anderen kant de arbeider zich ook aan de onredelijkste eischen moet onderwerpen. Onder die omstandigheden kan een voor beide partijen bevredigende toestand alleen worden in het leven geroepen, wanneer de werkgevers éene lijn trekken en naar vaste, allen gelijkelijk bindende regelen handelen. Maar om hen tot zulk eene eenheid van handeling te brengen, is het onvermijdelijk dat de Overheid dwingend optrede. Zij behoort, als buiten de onmiddellijk belanghebbenden staande scheidsman, de regelen te stellen welke aan beide partijen datgene verzekeren, waarop beiden naar billijkheid aanspraak hebben en waarnaar door beiden redelijkerwijze mag worden gestreefd.

Bij het stellen van die regelen zal de wetgever bovendien rekening hebben te houden met de belangen van het algemeen, als veiligheid, gezondheid, zedelijkheid, openbare orde; bij die algemeene belangen toch zal het belang van den enkeling steeds moeten achterstaan.

Een andere groep van leden nam het recht van den arbeider op een menschwaardig bestaan als uitgangspunt en stelde zich

bij de beoordeeling van het wetsvoorstel de vraag, of dit ontwerp een zoodanig bestaan verzekert, voor zoover zulks bij het voortduren der tegenwoordige wijze van voortbrenging mogelijk is. Het zedelijk recht van den wetgever om maatregelen ten gunste van de arbeiders voor te schrijven spruit, volgens deze leden, uitsluitend voort uit evenbedoeld recht op een menschwaardig bestaan.

Zou men nu daartegen aanvoeren, dat de nijverheid dientengevolge in het gedrang zou komen en de arbeidsgelegenheid daardoor zou verminderen, zoodat ten slotte de arbeider zelf van hetgeen te zijnen bate was voorgeschreven slechts nadeelen zou ondervinden, dan wenschten zij er op te wijzen, dat dezelfde redeneering reeds was vernomen, toen vóór meer dan een halve eeuw in Engeland de tienurige werkdag voor vrouwen en jeugdige personen in de katoenindustrie werd ingevoerd, en eveneens toen hier te lande de Ongevallenwet in behandeling kwam. De uitkomst heeft in beide gevallen de voosheid dier redeneering aangetoond. Bovendien, zoo vroegen zij, indien het redelijk is de nijverheid te belasten met de rekening voor slijtage, enz., indien voor vernieuwing van werktuigen enz. uit de opbrengst der nijverheid reservekapitalen mogen worden gekweekt, waarom mag dan niet iets dergelijks worden gevraagd ten bate van hen wier arbeidskracht eveneens een factor van het bedrijf vormt en die toch als mensch de levenlooze werktuigen verre te boven gaan. Zij, die mochten vreezen dat de nijverheid door voor de arbeiders te gunstige bepalingen zou worden gedrukt, moesten ten slotte niet vergeten, dat juist die bepalingen de nijverheid tot hoogeren bloei zouden opvoeren, aangezien deze de werkgevers zouden verplichten gebruik te maken van technische verbeteringen en de krachtwerktuigen van de nieuwste vinding in hun bedrijf aan te wenden, terwijl zij, bij het ontbreken van voldoende technische hulpmiddelen, welke verbetering der arbeidsvoorwaarden moeten mogelijk maken, eenen heilzamen prikkel zullen scheppen tot het doen van uitvindingen, welke den werkgever schadeloos zullen stellen voor mogelijke gevolgen der hervormingen.

Wil men daarentegen, zoo betoogden deze leden, vasthouden aan het denkbeeld, dat de wet zich moet bepalen tot het sanctionneeren van hetgeen door het particulier initiatief is tot stand gebracht, tot het vastleggen van een geleidelijk ontstaan gewoonterecht, van datgene dus waarover werkgevers en arbeiders het met elkander eens zijn, dan zal men, huns inziens, nog lang moeten wachten, alvorens een maatregel in het belang der arbeiders, maar welke tevens de vrijheid der werkgevers beperkt, zal kunnen worden uitgevaardigd. De arbeiders toch, aldus betoogden zij verder, zijn veelal onderling reeds tot overeenstemming gekomen voordat de zaak welke het geldt door de werkgevers ernstig in overweging wordt genomen, en het gaat toch niet aan, de wenschen dezer duizenden arbeiders, op hunne congressen duidelijk en herhaaldelijk uitgesproken, onverhoord te laten en hun belang

ondergeschikt te laten blijven aan den onwil van de zooveel kleinere klasse van patroons.

Eene vierde groep was van meening, dat men op het gebied van arbeidswetgeving, bij de beoordeeling van eischen en bij het overwegen van voorgestelde maatregelen, zoowel het natuurlijk doel van den arbeid, de verkrijging van levensbenoodigheden, in het oog moet houden, als de natuur van het arbeid verrichtend wezen, namelijk van den mensch als redelijk wezen, wiens arbeidskracht begrensd is, een wezen met verschillende behoeften, ook van anderen dan stoffelijken aard, een wezen, dat zich gedurende lange jaren lichamelijk en geestelijk moet ontwikkelen, dat in een gezin leeft, een wezen eindelijk, dat natuurlijke, onvervreemdbare plichten en rechten heeft.

Dit tweeërlei oogpunt moet, zeiden zij, worden vastgehouden bij elken vorm dien het oeconomisch leven kan aannemen; ook zelfs waar ieder in werkelijkheid de vrije beschikking heeft over zijne eigen arbeidskracht, maar vooral daar, waar middellijk of onmiddellijk op het inkomen van den arbeid en op de arbeidsvoorwaarden invloed wordt uitgeoefend, waar twee groepen, die van werkgevers en die van arbeiders, tegenover elkander staan. In bijzondere mate is dit het geval bij de grootindustrie, welke thans het grootste gebied van het oeconomisch leven beslaat. Immers, bij de hedendaagsche productiewijze, waarbij wordt voortgebracht voor de wereldmarkt en met de felle mededinging op die markt moet worden rekening gehouden, kan het niet anders, of het streven van den ondernemer moet, meer dan anders, gericht zijn op verlaging der productiekosten, waartoe, behalve het loon, ook de uitgaven voor de in het bedrijf benoodigde inrichtingen enz. behooren. Te bedenkelijker wordt voor den arbeider dit streven, nu de in de groot-industrie gebezigde krachtwerktuigen hem noodzaken zijnen arbeid aan te passen aan dien van de onvermoeibare, door geen eischen van menschelijk leven in hun arbeidsvermogen beperkte werktuigen.

Het kan geen verwondering baren, wanneer als gevolg van een en ander, dikwijls zelfs op schromelijke wijze, inbreuk wordt gemaakt op natuurlijke rechten van hen, die alleen door handenarbeid hun bestaan kunnen vinden. Zoo wordt vaak verzuimd bij de inrichting van fabrieken en werkplaatsen die voorzorgsmaatregelen te nemen, welke noodig zijn om gezondheid en zedelijkheid der arbeidende personen niet meer in gevaar te stellen dan onvermijdelijk is, en menigmaal wordt zelfs, door het bezigen van grond- of hulpstoffen, waarvan het gebruik ziekte en dood ten gevolge moet hebben, het leven der arbeiders bedreigd. Zoo wordt in plaats van de arbeidskracht van mannen gebruik gemaakt van krachten, welke tegen eene geringere belooning verkrijgbaar zijn of welke voor een bepaalden arbeid geschikter zijn, maar welke behooren aan personen die òf, zooals bij den kinderarbeid, het natuurlijk recht hebben op lichamelijke en geestelijke ontwikke-

ling, òf, gelijk bij den vrouwenarbeid het geval is, den natuurlijken plicht hebben haar gezin te verzorgen; een en ander tot schade van het familieleven en mitsdien ook tot schade van het algemeen belang. Zoo is eveneens datzelfde streven naar verlaging van de productiekosten oorzaak, dat, niet alleen voor mannen, maar ook voor vrouwen en kinderen, de arbeidsduur verlengd wordt tot boven de grenzen welke door de natuur zijn aangegeven. Niet tevreden met een vaak overmatigen arbeid op de werkdagen, heeft men ook den Zondag en de nachten aan hunne bestemming onttrokken en aan de belangen der nijverheid dienstbaar gemaakt. Het is waar, dat de bedoelde, van nature bestaande, grenzen niet met lijn en passer zijn getrokken en niet met nauwkeurige cijfers zijn aan te geven, maar haar bestaan kan daarom niet worden in twijfel getrokken. Wie toch zal kunnen ontkennen, dat de arbeidskracht, ook de lichamelijke, van den mensch beperkt is en verschilt naar gelang van aard, temperatuur en inspanning? De mensch is niet een stuk gereedschap, maar een zedelijk, verstandelijk wezen, dat eene roeping heeft te vervullen in huisgezin en maatschappij; maar om de daaraan verbonden rechten te kunnen uitoefenen en zich van de daaruit voortspruitende plichten te kunnen kwijten, moet hem noodzakelijk tijd worden geschonken, welke in mindering komt van den tijd aan den loonarbeid besteed. Is voorts niet overal in de Schepping het bewijs voorhanden, dat de dag de natuurlijke tijd is voor den arbeid en dat na volbrachte dagtaak de nachtrust behoort te volgen? Stelt eindelijk niet ook het godsdienstig leven zijne eischen en is niet de wekelijksche rustdag ingesteld opdat ook die eischen bevrediging zouden kunnen vinden?

Waar nu blijkt, dat op alle deze rechten inbreuk wordt gemaakt en aldus de waardigheid van den arbeider als mensch wordt aangetast, en de vrije wil van de betrokken partijen niet bij machte is in dien toestand verbetering te brengen, daar is, zelfs als er nog slechts gevaar bestaat dat zoodanige toestanden kunnen intreden, de Overheid, naar de meening van de hier aan het woord zijnde leden, als orgaan van het recht, geroepen om de eischen der natuurlijke rechtsorde te verwezenlijken, en niet alleen bevoegd, maar ook verplicht, de werkgevers zonder onderscheid te dwingen de rechten, welke de arbeider als mensch bezit, te eerbiedigen.

Tot hoever nu de Overheid, bij het vervullen van deze hare roeping, in elk afzonderlijk geval en bij verschillende toestanden behoort te gaan, is eene vraag welke niet voor eene algemeene beantwoording vatbaar is. Voldoende is het, aan te toonen op welken grond zij mag en moet tusschen beide treden. De wijze waarop en de mate waarin zij zulks behoort te doen, zullen afhangen van de omstandigheden in den ruimsten zin: somtijds zal, als b.v. bij de Phosphorluciferswet 1901, het doel alleen door een volstrekt verbod bereikbaar zijn, in andere gevallen zal met geringere eischen kunnen worden volstaan.

§ 3. Ook onder de leden die van het wetsontwerp over het algemeen met ingenomenheid hadden kennis genomen, waren er verscheidenen, die gaarne zouden hebben gezien, dat de Regeering den kring der Overheidsbemoeiing ruimer had getrokken; bij sommigen werd de ingenomenheid zelfs in niet geringe mate getemperd door teleurstelling wegens hetgeen onaangeroerd is gebleven.

Enkelen zouden hebben gewenscht, dat de wettelijke beperking van den arbeidsduur voor volwassen mannen zich niet had bepaald tot hen die werkzaam zijn in objectief abnormale bedrijven. Hiertegenover werd er op gewezen, dat de Regeering zelve het door haar te dezen aanzien voorgedragen stelsel noch afdoende, noch volledig, noch het meest aanbevelenswaardige acht, maar van meening is, dat het voor het oogenblik als het eenig voorshands bereikbare behoort te worden aanvaard, eene meening waarmede vele leden zich konden vereenigen, terwijl sommigen zelfs van oordeel waren, dat de bedoelde beperking in geen geval verder zou mogen worden uitgestrekt dan in het ontwerp is geschied.

Ook de opmerkingen over de ongenoegzaamheid van de aan vrouwen en kinderen verleende bescherming werden krachtig bestreden, met een beroep op de practische onmogelijkheid om in dit opzicht anders dan geleidelijk te werk te gaan. Dat ook zij, die het meest op die ongenoegzaamheid afgaven, van bedoelde onmogelijkheid overtuigd zijn, bleek, meende men, duidelijk uit het feit, dat zij zich thans tevreden stellen met eene beperking van den arbeidsdag voor vrouwen tot tien uren, hoewel zij toch, bij vasthouden aan hun program, den algemeenen 8-urigen werkdag zouden moeten eischen. Iets dergelijks heeft zich trouwens in Frankrijk voorgedaan, waar de minister MILLERAND, in wiens partijprogram eveneens de 8-urendag was opgenomen, bij het voorstel, dat leidde tot de wet van 30 Maart 1900, niet verder is gegaan dan invoering van den 10-urendag, en dat nog wel zeer geleidelijk en met talrijke uitzonderingen.

Onder de leden die van oordeel waren, dat het ontwerp bij lange niet ver genoeg gaat, waren er, die met deze redeneering althans gedeeltelijk konden instemmen en toegaven dat nog niet alle wenschen rijp zijn voor vervulling; o. a. hun ideaal, dat de gehuwde vrouw uit de fabrieken en werkplaatsen geheel zou verdwijnen, scheen, hoewel zij binnen eene niet te verre toekomst op verwezenlijking daarvan hoopten, thans, met het oog op de onvoldoende kennis welke men aangaande de toestanden op dit gebied bezit, nog moeilijk te bereiken. Maar dit nam niet weg, dat, naar hunne meening, met grootere passen kon worden voortgeschreden dan thans geschiedt door de Regeering, die, wat de gehuwde vrouw betreft, slechts zeer weinig verder gaat dan de bepalingen der bestaande Arbeidswet.

Zeer enkele leden waren van oordeel, dat met betrekking tot de bescherming van de vrouw in het ontwerp reeds te ver wordt gegaan en een verkeerd beginsel wordt gehuldigd. Zij meenden, dat er geen reden is om, waar het volwassenen geldt, de eene sekse meer te beschermen dan de andere, en wezen er op, dat die meerdere bescherming, welke in de kringen der vrouwen zelven niet wordt verlangd en voor vrijheidsbeperking wordt uitgekreten, metterdaad neerkomt op eene verzwaring van de moeilijkheden, waarmede de vrouw in den strijd des levens te kampen heeft.

Bij verscheidene leden had het teleurstelling gebaard, dat de bedrijven van landbouw, tuinbouw, boschbouw en veehouderij geheel buiten de wet zijn gesloten. Ook de uitsluiting van hôtel-, koffiehuis- en restaurantbedienden werd van verschillende zijden betreurd, evenals die van het schippers- en visschersbedrijf, alsmede die van het personeel, werkzaam bij spoor- en tramwegen. Dat de voorschriften omtrent beveiliging bij den arbeid niet van toepassing zullen zijn op bouwwerken, had bij meer dan één lid groote verwondering gewekt.

Men behield zich voor bij de behandeling van de betrokken artikelen op deze punten terug te komen en daarbij het voor en tegen uiteen te zetten.

De vraag werd gedaan, in hoever kantoor- en handelspersoneel door de wet zal worden gebaat. Op dit gebied komen, deelde men mede, zeer ergerlijke toestanden voor. Te Rotterdam b.v. zijn vele jongelieden die van 8 uur des morgens tot 10 uur des avonds in een bedompt kantoorlokaal moeten arbeiden; zelfs bij een zoo langen werktijd wordt hun op het middaguur geen rust gegund en moeten zij volstaan met eene tusschenpoos te 6 uur, nauwelijks voldoende om thuis te gaan eten.

Ook in den Haag en in andere plaatsen schijnt hetgeen van kantoorbedienden gevorderd wordt, de grenzen van het oorbare somtijds maar al te zeer te overschrijden. De overwegingen, welke leiden tot bescherming van den handwerksman, doen zich in gelijke mate gelden met betrekking tot het kantoorpersoneel. Misschien zelfs nog sterker, want dit personeel, welks vakvereenigingen veel minder krachtig zijn dan die der eigenlijke werklieden, is meer nog dan dezen afhankelijk van de willekeur der patroons. Nu schijnt uit het ontwerp te volgen, dat de kantoorbedienden alleen dan van de bepalingen omtrent beveiliging bij den arbeid, beperking van den arbeidsduur en Zondagsrust zullen genieten, wanneer het kantoor, waarop zij werkzaam zijn, aan eene werkplaats, fabriek of winkel is verbonden, zoodat handelskantoren, evenals die van bankiers, kassiers, notarissen, advocaten, enz., buiten de wet zouden vallen, en ook het personeel dat in pakhuizen of magazijnen zijn arbeid verricht onbeschermd zou blijven.

Mocht dit inderdaad de bedoeling der Regeering zijn, hetgeen niet duidelijk blijkt, dan meenden vele leden daartegen ernstige bedenking te moeten opperen. De inrichting en de verlichting zijn op tal van kantoren uiterst gebrekkig; de vrije luchtruimte welke, in verband met de hoogte van het lokaal, voor iederen bediende beschikbaar is, en welke bij zittenden arbeid zeker niet geringer behoort te zijn dan voor arbeiders in fabrieken of werkplaatsen, is dikwijls geheel onvoldoende, en de mogelijkheid schijnt niet uitgesloten, dat bij aanneming van het wetsontwerp, zooals het thans luidt, de toestand hier en daar nog erger zal worden; immers, waar voor kantoor en werkplaats slechts eene bepaalde ruimte beschikbaar is, zal in de noodzakelijkheid tot verruiming van de werkplaats allicht worden voorzien door inkrimping van de kantoorruimte. Wat Zondagsrust betreft, scheen er evenmin reden te bestaan om de kantoor- en handelsbedienden bij de arbeiders in fabrieken en werkplaatsen achter te stellen. En met betrekking tot den arbeidsduur, inzonderheid van het jongere personeel, werd de wenschelijkheid van wettelijke beperking betoogd op grond van het feit, dat den jongelieden anders geen tijd overblijft om zich door studie te ontwikkelen, hetgeen toch ook voor hen een noodzakelijke eisch is voor het allengs verbeteren van hunne levensvoorwaarden.

Gaarne zoude men op grond van een en ander vernemen, of niet door eene betrekkelijk weinig ingrijpende wijziging en aanvulling van het wetsontwerp in deze leemten zou kunnen worden voorzien.

Gevraagd werd nog, of en in hoever de handelsreizigers onder de bepalingen der wet zullen vallen.

Met betrekking tot den huisarbeid waren de gevoelens verdeeld. Algemeen werd erkend, dat, nu het toezicht op den arbeid in fabrieken en werkplaatsen zooveel scherper belooft te worden, te vreezen staat, dat, gelijk ook op blz. 4 der Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, de huisarbeid, met de vele misstanden welke daarbij voorkomen, zal toenemen, aangezien er stellig werkgevers zullen zijn, die, om aan de strenge bepalingen der voorgestelde Arbeidswet te ontkomen, meer dan thans werk aan huis zullen laten verrichten. Herinnerd werd aan de mededeelingen welke met betrekking tot de bedoelde, ergerlijke misstanden zijn gedaan op het in Maart 1904 te Berlijn gehouden congres voor bescherming van arbeiders bij huisindustrie (Heimarbeiterschutz-congres).

Enkele leden waren van oordeel, dat de eenige goede oplossing te vinden is in een algeheel verbod van den huisarbeid.

Anderen achtten een zoodanig algemeen verbod onmogelijk, maar zouden gaarne zien, dat de huisarbeid aan strenger regelen werd onderworpen, waarbij de aard der verschillende bedrijven in het oog ware te houden. Zij erkenden, dat het onderwerp in tal van

artikelen van het wetsvoorstel wordt aangeroerd, maar betreurden dat geen ingrijpende regeling wordt voorgesteld.

Ook dit scheen aan sommige leden een te ver gaande eisch. Het geldt hier een zeer uitgebreid gebied, waarop de meest verschillende terreinvormen voorkomen en met welks verkenning nog slechts een aanvang is gemaakt. Aan eene ingrijpende regeling zou huns inziens eene nauwkeurige enquête behooren vooraf te gaan.

De leden, die meenden, dat de regeling in het ontwerp niet ver genoeg reikt, wezen hiertegenover op het buitenland. In Duitschland b.v. is door de bij novelle van 2 Maart 1899 vastgestelde § 137 *a* der Gewerbeordnung iets beters verkregen dan thans door onze Regeering wordt voorgesteld. In Engeland heeft de Regeering eene uitgestrekte bevoegdheid en kunnen de door haar uit te vaardigen reglementen ter bescherming van de gezondheid en het leven der arbeiders ook worden uitgebreid tot de „tenement workshops", waar huisarbeid wordt verricht.

Ook werd herinnerd aan de op bovenbedoeld te Berlijn gehouden congres aangenomen conclusiën: de loonen mogen niet lager zijn dan die in fabrieken en werkplaatsen; de werklokalen mogen niet tevens als slaap- of woonvertrek of als keuken dienst doen en mogen niet in kelders of op zolders gevestigd zijn; van Overheidswege moet een scherp toezicht worden uitgoefend, waartoe zooveel mogelijk personen uit de arbeiderskringen behooren te worden geroepen; de verzekerings- en arbeidswetten moeten tot de huisindustrie worden uitgebreid; het naar huis medegeven van werk aan arbeiders, die in fabrieken en werkplaatsen werken, moet worden verboden; enz.

In enkele bedrijven, zooals b.v. in de tabaksindustrie en het confectiebedrijf, zou, naar het oordeel van de leden hier aan het woord, de huisarbeid geheel kunnen worden verboden.

Gewezen werd op de wenschelijkheid van het tot stand komen van internationale overeenkomsten betreffende de huisindustrie.

Er was ook een niet onbelangrijke groep van leden, die, hoewel van eene beperkende regeling van den huisarbeid geenszins afkeerig, toch meenden, dat de belemmering, welke deze industrie van de thans voorgestelde bepalingen zal ondervinden, in menig opzicht afkeuring verdient. Tal van eischen worden gesteld, welke metterdaad met een verbod van huisarbeid gelijkstaan. Huns inziens zullen deze het menigeen, die thans dankbaar is eenig werk aan huis te mogen verrichten, onmogelijk maken langs dien weg in de behoeften van zijn gezin te blijven voorzien.

Bij laatstbedoelde klacht over de te strenge en te weinig met de bestaande toestanden rekening houdende bepalingen van het wetsontwerp, sloten zich aan de leden die voor de belangen van het klein-bedrijf opkwamen. Zij juichten toe, dat de wettelijke bescherming van den arbeid niet tot het gebied der groot-industie be-

perkt blijft, maar konden er zich volstrekt niet mede vereenigen, dat men de klein-industrie aan dezelfde regelen wil binden welke voor de groot-industrie doelmatig zijn. Door, gelijk reeds bij de Ongevallenwet 1901 en bij het ontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst is geschied, op eerstgenoemde een te zwaren druk te leggen, zal men haar een knak toebrengen, welke slechts tot schade kan strekken van de vele arbeiders die ook bij dezen vorm van nijverheid een bestaan vinden; te minder scheen dit te rechtvaardigen, omdat juist bij het klein-bedrijf de verhouding tusschen patroon en arbeiders in den regel veel minder gespannen is dan daar waar beider levenskringen zooveel verder uit elkander zijn gelegen en de grens tusschen beider arbeid zooveel scherper is getrokken.

De opmerking werd hiertegenover van enkele leden vernomen, dat de kleinindustrie toch ten doode is opgeschreven en dat zulks niet behoeft te worden betreurd, aangezien de toestanden in het klein-bedrijf geenszins gunstiger zijn dan bij de groot-industrie, integendeel de loonen veelal lager zijn en de arbeidsduur langer is. Bovendien werd door sommigen betwijfeld, of het klein-bedrijf zich met reden door het ontwerp bedreigd mag achten; onderscheidene bepalingen getuigen onloochenbaar van een streven om het kleinbedrijf in den strijd om het bestaan ter hulpe te komen.

Enkele leden hadden gaarne gezien, dat de wettelijke regeling der arbeidsovereenkomst in dit ontwerp ware opgenomen. Alsdan had tevens de loonregeling daarin eene plaats kunnen vinden en hadden met betrekking tot het stukwerk bepalingen kunnen zijn gesteld.

Van verschillende zijden werd krachtig hiertegen opgekomen. Door aan de arbeidsovereenkomst in het tegenwoordig ontwerp eene plaats in te ruimen zou eene vermenging ontstaan van publiek- en privaatrecht, welke tot noodlottige staatkundige en maatschappelijke gevolgen zou kunnen leiden. Het vraagstuk der loonregeling verder is niet alleen buitengewoon ingewikkeld, maar de gegevens, dienaangaande voorhanden, zijn bij lange niet voldoende om de oplossing ter hand te kunnen nemen. En wat het stukwerk betreft, zoo behoorde niet uit het oog te worden verloren, dat onder de arbeiders zelf daaromtrent geenszins overeenstemming bestaat. Als organisatie komen zij er tegen op, maar individueel hebben velen er volstrekt geen bezwaar tegen. De spil waarom het gaat is het loon, dat vaak verlaagd wordt naarmate er meer werk wordt afgeleverd. Het stukwerk zonder meer te verbieden, zou bovendien slechts in het nadeel van den arbeider zijn; in tal van bedrijven wordt bijkans uitsluitend op die wijze gearbeid en de daarin werkzame personen zouden voor een verbod den wetgever zeker weinig dank weten.

Door verscheidene leden werd nogmaals de wenschelijkheid betoogd, dat bij de wet aan sommige categorieën van werkgevers

alsnog de verplichting tot het uitvaardigen van een arbeidsreglement worde opgelegd. Er is stellig veel te zeggen voor het uit het medegedeelde op bladz. 52 der Memorie van Toelichting blijkende standpunt van den Minister, dat dit onderwerp zijnen ambtgenoot van Justitie raakt, en niet minder is er aan te voeren voor het standpunt van laatstgenoemden Minister, die meent dat een voorschrift, waarbij zoodanige verplichting wordt opgelegd, zich in onze burgerlijke wetgeving niet op zijne plaats zou kunnen gevoelen (1), maar het is toch niet te verdedigen, dat, als gevolg van dit verschil van opvatting, de zaak ongeregeld blijft. Voor zooveel noodig verklaarden daarom de hier aan het woord zijnde leden, dat het hen onverschillig laat in welke wet de verplichting wordt opgenomen, mits zij slechts worde voorgeschreven.

§ 4. De vraag werd gesteld, of bij het samenstellen van het ontwerp de quaestie wel genoegzaam onder de oogen is gezien van de toepasselijkheid der voorgedragen maatregelen op gemeentebedrijven en op sommige takken van Rijksdienst.

In het ontwerp van wet tot regeling van de arbeidsovereenkomst is uitdrukkelijk bepaald, dat de daarin gegeven voorschriften niet van toepassing zullen zijn op de personen in dienst van Staat, provincie, gemeente, waterschap of eenig ander publiekrechtelijk lichaam. Het tegenwoordig ontwerp doet zulks niet, en de vraag scheen gewettigd, of de Regeering zich van de gevolgen daarvan wel voldoende rekenschap heeft gegeven. Zoo scheen het, met het oog op de eischen van den dienst in sommige gemeentebedrijven, niet geheel vrij van bedenking, dat de toelating van Zondagsarbeid in fabrieken en werkplaatsen geheel afhankelijk zal zijn van hetgeen daaromtrent bij algemeenen maatregel van bestuur zal worden bepaald; eene regeling in grove trekken bij de wet scheen, althans voor dit geval, de voorkeur te verdienen. Voorts eischt de dienst der telephonie eenigen, zij het ook tot weinige telephonisten beperkten, nachtdienst; krachtens de bepalingen omtrent den arbeidsduur voor vrouwen zullen dezen echter niet met dien dienst mogen worden belast, hetgeen groote moeilijkheid zal medebrengen. Eene dubbele eigenaardigheid vertoont dit geval door de omstandigheid, dat de telephonie niet alleen door het Rijk en door de gemeenten, maar ook door particulieren kan worden uitgeoefend, zoodat hier zelfs eene uitsluiting van de toepasselijkheid der wet, voor zoover publiekrechtelijke lichamen betreft, de eischen der praktijk niet zou bevredigen.

§ 5. Met het door de Regeering met betrekking tot de aansprakelijkheid aangenomen stelsel kon men zich over het algemeen wel vereenigen.

Nochtans werd opgemerkt, dat in hetgeen thans wordt voorge-

---

(1) Zitting 1903—1904, Gedrukte Stukken n°. 137 (3) blz. 21.

dragen nog leemten zijn, welke men gaarne zou zien weggenomen. Zoo valt buiten de regeling de aansprakelijkheid van den verhuurder van fabrieken en werkplaatsen, iets dat b.v. bij de eigenaardige toestanden in de diamantindustrie, waar de patroon het werk nu aan dezen dan aan genen uitgeeft en de slijpers in door hen gehuurde fabrieksgedeelten geheel zelfstandig werken, van niet gering belang is. Ook bij verhuur van drijfkracht blijft het wetsontwerp in gebreke den verantwoordelijken persoon aan te wijzen. Voorts zal in het stelsel van het ontwerp bij den huisarbeid menige werkgever hebben te zorgen voor den toestand der localiteiten waar te zijnen behoeve geregeld wordt gewerkt. Maar het was, meende men, niet voldoende die zorg aan den werkgever op te dragen; ook de huiseigenaar behoorde voor het naleven van de wettelijke voorschriften aansprakelijk te worden gesteld. Men wees hierbij op het voorbeeld van Engeland, waar de eigenaar van de werkplaats verantwoordelijk is voor den hygiënischen toestand. Bij sommige artikelen, b. v. bij art. 249, gaat, naar het oordeel van vele leden, ook de aansprakelijkheid van de werkgevers veel te ver en strekt zij zich uit tot bepalingen voor welker naleving dezen onmogelijk kunnen zorg dragen. Er werd met nadruk gewaarschuwd, dat het stellen van onredelijke eischen allicht ten gevolge kan hebben, dat de geheele wet slap wordt toegepast, hetgeen noch in het belang der arbeiders noch tot verhooging van den eerbied voor de wet kan strekken.

Ook met betrekking tot de aansprakelijkheid is, naar het scheen, niet genoegzaam rekening gehouden met gemeentebedrijven en sommige takken van Rijksdienst. De vraag dient zich aan, of, waar de wet het hoofd of den bestuurder verantwoordelijk stelt, hiermede bij gemeentebedrijven het gemeentebestuur dan wel de directeur van den betrokken tak van dienst bedoeld wordt. De Regeering zal wellicht, met eene verwijzing naar bladz. 3 der Memorie van Toelichting, zeggen, dat de beantwoording van deze vraag geen ernstige moeilijkheid kan opleveren, maar, ook indien dit metterdaad het geval is, zou toch nog rekening moeten worden gehouden met het feit, dat er onder de bij het ontwerp voorgeschreven maatregelen verscheidene zijn, welke niet kunnen worden uitgevoerd zonder medewerking van den gemeenteraad.

De wenschelijkheid, dat nimmer twijfel besta over de vraag wie als hoofd of bestuurder verantwoordelijk is, geldt ook in het algemeen. Sommigen zouden wenschen, dat een vorm worde gezocht en aangegeven, waarin de patroon zekere taak aan een ondergeschikte kan opdragen, met het gevolg, dat hij van een deel zijner aansprakelijkheid bevrijd wordt.

§ 5. Vele leden waren van oordeel, dat volgens het ontwerp te veel zal worden overgelaten aan algemeene maatregelen van bestuur. Wel erkende men, dat de Regeering, door het voorstel

om tal van regelingen, welke tot dusver op een algemeenen maatregel van bestuur berusten, in de wet vast te leggen, blijk geeft de medewerking van de Staten-Generaal, ook waar het geldt het treffen van maatregelen van socialen aard, op prijs te stellen; maar men meende toch, dat de algemeene maatregel van bestuur in de toekomstige arbeidswetgeving een te groote rol zal spelen. Waar het ontwerp sommige punten, als b.v. waar sprake is van waschgelegenheden, van het gevaar door hangende banden aan mutsen, enz., haarfijn regelt en op andere plaatsen nagenoeg de geheele regeling aan een algemeenen maatregel van bestuur overlaat, daar zochten vele leden tevergeefs naar den stelregel, welken de Regeering zich bij de keuze tusschen wet en algemeenen maatregel van bestuur voor oogen mag hebben gesteld. In tal van artikelen wordt de nadere regeling, en dat van hoogst belangrijke punten, bij algemeenen maatregel van bestuur voorbehouden. Moge het al waar zijn, dat er onder die punten zijn, waarvan de wettelijke regeling voorshands bij gebrek van de daarvoor noodige ervaring op ernstige moeilijkheden zou afstuiten, voor verscheidene andere scheen dit beroep op gemis aan gegevens niet wel op te gaan. Men wees in dit verband b. v. op de artt. 20, 54, 76, 89, 270, 271, 309, 313, 326, 370 en 380. Hoe, zoo vroeg men verder, kan gebrek aan gegevens er toe leiden, de dienstregeling van vervoermiddelen en de voorschriften ten aanzien van het laden en lossen van schepen aan het gemeen overleg met de Staten-Generaal te onttrekken? Was het dan niet mogelijk de dienstregelingen dier vervoermiddelen op te vragen en vooraf eenig onderzoek in te stellen naar de exceptioneele omstandigheden, welke zich bij het laden en lossen voordoen?

Is men omtrent eenig punt inderdaad nog niet genoegzaam op de hoogte, dan scheen het verkieslijk zoodanig punt nog geheel ter zijde te laten en niet door eene niets zeggende bepaling den schijn van wettelijke regeling te geven. Dergelijke declaratoire formules schijnen in eene wet minder op hare plaats.

En voor zoover regeling bij algemeenen maatregel van bestuur zich, in verband met den stand van eenig vraagstuk, mocht aanbevelen wegens de gemakkelijkheid om op grond van opgedane ervaring verbeteringen aan te brengen, meende men in elk geval het voorbeeld te mogen aanprijzen, gegeven in art. 3 der Hinderwet, waarbij wettelijke bekrachtiging binnen een bepaalden tijd na de afkondiging van zoodanigen maatregel wordt gevorderd.

Nog beter ware het, meenden andere leden, indien het voorbeeld gevolgd werd van de wet van 2 April 1898 (*Staatsblad* n^0. 79), houdende bepalingen tot wering van voor den land-, tuin- of boschbouw schadelijke dieren en van plantenziekten. Deze wet schrijft in art. 2 voor, dat te gelijkertijd met de uitvaardi-

ging van den algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in art. 1 een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer aanhangig moet worden gemaakt, behelzende de in dien maatregel vervatte voorschriften; de maatregel verliest dan alleen zijne kracht òf door het in werking treden van de wet, òf ten gevolge van de intrekking, welke moet geschieden; zoodat het wetsontwerp ingetrokken of door een der Kamers verworpen mocht zijn.

Ook de wijze van tot stand komen van een algemeenen maatregel van bestuur scheen tegen het stelsel der Regeering te pleiten. Daarbij toch zal, wegens het gemis van openbaarheid bij de voorbereiding, geen partij kunnen worden getrokken van een veelzijdige kritiek en van het oordeel van mannen der praktijk en zal geheel of grootendeels moeten worden afgegaan op de berichten van wellicht met de eischen der praktijk minder vertrouwde ambtenaren.

Gevraagd werd, of het niet nuttig zou kunnen zijn, dat de ontwerpen ter beoordeeling, werden toegezonden aan de Kamers van koophandel en fabrieken en aan de Kamers van arbeid. Van andere zijde werd echter opgemerkt, dat eerstbedoelde Kamers te veel boven het practische leven staan om in deze aangelegenheid een belangrijk advies te kunnen geven en dat de Kamers van arbeid daartoe niet genoegzaam zijn onderlegd.

Behalve principieele bezwaren tegen het overwegend aandeel dat de Regeering in de wetgeving aan algemeene maatregelen van bestuur wenscht toe te kennen, deed zich ook de practische bedenking gelden, dat dit afschuiven op de toekomst metterdaad neerkomt op een wellicht voor geruimen tijd uitstellen van de inwerkingtreding der wet, zooals b.v. bij de Ongevallenwet 1901 ten duidelijkste is gebleken. Maar het heeft ook nog dit bezwaar, dat bij verscheidene leden ernstig woog, dat daardoor een toestand van onzekerheid geboren wordt welke hoogst belemmerend werkt voor de ondernemers, die thans in de wet tevergeefs zullen zoeken naar de grondslagen waarnaar zij zich zullen hebben te richten. De algemeene maatregelen van bestuur zullen, juist met het oog op de weinig omslachtige wijze waarop zij worden in het leven geroepen, allicht aan herhaalde wijzigingen blootstaan, met het gevolg dat de ondernemers telkens tot nieuwe uitgaven zullen worden gedwongen en bloot zullen staan aan de kans dat die uitgaven later blijken overbodig te zijn geweest.

Het ontbrak intusschen ook niet aan leden, die van oordeel waren, dat de tegen het door de Regeering voorgedragen stelsel geopperde bezwaren in werkelijkheid niet zoo groot zullen blijken als hunne medeleden schenen te verwachten. Hetgeen thans reeds voor regeling rijp is behoort, ook naar hunne meening, in de wet te worden opgenomen; maar het scheen toch niet aan twijfel onderhevig, dat onderwerpen, welke nog niet in dat stadium verkeeren, spoediger geregeld zullen worden door een algemeenen maatregel van bestuur, dan bij de wet, aangezien, in verband ook

met politieke omstandigheden, het tijdstip van indiening van een ontwerp en dat van het tot stand komen der wet ver uiteen kunnen liggen. En wat het voordeel van de behandeling in de Staten-Generaal betreft, diende men niet te vergeten, dat toch ook de Kamerleden een groot deel van hunne kennis putten uit dezelfde ambtelijke rapporten welke de Regeering ten dienste staan, terwijl de inlichtingen, welke de Kamerleden van belanghebbenden ontvangen, menigmaal eenzijdig en weinig betrouwbaar zijn. Tegenover het niet weg te cijferen gevaar van een ongenoegzaam voorbereiden algemeenen maatregel van bestuur, meenden deze leden dan ook te mogen wijzen op het veel grooter gevaar van niet genoegzaam doordachte amendementen; het valt toch niet te ontkennen, dat het lichter is een verkeerden maatregel van bestuur te wijzigen dan een verkeerde wet te verbeteren. Overigens kon men zich niet voorstellen, dat de Regeering niet, alvorens een algemeenen maatregel van bestuur uit te vaardigen, met mannen van de praktijk zou te rade gaan.

Zij, die tegen het overwegend aandeel, dat de Regeering in dit ontwerp aan algemeene maatregelen van bestuur wenscht toe te kennen, bezwaren hadden, waren van oordeel, dat die bezwaren te meer klemmen, nu de werkgevers behalve met die algemeene maatregelen van bestuur ook nog met de beslissingen van gemeenteraden, burgemeesters en commissiën zullen hebben te rekenen, terwijl zij ook in nog meer opzichten zullen afhankelijk zijn van de wisselende inzichten van ambtenaren en het blijkbaar in de bedoeling ligt, ook aan lagere ambtenaren, als de adjunct-inspecteurs, ten deze eene uitgebreide bevoegdheid te verleenen.

Men vreesde, dat overdrijving van het stelsel van decentralisatie in deze niet anders dan onzekerheid en verwarring ten gevolge zal kunnen hebben. Ook voor de ambtenaren. Eensdeels toch zal het, nu zij zich niet in een afgerond geheel kunnen inwerken, maar telkens een nieuwen algemeenen maatregel van bestuur voor zich krijgen, niet gemakkelijk voor hen zijn zich een klaar begrip van het geheele samenstel der bepalingen voor oogen te stellen; en aan den anderen kant zullen, bij gebreke aan eene regeling van de ambtelijke verhouding tusschen de burgemeesters en de inspecteurs, tal van conflicten kunnen rijzen, welke aan eene juiste toepassing der wet niet anders dan schade zullen kunnen toebrengen. Het scheen trouwens reeds op zich zelf verkeerd den burgemeesters, die in de laatste jaren door tal van wetten hun taak reeds zoo aanmerkelijk hebben zien verzwaren, thans opnieuw zulk een zwaren last op de schouders te laden als het ontwerp door de artikelen 24, 26, 31, 34, 41, 42, 258, 259, 260, 262, 263, 296, 299, 395, 406, 415 en 423 beoogt; nog meer verdient dit afkeuring, waar, zooals b. v. in laatstgenoemd artikel, de burgemeester tot dienaar van den „ambtenaar" verlaagd wordt.

Vele andere leden waren van meening, dat het onvermijdelijk

is, dat de burgemeester, als hoofd der politie, in tal van gevallen tot de uitvoering der wet zijne medewerking verleene; hem daarom als den dienaar van den „ambtenaar" te beschouwen scheen volstrekt ongegrond. Deze leden konden zich voorts geenszins vereenigen met de klacht over het decentraliseerend karakter van het wetsontwerp. Zoolang de autonomie der georganiseerde bedrijven nog in het verschiet ligt, behoort de Rijkswetgever al het mogelijke te doen om te voorkomen, dat met onderling verschillende toestanden geen rekening wordt gehouden. Men kan nu eenmaal niet alle bedrijven in alle deelen des lands aan volkomen dezelfde bepalingen onderwerpen; of, zoo werd gevraagd, zou men meenen dat b.v. een maatregel betreffende winkelsluiting, welke goed is voor Purmerend, zich eveneens zou kunnen aanpassen aan de toestanden in Amsterdam, en omgekeerd?

§ 6. De in het wetsontwerp geregelde materie is, in hoofdzaak, drieërlei; het leerlingwezen, de stof welke tot dusver door of ingevolge de Arbeidswet geregeld werd, en datgene wat tot het terrein van de Veiligheidswet behoorde. Reeds bij de algemeene waardeering van het voorstel (zie § 1) bleek, dat een aantal leden aan eene afzonderlijke regeling van het leerlingwezen de voorkeur zou geven, maar ook het samensmelten van de bepalingen van de Arbeidswet en de daartoe betrekking hebbende algemeene maatregelen van bestuur met die van de Veiligheidswet en den ingevolge deze wet uitgevaardigden algemeenen maatregel van bestuur vond geen algemeene instemming.

Sommige leden, die overigens voor de voordeelen welke die samensmelting medebrengt geenszins de oogen wenschten te sluiten, waren nochtans van oordeel, dat de bijeenvoeging van zoovele verschillende bepalingen bezwaren oplevert, welke in het ontwerp, zooals het thans luidt, niet genoegzaam zijn ondervangen. Zij merkten op, dat door die bijeenvoeging, tot motiveering waarvan in de Memorie van Toelichting niets wordt bijgebracht, het geheel noodeloos ingewikkeld wordt. Er moge als systeem van wetgeving veel voor te zeggen zijn om alle bepalingen welke bescherming van den arbeid beoogen in ééne wet samen te vatten, voor eenvoudige lieden wordt het daardoor niet gemakkelijk gemaakt zich van het geheel behoorlijk op de hoogte te stellen. En juist bij eene wet als deze, waarvan de kennis niet alleen voor de arbeiders maar ook voor tal van lagere beambten, aan wie een deel van het toezicht zal worden opgedragen, noodzakelijk is, schenen duidelijkheid en eenvoudigheid in hooge mate wenschelijk.

Hiertegenover werd door vele leden opgemerkt, dat door de samensmelting juist een belangrijke vereenvoudiging is verkregen. Zoowel de patroon als de werklieden zullen thans in ééne wet de bepalingen bijeenvinden welker toepassing voor hen van het meeste belang is; de thans ingeslagen weg scheen de juiste te

zijn om mettertijd tot een volledig Wetboek van den arbeid te geraken. Men heeft thans eenerlei redactie, eenerlei woordenkeus, en een toezicht dat op eenerlei wijze geregeld is; waar nu de materie, welke bij de Arbeidswet regeling vond, niet scherp kan worden afgescheiden van hetgeen bij de Veiligheidswet is voorgeschreven, en niet alleen het toezicht op beiderlei bepalingen, maar ook de arbeidsduur met de veiligheid nauw samenhangt, daar scheen het overbodig een nadere uiteenzetting te geven ter rechtvaardiging van de bijeenvoeging der beide wetten.

Eerstbedoelde leden wezen er voorts op, dat de Arbeidswet in hoofdzaak verbodsbepalingen behelst, terwijl de Veiligheidswet voornamelijk voorschriften geeft, en betwijfelden, of bij de samensmelting van die wetten met dit verschil genoegzaam rekening is gehouden; verscheidene bepalingen in het ontwerp geven door hare redactie duidelijk hare herkomst aan, zoodat de eenvormigheid van terminologie toch niet is bereikt.

Vele andere leden waren van oordeel, dat het ontwerp hierdoor niet wordt ontsierd; zij achtten het eene overdaad van elegantie, te streven naar een volkomen eenvormige redactie, welke bovendien, zoolang naast verbodsbepalingen ook voorschriften in de wet behooren te worden opgenomen, op onoverkomelijke bezwaren zou afstuiten. Het stelsel van het ontwerp, om eerst bepalingen voor te schrijven, vervolgens de aansprakelijkheid voor de nakoming daarvan te regelen en eindelijk de straffen op de niet-naleving vast te stellen, verdiende huns inziens alle aanbeveling en de voorkeur boven het systeem der Arbeidswet, waarbij het verbod op den voorgrond wordt gesteld.

Meer gevoelden ook deze leden voor de opmerking, dat ondanks het streven des Ministers om zooveel mogelijk algemeene definitiën te geven, niet alle begrippen duidelijk omlijnd zijn.

Zoo ontbreekt b.v. eene omschrijving van wat in het wetsontwerp onder „bedrijf" wordt verstaan; in den regel schijnt daarmede een tak van industrie te worden aangeduid, soms echter, zooals in art. 420, ook eene commercieele onderneming.

Zoo mist men voorts een definitie van het begrip „hoofd of bestuurder." Men meende, dat dit b.v. bij coöperatieve vereenigingen en bij gemeentebedrijven tot moeilijkheden kan aanleiding geven. Weliswaar wordt door het bepaalde bij art. 417 eenigermate in deze leemte voorzien, maar daarbij mag niet uit het oog worden verloren, dat om te kunnen beslissen, wie strafrechtelijk voor de naleving van dit artikel aansprakelijk is, eerst moet vaststaan, wie hoofd of bestuurder is. En moge nu al de kans niet groot zijn, dat het voorschrift van dit artikel niet zal worden nageleefd, en moge zoodoende het hoofd of de bestuurder in verreweg de meeste gevallen ondubbelzinnig zijn aangewezen, een ander bezwaar blijft bestaan: de wet zal strafrechtelijk aansprakelijk verklaren iemand, wien in werkelijkheid

geenerlei blaam wegens het niet nakomen der wet kan treffen. Reeds bij de bespreking van de toepasselijkheid der bepalingen van het ontwerp op de gemeentebedrijven (zie § 5) werd er op gewezen, dat voor de uitvoering van meer dan éene bepaling de medewerking van den gemeenteraad zal worden vereischt; hetzelfde zal zich kunnen voordoen met betrekking tot vennootschappen, waarbij ook menigmaal de directie van besluiten van aandeelhouders afhankelijk zal zijn. In zoodanig geval ware het onbillijk, hem die misschien alle moeite heeft aangewend om de nakoming der wet te verzekeren, te straffen voor het geheel buiten zijn schuld gepleegde strafbaar feit. Gevraagd werd daarom of eene eenigszins uitvoerige regeling van de aansprakelijkheid van het hoofd of den bestuurder niet mogelijk zou zijn, en of niet althans het in art. 51 van het Wetboek van Strafrecht neergelegde beginsel, dat vrij uitgaat de bestuurder of commissaris, van wie blijkt dat de overtreding buiten zijn toedoen is gepleegd ook in het tegenwoordig ontwerp zou kunnen worden gehuldigd. Voor gemeentebedrijven en sommige takken van 's Rijks dienst als b.v. de intercommunale telephonie scheen overigens de bepaling van art. 417 weinig te passen; is het de bedoeling der wet, dat de directeur van zoodanig bedrijf als hoofd of bestuurder kan worden aangemerkt, dan zal, meende men, het gemeentebestuur, respectievelijk de Regeering, hem als zoodanig moeten aanwijzen en zal die aanwijzing niet van zijn eigen goedvinden mogen worden afhankelijk gesteld.

Zoo zegt verder art. 1, dat onder „arbeid" alle werkzaamheden worden verstaan, verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf, terwijl dan in art. 4 verscheidene van die werkzaamheden wederom verklaard worden niet onder het begrip arbeid in den zin der wet te vallen. Beter scheen het dan, op het voetspoor van het bepaalde bij art. 29 der Veiligheidswet, te verklaren dat de wet op de in art. 4 bedoelde werkzaamheden niet van toepassing zal zijn. Ook het feit, dat in art. 9 in plaats van „arbeid verrichten" de uitdrukking „pleegt gewerkt te worden" wordt gebezigd, scheen aan te duiden, dat de ontwerper zelf aan de voorgestelde definitiën niet gestreng de hand heeft gehouden.

Er waren overigens leden, die, ofschoon van het geven van definities op zich zelf niet afkeerig, het niet konden goedkeuren, dat daardoor aan sommige woorden eene beteekenis is gegeven welke somtijds niet onbelangrijk afwijkt van die welke men in het dagelijksch leven aan die woorden pleegt toe te kennen.

Vrij algemeen werd geklaagd over de talrijke verwijzingen, welke in het wetsontwerp voorkomen. Men erkende, dat verwijzingen niet altijd te vermijden zijn en dat het raadplegen der wet daardoor ook niet altijd wordt bemoeielijkt, maar het tegenwoordig ontwerp scheen er wel eenigszins kwistig van voorzien en de duidelijkheid leed daarvan ernstig schade. Zoo verwijst b.v. art. 341 naar art. 339; dit weder o. a. naar art. 325, dat op zijn

beurt verwijst naar art. 309; bij dit laatste artikel moet o. a. art 311 in het oog worden gehouden, dat o.a. verwijst naar art. 313, dat wederom verwijst o.a. naar art. 208; slaat men dan dit artikel op, dan wordt weder naar dertien andere artikelen verwezen, waaronder er zijn, welke o.a. verwijzen naar art. 80, dat op zijne beurt den belangstellende naar acht nieuwe artikelen verwijst. Tot recht verstand van de bepaling van art. 341 zal men dus metterdaad bijkans de geheele wet moeten nagaan. En dit geval staat volstrekt niet op zich zelf; art. 251 b.v. verwijst rechtstreeks naar 84 artikelen, waaronder dan o.a. ook weer voorkomt het zooeven genoemde art. 208 met zijne talrijke verwijzingen. De opmerking, dat het telkens herhalen van den inhoud der artikelen, waarnaar thans verwezen wordt, nog hinderlijker zou zijn, werd niet onjuist geacht, maar men zou toch gaarne zien, dat aan het bezwaar van de vele verwijzingen althans eenigermate werd tegemoet gekomen. Sommige leden verklaarden overigens, dat het stelsel van naar geheele artikelen te verwijzen hun voorkwam de voorkeur te verdienen boven het in zoovele andere wetten gevolgde gebruik van verwijzing naar onderdeelen van artikelen, terwijl zij ook met genoegen hadden gezien, dat de hinderlijke vorm „behoudens het bepaalde bij, enz." zooveel mogelijk is vermeden.

Andere leden meenden, dat de Regeering blijk heeft gegeven van het streven om de wet zoo duidelijk mogelijk te maken. Dit streven, dat o.a. ook bleek door het gebruik van korte zinnen, zou, naar sommigen meenden, nog worden bevorderd, indien steeds de bedrijven of fabrieken, met het oog waarop eene bepaling wordt voorgeschreven, met name werden aangeduid; zij vreesden, dat eene aanduiding welke zich bepaalt tot de gevaarlijke werzaamheden welke in die bedrijven of fabrieken worden verricht, of tot de stoffen welke daarin worden verwerkt, ten gevolge zal hebben, dat het toezicht op de naleving der wet ernstig zal worden bemoeilijkt. Weliswaar maakt de gekozen vorm eene ruimere toepassing van de bepalingen mogelijk, maar de vrees scheen niet ongewettigd, dat in de praktijk juist het tegenovergestelde zou geschieden van hetgeen wordt beoogd; het bezwaar, dat, indien ten gevolge van de ontwikkeling der nijverheid in thans als niet gevaarlijk aangemerkte bedrijven veranderingen plaats grijpen, welke toepassing van de bepalingen der wet ook op die bedrijven wenschelijk zouden doen worden, bij het volgen van het door deze leden aangeprezen stelsel telkens wetswijziging zou noodig zijn, ware te ondervangen door eene bepaling in den geest van het reeds genoemde art. 3 der Hinderwet.

Sommige leden betreurden, dat in het ontwerp de bepalingen welke op eene zelfde zaak betrekking hebben zoo ver uit elkaar staan. Men mist dientengevolge een duidelijk overzicht van de regeling welke geldt b.v. ten opzichte van den arbeid in win-

kels, of ten opzichte van den huisarbeid. Deze leden zouden er de voorkeur aan hebben gegeven, indien het Engelsche systeem van wetgeving ware gevolgd en elk bedrijf afzonderlijk geregeld ware. Zij begrepen te minder, waarom deze weg door den Minister niet is ingeslagen, omdat de bezwaren, welke aan eene eenvormige regeling voor alle bedrijven tegelijk verbonden zijn, reeds in de praktijk zijn gebleken door de noodzakelijkheid om voor afzonderlijke takken van industrie afzonderlijke algemeene maatregelen van bestuur uit te vaardigen.

Andere leden betoogden, dat de wetgeving zich moet aanpassen aan de bestaande toestanden en wraakten op dien grond de vergelijking met de tegenwoordige arbeidswetgeving in Engeland. Wil men vergelijken, dan behoort men, meenden zij, terug te gaan tot het tijdperk waarin de Britsche nijverheidstoestanden ongeveer overeenkwamen met die welke op het huidig oogenblik hier te lande worden aangetroffen; bij die vergelijking zal men zien, de de Engelsche wetgeving in dat tijdperk vrijwel langs dezelfde lijn liep welke thans onze Regeering zich ten richtsnoer heeft gesteld. Ook in Engeland toch werden onder Lord BEACONSFIELD, evenals thans hier geschiedt, de verschillende wettelijke maatregelen gecodificeerd, en werden eerst later, op de aldus verkregen grondslagen voortbouwende, de afzonderlijke regelingen tot stand gebracht.

Gevraagd werd, of de moeielijkheid, welke uit het verspreid voorkomen van de verschillende op eenzelfde onderwerp betrekking hebbende bepalingen geboren wordt, niet zou kunnen worden verminderd door aan het ontwerp een klapper toe te voegen.

Ook zou men er prijs op stellen, indien het bij verscheidene artikelen gevolgde stelsel om naast het artikel een korte inhoudsopgave af te drukken, meer algemeen in praktijk werd gebracht; daarbij zou dan tevens de thans hier en daar opgemerkte fout zijn te vermijden, dat eene inhoudsopgave ook betrekking schijnt te hebben op een volgend artikel, dat bij nadere kennismaking blijkt geheel op zich zelf te staan. Zoo staat b.v. bij art. 137 de marginale aanwijzing „waschgelegenheden," de art. 138 en 139 hebben ook nog op wasschen betrekking, maar art. 140 spreekt van verzwaringsgewichten bij het slijpen van edele steenen, zonder dat eene nieuwe aanwijzing den lezer waarschuwt, dat hier een geheel nieuw onderwerp wordt behandeld. Zoo staat b.v. verder bij art. 185 de aanwijzing „gassen," terwijl in art. 186, waarbij geen nieuw kantschrift voorkomt, sprake is van „een kipkar."

Gevraagd werd ook, of die marginale aanwijzingen geacht moeten worden een integreerend deel van de wet uit te maken.

Door sommige leden werd de wensch uitgesproken dat een afdruk van het wetsontwerp mocht worden verstrekt, waarin de

thans geldende wettelijke bepalingen in rood zouden zijn gedrukt. Andere leden meenden, dat de vervulling van dezen wensch op practische moeilijkheden zou afstuiten en dat bovendien een afdruk als de bedoelde niet bevorderlijk zoude zijn aan het verkrijgen van een goed overzicht.

Wel wenschte men vrij algemeen een afdruk van het ontwerp, waarbij nevens de voorgestelde bepalingen de correspondeerende artikelen van de thans van kracht zijnde wetten en algemeene maatregelen van bestuur zouden zijn afgedrukt.

Artikelen.

HOOFDSTUK I.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. Waar in verband met blijkens de in dit artikel gegeven definitie het woord „bedrijf" bij de toepassing der wet eene belangrijke rol zal spelen, scheen het, zooals reeds bij de algemeene beschouwingen werd opgemerkt, wenschelijk, duidelijk in de wet aan te geven wat onder dat woord zal zijn te verstaan. Men veronderstelde, dat aan de Regeering het Duitsche „Erwerbsgeschäft" voor oogen heeft gestaan; dat woord is evenwel veel klaarder dan het Nederlandsche „bedrijf".

Overigens werd opgemerkt, dat de omschrijving van het begrip „arbeid" in verband met hetgeen daaromtrent in de volgende artikelen voorkomt, niet gelukkig is gesteld. Art. 4. dat, op zich zelf eveneens in minder gelukkige redactie, het in art. 1 omschreven begrip weder aanmerkelijk beperkt, behoorde, meende men, althans onmiddellijk na dit artikel te volgen.

Art. 2. Uit dit artikel scheen duidelijk de noodzakelijkheid van eene wettelijke definitie van het woord „bedrijf" te blijken. Het geen hier onder *a*, *b* en *c* wordt genoemd, zal naar het gewone spraakgebruik geenszins altijd worden geacht in of ten behoeve van een bedrijf te hebben plaats gehad; blijkbaar ligt het dus in 's Ministers bedoeling aan het woord „bedrijf" eene veel ruimere strekking te geven dan daaraan gemeenlijk wordt toegekend.

Zelfs, zal naar werd opgemerkt, de redactie van het artikel ten gevolge hebben, dat nog verder wordt gegaan dan de Minister bedoelt. Immers ook de huisheer, die zijne commensalen doet bedienen, en degeen, die aan zijne dienstbode een boodschap opdraagt in verband met de uitvoering van eene door hem voorgenomen Beursoperatie, doet werkzaamheden verrichten om daardoor voordeel te behalen : toch zal aan deze werkzaamheden door den Minister in dit verband wel niet zijn gedacht. De woorden „of voordeel" schenen daarom als van te verre strekking, te moeten vervallen.

De onderscheidingen in dit artikel werden voorts niet vrij geacht van spitsvondigheid. Waarom, zoo werd gevraagd, moet er verschil worden gemaakt, of de plaats van hen die de werkzaamheden verrichten al dan niet van die, welke voor het publiek is bestemd, is afgescheiden? Ook werkzaamheden op een tooneel worden, naar de gebruikelijke beteekenis der woorden, verricht op eene plaats waartoe het publiek tegen betaling toegang heeft. De omschrijving onder *c* zou dus zonder bezwaar kunnen vervallen. Bij deze omschrijving was er trouwens, meende men, geen rekening mede gehouden, dat het publiek niet alleen met de oogen maar ook met de ooren te gast kan gaan; men vroeg daarom, of het niet aanbeveling zou verdienen „achter ten aanschouwe" in te lasschen „of ten aanhoore".

De woorden „voor zoover betreft de werkzaamheden, bedoeld onder *b* of *c*", aan het slot van het artikel, strekken niet tot verfraaiing van den zin.

Sommige leden zouden het geheele artikel willen schrappen. In de behoefte aan definitie van het begrip „bedrijf" voorziet het toch niet; het geeft eigenlijk niet meer dan voorbeelden en voorbeelden geven licht aanleiding tot verwarring in de jurisprudentie.

Enkele andere leden meenden, dat aan alle bezwaren zou worden tegemoet gekomen, indien het artikel eenvoudig luidde: „Werkzaamheden verricht om daardoor winst te behalen of te doen behalen, worden geacht in of ten behoeve van eenig bedrijf te hebben plaats gehad." Het denkbeeld het geheele artikel te schrappen kwam aan verscheidene leden bedenkelijk voor; zij stelden er prijs op, eene omschrijving te behouden, waaruit blijkt dat „bedrijf" metterdaad niet in beteekenis verschilt van „Erwerbsgeschäft", en dit kan alleen blijken, wanneer uitdrukkelijk het behalen van winst als vereischte wordt gesteld.

Art. 3. Omtrent de wenschelijkheid van hetgeen hier bepaald wordt liepen de meeningen uiteen.

Sommigen oordeelden, dat de werkzaamheden op de vakscholen, als niet verricht in of ten behoeve van eenig bedrijf, in verband met het bepaalde bij art. 1 buiten het kader der wet blijven en dat het artikel dus ten onrechte is opgenomen.

Anderen merkten op, dat de in die scholen bewerkte of vervaardigde voorwerpen wel steeds door of vanwege het hoofd of den bestuurder zullen worden verkocht of verloot. Zij waren, ook op dien grond, van meening, dat in het algemeen alle de hierbedoelde inrichtingen voor vakonderwijs en alle daar verrichte werkzaamheden onder de bepalingen der wet behooren te vallen; trouwens de voorschriften in het belang der veiligheid behooren zeer stellig ook voor deze inrichtingen verbindend te zijn. Door sommigen werd daarom in overweging gegeven, het artikel eenvoudig te doen luiden: „Werkzaamheden, verricht in eene in-

richting voor vakonderwijs worden als arbeid beschouwd." Andere leden waarschuwden hiertegen. Zooals het artikel thans luidt, schijnt te mogen worden aangenomen, dat het uitsluitend betreft werkzaamheden welke door de leerlingen der inrichting worden verricht; door de voorgestelde redactie echter zouden er ook b.v. de werkzaamheden van schoonmaaksters en andere werkzaamheden, welke met het vakonderwijs in geen verband staan, onder vallen. De tegenwoordige redactie scheen overigens in elk geval wijziging te behoeven, want het is twijfelachtig of de woorden „tegen een geldelijke belooning" ook slaan op „worden vervaardigd", en de subtiele onderscheiding, welke in de woorden „anders dan om niet verloot" ligt opgesloten, zou in de praktijk tot moeilijkheden aanleiding geven.

De vraag werd overigens gedaan, wat onder „inrichting voor vakonderwijs" is te verstaan; men meende dat door die uitdrukking op de wettelijke regeling van dat onderwijs wordt vooruitgeloopen. In de tegenwoordige Arbeidswet wordt gesproken van „ambachtscholen en vakscholen"; zal nu onder „vakonderwijs" ook het ambachtsonderwijs zijn begrepen?

Art. 4, *a*. Het geheel buiten de wet stellen van de bedrijven van landbouw, tuinbouw, boschbouw en veehouderij werd door vele leden ernstig betreurd.

Zij achtten het begrijpelijk, dat men bij de eerste proeve van arbeidswetgeving den landbouw niet aanstonds daarin heeft willen betrekken en dat mitsdien bij de wet van 19 September 1874 (*Staatsblad* n°. 130), houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen, de veldarbeid ongemoeid bleef. Maar reeds bij het door den Minister RUYS VAN BEERENBROEK ingediend ontwerp van de tegenwoordige Arbeidswet werd een stap op het tot dusver onbetreden terrein gezet en werd de boschbouw in de regeling opgenomen, terwijl de arbeid in het landbouwbedrijf alleen werd uitgesloten voor zoover die in de open lucht plaats heeft.

De redenen, welke er destijds toe leidden om, met afwijking van bedoeld ontwerp, de bedoelde bedrijven geheel aan de werking der wet te onttrekken, kunnen thans niet meer als geldig worden aangemerkt. Sommige leden meenden althans, dat de Regeering voldoende gelegenheid heeft gehad om de voor eene regeling van den veldarbeid noodige gegevens te verzamelen; het gaat, meenden zij, niet aan, dat, evenals bij de bedrijfsbelasting en bij de Ongevallenwet 1901, ook op dit terrein de landbouw buiten wettelijke bemoeiing wordt gelaten. Anderen van de hier bedoelde leden gingen niet zoo ver. Zij erkenden de groote moeilijkheden, welke aan eene wettelijke regeling van den arbeid in de landbouwbedrijven in den weg staan maar waren toch van oordeel, dat die moeilijkheden de algeheele uitsluiting van die bedrijven geenszins rechtvaardigen. Zoo scheen er b.v.

geen voldoende grond te bestaan om de veiligheidsmaatregelen daarop niet van toepassing te verklaren, althans voor zoover betreft den veldarbeid met werktuigen en den arbeid in besloten ruimten. De vroeger veelal heerschende meening als zouden de landbouwbedrijven nagenoeg ongevaarlijk zijn, is gebleken geheel onjuist te zijn. Leerzaam scheen in dit opzicht de statistiek der Duitsche ongevallenverzekering, welke aantoont, niet alleen dat ongevallen bij den landbouw veelvuldig voorkomen, maar ook dat zij in de laatste jaren in sterke mate zijn toegenomen. Dit laatste verschijnsel doet zich wel ook bij de nijverheid voor, maar de toename bij den landbouw is veel aanzienlijker. Waar men nu ook voor het landbouwbedrijf de verzekering tegen geldelijke gevolgen van ongevallen wil invoeren, scheen het voor de hand te liggen, dat men, bezig zijnde met eene omwerking van de Veiligheidswet, maatregelen moet nemen in het belang van de veiligheid bij dat bedrijf, ten einde het voorkomen van ongevallen zooveel mogelijk te beperken.

Evenmin scheen er bezwaar tegen te kunnen bestaan om den arbeid te velde, voor zoover die door kinderen verricht wordt, eenige beperking op te leggen, door b.v. den arbeid van leerplichtige kinderen gedurende en tusschen de schooluren te verbieden. Sommigen meenden, dat men, zooals zij bij de behandeling van art. 63 nader zouden betoogen, hierbij verder behoort te gaan en dat voor die kinderen ook de arbeid voor en na de schooltijden moet worden verboden. Om aan de bezwaren der praktijk tegemoet te komen zou men bij dit verbod geleidelijk te werk kunnen gaan en b.v. kunnen beginnen met een verbod van arbeid voor kinderen beneden 10 jaar en bepalen dat het verbod zich na drie jaar tot kinderen beneden 11 jaar zal uitstrekken. Door enkelen werd hierbij de meening uitgesproken, dat men in landbouwkringen, mits slechts overgangsbepalingen werden vastgesteld, tegen zulk eene beperking van den kinderarbeid geen overwegend bezwaar zou hebben en dat men dan zelfs bepalingen tegen den arbeid der gehuwde vrouw niet onaannemelijk zou achten. Een onderzoek, met betrekking tot de vraag, in hoever de arbeid van kinderen en gehuwde vrouwen bij den landbouw en aanverwante bedrijven gemist zou kunnen worden, kwam aan verscheidene leden aanbevelenswaardig voor. Zij verwachtten, dat bij onderzoek tevens zou blijken, dat de meening, als zou de veldarbeid voor kinderen niet ongezond zijn, niet met de werkelijkheid strookt.

Een niet minder talrijke groep was van oordeel, dat de Regeering terecht de genoemde bedrijven buiten de werking der wet wil laten, al zouden wellicht betreffende de veiligheid eenige voorschriften wenschelijk zijn.

Deze leden ontkenden niet, dat ook bij den landbouw toestanden voorkomen, welke wettelijke bemoeiing rechtvaardigen en daarvoor wellicht zelfs thans reeds vatbaar zijn, maar men diende

daarbij niet te vergeten, dat die toestanden geheel verschillend zijn van die welke zich op het terrein der nijverheid voordoen. Bij den landbouw spelen weer en wind een voorname rol; er zijn daarbij tal van werkzaamheden, welke op een gegeven oogenblik geen uitstel gedoogen. Zou men het medewerken van vrouwen en kinderen verbieden, dan zouden vaak arbeidskrachten te kort schieten; het groote aantal vervolgingen wegens overtreding van de Leerplichtwet dat soms bij de kantongerechten aanhangig is, strekt ten bewijze, dat de kinderarbeid ten plattelande in menige omstandigheid onmogelijk kan worden gemist. Daarbij komt, zoo meende men, dat de arbeid van gehuwde vrouwen en kinderen bij den landbouw niet te vergelijken is met dien in fabrieken en werkplaatsen. In de eerste plaats is eerstbedoelde arbeid, als verricht wordende in de open lucht, voor de gezondheid zoo al niet bevorderlijk dan toch veel minder schadelijk dan die in bedompte lokalen; en in de tweede plaats wordt het familieleven er niet door aangetast, aangezien de vrouw hier bij den arbeid gewoonlijk in den kring van haar gezin blijft.

Bovendien, is het reeds zeer moeilijk voor de industrie algemeene regelen te stellen, welke voor het geheele land bindende kracht moeten hebben, voor den veldarbeid scheen zulks nog veel bezwaarlijker, ja bijkans ondoenlijk. De toestanden bij landbouw en veeteelt, bij tuinbouw en boschbouw loopen daarvoor al te zeer uiteen, terwijl bovendien het eigenlijke landbouwbedrijf in zoo tal van vormen wordt uitgeoefend, dat ook daarvoor alleen een algemeene regeling, tenzij daarbij nagenoeg alles aan plaatselijke autoriteiten wordt overgelaten, schier onbereikbaar scheen. Doch ook indien zulks niet het geval ware en eene bevredigende regeling kon worden verkregen, dan nog, meenden de leden hier aan het woord, zou zulks bij eene afzonderlijke wet behooren te geschieden en verdiende het toejuiching dat de Regeering niet getracht heeft de materie in het huidig ontwerp onder te brengen.

Ten slotte werd nog opgemerkt, dat het thans reeds uiterst moeilijk is de naleving der wet te verzekeren; na aanneming van het ontwerp zullen aan het toezicht nog veel hoogere eischen worden gesteld; zou men nu ook nog den veldarbeid aan dat toezicht gaan onderwerpen, dan ware bijkans met zekerheid te voorspellen, dat zelfs het ijverigste ambtenarenkorps tegen die taak niet zou zijn opgewassen.

Enkele leden meenden te weten, dat in Italië reeds eene regeling met betrekking tot den arbeid in de landbouwbedrijven is tot stand gekomen. Gaarne zoude men, indien zulks inderdaad het geval is, vernemen welke bijzonderheden de Regeering omtrent die regeling zou kunnen mededeelen.

b. Ook de uitsluiting van den mijnarbeid werd door sommige leden afgekeurd.

Vele anderen konden met deze afkeuring niet medegaan en wezen er op, dat de uitsluiting, welke voortvloeit uit het bepaalde bij art. 10 der Mijnwet 1903 (*Staatsblad* 1904, n^0. 73), geenszins bedoelt terug te komen op het beginsel neergelegd in art. 8 van den bij Koninklijk besluit van 21 Januari 1897 (*Staatsblad* n^0. 46) vastgestelden algemeenen maatregel van bestuur; integendeel, krachtens het bepaalde bij art. 9 van evengenoemde Mijnwet zullen voor den arbeid in de mijnen en in of op alle bij de exploitatie eener mijn behoorende werken en inrichtingen voorschriften kunnen worden gegeven, veel strenger dan die waaraan de bij het tegenwoordig ontwerp geregelde arbeid zal zijn onderworpen.

c. De hierbedoelde uitsluiting scheen aan eenige leden te ruim gesteld. Zij waarschuwden tegen de neiging, welke, naar zij meenden, bij de militaire Departementen zou bestaan, om zich aan het gemeene recht te ontrekken. Ook al kan men er zich mede vereenigen, dat militairen in dienst niet onder de thans voorgestelde wet vallen, dan schijnt er toch nog geen reden te bestaan om die uitzondering tot alle personen uit te strekken die in dienst van den Staat onder leiding of toezicht van militairen arbeiden, als b.v. in militaire bakkerijen. Ook werd tevergeefs gevorscht naar de reden waarom de Topographische Inrichting bij het Departement van Oorlog, naar men althans meende, aan de werking der wet wordt onttrokken, terwijl de Algemeene Landsdrukkerij wel onder de bepalingen der wet zal vallen.

d. Gevraagd werd, waarom alleen gesproken wordt van Rijksopvoedingsgestichten. Men meende, dat geheel dezelfde redenen, welke tot de uitsluiting van deze gestichten leidden, ook zullen gelden ten aanzien van de in verband met de aanstaande invoering van de Kinderwetten op te richten particuliere opvoedingsgestichten, welke niet anders zullen doen dan de taak van het Rijk overnemen.

Enkele leden hadden bezwaar tegen de uitsluiting der Rijkswerkinrichtingen.

De dubbele ontkenning, welke de laatste zinsnede van het artikel ontsiert, werd algemeen geacht weinig aan de duidelijkheid bevorderlijk te zijn.

Art. 5. Algemeen keurde men het goed, dat deze bepaling in het ontwerp is opgenomen; daardoor toch zal het ontwijfelbaar vaststaan, dat de werkzaamheden in vlasbraakhokken en zwingelketen aan de werking der wet zijn onderworpen. Er werd intusschen op gewezen, dat met volmaakt hetzelfde recht verscheidene andere, tot den zeer schadelijken arbeid te rangschikken werkzaamheden, welke met den landbouw en de veehou-

derij in verband staan, onder het bereik der wet zouden behooren te worden gebracht. Langzamerhand zijn er ten plattelande tal van inrichtingen ontstaan, welke metterdaad kleine fabriekjes zijn. Zelfs electrische motoren worden bij het landbouwbedrijf gebezigd; dorschmachines en droogmachines, waaronder er zijn met twee motoren, komen meer en meer in gebruik en door plaatsing van centrifuges zijn een aantal localiteiten feitelijk tot boterfabriekjes geworden. De vrouwen en kinderen, die in dergelijke inrichtingen werkzaam zijn, schenen niet minder aanspraken op wettelijke bescherming te kunnen doen gelden dan degenen die arbeid verrichten in de fabrieken en werkplaatsen welke binnen het kader van het ontwerp gelegen zijn. Verscheidene leden meenden op grond van een en ander, dat het artikel ruimer behoort te worden gesteld en dat, behalve de arbeid in de vlasbraakhokken en zwingelketen, ook alle werkzaamheden, verricht in lokalen waar door middel van een krachtwerktuig wordt gearbeid — ook al geschieden die werkzaamheden in een bedrijf als bedoeld in art. 4, onder *a*, van het ontwerp — aan de bepalingen der wet moeten worden onderworpen.

Andere leden konden zich met den aandrang van eerstbedoelden niet vereenigen en achtten het bedenkelijk de in dit artikel genoemde uitzonderingen zonder noodzaak te vermeerderen. Die uitzonderingen trouwens zijn uitzonderingen op de bij art. 4, onder *a*, gemaakte uitzondering op den in art. 1 gestelden regel; eene meer positieve redactie scheen hier, naar vele leden opmerkten, wel aanbeveling te verdienen.

Enkele leden waren zelfs van meening, dat het ontwerp reeds te ver gaat. Zij zouden de vlasbraakhokken en zwingelketen, welke tevens tot woonvertrek dienen, aan de werking der wet wenschen te zien onttrokken.

De vraag werd gedaan, of, wanneer, zooals b.v. in Groningen voorkomt, eenige landbouwers voor gezamenlijke rekening eene dorschmachine aanschaffen en deze om beurten gebruiken, de bepalingen van het wetsontwerp van toepassing zullen zijn op het lokaal waar die machine in gebruik is. Enkele leden meenden dat die vraag bevestigend moet worden beantwoord, anderen konden voor zulk een bevestigend antwoord in het ontwerp geen grond vinden.

Art. 7. De bedoeling van deze bepaling kwam aan enkele leden niet duidelijk voor; zij vroegen met name, wat te verstaan is onder een arbeider die zelf hoofd of bestuurder is „van eene zoodanige inrichting".

Hiertegenover werd opgemerkt, dat de redactie niet door sierlijkheid uitmunt, maar dat de bedoeling niet twijfelachtig is. Dezelfde reden, welke aanleiding gaf om den gezel, die voor zijn meester b.v. schilder- of timmerwerk verricht aan eene fabriek

waarbij hij niet in dienst is, te beschouwen als in die fabriek niet werkzaam zijnde, moest er ook toe leiden hetzelfde beginsel toe te passen op evenbedoelden meester, wanneer deze zelf aan dat schilder- of timmerwerk deelneemt. Het woord „arbeider" toch is ingevolge het bepaalde bij art. 6 evenzeer op den gezel als op den meester van toepassing.

Men waardeerde het, dat de Minister door de gekozen redactie blijkbaar heeft willen voorkomen, dat vrouwen, jongens of meisjes, gebruikt in eene inrichting waarin zij niet werkzaam mogen zijn, door zich bij inspectie van die inrichting van werkzaamheden te onthouden den patroon tegen vervolging vrijwaren. Onder de tegenwoordige Arbeidswet is dit mogelijk en komt het meermalen voor, dat de inspecteur bij zijn bezoek aan eene fabriek waarvan hem bekend is dat er verboden kinderarbeid plaats heeft, alleen de aanwezigheid kan constateeren van jongens die op dat oogenblik niet aan den fabrieksarbeid deelnemen, zoodat geen vervolging kan worden ingesteld; een vader kan langs dien weg zijn eigen kind exploiteeren door het slechts werk te laten verrichten dat met zijn bedrijf niet in verband staat. Door nu te bepalen, dat dergelijke jongens en andere beschermde personen alleen dan geacht zullen worden niet in de fabriek werkzaam te zijn wanneer zij in dienst zijn van een ander dan het hoofd of den bestuurder dier fabriek, is aan bedoeld euvel de pas afgesneden.

Toch scheen ook de voorgestelde redactie van art. 7 nog niet zeer duidelijk. Zoo zoude men gaarne van de Regeering vernemen, waarom ten aanzien van iemand, die in de fabriek geen arbeid verricht, maar daar alleen gekomen is om b.v. met een der arbeiders te spreken, andere bepalingen zullen gelden dan voor hem, die in die fabriek werkzaamheden verricht in dienst van een ander dan het hoofd of de bestuurder van de fabriek. Voorts meende men uit den tekst van het artikel te moeten opmaken, dat de patroon zelf, wanneer hij zich in zijne fabriek bevindt zonder aan de werkzaamheden deel te nemen, geacht zal worden daarin niet werkzaam te zijn; men achtte dit verkeerd, aangezien de patroon, wanneer hij in de fabriek aanwezig is, geacht moet worden steeds aan de werkzaamheden deel te nemen, ook al bepaalt hij er zich toe een waakzaam oog over de werkzaamheden van zijn personeel te doen gaan.

Art. 8. Gevraagd werd, waarom in dit artikel niet wordt gezegd wat de wet onder „kinderen" verstaat; men zag daarin eene leemte. Daartegenover werd opgemerkt, dat de bepalingen van het ontwerp waarin van kinderen sprake is in dier voege zijn gesteld, dat het niet noodig is die uitdrukking te definieeren.

Verscheidene leden waren van meening, dat de Minister, door de categorie der personen, voor wie eene bijzondere bescherming wenschelijk en noodig is, uit te breiden tot de zestienjarigen, niet

ver genoeg gaat en, op het voetspoor van de wetgeving in Engeland, Frankrijk, Zweden, Noorwegen, Canada en de Vereenigde Staten van Amerika, die bescherming had behooren uit te strekken tot allen die hun achttiende jaar nog niet voleind hebben. Een arbeidsduur toch, welke voor een volwassen man zonder bezwaar is, zal voor een jongen van 17 jaar menigmaal te lang zijn. Enkelen van deze leden meenden bovendien, dat het niet aangaat allen, die den vollen ouderdom van 17 jaar nog niet bereikt hebben, in het algemeen op één lijn te stellen; een jongen van 12 jaren kan niet worden gezegd gelijk te staan met een van 16; wordt de leeftijd van 17 op 18 jaren verhoogd dan zal het verschil nog grooter zijn. Zij zouden daarom eene splitsing wenschelijk achten en den maximalen arbeidsdag voor kinderen van 12 tot 14 jaar op b.v. 8 uren willen bepalen.

Verscheidene andere leden konden zich met de door den Minister voorgestelde leeftijdsgrens wel vereenigen en meenden dat er geen genoegzame aanleiding bestaat om die te verhoogen. Eene verdere onderverdeeling scheen hun in hooge mate bedenkelijk toe; die zou op de industrie een zeer belemmerenden invloed hebben.

De opmerking werd gemaakt, dat, terwijl het Burgerlijk Wetboek aan eene jonge dochter die den vollen ouderdom van zestien jaren heeft bereikt vergunt een huwelijk aan te gaan en zulks zelfs krachtens eene Koninklijke dispensatie op nog jeugdiger leeftijd mag geschieden, in het ontwerp blijkbaar de mogelijkheid, dat een vrouwelijke arbeider, die haar zeventiende jaar nog niet voleind heeft, in het huwelijk treedt, als niet bestaande wordt aangenomen. Ter bescherming toch van de „gehuwde vrouw” komen verschillende afzonderlijke bepalingen voor, maar die bepalingen zullen ingevolge art. 8 alleen kunnen gelden voor gehuwde vrouwelijke personen boven 17 jaar; beneden dien leeftijd zullen zij steeds als „meisje” worden aangemerkt en zal met haar gehuwden staat geen rekening worden gehouden.

Art. 9. De opmerking werd gemaakt, dat door de nieuwe omschrijving van het begrip „fabriek” het aantal inrichtingen, welke als fabrieken zijn aan te merken, wel wat te veel zal toenemen. Van andere zijde werd betoogd, dat de ruimere beteekenis, aan het woord „fabriek” gegeven, alleszins gerechtvaardigd wordt door hetgeen ten gunste daarvan in de Memorie van Toelichting wordt aangevoerd; dat in den eisch van een behoorlijk toezicht wordt voorzien door het bepaalde bij art. 431; en dat overigens niet uit het oog moet worden verloren, dat er slechts eene verschuiving plaats heeft, aangezien de inrichtingen, welke voor het eerst als fabrieken zullen worden aangemerkt, tot dusver reeds als werkplaatsen aan toezicht waren onderworpen.

Verscheidene leden meenden nochtans, dat de grens tusschen fabrieken en werkplaatsen zeer willekeurig getrokken wordt en

dat die in de tegenwoordige Arbeidswet veel juister is aangegeven. Thans zal de zonderlinge toestand worden geboren, dat, geheel in strijd met het gewone spraakgebruik, elke plaats, waar vijf arbeiders werken, eene fabriek zal heeten, ook al wordt daar geen krachtwerktuig gebezigd, terwijl diezelfde plaats, wanneer het aantal arbeiders slechts vier bedraagt, als werkplaats zal worden aangemerkt.

De uitdrukking „pleegt gewerkt te worden" ontmoette bedenking. In de eerste plaats scheen het meer in overeenstemming met de terminologie van het ontwerp te spreken van „arbeid pleegt verricht te worden", waartegen evenwel werd aangevoerd dat het taalgevoel zich hier, in verband met hetgeen volgt, tegen het gebruik van die uitdrukking verzet. Maar in de tweede plaats oordeelde men, dat het woord „pleegt", evenals „plegen" in den laatsten regel van het artikel, te algemeen is en geen houvast aanbiedt; men herinnerde er aan, dat door de jurisprudentie is uitgemaakt, dat reeds eene voortgezette handeling gedurende eene tijdruimte van 6 à 8 dagen voldoende is om van „plegen" te kunnen spreken, en dat scheen hier toch eenigszins te ver te gaan.

Bij het „vervaardigen, veranderen, herstellen, versieren of op andere wijze tot verkoop of gebruik geschikt maken" zouden eenige leden gaarne, vooral met het oog op de steenbakkerijen, het „vervoeren" zien opgenomen, ten einde allen twijfel, of die werkzaamheid er onder begrepen is, uit te sluiten. Andere leden hoewel van uitbreiding niet afkeerig, meenden dat men wel zal doen, zich, alvorens tot inlassching van het „vervoeren" over te gaan, behoorlijk rekenschap te geven van de ruime uitbreiding welke daardoor aan de begrippen „fabriek" en „werkplaats" zal worden gegeven.

Sommige leden gaven in overweging in het artikel ook aan het „stapelen" eene plaats in te ruimen, opdat ook de pakhuizen onder de bepalingen der wet mogen vallen; althans voor de pakhuizen, waar een betrekkelijk groot personeel werkzaam is, scheen hun dit zeer wenschelijk.

De woorden „voor zoover" schenen beter vervangen te worden door „indien".

Gevraagd werd nog, waarom, onder *c*, wordt gesproken van „werkzaam zijn" in plaats van, zooals in art. 1 der Veiligheidswet, van „verblijven". Men veronderstelde, dat zulks is geschied in verband met het bepaalde bij art. 7, maar meende, dat de regeling duidelijker had kunnen zijn.

Art. 10. Vele leden waren van oordeel, dat de uitbreiding, welke aan de werking der wet zal worden gegeven, tengevolge van de zeer ruime beteekenis welke aan het begrip „werkplaats" wordt toegekend, te ver gaat. Zij zouden gaarne vernemen, hoe groot, naar het oordeel des Ministers, het aantal zal zijn

van de inrichtingen, welke, hetzij als werkplaats, hetzij als fabriek, aan de bepalingen der wet zullen zijn onderworpen. Vooral met het oog op het toezicht scheen hun deze uitbreiding bedenkelijk. In het bijzonder de kleine „werkplaatsen" zullen met betrekking tot de naleving der wet groote moeilijkheden opleveren. Dit klemt nog te meer, waar ook de alleenwerkende patroons niet langer aan de bemoeiing der Overheid zullen zijn onttrokken.

Sommige leden achtten het verkeerd, dat de arbeid, welke als kenmerk eener werkplaats zal gelden, beperkt is tot dien welke in art. 9 is omschreven. Als gevolg van die beperking vreesden zij, dat kantoorbedienden, barbiers en dergelijke personen, wier arbeid — althans naar het gewone spraakgebruik — vermoedelijk niet valt onder de in art. 9 omschreven werkzaamheden, van de beschermende bepalingen der wet alleen profijt zullen trekken, wanneer zij aan eene fabriek, werkplaats of winkel zijn verbonden. Zij zouden daarom de woorden „de in het vorige artikel omschreven" gaarne willen laten vervallen.

Verscheidene andere leden hadden hiertegen bezwaar. Naar hunne meening gaat art. 10, dat zelfs de plaats, waar de patroon geheel alleen arbeid in den zin van het ontwerp verricht, als werkplaats onder de bepalingen der wet doet vallen, reeds meer dan ver genoeg, en zou het wenschelijk zijn op de werkplaatsen nog eene nadere verdeeling toe te passen, aangezien het niet mogelijk zal zijn alle localiteiten, welke naar de door de Regeering voorgestelde ruime redactie onder het begrip „werkplaats" zullen vallen, aan dezelfde bepalingen te onderwerpen. Het bezwaar met betrekking tot de barbiers wordt trouwens, naar deze leden meenden, ondervangen door het bepaalde bij art. 15.

Art. 11. De uitdrukking „met elkander in gemeenschap staan" scheen voor tweeërlei uitleg vatbaar. Waar de Memorie van Toelichting verklaart, dat het dichten van deuren en het plaatsen van muren de werklokalen zoolang zij gemeenschap hebben zonder dat daartoe de openbare weg behoeft te worden betreden, niet zal maken tot verschillende fabrieken of werkplaatsen, daar wordt aan bovenbedoelde uitdrukking eene zeer verre strekking gegeven en zullen b.v. ook werklokalen welke door een uitgestrekt particulier erf worden gescheiden, mits zij slechts tot éénzelfde inrichting behooren, geacht moeten worden aan het vereischte te voldoen. Men had daartegen geen bezwaar, maar meende, dat eene zoo ruime uitlegging weinig kans zal hebben algemeen ingang te vinden, indien zij niet door de wet zelve wordt gesanctionneerd; men drong daarom aan op eene ondubbelzinnige omschrijving in de wet.

In de slotzinsnede is sprake van „een winkel, waarin niet pleegt gewerkt te worden". Daargelaten dat hier voor „gewerkt" zal moeten worden gelezen „arbeid verricht", scheen ook de uitdrukking „niet pleegt" minder juist gekozen. Om tegen mis-

bruik te waken, dient hier, meenden sommige leden, een scherpe lijn te worden getrokken: het woord „plegen” toch kan reeds tot verschil van opvatting leiden, maar „niet plegen” laat ruimte tot zéér uiteen loopende meeningen.

Art. 12. De aan art. 4 der Ongevallenwet 1901 ontleende omschrijving van het woord „krachtwerktuig” vond geen algemeene instemming. Zooals die omschrijving luidt, scheen het noodig er eene definitie van „arbeidswerktuig” aan toe te voegen, want het verschil tusschen beide woorden is niet duidelijk. Zal b.v. een werktuig om electrische kracht op te wekken, dat dus niet bestemd is tot het drijven van een of meer arbeidswerktuigen — derhalve geen krachtwerktuig in den zin der wet is —, als een arbeidswerktuig zijn te beschouwen? Juist ook het woord „bestemd” scheen aan de definitie eene te zeer beperkte strekking te geven.

Art. 13. Sommige leden meenden, dat de in dit artikel voorkomende opsomming van „ovens” in den zin der wet voor de praktijk niet zonder nut zal zijn. Anderen vreesden juist het tegendeel; hun scheen die reeks voorbeelden uit een technisch-legislatief oogpunt verwerpelijk.

Art. 14. *a.* Deze uitzondering ontmoette van verschillende zijden ernstige bedenking.

In de eerste plaats scheen zij niet duidelijk. Ziet de uitdrukking „uitsluitend voor onmiddellijk verbruik” op den tijd of op de plaats van het verbruik? Uit de toelichting blijkt, dat het laatste bedoeld is, doch de wet zegt het niet; men merkte daarom op, dat inlassching van de woorden „ter plaatse zelf” niet overbodig is.

Het tweede bezwaar gold het feit, dat door deze bepaling de koffiehuis-, logement- en restaurantbedrijven, voorzoover daaraan niet het uitzenden van diners verbonden is, aan de werking der wet worden onttrokken. In die bedrijven komen ernstige misstanden voor en het werd daarom betreurd, dat het daarbij werkzame personeel onbeschermd wordt gelaten; althans de arbeidsduur per etmaal behoort, naar veler oordeel, aan een maximum te worden gebonden. Het weinige dat in de Memorie van Toelichting ter verklaring van deze onthouding voorkomt scheen niet zeer afdoende. Dat eene regeling van de materie geenszins onmogelijk is, wordt, meende men, bewezen door de op grond van § 120 *e*, derde lid, der Gewerbeordnung in 1902 door den Duitschen Bondsraad vastgestelde verordening betreffende de „Beschäftigung von Gehülfen und Lehrlingen in Gast- und in Schankwirthschaften”; alsmede door de uitvoerige bepalingen welke op dit stuk in verschillende Zwitsersche kantons zijn uitgevaardigd.

Scherp werd voorts de onbillijkheid afgekeurd, dat de banketbakkers, de koks en de restaurateurs, die diners uitzenden, aan de bepalingen der wet zullen zijn onderworpen, terwijl hunne concurrenten, in wier inrichtingen spijzen of dranken uitsluitend voor onmiddellijk verbruik worden bereid, ongemoeid blijven en doordien zij niet aan Zondagsrust gebonden zullen zijn, in hunne mededinging op eerstgenoemden een belangrijken voorsprong krijgen. Juist de Zon- en feestdagen toch, waarop dikwijls familiesamenkomsten plaats hebben en vrienden aan den disch worden genood, zijn, mede ten gevolge van de Zondagsrust der dienstboden, de dagen waarop koks en banketbakkers het meest te doen hebben. Wordt de thans voorgestelde bepaling in de wet opgenomen, dan zal dit ten gevolge hebben, dat de bovenbedoelde bijeenkomsten niet meer aan huis zullen worden gehouden, waar men alleen den vorigen dag toebereide spijzen zal kunnen ontbieden, maar naar hôtels of restaurants of bij koks, die daartoe vertrekken beschikbaar hebben, zullen worden verplaatst. De algemeene Zondagsrust zal derhalve door de bepaling geenszins worden gebaat en het gevolg zal alleen zijn, dat zij die spijzen aan huis leveren een groot deel hunner inkomsten zullen derven, terwijl hunne concurrenten, in wier inrichtingen de spijzen uitsluitend voor onmiddellijk verbruik worden bereid, hunne winsten aanmerkelijk zullen zien toenemen. Deze concurrenten zullen zelfs, indien zij beschikken over een oven waarin brood kan worden gebakken, ook den gewonen bakkers in hun bedrijf mededinging kunnen aandoen. Nog werd opgemerkt, dat het uiterst moeilijk zal zijn na te gaan, of in een restaurant inderdaad alle spijzen in de inrichting zelve worden verorberd, zoodat veilig mag worden aangenomen, dat verscheidene restaurateurs, die ook wel diners uitzenden, aan de bepalingen der wet zullen ontsnappen.

Onweersproken bleef deze grief niet. In de eerste plaats waren er leden, die er op wezen, dat, al moge het bestemmen van den Zondag tot het ontvangen van gasten veel voorkomen, er toch ook tal van gezinnen zijn, die, met het oog op de bevordering van Zondagsrust, alleen bij hooge uitzondering hunne gasten nooden tegen den eersten dag der week. Men hoopte, dat deze goede gewoonte ook bij anderen ingang zou vinden, en vertrouwde, dat de voorgedragen bepaling, al moge eenige wijziging daarin wellicht raadzaam zijn, daartoe krachtig zou medewerken. Dat die bepaling aan hen, die spijzen aan huis leveren, zulk een groot nadeel zou berokkenen en hen in zoo ongunstige verhouding zou brengen tegenover restaurateurs en hôtelhouders, werd van deze zijde ernstig betwijfeld. Men meende te mogen aannemen, dat een groot aantal van hen, die thans gewoon zijn, met miskenning van anderer recht op Zondagsrust, den eersten dag der week feestmaaltijden aan te richten, er toe zou worden gebracht om, òf zich te vergenoegen met schotels welke den vorigen dag zijn

toebereid òf een anderen dag voor hunne gezellige samenkomsten te kiezen; zoowel het een als het ander zou de algemeene Zondagrust zeer bevorderen. Maar voorts werd betwijfeld, of hier inderdaad van een ernstig ingrijpen in de vrije concurrentie sprake kan zijn. De meeste restaurateurs, koks en banketbakkers toch kunnen, meende men, moeilijk de winsten derven, welke voortvloeien uit het uitzenden van spijzen. Het aantal van hen, in wier inrichtingen spijzen of dranken uitsluitend voor onmiddellijk verbruik ter plaatse worden bereid, zou dus zeer gering zijn. De overigen zullen voor de keuze worden gesteld, òf het uitzenden van spijzen te staken, òf des Zondags hunne keuken te sluiten. Tot opheffing van alle onzekerheid zou men gaarne vernemen, of de Regeering deze meening deelt, dan wel, of zij van oordeel is, dat het woord „uitsluitend" eene minder ver strekkende beteekenis heeft.

b. Sommige leden betreurden, dat de apotheken niet als fabriek of werkplaats zullen worden aangemerkt. De daarvoor in de Memorie van Toelichting aangevoerde redenen schenen hun niet klemmend genoeg om te rechtvaardigen dat de apotheken, waar, onder dikwijls lang niet gevaarlooze omstandigheden, van het personeel een langdurige arbeid wordt gevorderd, aan de werking der wet worden onttrokken.

c. Door de hier gestelde uitzondering blijven zij, die in het schippers- en visschersbedrijf werkzaam zijn, van de bescherming der wet verstoken. Door verscheidene leden werd dit ernstig betreurd. Ook al is het waar, dat door deze uitzonderingsbepaling de feitelijk bestaande toestand wordt bestendigd, zoo is er toch achteruitgang waar te nemen, in zoover dat de tegenwoordige Arbeidswet zich althans in beginsel ook tot de hier bedoelde bedrijven uitstrekt en dit beginsel in het ontwerp wordt losgelaten. Dat aan wettelijke maatregelen hier geen behoefte zou bestaan, kon niet worden toegegeven; de toestand aan boord van vaartuigen laat, b.v. wat licht, lucht en ligging betreft, dikwijls maar al te veel te wenschen over, en men meende, dat althans op deze punten eene regeling niet alleen hoogst gewenscht, maar ook zonder veel bezwaren bereikbaar zou zijn.

Schijnbaar strekt de uitsluiting van het schippers- en visschersbedrijf zich alleen uit tot den arbeid, welke in die bedrijven aan boord van vaartuigen pleegt te worden verricht. Intusschen meenden sommige leden zich niet te vergissen, indien zij beweerden, dat ook diegenen onder de visschers wier werkzaamheden voor een goed deel te land plaats hebben, zooals bij de groote zalmzegenvisscherijen het geval is, in het ontwerp tevergeefs zullen zoeken naar eenige beschermende bepaling, welke toch bij den van hen gevorderden overmatig langen nachtarbeid niet overbodig ware te achten. Eenige leden vroegen daarom, of het niet juister ware, de werkzaamheden verricht in het schippers- en visschers-

bedrijf op te nemen in art. 4; de uitsluiting zou dan meer principieel zijn.

De woorden, waarin die uitsluiting thans is vervat, gaven bovendien aanleiding tot de vraag, of het met de bedoeling der Regeering overeenkomt, dat, wanneer in een der ruimten van een vaartuig arbeid wordt verricht in of ten behoeve van een ander dan het schippers- of visschersbedrijf, dientengevolge het geheele schip als fabriek of werkplaats wordt aangemerkt en dus b.v. de vrouw van den schipper des morgens vóór 5 uur geen werk zou mogen verrichten? De woorden „voor zoover" schenen hier ruimte tot twijfel te laten.

d. De wijze, waarop de veenderijen in het ontwerp zijn behandeld, werd door sommige leden eenigszins zonderling geacht. Terecht worden in art. 4, onder *a*, in tegenstelling met het bepaalde bij de tegenwoordige Arbeidswet, de werkzaamheden in de veenderijen niet gerangschikt onder die, welke aan de werking der wet zullen zijn onttrokken. In art. 14, onder *d*, wordt echter dit beginsel weder prijs gegeven door de verklaring, dat de veenderijen niet als fabrieken of werkplaatsen zijn te beschouwen; metterdaad wenscht de Regeering dan ook alleen de bepalingen der artt. 64 en 269 van het ontwerp op de veenderijen van toepassing te doen zijn. De leden hier aan het woord konden de vrees niet onderdrukken, dat deze eigenaardige regeling in de praktijk tot moeilijkheden zal aanleiding geven.

Art. 15. De opmerking werd gemaakt, dat, mede in verband met het bepaalde bij art. 14, onder *a*, bierhuizen, slijterijen en eethuizen, wanneer de daar verkochte spijzen en dranken in eene andere inrichting worden bereid, tot de winkels zullen moeten worden gerekend. Gevraagd werd of de Regeering hieraan wel heeft gedacht; men meende toch, dat het toepassen van verscheidene bepalingen, b.v. die betreffende den arbeidsduur, op de hierbedoelde inrichtingen, in de practijk tot groote moeilijkheden zou aanleiding geven.

Met het oog op het slot der bepaling van het eerste lid werd gevraagd, of, wanneer in een winkel tevens werkzaamheden worden verricht, die winkel niet als werkplaats moet worden aangemerkt. Geantwoord werd, dat bedoeld slot, blijkens de toelichting aan de zinsnede is toegevoegd om de barbierswinkels onder het bereik der wet te brengen.

Eenige leden merkten naar aanleiding hiervan op, dat deze bedoeling dan toch alleen bereikt is voor zooveel betreft de barbiers die tevens een winkel houden; het barbiersbedrijf zelf blijft, in verband met de redactie van de artt. 9 en 10, buiten de wettelijke regeling.

In kruideniers winkels wordt veelal tevens suiker geraspt of gezeefd, koffie gemalen, enz., alles werkzaamheden welke beant-

woorden aan de in art. 9 gegeven omschrijving. Zullen nu dergelijke winkels als fabrieken of werkplaatsen moeten worden aangemerkt? Men gaf toe, dat het woord „pleegt" in de artt. 9 en 10 een middel aan de hand kan doen om deze vraag anders dan bevestigend te beantwoorden. Men was er nochtans niet gerust op, dat dit middel altijd afdoende zou blijken, en vreesde dat bij sommige winkeliers het streven zou kunnen bestaan om hunne winkels te doen vallen onder het wettelijk begrip „werkplaats", ten einde zoodoende te ontsnappen aan eenige voor hen te zeer belemmerende bepaling, welke ten opzichte van de winkels mocht gelden.

Om plaatsen, waar goederen ten verkoop voorhanden zijn met liefdadig doel of waar zich dergelijke goederen bevinden b.v. omdat iemand zich van zijn meubilair wil ontdoen en dit in zijn huis te koop zet, aan de werking der wet te onttrekken, wordt eene bepaling voorgesteld, krachtens welke de goederen gedurende meer dan 10 dagen in eene maand ten verkoop voorhanden moeten zijn. Met waardeering voor de goede bedoeling van deze bepaling, werd gevraagd, of niet in de practijk veelal daarvan voordeel zal worden getrokken door anderen dan hen voor wie zij geschreven is. Men herinnerde er aan, dat de winkeliers veel te lijden hebben van de scherpe mededinging, welke hun wordt aangedaan door de vertegenwoordigers van groote firma's uit andere plaatsen, vooral uit het buitenland (vliegende winkels). Zulk een vertegenwoordiger huurt dan op zijne rondreizen in verschillende plaatsen een lokaal, waar hij gedurende eenige dagen zijne waren ten verkoop uitstalt. De voorschriften betreffende de winkels zullen krachtens de voorgestelde bepaling niet op zoodanig lokaal van toepassing zijn, hetgeen men zeer betreurde, aangezien het buitenland daardoor ten koste van onzen middenstand wordt bevoorrecht.

Gevraagd werd, of ten gevolge van de woorden „plaatskaarten daaronder begrepen" stations van spoor- en tramwegen, enz. voor het vervolg als winkels zullen moeten worden aangemerkt. Enkele leden zouden de bedoelde woorden wenschen te zien geschrapt. Zij wezen er op, dat tal van vrouwen een bestaan vinden in den verkoop van plaatskaarten in stations, kiosken en dergelijke. Worden nu de besloten ruimten, waarin die verkoop plaats heeft, onder het algemeen begrip winkel gebracht, dan bestaat er, naar zij meenden, alle kans, dat tal van deze vrouwen hare broodwinning zullen verliezen en door mannen zullen worden vervangen, aangezien het bepaalde bij art. 298 van het ontwerp, waartegen de tijdelijke vergunning van art. 302 slechts een mager correctief kan vormen, het opdragen van dergelijken verkoop, welke in vele gevallen ook 's avonds na 9 uur zal moeten plaats hebben, aan vrouwen onmogelijk zal maken.

Art. 16. Verscheidene leden achtten de in dit artikel gegeven omschrijving te eng en zouden die wenschen uit te breiden tot

het geregeld vervoer te water, alsmede tot het goederenvervoer. De uitsluiting van het vervoer met schepen wordt althans eenigermate door de Regeering toegelicht, doch waarom het geregeld vervoer van goederen zou moeten worden uitgesloten, bleef geheel onverklaard.

Art. 17. Sommige leden betreurden het, dat het personeel, werkzaam bij de gewone spoorwegen en bij de spoorwegen waarop uitsluitend met beperkte snelheid wordt vervoerd, van de bepalingen der wet geene vruchten zullen plukken. Weliswaar zijn reeds bij het Koninklijk besluit van 7 April 1903 (*Staatsblad* n⁰. 96), tot nadere aanvulling van het Algemeen Reglement voor den dienst op de spoorwegen, voor dat personeel beschermende bepalingen in het leven geroepen, maar het bij dat besluit vastgestelde art. 133 *bis* van bedoeld Algemeen Reglement heeft geen anderen wettelijken grondslag dan art. 27 der Spoorwegwet van 9 April 1875 (*Staatsblad* n⁰. 67) en reeds meermalen, zoo herinnerde men, is betoogd, dat laatstgenoemd artikel voor Regeeringsbemoeiing met het spoorwegpersoneel, anders dan ter verzekering van de behoorlijke uitoefening der spoorwegdiensten en het veilig verkeer over de spoorwegen, geen zeer hechte basis aanbiedt. In de bepaling van art. 346 van het ontwerp zou een betere grondslag gelegen zijn, maar nu worden juist de openbare middelen van vervoer, welke men hier op het oog had, buiten de wet gesteld.

Het was echter niet alleen wegens de wrakheid van de fundeering der bestaande regeling, dat men die uitsluiting betreurde; men zou er bovendien de voorkeur aan geven, dat de bepalingen omtrent arbeidsduur bij de wet werden vastgesteld en niet van het inzicht des Ministers afhankelijk bleven.

Mocht, zooals uit de Memorie van Toelichting schijnt te moeten worden afgeleid, de Regeering de uitsluiting willen verdedigen met een beroep op bovenbedoelden algemeenen maatregel van bestuur, dan scheen dus, op grond van het vorenstaande, die verdediging weinig afdoende. Mocht zij van oordeel zijn, dat deze materie eene afzonderlijke regeling behoeft en de werkzaamheden van bedoeld personeel niet met die van andere arbeiders op éene lijn kunnen worden gesteld, dan merkte men op, dat zulks in geenen deele een bezwaar behoeft te zijn tegen het opnemen van die regeling in het tegenwoordig ontwerp; immers, ook de regeling van het leerlingwezen omvat een geheel afzonderlijk terrein, dat eigenlijk al zeer weinig aanrakingspunten heeft met bescherming van den arbeid, en vond niettemin in het ontwerp eene plaats. Werd een afzonderlijk toezicht noodig geacht, op grond dat de arbeidsinspectie zich met de belangen van het spoorwegpersoneel niet kan inlaten, dan bestond ook daartegen geen bezwaar; er is in het ontwerp meer dan één onderdeel waarvoor men gaarne eene afzonderlijke inspectie zou zien ingesteld.

Als een voorbeeld van regeling wezen de hier aan het woord zijnde leden op de Zwitsersche Bondswet van 15 December 1902 (*Bundesblatt* 1903, n⁰. 1). Bij deze wet wordt de werkdag voor het personeel bij de spoorweg- en stoombootondernemingen, de posterijen, den telegraaf- en telephoondienst en de overige middelen van verkeer welke ingevolge eene concessie of rechtstreeks door den Bond worden geëxploiteerd, bepaald op elf uren, behoudens de bevoegdheid van den Bondsraad om in bijzondere omstandigheden een korteren duur voor te schrijven; ten minste één uur rust tusschentijds wordt een ieder verzekerd; de onafgebroken rusttijd is niet voor het geheele personeel gelijk, doch bedraagt ten minste 8 uren. Nachtarbeid (van 11 uur des avonds tot 4 uur in den morgen) van vrouwen is alleen toegelaten bij den telegraaf- en telephoondienst, bij den nachtdienst voor schoonmaaksters en dergelijke arbeidsters; behalve aan de eigenlijke nachtwakers zal aan niemand meer dan veertien maal per maand nachtdienst mogen worden opgelegd. Iedere beambte heeft voorts aanspraak op 52 rustdagen per jaar, waarvan er ten minste 17 op Zondag moeten vallen; elke rustdag moet ten minste een etmaal duren, met een nachtrust eindigen en in de woonplaats kunnen worden doorgebracht; van de 52 rustdagen moeten er ten minste 8 beschikbaar worden gesteld voor doorloopend verlof; na een zekeren diensttijd gelden nog gunstigere bepalingen. Voorts worden voorschriften gegeven betreffende de inrichting en verwarming der lokalen, waar het personeel, voor zoover het de rusttijden niet tehuis kan doorbrengen, in dien tijd verblijft. Goederenvervoer op Zondagen, den Nieuwjaarsdag, Goeden Vrijdag, Hemelvaartsdag en Kerstmis is, behalve zooveel het ijlgoed betreft, verboden; bovendien staat het aan de wetgevende macht der afzonderlijke kantons vrij, jaarlijks nog vier andere feestdagen aan te wijzen waarop geene aanneming of bestelling van gewone vrachtgoederen mag plaats hebben.

HOOFDSTUK II.

Van in de leer zijnde personen.

Gelijk reeds aan het slot van § 1 der algemeene beschouwingen werd vermeld, waren er vele leden, die den wensch uitspraken, dat het hoofdstuk betreffende het leerlingwezen uit het ontwerp worde gelicht.

De overwegingen van hen, die dezen wensch uitten, onafhankelijk van hun oordeel omtrent den inhoud der voorgedragen bepalingen, maar uitsluitend op grond van het niet passen daarvan in het kader van het wetsontwerp, werden daar ter plaatse mede reeds uiteengezet, evenals ook de redenen welke andere leden er toe leidden tegen dien wensch hunne stem op te heffen.

De bedenkingen tegen de in het ontwerp opgenomen regeling

zelve waren van zeer verschillenden aard; slechts weinige leden konden zich daarmede ten volle vereenigen.

Dat ten behoeve van de opleiding van arbeiders, zoowel in hun eigen als in het algemeen belang, van Overheidswege meer behoort te geschieden dan tot dusver het geval is, werd vrij algemeen toegegeven, al liepen ook de meeningen uiteen met betrekking tot de vraag, in welke mate en op welke wijze de Overheid hier zal hebben in te grijpen.

Sommige leden waren van oordeel, dat, waar in de laatste jaren door ambachtsscholen en vakscholen reeds eene belangrijke verbetering is ingetreden, de zaak thans niet van sterk dringenden aard is, terwijl zij bovendien in haar geheel nog niet voor wettelijke regeling rijp is. Het was huns inziens duidelijk, dat ook de Regeering zich van dit laatste wel bewust is. Wat thans wordt aangeboden toch is niet dan eene zeer partieele regeling. Het ontwerp laat zich slechts in met de opleiding in fabrieken, werkplaatsen en winkels. De bedrijven, waarop binnen dien kring de regeling van toepassing zal zijn, worden in het geheel niet genoemd; zij zullen bij algemeenen maatregel van bestuur worden aangewezen en, volgens de Memorie van Toelichting, althans voorloopig, slechts tot een zeer gering aantal beperkt zijn. De voorgestelde partieele regeling gaat ten deele te ver, ten deele is zij binnen te enge grenzen besloten. Voor vele fabrieken en winkels zal het leerlingwezen uit den aard der zaak wel nimmer toepassing vinden en zal dus de practijk bij de wettelijke bepaling ten achter blijven. En aan den anderen kant zal die wettelijke bepaling steeds een hinderpaal vormen tegen het opnemen in de regeling van de opleiding der kantoor- en handelsbedienden, welke toch zeker niet in de laatste plaats aan regeling behoefte heeft.

Andere leden meenden, dat uitbreiding der Overheidsbemoeiing met betrekking tot de opleiding van den toekomstigen arbeider zich in hoofdzaak behoort te bepalen tot het bevorderen van eene degelijke opleiding, tot het verstrekken van theoretisch vakonderwijs en tot het tegengaan van de uitbuiting van jeugdige arbeidskrachten. Noch het een noch het ander wordt, meenden deze leden door de kunstig samengestelde regeling der Regeering bereikt. Die regeling zou wellicht in eene vroegere phase der samenleving en bij vroegere nijverheidstoestanden niet onpassende zijn geweest; de tegenwoordige verhoudingen op het gebied der nijverheid brengen geheel andere eischen mede. De leden hier aan het woord wenschten thans niet terug te treden in eene beoordeeling van 's Ministers denkbeelden omtrent de toekomst, op den weg naar welker vervulling de voorgedragen regeling van het leerlingwezen eene eerste schrede zou zijn; reeds bij de algemeene beschouwingen was genoegzaam gewezen zoowel op de onmogelijkheid om het gildewezen te doen herleven als op de gevaren welke voor de vrije ontwikkeling op

nijverheidsgebied aan het najagen van een dergelijk droombeeld verbonden zijn. Waar bij de algemeene beschouwingen ook op de toestanden in Oostenrijk was gewezen, wenschten deze leden er hier nog in het bijzonder de aandacht op te vestigen, dat met name de opleiding van leerlingen daar te lande, ondanks de strenge wettelijke regeling, zeer veel te wenschen over laat; die opleiding toch wordt in vele gevallen als erbarmelijk gekenschetst en het uitbuiten van jeugdige arbeidskrachten geschiedt in Oostenrijk zeker niet minder dan hier. Maar ook al beperkten zij zich tot het toetsen van de voorgestelde bepalingen zelve, dan konden zij zich daarmede toch niet vereenigen. Wel komt daaronder niet meer voor de in het voor-ontwerp opgenomen clausule, dat niemand na invoering der wet zonder voorafgaande opleiding een bedrijf zal mogen uitoefenen, maar het beginsel van vrijheid van arbeid, dat de leden hier aan het woord in geenerlei opzicht wenschten prijs te geven, wordt in die bepalingen niet gehuldigd en de aard der bestaande nijverheidsverhoudingen wordt daarin miskend. De feitelijke toestand is deze, dat in fabrieken de jeugdige personen veelal niet worden opgenomen met het oog op hunne vorming en opleiding, maar om partij te trekken van hunne arbeidskracht; alleen bij de ambachten, de eigenlijke bedrijven van handwerksnijverheid, kan eene regeling van het leerlingwezen nut doen. Maar daarbij dient wel in het oog gehouden, dat ook in die bedrijven eene goede opleiding in vele gevallen beter gewaarborgd is op ambachtsscholen dan bij de patroons, bij wie — althans in den regel — geen theoretisch onderwijs wordt gegeven en het practisch onderwijs zich uit den aard der zaak in de meeste gevallen zal bepalen tot datgene wat dagelijks voorkomt. De opleiding in de bedrijven zelve zou, naar deze zienswijze, beperkt moeten blijven tot die streken waar geen ambachtsscholen gevestigd zijn en het betere dus niet te verkrijgen is.

Gelden de zoo even ontwikkelde bedenkingen meer in het algemeen het stelsel, dat de Regeering gekozen heeft, de wijze waarop dat stelsel in het ontwerp is uitgewerkt, ontmoette niet minder bezwaar; niet alleen bij de principieele tegenstanders, maar ook bij velen van hen die zich met het stelsel op zich zelf wel konden vereenigen.

Vele leden keurden het af, dat daarbij de weg van wettelijken dwang wordt ingeslagen. Het geldt hier eene geheel nieuwe zaak waaromtrent men nog niet de noodige gegevens heeft, eene proefneming, en zelfs de warmste voorstanders zullen, meende men, moeten erkennen, dat het welslagen daarvan in niet geringe mate afhankelijk zal zijn van de mate van medewerking, welke zij zal ondervinden van de zijde der patroons. Bij de onwilligen zal men in eene zaak als deze ook bij den scherpsten dwang niets kunnen bereiken. Verre verkieslijk scheen het daarom, het

invoeren van het stelsel door de patroons facultatief te stellen. Dan alleen bestaat er kans, dat het wortel schiet in den bodem van ons bedrijfsleven en den wasdom bereikt welken de voorstanders zich voor oogen stellen. Ter bevordering daarvan zou het, naar enkelen meenden, overweging verdienen, althans waar het onvermogende leerlingen betreft, van Staats- of gemeentewege aan den patroon eene tegemoetkoming te verleenen; dit zou een krachtige prikkel zijn om het stelsel ingang te doen vinden. Eerst wanneer het stelsel eenigen tijd bij wijze van proefneming zal hebben gewerkt en proefhoudend zal zijn gebleken, zal men over de noodige gegevens kunnen beschikken om ten deze zonder ongunstige gevolgen dwingende wetsbepalingen voor te schrijven.

Een groot bezwaar werd ook geacht, dat de bevoegdheid voor de patroons om eene leerovereenkomst te sluiten afhankelijk wordt gesteld van eene door den burgemeester te verleenen vergunning. In kleine gemeenten zou van deze groote macht allicht willekeur het gevolg kunnen zijn. In grootere plaatsen bestaat daarvoor minder gevaar, maar zou zich eene andere moeilijkheid voordoen. De burgemeester zou daar òf geheel moeten afgaan op het advies der in art. 24 bedoelde commissie en dus feitelijk aan den leiband gaan van eene buiten het gemeentebestuur staande macht, òf zelfstandig inlichtingen moeten verzamelen, waarbij vermoedelijk de politie hem diensten zou kunnen bewijzen, maar hetgeen toch onvermijdelijk zou neerkomen op uitbreiding van personeel en eene niet onbelangrijke vermeerdering van administratieve werkzaamheden, zonder dat nochtans genoegzame gegevens langs dezen ambtelijken weg zullen worden verkregen. De gegevens toch, welke de burgemeester zal moeten verzamelen, betreffen niet alleen de zedelijke eigenschappen van den patroon, maar ook diens bekwaamheid in zijn vak. Doch zelfs al zouden deze bezwaren kunnen worden overwonnen, dan nog scheen het zeer bedenkelijk den burgemeester in deze zaak de beslissing in handen te geven. Het scheen toch moeilijk te ontkennen, dat het hooge onpartijdige standpunt, dat de burgemeester in de gemeente behoort in te nemen, daardoor ernstig in gevaar zal worden gebracht.

De bezwaren, verbonden aan de den burgemeester gegeven opdracht, springen nog meer in het oog, wanneer men bedenkt, dat deze ambtenaar ook over het intrekken van eene vergunning zal hebben te beslissen; die intrekking kan voor een patroon, wiens bedrijf op het houden van leerlingen is ingericht, op vernietiging van zijne zaak neerkomen. Om machtsmisbruik te voorkomen is wel voorgeschreven, dat een besluit tot weigering of intrekking van eene vergunning met redenen moet zijn omkleed, en dat daarvan beroep op den Minister open staat, maar men moest niet vergeten, dat er somtijds, vooral voor eene weigering, gewichtige redenen kunnen bestaan welke niet zonder ernstig bezwaar in het besluit zouden kunnen worden vermeld; aan het

beroep op den Minister werd evenmin groote beteekenis gehecht, aangezien deze toch goeddeels zal moeten afgaan op gegevens, ontleend aan dezelfde bronnen welke den burgemeester ten dienste stonden.

Is hier, zoo werd verder gevraagd, wel gedacht aan de gemeentebedrijven? Het ontwerp schijnt uit te gaan van de onderstelling, dat de burgemeester en het hoofd of de bestuurder van het bedrijf twee verschillende personen zijn. Is nu de directeur van een gemeentebedrijf als het hoofd daarvan aan te merken, dan ontstaat door het sluiten van eene leerovereenkomst een privaatrechtelijke band tusschen dien directeur en den leerling, en het zal van den burgemeester afhangen, of de directeur een zoodanigen band zal mogen aanknoopen. De verhouding tusschen den directeur en het college van burgemeester en wethouders, als orgaan der gemeente, schijnt dan niet zeer duidelijk. Bovendien schijnt niets er zich tegen te verzetten, dat bij besluit van den gemeenteraad gemeentebedrijven of takken van gemeentelijken dienst worden aangewezen, waarbij leerlingen zullen mogen worden aangenomen; een besluit van den burgemeester, als in het ontwerp wordt voorgeschreven, schijnt in zoodanig geval niet meer te pas te komen.

Op grond van een en ander meenden sommige leden, dat het de voorkeur zou verdienen de beslissing omtrent de vergunningen niet te leggen in handen der burgemeesters, maar de geheele materie op te dragen aan plaatselijke commissiën, waarin, nevens andere personen, zoowel werkgevers als arbeiders zitting zouden moeten hebben. Als voorzitter van zoodanige commissie zou dan een geheel onpartijdig persoon moeten worden aangewezen, b.v. de ambtenaar bij de arbeidsinspectie; niet de burgemeester, aangezien deze toch op het oordeel van anderen zou moeten afgaan. De hier bedoelde leden achtten het niet aanbevelenswaardig, aan deze commissiën in het algemeen de bevoegdheid toe te kennen subsidiën ten behoeve van on- en minvermogende leerlingen te verleenen.

Een andere grief tegen de voorgestelde regeling betrof het ontbreken van eene bepaling omtrent het maximum aantal leerlingen dat een patroon zal mogen hebben.

Zulk eene bepaling werd noodzakelijk geacht, omdat er werkzaamheden zijn, welke aan leerlingen geoorloofd en aan andere jeugdige personen, die geen leerovereenkomst hebben aangegaan, verboden zijn; de vrees toch scheen gewettigd, dat sommige patroons zouden trachten een groot aantal leerlingen te krijgen met geen ander doel dan om over de noodige werkkrachten te kunnen beschikken. Daargelaten dat hierdoor eene groote ongelijkheid zou worden geboren tusschen de werkgevers, in het bezit van eene vergunning om leerlingen te hebben, en degenen, die zoodanige vergunning missen, scheen het op het minst geno-

men zonderling, in eene wet tot bescherming van den arbeid eene bepaling op te nemen welke de exploitatie van jeugdige personen zou doen toenemen. Men gaf toe, dat het niet gemakkelijk zou zijn een algemeenen regel omtrent het maximum aantal leerlingen te geven, aangezien daarbij zoowel met het aantal volwassen gezellen, bij den betrokken patroon in dienst, als met den uiteenloopenden aard der werkzaamheden in verschillende bedrijven zou moeten worden rekening gehouden; maar men zou toch gaarne door den Minister zien overwogen, of niet eene bepaling in den geest van § 128 der Duitsche Gewerbeordnung, zooals die luidt na de novelle van 26 Juli 1897, in de wet zou kunnen worden opgenomen.

Ook vreesde men, dat de taak, zoowel van de ambtenaren der arbeidsinspectie als van de commissiën van toezicht, uitermate zwaar zou worden, aangezien het dikwijls moeilijk zal zijn, ter plaatse waar gezellen, leerlingen en loopjongens door elkander werkzaam zijn, die verschillende categorieën te onderscheiden. Voor de commissiën komt daar nog bij, dat haar toezicht niets zal beteekenen wanneer zij de werkplaatsen niet mogen binnentreden; en wordt die bevoegdheid haar verleend, dan zal dit er niet toe bijdragen om het stelsel ingang te doen vinden, aangezien de patroons weinig gezind zullen zijn concurrenten in hunne werkplaats toe te laten.

De in dit hoofdstuk voorgedragen regeling is eene uiting van het streven der Regeering om het peil, waarop onze handwerkersstand zich bevindt, te verheffen. Daaraan werd het dan ook toegeschreven, dat aan het slot van het hoofdstuk eenige artikelen voorkomen (artt. 51—59) krachtens welke door de patroons aan de jongens en meisjes de gelegenheid moet worden gegeven inrichtingen voor theoretisch vakonderwijs of herhalingsonderwijs te volgen.

De strekking van deze artikelen werd door zeer vele leden toegejuicht. Het werd intusschen betreurd, dat dit onderwerp aan de regeling van het leerlingwezen is vastgeknoopt. De hierbedoelde leden zouden de voor de leerlingen voorgestelde bepalingen willen zien uitgestrekt tot alle jongens en meisjes, die arbeid in den zin van het ontwerp verrichten; trouwens in de artt. 58 en 59 is ook sprake van jongens en meisjes ten wier aanzien geene leerovereenkomst geldt. De hoop werd daarom gekoesterd, dat de Regeering, wanneer zij gehoor mocht geven aan den aandrang om de regeling van het leerlingwezen uit het wetsontwerp terug te nemen, de verplichting om jongens en meisjes in de gelegenheid te stellen theoretisch vakonderwijs of herhalingsonderwijs te volgen in de wet zou handhaven. Geen verschil zal echter moeten worden gemaakt tusschen hen die in leerbetrekking zijn en anderen, zooals thans in het ontwerp geschiedt, waar alleen van de verplichting tot het geven van gelegenheid aan

de leerlingen om herhalingsonderwijs te volgen sprake is en dat dan nog slechts voor zoover geen theoretisch vakonderwijs verkrijgbaar is. Men zou wenschen, dat alle in bedrijven werkzame jeugdige personen, zonder onderscheid, èn theoretisch vakonderwijs èn herhalingsonderwijs zouden genieten.

Betwijfeld werd door verscheidende leden, of de voorgedragen bepalingen haar doel wel zullen bereiken. Wat zal het baten, vroegen zij, of den patroon al de verplichting wordt opgelegd aan de bij hem in betrekking zijnde jongens en meisjes de gelegenheid te verschaffen om onderwijsinrichtingen te bezoeken, wanneer niet daarnevens die jongens en meisjes verplicht worden van die gelegenheid gebruik te maken en die inrichtingen metterdaad te bezoeken; zoowel een door hun jeugdigen leeftijd verklaarbaar gemis aan studiezin als mogelijke pressie van de zijde van den patroon zullen thans de geheele bepaling illusoir kunnen maken.

Uit het eindverslag aangaande de werkzaamheden der Enquête-commissie van 1891—'92 blijkt, dat reeds deze commissie den wensch uitsprak, dat gedurende 6 uren per week herhalings- en voortgezet onderwijs zou worden genoten; zelfs wenschte de helft der commissie voor degenen die nog geen 14 jaren oud zijn tot 8 à 9 uren te gaan. In Beieren, Wurtemberg en andere landen is men van facultatief tot verplicht volgen van het hierbedoelde onderwijs overgegaan. Het had daarom bevreemding en teleurstelling gewekt, dat de Minister, die in zijn voor-ontwerp de verplichting om dat onderwijs bij te wonen had opgenomen en blijkens het geschrevene op bladzz. 17 en 18 der Memorie van Toelichting zich nog niet geheel van die gedachte heeft kunnen losmaken, daarop is teruggekomen.

Verscheidene andere leden kwamen hiertegen op. Het opleggen van eene dergelijke verplichting zou feitelijk neerkomen op eene verplichting tot het behalen van een diploma, waartegen men immers juist was opgekomen. Het nakomen van de verplichting zou voorts niet mogelijk zijn althans wat het theoretisch vakonderwijs betreft, indien niet op groote schaal tot het oprichten van vakscholen werd overgegaan, hetgeen uitgaven zoude medebrengen welke aan het te behalen voordeel niet geëvenredigd zouden zijn. Verder werd nog opgemerkt, dat de verplichting gelijk zou staan met eene verscherping van de Leerplichtwet, waartoe deze leden allerminst wenschten mede te werken.

Door sommigen werd ten slotte nog gewezen op de moeilijkheid om aan de verplichting eene sanctie te verbinden. De patroons toch zullen bezwaarlijk er voor aansprakelijk kunnen worden gesteld, dat hun personeel de verplichting om onderwijs te volgen nakomt. Daarom zou misschien een tusschenweg kunnen worden ingeslagen en het voorbeeld kunnen worden gevolgd van den Duitschen wetgever, die in § 127 der Gewerbeordnung den meester verplicht den leerling „zum Besuche der Fortbildungs oder Fachschule anzuhalten und den Schulbesuch zu überwachen"; komt de

patroon zijne verplichting daartoe niet na, dan zou hem de vergunning om leerlingen te hebben kunnen worden ontnomen. Andere leden meenden, dat dit stelsel, hoe fraai het zich ook op het papier aan het oog moge voordoen, in de practijk niet tot het gewenschte doel zou leiden, aangezien het niet wel mogelijk scheen het „anhalten" te controleeren.

Een ander punt, dat ter sprake werd gebracht en, naar sommigen meenden, niet in de regeling had mogen ontbreken, betreft de verplichting van de gezellen om bij de opleiding der leerlingen hunne medewerking te verleenen. Thans zal die opleiding alleen bij den patroon berusten, zal deze althans zijne gezellen niet kunnen dwingen hem daarin bij te staan. Dit punt ontleent een bijzonder belang aan het feit, dat de gezellen menigmaal beter in het vak onderlegd zijn dan de patroons en dus bij de eerste opleiding de beste diensten zouden kunnen bewijzen. Door enkele leden werd in dit verband de vraag gesteld, of het niet aanbeveling zou verdienen, de patroons, alvorens hun eene vergunning te verleenen, aan een examen te onderwerpen; het scheen toch moeilijk aan te nemen, dat, bij de overweging omtrent het al dan niet verleenen van eene door het hoofd eener gunstig bekend staande zaak aangevraagde vergunning, de vraag, of dat hoofd zelf zijn vak wel door en door verstaat, eene belangrijke rol zou spelen.

Vele andere leden merkten hiertegen op, dat, waar reeds van verschillende zijden bedenkingen werden geopperd tegen den dwang, welke den patroons zal worden opgelegd, het vorderen van een examen allerminst aanbeveling kan verdienen. Wat overigens de medewerking der gezellen betreft, deze moet, naar het oordeel van deze leden, stellig worden verkregen. Zij verwachtten echter in deze meer van den invloed der patroons en van contractueele verplichtingen dan van wettelijken dwang.

Zooals reeds werd opgemerkt, zal de overeenkomst tusschen den meester en den leerling een privaatrechtelijk karakter dragen.

Sommige leden betwijfelden echter, of juist die privaatrechtelijke zijde van het vraagstuk bij de regeling wel genoegzaam onder de oogen was gezien. Welke bepalingen van burgerlijk recht zullen op dit hoofdstuk van toepassing zijn? En in hoever valt het hier geregelde onder de bepalingen van het wetsontwerp betreffende de arbeidsovereenkomst? Uit het feit, dat hier gesproken wordt van eene aanmoediging die aan den leerling zal worden uitgekeerd, terwijl in de arbeidsovereenkomst van loon sprake is, schijnt te volgen, dat het niet in de bedoeling ligt de bepalingen van evengenoemd wetsontwerp op de leerovereenkomst van toepassing te doen zijn. Maar, zoo vroeg men, wat is dan het privaatrechtelijk karakter van deze overeenkomst? Is wel voldoende rekening gehouden met het algemeene begrip van overeenkomsten volgens het Burgerlijk Wetboek?

Zoo is de verbreking van de leerovereenkomst en wat daarmede

samenhangt niet, of althans niet voldoende, geregeld. Art. 34 voorziet eenigermate in het geval dat de patroon zijn plicht niet doet, maar men zoekt tevergeefs naar eene regeling voor het geval dat de leerling wegloopt of zich aan andermans goed vergrijpt of zich op andere wijze onbehoorlijk gedraagt, gevallen welke toch evenzeer denkbaar zijn en waarin dan ook door de Duitsche Gewerbeordnung, in § 127*b*, terecht wordt voorzien.

Voorts ontbreekt aan verscheidene artikelen de sanctie. Het intrekken der vergunning moge een krachtig wapen zijn tegen patroons die hunne verplichtingen niet nakomen, juist de zware slagen welke het aanbrengt zullen er van weerhouden dit wapen anders dan bij hooge noodzakelijkheid te hanteeren. Bovendien worden daarvoor steeds „bepaalde feiten" geëischt, en het scheen twijfelachtig, of daaronder zou zijn te rangschikken b.v. nalatigheid in het toezicht op het zedelijk gedrag van den leerling (art. 38) of het tekortschieten in het vervullen van den plicht om den leerling den noodigen tijd te laten tot het waarnemen van kerkelijke verplichtingen (art. 39).

De regeling van de schadevergoedingen, zoo van de zijde van den meester als van die van den leerling, scheen zeer gebrekkig. Ook bij het opstellen daarvan had de Regeering met de bepalingen der Duitsche Gewerbeordnung haar voordeel kunnen doen.

Niet geheel billijk scheen het verder, dat de leerling, nadat zijne opleiding voltooid is, aanstonds den meester, aan wien hij die te danken heeft, zal kunnen verlaten. Een prikkel om die opleiding zoo goed mogelijk te doen zijn, scheen daarin niet gelegen. Men vroeg daarom, of het niet aanbeveling zou verdienen, te bepalen, dat de leerling na volbrachten leertijd ten minste nog gedurende een jaar in de zaak zijns meesters werkzaam moet blijven.

Nog werd gevraagd, of het wel goed gezien is, dat het leerlingwezen alleen is geregeld voor zooveel betreft jongens en meisjes die hun zeventiende levensjaar nog niet voleind hebben. De mogelijkheid scheen niet uitgesloten, dat personen die dien leeftijd reeds hebben bereikt eene leerovereenkomst zouden wenschen aan te gaan.

Van meer dan eene zijde werd gewezen op de goede uitkomsten, welke de „Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe" gedurende de elf jaren van haar bestaan heeft verkregen. Verscheidene van de bedenkingen, waartoe het Regeeringsvoorstel aanleiding gaf, doen zich niet gelden ten aanzien van het door genoemde vereeniging met betrekking tot het leerlingwezen gevolgde stelsel. Ook al waren sommigen van de leden hier aan het woord van oordeel, dat laatstbedoeld stelsel in meer dan één opzicht voor verbetering vatbaar is, zoo meenden zij toch, dat de Regeering van de in Drenthe opgedane ervaring had kunnen partij trekken.

Het had bevreemding gewekt, dat in het bij het wetsontwerp gevoegd overzicht van wettelijke bepalingen in het buitenland niets omtrent het leerlingwezen wordt megedeeld. Men zou gaarne zien, dat ook een overzicht daarvan alsnog werd verstrekt.

Art. 20. Zeer vele leden waren van oordeel, dat zelfs in het systeem van den Minister bij dit artikel te veel aan de Regeering wordt overgelaten. Dat de Minister nog een nauwkeurig onderzoek wenscht in te stellen met betrekking tot de vraag welke werkzaamheden het eerst in aanmerking komen voor de in het artikel bedoelde aanwijzing, werd begrijpelijk geacht; maar men was verbaasd, dat ook in de Memorie van Toelichting niet eene enkele werkzaamheid wordt genoemd, welke de Regeering onder de regeling zou wenschen te doen vallen. Waar daaronder zelfs werkzaamheden in winkels kunnen begrepen zijn, en de invloed dien het stelsel op het bedrijfsleven zal uitoefenen volstrekt niet kan worden beoordeeld zoolang men niet weet op welke vakken het zal worden toegepast, daar meende men, dat althans eenig meerder licht mocht worden gevorderd. Gevraagd werd, of niet ten minste in de wet behoorde te worden voorgeschreven, dat omtrent het ontwerp van den hier bedoelden algemeenen maatregel van bestuur het advies der Kamers van koophandel en fabrieken en der Kamers van arbeid zal zijn in te winnen.

De opmerking werd gemaakt, dat blijkbaar niet is gedacht aan het geval, dat een patroon zijn eigen kinderen in zijn vak wenscht op te leiden. Zal men dit niet mogen doen zonder leerovereenkomst? Zal men dus ook hier eerst eene vergunning van den burgemeester moeten vragen?

Nog werd opgemerkt, dat er uitgebreide streken zijn, waar het een of ander ambacht op zeer lagen trap staat, zoodat daar geen patroon te vinden is, die in dat ambacht eene behoorlijke opleiding kan geven. Wanneer nu ten gevolge van den algemeenen maatregel van bestuur het bepaalde bij art. 20 op dit geval van toepassing zal zijn, zal zoodanig bedrijf, indien voor de uitoefening daarvan de hulp van jeugdige personen vereischt wordt, onmogelijk worden, aangezien jongens en meisjes daarin uitsluitend als leerlingen of als gediplomeerden zullen mogen werkzaam zijn.

Art. 21. De termijn van een jaar, voor het in werking treden van eene regeling welke zulke ingrijpende gevolgen kan hebben, kwam aan verscheidene leden te kort voor. Wil de wetgever hen, die geen vergunning tot het hebben van leerlingen kunnen verkrijgen, niet vrij laten om zich, binnen de grenzen welke elders in de wet voor den kinderarbeid gesteld zijn, door jeugdige personen in hun bedrijf te doen bijstaan, dan behoorde hun voor het minst een geruime tijd te worden gelaten tot het nemen van maatregelen om zich zooveel mogelijk tegen de schadelijke gevolgen van het verbod te vrijwaren.

Art. 22. Gevraagd werd, of bij de in den aanhef van het tweede lid voorkomende uitdrukking „Houdt de leerovereenkomst op te werken", uitsluitend moet worden gedacht aan het einde van de leerovereenkomst op een der wijzen bedoeld in art 46. Uit de toelichting volgt, dat, naar 's Ministers bedoeling, een jongen of meisje door weg te loopen toch niet zal ophouden leerling te zijn; maar hoe zal het zijn, wanneer de leerling vóór het verstrijken van de leerovereenkomst het diploma van gezel verwerft? Art. 46 bepaalt niet, dat door het verkrijgen van dat diploma de leerovereenkomst eindigt; uit art. 20 schijnt nochtans te volgen, dat men na ontvangst van dat diploma geen leerling meer is. Beide begrippen schijnen elkaar dus niet geheel te dekken, hetgeen tot te meer verwarring aanleiding kan geven nu, blijkens art. 43 j° art. 46, met den afloop van den duur der leerovereenkomst niet hetzelfde wordt bedoeld als met het einde dier overeenkomst, en daar naast, in art. 41, nog sprake is van de beëindiging van de leerbetrekking en het einde van den leertijd, welke beide tijdstippen ook al niet behoeven samen te vallen.

Art. 23. Sommige leden wenschten een wettelijken waarborg, dat deze bepaling geen aanleiding geve tot het scheppen van monopolies.

Het ontbreken van eene wettelijke omschrijving van het begrip „hoofd of bestuurder" zal, vreesden sommigen, in meer dan één bedrijf, als b.v. de tabaksindustrie, aanleiding kunnen geven tot misbruiken, aangezien personen, die thans alleen werken, zich als hoofd of bestuurder zullen aanmelden ten einde zoodoende jongens in dienst te kunnen nemen.

Art. 24. Het scheen niet zonder bezwaar, de vergunning telkens slechts voor den tijd van één jaar te doen verleenen. Het zou althans aanbeveling verdienen, de eenmaal verleende vergunningen stilzwijgend te laten doorloopen, zoolang niet de vergunning uitdrukkelijk wordt ingetrokken. Staat de patroon er aan bloot, elk jaar, wellicht om redenen geheel vreemd aan zijne meerdere of mindere geschiktheid om als opleider op te treden, zijne aanvraag om vergunning te zien weigeren, dan zal dit hem stellig geen spoorslag zijn om het leerlingstelsel in te voeren, aangezien hij niet eens de zekerheid zal hebben de aangegane leerovereenkomsten te kunnen nakomen.

De opmerking werd gemaakt, dat hetgeen in de artt. 24 en 25 met betrekking tot de instelling van de daar bedoelde commissie is opgenomen zeer vaag is en ruimte laat voor zeer uiteenloopende regelingen. Het scheen wenschelijk een afzonderlijk artikel uitsluitend te wijden aan de instelling der commissiën; daarin zou dan zijn te bepalen, of er in elke gemeente, of zelfs in elke provincie, slechts éene commissie voor alle bij het leerlingwezen

betrokken bedrijven zal zijn, dan wel of er voor de verschillende bedrijven afzonderlijke commissiën zullen worden in het leven geroepen; ook eene regeling betreffende de ressorten der commissiën zou in dat artikel op hare plaats zijn. Mocht het bezwaar ontmoeten, dit alles in de wet vast te leggen, dan zou men toch in elk geval gaarne een schema zien gegeven van de regeling, welke den Minister voor den geest staat. Thans tastte men te dien opzichte nagenoeg geheel in het duister. De wensch werd voorts uitgesproken, dat aan deze commissie een naam worde gegeven, b.v. leerlingcommissie; men behoefde dan niet in andere artikelen telkens ter aanduiding van de commissie naar art. 24 te verwijzen.

Veel zal afhangen van de samenstelling der commissiën. Men vreesde, dat die, vooral in kleine gemeenten en op het platte land, ernstige moeilijkheden zou kunnen opleveren. De commissie toch zal vakkennis aan personenkennis moeten paren en zij zal moeten bestaan uit personen die den noodigen vrijen tijd ter beschikking kunnen en willen stellen en die de noodige waarborgen moeten opleveren voor onpartijdigheid.

Eene samenstelling uit patroons, werklieden en andere, tot geen dezer beide groepen behoorende personen, scheen aanbeveling te verdienen. Sommige leden wenschten, dat bij de samenstelling partij worde getrokken van de bestaande werklieden- en patroons-organisaties.

Eenige leden zouden gaarne zien, dat aan de benoeming der leden eene aanbeveling zou ten grondslag liggen van de Kamers van arbeid of van Koninklijk goedgekeurde vakvereenigingen.

Verscheidene anderen vroegen, of niet de Kamers van arbeid zelve, voor zoover die er zijn, geschikt zouden wezen om als commissie van advies op te treden. Wel werd daartegen aangevoerd, dat de commissiën over verschillende vakken zullen moeten kunnen oordeelen en elke Kamer van arbeid slechts voor bepaalde bedrijven is ingesteld, maar dit bezwaar ware, meende men, te ondervangen door aan de Kamers de bevoegdheid te geven zich met deskundigen aan te vullen, die dan ook als deskundigen bij de examens zouden kunnen optreden, terwijl dan de Kamer zelve onpartijdig beoordeelaar zou blijven; een stelsel, dat trouwens ook, voor het geval niet de Kamers van arbeid maar afzonderlijke commissiën met de hierbedoelde taak werden belast, op die commissiën ware toe te passen. Ook zouden de Kamers van arbeid zich kunnen aanvullen met deskundigen voor die vakken, waarin, blijkens ingekomen aanvragen, het opnemen van leerlingen gewenscht wordt.

Uit de Memorie van Toelichting blijkt overigens niet, hoe de Minister zelf zich de samenstelling der commissiën denkt. Kan het, zoo vroeg men, in de bedoeling liggen zeer uitgebreide commissiën te benoemen, waarin zooveel mogelijk alle verschillende vakken, voor zoover het leerlingwezen daarop van toepassing is, zijn vertegenwoordigd?

Art. 25. Onder herinnering aan hetgeen bij art. 24 met betrekking tot de instelling der commissiën werd opgemerkt, spraken vele leden den wensch uit, dat de samenstelling en de bevoegdheid der commissiën niet geheel aan een algemeenen maatregel van bestuur zouden worden overgelaten; het opnemen in de wet van enkele hoofdregelen zou althans eenigen waarborg geven tegen eene ongewenschte regeling van dit zoo gewichtig onderwerp.

Het scheen voorts hier de plaats om de reeds bij de algemeene beschouwingen omtrent dit hoofdstuk ter sprake gebrachte wenschelijkheid, eene verhouding te bepalen tusschen het aantal leerlingen en het aantal gezellen dat in eene zaak werkzaam mag zijn, nader onder de oogen te zien. Het werd van minder belang geacht, of die verhouding in de wet zelve dan wel bij algemeenen maatregel van bestuur werd vastgesteld, mits slechts het beginsel, dat er eene verhouding behoort te zijn, welke niet mag worden overschreden, in de wet worde opgenomen; daarmede zal eene goede opleiding worden bevorderd en aan vele bezwaren aangaande uitbuiting van jeugdige arbeidskrachten worden tegemoetgekomen. De schorsing en intrekking der vergunning ingevolge het bepaalde bij art. 34 zou dan de sanctie moeten zijn op het in acht nemen van de voorgeschreven verhouding.

Art. 26. Men herinnerde aan hetgeen bij de algemeene beschouwingen omtrent dit hoofdstuk werd opgemerkt met betrekking tot de bezwaren, die verbonden zijn aan het opnemen in het besluit, waarbij eene vergunning wordt geweigerd, van de redenen, welke tot die weigering hebben geleid.

Art. 27. *a.* In plaats van eene „aanduiding van de werkzaamheden" zouden eenige leden gaarne eene „nauwkeurige omschrijving" daarvan in de akte van leerovereenkomst zien opgenomen.

g. In éene afdeeling werd de wenschelijkheid uitgesproken, het inwonen van den leerling bij het hoofd of den bestuurder te verbieden; voor zoover dit verbod in kleine plaatsen op moeilijkheden mocht afstuiten, zou het ten minste voor grootere gemeenten moeten gelden. Van verschillende zijden werd daartegenover opgemerkt, dat het verbod geene aanbeveling zou verdienen, aangezien het voor vele leerlingen de noodzakelijkheid zou doen geboren worden elders naar huisvesting om te zien, hetgeen aanmerkelijk hoogere uitgaven zou vorderen.

Eenige leden waren van meening, dat, behalve de hier genoemde, ook omtrent de andere punten, welke in dit hoofdstuk worden behandeld, bepalingen in de leerovereenkomst behooren te worden opgenomen, zooals b.v. omtrent het godsdienstonderwijs. Zoo zou men ook het bepaalde onder *g* wenschen te zien uitgebreid tot alle leerlingen, onverschillig of zij bij het hoofd of den bestuurder inwonen.

Andere leden zagen van dit laatste het nut niet in; zij meenden, dat de bepaling ook voor inwonenden weinig zou baten, aangezien ontduiking gemakkelijk schijnt; men heeft daartoe slechts den leerling als loopjongen aan te geven, zooals b.v. bij boekdrukkers gebeurt, door wie tegen een gering loon een loopjongen in dienst wordt genomen, die, wanneer hij geen boodschappen te doen heeft, het vak leert.

h. Krachtens deze bepaling zal in de leerovereenkomst de tijd moeten worden aangewezen, waarop de aan den leerling uit te keeren aanmoediging zal ingaan. Men meende, dat daartegenover ook het recht van den patroon moest worden erkend om geen aanmoediging te geven, wanneer de leerling die niet verdient; voor den leerling zou daarin een prikkel gelegen zijn om zijn best te doen. Door sommigen werd overigens gevraagd, of niet aan het in Drenthe gevolgde leerlingstelsel, waarbij de patroon eene vergoeding ontvangt voor de opleiding, de voorkeur toekomt.

Men vroeg, of het niet aanbeveling zou verdienen, aan het hoofd of den bestuurder bij de wet de verplichting op te leggen, omtrent den inhoud der door hem te sluiten leerovereenkomsten aan den burgemeester alle inlichtingen te verstrekken, welke door dezen mochten worden verlangd.

Art. 28. Hier treedt het privaatrechtelijk karakter der leerovereenkomst zoo sterk op den voorgrond, dat het bij de beschouwingen van algemeenen aard omtrent dit hoofdstuk besproken bezwaar met betrekking tot gemeentebedrijven en daarmede op ééne lijn staande takken van 's Rijks dienst duidelijk aan het licht komt.

Art. 31. Gevraagd werd, hoe men zich de uitvoering van deze bepaling moet denken voor het geval de burgemeester, of wel het college van burgemeester en wethouders, zelf het hoofd of de bestuurder is.

De uitdrukking „zoo spoedig mogelijk" scheen vaag. Om verschillende toepassing van de bepaling onmogelijk te maken, kwam het sommigen leden wenschelijk voor die uitdrukking te vervangen door „binnen acht dagen".

Art. 32. Verscheidene leden verklaarden aan eene regeling van den duur van den leertijd bij algemeenen maatregel van bestuur weinig waarde te hechten. Die algemeene maatregel zal, meenden deze leden, eene groote speelruimte moeten laten, aangezien daarbij met verschil in ijver, aanleg en bekwaamheid zal moeten worden rekening gehouden; zoo zal niet verder kunnen worden gegaan dan de bepaling, dat b.v. een goudsmidsleerling een leertijd van 2 tot 5 jaren zal mogen hebben.

Andere leden betwijfelden de juistheid van deze opvatting.

Gaarne zouden zij evenwel vernemen, of het in de bedoeling ligt, voor den duur van leertijd in elk vak slechts een maximum en een minimum te bepalen, dan wel, of een bepaalde duur zal worden voorgeschreven waarvan niet zal mogen worden afgeweken. Ook werd gevraagd, of de duur van den leertijd voor alle vakken zal worden vastgesteld, dan wel of die vaststelling zich zal bepalen tot de werkzaamheden of soorten van werkzaamheden bedoeld in art. 20.

Art. 33. Het maximum van zes maanden werd door vele leden voor den duur van den proeftijd te lang geacht; men vreesde, dat misbruik, bestaande in het uitbuiten van jeugdige personen, daarvan het gevolg zou kunnen zijn. Sommigen meenden, dat de proeftijd niet langer dan zes of acht weken mocht zijn; anderen achtten die inperking te groot, aangezien alsdan de tijd te kort zou zijn om een juist oordeel te kunnen vellen.

Art. 34. Van verschillende zijden werden bezwaren tegen deze bepaling geopperd.

Het intrekken van de vergunning scheen een zeer krasse maatregel, welke in menig geval den ondergang van het bedrijf van den daardoor getroffen patroon kan ten gevolge hebben. De vrees scheen niet ongegrond, dat de bepaling zeer onregelmatig zou worden toegepast; op de eene plaats zou men haar streng opvatten en zich om de gevolgen niet bekommeren, elders zou men, juist uit vrees voor onbillijkheden, met de bepaling de hand lichten. Er werd ook op gewezen, dat het zich menigmaal zal voordoen, dat patroon en leerling niet bij elkander passen. Het kan dan raadzaam zijn de vergunning voor dien bepaalden leerling in te trekken; maar daaruit behoeft nog geenszins te volgen de wenschelijkheid om dien patroon, die voor andere leerlingen wellicht wèl geschikt is, de vergunning in het algemeen te ontnemen. Men zou daarom het artikel zóó willen gesteld zien, dat zoowel het eene als het andere mogelijk werd.

Om eene vergunning te kunnen intrekken zal de burgemeester op grond van bepaalde feiten overtuigd moeten zijn, dat het hoofd of de bestuurder geen voldoende vakopleiding geeft, of geen genoegzamen waarborg oplevert tegen verkeerden invloed op de zedelijke ontwikkeling van den leerling. Afgezien van de bezwaren, bij de algemeene beschouwingen omtrent dit hoofdstuk ingebracht tegen het opdragen van deze aangelegenheid aan den burgemeester, werd het verkeerd geacht, dat deze ambtenaar blijkbaar alleen dan handelend zal kunnen optreden, wanneer de leerling of diens wettelijke vertegenwoordiger hem, onder aanvoering van bepaalde feiten, zulks verzoekt. Het zou, meende men, de voorkeur verdienen, indien ook de commissie, wier gevoelen de burgemeester moet inwinnen, het initiatief kon

nemen en de burgemeester, bedoelde commissie gehoord, ambtshalve de vergunning kon intrekken.

's Burgemeesters op grond van bepaalde feiten steunende overtuiging kan voorts betrekking hebben op twee punten, waarvan het laatste, het opleveren van genoegzamen waarborg tegen verkeerde invloeden, voor velerlei uitleg vatbaar schijnt en tot groote willekeur zou kunnen lijden.

Sommigen vroegen, of het niet beter ware voor de in het ontwerp gevolgde omschrijving te lezen: „van erkend slecht levensgedrag is", eene uitdrukking welke eene vaste beteekenis heeft.

Andere leden meenden, dat het beter ware, elke poging om voor die ongeschiktheid criteria te stellen op te geven en alleen te spreken van gebleken ongeschiktheid.

Ook deze oplossing kon niet alle leden bevredigen. Het moge niet onduidelijk zijn, wat de wetgever met ongeschiktheid bedoeld heeft, in de praktijk zou willekeur van het gebruik van dat woord het gevolg kunnen zijn. Bovendien zou ook de term „ongeschiktheid" nog niet ruim genoeg zijn om alles te omvatten wat een gegronde reden kan opleveren om eene vergunning in te trekken. Sommige leden toch zouden daaronder ook willen zien opgenomen de omstandigheid, dat het aantal leerlingen te groot is in verhouding tot dat der gezellen, iets wat alleen bij eene — overigens allerminst gewenschte — zeer ruime opvatting als een blijk van ongeschiktheid van den werkgever zou kunnen worden aangemerkt. In verband met deze opmerking werd de vraag gedaan, hoe de burgemeester zal kunnen weten hoeveel werklieden in elk bedrijf arbeiden; de wetenschap daarvan zal hij, indien hij moet waken tegen een in verhouding te groot aantal leerlingen, niet kunnen ontberen.

Art. 35. Enkele leden meenden, dat, indien — gelijk 't hun voorkwam — met de woorden: „Een besluit ingevolge het vorige artikel" ook het besluit tot schorsing bedoeld is, de schorsing veelal niet tijdig genoeg zou kunnen ingaan; zij waren van oordeel, dat de schorsing zonder bezwaar door den burgemeester zelfstandig zou kunnen worden uitgesproken.

Andere leden meenden, dat de aangehaalde woorden blijkbaar uitsluitend doelen op een besluit tot intrekking der vergunning; ook uit den inhoud der artt. 36 en 37 scheen zulks te volgen.

Art. 36. Vrij algemeen werd het minder juist geacht, dat bij de regeling van het beroep verzuimd is den patroon de gelegenheid te geven op te komen tegen een besluit van den burgemeester, waarbij de hem verleende vergunning is ingetrokken. Waar de bepaling van art. 34 den burgemeester zoo ruime bevoegdheid geeft, scheen althans de gelegenheid om van zijn besluit in beroep te gaan niet aan de patroons te mogen worden onthouden. Is dit op zich zelf reeds hoogst gewenscht om willekeur tegen te

gaan, nog meer zou dit het geval worden indien ook de mogelijkheid van ambtshalve intrekking der vergunning in de wet werd opgenomen.

Gevraagd werd naar de bedoeling van de bepaling van het tweede lid. Dat, ook al ontbrak die bepaling, een Minister zonder onderzoek zou beslissen, scheen niet wel aan te nemen.

Art. 37. Bij dit artikel werden gelijke opmerkingen gemaakt als bij art. 35.

Art. 38. Betwijfeld werd, of met het verbod om den leerling te bezigen voor het verrichten van „huiselijke diensten" wel geheel zal worden bereikt wat door de Regeering wordt beoogd. Of meent de Minister wellicht, dat onder „huiselijke diensten" ook werkzaamheden als het schoonmaken van de werklokalen en dergelijke kunnen worden begrepen?

Art. 39. Eenige leden zouden den patroon de verplichting willen zien opgelegd, den leerlingen ook den noodigen tijd te laten tot het waarnemen van hunne plichten jegens vereenigingen waarvan zij lid mochten zijn.

Andere leden kwamen met klem hiertegen op. Het zou uiterst moeilijk zijn een grens te trekken tusschen de vereenigingen en clubs waarvoor men tijd beschikbaar zou wenschen te stellen en die waarvoor men zulks niet noodig of misschien zelfs ongeraden zou achten.

Art. 40. Deze bepaling ging sommigen leden veel te ver. Zelfs de aard van de aanwijzingen, waarnaar de leerling zich zal hebben te gedragen, is niet aangegeven. Daarbij komt nog, dat ook de aanwijzingen, welke niet door het hoofd of den bestuurder zelf maar slechts van zijnentwege worden gegeven, zullen moeten worden opgevolgd.

Van andere zijde werd deze bepaling op zich zelve toegejuicht; alleen achtte men haar als een voorschrift zonder sanctie van geringe beteekenis. De hierbedoelde leden meenden, dat in deze leemte behoort te worden voorzien en dat tuchtmiddelen niet kunnen worden gemist.

Art. 41. Gevraagd werd, of het niet, vooral ook met het oog op de straf waarmede de nalatige wordt bedreigd, raadzaam zou zijn een termijn te bepalen, waarbinnen van het beeindigen der leerbetrekking bericht moet worden gezonden.

Art. 42. Eenige leden zouden willen zien voorgeschreven, dat de toezending van het hierbedoelde afschrift zoo spoedig mogelijk moet geschieden. Anderen zouden in dat geval aan een bepaalden termijn de voorkeur geven.

Art. 43. De opmerking werd gemaakt, dat de bepalingen van dit artikel er niet toe zullen bijdragen om het sluiten van leerovereenkomsten in de hand te werken. De leerling, of liever diens wettelijke vertegenwoordiger, wordt afgeschrikt door het vooruitzicht van wellicht negen maanden gedwongen lediggang, en den meester wordt geen uitzicht geopend op vergoeding van de schade, welke voor hem uit het verbreken der leerovereenkomst van de zijde des leerlings kan voortvloeien. Krachtens de Fransche wet van 22 Februari 1851, betreffende de leerovereenkomsten, kan die schade geheel of ten deele verhaald worden op den tweeden meester, wanneer het blijkt, dat deze den leerling er toe heeft gebracht van meester te verwisselen. De Duitsche Gewerbeordnung gaat nog verder en legt eene hoofdelijke verplichting tot schadevergoeding op den vader van den leerling en op den werkgever, die den leerling tot het verlaten van de leerbetrekking heeft verleid, of hem, wetende dat de leerovereenkomst nog niet was afgeloopen, heeft in dienst genomen.

De voorgestelde bepalingen zijn derhalve te kras voor den leerling en toch onbevredigend voor den meester, terwijl bovendien, naar het schijnt, de sanctie ontbreekt.

Men vroeg, of de uitdrukking: „Met of ten aanzien van hem", welke het eerste lid ontsiert, niet zou kunnen worden vervangen door: „Ten aanzien van hem"; blijkens het bepaalde bij art. 28 toch treedt nimmer de leerling maar steeds diens wettelijke vertegenwoordiger als partij op bij het sluiten van de leerovereenkomst, hetgeen overigens geheel past in het kader dat de Regeering zich voor de regeling van het leerlingwezen heeft gekozen.

De in het tweede lid onder 2 genoemde voorwaarde, waaronder een nieuwe leerovereenkomst mag worden aangegaan vóór afloop van den duur der vorige leerovereenkomst, gaf in de eerste plaats aanleiding tot de reeds vermelde klacht over den gedwongen lediggang gedurende negen maanden. De vroegere meester wordt daardoor niet gebaat, want een waarborg tegen het openbaren van fabrieksgeheimen is in dien termijn niet gelegen; en de leerling lijdt aan twee kanten schade, aangezien niet alleen zijne opleiding onderbroken is, maar hij nu ook nog zoo geruimen tijd moet wachten alvorens bij een nieuwen meester in de leer te mogen gaan. Vrij algemeen wenschte men dien termijn van negen maanden ingekort te zien of althans de mogelijkheid te zien geopend, dat met een korteren termijn kan worden volstaan. Men vroeg, of de termijn niet telkens zou kunnen worden vastgesteld door de in art. 24 bedoelde commissie, die daarbij naar omstandigheden zou kunnen oordeelen; zoowel het antwoord op de vraag hoelang de leerling reeds bij het vak is geweest, als de reden waarom zijne vorige opleiding gestaakt of beeindigd is, kunnen daarbij gewicht in de schaal leggen. De opmerking werd hierbij gemaakt, dat de termijn van negen maanden volgens het ontwerp zal worden gevorderd in drie gevallen: als de leerovereenkomst gedu-

rende den proeftijd is opgezegd, als de leerling is weggeloopen, en, naar uit de woorden van art. 43, tweede lid, onder 2, schijnt te volgen, als meester en leerling beiden hebben goedgevonden dat de opleiding zal worden gestaakt. Het geval van beeindiging van den leertijd door met goed gevolg afgelegd examen kon hier veilig buiten rekening worden gelaten, aangezien het weinig waarschijnlijk is, dat een gediplomeerde op nieuw een leerovereenkomst in hetzelfde vak zou wenschen aan te gaan; de genoemde drie gevallen zijn trouwens geheel voldoende om te doen zien, dat de redenen, welke er toe kunnen leiden om vóór afloop van den duur eener leerovereenkomst een nieuw dergelijk contract aan te gaan, van zeer uiteenloopenden aard kunnen zijn.

Onder verwijzing naar hetgeen reeds bij art. 22 werd opgemerkt omtrent de weinig heldere terminologie van het wetsontwerp waar het geldt het eindigen van de leerovereenkomst, van den leertijd, van de leerbetrekking en van het leerling zijn, werd er op gewezen, dat hier een zeer subtiel onderscheid blijkt te worden gemaakt tusschen het afloopen van den duur der leerovereenkomst en het eindigen dier overeenkomst. Van de zes wijzen toch, waarop ingevolge art. 46 de leerovereenkomst kan eindigen, zijn er, blijkens art. 43, tweede lid, onder 3, drie waarbij na het eindigen der overeenkomst de duur daarvan nog niet als afgeloopen moet worden beschouwd. Gevraagd werd, of hier niet een minder ingewikkelde redactie zou kunnen worden gegeven.

Gevraagd werd nog, of de onder 1, 2 en 3 omschreven gevallen, waarin vóór afloop van den duur der vorige leerovereenkomst een nieuwe mag worden gesloten, niet te eng zijn genomen. Met name scheen het wenschelijk het aangaan eener nieuwe overeenkomst ook toe te staan voor het geval het hoofd of de bestuurder, met wien de eerste gesloten was, door den staat zijner gezondheid verhinderd wordt zijne verplichtingen behoorlijk na te komen en toch den leerling niet wil laten gaan. Men behield zich voor bij art. 46 op dit punt terug te komen.

Art. 45. Ook dit artikel is, naar men meende weinig geschikt om het sluiten van leerovereenkomsten aan te moedigen. Hij, die eene zoodanige overeenkomst heeft aangegaan, zal, ook nadat hij zijn zeventiende jaar heeft voleind, zoolang hem niet het diploma van gezel is uitgereikt, de werkzaamheden, genoemd in een algemeenen maatregel van bestuur als bedoeld in art. 20, niet mogen verrichten. Hij zal dus achterstaan bij hem die nimmer in de leer ging.

De redactie van de bepaling scheen aan duidelijkheid te wenschen over te laten. Zij geeft den indruk, dat bedoelde persoon *na* het voleinden van zijn zeventiende jaar geen leerling meer is en alleen zal mogen werken wanneer hij zijn diploma zal hebben ontvangen, terwijl toch de bedoeling moet zijn, dat de leerovereenkomst niet ophoudt en de persoon de werkzaamheden van

leerling mag blijven verrichten totdat hij met goed gevolg zijn examen zal hebben afgelegd.

Art. 46. Men meende in dit artikel meer dan éene leemte te ontdekken.

Zoo was men, gelijk reeds bij de beschouwingen omtrent dit hoofdstuk in het algemeen werd opgemerkt, van oordeel, dat ook misdragingen, hetzij van de zijde des meesters, hetzij van die van den leerling, tot beeindiging der leerovereenkomst moesten kunnen leiden.

Ook scheen het billijk te denken aan het geval van verhuizing. De patroon kan zich in eene andere plaats vestigen, maar ook de ouders of verzorgers van den leerling kunnen door omstandigheden genoopt worden van woonplaats te veranderen. In beide gevallen zou het voortduren der leerovereenkomst voor de ouders of verzorgers van den leerling onkosten medebrengen, waarop bij het sluiten der overeenkomst niet was gerekend, en althans in het eerste geval zou het onredelijk zijn hen tot die hoogere kosten te verplichten. Een soortgelijk geval zou zich kunnen voordoen, wanneer de ouders van den leerling kwamen te overlijden en deze daardoor afhankelijk werd van elders gevestigde familieleden, die allicht eerder bereid zouden zijn hem in huis te nemen dan elders kostgeld voor hem te betalen.

Het geval van ernstige ziekte, hetzij van den patroon, hetzij van den leerling, scheen eveneens een gegronde reden te kunnen opleveren om de leerovereenkomst te doen eindigen.

Voor zooveel noodig merkten de leden, die deze opmerkingen maakten, nog op, dat het hun hetzelfde is, of de genoemde omstandigheden, welke overigens allicht nog zouden zijn uit te breiden, er toe zouden leiden, dat de leerovereenkomst eindigt, dat die ophoudt te werken of dat de duur daarvan afloopt. Hetgeen waarop het aankomt is, dat de band, welke door de leerovereenkomst is gelegd, onder zekere, van den wil der partijen onafhankelijke omstandigheden, moet kunnen worden losgemaakt.

Nog werd opgemerkt, dat het artikel geen melding maakt van eenigen invloed, welken het verkrijgen van het diploma van gezel op de leerovereenkomst zou kunnen uitoefenen. Zooals reeds bij art. 22 werd aangetoond, schijnt het in de bedoeling te liggen, dat men kan ophouden leerling te zijn zonder zich aan de werking der leerovereenkomst te kunnen onttrekken. Mocht deze opvatting onjuist zijn, dan zou het verkrijgen van een diploma ook in art. 46 moeten worden genoemd, daar zulks anders, als zijnde van zuiver publiekrechtelijken aard, op de privaatrechtelijke leerovereenkomst geen invloed zou kunnen oefenen.

Art. 48. Gevraagd werd, of deze wet wel de plaats is om examens voor „andere personen” dan leerlingen te regelen.

Geantwoord werd, dat in eene wet, waarin, zooals in dit hoofd-

stuk, de opleiding geregeld wordt, eene verklaring aangaande de personen, die tot examens kunnen worden toegelaten, bezwaarlijk kan worden gemist.

Art. 49. De hier aan de krachtens art. 24 ingestelde commissie opgelegde taak van examineerend college deed, naar van verschillende kanten werd opgemerkt, nog duidelijker de noodzakelijkheid in het oog springen om eenige wettelijke waarborgen voor eene goede samenstelling der commissie in het leven te roepen.

Eenige leden zouden de commissie bij het afnemen van examens steeds willen doen bijstaan door deskundigen en drongen er daarom op aan, dat de woorden „al of niet" worden geschrapt. Anderen wezen er op, dat het al of niet wenschelijke of noodzakelijke daarvan eerst zal kunnen worden beoordeeld, wanneer men de wijze der samenstelling van de commissie kent.

Voorts werd gevraagd, of het wel aanbeveling verdient die deskundigen uitsluitend te doen aanwijzen door de commissie, omtrent wier aard en samenstelling men nog geheel in den blinde tastte, en of het niet beter ware die aanwijzing ten minste voor een gedeelte aan de Overheid op te dragen. Herinnerd werd aan de moeilijkheden, waarmede men in Duitschland te kampen heeft om behoorlijke commissiën voor de gilde-examens te verkrijgen; op enkele plaatsen is er, meende men te weten, zelfs toe moeten worden overgegaan, aan het eigenlijke examen een examen van de examinatoren te doen voorafgaan.

Sommige leden hechtten weinig aan het examen, en de Memorie van Toelichting, die nog meer examens in het vooruitzicht stelt, deed hun tegenzin daartegen nog toenemen. De examens zouden toch geen waarborgen voor degelijkheid opleveren en evenals de daaraan verbonden titels slechts geschikt zijn om eigenwaan aan te kweeken. Tot dusver is het terrein van den handwerkersarbeid van de examenwoede, welke schier op elk ander gebied heerscht, bevrijd gebleven, en men zou wenschen dat dit zoo bleef. De nijverheid toch ontwikkelt zich naar wisselende behoefte en verplichte examens kunnen op een dergelijke ontwikkeling alleen belemmerend werken. Enkele leden vreesden bovendien, dat het kon voorkomen, dat eene commissie, uit mannen van het vak samengesteld, hare eischen zeer hoog zou stellen alleen met de bedoeling concurrenten te weren.

Er waren echter andere leden, die meenden, dat, hoewel veelheid van examens een te keeren kwaad is en hoewel veel zal afhangen van de wijze waarop zij worden ingericht, nochtans in het stelsel, dat de Regeering zich heeft gekozen, examens niet geheel kunnen worden gemist.

Ook werd de meening uitgesproken, dat aan een diploma, uitgereikt door een patroon, hoogere waarde zou worden toegekend dan aan een dergelijk stuk, afkomstig van eene commissie. De eer der patroons zou met het aanzien der door hen onderteekende

diploma's gemoeid zijn en dit ware de beste waarborg tegen uitreiking van diploma's aan personen die daarop geen aanspraak kunnen doen gelden.

Art. 51. Zooals reeds bij de algemeene beschouwingen betreffende dit hoofdstuk werd opgemerkt, achtten vele leden de redactie van dit artikel minder gelukkig en betreurden zij het, dat de Minister zijn aanvankelijk voornemen om de verplichting op te leggen tot het bijwonen van bovenbedoeld onderwijs heeft laten varen. Ook werd reeds medegedeeld, dat anderen meenden, dat niet verder behoort te worden gegaan dan in het ontwerp geschiedt.

Thans werd alleen nog opgemerkt, dat de bepaling van art. 40 aan de bezwaren van hen die de verplichting zouden willen zien ingevoerd goeddeels tegemoet komt, aangezien de patroon, die verplicht is de gelegenheid te geven, waarschijnlijk wel niet zal nalaten den leerlingen onder het oog te brengen, dat zij van die gelegenheid hebben gebruik te maken. Anderzijds wees men er echter op, dat de mogelijkheid allerminst is uitgesloten, dat de patroon de leerlingen zal trachten te bewegen in de werkplaats te blijven en niet van de gelegenheid gebruik te maken.

Het scheen wenschelijk in plaats van „6 uur" te lezen „5 uur". Veelal toch zullen de leerlingen gaarne, alvorens zij zich naar de avondschool begeven, thuis van kleederen verwisselen; ook in het belang der gezondheid moet hun daartoe de gelegenheid worden gegeven.

„Drie kilometer" scheen te beperkt. Sommige leden zouden daarvoor 4 of 5 kilometer willen lezen.

Voorts werd opgemerkt, dat het artikel zou behooren te worden uitgebreid tot het geval, dat binnen zekeren afstand van de werkplaats eene inrichting voor theoretisch vakonderwijs gelegen is. Door alleen te spreken van den afstand, welke die inrichting scheidt van de woning waarin de leerling is gehuisvest, zullen anders wellicht verscheidene leerlingen, die van buiten komen, maar toch zonder bezwaar bedoelde inrichting zouden kunnen bezoeken, de vruchten van de bepaling van dit artikel derven.

Verscheidene leden meenden, dat het bezwaar zou ontmoeten, zoowel ten aanzien van de grootte als met betrekking tot het uitgangspunt der berekening van den afstand, een algemeenen regel te stellen, en zouden daarom aan eene regeling bij algemeenen maatregel van bestuur de voorkeur geven; daarbij zou dan voor verschillende gevallen met allerlei omstandigheden rekening kunnen worden gehouden.

Art. 52. Uit het bepaalde bij dit artikel, gelezen in verband met hetgeen bij art. 51 wordt voorgeschreven, blijkt, dat, wanneer zich binnen den in laatstgemeld artikel genoemden afstand zoowel eene inrichting voor theoretisch vakonderwijs als eene

inrichting voor herhalingsonderwijs bevindt, den leerling alleen tot het volgen van de lessen aan eerstbedoelde inrichting gelegenheid behoeft te worden gegeven, ook al zou de leerling zelf veel liever het herhalingsonderwijs volgen.

Enkele leden zouden gaarne zien voorgeschreven, dat den leerling desverlangend de gelegenheid moet worden gegeven om zoowel de eene als de andere inrichting te bezoeken.

Art. 53. De bij dit artikel aan den Minister gegeven bevoegdheid werd door verscheidene leden te uitgebreid geacht. Zij vreesden, dat het somtijds voor den Minister moeilijk zal zijn, weerstand te bieden aan een aandrang, waarbij meer met de belangen der nijverheid dan met die der leerlingen wordt gerekend, en wenschten in elk geval, dat een besluit des Ministers, waarbij het in de artt. 51 en 52 bepaalde uur op later dan 6 uur des namiddags wordt vastgesteld, slechts een beperkten geldigheidsduur zal hebben.

Art. 57. Sommige leden meenden, dat het in de praktijk voor de inspecteurs van het middelbaar ouderwijs onmogelijk zal zijn, na te gaan in hoeverre het in fabrieken, werkplaatsen en winkels binnen hun ressort gelegen, verstrekt theoretisch vakonderwijs aan redelijke eischen voldoet en blijft voldoen. Toezicht van die zijde zou alleen mogelijk zijn, indien het aan een afzonderlijken inspecteur werd opgedragen. Nog beter scheen het echter, de in art. 24 bedoelde commissie daarmede te belasten; waar, volgens het ontwerp, te haren overstaan de leerlingen zullen geexamineerd worden, scheen het toezicht op het aan dat examen voorafgaand onderwijs ook wel aan haar te kunnen worden toevertrouwd.

De opmerking werd nog gemaakt, dat de in dit artikel bedoelde mededeeling schriftelijk zal behooren te geschieden, gelijk trouwens in art. 56 voor de daar bedoelde mededeelingen is voorgeschreven.

Art. 58. Reeds bij de algemeene beschouwingen omtrent dit hoofdstuk werd opgemerkt, dat de bepalingen der artt. 58 en 59 daarin minder op hare plaats schijnen, aangezien zij personen betreffen ten wier aanzien geene leerovereenkomst geldt. Ook werd er daar ter plaatse reeds op gewezen, dat er geen aanleiding schijnt te bestaan om voor de hierbedoelde personen alleen te spreken van theoretisch vakonderwijs en niet, zooals met betrekking tot hen die in de leer zijn, ook van herhalingsonderwijs.

Blijft voorts de bepaling van art. 53 gehandhaafd, dan zou de consequentie medebrengen eene dergelijke bepaling te verbinden aan art. 58.

De uitdrukking „een vak, ten behoeve waarvan theoretisch

onderwijs voor hen verkrijgbaar is" scheen taalkundig niet geheel juist; men wordt niet onderwezen „ten behoeve van" een vak, maar „in" een vak.

Art. 59. Evenals in art. 51 zou men ook hier, naast den afstand van de woning, van den afstand van de werkplaats wenschen te zien gesproken.

Art. 61. Er werd gevraagd, of de uitdrukkingen „draagt zorg", in het eerste lid, en „zorgt", in het tweede en het derde lid van dit artikel, wel juist zijn gekozen. Die uitdrukkingen schenen aan verscheidene leden niet geheel in overeenstemming met het door de Regeering met betrekking tot de regeling der aansprakelijkheid van het hoofd of den bestuurder ingenomen standpunt. Men vertrouwde, dat de bedoeling is, het hoofd of den bestuurder aansprakelijk te stellen voor de nakoming van hetgeen aan zijne zorg wordt opgedragen, maar vreesde, dat, tengevolge van de gekozen termen, in de praktijk die aansprakelijkheid niet meer dan schijn zou blijken. De „zorg" toch van het hoofd of den bestuurder zal meende men, zich kunnen bepalen tot het verstrekken van een algemeenen last; kan hij aantoonen dien last te hebben gegeven, dan is zijne verantwoordelijkheid gedekt en zal hij van de strafbepaling van art. 424 niets hebben te duchten. Er werd daarom aangedrongen op eene gewijzigde redactie, waaruit duidelijk blijke, dat het hoofd of de bestuurder er aansprakelijk voor is, dat hetgeen waarvoor hij te zorgen heeft ook worde nagekomen.

Andere leden merkten op, dat men in deze wel moet onderscheiden. Stellig zijn er gevallen, waarin het verkeerd zou zijn den patroon, wanneer die slechts de noodige orders heeft gegeven, van verdere aansprakelijkheid te ontslaan. Maar men diende toch niet te vergeten, dat het niet zou aangaan den patroon aansprakelijk te stellen voor al wat in zijne fabriek, werkplaats of winkel voorvalt; door in strijd te handelen met een uitdrukkelijk verbod of gebod van hun patroon zouden kwaadwilligen het dan in de hand hebben hem te veroordeelen. De aansprakelijkheid zou, naar deze leden meenden, in dier voege behooren te worden geregeld, dat de patroon, die aantoont alle zorg gedragen en alle maatregelen genomen te hebben welke redelijkerwijze van hem geëischt konden worden, geacht moet worden in het vervullen van zijn plicht niet te zijn tekortgeschoten.

HOOFDSTUK III.

Van arbeid, die door bepaalde personen niet mag worden verricht.

Art. 62. Hier wordt, evenals in het opschrift van het hoofdstuk van „bepaalde personen" gesproken, hoewel men niet bepaalde

individuen op het oog heeft en dus „bepaalde categorieën van personen" bedoeld zijn. Enkele leden meenden nochtans, dat het gebruik van de woorden „bepaalde personen" wel te verdedigen is. Het geldt hier toch niet alleen de bescherming van bepaalde groepen, als jongens, meisjes en vrouwen; wel degelijk zal men hier ook rekening houden met de eigenschappen en omstandigheden van het individu, gelijk o.a. blijkt uit de volgende zinsnede uit de Memorie van Toelichting: „Verder kunnen, gelet op de gevoeligheden van de werklieden voor den invloed van het gif, door een geregeld geneeskundig onderzoek de gevoelige naturen verwijderd worden gehouden van den omgang met lood en loodverbindingen."

Sommige leden waren van oordeel, dat het omgaan met stoffen, welke de hierbedoelde loodverbindingen bevatten, ook voor mannen onvoorwaardelijk moet kunnen worden verboden. Die loodverbindingen zijn schadelijk voor het menschelijk lichaam en alle arbeiders zonder onderscheid moeten daartegen beveiligd worden. Werd aan dezen wensch gevolg gegeven, dan zou evenwel de bepaling in dit hoofdstuk niet op hare plaats zijn.

Anderen wezen er op, dat in het ontwerp het gevaar van loodvergiftiging, ook voor andere dan jeugdige personen en vrouwen, geenszins wordt onderschat. Dat gevaar is echter niet voor allen even groot; voor sommigen zal het door doeltreffende maatregelen kunnen worden bezworen, anderen zullen er alleen door een volstrekt verbod tegen kunnen worden gevrijwaard. Zoo worden dan ook in het ontwerp terecht, naast art. 62, in hoofdstuk IV, veiligheidsmaatregelen aangetroffen ter bescherming van hen wier gezondheidstoestand een volstrekt verbod niet noodig maakt.

Blijkens de Memorie van Toelichting ligt het in de bedoeling van den Minister, na het eventueel tot stand komen van de wet, gelijksoortige bepalingen in het leven te roepen als die welke in art. 2 onder 1, van het Arbeidsbesluit zijn opgenomen; overweging wordt daarbij toegezegd, of het criterium voor mindere schadelijkheid van loodglazuur ook wijziging behoeft. Dat criterium is thans gelegen in de hoeveelheid loodmonoxyde, welke de stoffen bij eene behandeling met eene zwakke zoutzuuroplossing opleveren; deze hoeveelheid mag 2½ pct. van het gewicht van de gedroogde stof niet te boven gaan. De Minister beroept zich daarbij op een voorstel, door prof. THORPE gedaan aan de Britsche Regeering en door deze in „Special Rules" voor de aardewerkindustrie opgenomen. De opmerking werd echter gemaakt, dat het beroep op Engeland ten deze niet opgaat, aangezien daar te lande thans eene hoeveelheid van 5 pct. lood wordt toegestaan en zelfs een hooger gehalte wordt toegelaten, mits de fabrikant zich verbindt den arbeider schadeloos te stellen voor eventueele nadeelige gevolgen. Het scheen dezen leden trouwens ook niet wel mogelijk een doeltreffend voorschrift omtrent het

loodgehalte bij algemeenen wettelijken maatregel vast te stellen, aangezien bij gedeelten van dezelfde stof het loodgehalte kan afwisselen tusschen $^1/_{10}$ pct. en 10 pct.

Verscheidene andere leden, die in dit technische vraagstuk geen oordeel konden uitspreken, meenden nochtans de opmerking niet achterwege te moeten houden, dat schadevergoeding aan een arbeider, die de schadelijke gevolgen van het gif heeft ondervonden, hun een weinig doeltreffend middel toescheen om loodvergiftiging te voorkomen; en op dit laatste moet toch des wetgevers streven gericht zijn. Bovendien zou eene regeling als die waarop gedoeld werd, aanleiding geven tot tal van moeilijkheden met betrekking tot het bepalen van het bedrag der schadevergoeding.

Art. 63. Vele leden hadden met groote teleurstelling van den inhoud van dit artikel kennis genomen.

Zij waren reeds teleurgesteld, toen zij in het voor-ontwerp hadden gezien, dat het 's Ministers bedoeling was de tegenwoordige leeftijdsgrens van 12 jaren slechts een jaar te verschuiven en die op 13 jaren te brengen; aan hunne verwachting, dat hier te lande, evenals in sommige Zwitsersche kantons het geval is, de arbeid van kinderen beneden 14 jaar zou verboden worden, was daarmede de bodem ingeslagen. Dat nu ook die geringe verbetering uit het ontwerp verdwenen is en de Minister „na herhaalde overweging" tot de overtuiging is gekomen, dat het niet wenschelijk is het voorschrift van art. 3 der thans bestaande Arbeidswet in den aangegeven zin uit te breiden, werd door hen ten zeerste betreurd. Zij bleven van meening, dat het arbeidsverbod tot het voltooide veertiende levensjaar moet worden uitgestrekt, en drongen er op aan, dat althans de 13-jarige leeftijd uit het voor-ontwerp weder in het artikel worde opgenomen.

Dat hiertegen geen bezwaar kan bestaan, blijkt, meenden zij, reeds genoegzaam uit het feit, dat ook de Duitsche Gewerbeordnung den arbeid van kinderen beneden den leeftijd van 13 jaren in fabrieken en een aantal andere inrichtingen verbiedt en dat dit verbod bij de wet van 30 Maart 1903 „betreffend Kinderarbeit in gewerblichen Betrieben" nog belangrijk is verscherpt en zelfs tot werkzaamheden in het ouderlijk huis is uitgebreid. Wat in Duitschland mogelijk blijkt te zijn, kan niet geacht worden hier te lande onoverkomelijke hinderpalen te zullen ontmoeten; en mochten die zich al in eenig vak onverhoopt voordoen, dan meende men er aan te mogen herinneren, dat reeds in het eindverslag aangaande de werkzaamheden der Enquête-commissie van 1890—'92 het arbeidsverbod tot het voltooide dertiende jaar werd aanbevolen, mits ontheffing voor enkele vakken werd verleend.

Hetgeen in de Memorie van Toelichting wordt aangevoerd ter verdediging van het gewijzigde standpunt des Ministers kwam

aan deze leden zeer zwak voor. De Minister beroept zich daarbij op de omstandigheid, dat ingevolge de Leerplichtwet kinderen op twaalfjarigen leeftijd buiten de leerverplichting kunnen vallen en het niet raadzaam zou zijn hen dan, door het verbod om te arbeiden, een tijd lang te laten leegloopen. Men herinnerde er aan, dat het bij de behandeling van de Leerplichtwet heette, dat beperking van den kinderarbeid bij de arbeidswet behoort te worden geregeld; het gaat dus niet aan, thans, nu bescherming van den arbeid aan de orde is, de zaak te laten rusten tot eene herziening van de Leerplichtwet. Maar bovendien, 's Ministers argument gaat niet op. De reden, waarom kinderen, zoodra zij buiten de leerverplichting vallen, van de school worden genomen, is daarin gelegen, dat zij dan door hun arbeid de inkomsten van het gezin kunnen versterken. Wordt die mogelijkheid hun nu door verhooging van den leeftijd voor het arbeidsverbod ontnomen, dan zal dit niet ten gevolge hebben dat zij moeten leegloopen, maar dat zij langer op school blijven; het einde van de leerverplichting toch brengt geenszins de verplichting mede om de school te verlaten.

Verscheidene andere leden, hoewel erkennende, dat eene uitbreiding van de leeftijdsgrens tot 13 jaar in het door de Regeering aangenomen stelsel niet van die groote beteekenis zou zijn, welke sommigen daaraan hechten, meenden toch op verschillende gronden zich tegen die uitbreiding te moeten verzetten. Gesteld al, dat alle ouders van die hoogere grens gebruik zouden maken om hunne kinderen gedurende langeren tijd de school te laten bezoeken — iets waarvan de waarschijnlijkheid met stelligheid werd weersproken —, dan nog behoorde men in het oog te houden, dat een jongen een vak des te beter zal leeren naar mate hij eerder daarbij komt; of de meerdere in de school opgedane kennis tegen de mindere bedrevenheid in het vak zou opwegen scheen te mogen worden betwijfeld. Daar komt nog bij, dat weliswaar kinderen op twaalfjarigen leeftijd buiten de leerverplichting kunnen vallen, maar dat dit geenszins met allen het geval zal zijn; waar nu het verbod om arbeid te verrichten zich ook uitstrekt tot allen die nog leerplichtig zijn, dat wil dus zeggen ook tot velen die hun twaalfde jaar reeds hebben voleind, daar schenen de voordeelen, aan de verhooging van de leeftijdsgrens voor het arbeidsverbod tot 13 jaar verbonden, van zeer weinig belang te zijn en door de daarmede gepaarde nadeelen in de schaduw te worden gesteld.

Eerstbedoelde leden achtten het bezwaar, verbonden aan het op ietwat lateren leeftijd bij het vak komen, niet van groot gewicht; een jongen van 13 of 14 jaar zal niet meer moeite hebben zich in een vak te bekwamen dan een jongen van 12 jaar, en mocht dat al zoo zijn, dan zal toch de hoogere trap van ontwikkeling, waarop hij door zijn langer schoolbezoek staat, hem op den duur ook in dat vak te stade komen en hem andere werklieden doen voorbijstreven. Het verschil tusschen een wettelijk arbeids-

verbod tot het voltooide dertiende jaar en hetgeen in het ontwerp wordt voorgesteld is zeker niet groot, maar op den 13jarigen leeftijd werd door deze leden ook alleen aangedrongen als een overgangsmaatregel om geleidelijk tot den 14jarigen te komen.

De leden, die zich met hetgeen in het ontwerp wordt voorgesteld konden vereenigen, meenden, dat deze laatste verklaring van hen die verder willen gaan tot nog grootere voorzichtigheid moet aansporen. De bezwaren tegen de dertienjarige leeftijdsgrens wogen bij hen nog zwaarder, nu de bedoeling werd uitgesproken den leeftijd nog hooger te stellen; zij wezen er op, dat het verbod om arbeid te verrichten niet verder mag gaan dan vereischt wordt om de gelegenheid te geven het noodige onderwijs te ontvangen. Zou men nu dat onderwijs willen uitbreiden, dan zou daarvan een opdrijving van de kosten ten behoeve van het onderwijs het onvermijdelijk gevolg zijn; immers noch de scholen, noch het onderwijzend personeel zouden aan uitbreiding kunnen ontgaan, indien het aantal leerlingen aanzienlijk grooter werd.

Een ander bezwaar, dat bij velen van deze leden zwaar woog, had betrekking op de derving van verdiensten, welke voor de meeste gezinnen van eene verhooging van de leeftijdsgrens, waarbeneden geen arbeid mag worden verricht, het gevolg zou zijn. In de besnoeiing van de inkomsten van het gezin was een der grieven van deze leden gelegen tegen de Leerplichtwet; zij wenschten daarom thans er niet toe mede te werken door verder verbod van arbeid die inkomsten nog meer te drukken.

De opmerking werd gemaakt, dat, ten gevolge van het algemeene verbod voor kinderen om arbeid te verrichten, een kind voortaan niet alleen geen boodschap ten behoeve van het bedrijf zijner ouders, maar zelfs geen enkele boodschap voor zijne ouders zal mogen doen, indien dezen daarmede eenige winst of voordeel willen behalen, zooals blijkt uit de in art. 2 opgenomen bepaling.

Verscheidene leden konden zich met deze wijde strekking van het verbod niet vereenigen. Zij wezen er op, dat in tal van gezinnen door de kinderen dergelijke kleine diensten worden verricht, welke noch voor hunne lichamelijke noch voor hunne geestelijke ontwikkeling eenig nadeel opleveren; men denke b.v. aan zoovele mingegoeden in de groote steden, die de schoone mutsen voor in dienstbetrekking zijnde meisjes door jonge kinderen laten bezorgen, voorts aan melkslijters en tal van kleine winkeliers, wier kinderen vaak vóór schooltijd behulpzaam zijn in het rondbrengen der waren bij de klanten. Nu kan het stellig voorkomen, dat in dit opzicht te veel van de kinderen wordt gevergd en zij dientengevolge reeds vermoeid zijn wanneer zij ter school komen, maar in vele gezinnen zal dit niet het geval zijn; trouwens, reeds door het bezorgen van één enkel voorwerp zal in strijd met de wet worden gehandeld. Gevolg zal zijn, dat de vader, die, om zijne klanten niet te verliezen, moet zorgen dat zij het bestelde op den door hen verlangden tijd ont-

vangen, daarvoor een of meer jongens of meisjes in dienst zal moeten nemen wier leeftijd hen aan de verbodsbepaling onttrekt.

Er waren intusschen ook leden, die, hoewel de juistheid van de aangegeven bezwaren geenszins betwistende, toch bereid waren de wijde strekking der bepaling te aanvaarden, aangezien zij vreesden, dat het maken van een onderscheid ten deze in de practijk niet wel uitvoerbaar zou zijn en eene poging daartoe allicht ten gevolge zou hebben dat ergerlijke misbruiken werden bestendigd.

Verscheidene leden keurden ten zeerste eene regeling af, volgens welke de vader, die zich om het verbod niet bekommert en voortgaat zijn kinderen boodschappen te laten doen, krachtens art. 73 j° art. 424, niet als vader maar als hoofd of bestuurder van het bedrijf gestraft zal worden. De Regeering heeft blijkbaar niet willen raken aan de vaderlijke macht; maar langs een omweg wordt nu toch hetzelfde bereikt. Men meende, dat de fictie, als zou de vader, door aan zijn kind een boodschap in verband met zijn bedrijf op te dragen, niet handelen als vader maar als hoofd of bestuur van dat bedrijf, te ver gaat en niet te verdedigen is. Bestaat er bij de Regeering bezwaar om den ouders in dit opzicht eenige vrijheid te laten, dan behoort zij dit, meende men, ronduit te verklaren en de ouders als ouders aansprakelijk te stellen.

Andere leden konden zich met deze afkeuring in het geheel niet vereenigen en verklaarden, dat, althans voor de gevallen waarin de vader werkelijk een bedrijf uitoefent, het stelsel der Regeering hunne volle instemming heeft.

Men vestigde er de aandacht op, dat het bepaalde onder *b* niet duidelijk is. Daaruit toch kan zoowel gelezen worden, dat een kind, zoolang het niet den leeftijd heeft bereikt waarop het buiten de leerverplichting valt, in het geheel geen arbeid mag verrichten, als dat het verbod zich slechts uitstrekt tot de tijden, waarop het kind de school moet bezoeken. Men vertrouwde, dat het eerste bedoeld is, maar meende, dat dit dan ook ondubbelzinnig behoort te blijken.

De slotbepaling van het artikel scheen een stap achteruit. Krachtens art. 23 der bestaande Arbeidswet is het arbeidsverbod voor kinderen beneden twaalf jaren niet van toepassing voor zooveel betreft de aan boord wonende kinderen of pupillen van den schipper, terwijl in het ontwerp gesproken wordt van kinderen of pupillen van den schipper of visscher.

Daartegenover werd opgemerkt, dat die terugtred inderdaad niet meer dan schijnbaar is. In bedoeld art. 23 toch wordt niet alleen gesproken van arbeid in of voor het schippersbedrijf, maar ook van arbeid in of voor het visschersbedrijf, en het scheen niet wel aan te nemen, dat aan boord van een schip de kinderen of pupillen van den visscher zouden wonen, wanneer niet die visscher tevens de schipper is. Door de kinderen of pupillen van

den schipper te noemen worden dus in de bestaande bepaling tevens die van den visscher bedoeld.

Gevraagd werd, of niet de mogelijkheid bestaat om, meer nog dan thans reeds geschiedt, maatregelen te nemen ten behoeve van het onderwijs van de hierbedoelde kinderen.

Art. 64. Met waardeering voor het feit, dat de Minister, met betrekking tot den leeftijd waaronder de veenarbeid zal worden verboden, iets verder is gegaan dan het voorstel der Enquête-commissie reikte, gaven verscheidene leden nochtans hunne teleurstelling te kennen, dat niet zoover is gegaan als hun, met het oog op de zware eischen, welke aan de lichaamskrachten van de arbeiders in de veenderijen worden gesteld, noodzakelijk voorkwam.

Zij meenden, dat die eischen van zoodanigen aard zijn, dat de veenarbeid zoo goed als uitsluitend door mannen moest kunnen worden verricht; voor de meeste jongens van 15 tot 17 jaar werd evenals voor de meeste vrouwen, die arbeid bepaald te zwaar geacht. Men moest hierbij wel in het oog houden, dat aan den arbeid van de hier bedoelde jongens en vrouwen in de veenderijen door het wetsontwerp nagenoeg geene beperkende bepalingen worden opgelegd; alleen zal die arbeid, voor zoover hij valt onder het bepaalde bij art. 269, niet langer mogen duren dan 10 uren per etmaal en zal hij niet vóór 5 uur des morgens mogen aanvangen. Het verbod van den arbeid voor vrouwen zou bovendien in hooge mate aan het gezin ten goede komen, aangezien daardoor een einde zou worden gemaakt aan den huidigen toestand, waarbij gansche gezinnen in de veenderijen werkzaam zijn.

De arbeid, welke ingevolge de uitzonderingsbepaling door jongens en meisjes mag worden verricht, kan naar het oordeel des Ministers, die zich daarbij beroept op de Enquête-commissie, niet tot den zwaren arbeid worden gerekend. De opmerking werd evenwel gemaakt, dat ook deze arbeid geenszins licht is en bovendien ook uit anderen hoofde schadelijk voor de gezondheid moet worden geacht; juist bij de hier bedoelde werkzaamheden toch hebben de arbeiders veel te lijden van stof welke in de longen dringt.

Ook om een andere reden ontmoette de bedoelde uitzondering bedenking. Men vreesde, dat, wanneer, zooals te voorzien is, het droogmaken van reeds gesneden en naar het droogveld vervoerde veenspecie bij voorkeur aan jongens beneden 15 jaar en aan meisjes wordt opgedragen, althans de meisjes ook later dien arbeid zullen blijven verrichten, aangezien zij voor andere werkzaamheden niet zijn opgeleid en na het voleinden van het zeventiende levensjaar voor haar de tijd voor opleiding verstreken is.

Eenige leden wezen er op, dat dit artikel met art. 68 het eenige is van dit hoofdstuk, waarin arbeid voor jongens of meisjes

verboden wordt omdat die hunne krachten te boven gaat. Het kwam hun voor, dat er ook buiten veenderijen en steenbakkerijen wel arbeid denkbaar is die voor een jongen of meisje beneden 17 jaar te zwaar moet worden geacht. Zij zouden daarom wenschen, dat in de wet een artikel werd opgenomen, bepalende, dat bij algemeenen maatregel van bestuur nog andere dan de in de wet genoemde werkzaamheden zullen kunnen worden aangewezen als niet door jongens of meisjes mogende worden verricht.

Art. 65, *a.* Verscheidene leden waren van oordeel, dat meisjes nimmer arbeid als machinist of stoker bij krachtwerktuigen, bij stoomketels, op locomotieven of op stoomschepen behoorden te mogen verrichten.

De voorgeschreven tegenwoordigheid van den twintigjarigen machinist scheen aan sommigen geen voldoende waarborg voor de veiligheid; zij zouden, met uitzondering van de stokers, allen aan wie geen diploma als machinist is uitgereikt van de machine willen weren. Op de door sommigen opgeworpen vraag, of bij de middelen van openbaar vervoer de aanwezigheid op de machine van twee personen al dan niet in het belang van de veiligheid van het verkeer is te achten, werd niet verder ingegaan, aangezien die vraag gelegen is buiten het bestek van het wetsontwerp.

Het kwam enkelen leden verkeerd voor, mits slechts op de machine een twintigjarige machinist aanwezig zij, een jongen of meisje als volwassen stoker zal mogen dienst doen. Zij gaven daarom in overweging, onder 2°, de woorden „machinist of" te schrappen.

b, *c* en *d*. Aan den rechter wordt hier een moeilijke taak op de schouders gelegd. Hij toch zal moeten beoordeelen, of zekere arbeid bij het vervaardigen of verwerken van ontplofbare stoffen veilig kan geschieden, — of een last kenlijk de krachten van hem of haar, die met het trekken, duwen of dragen daarvan belast is, te boven gaat, — of eene kunstverrichting gevaarlijk is. Nu zal zeker de rechter zich bij het vormen van zijn oordeel door deskundigen kunnen laten voorlichten, maar het scheen toch wenschelijk zijne taak niet zwaarder te maken dan noodig is.

Men gaf daarom in overweging bij *b* in te lasschen de woorden „naar het oordeel van den bevoegden ambtenaar". Niet alleen zou deze toevoeging de taak van den rechter verlichten, maar ook het gevaar voor ongelukken zal verminderen, wanneer de jongen of het meisje in elk geval niet aan den bedoelden arbeid mag worden gezet, zoolang niet de bevoegde ambtenaar verklaard heeft dat die arbeid veilig kan geschieden. Dit scheen van te meer belang, omdat de aard van den arbeid de mogelijkheid van volstrekte veiligheid vrijwel schijnt uit te sluiten.

Werkzaamheden tot het uitoefenen van kunstverrichtingen behooren, volgens sommige leden, aan jongens en meisjes geheel verboden te worden, onverschillig of daaraan al dan niet gevaar is verbonden. Nevens andere overwegingen moest men hierbij niet vergeten, dat ook bij de schijnbaar ongevaarlijkste kunstverrichtingen toch altijd de mogelijkheid van lichamelijk letsel niet is uitgesloten.

Art. 66. Bij verscheidene leden bestond tegen dit artikel bezwaar.

Sommigen zagen daarin eene nieuwe uiting van een puritanistisch streven, dat reeds meer bij de tegenwoordige Regeering werd opgemerkt en dat ten hoogste eene weinig aanbevelenswaardige soort uiterlijke zedelijkheid kan aankweeken, maar er niet in slagen zal het zedelijk peil van het volk te verhoogen. In eene arbeidswet scheen de bepaling bovendien volstrekt niet op hare plaats.

Daartegenover werd opgemerkt, dat soortgelijke bepalingen als die welke hier worden voorgesteld ook in de buitenlandsche wetgeving worden aangetroffen, zoodat het geen doel heeft verband te zoeken tusschen die bepaling en de richting van het huidig Ministerie. Dat die bepaling buiten het kader van dit wetsontwerp zou vallen werd eveneens ontkend; bij een zoodanige opvatting wordt blijkbaar uit het oog verloren, dat de arbeidswetgeving ten doel heeft de oeconomisch zwakkeren zooveel mogelijk te beschermen tegen de gevaren, welke hen uit een godsdienstig, een zedelijk en een lichamelijk oogpunt bedreigen.

Door vele leden werd intusschen erkend, dat de bepaling, zooals zij in het ontwerp luidt, eenige wijziging niet zal kunnen ontberen.

Wat onder „voor de eerbaarheid aanstootelijke voorwerpen" is te verstaan, is niet alleen, zooals de Memorie van Toelichting zegt, bezwaarlijk met volkomen juistheid in de wet aan te geven, maar zal ook in het algemeen uiterst moeilijk zijn te omschrijven. Alles hangt hier af van persoonlijke opvatting. Zoo konden bij voorbeeld sommige leden zich volstrekt niet vereenigen met de meening des Ministers, dat daaronder zeker te rekenen zijn de zoogenaamde preventieve middelen. Het doel, waarvoor die middelen gebezigd worden, moge in strijd komen met veler zedelijkheidsbewustzijn, de middelen zelve kunnen toch, meenden deze leden, niet geacht worden voor de eerbaarheid aanstoot te geven; was dit wel het geval, dan zouden tal van instrumenten op den index behooren te worden geplaatst. Andere leden waren van oordeel, dat de zoogenaamde preventieve middelen volkomen terecht door den Minister onder de in dit artikel bedoelde voorwerpen werden gerangschikt; en wat de instrumenten betreft, zoo meenden deze leden, dat het antwoord op de vraag, of deze al dan niet voor de eerbaarheid aanstootelijk zijn te achten, goed-

deels daarvan afhankelijk zijn, of die instrumenten kenlijk gebruikt worden voor een doel waartegen het zedelijkheidsgevoel in opstand komt. Ook boekwerken en platen kunnen, volgens de Memorie van Toelichting, tot de bedoelde voorwerpen worden gebracht. Waar zal daarbij de grens te trekken zijn? Een hoogst wetenschappelijk boek kan handelen over onderwerpen welke men in goed gezelschap niet pleegt aan te roeren; onder de beroemdste beeldhouwwerken zijn er die lichaamsdeelen te aanschouwen geven welker naam men zelfs niet pleegt te noemen. Zullen nu dergelijke boeken en afbeeldingen van die beeldhouwwerken behooren tot de in art. 66 bedoelde voorwerpen? Het scheen velen niet mogelijk een algemeenen regel te stellen waaraan de twijfelachtige voorwerpen zullen kunnen worden getoetst.

Naar het oordeel van verscheidene leden moet ten deze niet zoozeer worden gevraagd naar wat geschreven en wat afgebeeld is, als wel naar de bedoeling waarmede dat is geschied; ligt het in die bedoeling zinnenprikkelend te werken, dan mag ook worden aangenomen, dat het voorwerp voor de eerbaarheid aanstootelijk is. Ook al is eene niet falende definitie niet te geven, zoo zal toch het gezond verstand schier in elk geval zonder veel moeite eene met de bedoeling van den wetgever strookende oplossing aan de hand doen.

Als bewijs, dat ook de Regeering geen algemeenen norm voor zedelijkheid aanneemt, noemden sommige leden het feit, dat niet alleen de mannen in het geheele artikel niet genoemd worden, maar ook voor de gehuwde vrouwen, blijkens de laatste zinsnede van het artikel, eene andere zedelijkheid schijnt te gelden dan voor de ongehuwde. Van verschillende zijden werd deze onderscheiding afgekeurd. Er waren leden, die, om niet alle vrouwen uit de bedoelde winkels te weren, hare toelating liever afhankelijk zouden zien gesteld van haar leeftijd dan van haar al of niet gehuwden staat; de vraag, of weduwen in die winkels mogen arbeiden, zou daardoor tevens ontgaan worden. Anderen meenden, dat de bepaling althans geen reden van bestaan heeft voor huisgenooten; indien toch de winkelier niet uit eigen beweging zijne huisgenooten uit den winkel, waar hij voor de eerbaarheid aanstootelijke voorwerpen in voorraad heeft, verwijderd houdt, dan scheen het te vreezen, dat het zedelijk peil daar aan huis zoo laag is, dat het wettelijk verbod niets tot verheffing daarvan zou kunnen uitwerken.

Art. 67. Enkele leden meenden, dat er geen grond bestaat om in deze bepaling de vrouwen en niet de mannen op te nemen. De nadeelige gevolgen van den hier bedoelden arbeid staan, meenden zij, voor mannen en vrouwen gelijk; kunnen die voor mannen worden ondervangen, dan zal zulks voor vrouwen evenzeer het geval zijn.

Gevraagd werd, waarom in dit artikel de redactie wordt ge-

volgd van art. 13, onder B, van het Arbeidsbesluit en niet worden opgenoemd de werklokalen, welke in art. 1 van het Veiligheidsbesluit, onder de letter A, in de eerste categorie worden gerangschikt.

Het artikel maakt bij de verschillende stoffen en voorwerpen onderscheid tusschen bereiden, vervaardigen en verwerken. Men vroeg, of het juist gezien is, bij loodoxyd, loodsuiker, loodwit, menie en chromaatstoffen alleen van bereiden te spreken; ook het verwerken van die stoffen scheen te moeten worden genoemd.

Waar van „accumulatoren voor electriciteit" sprake is, werd de vraag vernomen, of niet daaraan behoort te worden toegevoegd: „op de wijze waarop zulks tegenwoordig pleegt te geschieden"; de mogelijkheid toch scheen niet uitgesloten, dat de vervaardiging van die accumulatoren mettertijd zal plaats hebben op eene geheel andere wijze, welke aan de verbodsbepaling van dit artikel allen grond zou ontnemen. Vrij algemeen was men echter van oordeel, dat het de voorkeur verdient de bepaling in dit opzicht ongewijzigd te laten; anders zou de geringste wijziging in de manier van vervaardigen der accumulatoren de toepasselijkheid van het artikel in twijfel doen trekken. Zou na verloop van tijd het verbod inderdaad zijn reden van bestaan verliezen, dan zou niets verhinderen het uit het artikel te schrappen.

Art. 68, *a.* Tegenover enkele leden, die met dit verbod, dat aan tal van vrouwen door nagenoeg haar geheele leven de mogelijkheid op verdiensten uit eigen arbeid bij de steenfabrieken ontzegt, niet ingenomen waren en vreesden, dat bevordering van het neo-malthusianisme en toeneming der gevallen van abortus provocatus daarvan het gevolg zouden zijn, waren er verscheidene, die de bepaling toejuichten en haar niet tot steenbakkerijen zouden willen zien beperkt, maar tot anderen zwaren arbeid, zooals b.v. bij de pottenbakkerijen, zouden wenschen te zien uitgebreid. Sommigen hunner meenden, dat de vervulling van dezen wensch het best bereikbaar ware, indien aan het artikel de bepaling werd toegevoegd, dat hetgeen thans wordt voorgesteld voor de steenbakkerijen bij algemeenen maatregel van bestuur ook van toepassing zou kunnen worden verklaard op andere fabrieken en werkplaatsen. Anderen van de hier bedoelde leden hadden tegen deze oplossing bezwaar; in het Regeeringsvoorstel worden reeds zoovele onderwerpen aan algemeene maatregelen van bestuur ter regeling overgelaten, dat men hun aantal niet behoort te vergrooten. Meent men, dat het mogelijk is de bepaling ook tot andere bedrijven uit te breiden, dan verdient het de voorkeur die bedrijven in de wet te noemen.

Eenige leden keurden af, dat hier van „moeders" wordt gesproken; liever zouden zij, in navolging van de Duitsche Gewerbeordnung spreken van vrouwelijke personen die een gezin te verzorgen hebben. Niet alleen zou daardoor beter worden

uitgedrukt wat de reden is van het verbod, maar tevens zou de bepaling beter haar doel treffen; ook andere vrouwen dan de moeder kunnen met de zorg voor een gezin belast zijn.

Andere leden meenden, dat de lezing der Gewerbeordnung in schijn beter, maar inderdaad minder goed is dan die van het ontwerp, aangezien zij juist door hare algemeenheid ruimte laat voor verschil van opvatting, wat met de door de Regeering voorgestelde bepaling niet het geval is. Zij konden zich nochtans in zooverre met de meening van eerstbedoelde leden vereenigen, dat zij het gewenscht achtten de bepaling uit te breiden tot de vrouwelijke personen, die de plaats van de daarin bedoelde moeders in het gezin innemen.

Door enkelen werd de termijn, „zoolang haar jongste kind het zesde jaar nog niet heeft voleind" wel wat lang geacht. In sommige gevallen kan zoo lange termijn wenschelijk zijn, maar een algemeenen regel mag op die gevallen niet worden opgetrokken.

Het verbod van allen arbeid „in of ten behoeve van eene steenbakkerij" scheen aan enkele leden te ruim. Zij wezen er op, dat b.v. het vervaardigen van rieten matten ten behoeve van eene steenbakkerij geen te zwaar werk is.

b. 2°. De bijvoeging „welke meer dan één steen bevatten" zouden sommige leden wenschen te doen vervallen. Het neerslaan van steenen achtten zij zelfs bij éénsteensvormen uiterst vermoeiend, met het oog op de groote vlugheid waarmede deze werkzaamheid moet geschieden.

3°. Gevraagd werd, of onder de hier bedoelde werkzaamheden ook het opzetten en het op hagen plaatsen van steenen zullen vallen.

Ook het vormen van steenen zouden enkele leden in deze bepaling wenschen te zien opgenomen.

4°. Sommige leden meenden te weten, dat het niet mogelijk is met het nemen van de gebakken steenen uit de ovens te wachten totdat die geheel afgekoeld zijn. Zij zouden daarom de trouwens tot verschil van opvatting aanleiding kunnende geven woorden „nog niet geheel afgekoelde" wenschen te schrappen. Anderen konden zich hiermede vereenigen, maar waren van oordeel, dat ook voor mannen de hier bedoelde arbeid niet gewenscht is. Zij wenschten op dezen grond onder de maatregelen tot beveiliging bij dien arbeid eene bepaling te zien opgenomen, aangevende welke maximale temperatuur de steenen mogen hebben om uit de ovens te mogen worden genomen. De opmerking werd echter gemaakt, dat eene zoodanige bepaling haar doel zou missen, aangezien in rechten moeilijk zou kunnen blijken, of die temperatuur inderdaad nog niet bereikt was, en veroordeeling dus niet wel mogelijk zou zijn.

Nog werd opgemerkt, dat het verbod niet beperkt behoort te worden tot het nemen van de steenen „uit de ovens"; het is toch voor de gezondheid even schadelijk de nog niet afgekoelde steenen te nemen van de kruiwagens waarop zij uit den oven zijn aangebracht.

Naar het oordeel van eenige leden zijn er werkzaamheden, welke zwaarder zijn dan de hier onder *b* genoemde, zooals b.v. het kleitreden en het veentrappen. Er zijn zeer primitieve steenbakkerijen, waar klei of leem met de voeten getreden wordt, en het veentrappen geschied dikwijls door vrouwen in laarzen, onder voorwaarden welke de krachten van vrouwen te boven gaan.

Art. 69. De woorden „voor zoover die moeder kostwinster is" ontmoetten bij verscheidene leden bedenking. Het is daarbij de vraag, of de moeder ook als kostwinster zal zijn te beschouwen wanneer zij naast den vader helpt om den kost voor het gezin te verdienen.

Sommigen meenden, dat die vraag bevestigend is te beantwoorden; zij herinnerden aan de zeer beperkte beteekenis, welke in de rechtspraak betreffende de Ongevallenwet 1901 aan het woord „kostwinner" wordt toegekend, en stelden daarom voor, hier te lezen „kostwinster of mede-kostwinster". Anderen waren van eene tegenovergestelde meening en zouden om twijfel af te snijden willen spreken van „de eenige kostwinster".

De woorden „voor zoover" schenen beter te worden vervangen door „indien".

Artt. 70 *en* 71. Er werd op gewezen, dat het, indien men het gewenscht acht de hier behandelde materie over twee artikelen te verdeelen, juister ware de bepalingen van art. 71 te doen voorafgaan aan die van art. 70.

Bij sommige leden bestond ernstige twijfel, of de bedoeling van het wetsontwerp, om aan vrouwelijke personen gedurende de vier weken, welke aan hare bevalling voorafgaan, en de vier weken, welke daarop volgen, rust te verzekeren, wel zal worden bereikt. Gedurende die acht weken toch hebben bedoelde personen niet alleen behoefte aan rust, maar ook aan voedsel; hare uitgaven zullen in elk geval niet geringer zijn dan in gewone omstandigheden. Het scheen daarom eene groote hardheid, aan deze vrouwen gedurende al dien tijd hare verdiensten te ontnemen zonder haar iets in de plaats te geven waarmede zij hare uitgaven zouden kunnen bestrijden. Het gevolg daarvan zou allicht zijn, dat zij òf haren toestand zoolang mogelijk zullen trachten verborgen te houden òf door het verrichten van andere werkzaamheden, waarop het verbod niet van toepassing is, in haar nooddruft zullen pogen te voorzien. Men wees in dit verband op de wetgeving in Denemarken en in het kanton Zürich, waar aan

de vrouwen in de hierbedoelde omstandigheden de uitbetaling van haar volle loon, door den Staat, gewaarborgd wordt. Alleen onder voorwaarde, dat althans een deel der geldelijke schade uit 's Rijks kas wordt vergoed, scheen van een arbeidsverbod eenig heil te mogen worden verwacht.

De wensch werd uitgesproken, dat op advies van den geneesheer de tijd, gedurende welken het arbeidsverbod zal gelden, met ten hoogste vier weken moge kunnen worden verlengd.

De verantwoordelijkheid van den patroon scheen in art. 71 veel beter geregeld dan in art. 70. Het gaat toch, meende men, niet aan, den patroon er aansprakelijk voor te stellen, dat eene in zijn bedrijf werkzame vrouwelijke persoon binnen vier weken na hare bevalling geen arbeid verricht, wanneer niet tevens wordt voorgeschreven, dat die bevalling te zijner kennis moet worden gebracht. Aan dit bezwaar zou, althans wanneer de bevalling plaats heeft op het tijdstip waarop zij verwacht werd, kunnen worden tegemoetgekomen door de aansprakelijkheid te beperken tot die gevallen, waarin het bij art. 71 bedoelde attest aan den patroon is vertoond. Wat dit attest betreft, werd overigens gevraagd, of er eenige bepaling bestaat, krachtens welke een geneesheer of vroedvrouw kan worden verplicht het af te geven; zoo niet, dan vreesde men, dat het voorschrift in de praktijk op bezwaren zou kunnen stuiten.

De in art. 70 voorkomende uitdrukking „de artikelen 267 en volgende" scheen niet zeer aanbevelenswaardig. Beter scheen het die volgende artikelen duidelijker aan te wijzen.

Art. 72, *a.* Gevraagd werd, of de na „als:" onder 1, 2 en 3 genoemde werkzaamheden bedoeld zijn als voorbeelden van arbeid aan drijfwerk dat in beweging is, dan wel of die opnoeming als van limitatieven aard is te beschouwen. In het eerste geval kan de opnoeming schaden, aangezien alsdan omtrent niet genoemde werkzaamheden twijfel zou kunnen rijzen; en in het tweede geval is zij overbodig. Het scheen daarom beter haar te laten vervallen.

b. De hier gevolgde redactie scheen niet de uiting van een logischen gedachtengang. De arbeid met wijde mouwen, loshangende slippen, enz. is verboden, omdat die gevaar kan veroorzaken; het scheen dus geen zin te hebben daarachter nog eens te laten volgen „of wel wanneer die arbeid gevaar kan veroorzaken".

Na „als" worden hier weder eenige werkzaamheden genoemd, zonder dat blijkt, of die als voorbeelden dan wel als eene nadere omschrijving worden gegeven.

c. Ook hier stuitte men op het woord „als".

In art. 12 van het Arbeidsbesluit wordt, met betrekking tot

het „behoorlijk” afkoppelen en het vastzetten van de werktuigen, de inspecteur genoemd. Men vroeg, waarom die bepaling hier niet is overgenomen.

d. Door sommigen werd gevraagd, of onder „andere besloten ruimten” ook glasblazerijen zullen zijn te begrijpen.

Art. 73. Bij dit artikel werden gelijke opmerkingen gemaakt als bij art. 61.

HOOFDSTUK IV.

Van beveiliging bij den arbeid.

Eenige leden meenden, dat ten onrechte bij den opzet van dit hoofdstuk de personen als uitgangspunt zijn genomen. Naar hunne meening zou het de voorkeur hebben verdiend van de bedrijven uit te gaan. Van eene bedrijfsgewijze regeling, zooals die in Engeland bestaat, zijn in het wetsontwerp slechts enkele sporen te vinden, als b.v. in de artt. 93 en 206; het werd betreurd, dat de Regeering in die richting niet verder is gegaan. Ook betreurden deze leden, dat de bepalingen met betrekking tot de gezondheid der arbeiders en die in het belang hunner veiligheid niet genoegzaam zijn uiteengehouden. Beter konden zij zich vereenigen met het in de artt. 6 en 7 der Veiligheidswet gevolgde systeem ; dat de in de artikelen gemaakte onderscheiding in het ontwerp niet is in het oog gehouden, scheen hun geen verbetering toe.

Andere leden konden met deze opmerking niet instemmen. Zij betwistten niet, dat het standpunt van eerstbedoelde leden wellicht in theorie juister kan worden geacht, maar practisch scheen hun met name het onderscheiden tusschen bepalingen in het belang der gezondheid en die ter verzekering van de veiligheid van weinig waarde: zij meenden overigens, dat de Regeering dat onderscheid genoegzaam heeft in het oog gehouden. Voorts is het in Engeland gevolgde systeem niet dat, hetwelk aan het tegenwoordig wetsontwerp ten grondslag heeft gelegen; het zou daarom afkeuring verdienen, de harmonie van het ontwerp te verbreken en in een bepaald hoofdstuk een ander stelsel aan te nemen.

EERSTE AFDEELING.

Van beveiliging bij den arbeid in fabrieken en werkplaatsen.

Bij sommige leden werd op de ingenomenheid, waarmede zij van den inhoud van deze afdeeling hadden kennis genomen, een schaduw geworpen door de omstandigheid, dat in sommige opzichten met geringere voorzorgen in het belang der veiligheid zal worden genoegen genomen dan onder de bestaande wetgeving

het geval is. Met leedwezen hadden zij ook gezien, dat men door zijn bedrijf uit te oefenen in een vóór 1 Januari 1897 in werking gebrachte fabriek aan minder strenge eischen zal behoeven te voldoen dan in andere fabrieken. Voor hen die reeds vóór de samenstelling van het wetsontwerp, zoodanige fabriek dreven, moge deze maatregel uit een billijkheidsoogpunt te verdedigen zijn, men achtte het verkeerd, dat ook anderen, door eene oude fabriek te koopen, aan de strenge bepalingen der wet zullen kunnen ontkomen.

Eene bedenking, welke bij vele leden zwaar woog, betrof de hooge eischen welke ingevolge de bepalingen van dit hoofdstuk aan tal van woningen zullen worden gesteld.

Men moest wel aannemen, dat de Regeering zich bij het ontwerpen van die bepalingen niet altijd genoegzaam de ruime beteekenis heeft voor oogen gesteld, welke door het wetsvoorstel aan het woord „werkplaats" wordt toegekend. Onder dat begrip zullen niet alleen vallen de localiteiten welke naar het gewone spraakgebruik als werkplaats worden aangeduid, maar ook de kleinste pothuizen en woningen, waar arbeid wordt verricht om aan den kost te komen. Wanneer men bedenkt, dat b.v. in Friesland de armste klasse der bevolking, wonende in krotten met welker onteigening slechts enkele tientallen guldens gemoeid zijn, vrij algemeen tracht door huisarbeid, bestaande in vlechtwerk als anderzins, eene kleine bijverdienste te verwerven, is het dan niet overdreven, zoo werd gevraagd, aan dergelijke verblijven eischen te stellen als die, welke b.v. in de artikelen 88, 89, 91 en 94 worden omschreven?

Het spreekt, meende men wel bijkans vanzelf, dat de Overheid er niet aan zal denken die onredelijke eischen in alle gestrengheid door te voeren, maar dan kan het stellen daarvan — en dit werd juist het bedenkelijke geacht — ook alleen strekken om den eerbied voor de wet in ernstige mate te ondermijnen. Men vertrouwde, dat de Regeering daartoe niet zal willen medewerken en alsnog door wijziging van het ontwerp aan dit ernstig bezwaar zal trachten tegemoet te komen.

Art. 74. Door zeer vele leden werd betreurd, dat de bepalingen ter beveiliging bij den arbeid in fabrieken en werkplaatsen niet van toepassing zullen zijn op bouwwerken. Juist in de bouwbedrijven toch pleegt de veiligheid veel te wenschen over te laten; in het bijzonder bij steigerwerken wordt maar al te vaak verzuimd de noodige voorzorgen in acht te nemen. Hoe veelvuldig ongelukken daarbij voorkomen, blijkt duidelijk, wanneer men let op de tarieven der verzekeringsmaatschappijen.

Daartegen werd de opmerking gemaakt, dat wat men hier aanvoerde niet in geschil komt. Blijkens de Memorie van Toelichting toch is de reden, waarom de Regeering de bouwwerken wenscht uit te sluiten, allerminst gelegen in de meening als zou-

den voorschriften daarbij niet noodig zijn. Die uitsluiting is gegrond op de overweging, dat, beter dan de Staat, de gemeente op den toestand van bouwwerken door bijzonder daarvoor aan te wijzen ambtenaren toezicht kan houden.

Door enkele leden werd intusschen twijfel uitgesproken, of wel inderdaad, zooals de Memorie van Toelichting verklaart, de gemeentebesturen bevoegd zijn, te dezen aanzien verordeningen vast te stellen. Zij vroegen, waarop die bevoegdheid steunt. Op art. 135 der Gemeentewet? Dit scheen ten minste twijfelachtig; immers, eene verordening met betrekking tot bouwwerken beoogt uitsluitend te waken voor de veiligheid van bijzondere personen en kan moeilijk geacht worden in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid te worden vereischt. Ook de door enkele leden in dit verband genoemde bepalingen van art. 1 der Woningwet scheen voor voorschriften in het belang der veiligheid van bouwers geen hechten grondslag aan te bieden. Wel legt die bepaling aan den gemeenteraad op, voorschriften vast te stellen betreffende de eischen waaraan moet worden voldaan bij het bouwen van woningen; maar — daargelaten nog dat geenszins alle gebouwen woningen zijn — men diende niet uit het oog te verliezen, dat de eischen, welke den wetgever bij art. 1 der Woningwet voor den geest stonden, van geheel anderen aard zijn dan die welke thans een punt van behandeling uitmaken. Mocht geen betere wettelijke grondslag voor het maken van plaatselijke verordeningen als hier bedoeld aanwezig zijn, dan zou het, meenden deze leden, aanbeveling verdienen uitdrukkelijk te bepalen, dat de gemeenteraad, onverminderd de hem ingevolge art. 135 der Gemeentewet toekomende bevoegdheid, het recht heeft deze voorschriften te geven.

Vele leden waren van meening, dat, ook al stond de bevoegdheid van de gemeentebesturen om ten deze voorschriften te geven volkomen vast, dit toch voor den Rijkswetgever, die de bevordering van de veiligheid in fabrieken en werkplaatsen tot eene Rijkszaak maakte, geen aanleiding kan of mag zijn om niet zelf algemeen bindende voorschriften uit te vaardigen. De ervaring toch heeft geleerd, dat geenszins alle gemeentebesturen geneigd zijn, van de hun gegeven bevoegdheid voldoende gebruik te maken. Zelfs indien aan de gemeentebesturen de verplichting werd opgelegd veiligheidsmaatregelen bij bouwwerken voor te schrijven, zou toch nog de waarborg ontbreken, dat *overal* genoegzaam in deze aangelegenheid zou worden voorzien. Deze leden drongen er daarom krachtig op aan, dat in de wet althans eenige algemeene bepalingen met betrekking tot bouwwerken worden opgenomen en dat daarbij aan den gemeenteraad de bevoegdheid worde toegekend — willicht beter nog, de verplichting worde opgelegd — nadere voorschriften daaromtrent vast te stellen.

Anderen hadden hiertegen wel eenige bedenking. Zij meenden

dat eene regeling door de plaatselijke Overheid en vooral ook het toezicht door plaatselijke ambtenaren waarschijnlijk beter doel zouden treffen dan eene regeling door den Rijkswetgever. Voorts wezen zij er op, dat bij het stellen van algemeene regelen door den Rijkswetgever rekening zou behooren te worden gehouden met hetgeen reeds in verschillende plaatselijke verordeningen is bepaald; wil men geen gevaar loopen verwarring te stichten, dan zou het in elk geval raadzaam zijn, dat te voren zoowel de Regeering als de Staten-Generaal zich van den inhoud dier bestaande verordeningen volkomen op de hoogte stellen.

Gelijk in de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, kunnen bouwwerken vallen onder de omschrijving van fabrieken en werkplaatsen. De mogelijkheid scheen dus niet volstrekt uitgesloten, dat ook daarbij, krachtens het bepaalde bij art. 20 van het wetsontwerp, werkzaamheden of soorten van werkzaamheden zullen worden aangewezen, welke door een jongen of meisje alleen als leerling of als gediplomeerde zullen mogen worden verricht. Gevraagd werd, wat dienaangaande de bedoeling der Regeering is.

Betwijfeld werd, of de, aan art. 19, onder 27 en 31, van het Veiligheidsbesluit ontleende, bepalingen van art. 171, art. 173 en art. 176, indien zij al, in tegenstelling met hetgeen wordt voorgesteld, op de bouwwerken van toepassing werden verklaard, aan de arbeiders bij de bouwvakken voldoende bescherming zouden verleenen. Men meende, dat b.v. ook hetgeen in de artt. 181 en 182 van het ontwerp wordt bepaald voor die arbeiders van groot nut zou zijn.

§ 1. *Voorschriften ten behoeve van alle arbeiders.*

Art. 75. Eenige leden meenden, dat het ondanks deze bepaling niet onmogelijk zal zijn, dat in een gebouw, dat ingevolge de Woningwet onbewoonbaar is verklaard, geregeld arbeid wordt verricht. Een dergelijk gebouw toch kan als pakhuis worden ingericht en zal dan, vermits de arbeid van pakhuisbedienden niet valt onder de in art. 9 van het wetsontwerp omschreven werkzaamheden, niet als fabriek of werkplaats in den zin van het ontwerp zijn aan te merken. Maar zelfs zal de bepaling van art. 75 niet kunnen verhinderen, dat dikwijls geheel ongeschikte woningen in fabrieken of werkplaatsen worden veranderd. Daarom gaven sommige leden in overweging, het in dit artikel bedoelde verbod uit te breiden in dien zin, dat de gemeenteraden het recht zouden verkrijgen, perceelen niet alleen onbewoonbaar, maar ook voor fabriek of werkplaats ongeschikt te verklaren. Bovendien werd de opmerking gemaakt, dat de thans voorgestelde bepaling zal kunnen worden ontdoken door een perceel, zoodra eene onbewoonbaarverklaring in uitzicht schijnt te zijn, tot werkplaats te maken.

Andere leden waren van oordeel, dat het in de laatste plaats bedoelde geval in de praktijk niet licht bezwaar zal opleveren.

Ook werd door enkelen betoogd, dat een perceel zeer wel voor woning ongeschikt kan zijn en toch zonder bezwaar als fabriek of werkplaats zou kunnen worden gebezigd. Hiertegen werd evenwel aangevoerd, dat de reden tot onbewoonbaarverklaring meestal gelegen zal zijn in bouwvalligheid, te geringen kubieken inhoud, stank, gebrek aan lucht of licht, en dergelijke omstandigheden, welke een gebouw evenzeer voor fabriek of werkplaats ongeschikt maken.

Art. 76. Sommige leden konden zich niet vereenigen met het ten aanzien van dit artikel door de Regeering ingenomen standpunt, zooals dat op bladz. 35 der Memorie van Toelichting is uiteengezet. Waar de Regeering meent, dat het verbod om b.v. in eene bakkerij eene slaapplaats te hebben naar het kader van het wetsontwerp een uitvloeisel moet zijn van de overweging, dat het niet in het belang van bakkersgezellen is hunne slaapplaats te hebben in een zeer warme en ongezonde atmosfeer, waren de hierbedoelde leden van oordeel, dat juist deze overweging ligt buiten de lijn waarlangs het wetsontwerp zich beweegt. Huns inziens moest het in het ontwerp bedoelde verbod alleen dan gelden, wanneer de localiteit, door die tevens als slaapplaats te bezigen, ongeschikt zou worden voor het aldaar verrichten van de bij den algemeenen maatregel van bestuur aangewezen werkzaamheden, maar behoort, wanneer dit laatste niet het geval is, de arbeidswetgever zich niet in te laten met de vraag, of zulk eene localiteit geschikt is om als slaapvertrek dienst te doen.

Andere leden achtten het standpunt der Regeering in hoofdzaak juist en meenden, dat, althans voor zoover de localiteit bestemd zou zijn als slaapplaats voor arbeiders, een verbod op grond van ongeschiktheid voor dit doel wel in eene arbeidswet past. De Woningwet zou in deze den arbeider geen hulp kunnen verschaffen, want de gevallen zijn geenszins ondenkbaar, waarin eene op zich zelve voor slaapvertrek geschikte localiteit daarvoor ongeschikt zou worden, wanneer er ook gearbeid werd. De Regeering had intusschen, naar deze leden meenden, wijs gedaan door in het wetsontwerp geen criterium te noemen, waarnaar de bedoelde aanwijzing van werkzaamheden zal geschieden. In vele gevallen toch zou er geen scherp onderscheid te maken zijn, of een vertrek door het aldaar verrichten van arbeid ongeschikt wordt voor slaapplaats, dan wel of het door als slaapplaats gebruikt te worden ongeschikt wordt voor werklokaal.

Enkele leden, die eveneens het standpunt der Regeering met betrekking tot het motief, dat tot het verbod moet lijden, tot het hunne maakten, zouden, om allen twijfel af te snijden en tevens het aan den algemeenen maatregel van bestuur overgelaten terrein eenigszins in te krimpen, in het artikel de woorden „met het oog op de gezondheid of de zedelijkheid" wenschen te zien ingelascht.

Door verscheidene leden werd ten slotte de bepaling, met daarlating van het bovenbedoelde principieele vraagstuk, verdedigd met een beroep op de praktijk. Zij wezen er op, dat bij het ontbreken daarvan het toezicht op de naleving van de wet uitermate bemoeilijkt, zoo niet onmogelijk gemaakt zou worden, wanneer eene werkplaats tevens als slaapvertrek dient.

Gevraagd werd, waarom nevens woon- en slaapvertrekken niet ook keukens genoemd zijn. Van andere zijde was men van meening, dat dit veel te ver zou gaan.

Het had de aandacht getrokken, dat in dit artikel, evenals ook in tal van volgende, gesproken wordt van „werklokalen". Ten einde op dit punt geenerlei onzekerheid te laten bestaan, vroeg men, of onder werklokalen worden verstaan alle localiteiten in fabrieken en werkplaatsen, waarin arbeid wordt verricht.

Art. 77. Sommige leden wezen er op, dat, wanneer in een lokaal, dat tevens als woon- of slaapvertrek dienst doet, werkzaamheden worden verricht welke de kostwinning van den bewoner uitmaken, het opnemen van die werkzaamheden in den bij art. 76 bedoelden algemeenen maatregel van bestuur den bewoner in groote moeilijkheid zal brengen en op ééne lijn zal zijn te stellen met onbewoonbaarverklaring van de woning. Er werd daarom op aangedrongen, dat de gelegenheid worde geopend om, op het voetspoor van het bepaalde bij art. 18, vijfde lid, der Woningwet, den termijn, waarop het verbod van toepassing wordt, in bijzondere gevallen te verlengen.
Er waren intusschen ook leden, die den termijn als algemeenen regel nog te lang vonden.

Art. 78. De regeling met behulp van formules en denkbeeldige vlakken kwam aan sommige leden noodeloos ingewikkeld voor; het scheen hun veel verkieslijker eenvoudig de per arbeider voor elk werklokaal vereischte ruimte in kubieke meters voor te schrijven.
Anderen wezen er op, dat de zaak in het Veiligheidsbesluit, zij het ook met andere woorden, op dezelfde wijze is geregeld als thans wordt voorgesteld. Bepaalde de wetgever zich tot het voorschrijven van een bepaald aantal kubieke meters per arbeider, dan zou hij uit het oog verliezen, dat, zooals in de Memorie van Toelichting is uiteengezet, het niet altijd onverschillig is, of eene ruimte hare grootte ontleent aan een eenigszins meerdere hoogte dan wel aan eene eenigszins grootere oppervlakte. Ware het mogelijk langs eenvoudiger weg de verschillende factoren waarmede hier is rekening te houden tot hun recht te doen komen, dan zouden ook deze leden die vereenvoudiging toejuichen, maar vooralsnog werd dit niet bereikbaar geacht. Zij meenden zich er daarom toe te moeten bepalen, eene kleine verduidelijking, tevens

verbetering, aan de hand te doen met betrekking tot het tweede lid van het artikel, waar het juister ware in plaats van de woorden „de oppervlakte in vierkante meters van het werklokaal" te stellen: „de vloeroppervlakte van het werklokaal".

De vrije luchtruimte per arbeider, welke art. 79 van het wetsontwerp, bij eene gemiddelde hoogte van 3 M. van het werklokaal, al naar gelang dat lokaal tot de nieuwe of de oude, de schadelijke of de onschadelijke wordt gerekend, bepaalt op 7, 6 of 5 M^3., kwam aan verscheidene leden te gering voor.

Bestaat er bezwaar tegen, hier te lande, evenals in het buitenland geschiedt, 10 à 15 M^3. te vorderen, dan behooren, meenden deze leden, de eischen der hygiëne er toch ten minste toe te leiden, dat voor alle gevallen een minimum van 7 M^3. worde geëischt. Sommigen meenden zelfs, dat, althans voor de nieuwe werklokalen, met geen mindere luchtruimte dan van 10 M^3. behoort te worden genoegen genomen.

De in dit en de volgende artikelen opgenomen regeling wordt nog ingewikkelder door de onderscheiding, waarop hierboven reeds werd gedoeld, van de werklokalen in vier soorten. Ook in dit opzicht werd door sommigen vereenvoudiging gewenscht. Mede in verband met dezen wensch, werd opgemerkt, dat de bepalingen, welke betrekking hebben op werklokalen in fabrieken, in werking gebracht vóór 1 Januari 1897, hier misplaatst schijnen. Men erkende, dat, nu het ontwerp aan het begrip „fabriek" eene zoo groote uitbreiding geeft, de billijkheid medebrengt, dat voor onder de vroegere wetgeving goedgekeurde inrichtingen minder ver strekkende eischen worden gesteld dan voor fabrieken van jongeren datum. Echter behooren dergelijke bepalingen meer eigenaardig als overgangsbepalingen aan het slot van het wetsontwerp hare plaats te vinden.

Art. 79. De aanduiding van de in dit artikel bedoelde fabrieken scheen aan sommige leden voor verbetering vatbaar. Enkelen zouden willen lezen „eene fabriek, na het in werking treden dezer wet gebouwd". Anderen zouden de woorden „als zoodanig gebouwd" willen zien vervangen door: „als zoodanig ingericht of in werking gesteld", ten einde te voorkomen dat een ondernemer, door een oude fabriek over te nemen, het voordeel zou hebben van de ruimere bepalingen.

Eenige leden achtten het wenschelijk, het in het artikel bedoelde tijdstip te vervroegen. Indien toch dit tijdstip samenvalt met het in werking treden van de wet, dan zal het mogelijk zijn door snel met den bouw te beginnen aan de thans voorgestelde strengere bepalingen te ontkomen. In overweging werd daarom gegeven, het tijdstip te bepalen op den datum van inzending van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag.

Art. 81. Sommige leden meenden, dat bij het ontwerpen van dit artikel niet genoegzaam rekening is gehouden met de omstandigheid, dat, naarmate de lengte van een lokaal grooter is, de ventilatie slechter wordt en de mogelijkheid van luchtverversching door muren, reten, enz. vermindert. Met name in de tabaksindustrie zouden hiervan de bezwaren worden ondervonden.

Gevraagd werd, op welke technische gronden de in dit en de volgende artikelen opgenomen formules steunen. Vooral zou men dit gaarne vernemen met betrekking tot de cijfers 2,40 in dit artikel en in art. 84, en 2,80 in art. 82.

Art. 87. Sommige leden zouden verder willen gaan dan in dit artikel geschiedt en het voorschrift, dat het laagste gedeelte van den zolder der in dit artikel bedoelde bakkerijen en werklokalen ten minste 0,70 M. boven den aanliggenden grond moet zijn gelegen, willen zien vervangen door de bepaling, dat de vloer dier localiteiten niet meer dan 1,50 M. beneden den aanliggenden grond mag liggen.

Met betrekking tot de wenschelijkheid om het in dit artikel bedoelde tijdstip te vervroegen, werd eene gelijksoortige opmerking gemaakt als bij art. 79.

Art. 88. Men herinnerde aan het ernstige bezwaar, dat, met betrekking tot dit en de volgende artikelen, bij de algemeene beschouwingen omtrent deze afdeeling werd ter sprake gebracht.

Art. 90. Blijkens de bepaling van het tweede lid van art. 251 gaat de aansprakelijkheid van den patroon, die buiten zijne inrichting huisarbeid doet verrichten, met betrekking tot de fabriek of werkplaats waar die arbeid wordt verricht, voor zooveel o.a. dit artikel aangaat, niet verder dan de zorg voor het aanbrengen van hetgeen noodig is om aan het daar bepaalde te kunnen voldoen. Met het oog op die bepaling werd gevraagd, of het niet verkieslijk is, hier voor te schrijven, dat de patroon voor het noodige kunstlicht moet zorgen en dat moet bekostigen.

Verscheidene leden meenden, dat eene dergelijke bepaling niet in dit ontwerp maar in de arbeidsovereenkomst te huis behoort.

Art. 91. Deze bepaling zou, meenden eenige leden, minder onredelijk zijn, indien zij werd beperkt tot de plaatsen waar „geregeld" arbeid wordt verricht.

Art. 92. Ook de eischen van dit artikel zullen, naar verscheidene leden o.a. met het oog op de pothuizen betoogden, in de practijk onmogelijk algemeen kunnen worden doorgevoerd.

Gevraagd werd, of onder „het oppervlak van de lichtopening" het geheele raam is te verstaan. dan wel alleen de ruit of ruiten, met aftrek dus van de sponningen.

Men meende overigens, dat het nauwkeurig aangeven van verhoudingen tusschen lichtopening- en vloeroppervlak van weinig nut zou blijken te zijn. Immers, van twee op volkomen gelijke wijze ingerichte werklokalen zal het eene, dat aan een plein ligt geheel voldoende verlicht zijn, terwijl het andere, dat aan een donkere steeg is gelegen, in halfduister zal zijn gehuld.

Art. 93. Sommige leden drongen er op aan, dat onder de in dit artikel genoemde bedrijven ook het kantoorwerk worde opgenomen, ten einde eene behoorlijke verlichting van kantoorlokalen te waarborgen.
Van andere zijde werd met nadruk gewezen op de ernstige gevolgen, welke ook de bepaling van dit artikel zal kunnen hebben voor zoovelen, die met huisarbeid den kost verdienen en die, indien niet met de bepaling de hand wordt gelicht, hunne kostwinning zullen verliezen. Men meende, dat althans het naaien uit het artikel behoort te worden geschrapt.

Art. 95. Eene voldoende noodverlichting scheen niet alleen voor werklokalen, maar ook, en misschien in meerdere mate, voor trappen wenschelijk.

Art. 97. Gevraagd werd, waarom bij deze bepaling, overgenomen uit art. 11, vijfde lid, van het Veiligheidsbesluit, de woorden „in hooge mate" zijn ingevoegd.

Art. 98. De vraag werd gesteld, of niet naast het verbod van kunstlicht een voorschrift wenschelijk ware, dat in eene bewaarplaats, als in het tweede lid van dit en van het volgend artikel bedoeld, een venster moet zijn, waardoor het daglicht kan binnenkomen.
Enkelen leden kwam de bepaling van het tweede lid te gestreng voor. Zij zouden gaarne eenige meerdere vrijheid zien gegeven ten behoeve van hen, die geen bewaarplaats, waar nimmer vuur of kunstlicht aanwezig mag zijn, te hunner beschikking hebben.

Art. 99. Men vroeg, wie zal moeten beoordeelen, of de afstand, waarop vuur of kunstlicht zich van de hierbedoelde werklokalen bevindt, „voldoende" is. Het scheen raadzaam en meer in overeenstemming met den gedachtengang in andere artikelen, b.v. in art. 101, de woorden „ten genoegen van den bevoegden ambtenaar" in te voegen.

Art. 101. Het kwam aan sommige leden niet voldoende voor, met betrekking tot den weg waarlangs een werklokaal bij brand moet worden ontruimd, maatregelen te nemen tegen versperring. Om eene paniek te bezweren en ongelukken te voorkomen scheen het noodig bovendien voor te schrijven, dat die weg, en vooral

de gangen welke daarvan deel uitmaken, voldoende verlicht moet zijn.

Art. 102. Toepassing van dit voorschrift zou ten gevolge hebben, dat de huisarbeid bijkans geheel vernietigd werd.

Waar zulks door de Regeering niet wordt gewenscht, meenden sommige leden in ernstige overweging te mogen geven de bepaling in dier voege te wijzigen, dat de beoordeeling van de noodzakelijkheid om wijziging te brengen in de inrichting der hierbedoelde deuren aan den bevoegden ambtenaar worde overgelaten.

Van andere zijde werd opgemerkt, dat wijziging niet noodig is, aangezien reeds krachtens art. 247 vrijstelling van het hier gegeven voorschrift kan worden verleend.

Ontbrekend art. 104. Het ontbreken van dit artikel zal vernummering van alle volgende artikelen noodig maken. De wensch werd uitgesproken en algemeen gedeeld, dat daartoe niet zou worden overgegaan vóór de tweede lezing van het wetsontwerp, aangezien de behandeling anders moeilijkheid zou ondervinden.

Enkele leden gaven in overweging, het bezwaar te ondervangen door de bepaling van het laatste lid van art. 103 in een afzonderlijk art. 104 op te nemen.

Art. 105. Enkele leden meenden, dat het hier gegeven voorschrift ook behoort te gelden voor bergplaatsen welke niet bij eene fabriek of werkplaats behooren. Door anderen werd betwijfeld, of de bepaling, wanneer haar zoodanige uitbreiding werd gegeven, niet zou treden buiten het kader van het wetsontwerp.

Art. 106. Sommige leden meenden, dat de bij dit artikel gestelde eisch, hoewel die op zich zelve geenszins werd afgekeurd, te hoog is, nu die, ingevolge het bepaalde bij art. 251, ook van toepassing zal zijn bij de huisindustrie. Men herinnerde hierbij aan toestanden als b.v. te Tilburg en te Amsterdam, waar in tal van kleine weverijen en sigarenfabriekjes huisarbeid wordt verricht. Wel zal de bepaling van dit artikel geen toepassing vinden op hetgeen voor het inwerkingtreden der wet is of wordt gebouwd, maar ook na dien tijd schenen voor inrichtingen als zooeven bedoeld, voorwaarden als b.v. die, dat aan een schoorsteen geen hout mag aanwezig zijn, te veeleischend.

Art. 107. Het werd door enkelen minder juist geacht, dat in dit artikel eerst sprake is van „rookgeleidingen en toestellen, waardoor warmte wordt voortgebracht of verspreidt" en vervolgens van „deze rookgeleidingen en inrichtingen." Art. 11, onder 2, van het Veiligheidsbesluit, waaraan deze bepaling is ontleend, spreekt op beide plaatsen van „rookgeleidingen en inrichtingen."

Art. 108. Er werd op gewezen, dat hier, evenals in de artt. 97 en 105, alleen wordt melding gemaakt van stoffen welke „in hooge mate" aan zelfontbranding onderhevig zijn.

Art. 109. De noodzakelijkheid werd betoogd om de bepaling van dit artikel niet te beperken tot werklokalen boven den beganen grond, maar die ook uit te strekken tot localiteiten beneden den beganen grond.

Sommige leden meenden, dat de bepaling verscherpt behoort te worden, in dien zin, dat worde voorgeschreven dat de trap van steen of van ijzer moet zijn.

Andere wezen er op, dat de bepaling, in tegenstelling met de overige voorschriften van dit hoofdstuk, in haar geheel vrij slap is. Zij zagen geen reden, waarom zij beperkt is tot fabrieken waarin 10 of meer arbeiders werkzaam zijn; het aanwezig zijn van een trap is niet minder gewenscht, wanneer er b.v. slechts 9 arbeiders zijn. Verscherping zou te minder bezwaar ontmoeten, omdat ingevolge art. 247 van het bepaalde bij dit artikel vrijstelling kan worden verleend.

Art. 111. De in dit artikel opgenomen regeling werd door sommigen te ingewikkeld en te minutieus geacht; zij wezen er op, dat het van uiterst weinig beteekenis schijnt, of eene doorgangsbreedte 0,40 M. of 0,45 M. meer moet bedragen dan 1,50 M. De telkens voorkomende uitdrukking „met dien verstande" draagt er niet toe bij om het artikel eenvoudiger te doen schijnen. Herinnerd werd hierbij aan den reeds vroeger uitgesproken wensch om de uitzonderingsvoorschriften, betreffende reeds bestaande fabrieken, afzonderlijk te vermelden als overgangbepalingen.

Blijkens de Memorie van Toelichting is de bedoeling van het laatste lid, dat de aanwezigheid van een hijschbak geen invloed mag hebben op het aantal of de breedte der trappen. Men zou er echter ook uit kunnen lezen, dat van een hijschbak geen gebruik mag worden gemaakt. Gevraagd werd daarom, of het niet beter ware, in het eerste lid, vóór het woord „bedragen," in te voegen: „afgezien van de aanwezigheid van een hijschbak."

Art. 113. Met betrekking tot de noodzakelijkheid om de bepaling van dit artikel ook uit te breiden tot localiteiten beneden den beganen grond, werd hetzelfde opgemerkt als bij art. 109.

In plaats van 3,50 M. zouden sommige leden liever lezen 3 M.

Verscheidene leden zouden gaarne de noodladder uit dit artikel willen doen vervallen en voor alle gevallen een noodtrap als eisch willen zien gesteld. Een ladder toch is weinig geschikt om in geval van brand aan een groot aantal personen de gelegenheid te geven tot ontkoming. Bovendien zal een houten ladder zelf aan brandgevaar blootstaan en levert een heet geworden ijzeren

ladder groot gevaar op voor degenen die daarvan gebruik maken, aangezien de huid zeer licht aan het heete ijzer vastschroeit; het gebruik van een ijzeren ladder zou derhalve alleen kunnen worden toegestaan op voorwaarde, dat die door middel van eene doelmatige afsluiting tegen verhitting zij gevrijwaard.

Gevraagd werd, wat onder „belendingen" is te verstaan. Mochten daarmede aangrenzende perceelen zijn bedoeld, dan wenschten sommige leden de vraag te stellen, of inderdaad de aanwezigheid van het dak van een buurman een reden tot vrijstelling mag zijn van de verplichtingen om een tweede doelmatige trap of een buiten het werklokaal geplaatste noodtrap te hebben. Van andere zijde werd opgemerkt, dat die vrijstelling alleen dan zal bestaan, wanneer de belendingen „goede gelegenheid" tot ontkoming aanbieden; dat dit ook met een dak het geval kan zijn, werd betoogd met een beroep op het voorbeeld van Amsterdam, waar in tal van perceelen nooddeuren zijn aangebracht waardoor men op het dak van zijn buurman of op diens zolder kan komen.

Art. 114. Men erkende, dat een naar binnen draaiende deur bij paniek in een werklokaal ernstig gevaar kan opleveren. Sommige leden meenden echter, dat een schuifdeur nog veel bedenkelijker is en dat het althans niet aangaat die toe te staan voor werklokalen waarin meer dan 50 arbeiders werkzaam zijn. Anderen wezen er op, dat het gevaar, aan schuifdeuren verbonden, minder groot is wanneer die deuren naar boven op- dan wanneer zij zijwaarts in-schuiven, aangezien in het laatste geval meer kans bestaat dat de inrichting zal haperen.

Niet zonder bevreemding hadden verscheidene leden uit de Memorie van Toelichting gezien, dat de Regeering alleen daarom in sommige gevallen met zijwaarts inschuifbare deuren genoegen wenscht te nemen, omdat sommige bouwverordeningen het hebben van naar buiten draaiende deuren niet toelaten. Die bevreemding werd nog vermeerderd door de omstandigheid, dat de Regeering bij het ontwerpen van de in art. 184 voorkomende bepaling blijkbaar aan dit verbod van bouwverordeningen geen plaats in hare overwegingen heeft ingeruimd; in die bepaling toch wordt voor sommige werklokalen het bestaan van ten minste éene naar buiten opendraaiende deur verplicht gesteld.

Anderen wezen er op, dat de bestreden beweegreden niet voorkomt in het artikel, dat alleen zegt: „indien dit niet mogelijk is". Indien wel wordt verstaan, dat deze uitdrukking alleen ziet op eene feitelijke onmogelijkheid, zou men zich met de regeling desnoods kunnen vereenigen. Een in eene bouwverordening voorkomend verbod zou overigens een wettelijk voorschrift niet te niet doen; de verordening immers wordt geprimeerd door de wet.

Art. 116. Onder verwijzing overigens naar hetgeen bij art. 114

met betrekking tot het aan schuifdeuren verbonden gevaar werd opgemerkt, werd het denkbeeld aanbevolen, het voorschrift van dit artikel niet alleen op de hoofdingangsdeur maar op alle ingangsdeuren van de fabriek, het fabrieksgebouw of het fabrieksgedeelte van toepassing te doen zijn.

De onder *b* toegekende algemeene vrijstelling voor alle fabrieken, welke niet vóór 1 Januari 1897 in werking zijn gebracht, werd door verscheidene leden te ruim geacht. Het belang der zaak gedoogt niet hier eene zoo groote vrijgevigheid te betrachten. Beter scheen het, de beslissing, in hoeverre ten behoeve van de hier bedoelde fabrieken van het voorschrift kan worden afgeweken, aan den bevoegden ambtenaar over te laten.

Art. 118. De bepaling van dit artikel werd door eenige leden te streng geacht, aangezien zij ook zal gelden voor arbeiders, die niet met de in art. 121, onder *a*, *b* of *f*, genoemde stoffen in aanraking komen. Al wordt de juistheid erkend van het voorschrift, dat ook aan deze arbeiders het nuttigen van voedsel in de bedoelde werklokalen verbiedt, dan volgt daaruit nog niet, dat ook het beschikbaar stellen van een overkleed voor hen noodzakelijk moet worden geoordeeld. De Regeering zegt trouwens zelve, dat in de lokalen, bedoeld in art. 121, onder *a* 1, ook werkzaamheden worden verricht, welke voor de daarmede belaste personen geen gevaar voor de nadeelige werking van lood medebrengen, en laat op dien grond de mogelijkheid open om door den bevoegden ambtenaar te doen aanwijzen, voor welke arbeiders geen overkleed behoeft te worden beschikbaar gesteld. De leden hier aan het woord meenden, dat deze facultatieve vrijstelling niet ver genoeg gaat; zij zouden liever zien, dat het voorschrift van art. 118 uitsluitend van toepassing werd verklaard op die arbeiders in de bedoelde werklokalen, wier werkzaamheden hen blootstellen aan de nadeelige werking van de in art. 121, onder *a*, *b* of *f*, genoemde stoffen.

Andere leden waren van een tegenovergesteld gevoelen en betreurden het, dat, terwijl volgens de tegenwoordig geldende bepalingen telkens bij den aanvang van den voormiddag- en van den namiddagwerktijd een schoon overkleed moet worden verstrekt, thans de reiniging van de overkleederen in den regel tot eenmaal per week zal zijn beperkt.

Eenige leden meenden, dat de aansprakelijkheid van den patroon, met betrekking tot het in dit artikel gegeven voorschrift, bij huisarbeid niet verder behoort te gaan dan de zorg voor het aanbrengen van hetgeen noodig is om aan dat voorschrift te kunnen voldoen, en dat mitsdien art. 118 niet alleen in het eerste, maar ook in het tweede lid van art. 251 behoort te worden genoemd.

Daartegenover werd opgemerkt, dat, waar het voorschrift spreekt van „beschikbaar" stellen, de aansprakelijkheid uit den

aard der zaak niet verder reikt dan de in het tweede lid van art. 251 bedoelde zorg; daarentegen scheen het wenschelijk, dat de zorg met betrekking tot het reinigen van de overkleederen zich verder uitstrekke dan het beschikbaar stellen van hetgeen voor die reiniging vereischt wordt.

Opgemerkt werd, dat de redactie van dit artikel kan vereenvoudigd worden door in plaats van „art. 121, onder *a* 1 of 2 of *b*" te stellen „art. 121, onder *a* of *b*"; spreekt men van „*a* 1 of 2" dan bracht de consequentie mede ook te spreken van „*b* 1, 2, 3, 4 of 5".

Art. 119. De opmerking werd gemaakt, dat aan het woord „overkleederen" in dit artikel eene andere beteekenis wordt gegeven dan die welke het heeft in art. 118. Laatstbedoelde beteekenis, nl. van een kleed dat men over zijne gewone kleederen aantrekt, scheen de juiste. Voor art. 119 ware het beter het gewone spraakgebruik te volgen en te spreken van „bovenkleeren", zooals trouwens ook in art. 13 van het Veiligheidsbesluit, waaraan de bepaling ontleend is, te lezen staat.

Enkele leden zouden „geene voldoende lokaliteit voor kleedkamers" wenschen te zien vervangen door „geene voldoende ruimte voor kleedkamers".

Art. 120. Sommige leden waren van oordeel, dat behalve de in art. 121, onder *a*, 1 of 2, *b* of *f*, bedoelde werklokalen hier ook moeten worden opgenoemd die, welke in dat artikel onder *c*, *d* en *g* worden vermeld.

Wat de redactie betreft, werd overigens verwezen naar de hierboven bij art. 118, aan het slot, medegedeelde opmerking.

Art. 121. Sommige leden gaven als hunne meening te kennen, dat dit artikel aanmerkelijk zou kunnen worden vereenvoudigd, indien daarin de bepaling werd opgenomen, dat geen voedsel mag worden genuttigd in werklokalen waar lood wordt behandeld; al de fijne onderscheidingen, welke thans worden gemaakt, zouden dan kunnen worden gemist.

a. 1. Met betrekking tot het bij algemeenen maatregel van bestuur vaststellen van de — thans bij art. 1 van het Arbeidsbesluit op 1/2 pct. bepaalde — hoeveelheid lood, waarvan de overschrijding toepassing van dit artikel zou medebrengen, werd herinnerd aan hetgeen door enkele leden bij de behandeling van art. 62 werd medegedeeld omtrent de moeilijkheid om daarvoor een algemeenen regel te geven.

b. Gevraagd werd, of onder deze letter het picrinezuur niet had behooren te worden genoemd.

1. De uitdrukking „werklokalen, waar in den regel arsenicumverbindingen worden bereid of verwerkt", scheen eenigszins vaag. Het scheen de voorkeur te verdienen, de bedrijven welke bedoeld worden op te noemen. Vele leden, die met genoegen gezien hadden dat onder *g* dat stelsel wordt gevolgd, betreurden dat dit niet ook elders is geschied.

4. De opmerking werd gemaakt, dat zink en zinkwit niet op eene lijn zijn te stellen. Zinkwit toch is, naar sommige leden meenden te weten, alleen dan gevaarlijk, indien het uit zink wordt vervaardigd, maar niet wanneer het uit ruw erts bereid wordt. Gevraagd werd daarom, of de Regeering hieromtrent een onderzoek heeft ingesteld of het voornemen koestert zulks alsnog te doen.

c. Uit de Memorie van Toelichting volgt, dat de opsomming van stoffen, volgende op de woorden „als die", niet limitatief is bedoeld; het scheen verkieslijk zulks door eene gewijzigde redactie in de wet te doen uitkomen.

In verband met de opneming van chloor werd gevraagd, of ook in wasscherijen geen voedsel zal mogen worden gebruikt.

d. Het trok de aandacht, dat hier de in de andere bepalingen voorkomende beperking „in den regel" wordt gemist. Zoo ergens, dan scheen juist hier die beperking op hare plaats, aangezien, zooals de bepaling thans luidt, het artikel van toepassing zou moeten worden geacht op elk lokaal waar iemand aanwezig is die daar wel eens snuift.

De vraag werd vernomen, of er geen aanleiding bestaat om, ten behoeve van de arbeiders in bakkerijen, ook de verontreiniging van de dampkringslucht door stof van meel, brandstof en wasemdamp hier op te nemen.

g. Gevraagd werd, waarom nevens loodpletterijen en loodsmelterijen niet ook loodgieterijen worden genoemd.

Voorts werd de aandacht er op gevestigd, dat in het schildersbedrijf vaak van den winter gebruik wordt gemaakt om loodwit met olie te mengen, hetgeen groot gevaar voor de gezondheid oplevert. Men vroeg, of ten behoeve van deze schilders niet soortgelijke bepalingen kunnen worden vastgesteld als in dit artikel zijn opgenomen.

11. Sommige leden kwamen op tegen het gebruik van het voor verschillenden uitleg vatbare, aan de Duitsche taal ontleende woord „metaalwarenfabrieken".

Sommige anderen meenden, dat het woord hier te lande reeds burgerrecht heeft verkregen en dat men niet in het onzekere kan verkeeren omtrent hetgeen daarmede bedoeld wordt.

Art. 122. Ter wegneming van allen twijfel zouden eenige leden gaarne de vraag beantwoord zien, of een arbeider, die zijn

arbeid noch in een der in het eerste lid bedoelde werklokalen, noch in eene open loods of buiten verricht, indien hem ingevolge art. 121 verboden is in zijn werklokaal te schaften of hij zulks niet wenscht te doen, genoodzaakt zal kunnen worden, zich voor het nuttigen van voedsel buiten de fabriek of werkplaats te begeven.

Met betrekking tot de bepaling van het tweede lid werd gevraagd, of die ook geldt voor arbeiders in steenbakkerijen. Zoo niet, dan zou men haar alsnog tot die arbeiders wenschen te zien uitgestrekt.

Voorts werd gevreesd, dat de hier opgelegde, niet onaanzienlijke kosten met zich brengende verplichting om een doelmatig, behoorlijk verlicht, zindelijk gehouden, 's winters voldoend verwarmd lokaal ter beschikking te stellen, er de werkgevers wel eens toe zou kunnen brengen het schaften ter plaatse te verbieden. Ook schijnt bij deze bepaling te zijn uit het oog verloren, dat bij een groot aantal bestaande fabrieken de beschikbare plaatsruimte eenvoudig niet toelaat een afzonderlijk schaftlokaal in te richten.

Wat de redactie betreft, werd opgemerkt, dat de uitdrukking „arbeid verrichten" in het systeem der wet de voorkeur zou verdienen boven „werkzaam zijn".

Voorts trok het de aandacht, dat in het eerste lid staat „voedsel nuttigt" en in het tweede lid „schaft". Het scheen beter, waar in beide leden hetzelfde bedoeld is, eene zelfde uitdrukking te bezigen.

Art. 123. Met de in de Memorie van Toelichting uitgedrukte meening, dat het voorschrift, dat voor de arbeiders in eene werkplaats ten minste één doelmatig privaat moet beschikbaar zijn, volstrekt niet kan worden geacht van te ver gaande strekking te zijn, konden verscheidene leden zich niet vereenigen. Zij meenden, dat het niet aangaat, nu volgens het ontwerp ook de armzaligste woning als werkplaats kan zijn aan te merken, aan alle werkplaatsen een eisch te stellen, welk in de Woningwet voor woningen niet wordt voorgeschreven; ingevolge de Woningwet toch is het niet verboden, dat voor verscheidene woningen met één privaat wordt genoegen genomen, en thans zouden diezelfde woningen, alleen omdat één of meer der bewoners aldaar arbeid verrichten, als in art. 9 van het ontwerp wordt omschreven, elk van een privaat moeten worden voorzien.

De in het tweede lid voorgestelde verhoudingen tusschen het aantal privaten en het aantal arbeiders kwamen aan sommige leden niet juist voor; zij meenden, dat meer privaten beschikbaar moeten worden gesteld.

Enkele leden achtten, in strijd met het door den Minister in de Memorie van Toelichting uitgesproken gevoelen, een voorschrift, dat de privaten gesloten moeten zijn, gewenscht, aange-

zien een niet gesloten privaat eigenaardige bezwaren oplevert.

Art. 124. Waar juist ook in arbeiderskringen de begrippen „tocht" en „versche lucht" maar al te vaak niet goed uit elkaar plegen te worden gehouden, scheen de bepaling van dit artikel aan sommige leden te kras.

Art. 127. Opgemerkt werd, dat in dit artikel nagenoeg alles aan den bevoegden ambtenaar wordt overgelaten. Hij zal hebben te beslissen, of maatregelen noodig zijn ; hij zal ook te oordeelen hebben over de doelmatigheid van de genomen maatregelen. Gevraagd werd, aan welke maatregelen de Minister hier gedacht heeft; dat die niet, althans in algemeene trekken, in een algemeenen maatregel van bestuur zouden kunnen worden vastgelegd, kon men bezwaarlijk aannemen.

Men vroeg voorts, waarom niet het meest afdoende voorschrift wordt gegeven en het spuwen in fabrieken en werkplaatsen verboden wordt.

Eindelijk werd nog gevraagd, waarom in dit artikel de bevoegde ambtenaar zoozeer op den voorgrond wordt gesteld, terwijl dat in andere artikelen niet het geval is. Waar b.v. art. 135 voorschrijft, dat afval spoedig moet worden verwijderd, zal het wel eveneens de bevoegde ambtenaar zijn, die heeft uit te maken wat onder „spoedig" is te verstaan, maar in dat artikel wordt niettemin van dien ambtenaar geen melding gemaakt.

Art. 134. De opmerking werd gemaakt, dat het aan art. 16, onder 4, van het Veiligheidsbesluit ontleende voorschrift, dat een werklokaal met aanhoorigheden, alsmede privaten en urinoirs zooveel mogelijk stofvrij moeten worden gehouden, indien het niet uitsluitend als een phrase is te beschouwen, veel te ver gaat.

Art. 136. Sommige leden zouden het witten, afwasschen of op andere wijze reinigen van de wanden en de zoldering van een werklokaal ten minste eenmaal 's jaars willen doen geschieden.

Art. 137. Gevraagd werd, op welken grond deze bepaling, welke overigens voor alle fabrieken of werkplaatsen, waarin arbeiders werkzaam zijn in een werklokaal als bedoeld in art. 121, van toepassing zal zijn, alleen voor die, waar de dampkringslucht verontreinigd kan worden door stof van tabak, eene uitzondering maakt.

Voorts zou men gaarne vernemen, of het ook hier weder de bevoegde ambtenaar zal zijn, die moet beslissen, of in de waschgelegenheid verwarmd water moet kunnen toevloeien.

Eenige leden stelden nog de vraag, of, waar dit artikel vrij hooge eischen stelt, eene overgangsbepaling voor reeds bestaande fabrieken en werkplaatsen wel kan worden gemist. Zij meenden,

dat het voor een aantal inrichtingen, vooral in groote steden, onmogelijk zal zijn aan die eischen te voldoen.

Met betrekking tot de uitdrukking „art. 121, onder *a* 1 of 2", werd verwezen naar de opmerking bij art. 118.

Art. 138. Sommige leden zouden „voor het einde van elken werktijd" willen zien vervangen door „na elken werktijd". Zij merkten op, dat, zooals de bepaling thans luidt, den arbeiders gedurende den werktijd om beurten „voldoende tijd" zal moeten worden gegeven om zich te wasschen ; het scheen voor de hand te liggen dat dit voorschrift in de practijk storend zal werken en den tijd waarin behoorlijk gewerkt wordt niet onbelangrijk zal verkorten. Er scheen bovendien niet de minste aanleiding te bestaan om aan arbeiders in de hierbedoelde fabrieken en werkplaatsen te vergunnen den voor het schoonhouden van het lichaam benoodigden tijd te korten op den arbeidstijd. Een ieder behoort zich te wasschen in zijn eigen vrijen tijd.

Andere leden bestreden deze opvatting. Het wasschen houdt hier nauw verband met den arbeid en behoort dus in den werktijd te geschieden; het is voor de gezondheid van het hoogste belang dat het niet wordt nagelaten, en dit zou toch allicht het geval zijn, indien niet op den patroon de verantwoordelijkheid rustte dat de gelegenheid er voor worde gegeven. Waar die gelegenheid moet worden verschaft „onmiddellijk" voor het einde van den werktijd, en ongetwijfeld — al zegt het artikel het niet — de bevoegde ambtenaar zal kunnen beslissen, hoeveel tijd als voldoende is aan te merken, scheen de vrees voor storing van het bedrijf en verkorting van den werktijd niet van overdrijving vrij te pleiten.

Eerstbedoelde leden merkten nog op, dat, ook al mocht hunne vrees niet bewaarheid worden, toch elke waarborg ontbreekt, dat het doel dat de ontwerper zich voor oogen stelde, te weten dat de arbeiders zich *behoorlijk* wasschen, inderdaad zal worden bereikt. Zoolang die waarborg niet aanwezig is, kwam het hun voor, dat met de bepaling van art. 137 geheel kan worden volstaan.

Art. 139. Er werd op gewezen, dat deze bepaling eensdeels eene zeer verre strekking kan hebben en dat er aan den anderen kant weinig of geen kracht van uitgaat. Het beschikbaar stellen van doelmatige badgelegenheden is eene zaak waarmede in den regel belangrijke kosten zullen zijn gemoeid. Het is dus voor den patroon geen onverschillige zaak, of het voorschrift al dan niet op zijne inrichting van toepassing zal zijn. Maar juist op dit punt laat de wet hem volmaakt in het duister. Zal het wederom de bevoegde ambtenaar zijn, die heeft te beslissen, of de arbeid van dien aard is dat de arbeiders een bad behoeven? Zal van die beslissing beroep mogelijk zijn? Wanneer niet de wet zelf een leiddraad geeft, scheen het te vreezen, dat, al naar gelang

van de opvatting van den bevoegden ambtenaar, de bepaling òf voor de patroons uiterst bezwarend zal zijn òf eene doode letter zal blijven.

Met name werd gevraagd, of de bepaling ook van toepassing zal zijn op vlasbraakhokken en zwingelketen.

Herinnerd werd hier nog aan hetgeen bij de algemeene beschouwingen omtrent het wetsontwerp werd opgemerkt met betrekking tot de strafrechtelijke aansprakelijkheid van het hoofd of den bestuurder, meer bepaaldelijk bij gemeentebedrijven. De directeur toch van zoodanig bedrijf kan geene wasch- of badgelegenheid doen maken zonder besluit van burgemeester en wethouders, en dit college is voor de geldmiddelen weer afhankelijk van den gemeenteraad.

Art. 140. Deze bepaling vond toejuiching. Sommige leden meenden, dat zij niet tot de diamantslijperijen beperkt behoort te blijven. Immers, in sommige textiel-fabrieken worden looden klossen of gewichten gebruikt welke door de arbeiders gehanteerd moeten worden en dus schadelijke gevolgen kunnen veroorzaken.

Art. 141. De vraag werd gedaan, waarom hier de werklokalen bedoeld bij art. 121, onder *f* en *g*, niet worden genoemd. Geantwoord werd, dat het niet wenschelijk kan worden geacht, de bij dit artikel aan den bevoegden ambtenaar toegekende zeer uitgebreide macht verder te doen strekken dan strikt noodzakelijk voorkomt.

De leden, die de vraag stelden, merkten naar aanleiding van dit antwoord op, dat toch ook in de bij art. 121 onder *f* en *g* bedoelde werkplaatsen gevaar voor vergiftiging niet is uitgesloten, en dat de bepaling van art. 236 genoegzaam bewijst, dat de Regeering niet schroomt den bevoegden ambtenaar met de meest uitgestrekte macht te bekleeden. Het scheen echter hoogst wenschelijk, zooveel mogelijk van de beslissingen van dien ambtenaar beroep toe te staan.

Art. 142. Ingevolge deze bepaling zal ook bij de felste koude behoorlijke verwarming van een werklokaal niet vereischt worden, wanneer van den arbeider lichaamsbeweging wordt gevorderd, die niet „weinig" kan worden genoemd, en wanneer de aard van het bedrijf zich daartegen verzet. Men meende, dat bij deze bepaling niet genoegzaam rekening is gehouden met het klimaat hier te lande.

Het begrip „koude weersgesteldheid" scheen zeer rekbaar en de in de Memorie van Toelichting aangevoerde reden, waarom geen bepaalde temperatuur kan worden aangegeven, weinig bevredigend.

Art. 143. De woorden „luchtig getimmerte" zullen, vreesde

men, kunnen worden aangegrepen om de hier gestelde bepaling te ontduiken. De meeste getimmerten van den tegenwoordigen tijd kunnen als „luchtig" worden bestempeld.

Art. 149. Verscheidene leden konden zich met den inhoud van dit artikel niet vereenigen.

Op den voorgrond moet staan, meenden zij, dat in alle fabrieken en werkplaatsen aan de arbeiders op hunne aanvraag òf goed drinkbaar water òf, wanneer dit ter plaatse niet verkrijgbaar is, eenige andere geschikte alcoholvrije drank moet worden verstrekt. Dit wordt echter door de bepaling niet bereikt. In de eerste plaats wordt het geheel aan den bevoegden ambtenaar overgelaten, of hij al dan niet te dezer zake iets zal voorschrijven; en in de tweede plaats wordt, in tegenstelling met art. 21 van het Veiligheidsbesluit, waaraan de bepaling is ontleend, hier alleen gesproken van fabrieken, niet van werkplaatsen. Andere leden merkten met betrekking tot dit laatste punt op, dat het woord „fabrieken" in het tegenwoordig ontwerp eene veel ruimere beteekenis heeft dan aan de uitdrukking „fabrieken en werkplaatsen" in de Veiligheidswet werd toegekend.

Gewezen werd op de wenschelijkheid, dat duidelijk uit het artikel blijke, dat, indien goed drinkwater verkrijgbaar wordt gesteld, niet bovendien nog een andere drank mag worden geëischt.

Enkele leden maakten de opmerking, dat goed drinkwater op tal van plaatsen niet te verkrijgen is. Zij zouden er prijs op stellen, dat melk in de bepaling met name werd genoemd, en vroegen, welke dranken naar het oordeel der Regeering in de eerste plaats als „gekookte of andere geschikte alcoholvrije drank" in aanmerking komen.

Art. 150, *a.* Gevraagd werd, aan welke soort molens bij het woord „molenwieken" moet worden gedacht.

Art. 151. Ingevolge deze bepaling zal de breedte der doorgangen ten minste 0,6 M., of, wanneer langs die doorgangen transport pleegt plaats te hebben, ten minste 1 M. moeten bedragen. De wensch werd vernomen, dat bij het meten dier breedte de verst vooruitstekende in werking zijnde punt van het werktuig als uitgangspunt worde voorgeschreven.

Art. 152. Eenige leden zouden deze bepaling wenschen te zien uitgebreid tot drijfriemen, welke een snelheid van 5 M. per seconde hebben, alsmede bij hoog drijfwerk tot de meer dan 10 cM. breede drijfriemen. Geschiedt dit niet, dan zullen, vreesden zij, nog ernstige ongelukken kunnen voorkomen.

Gevraagd werd, of bij draaibanken beveiligingsmaatregelen niet noodig zijn.

Art. 156. Nu het in goeden staat van onderhoud verkeeren alleen wordt gevorderd voor gereedschap dat gevaar kan veroorzaken, rijst de vraag, naar welken maatstaf het al of niet bestaan van gevaar zal zijn te beoordeelen. Ook het meest eenvoudige stuk gereedschap toch kan onder zekere omstandigheden gevaar veroorzaken. Sommige leden zouden er de voorkeur aan geven, den eisch van goeden staat van onderhoud tot alle gereedschap uit te breiden.

Art. 166. De vraag werd gesteld, of niet de eisch, dat alle stoomketels worden afgekoppeld, wanneer één daarvan wordt schoongemaakt, te ver gaat.

Art. 167. Men meende, dat het noodig is voor te schrijven, dat het peilglas en de manometer, behalve voldoende belicht, ook voldoende beschermd moeten zijn; dit ter beveiliging van den machinist, die anders, wanneer genoemde toestellen springen, de stukken in het gelaat zou kunnen krijgen.

Art. 169. Door sommige leden werd betwijfeld, of de bepaling van dit artikel in de practijk aan het doel zal beantwoorden. Het moge waar zijn, dat niet voor alle gevallen in de wet kan worden aangegeven, welke eischen aan de ruw- en distilleerketels moeten worden gesteld, door alles aan den bevoegden ambtenaar over te laten en aan den anderen kant diens bevoegdheid te beperken tot de gevallen waarin bedoelde toestellen gevaar zouden kunnen opleveren, scheen noch de veiligheid der arbeiders, noch eene billijke behandeling van de patroons genoegzaam verzekerd. Zal b.v. de bevoegde ambtenaar aan de gestelde bepaling het recht kunnen ontleenen om alle ruwketels welke niet van een dubbelen bodem zijn voorzien af te keuren? Men betwijfelde dit. Voorts scheen het niet zeker, of de bewoordingen van het artikel den ambtenaar wel zullen toestaan ook voorschriften te geven ten aanzien van den helm, waardoor de damp uit den ketel naar de koelslang wordt geleid, alsmede met betrekking tot het vastzetten van den helm, en dergelijke.

Enkele leden gaven in overweging het toezicht op de ruw en distilleerketels op te dragen aan afzonderlijke deskundigen.

Art. 171. Het „voldoen aan den eisch van goed en veilig werk" scheen een eenigszins vaag begrip. Men zou er de voorkeur aan geven, dat de eischen, waaraan een steiger moet voldoen, nauwkeuriger werden omschreven, en meende, dat de in sommige buitenlandsche wetten voorkomende bepalingen met betrekking tot dit onderwerp genoegzaam aantoonen, dat eene regeling in meerdere bijzonderheden niet tot de onmogelijkheden behoort.

Gevraagd werd, of hier, nu de bouwsteigers ingevolge het bepaalde bij art. 74 tot zeer veler leedwezen zijn uitgesloten, alleen los- en laadsteigers zijn bedoeld.

Van meer dan eene zijde werd overigens de wensch vernomen, dat, ook al mocht de Regeering haar stelsel met betrekking tot de bouwwerken willen handhaven, althans deze bepaling betreffende de steigers ook op de bouwwerken van toepassing worde verklaard.

Art. 174. Dat een trap in goeden staat van onderhoud moet verkeeren, werd een alleszins redelijke eisch geacht. Verscheidene leden waren echter van oordeel, dat het te ver gaat dien eisch ook in het algemeen tot den vloer uit te strekken; voor den vloer scheen het voldoende, te bepalen, zooals in de tweede zinsnede geschiedt, dat maatregelen moeten worden getroffen wanneer die gevaar oplevert.

Art. 176. Gevraagd werd, of een vaste ladder niet in goeden staat van onderhoud moet verkeeren en niet van beveiligingsmaatregelen tegen uitglijden of te sterk inbuigen behoeft te zijn voorzien.

Door sommige leden werd aangedrongen op eene bepaling, krachtens welke ladders niet geverfd, maar wel geolied mogen zijn. Zij wezen er op, dat het bij geverfd ladder- en ook steigermateriaal niet gemakkelijk is over de stevigheid en den staat van onderhoud te oordeelen.

Art 184. Enkele leden merkten op, dat de in dit artikel gegeven voorschriften niet voldoende zijn om ongelukken te voorkomen. Met name voor de lokalen, waar buskruit wordt verwerkt, schenen nadere voorschriften dringend noodzakelijk.

Art. 186. Men meende, dat deze bepaling omtrent kipkarren een zonderling figuur maakt tusschen voorschriften rakende ontplofbare stoffen, gassen, sterke zuren en electrische toestellen en geleidingen. Beter scheen het, haar te laten volgen dadelijk na art. 183.

Art. 187. De woorden „onbemande of" zouden, meende men, zonder bezwaar kunnen vervallen. Door naast „onbeschut" nog afzonderlijk van „onbemand" te spreken, zou het artikel de meening kunnen wekken, dat een mandflesch niet als beschut wordt aangemerkt, hetgeen toch moeilijk de bedoeling scheen te kunnen zijn.

Ook uit taalkundig oogpunt scheen het bezigen van het woord „onbemand" in den hier bedoelden zin geen aanbeveling te verdienen.

Art. 188. Men meende te weten, dat werktuigen en toestellen, welke electrisch arbeidsvermogen voortbrengen of voor het gebruik geschikt maken, in dier voege kunnen worden opgesteld, dat

gevaarlijke vonken, vuur- of lichtverschijnselen tot de onmogelijkheden behooren. Men wenschte daarom de woorden „zooveel mogelijk" te doen vervallen.

Art. 196. Het voorschrift, dat de electrische inrichting vanwege het hoofd of den bestuurder der fabriek of werkplaats „periodiek" door een deskundige moet worden onderzocht, laat, naar werd opgemerkt, veel aan duidelijkheid te wenschen over. Krachtens dat voorschrift toch kan even goed een onderzoek eenmaal per week gevorderd worden, als met een onderzoek eenmaal 's jaars kan worden genoegen genomen. Het noemen van een bepaalden termijn van periodiciteit werd daarom noodig geacht.

Art. 197. Krachtens deze bepaling zal de bevoegde ambtenaar elk oogenblik, uitsluitend voor het doen van onderzoekingen, het geheele bedrijf in eene fabriek of werkplaats kunnen doen stilstaan. Men nam gaarne aan, dat de ambtenaren van deze bevoegdheid geen misbruik zouden willen maken, maar het scheen toch om meer dan eene reden aanbevelenswaardig te bepalen, dat zij een bepaald aantal dagen te voren van hun voornemen aan het hoofd of den bestuurder zullen hebben kennis te geven.

Art. 198. Gewezen werd op het vage van de uitdrukking „waarin zich een werklokaal kan bevinden". Deze uitdrukking is zoo ruim, dat zij eigenlijk alles omvat. Beter en meer overeenkomstig de bedoeling scheen het, te zeggen: „waarin de ambtenaar vermoedt, dat zich een werklokaal bevindt".

Uit de redactie „waarin gas, damp of stof kan voorkomen, dat schadelijk voor de gezondheid of hinderlijk is" schijnt te volgen, dat de schadelijkheid of hinder uitsluitend bij „stof" gevorderd wordt. Men vroeg, of dit inderdaad de bedoeling is.

Art. 199. De waarschuwing zal moeten bevatten, „hetgeen door de arbeiders in de fabriek behoort te worden nagekomen in het belang van hen zelven of van anderen". Gevraagd werd, of hieronder alleen is te verstaan hetgeen door de wet wordt gevorderd, dan wel of de Regeering aan de waarschuwing eene ruimere strekking wenscht te geven; in het laatste geval zou dit duidelijk uit de bepaling moeten blijken.

Naar het oordeel van sommige leden behoort de beantwoording van de vraag, of al dan niet eene waarschuwing moet worden opgehangen, niet van het oordeel van den bevoegden ambtenaar te worden afhankelijk gesteld. Die ambtenaar zal een geruimen tijd behoeven om alle in zijn ressort gelegen fabrieken te bezoeken; beter scheen het daarom, in de wet zelve categorieën van fabrieken aan te wijzen waar de waarschuwing niet zal mogen ontbreken.

De waarschuwing zal niet alleen moeten worden opgehangen, maar ook moeten worden „opgehangen gehouden". Deze laatste uitdrukking komt ook elders in het wetsontwerp voor, o.a. in art. 393; maar in dit laatste artikel wordt daarenboven bepaald, dat de daar bedoelde arbeidslijst, wanneer die niet duidelijk meer leesbaar is, door eene nieuwe moet worden vervangen. Het scheen wenschelijk eene dergelijke bepaling ook in het tegenwoordig artikel op te nemen.

Door eenige leden werd de wenschelijkheid betoogd, dat de bepaling van het tweede lid van het artikel in overeenstemming worde gebracht met de in het wetsontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst gevolgde terminologie. De uitdrukking „vaste arbeider" komt in dat ontwerp niet voor. Ook zou ter wille van die overeenstemming het woord „arbeidsbetrekking" vervangen dienen te worden door „dienstbetrekking".

Van andere zijde werd hiertegen aangevoerd, dat het tegenwoordig wetsontwerp bestemd is om van toepassing te zijn op bedrijven welke niet vallen onder de bepalingen van het wetsontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst. Bij die bedrijven komen tijdelijke of losse, voorloopig aangestelde en vaste arbeiders voor. Intusschen werd ook van deze zijde gevraagd, wat met de uitdrukking „vaste arbeiders" wordt bedoeld. Men kon niet aannemen, dat slechts de definitief aangestelde arbeiders zouden zijn bedoeld; immers, de bepaling scheen niet minder wenschelijk in het belang der veiligheid van de losse dan van de vaste arbeiders. Mocht het niet mogelijk blijken een juiste omschrijving te geven, dan scheen het verkieslijk, hier alleen te spreken van arbeiders en de woorden „vasten" en „vaste" te schrappen.

Gevraagd werd ook, of het niet beter ware, het uitreiken van afschriften of afdrukken van de waarschuwing gebiedend voor te schrijven en de beslissing daaromtrent niet aan den bevoegden ambtenaar over te laten. Is de waarschuwing noodig, dan is het ook gewenscht, dat iedere arbeider in het bezit van een exemplaar daarvan worde gesteld.

Sommige leden konden zich niet vereenigen met de in de Memorie van Toelichting uitgesproken meening, dat de waarschuwing geenszins verbindend behoort te zijn voor den arbeider, in dien zin dat overtreding daarvan een strafbaar feit zoude opleveren. Deze meening zou kunnen worden aanvaard, indien de gevolgen van het niet nakomen van de in de waarschuwing opgenomen regelen uitsluitend kwamen voor rekening van den zorgeloozen arbeider zelf, maar, waar, zooals in de Memorie van Toelichting terecht wordt vermeld, die regelen ook met het oog op de veiligheid van anderen worden voorgeschreven, scheen er alle aanleiding te zijn om aan de verplichting tot het nakomen daarvan eene strafrechtelijke sanctie te verbinden.

Door verscheidene leden werd betwijfeld, of de bepaling van dit artikel, ook al werd zij naar aanleiding van de gemaakte

opmerkingen in verschillende opzichten verbeterd, wel voldoende zou blijken. De vrees bleef toch bestaan, dat de waarschuwing, op het voetspoor der wet, in voor eenvoudige arbeiders weinig begrijpelijke termen zal zijn vervat. In overweging werd daarom gegeven, bovendien, evenals in België en in Frankrijk geschiedt, de veiligheidsmaatregelen, welke men door de arbeiders wenscht te zien in acht genomen, in zeer populairen vorm te omschrijven en voorschriften in dien vorm onder de arbeiders te verspreiden.

§ 2. *Voorschriften, ten behoeve alleen van jongens, meisjes of vrouwen.*

Art. 201. Het maximum aantal arbeiders, dat in de in dit artikel bedoelde werklokalen mag werkzaam zijn, werd te hoog geacht.

Sommige leden zouden de bepalingen van dit artikel niet alleen ten behoeve van jongens, meisjes en vrouwen, maar ten behoeve van alle arbeiders wenschen te zien voorgeschreven.

Art. 202. De bepalingen van dit artikel zouden sommige leden gaarne verscherpt zien.

Art. 204. Men merkte op, dat de hier met betrekking tot de verlichting gestelde eisch in de praktijk niet zal kunnen worden volgehouden. Gewezen werd b.v. op een gebouw als het Centraal Station te Amsterdam, waar in sommige gedeelten gedurende den ganschen dag kunstlicht moet worden gebezigd.

Art. 205. Verscheidene leden konden niet inzien, waarom eene geneeskundige verklaring omtrent de lichamelijke geschiktheid voor den gevorderden arbeid alleen voor jongens, meisjes en vrouwen wordt verlangd. Zij meenden, dat ook mannen van een zoodanige lichamelijke gesteldheid kunnen zijn, dat niet alleen de loodwitbereiding, maar ook de overige hierbedoelde arbeid voor hunne gezondheid bijzonder gevaar oplevert.

Blijkens de Memorie van Toelichting wenscht de Minister alle de in dit artikel bedoelde geneeskundige bemoeiingen op te dragen aan den medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie.

Men vreesde, dat deze adviseur, ook bij den meesten ijver, niet in staat zal zijn, zich op behoorlijke wijze van deze zeer omvangrijke taak te kwijten, en gaf daarom in overweging ook andere geneeskundigen tot dit doel aan te wijzen, hetgeen zonder bezwaar zou kunnen geschieden, indien slechts de noodige waarborgen worden in acht genomen, dat geen geneeskundigen worden aangewezen die aan industrieele ondernemingen verbonden zijn. Gevraagd werd, of het niet nuttig zou zijn den geneeskundigen de verplichting op te leggen, ten behoeve van de statistiek aanteekening te houden van de gevallen van beroepsziekten.

Bezwaar werd geopperd tegen de bepaling onder *b.* krachtens welke de aangewezen geneeskundige zal hebben te oordeelen over de geschiktheid van het lokaal, dat tot het verrichten van het onderzoek beschikbaar moet worden gesteld. De fabrikanten worden reeds in zoo hooge mate afhankelijk gesteld van den bevoegden ambtenaar, dat het weinig aanbevelenswaardig scheen hen nu ook nog van een geneeskundige afhankelijk te stellen. Wanneer hier de bevoegde ambtenaar voor den aangewezen geneeskundige werd in de plaats gesteld, zou de fabrikant zich ten minste slechts naar ééne autoriteit hebben te richten, terwijl de waarborgen voor de geschiktheid van het lokaal daardoor niet zouden worden verminderd, aangezien de bevoegde ambtenaar toch altijd medisch advies zou kunnen inwinnen.

Art. 206. Nevens de vlas- of hennepbrakerijen, -zwingelarijen of -hekelarijen, moesten hier, meende men, ook de hennepbeukerijen worden vermeld.

Sommige leden merkten op, dat in dit artikel weder bij wijze van uitzondering het door hen juist geachte stelsel wordt gevolgd door de bedrijven welke men op het oog heeft met name aan te duiden.

§ 3. *Voorschriften ten behoeve alleen van mannen.*

Art. 208. Met betrekking tot de accumulatoren voor electriciteit werden bij dit artikel dezelfde opmerkingen gemaakt als bij art. 67.

Art. 213. Sommige leden meenden, dat sproeibaden voor het hier beoogde doel het meest geschikt zijn. Waar eene inrichting voor sproeibaden bovendien met minder kosten kan worden aangebracht dan eene eigenlijke „badgelegenheid", zouden deze leden gaarne zien, dat zij hier met name werd genoemd.

Art. 215. Gevraagd werd, of de medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie over genoeg tijd zal kunnen beschikken om de hier bedoelde inrichtingen tot bereiding van loodwit zoo dikwijls te bezoeken als met het oog op de gezondheid der arbeiders wenschelijk is.

TWEEDE AFDEELING.

Van beveiliging bij den arbeid buiten fabrieken en werkplaatsen.

§ 1. *Voorschriften ten aanzien van winkels en apotheken.*

Het werd betreurd, dat, tengevolge van het stelsel der wet, de voorschriften ten aanzien van winkels geen geheel vormen,

maar in verschillende hoofdstukken verspreid worden aangetroffen. De artt. 224—227 handelen over de gelegenheid tot zitten, de artt. 298—302 over den arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen, en de artt. 343—345 openen de gelegenheid om den arbeidsduur ook voor volwassen mannen in alle of in sommige winkels te beperken.

Art. 224. Dat de bepalingen van deze paragraaf — het artikel spreekt van „afdeeling", maar klaarblijkelijk is alleen § 1 bedoeld — niet van toepassing zullen zijn op localiteiten, waarvoor ingevolge de Drankwet eene vergunning of een verlof wordt vereischt, werd door vele leden betreurd. Men vroeg naar de bedoeling van deze uitsluiting, welke in de Memorie van Toelichting niet met redenen wordt omkleed. Het verschaffen van gelegenheid tot zitten scheen toch ook voor het bedienend personeel in de hierbedoelde localiteiten van groot belang, vooral nu het aantal dier localiteiten door de groote uitbreiding, welke de werkingssfeer van de Drankwet heeft verkregen, zoo aanzienlijk is toegenomen.

Art. 226. De bepaling, dat het aantal gelegenheden om te zitten niet kleiner mag zijn dan de helft van het bedienende personeel, zou, vreesde men, ten gevolge hebben, dat algemeen een aantal zitplaatsen gelijk aan die helft als voldoende zal worden beschouwd. Om dit te voorkomen, scheen het raadzaam geen minimum te noemen, maar het voor elken winkel benoodigd aantal ter beoordeeling te laten van den bevoegden ambtenaar.

Art. 227. De bedoeling van deze bepaling scheen beter tot haar recht te zullen komen, indien in plaats van „gebruik kunnen maken gedurende den tijd" werd gelezen: „gebruik kunnen maken ook gedurende den tijd".

§ 2. *Voorschriften ten aanzien van het laden en lossen van schepen.*

Art. 228. Men juichte het toe, dat de Regeering bedacht is op het vaststellen van bepalingen tot beveiliging van arbeiders bij de hierbedoelde werkzaamheden. Toch ontmoetten de bepalingen van deze paragraaf ernstige bedenking.

Aan den eenen kant staan, aldus werd betoogd, de werkgevers, nu de geheele regeling aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten, bloot aan de mogelijkheid, dat allerlei onbillijke eischen worden gesteld. Die eischen zullen zich ver kunnen uitstrekken: immers, blijkens de Memorie van Toelichting, zal bij den algemeenen maatregel van bestuur ook kunnen worden bepaald, dat bij het laden of lossen een maximale arbeidsduur niet zal mogen worden overschreden. Men betwijfelde, of een dergelijke bepaling wel op de wet zou zijn gegrond. Het artikel toch spreekt alleen van bepalingen „tot beveiliging" en nu moge het

waar zijn, dat b.v. in het verbieden van de hierbedoelde werkzaamheden na zonsondergang het beste middel zal zijn gelegen om ongevallen te voorkomen, het verbod van nachtarbeid kan toch moeilijk onder de bepalingen tot beveiliging worden gerekend. en dit te minder nu in het systeem van het wetsontwerp de voorschriften in het belang van de veiligheid scherp worden gescheiden van de beperking van den arbeidsduur. Zooals nog hierboven met betrekking tot de winkels werd opgemerkt, werd dat systeem door verscheidene leden afgekeurd; maar, wenscht de Regeering het te behouden, dan moet zij, meende men, daarvan niet bij het laden en lossen van schepen afwijken. Tegen het stellen van een maximum voor den arbeidsduur bij deze werkzaamheden had men geen bezwaar, maar men was van oordeel, dat de bevoegdheid daartoe dan ook uitdrukkelijk in de wet moet worden nedergelegd.

Aan den anderen kant werd opgemerkt, dat er geen waarborg bestaat, dat inderdaad een algemeene maatregel van bestuur als hier bedoeld zal tot stand komen. Door het facultatieve karakter van de bepaling verliest deze veel van hare waarde; men drong er daarom op aan, de uitdrukking „kunnen bepalingen worden vastgesteld" te vervangen door: „worden bepalingen vastgesteld".

Men zou gaarne vernemen, of den Minister reeds voor den geest staat, welke categorieën van schepen — want het zullen wel categorieën zijn en niet, zooals het ontwerp zegt, schepen — in den algemeenen maatregel van bestuur zullen worden aangewezen. Ook in verband met het bepaalde bij art. 264 drong men er op aan, dat die aanwijzing zich niet tot de grootere soorten bepale, want ook bij kleine schepen is het laden en lossen een gevaarvol werk. Gevraagd werd, of ook de in veenderijen gebruikte schepen bij den algemeenen maatregel van bestuur zullen kunnen worden aangewezen.

Sommige leden konden niet goedkeuren, dat de algemeene maatregel, in het eerste lid bedoeld, eerst een jaar na den dag zijner afkondiging in werking zal treden. Er kunnen zich toch gevallen voordoen, waarin hoe eer hoe beter aan bestaande misstanden een einde moet worden gemaakt.

Art. 229. Ingevolge het bepaalde onder *b* zal de algemeene maatregel van bestuur wel kunnen bepalen, door wie bij de onder *a* bedoelde beproevingen en onderzoekingen medewerking moet worden verleend, maar wie met die beproevingen en onderzoekingen zullen worden belast, wordt geheel in het midden gelaten.

De wensch werd uitgesproken dat de geheele in deze paragraaf behandelde materie, welke van zeer bijzonderen aard is, worde opgedragen aan een specialen ambtenaar.

Art. 231. Bieden reeds de bepalingen van deze paragraaf over het algemeen weinig vastheid aan, dit artikel scheen er wel op

berekend om de geheele toekomstige regeling illusoir te maken. Wat toch zal het baten, zoo werd gevraagd, of de ambtenaar een bij het laden of lossen gebruikt werktuig, gereedschap of voorwerp afkeurt, indien de belanghebbende dat toch mag blijven gebruiken, mits hij slechts den ambtenaar onmiddellijk mededeelt, dat hij tegen diens afkeurend oordeel in beroep komt? Er staat weliswaar, dat deze vrijheid niet zal gelden, wanneer het verder gebruik dadelijk gevaar kan opleveren, maar in het artikel wordt niet uitdrukkelijk vermeld, dat de belanghebbende zich ten deze naar het oordeel van den ambtenaar zal hebben te voegen.

HOOFDSTUK V.

Bepalingen van bijzonderen aard.

§ 1. *Bepalingen, die betrekking hebben op het derde en het vierde hoofdstuk.*

Art. 235. Zonder te willen terugtreden in de bij de algemeene beschouwingen over het wetsontwerp gevoerde besprekingen over den grooten invloed, welken de Regeering in de arbeidswetgeving aan algemeene maatregelen van bestuur wenscht toe te kennen, meende men toch niet te mogen nalaten te wijzen op de zeer uitgebreide macht, welke door middel van de bij dit artikel bedoelde bestuursmaatregelen zal kunnen worden uitgeoefend. De Regeering toch zal krachtens dit artikel zonder medewerking van de Staten-Generaal aan de bepalingen der Arbeidswet elke uitbreiding kunnen geven welke zij wenschelijk acht. Wel wordt in de Memorie van Toelichting de bepaling voorgesteld als van veel minder verre strekking, en wordt hare noodzakelijkheid alleen bepleit met het beroep op de vorderingen van wetenschap en techniek en op het ontstaan van nieuwe takken van bedrijf, welke niet aanstonds bij de wet kunnen worden geregeld, maar dit neemt niet weg, dat de bepaling zelve geen zoodanige beperking inhoudt en de werkgevers dus blootstaan aan het gevaar, dat zij, meenende te goeder trouw alles te hebben gedaan, wat de Arbeidswet uitdrukkelijk eischt, zich plotseling door een algemeenen maatregel van bestuur voor geheel nieuwe eischen zullen zien gesteld.

Vele leden hadden hiertegen overwegend bezwaar. Zij verwezen naar de met betrekking tot dit punt bij de algemeene beschouwingen ontwikkelde bezwaren. Sommigen hunner zouden het artikel in overeenstemming willen gebracht zien met de Memorie van Toelichting en wenschten, dat in de bepaling duidelijk uitkwam zoowel het tijdelijk karakter van den bestuursmaatregel als zijne beperkte strekking, in zooverre hij alleen geldt voor geheel nieuwe takken van bedrijf en voor de gevallen, waarin in

de techniek van bedrijven ingrijpende wijzigingen hebben plaats gevonden.

Van andere zijde werd betoogd, dat de vrees, als zouden de belangen der werkgevers door de bij dit artikel aan de Regeering voorbehouden macht ernstig worden bedreigd, niet vrij is van overdrijving. Het is toch niet aan te nemen, dat de Regeering zonder noodzaak, derhalve alleen uit zucht om den arbeiders te believen of wel om den werkgevers onaangenaam te zijn, voorschriften zal gaan uitvaardigen; veeleer scheen men te mogen vertrouwen, dat alleen dan een algemeene maatregel van bestuur als hier bedoeld, zal worden vastgesteld, wanneer de noodzakelijkheid daarvan in het belang van de gezondheid of de zedelijkheid der arbeiders overtuigend is gebleken, en dat aan de vaststelling eene rijpe overweging zal voorafgaan.

Art. 236. Men erkende, dat in sommige gevallen, zooals b.v. met betrekking tot het aantal zitplaatsen voor het personeel, de bevoegde ambtenaar nadere voorschriften met voor den werkgever verbindende kracht moet kunnen geven; maar de in dit artikel gegeven bevoegdheid, welke ten aanzien van de bepalingen betreffende arbeid die door bepaalde personen niet mag worden verricht, en betreffende beveiliging bij den arbeid in fabrieken en werkplaatsen, geheel onbeperkt is, werd door verscheidene leden veel te uitgebreid geacht.

Door andere leden werd opgemerkt, dat de uitdrukking „nadere voorschriften", ontleend aan art. 22 van het Veiligheidsbesluit, minder gelukkig is gekozen, aangezien zij den schijn wekt alsof de bepaling eene wijdere strekking heeft dan blijkens de Memorie van Toelichting wordt bedoeld. De bedoeling toch is, dat de voorschriften van den bevoegden ambtenaar niet verder zullen gaan dan noodig is om de nakoming van de wettelijke bepalingen te verzekeren, maar het woord „nadere", dat in art. 7 der Veiligheidswet, waarnaar in de Memorie van Toelichting wordt verwezen, niet voorkomt, doet ten onrechte denken, dat bedoelde ambtenaar bevoegd is aan die wettelijke bepalingen eene uitbreiding te geven. Beter ware het daarom de redactie in dier voege te wijzigen, dat elke dubbelzinnigheid wordt vermeden.

De vraag werd gedaan, of niet door de bepaling van dit artikel voor een goed deel wordt voorzien in de leemte, welke in verschillende artikelen voorkomt door het ontbreken van de uitdrukking „naar het oordeel van den bevoegden ambtenaar". Zoo ja, dan zou tevens, krachtens de volgende artikelen, de gelegenheid openstaan om tegen ambtelijke beslissingen, als hier bedoeld, in beroep te komen.

Verscheidene leden achtten deze vraag van groot belang. De opmerking werd evenwel gemaakt, dat bij het neerschrijven van deze bepaling stellig niet gedacht is aan de mogelijkheid van

eene dergelijke toepassing. Daargelaten dat, indien zulks wel het geval ware, de Memorie van Toelichting dit belangrijke punt niet met stilzwijgen zou zijn voorbijgegaan, meende men er op te mogen wijzen, dat de bepaling toch in elk geval alleen betrekking heeft op het bepaalde in hoofdstuk III, in de eerste afdeeling van hoofdstuk IV en in § 1 van de tweede afdeeling van datzelfde hoofdstuk, zoodat voor al wat daarbuiten ligt de leemte zou blijven bestaan. Gaarne zou men omtrent dit punt het oordeel der Regeering vernemen.

Wat de redactie betreft, werd nog opgemerkt, dat in plaats van „in de eerste afdeeling of de eerste paragraaf" zal moeten worden gelezen: „in de eerste afdeeling en de eerste paragraaf".

Art. 237. Indien met „nadere voorschriften" iets anders mocht zijn bedoeld dan voorschriften om de nakoming te verzekeren van de bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen voorwaarden, zouden verscheidene leden tegen deze bepaling ernstig bezwaar moeten maken. Art. 235 gaat reeds zeer ver, maar indien nu de bevoegde ambtenaar de voorwaarden nog naar goedvinden zou mogen verzwaren, zou elke waarborg tegen het stellen van onredelijke eischen ontbreken. Heeft de uitdrukking niet eene zoo ver strekkende beteekenis, dan behoort de redactie van het artikel te worden gewijzigd.

Art. 238. Vele leden waren van oordeel, dat de voorschriften van den ambtenaar steeds schriftelijk behooren te worden verstrekt. Bij mondelinge besprekingen kan zeer licht een misverstand plaats hebben en dit moet, waar het zoo teedere belangen geldt, tot elken prijs worden voorkomen. Vooral ook in verband met de clausule van art. 239, dat een voorschrift den termijn bepaalt, binnen welken daaraan behoort te zijn voldaan, is het van het hoogste belang, dat van dien termijn uit een schriftelijk stuk blijke.

Art. 240. Met de regeling van het beroep tegen de voorschriften van den bevoegden ambtenaar konden verscheidene leden zich niet vereenigen.

In de eerste plaats werd die regeling omslachtig gevonden. In de meeste gevallen zullen de voorschriften wel worden gegeven door een anderen dan den ter plaatse hoogst bevoegden ambtenaar; belanghebbenden zullen alsdan eerst bij laatstbedoelden ambtenaar in beroep kunnen gaan en zich vervolgens weder van diens beslissing op den Minister kunnen beroepen. Ééne instantie scheen hier voldoende. Men achtte het bovendien minder juist gezien, dat men zich van een voorschrift van een adjunct-inspecteur op den inspecteur zou kunnen beroepen; de verhouding tusschen beide ambtenaren moet, meende men, ongeveer dezelfde zijn als die tusschen den officier van justitie en zijne substituut en

beider voorschriften moeten volkomen dezelfde kracht hebben.

In de tweede plaats scheen de termijn van acht dagen, zelfs indien de bepaling daaromtrent in dier voege werd gewijzigd, dat de termijn eerst begint te loopen bij de ontvangst van het voorschrift, te kort. Niet alleen toch kan het hoofd of de bestuurder, op het oogenblik waarop het voorschrift inkomt, van huis zijn, maar bovendien zal hij allicht met zijn rechtsgeleerden of technischen raadsman of wel met andere werkgevers over het al dan niet instellen van beroep te rade willen gaan en daarvoor kan een tijdruimte van een week niet in alle gevallen voldoende worden geacht.

Een derde bezwaar gold eveneens den termijn. Krachtens art. 239 zal de ambtenaar een zeer korten termijn, b.v. van drie dagen, kunnen bepalen, waarbinnen aan zijn voorschrift behoort te zijn voldaan. Het hoofd of de bestuurder zou dan na het verstrijken van dien termijn nog vijf dagen den tijd hebben om zich te beraden, of hij van het voorschrift in beroep zal gaan, en inmiddels vloeit, krachtens het bepaalde bij art. 246, voor hem uit dat voorschrift geenerlei verplichting voort. Nu zal men hiertegen misschien willen aanvoeren, dat de ambtenaar bij het bepalen van den in art. 239 bedoelden termijn wel rekening zal houden met den termijn van beroep; maar, ook al doet hij zulks, dan nog zal de nakoming van het voorschrift geruimen tijd kunnen uitblijven, aangezien het hoofd of de bestuurder daartoe eerst verplicht is, nadat omtrent het tegen dat voorschrift ingesteld beroep zal zijn beslist. In verband hiermede werd gevraagd, of de wet niet eveneens een termijn moet inhouden binnen welken de beslissing over een ingesteld beroep moet worden gegeven. Maar men wees er bovendien op, dat zich stellig gevallen zullen voordoen, waarin het gegeven voorschrift in eene dringende behoefte voorziet en uitstel in de nakoming daarvan schromelijke gevolgen zou kunnen hebben. Sommigen gaven daarom in overweging de zaak derwijze te regelen, dat het hoofd of de bestuurder kan worden verplicht een gegeven voorschrift, ongeacht de mogelijkheid van beroep, binnen den door den ambtenaar te stellen termijn na te komen, en dat hem recht op schadeloosstelling van Rijkswege worde toegekend voor het geval hij in beroep mocht worden in het gelijk gesteld.

Art. 241. De redactie werd door sommige leden onduidelijk en onvolledig geacht. De eerste zin zegt, dat het beroep wordt ingediend bij den Minister, de tweede, dat het elders moet worden ingediend.

Andere leden zagen in deze korte formuleering van regel en uitzondering geen bezwaar.

Art. 242 De vraag werd gesteld, bij wien de Minister het voor het nemen van een beslissing benoodigde licht zal moeten opsteken.

Geschiedt dit, zooals waarschijnlijk is, bij den ambtenaar tegen wiens voorschrift het beroep is ingesteld, dan schenen, ook bij de beste bedoeling van de zijde des Ministers, de waarborgen voor eene onpartijdige beslissing niet zoo groot als gewenscht werd. Gaarne zou men daarom vernemen, op welke wijze de Minister zich voorstelt, buiten partijen om, de noodige gegevens voor zijne beslissing te verzamelen.

Art. 243. Sommige leden konden het niet goedkeuren, dat de zaak met eene beslissing van den ter plaatse hoogst bevoegden ambtenaar ten gunste van het hoofd of den bestuurder zal zijn afgeloopen. Het geldt hier het leven en de gezondheid van de arbeiders en het scheen dus niet meer dan billijk, dat ook die gehoord worden.

Van andere zijde werd hiertegen opgemerkt, dat het, bij de ontstentenis van eene publiekrechtelijke organisatie op het terrein van den arbeid, niet wel mogelijk zou zijn, aan laatstbedoeld denkbeeld uitvoering te geven.

Men stelde er prijs op 's Ministers oordeel te vernemen of eene oplossing van dit vraagstuk wellicht in eene betere regeling van de Kamers van arbeid zou kunnen worden gevonden.

Art. 247. Men opperde bedenking tegen het verleenen van vrijstellingen „vanwege" den Minister. Het geldt hier eene belangrijke zaak en men meende, dat, om daarbij mogelijke willekeur te voorkomen, de bevoegdheid tot het verleenen van vrijstellingen uitsluitend bij den Minister zelf behoort te berusten.

Art. 248. Gevraagd werd, waarom de fabrieken waarin reeds vóór 1 Januari 1898 een krachtwerktuig of een oven werd gebezigd of tien of meer personen pleegden te verblijven, in zooveel ongunstiger conditie moeten verkeeren dan soortgelijke fabrieken van jongeren datum. Voor eerstbedoelde toch kan, althans in sommige gevallen, vrijstelling worden verleend tot uiterlijk 1 Januari 1912, terwijl dit voor laatsbedoelde voor onbepaalden tijd schijnt te kunnen geschieden.

Art. 250. Verscheidene leden waren van oordeel, dat dit artikel in zijne tegenwoordige redactie niet kan blijven behouden. Het hoofd of de bestuurder zou o.a. zorg moeten dragen, dat een arbeider in zijne fabriek of werkplaats geen arbeid verrichte welke krachtens art. 76 is verboden. Maar art. 76 verbiedt geen bepaalden arbeid; het doelt alleen op werkzaamheden, welke niet mogen worden verricht in lokalen die tevens als woon- of slaapvertrekken dienen. Krachtens art. 250 zouden nu die werkzaamheden, lijnrecht tegen de bedoeling in, niet meer in fabrieken of werkplaatsen mogen geschieden.

Art. 251. Onder verwijzing naar hetgeen bij de algemeene beschouwingen over het wetsontwerp met betrekking tot den huisarbeid in het algemeen werd opgemerkt, vroegen verscheidene leden, of het van toepassing verklaren op den huisarbeid van alle de in dit artikel aangewezen bepalingen niet inderdaad te ver gaat. Reeds werd bij verschillende van de betrokken artikelen gewezen op de hooge en, zoo men niet allen huisarbeid wil verbieden, in de praktijk niet vol te houden eischen, welke aan werklokalen worden gesteld.

Van andere zijde werd de vrees uitgesproken, dat het niet moeilijk zal vallen zich aan de op dit artikel steunende aansprakelijkheid te onttrekken. Daartoe scheen niet meer noodig dan een gesimuleerde koop en verkoop. De werkgever heeft slechts de grondstoffen of halfproducten, welke hij ten behoeve van zijn bedrijf wil laten bewerken of verwerken, aan de arbeiders te verkoopen en vervolgens het afgewerkte fabrikaat van hen terug te koopen. Gaarne zou men vernemen, of tegen een dergelijke ontduiking, welke b.v. bij de tabaksindustrie zeer gemakkelijk is, geen doeltreffende bepaling is te maken.

Gewezen werd voorts op de zonderlinge regeling van de verantwoordelijkheid, welke voortvloeit uit het bepaalde bij het derde lid van het artikel. Wanneer b.v. een chocolat-fabrikant iemand belast met het vervaardigen van blikken bussen, welke hij voor de verpakking van zijn fabrikaat behoeft, dan zal die blikslager, zoolang hij niet voor anderen werkt, als huisarbeider ten behoeve van den chocolat-fabrikant worden aangemerkt, en dus zelf niet aansprakelijk zijn; maar wanneer hij ook wel eens eene bus voor een anderen fabrikant maakt, wordt hij zelf als hoofd of bestuurder, en dus als verantwoordelijk persoon beschouwd.

Met betrekking tot de redactie werd nog opgemerkt, dat aan het eerste lid dezelfde fout kleeft, welke art. 250 ontsiert, en dat in het derde lid gesproken wordt van „de uitoefening" van eene fabriek of werkplaats, hetgeen meer vreemd dan juist klinkt.

Art. 253. Men sprak den wensch uit, dat het in dit artikel gegeven voorbeeld van regeling der aansprakelijkheid ook voor andere speciale bedrijven worde gevolgd.

§ 2. *Van het oprichten van fabrieken.*

Art. 254. Eenige leden vroegen inlichtingen aangaande hetgeen in de Memorie van Toelichting wordt bedoeld met de op bladz. 61 voorkomende beschouwingen over het verband tusschen de Hinderwet en de Veiligheidswet. Men zou met het oog op die beschouwingen eene bepaling verwachten, houdende verplichting om het bouwplan aan de beoordeeling van den bevoegden ambtenaar te onderwerpen, maar art. 254 gaat niet verder dan den belanghebbende daartoe bevoegd te verklaren.

Ook vroegen deze leden, welke de wijziging is, welke de Regeering, blijkens de Memorie van Toelichting, in de Hinderwet wenscht aan te brengen. Het kan toch niet de bedoeling zijn, daarin de verplichting voor te schrijven welke men thans mist. Die verplichting behoort, naar het oordeel van deze leden, in het tegenwoordige ontwerp en niet in de Hinderwet te worden gebracht.

Andere leden verklaarden bij voorbaat, dat zij zich met het denkbeeld van eene verplichting als bovenbedoeld niet zouden kunnen vereenigen. De Overheid zou daardoor eene verantwoordelijkheid op zich nemen, welke hun niet wenschelijk voorkwam.

Art. 257. Verscheidene leden betreurden het, dat het ontwerp in gebreke blijft, aan te geven wat het gevolg zal zijn van door den ambtenaar bij zijne beoordeeling gemaakte opmerkingen. Zij zouden gaarne zien, dat deze leemte werd aangevuld en de bepalingen door een sanctie werden verscherpt.

Van andere zijde werd opgemerkt, dat het opleggen van eene verplichting om de aanwijzingen van den ambtenaar te volgen niet aanbevelenswaardig en ook niet noodig is. Wie met die aanwijzingen zijn voordeel doet, handelt wijs; wie ze in den wind slaat, zal zelf de verantwoordelijkheid moeten dragen voor de eventueele gevolgen.

De wensch werd uitgesproken, dat, bij de voorgeschreven mededeeling van de redenen waarop een ongunstig oordeel steunt, in bijzonderheden zal worden aangetoond, in welke opzichten het voorgelegde bouwplan niet aan de bij de wet of bij algemeenen maatregel van bestuur gestelde eischen voldoet.

Sommige leden drongen er op aan, dat een wettelijke waarborg worde gegeven, dat niet tijdens of na den overeenkomstig een vooraf door den bevoegden ambtenaar goedgekeurd plan uitgevoerden bouw nadere voorschriften dien bouw betreffende worden gegeven; dan toch zou de verkregen goedkeuring weinig waarde hebben en den ondernemer niet tegen latere onkosten vrijwaren.

Door anderen werd deze wensch krachtig bestreden en werd betoogd, dat financieele overwegingen er nimmer toe mogen leiden genoegen te nemen met een toestand welke voor het leven of de gezondheid van de arbeiders gevaar oplevert. Gesteld b.v. dat het bleek, dat een bouwplan ten onrechte was goedgekeurd, dan zou het toch onverantwoordelijk zijn, indien niet de noodige maatregelen werden genomen om het daaruit voortspruitend gevaar voor de arbeiders af te wenden.

§ 3. *Van aangiften van fabrieken en werkplaatsen.*

Art. 258. Het had de aandacht getrokken, dat, terwijl in het stelsel van het wetsontwerp, waar van een werkplaats wordt

gesproken, ook die ruimten worden bedoeld waar slechts één persoon arbeid verricht, de toepasselijkheid der bepaling van dit artikel wordt beperkt tot werkplaatsen waar meer dan één persoon werkzaam is. Men zou gaarne de reden van deze afwijking vernemen.

Ook wees men op het verschil in redactie tusschen de artikelen 258 en 259. In het eerste dezer artikelen wordt de werkplaats, wanneer daarin meer dan één persoon werkzaam is, onder den regel gebracht; in het laatste geschiedt juist het omgekeerde en wordt gezegd, dat de werkplaats, waarin slechts één persoon werkzaam is, eene uitzondering maakt op den regel. Eenvormigheid ten deze werd gewenscht.

De opgave, onder *c* bedoeld, zou men gaarne zien uitgebreid tot het aantal arbeiders, „dat aldaar in den regel verblijft".

Art. 260. Gevraagd werd, waarom in den aanhef gesproken wordt van „opgeheven, *verplaatst* of afgebrand", terwijl aan het slot wordt melding gemaakt van „de opheffing, de *verhuizing* of het afbranden".

Art. 262. Eenige leden achtten het wenschelijk, dat de wet een termijn aangeve binnen welken de burgemeester de hierbedoelde opgave zal hebben te verzenden.

§ 4. *Van aangiften van ongevallen.*

Art. 263. Vele leden stelden zich van de uitwerking der in dit artikel neergelegde verplichting weinig voor. Zij herinnerden er aan, hoe weinig gevolg werd gegeven aan diezelfde verplichting, voorkomende in art. 12 der Veiligheidswet, voordat de Ongevallenwet 1901 werd ingevoerd.

Kon eene meer doeltreffende regeling worden getroffen, dan zouden deze leden zich daarover grootelijks verheugen, want het doel waarom het gaat had hunne volle instemming, en zij drongen er op aan, dat omtrent de hierbedoelde ongevallen en, waar die bestaat, omtrent de verzekering van de getroffenen de meest volledige statistische gegevens worden verzameld. Niets toch zal beter dan die gegevens in staat stellen te beoordeelen, welke bedrijven aan voorziening van de zijde der wetgevers behoefte hebben en onder de werking der Ongevallenwet 1901 moeten worden gebracht.

Gevraagd werd, of de kennisgeving van het ongeval binnen den gestelden termijn den burgemeester moet hebben bereikt, dan wel of aan de bepaling der wet zal zijn voldaan indien zij binnen dien termijn wordt afgezonden.

Voorts vroeg men, hoe het hoofd of de bestuurder de hem opgelegde verplichting, aan welke door een strafbepaling kracht wordt bijgezet, zal moeten nakomen, indien de getroffene het

ongeval niet intijds te zijner kennis brengt. Eene groote moeilijkheid zal, vreesde men, in dit verband de uitdrukking „of de gevolgen van dat ongeval zich hebben geopenbaard" opleveren.

Sommige leden zouden de verplichting niet willen beperken tot fabrieken, werkplaatsen en winkels, maar, de terminologie van art. 12 der Veiligheidswet volgende, willen spreken van alle „inrichtingen waarin eenige tak van fabrieks- of handwerksnijverheid wordt uitgeoefend". Anderen meenden, dat met het oog op de uitgebreide beteekenis, welke in het ontwerp aan het woord „werkplaats" wordt toegekend, en op de toevoeging van de winkels, hier veeleer van eene uitbreiding dan van eene beperking sprake is.

HOOFDSTUK VI.

Van bescherming van den arbeid door beperking van arbeidsduur.

Art. 266, *a.* Bij zeer vele leden bestond tegen deze bepaling, welke zoowel met het oog op de Zondagsrust als ook vooral in verband met de bepalingen omtrent den nachtarbeid van het hoogste gewicht is, ernstig bezwaar.

Over het vraagstuk, of nachtarbeid in bakkerijen al dan niet behoort te worden verboden, kan verschillend worden gedacht. Maar meent men met de Regeering, dat tot zoodanig verbod moet worden overgegaan, dan gaat het niet aan daarvan vrijstelling te verleenen ten behoeve van het hoofd of den bestuurder van het bedrijf en diens echtgenoot. Waar het publiek er prijs op zal blijven stellen des morgens versch brood te ontvangen, zal het natuurlijk gevolg van deze vrijstelling zijn, dat de kleine bakkerijen, waarvan het hoofd des nachts alleen werkende het noodige versche brood kan leveren, de voorkeur zullen genieten boven de grootere bakkerijen en de broodfabrieken, waarin met knechts gewerkt wordt en welke derhalve des nachts moeten stilstaan. Zoo zullen dus door de bepalingen der wet de alleen werkende patroons — en daaronder vooral de jongere, want zij die op leeftijd zijn zullen moeilijker den nachtarbeid kunnen volhouden — in hooge mate bevoorrecht worden. Maar dit zal weder tengevolge hebben, dat andere bakkers door fictieve ondernemingsvormen zullen trachten met eerstbedoelde blijvend te kunnen mededingen. Dit zal op zeer verschillende wijzen kunnen geschieden. Sommige patroons zullen gezellen in naam tot compagnons verheffen; anderen, in groote steden, zullen in verschillende wijken kleine bakkerijtjes oprichten en in elk daarvan een gezel als zetbaas plaatsen, die alsdan in naam als hoofd of bestuurder eener zelfstandige bakkerij zal optreden; bakkerijen zullen gevestigd worden op coöperatieven grondslag met het gevolg, dat een groot aantal personen als bestuurders zullen kunnen worden aangemerkt

en nachtarbeid zullen mogen verrichten; voorts zal het klein-bedrijf zeer worden in de hand gewerkt en zullen bakkersgezellen zich vereenigen voor de oprichting van een klein bakkerijtje, waarin zij allen als hoofden zullen optreden. Eindelijk zal in tal van bakkerijen, ondanks het verbod, toch met den patroon door een of meer knechts worden gearbeid, aangezien een afdoende contrôle niet wel mogelijk is en de gezellen zich meestal gemakkelijk zullen kunnen verwijderen voordat de met het toezicht belaste ambtenaar de bakkerij is binnengetreden. De bepalingen van het ontwerp, dat den bakkersgezellen hunne nachtrust wil waarborgen en verdrukking van het klein-bedrijf door de groot-industrie wil voorkomen, zullen dus den nachtarbeid niet keeren, de kleine patroons bovenmate bevoorrechten en aanleiding geven tot allerlei vormen van wetsontduiking. Niet alleen zal de eerbied voor de wet hierdoor schade lijden en wordt inbreuk gemaakt op het beginsel, dat de wetgever niet den eenen werkgever boven den anderen mag bevoordeelen, maar bovendien zullen de toestanden in het bakkersbedrijf verergeren in plaats van beter te worden, aangezien juist in kleine, veelal in gehuurde perceelen gedreven bakkerijen, onder voor de gezondheid veel schadelijker voorwaarden wordt gearbeid dan in de groote fabrieken.

Met klem werd er daarom van verschillende zijden op aangedrongen, dat door intrekking van de hier bedoelde vrijstelling in de bakkerijen de nachtarbeid ook van de hoofden en bestuurders volstrekt worde verboden, met dien verstande, dat de bakkerij gedurende de uren waarop geen arbeid mag worden verricht, gesloten zou moeten zijn.

Andere leden konden zich met deze oplossing van het vraagstuk niet vereenigen. Huns inziens is terecht door de Regeering vastgehouden aan het beginsel, dat het hoofd of de bestuurder van een bedrijf, evenals diens echtgenoot, vrij moet worden gelaten in de regeling van zijn eigen arbeidstijd. Door van dit beginsel af te wijken en de patroons zelven in hun eigen huis de vrijheid om te arbeiden te ontnemen, zou een terrein worden betreden, waarop de wetgever zich niet mag begeven. Enkelen van deze leden meenden bovendien, dat de voorgestelde bepaling volstrekt niet zulke bedenkelijke gevolgen zal hebben als hierboven werden aangegeven; de daarvan gegeven voorstelling scheen hun sterk overdreven.

Anderen, die deze laatste meening niet deelden en o.a. wezen op het feit, dat in Noorwegen, na de invoering van gelijke bepalingen als thans hier worden voorgesteld, het aantal der kleine bakkerijtjes met ongeveer 40 pct, is toegenomen, spraken de overtuiging uit, dat de eenige goede oplossing te vinden is in het laten vervallen van het wettelijk verbod van nachtarbeid voor de gezellen. Op zich zelf zouden zij dit verbod, geldende voor personen die oeconomisch niet sterk genoeg zijn om een hun passenden normalen arbeidsduur te bedingen, toejuichen. Maar,

waar dit verbod onder de bestaande verhoudingen in het bakkersbedrijf niet mogelijk is zonder óf te kort te doen aan de persoonlijke vrijheid der patroons òf de eene groep van werkgevers boven de andere te bevoordeelen, daar kwam het hun voor, dat de wetgever beter zou doen, met loslating van zijn aanvankelijk denkbeeld zich te bepalen tot eene beperking van den nachtarbeid.

Verscheidene leden gaven daarbij nog in overweging, tot het verbod van nachtarbeid niet dan geleidelijk over te gaan en den tijd, waarin gedurende den nacht mag worden gebakken, telkens na verloop van twee jaar met één uur te verkorten. Zij vertrouwden, dat langs dien weg de verschillende moeilijkheden, aan het vraagstuk verbonden, zouden worden overwonnen.

Gevraagd werd, of, naar het oordeel der Regeering, de vrijstelling, voor zooveel den nachtarbeid betreft, behalve voor het bakkersbedrijf ook nog voor andere bedrijven van belang zal zijn.

Sommigen merkten hierbij nog op, dat ook voor ziekenverpleegsters eene wettelijke regeling van den arbeidsduur, ook al zal die niet in bijzonderheden kunnen afdalen en eene zekere mate van vrijheid moeten laten, niet zal kunnen uitblijven.

Gelijk reeds werd opgemerkt, zal de vrijstelling niet nalaten eveneens invloed uit te oefenen op de werking van de in de tweede afdeeling van dit hoofdstuk opgenomen bepalingen betreffende de Zondagsrust.

Sommige leden vreesden, dat, zoolang niet ook de patroon en diens echtgenoot daaraan onderworpen zijn, die bepalingen, evenals met betrekking tot den nachtarbeid het geval zal zijn, veelvuldig zullen worden ontdoken. Nu de Zondagsrust wordt voorgesteld voor het geheele personeel in alle fabrieken en werkplaatsen en zich dus naar eene ruwe schatting over niet minder dan 150 000 inrichtingen zal uitstrekken, kon, meende men, met vrij groote zekerheid worden voorspeld, dat het toezicht slechts gebrekkig zal kunnen zijn en geen dam zal vermogen op te werpen tegen de vele pogingen tot wetsontduiking, en zeer stellig zal dit laatste niet het geval zijn wanneer het arbeidsverbod niet geldt voor den patroon en diens echtgenoot.

Vele andere leden verklaarden, dat zij met betrekking tot dit punt de bepaling van art. 266, *a*, ten volle gerechtvaardigd achtten. Naar hunne stellige overtuiging mag verbod van Zondagsarbeid zich in geen geval verder uitstrekken dan tot hen, die metterdaad loondienst verrichten.

b. Gaarne zou men de redenen vernemen, welke der Regeering aanleiding hebben gegeven den arbeidsduur in inrichtingen voor vakonderwijs niet te beperken.

EERSTE AFDEELING.

Van den arbeidsduur.

§ 1. *Van den arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen.*

Art. 267. Verscheidene leden waren van oordeel, dat eene goede regeling niet kan worden verkregen, zoolang bij het bepalen van den maximalen arbeidsduur dezelfde regelen — zij het ook met eene kleine uitzondering voor den Zaterdag — zullen gelden voor jongens en meisjes van 12 tot 17 jaar, voor gehuwde en ongehuwde vrouwen, voor kinderlooze vrouwen en voor moeders met een talrijk kroost. Dit gold nog zooveel te meer, nu, behoudens het bepaalde bij art. 270, die regelen ook voor alle werkzaamheden, mits in fabrieken of werkplaatsen geschiedende, dezelfde zullen zijn.

Met betrekking tot eerstbedoelde categorie, die der jongens en meisjes, zouden velen gaarne zien, dat de arbeidsduur in dier voege werd geregeld, dat voor de jongste kinderen een lager maximum dan van tien uren per etmaal werd ingevoerd en dat niet dan geleidelijk, naar mate de kinderen ouder worden, het maximum tot tien uren werd opgevoerd.

Zij wezen er op, dat in het eindverslag aangaande de werkzaamheden der Enquête-commissie van 1890—'92 reeds werd voorgesteld het maximum van den arbeidsduur tot het 16de levensjaar op slechts 9 uren te bepalen, terwijl thans in verband met het bepaalde bij art. 271, de werktijd zelfs van 12jarige kinderen tot 11 uren zal kunnen worden verlengd. Ook werd het betreurd, dat niet gevolg is gegeven aan den wensch om de bescherming uit te strekken tot de 17jarigen, voor wie drie leden van genoemde commissie een maximum van 10, de meerderheid een maximum van 11 uren per etmaal wenschelijk achtte.

In herinnering werden voorts gebracht de in hetzelfde eindverslag opgenomen voorstellen met betrekking tot de verplichting om herhalingsonderwijs te volgen.

Verscheidene leden herinnerden hierbij aan hetgeen ten aanzien van dit onderwerp werd opgemerkt bij de algemeene beschouwingen omtrent hoofdstuk II van het wetsontwerp. Zij zouden gaarne zien, dat de hierbedoelde verplichting van het leerlingstelsel werd losgemaakt en als algemeen voorschrift in het tegenwoordig hoofdstuk werd opgenomen.

Andere leden konden zich met dezen wensch niet vereenigen. Zij betwijfelden, of het wel raadzaam ware de verplichting tot het volgen van herhalingsonderwijs te koppelen aan de werkzaamheid in fabrieken en werkplaatsen. De bepalingen, welke in dit hoofdstuk eene plaats vinden, behooren, meenden zij, in

de eerste plaats te strekken ter voorkoming van overmatigen arbeidsduur; wel zouden zij echter gaarne zien, dat daarbij werd uitgesproken, dat de gelegenheid om herhalings- of vakonderwijs te volgen aan hen die zulks verlangen, behoort te worden gegeven.

Wat den arbeidstijd voor de vrouwen betreft, waren de meeningen zeer verdeeld. Zooals reeds bij de algemeene beschouwingen over het wetsontwerp werd opgemerkt, waren zeer enkele leden van oordeel, dat er geen reden bestaat om de vrouw, uitsluitend wegens hare sekse, meer te beschermen of liever — want daarop komt het neer — hare vrijheid meer in te perken dan voor het zoogenaamde sterke geslacht wordt noodig geoordeeld. Eene beperking van den arbeidsdag tot 10 uren juichten deze leden toe, maar het scheen hun eene stootende onbillijkheid die beperking alleen op de vrouw en niet ook op den man toe te passen; het gevolg daarvan zou alleen zijn, dat in tal van bedrijven de vrouwen door mannelijke arbeiders, bij voorkeur door 17- en 18-jarige jongens, zullen worden vervangen.

Vele andere leden betoogden hiertegenover, dat bij de bescherming van de vrouw het geheele maatschappelijk leven in veel hoogere mate betrokken is dan bij de bescherming der volwassen mannen. In alle landen is dan ook de wetgever er toe overgegaan de bescherming voor de vrouw verder uit te strekken dan voor den man.

In beginsel waren verscheidenen van deze leden daarom voor afschaffing van den arbeid van gehuwde vrouwen in de fabrieken. Hun oordeel liep slechts uiteen waar het gold de beantwoording van de vraag, in hoever thans reeds aan dit beginsel in wettelijke bepalingen kan worden uitdrukking gegeven. Enkelen achtten het oogenblik voor een algemeen verbod reeds gekomen. Anderen waren van oordeel, dat, bij gebrek aan gegevens, de tijd daarvoor nog volstrekt niet rijp is, doch deze leden verschilden weder over de vraag, of het ontwerp ver genoeg gaat, dan wel of zonder bezwaar voor stoornis in het bedrijfsleven één of zelfs meer schreden verder zou kunnen worden gegaan en b.v. de arbeidsdag der gehuwde vrouwen op 8 uren zou kunnen worden bepaald, of voor moeders gunstiger bepalingen zouden kunnen worden vastgesteld.

Door een aantal leden werd, ook naar aanleiding van den door sommigen uitgeoefenden aandrang om ook den arbeidsduur van alle volwassen mannen te beperken, de opmerking gemaakt of onderschreven, dat, hoewel de thans voor enkele categorieën voorgestelde verlaging van den maximalen arbeidsdag van 11 tot 10 uren slechts eene, zij het ook niet onbelangrijke, schrede is op den weg der verbetering en de uiterste grens daarmede niet is bereikt, toch voorshands met deze verlaging behoort te worden genoegen genomen. De vermindering van den arbeidsduur is van

grooten invloed op de bedrijfsvoorwaarden en mag daarom niet anders dan geleidelijk geschieden.

Een voorname factor bij de bepaling van de ten deze door den wetgever te volgen gedragslijn is de houding der arbeiders zelven. Mocht inderdaad blijken, dat het arbeidsvermogen ten gevolge van de beperking van den arbeidsduur in die mate wordt verhoogd, dat in den verkorten tijd evenveel wordt voortgebracht als tot dusver bij den langeren werktijd werd verkregen, dan zal stellig, naar deze leden meenden, een voorstel tot verdere verlaging meer kans van slagen hebben, dan indien de voortbrenging per uur op dezelfde hoogte mocht blijven welke zij thans heeft bereikt.

De beperking van den arbeid der gehuwde vrouwen op Zaterdag tot acht uren werd over het algemeen met instemming begroet. Verscheidenen zouden echter gaarne hebben gezien, dat het maximum tot zes uren werd verlaagd, waartegenover werd opgemerkt, dat eene plotselinge, zoo sterke verlaging waarschijnlijk alleen ten gevolge zou hebben, dat de bepaling van art. 271 eene ruimere toepassing zou moeten vinden dan thans noodig zal zijn.

Sommige leden wenschten met den Zaterdag gelijkgesteld te zien de dagen welke aan de algemeen erkende Christelijke feestdagen voorafgaan. Anderen waren van oordeel, dat bij dezen wensch niet genoegzaam rekening wordt gehouden met het karakter van de inperking van den Zaterdagschen arbeid als krachtig hulpmiddel tot bevordering van Zondagsrust; eene uitbreiding van de bepaling zou daarom, naar hunne meening, in geen geval verder behooren te gaan dan tot den vooravond van het Kerstfeest.

Het werd betreurd, dat geen rekening is gehouden met den Israëlietischen Sabbat. Sommige leden spraken den wensch uit, dat voor gehuwde vrouwen, behoorende tot een kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging, door welke de rustdag niet op Zondag wordt gevierd, voor den Zaterdag in de plaats trede de dag, voorafgaande aan den door dat kerkgenootschap of die godsdienstige vereeniging aangenomen wekelijkschen rustdag. Mocht de Regeering gevolg geven aan den wensch van hen, die de dagen, welke aan de algemeen erkende Christelijke feestdagen onmiddellijk voorafgaan, voor de uitvoering van de hierbedoelde bepaling met den Zaterdag zouden willen zien gelijkgesteld, dan zou, volgens de leden hier aan het woord, hetzelfde moeten gelden met betrekking tot Israëlietische feestdagen.

Waar het ontwerp de bepaling aangaande den Zaterdag niet verder uitstrekt dan tot de gehuwde vrouw, werd de wensch vernomen, dat zij tot alle vrouwen worde uitgebreid. Anderen kwamen daartegen op en betoogden, dat de bepaling reeds te ver gaat, aangezien er ongetwijfeld, ook reeds onder de gehuwden, vrouwen zullen zijn die aan de gedwongen rust op Zaterdag geen behoefte hebben en daardoor in hare bedrijfswerkzaamheden ern-

stig zullen worden bemoeilijkt; deze leden zouden den korteren werktijd daarom alleen willen zien toegekend aan de gehuwde vrouwen die daartoe het verlangen te kennen geven.

Overigens werd opgemerkt, dat er geen aanleiding bestaat om gehuwde vrouwelijke personen, die haar zeventiende jaar nog niet voleind hebben, op anderen voet te behandelen dan degenen die ouder zijn. Men verwees met betrekking tot dit punt naar de daaromtrent bij art. 8 gemaakte opmerking.

Verscheidene leden spraken er ten slotte hun leedwezen over uit, dat de werking van de bepaling beperkt is tot de jeugdige en vrouwelijke personen, die in fabrieken en werkplaatsen werkzaam zijn. Talrijke groepen van jongens, meisjes en vrouwen, die op kantoren, als verpleegsters, of op andere wijze buiten fabrieken of werkplaatsen werkzaam zijn, zullen dientengevolge van de bescherming der wet verstoken blijven. Gaarne zouden deze leden zien, dat ook voor de jongens, meisjes en vrouwen, welke anderen dan den daarin bedoelden arbeid verrichten, de duur daarvan tot tien uren per etmaal beperkt worde.

De bepalingen van de artt. 268 en 269, welke slechts in zeer geringe mate aan den wensch dezer leden tegemoet komen, zouden alsdan kunnen vervallen.

Art 269. Gevraagd werd, waarom nevens schepen, spoor- en tramwagens niet ook gesproken wordt van andere wagens waarmede goederenvervoer plaats heeft.

Art. 270. In aansluiting aan hetgeen reeds bij andere artikelen werd opgemerkt, werd er op gewezen, dat de algemeene maatregel van bestuur niet jongens, meisjes en vrouwen, maar categorieën van jongens, meisjes en vrouwen zal moeten aanwijzen.

In plaats van de verwijzing naar art. 309, onder 2, zouden sommige leden liever de vermelding zien van de bedrijven waarin zich de bij dat artikel bedoelde schadelijke invloeden kunnen doen gelden.

Art. 271. Bij een groot aantal leden bestond tegen dit artikel geen gering bezwaar. Zij zagen daarin een zeer bedenkelijken terugtred op de reeds niet zoo heel groote schrede in de goede richting, welke door de bepaling van art. 267 wordt gedaan.

Blijkens het medegedeelde in de Memorie van Toelichting is de bepaling van art. 271, welke in het oorspronkelijk ontwerp niet voorkwam, haren oorsprong verschuldigd aan de bedenkingen, welke van de zijde der bij de textiel-industrie betrokken werkgevers in Twente en in Tilburg tegen dat voor-ontwerp werden ingebracht, en zou zij toepassing vinden ten behoeve van de spinnerijen en de wollenstoffenfabrieken. De bepaling luidt echter algemeen en zal dus ook tot andere soorten van fabrieken en werkplaatsen

kunnen worden uitgestrekt. Dit dient, naar veler oordeel, in elk geval door eene gewijzigde redactie te worden voorkomen; bovendien zal bij die wijziging de pas moeten worden afgesneden aan de mogelijkheid, dat de vergunning voor ééne fabriek wordt verleend en voor eene andere van dezelfde categorie wordt geweigerd.

Maar ook na het aanbrengen van deze wijzigingen zou het artikel bij vele leden ernstige bedenking blijven ontmoeten.

De reden, waarom de Regeering voor de Twentsche spinnerijen en de Tilburgsche wollenstoffenfabrieken de invoering van den tienurigen werkdag van jongens, meisjes en vrouwen wenscht te verdagen, is gelegen in de door rapporten van deskundigen gesterkte overtuiging, dat de dadelijke invoering daarvan voor de hier bedoelde industrieën zeer nadeelige gevolgen zou hebben. Die overtuiging steunt weder op het feit, dat in beiderlei inrichtingen, ten gevolge van het in elkander grijpen van de verschillende werkzaamheden, het geheele bedrijf zal moeten stil liggen zoodra de jongens, meisjes en vrouwen, respectievelijk de jongens-draadmakers, de fabriek verlaten, zoodat de 10-urige werkdag voor jongens, meisjes en vrouwen metterdaad met de invoering van den 10-urigen werkdag voor het geheele personeel zal gelijkstaan.

Dit feit werd, hoewel met het oog op voorbeelden in binnen- en buitenland het vervangen van de jongens, meisjes en vrouwen door mannen door meer dan één lid niet onmogelijk werd geacht, op zich zelf niet tegengesproken; maar de meening, dat de bedoelde fabrieken door invoering van den 10-urigen werkdag voor het geheele personeel hare productie dermate zouden zien verminderen, dat zij de mededinging met buitenlandsche ondernemingen niet langer zouden kunnen volhouden, werd krachtig bestreden.

In de eerste plaats kwam men er tegen op, dat de productie in de spinnerijen zoo goed als uitsluitend afhankelijk zou zijn van de snelheid van beweging der gebezigde werktuigen en dat, waar die snelheid de uiterste oeconomisch mogelijke grens heeft bereikt, vermeerdering der productie alleen zou kunnen worden gevonden door bijplaatsing van meer werktuigen of door algeheele vervanging van alle werktuigen door toestellen van de allernieuwste vinding. Deze voorstelling is, meende men, in strijd met de ervaring in het buitenland en met de uitkomsten van de proeven welke hier te lande met verkorting van den arbeidsduur zijn genomen. Deze proeven toch hebben bevestigd wat reeds in het buitenland was gebleken, dat nl. vermindering van den arbeidsduur geenszins een evenredige vermindering van de productie ten gevolge heeft. Het betoog van de Memorie van Toelichting wordt trouwens op zich zelf reeds in niet geringe mate verzwakt door de mededeeling, dat een vergelijking van Twente met Engeland, waar de 10-urige werkdag voor vrouwen

in de textiel-industrie reeds verscheidene jaren bestaat, niet opgaat, aangezien de Engelsche arbeiders bekwamer zouden zijn dan de onze; is dit inderdaad het geval, dan volgt daaruit, dat de menschelijke arbeid voor het pruductievermogen wel ter dege in aanmerking komt. Ook de door de belanghebbenden uitgesproken vrees, dat het juist de beste werkkrachten zouden zijn, welke naar Duitschland zouden trekken, spruit blijkbaar uit dezelfde overtuiging voort.

Door de textiel-fabriekanten wordt de vermindering der productie bij invoering van den 10-urigen arbeidsdag op ongeveer 10 pct. geschat. Deze berekening faalt om twee redenen: vooreerst is daarbij geen rekening gehouden met evenbedoeld feit, dat de productievermindering geen gelijken tred houdt met de verkorting van den arbeidsdag, en in de tweede plaats wordt daarbij ten onrechte aangenomen, dat de Twentsche spinnerijen thans een gemiddelden arbeidsdag van 11 uren zouden hebben. Men gaf hieromtrent de volgende cijfers, aangevende den gemiddelden wekelijkschen arbeidsduur in de ruim 60 fabrieken, waarin ongeveer 20.000 textiel-arbeiders in de voornaamste nijverheidscentra van Twente hun bestaan vinden:

Enschedé.	61	tot	65	uur
Hengelo	62	„	64	„
Oldenzaal.	60	„	61	„
Nijverdal	59	„	60	„
Almelo	58	„	60	„

Slechts in 12 à 14 fabrieken wordt het maximum van 65 uur bereikt, waaronder dan nog begrepen is de tijd benoodigd voor het schoonmaken der machines. Het blijkt dus, dat over het algemeen genomen in de textiel-fabrieken thans reeds minder dan $10^{1}/_{2}$ uur per dag wordt gearbeid, zoodat eene algemeene toepassing van de bepaling van art. 267, welke den wekelijkschen arbeidsduur tot een maximum van 58 of, wanneer men het zonder gehuwde vrouwen kan stellen, 60 uur zou beperken, voor de bedoelde fabrieken volstrekt niet zulke ver strekkende gevolgen zou hebben als wordt medegedeeld.

In andere landen is de 10-urige werkdag in de textiel-industrie na veel strijd ingevoerd en blijkt die thans goed te voldoen; het scheen dus een verstandige politiek bij ons dergelijken strijd te voorkomen door bijtijds een bevredigende wettelijke regeling tot stand te brengen.

In de tweede plaats werd ook hetgeen omtrent de buitenlandsche fabrieken wordt medegedeeld niet geheel juist geacht.

In Duitschland, zegt de Memorie van Toelichting, mag door vrouwen in de spinnerijen 11 uren per etmaal en 65 uren per week worden gewerkt; wanneer nu hier te lande door de vrouwen slechts 10 uren per etmaal kan worden gewerkt, zullen de goede arbeidsters in Duitschland in 11 uren zeker meer kunnen

verdienen dan in 10 uren hier te lande, zoodat de beste werkkrachten naar Duitschland zullen trekken. Deze redeneering is in theorie juist, maar men merkte op, dat in de praktijk in Duitschland reeds in tal van spinnerijen niet langer dan 10 uren wordt gewerkt en dat ook daar eene wettelijk beperking van den arbeidsduur tot 10 uren, welke reeds in Engeland en Frankrijk bestaat, in de naaste toekomst ook in Duitschland mag worden verwacht. Een eigenaardig licht zou voorts over dit argument van de Regeering worden geworpen, indien, zooals sommige leden meenden te weten, de belangrijke spinnerij- en weverijindustrie, welke zich even over onze grens in Duitschland heeft ontwikkeld, voor een goed deel uitgaat van dezelfde ondernemers die in Twente werkzaam zijn, zoodat de buitenlandsche concurrentie, welke onze industrie heet te bedreigen, metterdaad eene concurrentie van Nederlanders zou zijn.

En wat het onttrekken van de beste werkkrachten betreft, ook dit als „niet denkbeeldig" gekenschetst bezwaar maakte weinig indruk. Het is waar, dat de textiel-industrie in Westfalen een goed deel van hare arbeidskrachten uit Twente betrekt, maar de meesten van die arbeiders gaan alleen naar Duitschland, omdat zij in de plaats hunner inwoning geen arbeid kunnen vinden; het belangrijk contingent arbeiders b.v. dat Losser aan de Gronausche fabrieken levert, laat zich gereedelijk verklaren uit het feit, dat te Losser zelf geen enkele fabriek is. Ook kon men bezwaarlijk aannemen, dat goede arbeidskrachten, die hier te lande werk kunnen vinden, voor het zeer geringe meerdere loon dat de langere arbeidsdag in Westfalen, waar overigens de arbeidsvoorwaarden niet gunstiger zijn dan in Twente, hun zou opleveren, dagelijks door weer en wind in den vroegen morgen van huis zouden willen gaan en hun huiselijk middagmaal zouden opofferen.

Andere leden betoogden tegenover deze uiteenzetting, dat, al moge dan wellicht de berekening krachtens welke de productie bij invoering van den 10-urigen arbeidsdag met 10 pct. zou verminderen, niet van eenige overdrijving zijn vrij te pleiten, het feit toch niet kan worden weggecijferd, dat vermindering van dien maatregel het gevolg zou zijn. En ook de kleinste productievermindering is bij de textiel-nijverheid, waarbij eene zoo uiterst felle concurrentie wordt gevoerd, van ver strekkende gevolgen. De in de Memorie van Toelichting aangegeven middelen om aan die vermindering tegemoet te komen, te weten bijplaatsing van meer werktuigen en vervanging van alle werktuigen door toestellen van de allernieuwste vinding, zullen niet alleen, zooals de Regeering zelve erkent, uiterst kostbaar zijn, maar zij zullen bovendien niet tot het beoogde doel leiden. Vermeerdering van werktuigen zal in het minst geen voordeel opleveren, want de uitkomsten van het bedrijf zijn natuurlijk afhankelijk van de productie welke per machine verkregen wordt en deze is bij 15 machines volmaakt dezelfde als bij 10. Weinig beter is het gesteld

met het andere middel; gesteld toch, dat er werktuigen worden uitgedacht, waarmede in 10 uren tijds eene even groote productie wordt verkregen als met de thans in gebruik zijnde in 11 uren, dan mag toch, in verband met het feit dat de textiel-werktuigen bijna zonder uitzondering uit het buitenland worden betrokken, veilig worden aangenomen dat de Nederlandsche fabrikanten in het aanwenden van die toestellen hunnen buitenlandschen concurrenten niet vóór zullen zijn; een voorsprong op het buitenland zal dus ook door gebruikmaking van de nieuwste vindingen niet kunnen worden verkregen.

Op grond van een en ander meenden de leden hier aan het woord, dat niet dan met de uiterste behoedzaamheid wijziging in de bedrijfsvoorwaarden mag worden gebracht en dat daarom terecht door de Regeering in het ontwerp eene regeling is opgenomen, welke het mogelijk maakt om voor de textiel-industrie de invoering van den 10-urigen arbeidsdag geleidelijk te doen plaats hebben en daartoe niet over te gaan zoolang de belangen van die industrie — en derhalve van de groote menigte personen die daarin hun bestaan vinden — daardoor zouden worden geschaad. Gaarne zouden zij vernemen, hoe de Minister zich voorstelt de geleidelijke inkorting van den arbeidsduur te doen plaats hebben.

Zij drongen er voorts op aan, dat de bedoelde regeling niet, zooals in de bedoeling der Regeering schijnt te liggen, beperkt blijve tot de spinnerijen en de wollenstoffen-fabrieken, maar ook, voor zooveel noodig, op de weverijen worde toegepast. Het moge waar zijn, dat de 10-urige werkdag voor de weverijen op zich zelve veel minder bezwaar zou opleveren dan voor de andere genoemde inrichtingen, daarbij mag niet worden uit het oog verloren, dat in tal van fabrieken, waar zoowel gesponnen als geweven wordt, de spinnerij- en de weverij-afdeeling door eenzelfde krachtwerktuig worden gedreven. Een verschillende arbeidstijd voor die beide afdeelingen zou dus onvermijdelijk ten gevolge hebben, dat de productiekosten buitensporig hoog werden. Het had in dit verband de aandacht getrokken, dat de Minister, althans voor zoover uit de Memorie van Toelichting valt af te leiden, wel een bijzonder onderzoek heeft doen instellen naar de gevolgen welke de invoering van den 10-urigen arbeidsdag voor de wollenstoffen-fabrieken zou hebben, maar een dergelijk onderzoek met betrekking tot de spinnerijen en weverijen niet noodig heeft geacht.

Om het tijdelijk karakter van de bepaling te doen uitkomen werd door sommigen in overweging gegeven, in de wet eene clausule op te nemen, krachtens welke de bepaling over een zeker aantal jaren. b.v. in 1910, zal vervallen.

In tegenstelling met den wensch van vele leden, dat de redactie van art. 271 in overeenstemming worde gebracht met de beperkte strekking welke in de Memorie van Toelichting aan de bepaling wordt gegeven, werd door sommige leden gevraagd,

of niet ook voor andere bedrijven dan de textiel-nijverheid van die bepaling zal kunnen worden gebruik gemaakt. Er zijn toch wel werkzaamheden in fabrieken en werkplaatsen, welke zonder bezwaar ook door jongens, meisjes en vrouwen gedurende langeren tijd dan 10 uren per etmaal kunnen worden verricht; men wees b.v. op het uitzoeken van erwten, eene bezigheid, welke, naar het oordeel van hen die daarvan op de hoogte zijn, weinig inspannend is te achten.

Dit denkbeeld werd krachtig bestreden. Ook onder hen die geen beslist oordeel hadden over de vraag, of de textiel-industrie al dan niet aan de voorgestelde bepaling behoefte heeft, waren er verscheidenen, die deze bepaling in geen geval tot andere takken van bedrijf zouden willen zien uitgestrekt. Veeleer bestaat er, meenden sommige leden, aanleiding om de bepaling van het wetsontwerp, krachtens welke bij algemeenen maatregel van bestuur fabrieken en werkplaatsen kunnen worden aangewezen, waarin de arbeidsduur van jongens, meisjes en vrouwen nog verder zal kunnen worden beperkt dan ingevolge het ontwerp zal kunnen geschieden, en waarin zelfs de arbeid van jongens en meisjes geheel zal kunnen worden verboden, nog uit te breiden.

Enkele leden herinnerden aan de door hen bij art. 68, onder *a*, gemaakte opmerking betreffende de afzonderlijke bepaling voor moeders, wier jongste of eenig kind het zesde jaar nog niet heeft voleind. Zij waren beducht, dat deze uitzonderingsbepaling het voor moeders, die in dat geval verkeeren, zeer moeilijk zal maken arbeid op eene textiel-fabriek te krijgen, aangezien de werkwijze op die fabrieken medebrengt dat voor alle arbeiders dezelfde werktijden gelden.

Art. 272. Sommige leden drongen er op aan, dat de arbeid der gehuwde vrouw op Zaterdag uiterlijk te 1 uur des namiddags zij geëindigd. Met het oog op behoorlijke Zondagsrust en Zondagsheiliging, scheen het hun noodzakelijk, dat de vrouw den geheelen Zaterdagmiddag vrij hebbe om hare huishouding te verzorgen en hare woning schoon te maken.

Onder verwijzing naar hetgeen reeds bij art. 267 werd opgemerkt met betrekking tot de vrouwen die tot een kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging behooren, door welke de wekelijksche rustdag niet op Zondag wordt gevierd, werd de wensch uitgesproken, dat ook in dit artikel aan de bezwaren van die vrouwen worde te gemoet gekomen. Zooals de bepaling thans luidt, zullen Israëlietische vrouwen des Zaterdags na drie uur des namiddags in fabrieken en werkplaatsen geen arbeid meer mogen verrichten; de Mozaïsche wet verbiedt haar echter allen arbeid van het begin van den Sabbat, dat is van des Vrijdagsnamiddags 3½ à 7 uur, naar gelang van het jaargetijde, tot des Zaterdags na zonsondergang. Deze vrouwen zullen dus door de bepaling van het ontwerp niet gebaat zijn en daarentegen verhinderd worden

om des zaterdags na zonsondergang, wanneer de Sabbatsrust heeft opgehouden, arbeid te verrichten, terwijl zij toch juist op den Zaterdagavond, wanneer Christenvrouwen niet zullen mogen werken, gemakkelijk iets zouden kunnen verdienen.

Gevraagd werd of niet in het algemeen eene uitzondering. op het verbod voor de gehuwde vrouw om des Zaterdags na 3 uur des namiddags te werken, moest worden mogelijk gemaakt. Men dacht hier b.v. aan naaisters, die bestellingen van rouwkleederen krijgen, welke geen uitstel gedoogen.

Sommige leden zouden gaarne zien, dat de redenen, welke er toe geleid hebben voor sommige bedrijven de mogelijkheid open te laten den arbeid te 5 uur des voormiddags te doen aanvangen, voor elk dier bedrijven eenigszins nader werden toegelicht. In de Memorie van Toelichting wordt daar, meenden zij, wel eenigszins vluchtig overheen geloopen.

Art. 274. Men merkte op, dat, waar in dit artikel gesproken wordt van „het vorige artikel", klaarblijkelijk niet art. 273 maar art. 272 is bedoeld.

Art. 275. *Bloemenbinderij.* Verscheidene leden betreurden deze bepaling. De bloemruikers welke na 7 uur des namiddags worden besteld om nog denzelfden avond gereed te zijn, zullen, meenden deze leden, in den regel wel bestemd zijn voor vrouwen van tooneel of ballet, en hoewel men deze dames eene bloemenhulde niet misgunde, scheen het toch niet gerechtvaardigd, dat daarvoor andere vrouwen langer aan den arbeid worden gehouden dan volgens de algemeene bepalingen der wet geoorloofd zal zijn.

Andere leden meenden, dat, hoewel de Memorie van Toelichting daarvan niet spreekt, de avondarbeid in de bloemenbinderijen ook noodig kan zijn met het oog op bloemstukken welke des morgens vroeg moeten worden verzonden.

Art. 276. *Botvisscherij.* Het had verscheidene leden bevreemd, dat bij de uitvoerige uiteenzetting, welke met betrekking tot dit artikel in de Memorie van Toelichting voorkomt, de mededeeling wordt gemist, op welke wijze de Enkhuizer visschers die de bot met hoekwant vangen tot dusver de bezwaren hebben weten te ondervangen waarvoor thans eene wettelijke voorziening wordt voorgesteld.

Die wettelijke voorziening werd overigens door een aantal leden niet noodig geoordeeld; zij keurden het af, dat ter wille van een bedrijf dat slechts in een enkele gemeente met nog geen 50 vaartuigen wordt uitgeoefend eene uitzondering wordt gemaakt op den algemeenen regel. Noodzakelijk scheen die uitzondering hun niet; indien voor het overwerk b.v. 25 pct. meer loon werd uitbetaald, hetgeen niet meer dan billijk scheen, zouden er wel mannen voor dezen arbeid te vinden zijn.

Andere leden konden zich met deze afkeuring volstrekt niet vereenigen en meenden, dat het niet aangaat, uitsluitend, ter wille van een beginsel — want van nadeelige gevolgen voor de arbeiders blijkt hier niets — de uitoefening van een bedrijf onmogelijk te maken; dat hooger loon niet kan worden gegeven, volgt, meenden deze leden, uit hetgeen in de Memorie van Toelichting omtrent de schrale winsten, welke het bedrijf oplevert, wordt medegedeeld.

Sommige leden hadden bezwaar tegen de inrichting van het artikel. Het derde lid behoort huns inziens niet in de wet te worden opgenomen; hetgeen met de bepalingen van het tweede en het derde lid wordt beoogd zou even goed, en uit legislatief oogpunt beter, kunnen worden bereikt door eene bepaling op te nemen, krachtens welke bij algemeenen maatregel van bestuur of wel door den Minister voor bijzondere gevallen uitbreiding kan worden gegeven aan de bepaling van het eerste lid.

Van andere zijde werd dit denkbeeld bestreden. De leden hier aan het woord keurden het juist goed, dat dergelijke uitzonderingsbepalingen in de wet worden opgenomen en dat daarbij wordt aangegeven voor welke gemeenten zij zullen gelden; zij zouden het toejuichen, indien dit voorbeeld werd gevolgd ook in andere gevallen waarin voor bepaalde plaatsen aan afzonderlijke bepalingen behoefte bestaat.

Gevraagd werd, of niet ook de gemeente Monnikendam behoort te worden vermeld; sommige leden toch meenden te weten, dat ook Marker visschers de botvisscherij uitoefenen met gebruik van hoekwant.

Door sommige leden werd de vraag gedaan, of de minimale nachtrust, in het tweede lid omschreven, niet eenigszins kan worden verlengd; een rusttijd van 8 uur 's avonds tot 2 uur in den vroegen morgen scheen hun wel wat heel kort.

Art. 272. *Broodbakkerijen.* Men verwees naar hetgeen bij art. 266, onder *a*, met betrekking tot den nachtarbeid in bakkerijen werd opgemerkt.

Voorts werd de opmerking gemaakt, dat in elk geval de door de jongens van 14 tot 16 jaar in eene bakkerij te verrichten werkzaamheden niet van dien aard zijn, dat die jongens reeds te 4 uur in den morgen noodig zouden zijn; het aanvangsuur kon, meende men, zonder schade voor het bedrijf, voor de jongens op 6 uur worden gelaten.

In elk geval scheen het niet noodig het vroegere aanvangsuur zestigmaal per kalenderjaar toe te laten. De meerdere drukte valt op de dagen welke onmiddellijk aan de Zon- en kerkelijke feestdagen voorafgaan; neemt men aan dat er 56 van die dagen in een kalenderjaar zijn, dan is dit stellig niet te schriel berekend.

Art 278. *Gistpakkerijen.* Verscheidene leden hadden tegen

deze uitzonderingsbepaling ernstig bezwaar. Zij verklaarden zich daarmede in geen geval te kunnen vereenigen, indien hun niet duidelijk werd gemaakt, waarom de verpakking van de gist juist door jongens moet worden verricht.

Art. 279. *Glasblazerijen.* Zooals ook in de Memorie van Toelichting wordt erkend, wordt in de glasblazerijen van jongens een zeer zware arbeid gevergd. Waar in dat Staatsstuk de zinsnede voorkomt: „Werkt in de inrichting eene dag- en eene nachtploeg, dan dient er voor gewaakt, dat de jongens niet voortdurend 's nachts werkzaam zijn", scheen de vraag gewettigd, waarom niet kan worden bepaald, dat de jongens alleen des daags zullen mogen arbeiden. Ook in het artikel wordt van afwisselende dag- en nachtploegen gesproken; sommige leden zouden gaarne zien, dat daarvan eene nadere omschrijving werd gegeven, met dien verstande dat de uren waarop beide ploegen elkander afwisselen worden aangegeven. Naar het oordeel van anderen kan hier, in verband met het medegedeelde op bladz. 75 j° bladz. 72 der Memorie van Toelichting, alleen gedacht worden aan 8 uur 's avonds en 6 uur 's morgens.

Overigens werd betoogd, dat, zooals het voorbeeld van de in 1903 in werking gebrachte glasfabriek „Stella" te Maastricht bewijst, nachtarbeid in deze inrichtingen volstrekt niet noodig is. Alleen een wettelijk verbod zal evenwel aan den nachtarbeid een einde kunnen maken, want zonder zoodanig verbod zal de concurrentie het den patroons moeilijk maken aan hunne goede bedoelingen gevolg te geven; zoolang in verscheidene glasblazerijen des nachts gearbeid wordt, is het te vreezen, dat ook in de glasfabriek „Stella" de nachtarbeid weder zal moeten worden ingevoerd.

Naar het oordeel van verscheidene leden gaat het in elk geval niet aan, het hoofd of den bestuurder der glasblazerijen eene zoo uitgebreide macht toe te kennen als in dit artikel geschiedt.

Er waren intusschen ook leden, die de door de Regeering voorgestelde bepaling in bescherming namen en ter verdediging daarvan aanvoerden, dat ook in het buitenland nachtarbeid door jongens in de glasfabrieken wordt toegelaten, zoodat een verbod hier te lande aan de Nederlandsche glasindustrie een zwaren slag zou toebrengen, aangezien de arbeid van jongens bij de smelten koelovens niet kan worden gemist. De leden hier aan het woord konden zelfs de vrees niet onderdrukken, dat reeds de thans voorgestelde bepalingen dezen tak van nijverheid met ondergang bedreigen.

Art. 280. *Fabrieken en werkplaatsen van naaisters, breisters, enz.* Dit opschrift van het artikel scheen wel eenige wijziging te behoeven.

Sommige leden achtten de motiveering van dit artikel onvol-

doende. Volgens de Memorie van Toelichting zouden de hierbedoelde vrouwen en meisjes er veelal bijzonder op gesteld zijn het werk niet vroeger dan half acht des voormiddags te beginnen en den arbeid tot 8 uur des namiddags voort te zetten. Men meende echter, dat het niet zoozeer de vraag is, wat de betrokken personen gewoon zijn, als wel wat voor hare gezondheid het best is.

Andere leden meenden, dat binnen de in het artikel gestelde grenzen zonder bezwaar met de wenschen der belanghebbenden kan worden rekening gehouden.

Gevraagd werd, waarom hier tweeërlei regeling wordt voorgesteld: van half acht 's voormiddags tot half acht 's namiddags en van acht uur 's voormiddags tot acht uur 's namiddags.

Art. 281. *Steenbakkerijen.* De vraag werd gesteld, waarom de gelegenheid zou moeten worden opengesteld, jongens, meisjes en vrouwen tot 9 uur 's avonds aan het werk te houden; men meende te weten dat b.v. in Gelderland de arbeid op steenbakkerijen des avonds te 7 uur wordt gestaakt.

De bepaling omtrent dit uur past bovendien, aldus werd opgemerkt, niet in het stelsel van het ontwerp, dat, blijkens het bepaalde in hoofdstuk II, jongens en meisjes des avonds na 6 uur zooveel mogelijk theoretisch vakonderwijs of herhalingsonderwijs wil doen volgen. Bij de groote hoeveelheid kinderen, die in de steenbakkerijen werkzaam zijn, scheen dit punt niet zonder belang.

Ten einde te voorkomen, dat, wanneer de weersgesteldheid het haastig toedekken van de reeds gevormde steenen noodzakelijk maakt, juist de jongens, meisjes en vrouwen met dien arbeid zouden worden belast, werd in overweging gegeven, in het voorlaatste lid van het artikel na „mag" in te voegen: „voor zoover deze arbeid niet door mannen alleen kan geschieden".

Art. 284. *Vischrookerijen, -drogerijen en -zouterijen.* Nu het zoogenaamde Speetbesluit (Koninklijk besluit van 18 Maart 1903 *Staatsblad* n°. 86) reeds meer dan een jaar in werking is, zou men gaarne iets omtrent die werking vernemen. In hoeveel gevallen is, blijkens de bij art. 17 van het besluit bedoelde kennisgevingen van de in art. 1 gegeven bevoegdheid gebruik gemaakt? Hoeveel overtredingen zijn er geconstateerd en in hoeveel gevallen is daarop eene veroordeeling gevolgd?

Daargelaten dat, naar het oordeel van sommige leden, de noodzakelijkheid van het bedoelde Koninklijk besluit nog niet overtuigend is gebleken, werd de opmerking gemaakt, dat die maatregel destijds als van tijdelijken aard werd voorgesteld. Gevraagd werd, of de Minister te dien opzichte van meening is veranderd; voor het bevestigend antwoord op die vraag vond men aanleiding in het feit, dat thans noch in het artikel noch in de toelichting iets omtrent dat tijdelijk karakter blijkt.

Verscheidene leden spraken er hunne bevreemding over uit dat, terwijl in het Speetbesluit verschillende voorwaarden aan de uitoefening van de daarin gegeven bevoegdheid waren verbonden, thans niet alleen die voorwaarden — behalve die omtrent het aantal uren gedurende welke mag worden gespeet — niet in het ontwerp zijn overgenomen, maar het stellen van nadere voorwaarden geheel aan het oordeel des Ministers wordt overgelaten. Zelfs de destijds in bijzonderheden geregelde voorwaarde, dat het hoofd of de bestuurder gedurende den tijd, waarin van de bij art. 1 gegeven bevoegdheid wordt gebruik gemaakt, aanwezig moet zijn ter plaatse, waar in of voor het bedrijf of de onderneming door eene vrouw haring wordt gespeet, is thans prijs gegeven. En wat de door den Minister aan de vergunning te verbinden voorwaarden betreft, werd opgemerkt, dat die vergunning niet in het *Staatsblad* zal worden bekend gemaakt, zoodat zij niet aan de openbare kritiek zal zijn onderworpen. In plaats van vooruitgang scheen hier dus veeleer eene schrede achterwaarts waar te nemen. Gaarne zou men omtrent een en ander nader worden ingelicht.

Met betrekking tot het noemen van de gemeenten, waarvoor de vergunning zal kunnen worden verleend, werden gelijke opmerkingen gemaakt als bij het laatste lid van art. 276 van het ontwerp.

Art. 285. *Wasch- bleek- en strijkinrichtingen.* Sommige leden waren van oordeel, dat de redenen, waarom bij de begunstiging van het klein-bedrijf verder zou moeten worden gegaan dan thans reeds ingevolge de bestaande Arbeidswet geschiedt, nadere toelichting behoeven. Waarom moet juist met betrekking tot de wasch-, bleek- en strijkinrichtingen het klein-bedrijf worden bevoordeeld? In de grootere inrichtingen van dien aard zijn, naar men meende, de voorwaarden waaronder gearbeid wordt in den regel gunstiger dan in de kleinere.

De redactie van de tweede zinsnede scheen minder nauwkeurig; de woorden „slechts geschieden" behooren, meende men, verplaatst te worden en tusschen „namiddag" en „indien" te staan. Voorts trok het de aandacht, dat in deze zinsnede gesproken wordt van „hare werkzaamheden", hetgeen een ruimer begrip omvat dan de in de Memorie van Toelichting gebezigde uitdrukking „die arbeid", welke uitsluitend op het strijken ziet.

Art. 286. *Inrichtingen gedreven door wind- of waterkracht.* Gaarne zou men vernemen, hoe de Minister zich voorstelt, dat zal kunnen worden nagegaan, of metterdaad het gemis van voldoende wind- of waterkracht de jongens of meisjes heeft belet in het bedoelde tijdperk tien uren arbeid te verrichten. Men meende, dat, voor zoover de door waterkracht gedreven inrichtingen betreft, de contrôle vrijwel onuitvoerbaar zou zijn en dat daar dus feitelijk de beslissing geheel aan het oordeel van het hoofd of den bestuurder zal worden overgelaten.

Art. 288. Sommige leden konden zich niet wel vereenigen met de bepaling, dat de reiniging van werktuigen, toestellen of gereedschappen in een fabriek of werkplaats door vrouwen alleen zal mogen geschieden, indien zij geen andere werkzaamheden in of ten behoeve van het bedrijf verrichten. Juist waar eene afdoende reiniging veelal niet doenlijk is zonder dat de werktuigen in beweging worden gebracht, scheen de kans op ongevallen geringer, wanneer met het bedrijf bekende personen met die reiniging werden belast.

Mocht de bepaling zijn ingegeven door de vrees, dat de vrouwen anders na haren gewonen werktijd nog voor dezen arbeid in de fabriek of werkplaats zouden worden gehouden, dan meende men, dat het de voorkeur zou verdienen daartegen te waken door beperking van den arbeidsduur, zooals in art. 289 geschiedt.

Art. 289. De opmerking werd gemaakt, dat de in dit artikel voorgestelde regeling in de praktijk op bezwaren zal afstuiten, aangezien het niet wel mogelijk schijnt na te gaan, of aan de gestelde voorwaarden wordt voldaan, en de schoonmaaksters vermoedelijk zelven op de nakoming daarvan weinig prijs zullen stellen. Gaarne zou men daarom zien, dat eene meer practische, beter te controleeren regeling werd voorgesteld.

Art. 290. Sommige leden hadden er bezwaar tegen, dat de hierbedoelde vergunning niet alleen door maar ook namens den Minister zal kunnen worden verleend. Waar deze bevoegdheid zeer ingrijpende gevolgen kan hebben, meenden zij, dat die alleen bij den Minister zelf behoort te berusten.

De voorwaarde, dat de vergunning niet dan voor een bepaalden tijd zal kunnen worden verleend, zal, meende men, haar doel missen, indien niet tevens wordt bepaald, dat na het verstrijken van den termijn, waarvoor zij is verleend, niet aanstonds eene nieuwe vergunning mag worden gegeven. Men wenschte voor den „bepaalden tijd" een maximun te zien vastgesteld en tevens de tusschenruimte te zien bepaald, welke tusschen twee opeenvolgende vergunningen moet verloopen.

Gevraagd werd, op welke „bijzondere omstandigheid" hier wordt gedoeld. Men vertrouwde, dat de bevoegde ambtenaar hieromtrent advies zou hebben uit te brengen, maar drong er op aan, dat alsdan in diens instructie duidelijk worde omschreven, welke omstandigheden als „bijzonder" zullen zijn aan te merken.

Art. 291. Verscheidene leden waren van oordeel, dat de krachtens dit artikel, alsmede in de artt. 294 en 295 aan het hoofd of den bestuurder toe te kennen bevoegdheid te ver gaat.

Met betrekking tot de uitdrukking „in bijzondere omstandigheden" werd verwezen naar de opmerking bij art. 290.

Art. 294. De vrees werd uitgesproken, dat een hoofd of bestuurder, wanneer hij jongens, meisjes of vrouwen lang aan den arbeid wil houden, al heel spoedig van oordeel zal zijn, dat zich een „spoedeischend geval" voordoet. Indien het hoofd of de bestuurder zich door de tegen het niet nakomen van de bij art. 296 opgelegde verplichting bedreigde straf niet laat afschrikken, zal hij van de hem hier gegeven bevoegdheid voor veel meer dan 10 etmalen per kalenderjaar kunnen gebruik maken.

Die bevoegdheid scheen bovendien niet voor alle bedrijven noodig te zijn; van verschillende zijden werd daarom op beperking aangedrongen.

Art. 296. Men meende, dat de contrôle op het nakomen van de hier opgelegde verplichting op practische wijze geregeld zou zijn, indien rechtstreeksche toezending van de kennisgeving aan den burgemeester werd voorgeschreven en dezen de verplichting werd opgelegd daarvan aan den bevoegden ambtenaar een afschrift te zenden. De burgemeester toch is hoofd der plaatselijke politie en deze zal in de eerste plaats op naleving ook van deze bepaling hebben toe te zien.

Art. 298. Door eenige leden werden gewezen op de ver strekkende gevolgen, welke deze bepaling op maatschappelijk gebied kan hebben. Tal van vrouwen en meisjes moeten door eigen arbeid in haar levensonderhoud voorzien. Wanneer dit ontwerp, zooals het thans luidt, tot wet wordt verheven, zal de strijd om het bestaan voor haar nog moeilijker worden dan die reeds is. Wordt de vrouw nu ook in winkels aan bepalingen gebonden betreffende den arbeidsduur, dan staat het te vreezen, dat zij ook daar in tal van gevallen door den man, wiens vrijheid onbeperkt blijft, zal worden verdrongen. In nog sterkere mate zal dit het geval zijn, wanneer ook kiosken onder het begrip „winkel" vallen, omtrent welk punt men verwees naar het opgemerkte bij art. 15. De eisch scheen toch niet te hoog, dat althans op een enkel gebied de vrouw vrijelijk met den man mag concurreeren, en de werkzaamheden in winkels schenen daartoe wel bijzonder geschikt. Er werd daarom op aangedrongen, dat de bepaling van dit artikel ook op mannen van toepassing worde verklaard. Enkele leden meenden, dat het bezwaar het best ware te ondervangen door de vrouwen evenals de mannen vrij te laten; voor jongens en meisjes is de bescherming nuttig, maar vrouwen schenen zonder bezwaar ook tot later dan tot 9 uur 's avonds in winkels werkzaam te mogen zijn. Andere leden waren van oordeel, dat het volkomen onbegrensd laten van den arbeidsduur voor vrouwen zeer bedenkelijk zou zijn.

De bepaling, dat de arbeid uiterlijk te 9 uur des avonds moet zijn geëindigd, kwam aan eenige leden niet raadzaam voor; zij zouden dat uur gaarne vroeger zien gesteld. Zij hadden hierbij

bepaaldelijk het oog op de meisjes, voor wie het van het grootste belang is na volbrachte dagtaak nog les te kunnen nemen, b.v. in de eene of andere moderne taal of in het boekhouden. Zijn die meisjes eerst om 9 uur vrij, dan is het voor haar te laat om nog met lessen te beginnen.

Mede in verband met de wenschelijkheid om de verstandelijke ontwikkeling van het personeel te bevorderen, werd er van verschillende zijden op aangedrongen, dat de bepaling ook tot het personeel op kantoren worde uitgebreid.

Met betrekking tot het tweede lid werd gevraagd, waarom niet een of twee bepaalde dagen, b.v. de Vrijdag of de Zaterdag, worden aangewezen, waarop eenmaal per week de arbeidsduur langer mag zijn. Zooals de bepaling thans luidt, zou het, vreesde men, uiterst moeilijk zijn te controleeren, of niet meer dan eenmaal per week van de bevoegdheid wordt gebruik gemaakt.

Eenige leden achtten den maximalen arbeidsduur van dertien uren te lang.

Gevraagd werd, waarom het loopwerk juist te 7 uur des namiddags moet zijn geëindigd. Sommige leden meenden, dat deze bepaling voor vele winkeliers ernstige bezwaren zou opleveren. Anderen waren van oordeel, dat die bezwaren gemakkelijk zouden zijn te ondervangen door boodschappen, welke nog na 7 uur moeten worden verricht, op te dragen aan personen die niet onder het wettelijk begrip „jongen" of „meisje" vallen; zij juichten het toe, dat jongens en meisjes beneden 17 jaar niet meer door loopwerk gedwongen zullen worden zich 's avonds na 7 uur in de straten te bewegen.

Art. 299. Van meer dan éene zijde werd tegen deze bepaling ernstige bedenking geopperd.

Het overlaten van een zaak van algemeen belang als deze aan de gemeenteraden werd door sommigen in beginsel afgekeurd. Opgemerkt werd, dat over het algemeen nog weinig blijkt van eene gezindheid der gemeenteraden om in dergelijke zaken handelend op treden. Ten bewijze van het gebrek aan lust en ijver der gemeenteraden om in aangelegenheden van socialen aard met den Rijkswetgever mede te werken, behoeft, meende men, slechts herinnerd te worden aan de nalatigheid waarvan zoovele gemeentebesturen hebben blijk gegeven bij de uitvoering van de Woningwet. Voorts zijn bepalingen als die van art. 301, krachtens welke een door den Minister aan te wijzen autoriteit bevoegd zal zijn afwijkingen te vergunnen van de door den gemeenteraad vast te stellen regeling, weinig geschikt om den raad aan te moedigen in deze iets te doen. Een derde bezwaar werd ontleend aan het feit, dat zoo menigmaal van een complex van woningen het eene gedeelte tot eene andere gemeente behoort dan het overige deel;

wordt nu in die twee verschillende gemeenten een verschillend uur vastgesteld voor het begin en het einde van den arbeid van het winkelpersoneel, dan zal de eene winkel daardoor boven den anderen bevoorrecht worden. Hetzelfde bezwaar doet zich, ofschoon in mindere mate, ook voor bij gemeenten, welke niet aan elkander grenzen. Bovendien wordt nog opgemerkt, dat de gemeenteraad het thans in de hand zal hebben, allen arbeid van vrouwen in winkels metterdaad onmogelijk te maken. De Koninklijke goedkeuring scheen hier slechts een weinig beduidende waarborg, zoolang de wet geenerlei maatstaf aangeeft welke de verordeningen zal zijn aan te leggen.

Andere leden waren van oordeel, dat de twijfel aan den lust der gemeentebesturen om in sociale aangelegenheden mede te werken, niet op een hechten grondslag steunt. Zij meenden integendeel, dat zich in verscheidene gemeenten met betrekking tot deze zaken een krachtige actie openbaart, zoodat allicht van de hier geboden gelegenheid om een proef te nemen gebruik zal worden gemaakt.

Hiertegenover werd weder opgemerkt, dat inderdaad in sommige gemeenten wel actie is waar te nemen en dat dit feit stellig hoop geeft voor de toekomst; maar het diende niet te worden vergeten, dat de toestanden met betrekking tot winkelsluiting hier te lande buitengewoon treurig zijn en niet gedoogen, dat verbetering afhankelijk worde gesteld van een zoo onzekeren factor als de medewerking van de gemeenteraden, waarvan toch in elk geval een groot gedeelte voor deze zaken weinig schijnt te gevoelen. Uit eene opgaaf betreffende de Residentie, loopende over omstreeks duizend winkels, blijkt dat slechts 20 pct. des avonds vóór 10 uur sluiten; 55 pct. zijn geopend tot half elf uur of later en 27 pct. tot elf uur of later. Eene noodzakelijkheid is dit volstrekt niet; het geschiedt slechts uit gewoonte en uit sleur bij het publiek. De overgroote meerderheid der winkeliers zou er geen bezwaar tegen hebben, dat het sluitingsuur bij de wet op 9 uur werd bepaald. De ondervinding in Duitschland opgedaan laat in dit opzicht geen twijfel; in een groot aantal steden zijn daar de winkeliers nog verder gegaan dan de wettelijke bepaling en hebben zij, gebruik makende van eene hun bij de wet gegeven bevoegdheid, bij meerderheid van stemmen besloten het sluitingsuur te vervroegen en op 8 uur te stellen.

De Regeering, erkennende dat ook van het volwassen mannelijk winkelpersoneel meermalen veel meer wordt gevorderd dan voor die personen dienstig is, meent nochtans de Overheidsbescherming te hunnen aanzien niet verder te moeten uitstrekken dan het scheppen van de mogelijkheid, dat ook voor hen, door den gemeenteraad, de arbeidsduur worde beperkt.

Verscheidene leden meenden, dat verder behoort te worden gegaan en dat de arbeidsduur van het winkelpersoneel in het algemeen aan zekere grenzen moet worden gebonden. Volgens

sommigen zou de regeling daarvan aan de gemeenteraden kunnen worden overgelaten, die alsdan met plaatselijke omstandigheden rekening zouden kunnen houden; naar het oordeel van anderen zou het de voorkeur verdienen de zaak in haar geheel bij de wet te regelen.

In elk geval zou, meenden sommigen, de regeling ook van toepassing moeten zijn op het hoofd of den bestuurder van den winkel en op diens echtgenoot, want het bepaalde bij art 266, onder *a*, is voor winkels zeker niet minder bedenkelijk dan voor bakkerijen; ook hier zullen de kleine winkeliers aanmerkelijk boven de grootere worden bevoordeeld. Deze meening werd bestreden door andere leden, die opmerkten, dat het bezwaar, dat voor de bakkers gelegen is in de onmogelijkheid om zonder hulp gedurende den nacht voor eene uitgebreide clientèle te bakken, zich bij de winkeliers niet doet gelden.

De aandacht werd er intusschen op gevestigd, dat het voor eene behoorlijke regeling van deze materie niet voldoende is den arbeidsduur van het personeel te beperken; de uitdrukkelijke bepaling, dat na een zeker uur de winkels zullen moeten zijn gesloten, kan niet worden gemist. Ontbreekt zoodanige bepaling, dan is ontduiking van het arbeidsverbod schier niet tegen te gaan; de in het wetsontwerp opgenomen regeling, welke noch in art. 298, noch in artt. 341 en volgende een sluitingsuur van den winkel aangeeft werd daarom door sommige leden geheel onvoldoende geacht. De mogelijkheid is wel niet uitgesloten, dat bij gemeentelijke verordening een sluitingsuur zal worden voorgeschreven, maar het ontwerp spreekt daarvan nergens, zoodat de rechtsgeldigheid van zoodanige verordening stellig aan betwisting onderhevig zou zijn. Maar ook afgezien van deze onzekerheid kwam het den leden hier aan het woord niet wenschelijk voor, dit onderwerp aan de gemeenteraden over te laten; eene volledige regeling bij de wet scheen hun verre de voorkeur te verdienen, tenzij dan dat men, op het voetspoor van den Duitschen wetgever, aan de belanghebbenden de bevoegdheid mocht willen laten binnen zekere wettelijke grenzen de zaak zelve te regelen.

Andere leden erkenden, dat de bevoegdheid van de gemeentebesturen om een sluitingsuur te bepalen uitdrukkelijk in de wet zal dienen te worden vastgelegd, doch konden zich niet vereenigen met het afkeurend oordeel over het in het wetsontwerp gevolgde stelsel. Huns inziens zou een voor het geheele Rijk geldende regel op de eene plaats meer geven dan verlangd wordt en op de andere een te knellenden band aanleggen; daarom behoort hier aan de gemeentebesturen eenige vrijheid te worden gelaten om eene regeling te treffen welke zich aan de plaatselijke toestanden aanpast. Dat de verordening, wanneer de meerderheid der winkeliers, zooals te verwachten is, die verlangt, niet zou tot stand komen, konden deze leden bezwaarlijk aannemen.

b. Gevraagd werd, hoe de Regeering op het getal 5 is gekomen en waarom de gemeenteraad niet zal mogen bepalen, dat b.v. op 3 werkdagen in de week het einde van de werkuren op vroeger dan 9 uur des namiddags zal moeten vallen.

c. Het ware beter, meende men, de regeling betreffende de rusttijden op te nemen in art. 298. Zooals de zaak thans wordt voorgesteld, zal het geheel afhangen van het initiatief van den gemeenteraad, of er rusttijden zullen zijn en hoelang die zullen duren.

Art. 300. Sommige leden zouden gaarne de uitdrukking „dan kan daarbij worden voorgeschreven" door een imperatief voorschrift zien vervangen. Van andere zijde werd daartegen opgemerkt, dat zulk eene bepaling tot zeer ongewenschte toestanden aanleiding zou kunnen geven; het zal toch beter zijn, dat de jongens, meisjes en vrouwen hunne rusttijden in den winkel of op eene daarmede in gemeenschap staande plaats doorbrengen dan dat zij, zooals in menig geval de eenige andere mogelijkheid zal zijn, gedreven worden naar de straat.

Art. 303. Blijkens de Memorie van Toelichting is de bedoeling van deze voorschriften, een prikkel in het leven te roepen, ten einde bij voorkeur de middagrust op ten minste 1 1/2 uur te bepalen. Verscheidene leden, met de Regeering van oordeel dat eene flinke rust op het midden van den dag voor den arbeider het meest wenschelijk is, zouden gaarne zien, dat hier niet een prikkel werd in het leven geroepen, maar eenvoudig eene verplichting werd opgelegd; zoowel de nijverheid als de arbeiders zouden daardoor gebaat worden en het toezicht zou er door worden vergemakkelijkt. De onder *b* aangegeven regeling zou dan, als uitzonderingsmaatregel, behouden kunnen blijven voor die bedrijven, waarin de onder *a* gestelde regel nog niet wel uitvoerbaar mocht zijn.

Art. 304. De uitdrukking „niet dan voor een bepaalden tijd" gaf aanleiding tot gelijke opmerking als bij art. 290 met betrekking tot die woorden werd gemaakt.

Art. 306. In verband met dit artikel werd gewezen op het jongenshuis verbonden aan de fabriek van REGOUT, en werd gevraagd of dergelijke inrichtingen naar het stelsel van het ontwerp zijn te beschouwen als onderdeelen van de fabriek of werkplaats waaraan zij zijn verbonden.

De bepaling ontmoette overigens bij sommige leden bestrijding. Uit de Memorie van Toelichting volgt, dat zij haar ontstaan te danken heeft aan de moeilijkheid om na te gaan, of de verplichte rusttijden wel worden in acht genomen, wanneer die rusttijden

binnen de fabriek of werkplaats worden doorgebracht. De leden hier aan het woord sloten voor die moeilijkheid geenszins de oogen, maar wezen er op, dat het bij vele fabrieken en werkplaatsen metterdaad onmogelijk zal zijn het „doelmatig, behoorlijk verlicht, zindelijk gehouden, 's winters voldoend verwarmd lokaal, geen werklokaal zijnde" beschikbaar te stellen, zoodat de jeugdige en vrouwelijke arbeiders gedwongen zullen zijn hunne rusttijden door te brengen op straat of in gelegenheden waar gelagen worden gezet. Het geneesmiddel scheen hier erger dan de kwaal. Men erkende, dat in de bepaling van het derde lid een correctief gelegen is, maar meende toch met eenigen nadruk op dit punt te moeten wijzen omdat de Minister blijkbaar bij het voorstellen van dit correctief alleen aan andere omstandigheden heeft gedacht.

Art. 308. Bij dit artikel is blijkbaar niet gedacht aan inwonend personeel, zooals toch bij meer dan één bedrijf niet tot de uitzonderingen behoort. Het is zeker wel waarschijnlijk, dat ten behoeve van inwonende jeugdige en vrouwelijke arbeiders eene vergunning zal worden verleend, als bedoeld in art. 306, maar, zoo werd gevraagd, waar zullen die arbeiders den in art. 273 bedoelden rusttijd, gelegen tusschen 7 uur 's avonds en 6 uur 's morgens, moeten doorbrengen gedurende den tijd welke verloopt tusschen de aanvraag en het verleenen van die vergunning?

§ 2. *Van den arbeidsduur van mannen bij nachtarbeid in voor de gezondheid schadelijke bedrijven.*

Bij de algemeene beschouwingen omtrent het wetsontwerp werd reeds in korte trekken het denkbeeld, den arbeidsduur voor volwassen mannen ook in andere dan objectief abnormale bedrijven te beperken, verdedigd en bestreden.

Thans op dit punt terugkomende betoogden sommige leden de noodzakelijkheid van een vaststelling bij de wet van een normalen arbeidsdag voor alle arbeiders in alle bedrijven. Zij wezen er op, dat niet alleen dit een eisch is van ethisch beginsel, maar dat ook de ervaring heeft aangetoond, dat de arbeider door van zijne krachten niet het uiterste te vergen en na den dagelijkschen arbeid behoorlijke rust te genieten zoowel zedelijk als lichamelijk tot hoogere waarde komt, hetgeen almede ten gevolge heeft, dat inperking van den arbeidsduur geene vermindering van de productie met zich brengt.

Lijnrecht tegenover deze groep stonden sommige leden, die elke bemoeiing van den wetgever met den arbeidsduur van volwassen mannen in beginsel verkeerd achtten en daarin eene ongerechtvaardigde inbreuk op de persoonlijke vrijheid zagen.

Andere leden waren voorshands niet overtuigd van de noodzakelijkheid van eene volledige wettelijke regeling van den arbeidsduur voor volwassen mannen in alle bedrijven, maar achtten niettemin het standpunt van laatstbedoelde leden volstrekt niet

juist. Dat standpunt berust huns inziens op eene theoretische opvatting omtrent de vrijheid van den volwassen arbeider, welke niet in overstemming is met de werkelijkheid en geen rekening houdt met de oeconomische afhankelijkheid van de arbeiders. Zij vestigden er de aandacht op, dat in Nederland in verschillende bedrijven toestanden voorkomen, welke duidelijk aantoonen, dat de arbeider zonder wettelijke bescherming niet in staat is die arbeidsvoorwaarden te bedingen welke hij, om aan zijne bestemming als mensch te voldoen, behoeft. Het zijn niet alleen de zoogenaamd gevaarlijke bedrijven, welke het leven en de gezondheid der arbeiders bedreigen, maar ook de te lang voortgezette arbeid is, wanneer die tot regel wordt, voor de gezondheid in hooge mate schadelijk ; de nadeelen daardoor teweeggebracht zijn menigmaal onherstelbaar en ernstiger van aard dan die, welke uit de werkzaamheid in een buitengewoon inspannend of gevaarlijk bedrijf voortspruiten en door een tijd van rust kunnen worden gebeterd. In sommige bedrijven komt hier te lande een arbeidsduur voor van dertien tot vijftien uren per etmaal, en dat niet in buitengewone gevallen, maar als regel. Tegenover dergelijke schadelijke uitwassen mag, meenden de leden hier aan het woord, de wetgever niet in lijdelijke houding volharden. Zij erkenden, dat een werktijd van veertien, ja zelfs van zestien uren een enkele keer wel eens noodzakelijk kan zijn en zouden zulk een exceptionneelen werktijd, waarvan de arbeider geen blijvend nadeel zal ondervinden, dan ook niet volstrekt willen verbieden ; maar wel zouden zij, door dergelijken langdurigen arbeid alleen als hooge uitzondering toe te laten en het buitengewoon karakter daarvan te doen uitkomen, op de volksconscientie willen inwerken en het bewustzijn willen wekken, dat ook de eischen welke aan de arbeidskrachten zijn te stellen aan zekere perken gebonden zijn. Deze leden waren daarom van meening, dat de Regeering goed zou doen overmatig lange arbeidsdagen, behoudens noodzakelijke uitzonderingen, in alle bedrijven tegen te gaan.

Weer andere leden verklaarden ten aanzien van dit vraagstuk hetzelfde standpunt in te nemen, waarop zich de Regeering heeft gesteld. Zij erkenden dienovereenkomstig, dat het vraagstuk het best kan worden opgelost door de belanghebbenden zelven en dat voorschriften tot beperking van den arbeidsduur, door medewerking van patroons en arbeiders, uit de bedrijven moeten voortkomen; het stelsel van het ontwerp aanvaardden zij dan ook alleen als eene voorloopige regeling, waaraan geen ander beginsel ten grondslag ligt dan de noodzakelijkheid om, in afwachting van eene behoorlijke organisatie der bedrijven, aan de ergerlijkste misstanden een einde te maken.

Onder de leden, wien het denkbeeld toelachte de oplossing van het vraagstuk te zoeken bij de belanghebbenden zelven, waren er, die met instemming wezen op de in Engeland krachtens de „Factory and Workshop Act 1901" gevolgde wijze van vaststelling van regle-

menten ter bescherming van de gezondheid en het leven der arbeiders in gevaarlijke bedrijven, zooals die is uiteengezet op bladz. 1 van het als bijlage bij de Memorie van Toelichting gevoegde overzicht van wettelijke bepalingen in het buitenland. Gaarne zouden zij vernemen, of eene dergelijke methode aan de Regeering niet aanbevelenswaardig voorkomt.

Art. 309. 1. Sommige leden konden er zich niet mede vereenigen, dat bij allen nachtarbeid als hier bedoeld zonder onderscheid de bepaling zal gelden van art. 311, betreffende den maximalen arbeidsduur van elf uren per etmaal. Voor de onder 2 bedoelde inrichtingen, waar de mannen blootgesteld zijn aan schadelijke invloeden, zal, krachtens het bepaalde bij de artt. 312 en 313, naar gelang van omstandigheden eene kortere arbeidsduur kunnen worden voorgeschreven of, bij wijze van uitzondering, eene langere arbeidsduur kunnen worden vergund; maar bij nachtarbeid geeft het ontwerp geene gelegenheid om van den regel af te wijken. Toch zal ook hier een groot verschil kunnen bestaan in de mate van schadelijkheid van den arbeid, want het is geenszins hetzelfde, of de arbeider gedurende den geheelen nacht werkt, dan wel of zijn nachtarbeid uitsluitend daarin bestaat, dat hij des avonds na 8 uur of des morgens vóór 6 uur eenige uren te arbeiden heeft. Men meende, dat de mogelijkheid moet worden geopend om voor hen, door wie gedurende den geheelen nacht wordt gearbeid, een geringer maximum dan van 11 uren vast te stellen.

Door eenige leden werd betreurd, dat de nachtarbeid alleen voor fabrieken en werkplaatsen aan banden wordt gelegd. Zij wezen er op, dat b.v. bij de zalmzegenvisscherij nachtarbeid regel is en dat de arbeidsduur in dat bedrijf zoo lang is, dat eene wettelijke inperking alleszins gerechtvaardigd zou zijn.

De uitdrukking „pleegt te worden gearbeid" geeft ook in dit artikel aanleiding tot moeilijkheid. Overeenkomstig de bestaande jurisprudentie zou het, om de bepaling in toepassing te brengen, voldoende zijn dat gedurende een zes- of achttal weken meer dan tweemaal per week tusschen de aangegeven uren werd gearbeid. Men betwijfelde evenwel, of de Regeering dit wel kan hebben bedoeld. Men kon toch niet wel aannemen, dat het inderdaad in de bedoeling zou liggen den arbeidsduur van volwassenen in eene inrichting gedurende het geheele jaar aan een maximum te binden, uitsluitend omdat in die inrichting gedurende b.v. drie maanden meer dan tweemaal per week nachtarbeid wordt verricht.

2. Door verscheidene leden werd er op gewezen, dat aan den eenen kant, krachtens deze bepaling, de arbeidsduur van mannen in nagenoeg alle bedrijven tot 11 uren zal kunnen worden beperkt, en dat aan den anderen kant, in verband met hetgeen in andere artikelen van deze paragraaf wordt bepaald, de geheele beper-

king tot eene schijnvertooning zal kunnen worden gemaakt. Van eene wettelijke regeling kan, meende men, hier dan ook kwalijk worden gesproken. Nagenoeg alles wordt overgelaten aan het inzicht der Regeering. Bij algemeenen maatregel van bestuur zullen worden aangewezen de fabrieken en werkplaatsen of gedeelten daarvan, voor welke de 10-urige arbeidsdag zal gelden; bij algemeenen maatregel van bestuur zal voor sommige van deze inrichtingen of localiteiten die arbeidsdag tot 10, 9 of zelfs 8 uren kunnen worden ingekrompen (art. 313); door of namens den Minister zal kunnen worden vergund, dat ook laatstbedoelde langere arbeidsduur nog wordt overschreden (art. 319); en eindelijk zal zelfs het hoofd of de bestuurder van de fabriek of werkplaats voor ten hoogste 20 dagen in een kalenderjaar eigenmachtig het bij den algemeenen maatregel van bestuur of door den Minister vastgestelde aantal werkuren met 2 kunnen verhoogen (art. 322).

Opgemerkt werd, dat bij een zoo groot aantal vrijstellingen en overgangsbepalingen en bij eene zoo ruime omschrijving van de inrichtingen, waarop de bepaling van toepassing zal zijn, zonder eenig bezwaar een maximale arbeidsduur voor alle bedrijven zou kunnen worden ingevoerd.

Van andere zijde werd betoogd, dat het feit, dat de Regeering krachtens de voorgestelde bepaling den arbeidsduur voor nagenoeg alle bedrijven zou kunnen beperken, er juist toe moet leiden de omschrijving van art. 309, 2°, te vervangen door eene duidelijke aanwijzing van de fabrieken en werkplaatsen, waarop zij de regeling wenscht toe te passen. Het is toch voor de ondernemers geen zaak zonder belang, dat zij weten, of al dan niet ook in hunne fabriek of werkplaats de arbeidsduur zal kunnen worden beperkt.

Getwijfeld werd, of hier, evenals elders in het wetsontwerp, „fabrieken en werkplaatsen" eene minder juiste uitdrukking is voor „soorten van fabrieken en werkplaatsen", dan wel of het in de bedoeling der Regeering ligt hier metterdaad bepaalde inrichtingen aan te wijzen. Hoewel het medegedeelde in de Memorie van Toelichting (bldzz. 12 en 73) het eerste doet veronderstellen, zou men toch gaarne dienaangaande meerdere zekerheid erlangen.

Met betrekking tot de vaagheid van de bepaling werd nog meer in het bijzonder de aandacht gevestigd op de volgende onderdeelen:

a. Wanneer de arbeid „het langdurig aannemen van éénzelfde houding" vordert, zal dit reeds voldoende zijn om het bedrijf als voor de gezondheid schadelijk te beschouwen. In alle bedrijven waarin de werkzaamheden geheel of voor een groot deel zittende plegen te geschieden zal dus de arbeidsduur kunnen worden beperkt.

c. In art. 121 wordt, onder *c*, eveneens melding gemaakt van „schadelijke dampen"; daar wordt echter gesproken van het „in den regel" ontstaan van die dampen, eene beperking welke hier

ontbreekt. Gaarne zou men vernemen, of beide bepalingen eene even verre strekking hebben.

d. De Memorie van Toelichting spreekt van lokalen waar de dampkringslucht „in hooge mate verontreinigd wordt" door stof; het artikel laat de mate in het midden en eischt alleen dat de lucht door stof verontreinigd „kan" worden. Men vroeg of de meening juist is, dat de hier bedoelde verontreiniging veel verder gaat dan die waarop gedoeld wordt in art. 121, onder *d* en *c*, en in art. 206, onder *b*.

e. Gevraagd werd, welke warmtegraad zal moeten zijn bereikt om van eene „hooge temperatuur" te kunnen spreken.

f. In nog meerdere mate dan de bepaling onder *e* is die onder *f* onderhevig aan subjectieve opvatting. Wat is een „vochtig of koud" werklokaal?

Voorts vroeg men, of aan het woord „moet" de beteekenis is te hechten, dat de vochtigheid of koude van het lokaal door het bedrijf wordt vereischt, dan wel of de bepaling ziet op de natuurlijke gesteldheid van het lokaal en op gebrek aan verwarming.

Art. 311. De opmerking werd gemaakt en door verscheidene leden ondersteund, dat een maximale arbeidsduur van elf uren pet etmaal te lang is. Deze leden waren van oordeel, dat, waar in verscheidene andere Staten een algemeene normale arbeidsdag van tien uren, ja zelfs van acht uren, is aangenomen, de Nederlandsche wetgever niet van overijling zal kunnen worden verdacht, wanneer hij den arbeidsduur bij nachtarbeid en in voor de gezondheid schadelijke bedrijven op een maximum van tien uren bepaalt, en dit te minder nu de artt. 312, 319 en 322 ruimschoots gelegenheid geven om, waar de praktijk zulks metterdaad noodig mocht maken, den arbeidsduur te verlengen.

Art. 313. Bij verscheidene leden ontmoette deze bepaling afkeuring. Zij vereenigden zich ten volle met de daaraan ten grondslag liggende overweging, dat in die bedrijven, waarin de arbeiders aan buitengewoon schadelijke invloeden zijn blootgesteld, eene verdere beperking van den arbeidsduur gerechtvaardigd is dan in de inrichtingen waarop de algemeene omschrijving van art. 309, 2°, van toepassing is. Maar zij achtten het verkeerd, dat de regeling geheel aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten. De nijverheid mag niet in zoo hooge mate afhankelijk worden gesteld van de wisselende inzichten van opvolgende Ministers, bij wier beslissing zich mogelijk nog andere overwegingen dan het belang om den arbeid te beschermen zouden kunnen doen gelden.

Inzonderheid ten aanzien van dit punt zou, naar het oordeel van sommige leden, met voordeel gevolgd kunnen worden de reeds bij de algemeene beschouwingen omtrent deze paragraaf

aangeprezen, in Engeland gevolgde methode, waarbij het invoeren van nieuwe reglementen met verschillende waarborgen wordt omgeven.

Art. 315, *b.* Het minimum van 1 1/2 uur voor de gezamenlijke rustpoozen werd door sommige leden te laag geacht. Zij meenden, dat het zonder bezwaar op 2 uur kan worden gesteld.

Art. 316. Van meer dan ééne zijde werd de opmerking vernomen, dat de in dit artikel voorgestelde verhooging van den maximalen arbeidsduur tot 12 — en op 60 dagen in het jaar zelfs tot 13 — uren per etmaal niet door de daarvoor in de Memorie van Toelichting aangevoerde gronden wordt gerechtvaardigd. Men vreesde, dat sommige fabrikanten in deze bepaling eene vingerwijzing zouden zien om het bedienen van den stoomketel slechts aan één man op te dragen.

Gevraagd werd, waarom de bepaling slechts van toepassing zal zijn in fabrieken waar slechts één stoomketel in gebruik is; men meende, dat geheel dezelfde motieven gelden voor het geval er meer stoomketels zijn, wanneer voor de bediening van elk daarvan slechts één man is aangewezen.

Ook in dit artikel behoort, naar het oordeel van sommige leden, de voor rust bestemde tijd op 2 uur te worden gebracht.

Art. 317. Sommige leden zouden deze bepaling, krachtens welke de gewone arbeidsduur, behalve voor hem die met het bedienen van den eenigen stoomketel is belast, ook voor sommige andere mannen met een uur kan worden verlengd, beperkt wenschen te zien tot de gevallen waarin die arbeidsduur wordt bepaald door art. 311 of krachtens art. 313. Men vroeg, of art. 312 niet ten gevolge van eene vergissing in de bepaling is opgenomen; door die opneming toch wordt aan de bepaling een ruimere strekking gegeven dan zij had in het voor-ontwerp.

Art. 318. Men verkeerde in onzekerheid met betrekking tot het verband tusschen art. 319 en art. 316. Gaarne zou men daarom vernemen, of door het verleenen van eene vergunning ingevolge art. 319 de bij art. 316 gegeven bevoegdheid voor den in de vergunning bepaalden tijd buiten werking treedt. Men merkte daarbij op, dat art. 316 een bepaald maximum aangeeft, terwijl ingevolge art. 319 nog verder dan dat maximum kan worden gegaan.

Voorts werd gevraagd, of het argument, waarop art. 316 steunt, niet veel van zijne waarde verliest, indien krachtens eene andere bepaling aan het verdere personeel een arbeidsduur kan worden opgelegd, langer dan die welke voor den man bij den stoomketel is toegestaan.

Art. 319. De in deze bepaling aan den Minister — en, krachtens de woorden „of namens", ook aan lagere ambtenaren — verleende bevoegdheid om voor een niet nader omschreven tijd den in afwijking van de bepaling van art. 311 bij algemeenen maatregel van bestuur vastgestelden arbeidsduur van meer dan 11 uren nog voor onbepaalden tijd te verlengen, kwam aan sommige leden buitensporig voor.

Met betrekking tot de „bijzondere omstandigheden" welke tot gebruikmaking van deze uitgebreide bevoegdheid aanleiding kunnen geven, werd verwezen naar hetgeen omtrent die uitdrukking bij art. 290 werd opgemerkt.

Art. 322. Ook deze bepaling gaat, naar veler oordeel, te ver. Men vroeg zich af, hoe het practisch mogelijk zal zijn te controleeren, of niet wellicht voor meer dan 20 dagen in een kalenderjaar door het hoofd of den bestuurder van de hem toegekende bevoegdheid wordt gebruik gemaakt.

Sommige leden waren van oordeel, dat die bevoegdheid in elk geval niet in het algemeen mag worden verleend, maar dat de bedrijven waarvoor zij noodig wordt geacht in de wet moeten worden genoemd.

Artt. 325—329. Verscheidene leden opperden tegen deze bepalingen ernstige bedenking.

Bij sommigen vond die bedenking haren grond in de overtuiging, dat door de in art. 325 in beginsel aangenomen bedrijfsrust zonder eenige noodzaak krachtig wordt ingegrepen in de oeconomie van industrieele ondernemingen. De wensch der Regeering, aan een groot aantal arbeiders eene behoorlijke nachtrust te waarborgen, kan, zooals duidelijk blijkt uit hetgeen de Memorie van Toelichting met betrekking tot art. 326 mededeelt zeer goed worden verwezenlijkt zonder dat de nijverheid zoozeer wordt aan banden gelegd.

Andere leden maakten er juist der Regeering eene grief van, dat zij een zóó groot aantal uitzonderingen stelt of mogelijk maakt, dat van het in art. 325 neergelegde, door hen toegejuichte beginsel metterdaad weinig overblijft.

Art. 326. De opmerking werd gemaakt, dat dit artikel zeer aan duidelijkheid zou winnen, indien de daarin bedoelde (categorieën van?) fabrieken en werkplaatsen met name werden genoemd.

Men wenschte te vernemen, wat de Regeering bedoelt met de onder 7 gestelde omschrijving. Die omschrijving kwam ook voor in art. 269 van het voor-ontwerp, maar daarin ontbraken de thans onder 1—6 opgenomen omschrijvingen. Heeft aan deze toevoeging de wensch naar beperking ten grondslag gelegen, dan lag het, meende men, voor de hand, dat n°. 7 thans behoort te vervallen. De bepaling onder 7 toch kan moeilijk anders worden beschouwd

dan als een klapdeur waardoor alle fabrieken en werkplaatsen aan de werking van het in art. 325 gestelde beginsel kunnen worden onttrokken.

Gevraagd werd verder, wat het verschil is tusschen de onder 2 bedoelde fabrieken en werkplaatsen en die welke onder 7 kunnen worden gebracht.

Art. 328. Dat uit den aard der zaak het voorschrift betreffende de bedrijfsrust geene toepassing kan vinden op het bewaken van fabrieken en werkplaatsen, werd toegegeven. Men meende echter, dat dit geene reden mag zijn om zich te onthouden van elke regeling van de nachtrust der bewakers.

Art. 330. De artikelen 309—329 behelzen bepalingen van algemeenen aard ; bij art. 330 wordt echter bijzonder terrein betreden. In overweging werd daarom gegeven om, op gelijke wijze als in § 1 van deze afdeeling bij verschillende artikelen, welke op bijzondere bedrijven betrekking hebben, is geschied, ook hier de artikelen te voorzien van een opschrift, waaruit aanstonds blijkt, dat het artikel handelt over eene inrichting tot zuivelbereiding of wel over eene broodbakkerij.

Art. 332. Sommige leden merkten op, dat deze bepaling zeer ten nadeele zal zijn van de kleine bakkerijen. Zij meenden echter, dat eene verkorting van den arbeidsduur voor de bakkersgezellen zoo noodzakelijk is, dat de schade aan het klein-bedrijf toegebracht hier niet mag wegen. Terwijl toch in de groote bakkerijen en broodfabrieken thans de wekelijksche arbeidsduur zelden meer dan 66 uren bedraagt, zijn het juist de kleine bakkerijen, waar overmatige arbeid van de gezellen wordt gevorderd.

Anderen wezen er hiertegenover op, dat die schade voor het klein-bedrijf in het stelsel van het ontwerp ruimschoots wordt vergoed door de bepaling van art. 266, *a*; zij vestigden er voorts de aandacht op, dat de opmerking van eerstgenoemde leden een krachtig bewijs levert voor de stelling, dat in het kleinbedrijf de toestanden veelal meer te wenschen overlaten dan bij de groot-industrie.

Enkele leden zouden gaarne zien, dat de bepaling eenigszins werd verscherpt. Zij meenden te weten dat een wekelijksche arbeidsduur van 68 uren voor de bakkerijen voldoende zal zijn; des Zaterdags zou dan 13 uren kunnen worden gearbeid en op de overige werkdagen 11 uren.

In het belang der contrôle werd aanbevolen de weinig zeggende uitdrukking „voor ten hoogste twee etmalen per week" te laten vervallen en liever duidelijk te doen uitkomen, dat bedoeld worden de dagen onmiddellijk voorafgaande aan de Zon- en feestdagen. Wordt aan dezen wensch geen gevolg gegeven, dan staat het, meende men, te vreezen, dat door den gezellen om

beurten den langeren arbeidsduur op te leggen, metterdaad steeds nachtarbeid zal plaats hebben; ook het bepaalde bij art. 337 zou zich daartegen niet verzetten.

Wat betreft de zestig etmalen per kalenderjaar werd verwezen naar de daaromtrent bij art. 277 gemaakte opmerking.

Art. 335. De aandacht werd er op gevestigd, dat krachtens dit artikel, in verband met het bepaalde bij art. 319 j° art. 320, de maximale arbeidsduur in bakkerijen tot 14 uren per etmaal zal kunnen worden opgevoerd. Gevraagd werd, of, en zoo ja waarom, de Regeering meent dat aan eene zoo ruime overgangsbepaling behoefte bestaat.

De in art. 320 genoemde overgangstermijn zou, naar het oordeel van sommige leden, voor de broodbakkerijen zonder bezwaar kunnen worden ingekrompen.

Art. 337. Met betrekking tot dit artikel werd verwezen naar de opmerkingen en beschouwingen welke over de afschaffing van den nachtarbeid in de bakkerijen werden gehouden bij art. 266, *a*.

Art. 338. Gevraagd werd, of de bepaling van dit artikel nog eenige andere bedoeling heeft dan, in verband met het bepaalde bij art. 339, voor te schrijven, dat elke tijdruimte van langer dan anderhalf uur, waarin in de bakkerij geen werkzaamheden mogen worden verricht, door het personeel buiten de fabriek of werkplaats moet worden doorgebracht. Zoo ja, dan zou men die bedoeling gaarne nader zien uiteengezet.

Art. 339. Bij dit artikel werden gelijke opmerkingen gemaakt als bij art. 306. Daaraan werd nog toegevoegd, dat de aldaar geopperde bedenkingen zich hier in nog sterkere mate doen gelden, aangezien, in verband met het bepaalde bij art. 338, in broodbakkerijen elke rusttijd van meer dan anderhalf uur steeds buiten de fabriek of werkplaats zal moeten worden doorgebracht en niet eenmaal de mogelijkheid wordt geopend gedurende dien tijd in een schaftlokaal te verblijven.

Men wenschte voorts te vernemen hoe de Regeering zich voorstelt, dat de moeilijkheden zullen zijn te ondervangen, welke voortspruiten uit de omstandigheid, dat in eene broodfabriek gedurende een rusttijd van meer dan anderhalf uur, vallende te midden van de werkzaamheden, niemand van het personeel in de fabriek zal mogen blijven en dus niet zal kunnen worden gezorgd voor het toezicht op ketels en machines, voor het onderhouden der vuren, enz.

Art. 341. Hetgeen met betrekking tot het bepaalde bij art. 308 werd opgemerkt, is ook hier van toepassing.

§. 3. *Van den arbeidsduur van mannen in winkels.*

De opmerkingen en beschouwingen, waartoe de bepalingen van deze paragraaf aanleiding gaven, werden reeds ter sprake gebracht bij de behandeling van art. 299.

§ 4. *Van den arbeidsduur van personen, werkzaam bij een openbaar middel van vervoer.*

Art. 348. In de Memorie van Toelichting worden de in dit artikel bedoelde „personen, die in dienst van de onderneming werkzaam zijn ten behoeve van het openbaar middel van vervoer" nader aangeduid. Daar worden met name genoemd de uitsluitend met het toezicht op de conducteurs belaste controleurs, de wegwerkers, de stalknechts, de bestellers, de railvegers, enz.

Het trok de aandacht, dat daarbij geen melding wordt gemaakt van het personeel op de kantoren der onderneming en in de administratieve bureelen der stations en halten, zooals b.v. de personen belast met den verkoop van plaatsbewijzen. Verscheidene leden, die van oordeel waren, dat ook deze beambten vallen binnen de in het artikel gegeven omschrijving, vroegen, of het niet noemen van dezen met opzet is geschied. Andere leden meenden, dat de hierbedoelde beambten wel werkzaam zijn „in dienst van de onderneming", maar niet „ten behoeve van het openbaar middel van vervoer."

Het scheen in elk geval wenschelijk, dat de redactie van het artikel in dit opzicht geen ruimte tot twijfel late.

Art. 349. Verscheidene leden zouden gaarne nader zien uiteengezet, hoe de Regeering zich de werking van deze bepaling in de praktijk denkt.

Blijkens de Memorie van Toelichting heeft de Regeering gewenscht te doen uitkomen, dat aansprakelijk is niet de eigenaar, maar de exploitant van het openbaar middel van vervoer. Als hoofd of bestuurder van het middel van vervoer zal dus, wanneer de exploitatie geschiedt door eene vennootschap, de directeur dier vennootschap, welke zeer wel tevens eigenares kan zijn, moeten worden aangemerkt; ook al is een ander persoon meer bepaaldelijk met de technische leiding belast, zoo zal toch, naar het stelsel van het ontwerp, de directeur der vennootschap de aansprakelijke persoon blijven. De billijkheid hiervan kon niet algemeen worden ingezien.

Eene bijzondere moeilijkheid levert in dit verband eene gemeentelijke tramonderneming op. Naar de bedoeling der Memorie van Toelichting scheen daarbij de verantwoordelijkheid voor de naleving van de wetsbepaling te moeten rusten op den directeur van dien tak van dienst, maar deze ambtenaar kan toch moeilijk worden aangemerkt als het hoofd der exploiteerende „onderneming";

veeleer moet daarvoor het college van burgemeester en wethouders worden gehouden. Men staat dus voor tweeërlei keuze: òf volgens de Memorie van Toelichting zal de directeur, òf volgens de bepalingen van het ontwerp zullen burgemeester en wethouders aansprakelijk zijn. Het eerste ontmoette bezwaar, omdat de directeur in zijne handelingen niet vrij, maar van besluiten van den gemeenteraad en van burgemeester en wethouders afhankelijk is; het tweede komt in strijd met de blijkbare bedoeling der Regeering.

Art. 352. Door sommige leden werd gevraagd, waarom de instelling van eene commissie van advies noodig wordt geacht. Het bevreemde hen voorts, dat de voorgestelde commissie slechts uit drie of vijf leden zal bestaan; is die commissie inderdaad noodig, dan scheen het wenschelijk, met het oog op de zeer verschillende, op alle deelen des lands betrekking hebbende regelingen, welke aan haar oordeel zullen worden onderworpen, haar eene niet onbelangrijke uitbreiding te geven.

Andere leden achtten de instelling van eene commissie van advies zeer verklaarbaar, al ware het alleen, omdat de Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten onder het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en de materie welke het hier geldt onder het Departement van Binnenlandsche Zaken ressorteert.

Art. 354. Het had de aandacht getrokken, dat hier de min gebruikelijke vorm is gekozen: „Wij behouden Ons voor bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen"; elders in het ontwerp wordt gezegd; „Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt geregeld". Naar het oordeel van verscheidene leden is eerstbedoelde vorm uit staatsrechtelijk oogpunt juister. Andere leden konden dit niet toegeven. In elk geval scheen het wenschelijk in dit opzicht eenvormigheid te betrachten.

Artt. 359 *en* 360. Er werd op gewezen, dat het gevolg van de voorgestelde bepalingen kan zijn, dat er een openbaar middel van vervoer niet in werking kan worden gehouden. De redactie van art. 360 munt niet uit door duidelijkheid, maar men meende toch te mogen aannemen, dat het woord „zij", voorkomende aan het slot van het artikel, niet ziet op de ingezonden regeling, maar op de beslissing van den Minister. Is deze opvatting juist, dan zal dus, wanneer het in die beslissing aangewezen tijdstip is aangebroken, het openbaar middel van vervoer niet in werking mogen blijven, aangezien er geene door den Minister goedgekeurde regeling van dienst- en rusttijden bestaat.

Verscheidene leden waren van oordeel, dat dit te ver gaat. Zij gaven in overweging het ontwerp in dier voege te wijzigen, dat de Minister, in de beslissing waarbij de regeling niet wordt goedgekeurd, tevens moet voorschrijven hoe de regeling zal behooren te zijn; tusschen het vaststellen en het inwerking treden van die beslissing zou dan toch nog eenige tijd behooren te wor-

den gelaten om het hoofd of den bestuurder in de gelegenheid te stellen zijne mogelijk niet ongegronde bezwaren tegen 's Ministers beslissing kenbaar te maken. Langs dezen weg zullen, meende men, onbillijkheden worden vermeden en zal zooveel mogelijk stilstand in het openbaar vervoer worden voorkomen.

TWEEDE AFDEELING.

Van de Zondagsrust.

Art. 361. Tegenover verscheidene leden, die zich met het door de Regeering met betrekking tot de Zondagsrust ingenomen standpunt konden vereenigen, waren er verschillende anderen, die dat standpunt afkeurden.

De Regeering had, meenden deze laatsten, tweeërlei kunnen doen: òf eenvoudig, in afwachting van de toegezegde herziening van de Zondagswet, de bepaling over de Zondagsrust van de bestaande Arbeidswet, behouden en die alleen in zooverre wijzigen als noodig is om ze van toepassing te doen zijn op alle inrichtingen, welke naar het tegenwoordig ontwerp onder de begrippen „fabriek" en „werkplaats" vallen, òf, wat meer instemming vond, met betrekking tot de Zondagsrust, onafhankelijk van de Zondagswet, al die bepalingen opnemen, welke noodzakelijk worden geacht tot bescherming van den arbeid naar den grondslag van het ontwerp.

Zij heeft noch het een, noch het ander gedaan. Zij gaat belangrijk verder dan de thans van kracht zijnde bepalingen, aangezien zij die bepalingen, welke alleen op jongens, meisjes en vrouwen in fabrieken en werkplaatsen betrekking hebben, ook wenscht toe te passen op volwassen mannelijke arbeiders; en aan den anderen kant beroept zij zich, ter verklaring van het ongeregeld laten van den Zondagsarbeid, in winkels en andere takken van werkzaamheid, welke niet in fabrieken of werkplaatsen worden uitgeoefend, op de toekomstige herziening van de Zondagswet.

Het standpunt der Regeering scheen dan ook, naar de meening dezer leden, al zeer weinig principieel. Ter verdediging van de voorgestelde „overgangsbepaling", krachtens welke de regeling van de Zondagsrust, onverschillig of zij vrouwen en jeugdige personen dan wel mannen betreft, zich zoover zal uitstrekken als de tegenwoordige Arbeidswet, wordt eigenlijk niets anders aangevoerd, dan dat er geen aanleiding „schijnt te bestaan" de mannen van die regeling uit te sluiten, nu eenmaal in het stelsel van het ontwerp de Overheidsbescherming zich ook tot volwassen mannen uitstrekt. Maar, zoo vroeg men, kunnen niet redenen van volkomen dezelfde, zoo niet van meerdere, kracht worden aangevoerd voor de bescherming van de arbeiders, zoo mannelijke als vrouwelijke, jeugdige en volwassene, die in eenen

winkel werkzaam zijn? Of is er een redelijke grond aan te geven, waarom b.v. in een kruidenierswinkel een bediende des Zondags wel den geheelen dag mag bezig zijn met werkzaamheden in den eigenlijken winkel, maar niet in de aan den winkel verbonden werkplaats koffieboonen mag branden? Een overgangsbepaling, zoo werd verder betoogd, heeft alleen zin, wanneer van een ouden naar een nieuwen toestand wordt overgegaan. Hier is dit echter niet het geval; immers, het is nog geheel onzeker hoe de Zondagswet van 1 Maart 1815 (*Staatsblad* n°. 21) er na de eventueele herziening zal uitzien en welke toestand door die herziening zal worden in het leven geroepen.

Gaat derhalve de voorgestelde uitbreiding van de regeling van de Zondagsrust, door het ontbreken van een leidend beginsel, naar het oordeel van hen die Zondagsrust door tusschenkomst van de Overheid willen bevorderen, niet ver genoeg, aan den anderen kant gaat zij, naar veler meening, te ver en houdt zij niet genoegzaam rekening met de beginselen welke in andere bepalingen van het wetsontwerp uitdrukking vinden. Elders in dit hoofdstuk wordt de vrijheid van volwassen mannelijke arbeiders om zoolang te arbeiden als hun wenschelijk voorkomt in den regel geëerbiedigd; en, waar op die vrijheid wordt inbreuk gemaakt, geschiedt dat niet zonder schroom en met groote behoedzaamheid. In deze tweede afdeeling is van dien schroom niets meer te bespeuren en wordt, zonder dat zelfs getracht wordt de noodzakelijkheid daarvan aan te toonen, de Zondagsarbeid aan tal van volwassen mannen verboden.

Gewezen werd nog op de gewichtige gevolgen, welke de hier voorgestelde bepaling zal hebben in verband met het bepaalde bij de artt. 14, *a*, en 266, *a*. Na de uitvoerige beschouwingen daaromtrent bij die artikelen gehouden scheen het niet noodig thans op dit verband terug te komen en meende men met eene verwijzing te kunnen volstaan.

Door sommige leden werd ten slotte nog bepaaldelijk gewezen op de wenschelijkheid om den Zondagsdienst bij de middelen van vervoer te beperken. Door voor- en tegenstanders werden met betrekking tot dit punt de bekende argumenten in het midden gebracht. Sommigen gaven in overweging, de beperking op zoodanige wijze tot stand te brengen, dat telkens bij het vaststellen van een nieuwe dienstregeling het aantal treinen een weinig wordt ingekrompen.

Art. 362. Door verscheidene leden werd de aandacht gevestigd op de gevolgen welke in de praktijk uit deze bepaling zullen voortvloeien.

In de eerste plaats zal het in sommige bedrijven, waar geen bijzondere vakkennis wordt vereischt, mogelijk zijn het verbod van Zondagsarbeid krachteloos te maken door des Zondags allen arbeid op te dragen aan Joden en Sabbatisten.

Eene bijzondere bevoorrechting zullen voorts die Joden genieten, die het met hunne godsdienstplichten niet nauw nemen; zij toch zullen niet gehinderd worden door het verbod van art. 361 en evenmin door de bepaling van art. 362, aangezien zij eenvoudig zullen nalaten, aan het hoofd of den bestuurder van de fabriek of werkplaats het verlangen om op den Sabbat vrij van dienst te zijn te kennen te geven. Is het niet te vreezen, zoo vroeg men, dat sommige werkgevers bij voorkeur dergelijke arbeiders in dienst zullen nemen?

Men kon geen bewondering koesteren voor eene bepaling, welke een deel der bevolking in de verzoeking brengt ter wille van stoffelijk voordeel zijne godsdienstplichten te verzaken. Sommige leden drongen er daarom op aan, dat de woorden „mits hij aan het hoofd of den bestuurder van de fabriek of werkplaats zijn verlangen daartoe heeft te kennen gegeven" worden geschrapt. Zij wezen er op, dat die woorden niet alleen voor de werklieden maar ook voor de patroons het gevolg kunnen hebben, dat het naleven der godsdienstplichten in hooge mate wordt bemoeilijkt, zoo niet bijkans onmogelijk gemaakt. Wanneer toch een Israëlietisch patroon, die den Sabbat wil houden, een groot aantal werklieden heeft, die tot hetzelfde kerkgenootschap behooren maar aan den Zondag als rustdag de voorkeur geven, dan zal de patroon, — tenzij hij bedoeld werkvolk door anderen, die de Joodsche wet naleven, kan vervangen, wat zeker niet altijd gemakkelijk zal zijn —, gedwongen zijn, indien hij niet zijne inrichting zoowel des Zaterdags als des Zondags kan sluiten, den Sabbat te ontheiligen. Desgelijks zullen Joodsche werklieden, die het ernstig met den godsdienst meenen, en in dienst zijn bij een patroon die zich daarom niet bekreunt en zijne zaak des Zondags sluit, òf verplicht zijn den Sabbat te ontwijden òf gevoelig in den broode worden getroffen.

Andere leden kwamen met klem tegen dezen aandrang op en betoogden, dat het laten vervallen van de bedoelde woorden voor een groot aantal Israëlieten uiterst onbillijk zou zijn. Er zijn nu eenmaal vele Joden, die hunne godsdienstplichten slecht nakomen, en het ligt, meenden de leden hier aan het woord, niet op den weg van den wetgever hen tegen hun zin tot de vervulling van die plichten te dwingen. Ook deze personen zouden gevoelig in den broode worden getroffen, indien het hun onmogelijk werd gemaakt om evenals tot dusver des Zaterdags te arbeiden.

Opgemerkt werd nog, dat, ook indien bovenbedoelde bezwaren konden worden ondervangen, door de voorgestelde bepaling niet ten volle aan den wensch van hen, die met betrekking tot den Sabbat de Mozaïsche wet naleven, zal worden voldaan. De Sabbat toch begint, gelijk reeds bij art. 272 werd opgemerkt, naar gelang van het jaargetijde des Vrijdagnamiddags tusschen 3½ en 7 uur, volgens een vaste tafel, en eindigt des Zaterdags met zons-

ondergang; de duur is steeds langer dan 24 uren. De woorden „van 24 achtereenvolgende uren" zouden dus uit het artikel behooren te vervallen.

Art. 365. Door verscheidene leden werd de opmerking gemaakt dat eene meerdere inperking van den Zondagsarbeid voor de vrouw in inrichtingen tot bereiding van kaas zonder eenig bezwaar voor het bedrijf zou kunnen geschieden. Men meende te weten, dat b.v. in Friesland in dergelijke inrichtingen de arbeid des Zondags omstreeks 10 uur in den voormiddag pleegt te zijn afgeloopen.

Art. 366. Sommige leden merkten op, dat bij dit artikel de geheele regeling van de Zondagsrust feitelijk weer aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten. Deze leden spraken hunne bevreemding uit over de beschouwingen, welke in de Memorie van Toelichting aan de Zondagsrust worden gewijd. Zij meenden, dat het standpunt des Ministers een volstrekt verbod van Zondagsarbeid behoorde mede te brengen, en vroegen, of het hoogere voorschrift dat in deze wordt ingeroepen, ook rekening houdt met de eischen van het werkelijke leven en den stand van wetenschap en techniek.

Andere leden waren van meening, dat het hoogere voorschrift geen volstrekt verbod medebrengt, maar vrijheid laat, dat ook op den Zondag die arbeid, welke volstrekt noodzakelijk is, mag worden verricht. Zij vertrouwden, dat de bepaling van dit artikel in dezen zin zou worden toegepast.

De wensch werd uitgesproken, dat, wanneer in bepaalde fabrieken en werkplaatsen Zondagsarbeid onvermijdelijk is en dientengevolge vrijstelling van het arbeidsverbod wordt verleend, althans worde gezorgd, dat aan de betrokken arbeiders het recht worde verzekerd op een geheelen rustdag eenmaal in de veertien dagen. Door sommige leden werd in dit verband met name op het zuivelbedrijf gewezen. Enkele anderen, die vertrouwden, dat de Regeering, rekening houdende met de eischen van het werkelijke leven, bij den in dit artikel bedoelden algemeenen maatregel van bestuur de belangen van het koks- en banketbakkersbedrijf niet uit het oog zou verliezen, meenden, dat langs den hier aangegeven weg, de wenschen van patroons en bedienden in dit bedrijf zouden kunnen worden verzoend, eene meening, welke echter van verschillende zijden krachtig werd bestreden.

Art. 367. Door sommige leden werd betwijfeld, of deze bepaling, welke klaarblijkelijk bedoelt aan de eischen der praktijk tegemoet te komen en vergunning te verleenen om bij wijze van uitzondering ook in fabrieken en werkplaatsen, waarin Zondagsarbeid als regel niet noodig is, op den Zondag werkzaamheden te doen verrichten, wel doel zal treffen. Zij wezen er op, dat

het zeer licht kan voorkomen, dat door een plotseling opgekomen omstandigheid, als b.v. een gebrek aan een of meer der machines, tusschen Zaterdagavond en Maandagmorgen werkzaamheden moeten worden uitgevoerd om het mogelijk te maken, dat de arbeid in de inrichting des Maandags weder kan aanvangen; de tijd om daartoe eene schriftelijke vergunning te bekomen zal dan veelal ontbreken. Gaarne zouden zij zien, dat in aansluiting aan hetgeen voor soortgelijke gevallen op andere plaatsen van het ontwerp is bepaald, aan het hoofd of den bestuurder binnen zekere, nauw omschreven grenzen, de bevoegdheid worde toegekend om eigener autoriteit van het verbod van Zondagsarbeid af te wijken. Hierdoor zou ook worden voorzien in het geval, dat op eene aanvraag om vergunning, op het oogenblik waarop die vergunning in werking zou moeten treden, nog niet is beschikt.

Andere leden waren van oordeel, dat de bepaling, zooals zij thans luidt, reeds zeer ver gaat. Vergunningen als hier bedoeld zullen zoo spaarzaam mogelijk moeten worden verleend. De aanvragen zullen hoogst waarschijnlijk zeer talrijk zijn en uit dien hoofde zou men er wel in moeten berusten, dat de vergunning ook „namens" den Minister kan worden gegeven, maar het scheen toch niet zonder bedenking, dat de toepassing van den wettelijken regel feitelijk geheel wordt afhankelijk gesteld van het inzicht van ambtenaren. In de wet zullen die ambtenaren tevergeefs naar een leiddraad zoeken en het spreekt, meende men, vanzelf, dat de werkgever, die op Zondag arbeid wenscht te doen verrichten, wel steeds zal betoogen, dat zulks „noodzakelijk" is, terwijl het den ambtenaar in den regel wel moeilijk zal vallen het bewijs van het tegendeel te leveren. Men vroeg daarom, of het niet beter ware de vergunning alleen te verleenen, in de gevallen waarin door het hoofd of den bestuurder de onvermijdelijkheid of volstrekte noodzakelijkheid van den Zondagsarbeid wordt aangetoond. Het scheen voorts wenschelijk de gelegenheid open te stellen om van de beslissing van den ambtenaar in beroep te gaan.

Art. 368. Deze bepaling gaat, naar het oordeel van verscheidene leden, te ver.

De redenen, welke pleiten voor het verzekeren van Zondagsrust, kunnen niet, of ten minste slechts in veel geringere mate, worden ingeroepen met betrekking tot de niet op Zondag vallende algemeen erkende Christelijke feestdagen. In verschillende bedrijven leveren juist deze feestdagen eene groote bron van inkomsten, zoodat het zich laat voorzien, dat tal van aanvragen om vrijstelling van het verbod zullen inkomen. Men wees er op, dat b.v. voor het banketbakkersbedrijf het vasthouden aan deze bepaling zulke nadeelige gevolgen zou hebben, dat zelfs uit de kringen der banketbakkersbedienden stemmen opgaan om de bepaling althans voor dat bedrijf niet te handhaven.

Bestaat er bij de Regeering bezwaar tegen, aan dezen wensch

gehoor te geven, dan scheen zoowel de billijkheid als het stelsel van het wetsontwerp mede te brengen, dat ook met de belangen der Israëlieten worde rekening gehouden. Zij zouden dan van het arbeidsverbod op de algemeen Christelijke feestdagen moeten worden ontheven en daarentegen van arbeid moeten worden vrijgesteld op hunne kerkelijke feestdagen, te weten: de eerste twee Paaschdagen, de laatste twee Paaschdagen, het Wekenfeest, het Nieuwjaarsfeest, den Grooten Verzoendag, het Loofhuttenfeest en het Slotfeest.

HOOFDSTUK VII.

Van het toezicht.

EERSTE AFDEELING.

Van de ambtenaren, met het toezicht belast.

Blijkens de mededeeling op bladz. 81 der Memorie van Toelichting wordt eene algeheele herziening van de organisatie der arbeidsinspectie als gevolg van de invoering van de Arbeidswet door den Minister noodzakelijk geacht. Het wekte wel eenige bevreemding, dat deze verklaring niet vergezeld gaat van eene uiteenzetting, al ware het dan ook in zeer grove trekken, van de lijnen waarlangs zich deze algeheele herziening zal bewegen; daarvoor zou te meer aanleiding zijn geweest, omdat de Minister tot dusver den indruk heeft gewekt, als ware hij met de arbeidsinspectie, welke zoozeer is ingeburgerd in onze wetgeving, tamelijk wel tevreden.

Nu men geheel in het duister verkeerde met betrekking tot de wijze, waarop het ambtelijk toezicht op de behoorlijke uitvoering der wet zal worden geregeld, scheen het niet ondienstig, te wijzen op eenige punten welke men gaarne bij die regeling zou zien in acht genomen.

In de eerste plaats werd de aandacht gevestigd op de zeer groote vermeerdering van werkzaamheden, welke den ambtenaren met het toezicht belast, te wachten staat.

Thans reeds zijn er ongeveer 25000 inrichtingen waarover zich dat toezicht ingevolge de Veiligheidswet uitstrekt. Van die inrichtingen werden er in 1902 bezocht 9902, in 1903 9904, zoodat mag worden aangenomen, dat, indien elke inrichting hare beurt krijgt, zij eenmaal in de drie jaren kan worden bezocht. Dit scheen geenszins voldoende en de werkelijke toestand is nog slechter, want er zijn verscheidene inrichtingen, welke meer dan eenmaal in de drie jaren worden bezocht, hetgeen ten gevolge heeft dat er minder tijd overblijft om de andere te bezoeken. Sommige leden zouden gaarne van den Minister vernemen, hoe groot het aantal is van de hier bedoelde inrichtingen welke thans

nog nimmer met een bezoek van den inspecteur van den arbeid zijn vereerd. Anderen zouden het betreuren, indien het verzamelen van gegevens voor deze opgave de inzending van de Memorie van Antwoord moest vertragen.

Na de invoering van het ontwerp zullen de inrichtingen welke aan toezicht worden onderworpen in sterke mate toenemen; men meende te mogen aannemen, dat het aantal dier inrichtingen dan wel omstreeks driemaal zoo groot zal zijn als thans het geval is. Eene zeer belangrijke uitbreiding van het personeel is dus zeker onvermijdelijk.

Van meer belang nog dan het aantal ambtenaren scheen de organisatie van het korps en de verhouding waarin het zal komen te staan tot het Departement. Men meende, dat het alle aanbeveling verdient de arbeidsinspectiën niet te groot te doen zijn. Wordt aan de inspecteurs een te uitgestrekt arbeidsveld toegewezen, dan zal het onvermijdelijk gevolg zijn, dat hun een groot aantal adjunct-inspecteurs moeten worden toegevoegd, iets, waartegen verscheidene leden meenden te moeten waarschuwen. Zij waren van oordeel, dat een goed werkend toezicht alleen kan worden verkregen, wanneer iedere ambtenaar hetgeen binnen zijnen ambtskring te doen valt persoonlijk kan verrichten en hij daaromtrent zelfstandig kan beslissen. Natuurlijk zal ook ondergeschikt personeel noodig zijn, maar dat personeel moet dan ook metterdaad ondergeschikt zijn en niet zelfstandig tegenover het publiek kunnen optreden.

Zeer zou men het toejuichen, indien bij de benoeming van ambtenaren ook het oog werd gevestigd gehouden op personen die uit de bedrijven zelf zijn voortgekomen; hunne practische ervaring zou zeker aan het toezicht ten goede komen. Ook de vrouwen behooren, naar veler meening, bij inspecteursbenoemingen niet te worden voorbijgegaan; in het buitenland, met name in Engeland, is duidelijk gebleken, hoe nuttig vrouwen bij de arbeidsinspectie werkzaam kunnen zijn.

Met kracht werd voorts de wenschelijkheid betoogd, dat de inspecteurs eene hooge, verantwoordelijke positie innemen. Niets kan, meende men, op dit gebied verderfelijker werken dan eene regeling, welke van bureaucratischen geest is doortrokken. De inspecteur moet eene ruime mate van zelfstandigheid hebben en geen gevaar loopen, een werktuig te worden in de handen van anderen. Indien het bleek, dat de inspecteur slechts beperkte bevoegdheid heeft en dat hij voortdurend met het Departement moet ruggespraak houden, zou dit zijn prestige in hooge mate schaden. Door een tactvol optreden zullen de inspecteurs zooveel mogelijk, zonder iets van hunne eischen prijs te geven, botsingen moeten vermijden, maar het spreekt wel vanzelf, dat die toch menigmaal zullen voorkomen, en dan is het van het hoogste belang, dat de werkgever wete, dat de inspecteur zoo noodig door het Departement gesteund wordt. Men meende vooral daar-

om op dit punt te moeten wijzen, omdat de tegenwoordige Minister voor een zelfstandig optreden van de inspecteurs van den arbeid weinig schijnt te gevoelen; de bevoegdheid dier inspecteurs toch is bij de instructie vastgesteld bij Koninklijk besluit van 24 April 1903 (*Staatsblad* n°. 107) aanmerkelijk besnoeid in vergelijking met hetgeen zij vroeger was, toen het Koninklijk besluit van 23 December 1896 (*Staatsblad* n°. 228) gold.

Mocht wellicht de vrees bestaan, dat eene groote zelfstandigheid der inspecteurs eene ongelijkmatige toepassing van de wet in verschillende deelen des lands ten gevolge zou hebben, dan meende men in overweging te mogen geven, dat de inspecteurs bijeenkomsten zouden houden, ten einde door onderlinge bespreking tot overeenstemming te komen; daardoor zou hun tevens de gelegenheid worden geschonken om van elkanders ervaringen partij te trekken.

Zal de arbeidsinspectie aan het beoogde doel beantwoorden, dan is het voorts noodig, dat de ambtenaren het vertrouwen genieten van de arbeiders. Sommige leden meenden, dat zulks tegenwoordig niet in genoegzame mate het geval is en dat de arbeiders dientengevolge niet dien invloed kunnen uitoefenen welke voor het bereiken van een gezonden toestand wenschelijk is te achten. Men wees in dit verband op eene regeling als in Wurtemberg voorkomt, waar van de zijde der arbeiders „Vertrauenspersonen" worden aangewezen, die in voortdurende aanraking staan met de ambtenaren der arbeidsinspectie. De ondervinding welke met dit stelsel, vooral sedert 1897, toen het meer algemeen werd toegepast, is opgedaan, scheen er krachtig voor te pleiten, ook hier te lande daarmede eene proef te nemen. De „Vertrauenspersonen", wier werkkring vrijwel overeenkomt met die van de elders in Duischland bestaande „Sicherheitsmänner", worden in Wurtemberg aangewezen door de vakvereenigingen en in het algemeen door alle vereenigingen, ook die van godsdienstigen aard, welke door en uit de arbeiders zijn gevormd; sommigen worden ook, voornamelijk door de ongeorganiseerde arbeidsters, gekozen uit personen die zelven buiten het bedrijfsleven staan, doch door hun werkkring, als ziekenverpleegsters of anderzins, veel in arbeiderskringen verkeeren.

Door sommige leden werd naar aanleiding van het vorenstaande opgemerkt, dat eene bureaucratische regeling van het toezicht zeker geene aanbeveling zou verdienen, maar dat toch ook aan den anderen kant niet behoort te worden vergeten, dat de Minister de verantwoordelijke persoon blijft en dat dus de zelfstandigheid van de met het toezicht belaste ambtenaren binnen zekere grenzen moet worden gehouden. Indien voorts de arbeiders tegenwoordig niet zooveel invloed uitoefenen als men zou wenschen, ligt de schuld daarvan niet aan de inspecteurs, maar aan de arbeiders zelven. Niets belet hun zich met hunne wenschen en grieven tot de inspectie te wenden; nadeelige gevolgen hebben

zij daarvan niet te wachten, aangezien geheimhouding verzekerd is, en over gebrek aan welwillendheid of medewerking van de zijde der inspecteurs had men nimmer klachten vernomen.

Art. 370. Eenige leden zouden het zeer betreuren, indien de titel van de ambtenaren, met het toezicht belast, niet in de wet werd genoemd. Aan „den bevoegden ambtenaar" worden tal van uitgebreide bevoegdheden toegekend, maar wie die bevoegde ambtenaar is wordt in het ontwerp zorgvuldig verzwegen. Dit scheen eene weinig aanbevelenswaardige methode van wetgeving, welke voor de naleving der wet weinig bevorderlijk werd geacht.

De redactie van het eerste lid van het artikel scheen niet zeer gelukkig; ambtenaren te benoemen ter „bevordering" van eene „uitvoering" der wet kwam eenigszins zonderling voor.

Omtrent den inhoud van den toekomstigen algemeenen maatregel van bestuur, waarbij de werkkring en de bevoegdheden van de met het toezicht belaste ambtenaren zullen worden geregeld, met name omtrent den werkkring welke aan ieder dier ambtenaren zal worden aangewezen, zou men gaarne eene nadere uiteenzetting tegemoet zien.

TWEEDE AFDEELING.

Van hulpmiddelen bij het toezicht.

In verschillende bepalingen van deze afdeeling wordt gevorderd, dat stukken worden onderteekend. Waar in hoofdstuk II van het ontwerp een dergelijke eisch wordt gesteld, wordt tevens, in art. 29, het geval voorzien, dat de persoon wiens handteekening vereischt wordt, niet schrijven kan. Eene soortgelijke bepaling komt hier ook voor, in art. 378, maar geldt daar alleen voor een bijzonder geval; in het geval, dat het hoofd of de bestuurder van eene fabriek, eene werkplaats of een winkel (artt. 376, 381, 382, 383) of de aanvrager van eene arbeidskaart (art. 408) niet kan schrijven, wordt niet voorzien. Toch zijn die gevallen geenszins ondenkbaar.

De opmerking werd gemaakt, dat, in overeenstemming met een arrest van den Hoogen Raad van 11 Maart 1895, aan dit bezwaar kan worden tegemoet gekomen door onderteekening door middel van een stempel toe te laten. Daartegen werd echter aangevoerd, dat het moeilijk is een stempel te laten maken naar de handteekening van iemand die niet schrijven kan.

§ 1. *Van arbeidslijsten.*

Sommige leden waren beducht, dat de bepalingen, krachtens welke de arbeidslijst in dubbel moet worden opgemaakt en een der twee exemplaren onmiddellijk aan den bevoegden ambtenaar

moet worden toegezonden, in verband met mogelijke wijzigingen in den op de lijst vermelden toestand, in de praktijk ernstige bezwaren zal opleveren.

Volgens de thans geldende voorschriften wordt in bepaalde omstandigheden de naam van een arbeider van de lijst geschrapt. Vooral in groote ondernemingen veroorzaakt deze verplichting niet weinig last; maar, wanneer de bepalingen, opgenomen in de artt. 373, 381, 383 en 394 van het ontwerp, kracht van wet zullen hebben verkregen, zal te dezen aanzien op de werkgevers rustende verplichting niet weinig worden verzwaard. De gevallen kunnen zich voordoen, dat vóór den afloop van de periode van 14 etmalen, waarvoor eene arbeidslijst geldt, een jongen of meisje den vollen ouderdom van 17 jaren bereikt, dat een arbeider wordt ontslagen, dat de in art. 377 omschreven omstandigheid zich voordoet of ophoudt zich voor te doen. Het hoofd of de bestuurder zal dan, zoo meende men althans, wil hij niet vallen onder het bereik van de strafbepaling van art. 424, niet alleen verplicht zijn van die gevallen aanteekening te houden op de in zijne inrichting opgehangen arbeidslijst maar daarvan ook aanstonds schriftelijk kennis moeten geven aan den ambtenaar.

Men wenschte te vernemen, of deze opvatting juist is, en, zoo ja, of de Regeering zich wel rekenschap heeft gegeven van de bezwaren, welke aan het voldoen van die verplichting voor vele werkgevers verbonden zullen zijn.

Art. 373. Gevraagd werd, of met de in dit artikel alsmede in verscheidene van de volgende artikelen genoemde „werktijden" bedoeld wordt de tijd waarop metterdaad arbeid wordt verricht, dan wel de aangegeven werkuren.

Sommige leden waren van oordeel, dat uit het afzonderlijk noemen van de rusttijden, in andere artikelen, volgt, dat het antwoord op die vraag in laatstgemelden zin moet luiden.

Art. 375. In plaats van „rusttijden, indien en voor zoover deze ingevolge art. 299 moet worden toegekend", zal, naar werd opgemerkt, gelezen moeten worden: „de rusttijden, welke ter uitvoering van de in art. 299 bedoelde plaatselijke verordening voor dien winkel mochten zijn aangenomen.

Art. 382. Gevraagd werd, waarom op de arbeidslijsten, wanneer het jongens, meisjes of vrouwen geldt (art. 376), moet worden vermeld, of zij bovendien nog „in of ten behoeve" van een ander bedrijf werkzaam zijn, terwijl voor mannen alleen vermelding wordt vereischt of zij „in" een ander bedrijf werkzaam zijn.

Art 385. In verband met het feit, dat, wanneer voor een of meer van de in dit artikel genoemde groepen van arbeiders

dezelfde werktijden of rusttijden gelden, de namen en voornamen van die arbeiders niet op de arbeidslijsten behoeven te worden vermeld, werd herinnerd aan den strijd, welke in 1889 bij de behandeling van het ontwerp der tegenwoordige Arbeidswet in de Kamer is gerezen over de vraag, of het voldoende zou zijn in elke fabriek eene lijst op te hangen, dan wel of het noodig zou zijn voor te schrijven, dat er eene lijst moet zijn in elk lokaal waar arbeid wordt verricht. Men meende, dat het bezwaar, aan het niet vermelden van namen en voornamen verbonden, zou kunnen worden ondervangen, door, voor zoover de werktijden of rusttijden niet voor alle arbeiders maar slechts groepsgewijze dezelfde zijn, voor te schrijven, dat in elk werklokaal eene lijst van het daar werkzame personeel moet worden opgehangen.

Art. 386. Waar dit artikel ten doel heeft de administratie voor het hoofd of den bestuurder te vereenvoudigen, meende men, dat het eigenaardig zou zijn ook de redactie van het artikel zelf te vereenvoudigen.

Art. 387. In verband met hetgeen ten aanzien van deze paragraaf in het algemeen werd opgemerkt, werd gevraagd, of niet uit de bepaling van dit artikel volgt, dat wijzigingen, welke gedurende den geldigheidsduur van een arbeidslijst met betrekking tot het personeel voorvallen, eerst op de volgende lijst behoeven te worden vermeld, zoodat ook de onmiddellijke kennisgeving aan den bevoegden ambtenaar niet zou worden vereischt.

Art. 388. Men wees op eene leemte in de redactie van dit artikel. Daarin wordt niet voorzien het geval, dat op eene arbeidslijst wel een tijdvak is aangegeven, maar een tijdvak van minder dan 14 achtereenvolgende etmalen. Men gaf daarom in overweging, den aanhef van het artikel te wijzigen in: „Is op de arbeidslijsten geen tijdvak of een tijdvak van minder dan 14 achtereenvolgende etmalen aangegeven".

Art. 389. Opgemerkt werd, dat het op het minst genomen twijfelachtig is, of deze bepaling bij de voorgestelde redactie wel van toepassing zal zijn op de arbeidslijsten bedoeld in de artt. 381 en 383. Weliswaar zal het bepaalde bij art. 377, ingevolge art. 384, ook op laatstbedoelde arbeidslijsten toepassing vinden, maar dit neemt niet weg, dat „de in art. 377 bedoelde verklaring" toch alleen op de arbeidslijsten van art. 373 schijnt te kunnen voorkomen. Door eene redactiewijziging zou deze twijfel zijn op te heffen.

Bij art. 424, onder *a*, is overtreding van het bepaalde bij dit artikel strafbaar gesteld. Gevraagd werd, op wien deze strafbepaling van toepassing zal zijn, indien een arbeider bij twee patroons werkt, b.v. 6 uren bij den een en 6 uren bij den ander,

terwijl 10 uren het maximum is. Naar men meende, moet het antwoord op deze vraag luiden, dat in dat geval geen van de twee patroons strafbaar zal zijn; strafbaarheid van den patroon mocht, meende men verder, in zoodanig geval ook niet worden aangenomen, tenzij het vaststaat, dat hij met de werkzaamheid van den betrokken arbeider in of ten behoeve van het bedrijf van den anderen patroon bekend was.

Art. 392. Tegen deze bepaling bestond bij een groot aantal leden bezwaar.

Men erkende, dat het door de Regeering in de Memorie van Toelichting bedoelde geval van wetsontduiking behoort te worden voorkomen, doch men was van oordeel, dat de bepaling eenige wijziging behoeft.

Eenige leden, voorstanders van den Midden-Europeeschen tijd, meenden, dat ook de bevoegdheid om dezen tijd te volgen moest worden gegeven. Anderen zouden aan den plaatselijke tijd, weer anderen aan den West-Europeeschen de voorkeur geven. Ook werd opgemerkt, dat, indien men voor sommige ondernemingen afwijkingen van den algemeenen regel wenscht toe te laten, die ondernemingen met name in de wet moeten worden genoemd en het niet aan iederen patroon mag vrijstaan den tijd te volgen welke hem goeddunkt. Het verschil van tijd zal anders tot moeilijkheden aanleiding kunnen geven, aangezien de politie daardoor licht in verwarring zal worden gebracht.

Verscheidene leden betoogden hiertegenover, dat nu door de Regeering een wettelijke regeling van den tijd, waarop reeds zoo lang is aangedrongen, in uitzicht is gesteld, een incidenteele beslissing behoort te worden vermeden. Tevens moet worden voorkomen, dat, wanneer de wettelijke regeling van den tijd zal zijn tot stand gebracht, de Arbeidswet weder zou moeten worden gewijzigd. Men gaf daarom in overweging de redactie van het artikel in dier voege te wijzigen, dat daaruit blijkt, dat de bepaling alleen geldt zoolang de tijd niet bij de wet is geregeld.

Art. 393. De opmerking werd gemaakt, dat in fabrieken met een groot aantal werklokalen éene lijst niets zal beteekenen. Men herinnerde, met betrekking tot dit punt, aan het bij art. 385 in overweging gegeven denkbeeld.

Het werd onbillijk geacht, dat het hoofd of de bestuurder steeds strafbaar zal zijn, wanneer een niet meer duidelijk leesbare lijst niet door een nieuwe wordt vervangen.

Tegen die strafbaarstelling bestond geen bezwaar, wanneer inderdaad nalatigheid van den patroon in het spel is; maar ingevolge het bepaalde bij art. 377, j° art. 384, zullen ook de arbeiders op de hierbedoelde lijst aanteekeningen kunnen stellen, en nu gaat het toch, meende men, wel wat ver, den patroon te straffen, wanneer hij niet aanstonds zorgt, dat een door dat geschrijf van

anderen moeilijk leesbaar geworden lijst door eene nieuwe wordt vervangen.

Art. 400. Sommige leden vreesden, dat deze bepaling in de praktijk tot ongewenschte gevolgen kan leiden. Zij wezen daarbij op een geval, dat bij de kleedermakerij menigmaal voorkomt. De arbeider krijgt daar de geknipte stof mede naar huis en wordt betaald naar den tijd, welken hij naar schatting heeft noodig gehad om de hem opgedragen taak af te werken. Vele kleedermakersgezellen worden in hun arbeid door een of meer van hunne huisgenooten bijgestaan; die huisgenooten zijn dan werkzaam ten behoeve van het bedrijf van den meester-kleedermaker, en nu scheen het toch niet billijk laatsgenoemde, die alleen met zijn gezel te maken heeft, strafbaar te stellen wanneer een van die bedoelde huisgenooten buiten zijn weten ten behoeve van zijn bedrijf werkt in een op de arbeidslijst aangegeven rusttijd.

Art. 402. Gevraagd werd, of het hoofd of de bestuurder geen zorg behoeft te dragen, dat jongens, meisjes en vrouwen, ten aanzien van wie de in het eerste lid van art. 380 bedoelde vrijstelling niet geldt, de voorgeschrevene rust genieten.

In antwoord hierop werd opgemerkt, dat de bedoelde zorg hem is opgelegd, bij art. 400.

§ 2 *Van arbeidskaarten.*

Sommige leden betoogden de wenschelijkheid, dat het stelsel der arbeidskaarten tot de gehuwde vrouw worde uitgebreid. De kaarten voor vrouwen zouden dan eenigszins anders behooren te worden ingericht dan die, welke voor jongens of meisjes worden opgemaakt. Laatstgenoemde kaarten toch zullen, zooals in de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, uitsluitend dienen om den leeftijd te leeren kennen van den betrokken persoon, terwijl de kaarten, welke men thans op het oog had, een overzicht zouden moeten geven, van den huwelijken staat der vrouw, met opgave tevens, wanneer het geval zich voordoet, van de plaats of plaatsen, waar haar man en waar hare kinderen werkzaam zijn. Ook in sommige andere opzichten zouden met betrekking tot de arbeidskaarten voor gehuwde vrouwen voorschriften moeten worden gegeven, welke eenigermate afwijken van hetgeen ten aanzien van de kaarten voor jeugdige personen is bepaald. Het doel van beide soorten kaarten zou namelijk niet hetzelfde zijn; terwijl voor jongens en meisjes het streven om het toezicht op de naleving van de wet te vergemakkelijken op den voorgrond staat, zouden de kaarten voor de gehuwde vrouw een middel moeten zijn om de noodige kennis te verkrijgen omtrent de toestanden, welke in Nederland met betrekking tot den arbeid der gehuwde vrouw voorkomen.

Art. 406. In de Memorie van Toelichting wordt, als bijkomende reden waarom het wenschelijk is de gelegenheid tot het verkrijgen van een duplicaat-kaart open te stellen, genoemd de mogelijkheid, dat door den patroon op de arbeidskaart eenig geheim teeken is aangebracht. Sommige leden, die deze mogelijkheid geenszins denkbeeldig achtten, betoogden, dat het daartegen aangegeven middel alleen dan zal baten, wanneer de arbeider met de aanwezigheid van het teeken bekend is; het eigenaardig karakter van een geheim teeken scheen echter mede te brengen, dat het hem, voor wien het geheim moet blijven, niet in het oog valt. Beter scheen het dezen leden toe, het plaatsen van geheime teekens op de arbeidskaarten strafbaar te stellen.

Nu in plaats van den thans geldenden regel, krachtens welke eene nieuwe arbeidskaart moet worden gehaald en verkregen, telkens wanneer de jeugdige arbeider van patroon verwisselt, wordt voorgesteld, dat de eens afgegeven kaart geldig zal blijven, onverschillig waar de jeugdige persoon werkzaam moge zijn, laat het zich, bij de geringe zorg, welke in arbeiderskringen voor dergelijke stukken pleegt te worden gedragen, voorzien, dat de kaarten er op den duur somtijds zeer onooglijk zullen uitzien. Dit zal ten gevolge hebben, dat in de gegevens, welke de kaart bevat, wijzigingen kunnen worden aangebracht zonder dat zulks in het oog valt. Hiertegen dient, meende men, te worden gewaakt; vervalschingen zouden in elk geval behooren te worden strafbaar gesteld. Ook werd, om misbruiken te voorkomen, in overweging gegeven, dat bij de aanvraag van een duplicaat-kaart eene verklaring worde gevorderd omtrent de reden waarom die kaart noodig is.

In verband met het bepaalde bij art. 412 scheen het voorts wenschelijk, dat ook aan het hoofd of den bestuurder de bevoegdheid worde verleend om eene duplicaatkaart aan te vragen. Ook bij dezen toch kan, zonder eenig opzet zijnerzijds, eene arbeidskaart in het ongereede geraken; zooals de bepaling thans luidt, zal in zoodanig geval het hoofd of de bestuurder, indien niet op zijn verzoek van de zijde van den jeugdigen arbeider een duplicaat wordt aangevraagd, op grond van het bepaalde bij art. 412 j° art. 424 aan een strafvervolging blootstaan, hetgeen zeer onbillijk scheen.

Art. 407. Deze bepaling, welke tot zekere hoogte als eene sanctie van het in art. 63 opgenomen verbod kan worden aangemerkt, werd van verschillende zijden toegejuicht.

Art. 408. Verscheidene leden wenschten eene strafbepaling tegen hen, die eene bij dit artikel bedoelde verklaring onderteekenen in strijd met de waarheid.

Art 412. Door sommige leden werd betwijfeld, of niet deze

bepaling in de praktijk tot moeilijkheden zal aanleiding geven. Zij achtten het verkieslijk, dat, evenals tegenwoordig geschiedt, bij het eindigen van de arbeidsbetrekking de kaart aan den burgemeester worde teruggegeven. Daarmede zou de kans worden afgesneden, dat later geschil ontstaat, of al dan niet de kaart is afgegeven, en op het gemeentehuis zal men van de bepaling geen last ondervinden, aangezien de kaart ongewijzigd weer wordt afgegeven. Tevens zou de verplichte afgifte aan den burgemeester een middel zijn waardoor knoeierij in de kaarten kan worden tegengegaan.

De vraag werd gedaan, of de bepaling van het tweede lid wel in overeenstemming is met het wetsontwerp tot regeling van de arbeidsovereenkomst. Hier wordt de schriftelijke goedkeuring van het gezin of van het gesticht geëischt, terwijl bedoeld wetsontwerp eene algemeene machtiging kent (voorgesteld art. 1637 *g*, vierde lid, van het Burgerlijk Wetboek).

§ 3. *Van verdere hulpmiddelen.*

Art. 418. Men meende, dat ook met betrekking tot de in dit artikel bedoelde verklaring de bepaling behoort te gelden, dat zij, wanneer zij niet duidelijk meer leesbaar is, door eene nieuwe moet worden vervangen.

Sommige leden betoogden, dat aan verschillende bezwaren zou worden tegemoet gekomen, indien de in elk werklokaal op te hangen verklaring de namen en voornamen aangaf van de groepsgewijze te vermelden arbeiders, die in dat lokaal werkzaam zijn. Men verwees in dit verband naar de bij art. 385 gemaakte opmerking betreffende de arbeidslijsten.

Opgemerkt werd, dat de verklaring niet „het aantal" arbeiders moet bevatten, maar „de opgave van het aantal".

Art. 420. De opmerking werd gemaakt, dat in dit artikel het woord „bedrijf" de onmiskenbare beteekenis heeft van „onderneming".

Art. 422. De aandacht werd er op gevestigd, dat het hoofd of de bestuurder, in verband met de hier onder *b* gevolgde redactie, niet verplicht zal zijn inlichtingen te geven aan de afzonderlijke leden van de in art. 352 bedoelde commissie van advies. Men vroeg, of dit inderdaad bedoeld wordt.

HOOFDSTUK VIII.

STRAFBEPALINGEN.

Sommige leden hadden met leedwezen kennis genomen van de op bladz. 88 der Memorie van Toelichting voorkomende zin-

snede, blijkens welke de Regeering zou meenen, dat, zoolang bij eene eventueele veroordeeling het bedrag der geldboete naar verhouding tot de grootte der door de overtreding te maken winst onbeteekenend is, deze niet zal weerhouden van het overtreden der wet. Zij wilden aannemen, dat deze zinsnede den Minister, nadat zij aan zijn pen was ontsnapt, niet meer onder de oogen is gekomen; het scheen toch niet wel aan te nemen, dat naar het oordeel des Ministers alle Nederlandsche werkgevers zoo zeer door winstbejag zouden worden beheerscht en zoo weinig eerbied voor de wet zouden hebben, dat zij het plegen van wetsovertreding afhankelijk zouden stellen van de vraag, of de geldelijke voordeelen van die overtreding opwegen tegen de boete waartoe zij mogelijkerwijze zouden kunnen worden veroordeeld.

Andere leden betoogden hiertegenover, dat de bedoelde zinsnede zeer wel te verdedigen is. Zij toch lazen daaruit niet, dat alleen eene hooge boete den werkgever van het overtreden der wet zal weerhouden, maar wel dat, indien er een werkgever mocht zijn, die zich alleen door eene boete zou laten weerhouden, die boete zóó hoog moet zijn, dat zij meer gewicht in de schaal legt dan het met de overtreding te behalen geldelijk voordeel.

Of dit doel bij het voorgestelde maximum van 75 gulden zal worden bereikt, werd door verscheidene leden betwijfeld. Wel zal dit het geval zijn in de gevallen waarin het laatste of het voorlaatste lid van art. 424 toepassing vindt, maar er blijven dan toch vele overtredingen over, waartegen, ook al zijn zij gepleegd met of ten aanzien van verscheidene arbeiders of in den loop van meer dan één etmaal, geen hoogere boete dan van 75 gulden is bedreigd. Dit trok te meer de aandacht, omdat er onder die overtredingen zijn, welke ingevolge de Veiligheidswet thans met eene geldboete van ten hoogste 100 gulden worden gestraft.

Andere leden achtten het maximum van 75 gulden te hoog in stede van te laag. Daartegen werd echter opgemerkt, dat het slechts een maximum geldt en dat niet is aan te nemen, dat de rechter bij het bepalen van de mate der straf geen rekening zou houden met den aard van het vergrijp en met de omstandigheden waaronder het zich heeft voorgedaan.

Verscheidene leden maakten in dit verband de opmerking, dat het aantal onwillekeurige overtredingen van de bepalingen der wet bijzonder groot zal zijn en dat zoowel de kleinere patroons, die van die bepalingen uit den aard der zaak geen nauwgezette studie zullen maken, als de grootere werkgevers, die onmogelijk op alle kleinigheden voortdurend zullen kunnen letten, telkens met den rechter in aanraking zullen worden gebracht. Deze leden waren niet zonder vrees, dat het groote aantal der veroordeelingen de beteekenis daarvan in de oogen van het publiek zou verkleinen.

Ook waren er leden, die geen bezwaar hadden tegen eene maximale geldboete van f 75, maar ernstige bedenking opperden tegen het voorstel om wegens overtreding van een der artt. 73,

346 en 369, onder een der in het derde lid van art. 424 aangegeven omstandigheden, uitsluitend hechtenis op te leggen. In de Memorie van Toelichting wordt terecht verklaard, dat de overtredingen van de voorschriften der wet voor een gedeelte uit verzuimen kunnen bestaan en dat het te ver zou gaan op dergelijke verzuimen een zware straf te stellen of wel geen andere straf dan hechtenis daartegen te bepalen. Nu kunnen echter, meende men, zeer licht overtredingen voorkomen van de artt. 73 en 369, welke ten hoogste het karakter van een verzuim dragen en waarvoor dus hechtenis, zelfs bij recidive, een te zware straf zou zijn.

Sommige andere leden, de juistheid van deze opmerking in theorie toegevende, spraken de meening uit, dat de rechterlijke macht aanleiding tot dergelijke bepalingen heeft gegeven, daar wegens overtreding van de tegenwoordige Arbeidswet nog nimmer hechtenis is opgelegd, zelfs niet bij de kwaadwilligste overtredingen, een feit, dat overigens, naar eenige leden opmerkten, zeer wel te verklaren is uit de omstandigheid, dat de kantonrechter in deze heeft te vonnissen en de alleensprekende rechter niet gaarne iemand naar de gevangenis verwijst.

In verband hiermede werd de wensch uitgesproken, dat de Minister een overzicht overlegge van de bepalingen, welke in het buitenland gelden met betrekking tot de berechting van overtredingen als hier bedoeld, een wensch welke aan sommige leden aanleiding gaf, onder herinnering aan de met betrekking tot de met de Beroepswet opgedane ervaring, reeds bij voorbaat te waarschuwen tegen het instellen van afzonderlijke rechtscolleges.

Met betrekking tot de recidive werd door eenige leden in overweging gegeven, den tijd, welke sedert het onherroepelijk worden van eene vroegere veroordeeling moet zijn verloopen om aanleiding te geven tot verzwaring van het strafmaximum, tot de helft te verminderen.

Door sommige leden werd het verkeerd geacht, dat de straffen nagenoeg uitsluitend tegen de werkgevers zijn gericht. Er zijn naar hunne meening, behalve de in art. 425, onder *b*, genoemde gevallen, nog verscheidene andere bepalingen in het ontwerp, waarvan overtreding door de arbeiders moest worden strafbaar gesteld.

Ten slotte werd nog herinnerd aan hetgeen bij de algemeene beschouwingen omtrent het wetsontwerp werd opgemerkt met betrekking tot de strafrechtelijke aansprakelijkheid bij de gemeentebedrijven.

Art. 426. Sommige leden vroegen, of het onder *a* genoemde feit niet geacht moet worden te vallen onder de algemeene strafbepaling van art. 184 van het Wetboek van Strafrecht.

Andere leden meenden, dat zulks niet het geval is, aangezien voor de toepasselijkheid van laatstbedoelde bepaling het element „opzet" wordt vereischt, hetgeen hier niet het geval is.

Art. 429. Gevraagd werd, waarom hier, op het voetspoor van de tegenwoordige Arbeidswet, nevens de overige ambtenaren van Rijkspolitie de marechaussee nog eens afzonderlijk wordt vermeld.

Art. 430. Ten aanzien van dit artikel openbaarde zich tweeërlei strooming. Verscheidene leden waren van oordeel, dat de voorgestelde bepalingen een ernstig gevaar opleveren voor de toch reeds niet zoo heel groote vrijheid welke de Nederlandsche Staatsburger binnen zijne woning geniet. Zij wezen er op, dat hetgeen thans wordt voorgesteld met betrekking tot een algemeenen schriftelijken last, metterdaad niet verschilt van het in 1889 bij de behandeling van art. 19 der tegenwoordige Arbeidswet met groote meerderheid door de Kamer verworpen amendement-KERDIJK.

Tegenover deze vrees voor te groote beperking van het huisrecht stond de meening van andere leden, bij wie de wenschelijkheid van een afdoend toezicht op de naleving der wet op den voorgrond stond. Zij betoogden, dat door de bepaling van het laatste lid aan de contrôle op de huisindustrie, welke toch reeds met zoovele bezwaren zal hebben te kampen, nog een ernstige hinderpaal wordt in den weg gesteld. Zij wezen er voorts op, dat de meeste kleine bakkerijen alleen door eene woning toegankelijk zijn. Moet nu de ambtenaar met het toezicht belast, die in zoodanige bakkerij eene overtreding wil constateeren, daarvoor eerst, wellicht bij nacht en ontijde, een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester, den kantonrechter of den arbeidsinspecteur gaan halen, dan zal, vreesde men, het constateeren van dergelijke overtredingen tot de hooge uitzonderingen behooren. In overweging werd daarom gegeven, althans de broodbakkerijen in elk geval onder de bepaling van het eerste lid te doen vallen.

Eenige leden meenden, dat volgens de bepaling van het laatste lid het hoofd der betrokken arbeidsinspectie een schriftelijken last van zichzelf zal behoeven om in de hierbedoelde plaatsen te mogen binnentreden. In verband met het bepaalde bij art. 158 der Grondwet bevalen deze leden het denkbeeld aan, den inspecteurs van den arbeid een algemeenen last van den Minister te doen verstrekken.

Art. 431. De bepaling omtrent de door het Rijk aan de bedoelde gemeenten van meer dan 5000 inwoners, voor iederen in het bijzonder met het opsporen van overtredingen van deze wet belasten ambtenaar van gemeente-politie, uit te keeren vergoeding, ontmoette bij verscheidene leden bezwaar. Zij stemden volkomen in met het beginsel, dat aan deze bepaling ten grondslag ligt, doch betoogden, dat dit beginsel dan ook in al zijne consequenties moet worden aanvaard en dat, waar het hier geldt de uitvoering van eene Rijkswet in het algemeen belang, de kosten daarvan geheel door het Rijk behooren te worden gedragen. De wet zou daarom huns inziens nevens het maximum ook een mini-

mum moeten bepalen voor de uitkeering wegens elken hier bedoelden ambtenaar: voorts zou het maximum hooger moeten worden gesteld dan in het ontwerp geschiedt, b.v. op f 500, want een bedrag van f 300 zal, althans in de groote gemeenten, stellig niet voldoende zijn. De billijkheid bracht verder, meenden deze leden, mede, dat aan de gemeentebesturen eene toelage moet kunnen worden verleend ter zake van administratieve werkzaamheden welke uit deze wet voortvloeien.

Art. 435. Vele leden waren van oordeel, dat deze bepaling overbodig is, aangezien het vanzelf spreekt, dat de burgemeester heeft zorg te dragen, dat de ambtenaren van gemeente-politie de op hen rustende verplichtingen behoorlijk nakomen. Sommige leden vreesden zelfs, dat de bepaling voet zou geven aan de meening, dat die zorg alleen dan op den burgemeester rust, wanneer zij hem uitdrukkelijk bij eene wetsbepaling is opgelegd.

HOOFDSTUK IX.

Slotbepalingen.

Art. 443. In overweging werd gegeven deze bepaling in dier voege te wijzigen, dat de titel, waaronder de wet kan worden aangehaald, het jaartal vermelde van het Staatsblad, waarin de wet wordt opgenomen.

Aldus vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs den 29sten December 1904.

NOLENS.
AALBERSE.
HEEMSKERK.
DE VISSER.
GOEMAN BORGESIUS.

Bepalingen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk.

ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is bepalingen vast te stellen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Ter beveiliging van personen, die zullen werken, werken of gewerkt hebben bij de uitvoering van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk, worden door Ons bij algemeenen maatregel van bestuur bepalingen vastgesteld ten aanzien van:

a. de inrichting en den toestand der werkkamers;

b. de aanwezigheid en de deugdelijkheid van doelmatige werktuigen en andere hulpmiddelen om de veiligheid van de personen op het werk en in de werkkamers te verzekeren;

c. de luchtverversching van de werkkamers en van de schutsluizen;

d. de verlichting van de werkkamers, van de schutsluizen en van het terrein van het werk;

e. de grootte en de inrichting der schutsluizen en der schachten;

f. de aanwezigheid en de inrichting van eene recompressiesluis

g. de aanwezigheid en de inrichting van een vertrek, hetwelk beschikbaar is voor personen, die uit de schutsluizen komen;

h. de aanwezigheid van voldoend deskundig personeel op het werk tot het verleenen van hulp;

i. het verzekeren van geneeskundige hulp op het werk;

j. het toelaten van personen tot het verrichten van werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

k. den tijd, gedurende welken het in- en het uitschutten moet plaats hebben;

l. het kosteloos verschaffen van bepaalde dranken;

m. het verbod van het verschaffen op het terrein van het werk van bepaalde dranken vóór, tijdens of na het werken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

n. het verbod van het gebruiken van bepaalde dranken op het terrein van het werk;

o. den tijd, gedurende welken een persoon onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk mag werken;

p. den tijd, welken voor een persoon, die onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk heeft gewerkt, moet verloopen voor dat hij opnieuw onder zoodanigen luchtdruk gaat werken.

Artikel 2.

Op den bestuurder rust de verplichting te zorgen, dat de bepalingen van den in het vorige artikel bedoelden algemeenen maatregel van bestuur, met uitzondering van hetgeen daarin ingevolge dat artikel onder *n* is opgenomen, worden nagekomen.

Onder bestuurder verstaat deze wet:

a. indien het een aangenomen werk betreft, den aannemer van het bouwwerk, dat onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk wordt uitgevoerd, tenzij de aannemer hier te lande niet woont, in welk geval als bestuurder wordt aangemerkt de persoon, die den aannemer op het bouwwerk vervangt;

b. indien het werk in eigen beheer wordt uitgevoerd, den persoon, die de leiding heeft bij de uitvoering van het bouwwerk, dat onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk wordt uitgevoerd.

Artikel 3.

Het toezicht op de naleving van deze wet berust bij den inspecteur van den arbeid, binnen wiens ambtsgebied het bouwwerk onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk zal worden of wordt uitgevoerd, bij de onder diens bevelen werk-

zame ambtenaren alsmede bij den medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie.

Artikel 4.

De inspecteur van den arbeid kan bij een in deze wet bedoeld bouwwerk voor de nakoming van bepalingen van den in artikel 1 vermelden algemeenen maatregel van bestuur voorschriften geven, welke voor den bestuurder verbindende zijn.

Artikel 5.

Wanneer de bestuurder zulks verlangt, verstrekt de inspecteur van den arbeid het voorschrift schriftelijk.

Een voorschrift bepaalt den termijn, binnen welken er aan voldaan behoort te zijn. Een schriftelijk gegeven voorschrift wordt gedagteekend.

Artikel 6.

Heeft de bestuurder bezwaar tegen een hem verstrekt schriftelijk voorschrift, dan kan hij binnen acht dagen na de dagteekening van het voorschrift daarvan schriftelijk in beroep komen bij Onzen Minister, met de uitvoering van deze wet belast.

Onze Minister beslist na onderzoek.

Bij de beslissing kan het gegeven voorschrift worden gehandhaafd, gewijzigd of vernietigd.

Onze Minister zendt onmiddellijk een gedagteekend afschrift van zijne beslissing aan den bestuurder.

Artikel 7.

Een voorschrift, in beroep gegeven, treedt in de plaats van het voorschrift, waartegen beroep is ingesteld.

Voor den bestuurder vloeit geenerlei verplichting voort uit een voorschrift, zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent een daartegen ingesteld beroep niet is beslist.

Artikel 8.

De bestuurder mag met de werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk eerst aanvangen op den derden dag na dien, waarop hij aan den inspecteur van den arbeid, bedoeld in artikel 3, heeft gezonden eene opgave:

a. van de plaats, waar de werkzaamheden zullen worden verricht en van het tijdstip, waarop zij zullen aanvangen;

b. van het aantal personen, hetwelk op het geheele werk alsmede van dat, hetwelk onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk werkzaam zal zijn.

Artikel 9.

De bestuurder, alsmede de op het bouwwerk aanwezige personen, zijn verplicht aan den ambtenaar, belast met het opsporen

van een in deze wet strafbaar gesteld feit, de door dezen verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Artikel 10.

Met hechtenis van ten hoogste eene maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden wordt gestraft:

a. overtreding van artikel 2, eerste lid of van het ingevolge artikel 1 onder *n* in den algemeenen maatregel bepaalde;

b. het niet voldoen aan een ingevolge deze wet gegeven voorschrift;

c. overtreding van artikel 8 of artikel 9.

Indien tijdens het plegen van het feit geen twee jaren zijn verloopen sedert een vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene overtreding, als hiervoor onder *a*, *b* of *c* genoemd, onherroepelijk is geworden of de opgelegde boete is betaald, kunnen de straffen worden verdubbeld.

Artikel 11.

Met het opsporen van de in het vorige artikel bedoelde overtredingen zijn, behalve de bij artikel 8 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen, belast de marechaussee, alle overige ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie, alsmede de inspecteur van den arbeid, bedoeld in artikel 3, de onder zijne bevelen werkzame ambtenaren, alsmede de medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie.

Artikel 12.

De in het vorige artikel bedoelde ambtenaren hebben toegang tot alle bouwwerken, waar werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk zullen worden verricht of worden verricht.

De veld- en boschwachters, de beambten der marechaussee, niet zijnde hulpofficier van justitie en de ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie beneden den rang van inspecteur der Rijksveldwacht en van commissaris van politie, behoeven daartoe, voor zoover hun de toegang niet uit anderen hoofde vrijstaat, een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of van den kantonrechter.

Wordt aan de in het vorige artikel bedoelde ambtenaren de toegang geweigerd, dan verschaffen zij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm.

Artikel 13.

De in artikel 11 bedoelde ambtenaren zijn verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun in plaatsen, waar zij krachtens het vorige artikel binnentreden, omtrent het daar uitgeoefend wor-

dend bedrijf is bekend geworden, voor zoover deze niet in strijd is met de bepalingen van deze of van een andere wet.

Hij, die opzettelijk de bij het vorige lid opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten of bepaalde ambten te bekleeden.

Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van den bestuurder.

Artikel 14.

De bij deze wet strafbaar gestelde feiten worden beschouwd als overtredingen, behalve de strafbare feiten, bedoeld bij het vorige artikel, die als misdrijven worden beschouwd.

Artikel 15.

Deze wet is niet van toepassing op bouwwerken, waar militairen in dienst of andere personen in dienst van den Staat onder leiding of onder toezicht van militairen werkzaam zijn.

Artikel 16.

Alle stukken, ten gevolge van deze wet opgemaakt, zijn vrij van het recht van zegel en van de formaliteit van registratie en, met inachtneming van de bij Koninklijk besluit vast te stellen voorschriften, van briefport. De beschikkingen worden kosteloos uitgereikt.

Artikel 17.

Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Reeds eenigen tijd geleden werd door den inspecteur van den arbeid, binnen wiens inspectie bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk worden verricht, de aandacht van den ondergeteekende gevestigd op de groote gevaren, waaraan de arbeiders bij dergelijke werken kunnen zijn blootgesteld. Naar aanleiding van die mededeeling werd op 29 September jl. aan den Centralen Gezondheidsraad gevraagd welke maatregelen ter beveiliging der arbeiders behoorden te worden vastgesteld. Ook naar de meening van dien raad behooren voorschriften te worden gegeven, die in acht genomen moeten worden ter beveiliging van de hier bedoelde arbeiders, die in zoogenaamde caissons werkzaam zijn. De reden waarom dergelijke beveiligingsbepalingen behooren te worden vastgesteld, is daarin te vinden, dat personen, die caissonwerkzaamheden verrichten, kunnen getroffen worden door eene ziekte, die meer dan eens geleid heeft tot blijvende ongeschiktheid voor den arbeid en die ook meermalen zelfs den dood ten gevolge heeft gehad.

De werkzaamheden, die in het ontwerp van wet worden bedoeld, worden verricht in werkkamers of caissons. Nadat de caisson is gebracht ter plaatse, waar het werk moet worden verricht, laat men haar tot op den bodem zakken en wordt met het belasten van den bovenkant begonnen. Vervolgens wordt op eene schacht, die door den bovenkant van de caisson gaat, eene zoogenaamde schutsluis geplaatst en wordt lucht in de caisson geperst. De lucht drijft het water uit de caisson en deze wordt daardoor toegankelijk voor de arbeiders. Zoo noodig zakt de caisson nog verder door ontgraving en door den bovenkant te belasten tot zij de verlangde diepte heeft bereikt. Dit heeft ten gevolge, dat hoe langer hoe grooter luchtdruk in de caisson moet worden gebracht. Vervolgens wordt de geheele caisson zorgvuldig met betonmassa opgevuld, een arbeid, die snel behoort te geschieden. De arbeiders werken dus in eene ruimte, waar een grootere dan de atmosferische luchtdruk heerscht.

De arbeiders worden intusschen niet dan langzaam en gelei-

delijk onder den grooteren luchtdruk gebracht Dit geschiedt in de schutsluis. Eerst wanneer dezelfde luchtdruk in de schutsluis is bereikt als in de caisson, wordt de klep van de schutsluis naar de schacht, die de schutsluis met de caisson verbindt, geopend en dalen de arbeiders langs een vertikale ladder door de schacht in de caisson af. Nadat de werklieden eenige uren in de caisson werkzaam zijn geweest, klimmen zij langs de ladder in de schutsluis; de klep wordt gesloten en door uitlating van lucht wordt de luchtdruk in de schutsluis zeer langzaam en geleidelijk verminderd.

De ervaring heeft geleerd, dat de arbeid in de caisson zonder nadeel kan plaats hebben wanneer maar de noodige beveiligingsmaatregelen nauwkeurig worden in acht genomen.

Tot de werkzaamheden in de caissons kunnen niet alle arbeiders worden toegelaten. Slechts gezonde personen tusschen de 20 en de 50 jaren behooren te worden toegelaten. Bij een voorafgaand geneeskundig onderzoek behoort voornamelijk te worden gelet op den toestand van hart, longen en nieren.

Zoowel het zoogenaamde inschutten als het uitschutten moet — zooals reeds werd opgemerkt — langzaam en geleidelijk plaats hebben. Naar gelang van de diepte, waarop de caisson zich bevindt, moet meer tijd aan het in- en het uitschutten worden besteed. Voornamelijk bij het uitschutten dient nauwkeurig te worden gewaakt, dat dit niet te snel in zijn werk ga. Bij het uitschutten toch wordt de huid koud en vochtig. Het gevoel van die vochtige koude is zoo onaangenaam, dat de arbeiders geneigd zijn den uitschuttijd zoo kort mogelijk te doen duren. Het verkorten van den uitschuttijd intusschen is bijna uitsluitend oorzaak van de caissonziekte. In de schutsluis moeten dan ook genoegzaam wollen dekens aanwezig zijn, waarmede de arbeiders zich kunnen bedekken en die zij omhouden wanneer zij zich na het uitschutten begeven naar een vertrek, dat zooveel mogelijk in de nabijheid moet zijn gelegen en dat behoorlijk moet zijn ingericht en op eene behoorlijke temperatuur gehouden. In dit lokaal moeten de arbeiders zoo lang kunnen blijven als zij verkiezen, terwijl daar geschikte warme dranken als koffie, thee of melk (in geen geval sterke drank) tot hunne beschikking moeten zijn.

Met het oog op de gevaren, waaraan de arbeiders blootstaan, moeten zoo lang er gevaar kan dreigen, steeds personen aanwezig zijn, die bij voorgekomen ongevallen hulp kunnen verleenen, terwijl ook gezorgd zal moeten worden, dat zoo noodig spoedig geneeskundige hulp ter plaatse kan zijn.

Gelet zal moeten worden, dat de caisson in zoodanigen toestand verkeert, dat de arbeiders daarin veilig kunnen werken.

Zorg moet worden gedragen voor een behoorlijke luchtverversching zoowel van de caisson als van de schutsluis. Goede luchtverversching van de caisson is uit den aard der zaak noodig

omdat de arbeiders daar eenige uren zullen hebben te werken, terwijl bovendien, wanneer de volstorting is begonnen, de beschikbare ruimte langzamerhand kleiner wordt. Ook voor de schutsluis moet op luchtverversching worden gelet; de ruimte is beperkt en vooral bij het uitschutten moeten, wanneer de caisson op eenige diepte is, de arbeiders er vrij lang in blijven. In verband daarmede is de grootte der schutsluis geen onverschillige zaak maar moet zij verband houden met het aantal personen, dat tegelijk mag worden uitgeschut. Bovendien moet de inrichting der schutsluis zoodanig zijn, dat de vast te stellen schuttijden door automatische kranen verzekerd zijn terwijl ook de luchtverversching automatisch behoort plaats te hebben. De automatische inrichtingen zullen eindelijk buiten het bereik der arbeiders moeten blijven.

Bovendien dient te worden gezorgd, niet alleen voor de aanwezigheid van behoorlijke toestellen, maar op de aanwezigheid van behoorlijke reservetoestellen zal evenzeer moeten worden aangedrongen. Zoo zal geen genoegen kunnen worden genomen met een enkele luchtpomp.

Het in- en uitschutten moet onder behoorlijk toezicht plaats hebben, hetgeen echter buiten de schutsluis behoort te geschieden. Het aanbrengen van eene telephoon en een buiten de schutsluis waarneembare manometer moet geëischt kunnen worden.

Voor de verlichting van de caisson moet uitsluitend electrisch licht worden gebezigd, daar het gebruik van lampen of kaarsen de lucht verontreinigt en het roet der lampen of kaarsen nadeelig is voor de arbeiders.

Ook het emplacement behoort voldoende te zijn verlicht indien 's avonds of 's nachts wordt gewerkt.

Wanneer op groote diepte wordt gewerkt moet het hebben van eene zoogenaamde recompressiesluis kunnen worden geëischt. Deze inrichting dient om een arbeider, die de schutsluis heeft verlaten en onaangename gevolgen ondervindt van het werken onder verhoogden luchtdruk en van het vermoedelijk te snel uitschutten, wederom onder grooteren luchtdruk te kunnen brengen ten einde hem daarna uiterst langzaam — langzamer nog in ieder geval dan na zijn laatsten caissonarbeid — uit te schutten.

Uit den aard der zaak behoort het aantal uren, gedurende hetwelk per etmaal in eene caisson mag worden gearbeid, beperkt te zijn terwijl het ook wenschelijk is aan te geven hoelang achtereenvolgens in eene caisson gearbeid mag worden. Bij het reusachtige fundeeringswerk, hetwelk eenige jaren geleden te Nussdorf aan den Donau is verricht, werd dag en nacht doorgewerkt. De arbeiders waren in drie ploegen verdeeld; elke ploeg werkte tweemaal per etmaal gedurende vier uren in eene caisson; de tijd van in- en uitschutten werd hierbij als caissonarbeid medegerekend. Tweemaal per etmaal hadden de arbeiders dus acht achtereenvolgende uren rust.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat het van groot belang is, dat zij, die in eene caisson gaan werken, geheel drankvrij zijn.

Na het bovenstaande zullen de artikelen van het ontwerp van wet geen uitvoerige toelichting vereischen.
Het navolgende worde nog opgemerkt:

Art. 1. Het schijnt raadzaam aan een algemeenen maatregel van bestuur over te laten het stellen van de eischen, waaraan behoort te worden voldaan en derhalve die eischen niet op te nemen in de wet zelve. Het is toch niet onwaarschijnlijk, dat de eischen, die men thans zoude wenschen op te nemen, reeds vrij spoedig aanvulling of wijziging zullen vereischen wanneer de inspecteurs van den arbeid de thans te nemen maatregelen in zake de caissonwerkzaamheden in de praktijk zullen hebben zien werken. Mitsdien is het wenschelijk om de mogelijkheid te openen om dergelijke aanvulling of herziening spoedig te kunnen aanbrengen. Dit geschiedt het beste door de eischen te doen vaststellen bij algemeenen maatregel van bestuur.

Art. 4. De gelegenheid moet bestaan, dat de inspecteur van den arbeid voorschriften geeft met betrekking tot hetgeen bepaald zal worden in den algemeenen maatregel van bestuur. In de Veiligheidswet en evenzeer in het ontwerp-Arbeidswet 1904 wordt soortgelijke bevoegdheid toegekend. Dit is geschied omdat nòch bij wet nòch bij algemeenen maatregel van bestuur volledig de eischen kunnen worden vastgesteld, waaraan moet voldaan b.v. ten aanzien van luchtververshing en de nadere aanduiding van hetgeen in elk bijzonder geval moet worden gevorderd van een deskundig ambtenaar zal moeten uitgaan. Hoewel volgens het ontwerp-Arbeidswet 1904 ook aan ambtenaren der arbeidsinspectie, die onder de bevelen van den inspecteur werkzaam zijn, de bevoegdheid zal kunnen worden toegekend om voorschriften te geven (Memorie van Toelichting op de artikelen 236—246), kwam het niet raadzaam voor daartoe ook in nevensgaand ontwerp van wet het voorstel te doen. Zoolang toch de nieuwe Arbeidswet niet in werking is getreden, is alleen de inspecteur van den arbeid bevoegd om voorschriften te geven op het ruime gebied van werkzaamheid, hetwelk aan de ambtenaren der arbeidsinspectie door de bestaande Arbeidswet en de Veiligheidswet is toegewezen. Daarop thans ten behoeve van den caissonarbeid eene uitzondering toe te staan schijnt niet wenschelijk.

Artt. 5, 6 en 7. Het in deze artikelen bepaalde komt overeen met hetgeen geregeld is — behoudens hetgeen bij art. 4 werd opgemerkt in de artt. 238—246 van het ontwerp-Arbeidswet 1904.

Art. 15. Het is uiterst onwaarschijnlijk, dat de Staat ooit door personen in zijn dienst caissonarbeid zal doen verrichten. Mocht de Staat intusschen dergelijken arbeid doen verrichten in eigen beheer dan is het niet onwaarschijnlijk, dat zulks door militairen zal geschieden. In verband met die mogelijkheid behoort het ontwerp een voorschrift te bevatten in den geest van de bepaling, vervat in art. 4 onder *c* van het ontwerp-Arbeidswet 1904. Die bepaling behoort in dat ontwerp te worden gehandhaafd omdat naar het gevoelen van den Minister van Oorlog de tot de landmacht behoorende inrichtingen buiten de Arbeidswet moeten vallen. De in die inrichtingen verrichte werkzaamheden zijn dikwijls van zoo bijzonderen aard, dat ernstige belangen zouden worden bedreigd indien de voorschriften van het ontwerp-Arbeidswet 1904 in alle opzichten zouden moeten worden toegepast. In elk geval zoude het bedenkelijk zijn de werkzaamheden en het personeel te onderwerpen aan het toezicht en de contrôle van ambtenaren, behoorende tot een geheel anderen tak van Staatsdienst. Aan deze beschouwing voegt de Minister van Oorlog nog toe, dat de bepaling van art. 4 onder *c* van het ontwerp-Arbeidswet 1904 geenszins strekt om de daar bedoelde werkzaamheden te onttrekken aan de toepassing van de beschermende maatregelen, die in het ontwerp voorkomen. Integendeel is de Staat in de eerste plaats geroepen om dergelijke maatregelen toe te passen ten aanzien van in zijn dienst verrichte werkzaamheden. In verband hiermede stelt genoemde Minister zich voor om de beginselen van het ontwerp, waar dit eenigszins mogelijk is, in de hier bedoelde inrichtingen ten volle tot haar recht te doen komen.

Art. 17. Het artikel strekt om te verzekeren, dat de wet op denzelfden dag in werking zal kunnen treden als de algemeene maatregel van bestuur bedoeld in artikel 1.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KUYPER.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen en beschouwingen.

Algemeene beschouwingen.

Vele leden betuigden hunne ingenomenheid met het feit, dat de Regeering, nu het voornemen bestaat den caisson-arbeid binnen korten tijd bij een zeer omvangrijk bouwwerk in toepassing te brengen, bedacht is geweest op het nemen van maatregelen om de arbeiders tegen de gevaren, welke aan die wijze van werken zijn verbonden, te beveiligen. Het werd echter betreurd, dat, tengevolge van de late indiening van het ontwerp, in verband met de algemeen erkende wenschelijkheid van een spoedige behandeling aan velen de gelegenheid had ontbroken, daarvan zooveel studie te maken als onder andere omstandigheden het geval zou zijn geweest. Sommige leden verklaarden daarbij grond te hebben voor de meening, dat het der Regeering geenszins onmogelijk zou zijn geweest het voorstel op een vroeger tijdstip in te dienen.

De vraag werd voorts gesteld, of zich in de arbeidsinspectie, in den aanvang der Memorie van Toelichting bedoeld, reeds schadelijke gevolgen van den arbeid onder hoogeren luchtdruk hebben voorgedaan.

Sommige leden achtten het verkeerd, dat het vaststellen van de bepalingen, welke ter beveiliging van de betrokken personen noodig zijn, wordt overgelaten aan een algemeenen maatregel van bestuur en dat de wet alleen de punten aangeeft, welke in dien maatregel zullen worden geregeld. Zij vestigden er de aandacht op, dat dit stelsel weinig overeenkomt met dat van het ontwerp-Arbeidswet 1904, waarbij juist tal van voorschriften uit algemeene maatregelen van bestuur in wetsartikelen worden belichaamd en zelfs zeer ondergeschikte punten eene regeling bij de wet worden waardig gekeurd.

Vele andere leden konden zich met deze opvatting niet of

slechts ten deele veereenigen. Strijd met het stelsel van het ontwerp-Arbeidswet 1904 konden zij in het tegenwoordig wetsvoorstel niet ontdekken. Weliswaar worden in genoemd ontwerp vele bepalingen vastgelegd, welke tot dusver aan bestuursmaatregelen hare verbindende kracht ontleenden, maar dat zijn alle bepalingen, waarvan, althans naar het oordeel der Regeering, de doeltreffendheid reeds proefondervindelijk is gebleken, en het was juist een van de punten van kritiek op dat wetsontwerp geweest, dat daarin, voor zooveel het onderwerpen betreft, welke tot dusver buiten het gebied der Overheidsbemoeiing waren gebleven, aan algemeene maatregelen van bestuur een zoo groote rol is toebedeeld. Waar nu ook met betrekking tot den caisson-arbeid de Regeering, zich beroepende op de weinige practische ervaring, welke dienaangaande hier te lande is verkregen, en de daarmede verband houdende wenschelijkheid om aanvulling of herziening van de te stellen eischen gemakkelijk te maken, aan eene regeling bij algemeenen maatregel van bestuur boven eene regeling bij de wet de voorkeur geeft, kan inconsequentie haar niet worden verweten. Het kan ook, zoo redeneerden de leden hier aan het woord verder, moeilijk worden ontkend, dat de materie voor eene wettelijke regeling nog niet rijp is en dat niet onwaarschijnlijk de voor te schrijven bepalingen na haar in werking treden zullen blijken in meer dan één opzicht wijziging of aanvulling te behoeven.

Eene andere vraag is echter, of het niet raadzaam is, aan de regeling bij algemeenen maatregel van bestuur een voorloopig karakter te geven. Men verwees te dien aanzien naar hetgeen werd opgemerkt in § 5, bladz. 12, van het Voorloopig Verslag omtrent het ontwerp-Arbeidswet 1904 (1), waar de stelsels worden aangehaald, welke gevolgd zijn in art. 3 der Hinderwet en in art. 2 der wet van 2 April 1898 (*Staatsblad* n°. 79). Eene dergelijke bepaling zou men gaarne ook in dit ontwerp zien opgenomen. Door een aantal leden werd uitdrukkelijk verklaard, dat, indien zij, om aan de spoedige totstandkoming van het tegenwoordig ontwerp geen hinderpalen in den weg te stellen, mochten heenstappen over bezwaren, welke, zoo op dit als op andere punten, door hen èn tegen dit ontwerp èn tegen het ontwerp-Arbeidswet 1904 werden geopperd, daaraan in geen geval de beteekenis zal mogen worden gehecht, dat zij van die bezwaren zouden hebben afstand gedaan. Integendeel, zij behielden zich met betrekking tot het door hen ten aanzien van de bepalingen van laatstbedoeld ontwerp in te nemen standpunt alle vrijheid voor.

Sommige leden betoogden, dat, al beveelt het zich aan, ten opzichte van den caisson-arbeid veel aan het inzicht der Regeering over te laten, de wet toch reeds aanstonds zekere eischen zou kunnen stellen, welke als een minimum zouden zijn te beschouwen;

(1) Zitting 1904—1905. Gedrukte Stukken, no. 30, 1.

bij algemeenen maatregel van bestuur zouden dan altijd die eischen, voor zooveel noodig, kunnen worden verzwaard.

Door verscheidene leden werd er op aangedrongen, dat in elk geval het concept van den algemeenen maatregel ter griffie van de Kamer worde nedergelegd ter kennisneming van de leden, opdat dezen zich op de hoogte kunnen stellen van de wijze, waarop de Regeering aan het wettelijk voorschrift denkt uitvoering te geven. Enkele leden meenden, dat die nederlegging niet aan de openbare behandeling van het wetsontwerp behoeft vooraf te gaan.

Nog werd door eenigen de wensch uitgesproken, dat tegelijkertijd nogmaals inzage worde verleend van de voorwaarden, waaronder in den jongsten tijd de caisson-arbeid aan de Hembrug heeft plaats gehad.

Met het oog op de ernstige gevaren, waarin de personen die caisson-werkzaamheden verrichten, zijn blootgesteld en welke, zoolang niet bij de meest doeltreffende maatregelen ook de naleving daarvan volkomen is gewaarborgd, niet geheel zullen kunnen worden bedwongen, werd de vraag behandeld, in hoever de hier bedoelde werklieden door de bepalingen der Ongevallenwet 1901 tegen de geldelijke gevolgen van de zoogenaamde caissonziekte zullen zijn gevrijwaard. Daarbij scheen het in de eerste plaats niet geheel zeker, of de gevolgen van die ziekte, in verband met de wijze waarop zij zich openbaart, volgens de bestaande jurisprudentie steeds als een ongeval zullen zijn aan te merken. Een tweede punt van twijfel betrof de vraag, of de caisson-arbeid, waaraan bij het samenstellen en de behandeling van de Ongevallenwet 1901 waarschijnlijk niet speciaal is gedacht, kan worden gerangschikt onder een der in art. 10 dier wet genoemde verzekeringsplichtige bedrijven. Gesteld al, dat deze twijfel kon worden uit den weg geruimd, dan nog zou moeten worden uitgemaakt, in welke gevarenklasse de hier bedoelde arbeid ware in te deelen. Hetgeen door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid met betrekking tot dit punt werd medegedeeld in de vergadering der Kamer van 17 Maart 1904 (1), scheen weinig geschikt om de onzekerheid omtrent een en ander weg te nemen. Men kon zich toch moeilijk vereenigen met het denkbeeld, dat het bij contract opleggen aan een aannemer van de verplichting, zijne werklieden overeenkomstig de Ongevallenwet 1901 te verzekeren, alle moeilijkheden zou kunnen oplossen.

Men stelde er prijs op, te worden ingelicht omtrent het standpunt, dat de Regeering met betrekking tot deze vragen inneemt. Algemeen was men van oordeel, dat in elk geval de verzekering van de hierbedoelde werklieden onomstootelijk behoort vast te staan.

(1) Zitting 1903—1904, *Handelingen*, bladz. 1610.

Het wetsontwerp betreft, ook blijkens de beweegreden, uitsluitend den arbeid onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk bij *bouwwerken*. De economie van het ontwerp zou wellicht worden verstoord, indien daarin ook bepalingen werden opgenomen ter beveiliging van personen, die in diezelfde omstandigheden arbeid verrichten bij andere werken, zooals b.v. van duikers, bij het opruimen van wrakken, enz.; maar men wenschte er toch de aandacht der Regeering op te vestigen, dat ook de veiligheid van die personen niet aan hare zorg mag ontgaan. Waar ook de eigenlijke caisson-arbeid misschien niet altijd tot bouwwerken beperkt blijft, werd in overweging gegeven in elk geval het woord „bouwwerken" te vervangen door „bouw- en andere werken".

Artikelen.

Art. 1. In verband met de woorden „of gewerkt hebben" werd de vraag gedaan, gedurende hoe langen tijd na het verlaten van den caisson de arbeider aan de van Overheidswege te stellen veiligheidsbepalingen zal zijn onderworpen.

b. Men stemde geheel in met de in de Memorie van Toelichting uitgesproken meening, dat de luchtverversching automatisch behoort plaats te hebben en dat de automatische inrichtingen buiten het bereik der arbeiders moeten blijven. Verscheidene leden achtten dit punt van zoo groot belang, dat zij gaarne in de wet zelve de bepaling zouden zien opgenomen, dat alle luchtleidingen van een zelfwerkende klep moeten zijn voorzien. Met betrekking tot de reservetoestellen werd in overweging gegeven, niet alleen steeds de aanwezigheid van een reserve-luchtpomp te eischen, maar ook voor te schrijven, dat aan de syphon-leiding een reservekraan moet zijn aangebracht.

c. Waar de luchtverversching zulk een voorname factor is, werd aanbevolen het minimum voor de hoeveelheid lucht, welke doorgevoerd moet worden, niet te laag te stellen en als zoodanig b.v. 60 kubieke meter per uur en per arbeider voor te schrijven.

Voorts zullen ook omtrent de zuiverheid van de lucht voorschriften moeten worden opgenomen.

d. Met het oog op het groote belang, dat in behoorlijke electrische verlichting van de recompressiesluis is gelegen, werd er op aangedrongen, dat ook deze inrichting onder de in de wet genoemde worde opgenomen.

e. Voor elke werkkamer zullen, naar door eenige leden werd opgemerkt, ten minste twee luchtsluizen noodig zijn, opdat indien een ongeval mocht voorkomen, de arbeiders zoo spoedig mogelijk de werkkamer kunnen verlaten. Voorts zal voor elke luchtsluis in normale omstandigheden een minimale luchtruimte, van 0,75 kubieke meter per persoon moeten worden gevorderd.

In verband met deze opmerkingen zouden verscheidene leden gaarne zien, dat eischen betreffende het aantal luchtsluizen en de luchtruimte, welke daarin ten minste aanwezig moet zijn, in de wet zelve worden vastgelegd.

Verscheidene leden drongen er op aan, dat bij de bepalingen omtrent de grootte en de inrichting der schutsluizen rekening worde gehouden met de wenschelijkheid, zoo niet de noodzakelijkheid, dat de arbeiders in die inrichtingen op rustbedden kunnen liggen.

Het had de aandacht getrokken, dat hier, voor de schutsluizen en schachten, nevens de „inrichting" ook van de „grootte" wordt gesproken, terwijl onder *f* en *g*, waar het geldt de recompressiesluis en het vertrek voor de uit de schutsluizen komende personen, waarbij evenzeer eene behoorlijke ruimte voor de veiligheid noodzakelijk is, alleen sprake is van de „inrichting". Het kwam velen voor, dat bepalingen ten aanzien van de inrichting geacht kunnen worden zich, ook indien zulks niet uitdrukkelijk wordt vermeld, tevens tot de grootte te mogen uitstrekken. Maar acht de Regeering het noodig onder *e* afzonderlijk melding te maken van de „grootte", dan zal, om eene argumentatie e contrario onmogelijk te maken, zulks onder *f* en *g* evenzeer moeten geschieden.

f. Het vertrouwen werd uitgesproken, dat tot de aanwezigheid van een recompressiesluis de verplichting worde opgelegd voor alle gevallen waar de overdruk meer dan 1,2 atmosfeer bedraagt.

h en *i.* Indien het, zooals uit deze beide rubrieken, in verband met elkander gebracht, schijnt te blijken, de meening der Regeering mocht zijn, dat op het werk de voortdurende aanwezigheid van medisch personeel niet wordt vereischt, wenschen verscheidene leden daartegen op te komen; een behoorlijk en voortdurend medisch toezicht scheen hun, althans als regel, noodzakelijk.

In overweging werd gegeven dat toezicht op de volgende wijze te regelen. Bij minder dan 0,3 atmosfeer overdruk, zijnde het werk met de zoogenaamde duikerklok, zou geen geneesheer noodig zijn. Bij werken onder 0,3 en niet meer dan 1,2 atmosfeer overdruk zou de geneesheer ten minste driemaal daags op het werk moeten komen. Bij werken onder meer dan 1,2 atmosfeer overdruk zou hij op het werk moeten wonen; geldt het hier echter werken van niet zeer grooten omvang, dan zou niet meer behoeven te worden geeischt dat dat een geneesheer telephonisch met het werk verbonden zij en daar bij elke ploegverwisseling tegenwoordig zij.

j. Van verschillende zijden werd de wensch uitgesproken, dat niemand tot den caisson-arbeid worde toegelaten zonder eene geneeskundige verklaring, dat zijn gestel voor hem geen beletsel oplevert om aan dien arbeid deel te nemen. Ook zouden arbeiders,

die ziek zijn geweest, een attest van den geneesheer moeten overleggen alvorens opnieuw aan het werk te mogen gaan.

Verscheidene leden verklaarden hieraan groote waarde te hechten en zouden daarom gaarne zien dat de hierbedoelde bepalingen in de wet zelve worden opgenomen.

k. Met het oog op de ernstige gevaren, waaraan, naar de meening van alle deskundigen, de arbeiders bij een te snel in- en uitschutten blootstaan, drongen verscheidene leden er op aan, dat een minimum in- en uitschuttijd in de wet worde vastgelegd. Dat minimum zou kunnen worden bepaald: voor inschutten op 1 minuut en voor het uitschutten op 2 minuten per 0,1 atmosfeer overdruk. Natuurlijk zou de bevoegdheid moeten blijven voorbehouden, bij algemeenen maatregel van bestuur nog strengere eischen te stellen.

o. De wenschelijkheid werd betoogd, het woord „werken" te vervangen door „verblijven", opdat ook de tijd, welke voor het in- en uitschutten benoodigd is, onder den arbeidstijd worde gerekend, zooals ook blijkens het medegedeelde in de Memorie van Toelichting bij de fundeeringswerken te Nussdorf het geval is geweest. Het navolgen van dit voorbeeld beveelt zich, meenden de leden hier aan het woord, vanzelf aan, wanneer men bedenkt, dat anders, wanneer het in- en uitschutten in den vrijen tijd der arbeiders plaats heeft, dezen vooral den voor het uitschutten benoodigden tijd zullen wenschen zooveel mogelijk te zien bekort.

Bij de voorschriften ten aanzien van den tijd, gedurende welken een persoon onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk mag werken, zullen voorts, zooals ook reeds in de Memorie van Toelichting is opgemerkt, regelen moeten worden gesteld, zoowel voor den tijd per etmaal als voor den tijd achtereen, welke in den caisson zal mogen worden doorgebracht. Sommige leden neigden tot de meening, dat, met het oog op de gevaren, aan het in- en uitschutten verbonden, en de wenschelijkheid den arbeider zoo min mogelijk aan zijn gezinsleven te onttrekken, één langere arbeidstijd de voorkeur zou verdienen boven twee kortere. Anderen, de voordeelen hiervan erkennende, wezen er nogthans op, dat, waar het nuttigen van voedsel in den caisson voor de gezondheid nadeelig wordt geacht, de arbeiders niet te geruimen tijd achtereen in den caisson zullen kunnen verblijven.

De leden, die voorstanders waren van het vastleggen van eenige minimum-eischen in de wet, betoogden, dat het aanbeveling zou verdienen, bij de wet een maximalen arbeidsduur van acht uren vast te stellen en daarnevens de gelegenheid te openen, bij bestuursmaatregel dat maximum te verlagen. Daarbij zou bij toeneming van den luchtdruk de arbeidstijd lager moeten worden gesteld; bij een overdruk van 1,2 atmosfeer zou die in geen geval meer dan zes uren mogen bedragen.

Behalve het bovenstaande, betreffende de punten, welke volgens het ontwerp bij algemeenen maatregel van bestuur zullen worden geregeld, werd nog het volgende aan de Regeering in overweging gegeven:

1°. het verbod van een hoogeren overdruk dan van 4 atmosferen, welk verbod noodzakelijk scheen, aangezien de wetenschap nog geen middel heeft gevonden om in de samenstelling van de gecomprimeerde lucht onder een hoogeren druk zoodanige wijziging te brengen, dat het mogelijk is daarbij in leven te blijven;

2°. de aanstelling van vast medisch personeel voor het onderzoek en de geregelde observatie van de caisson-arbeiders, en voor het geven van voorlichting aan die arbeiders;

3°. het verbod van rooken;

4°. het bedienen van de kranen bij het uitschutten uitsluitend door deskundig personeel;

5°. de in verband met het jaargetijde noodzakelijke verwarming en afkoeling van de schutsluizen;

6°. bepalingen betreffende den afvoer van fæcaliën uit den caisson;

7°. het aanbrengen van telephonische gemeenschap tusschen den caisson en de buitenwereld, een eisch, welke in de Memorie van Toelichting wordt genoemd, doch in het wetsontwerp niet is opgenomen;

8°. de beproeving van luchtsluizen en schachten, vóór het in gebruik stellen daarvan, en periodieke herhaling van die beproeving, een en ander op ten minste viervoudige zekerheid;

9°. de aanwezigheid van een hijschtoestel, bestemd voor personen, die niet meer bij machte zouden zijn van de ladder gebruik te maken.

Art. 2. Sommige leden waren van oordeel, dat er geen reden bestaat, den bestuurder niet aansprakelijk te stellen voor de nietnaleving van het verbod van het gebruiken van bepaalde dranken op het terrein van het werk. Huns inziens zou de bestuurder, waar het een zoo groot belang voor de arbeiders geldt, volkomen gerechtigd zijn, hen zoo noodig aan den lijve te visiteeren om zich te verzekeren. dat zij die dranken niet bij zich hebben.

Werd aan het verlangen van deze leden gevolg gegeven, dan zou nochtans de in art. 10 opgenomen strafbepaling tegen de arbeiders, die zich aan overtreding van het verbod van drankgebruik schuldig maken, behooren gehandhaafd te blijven.

Art. 4. Hoewel het denkbeeld, dat aan deze bepaling, beschouwd in verband met die van art. 10 van het ontwerp, ten

grondslag ligt, niet nieuw is en ook is neergelegd in art. 7 j^{0}. art. 19 der Veiligheidswet, alsmede in het ontwerp-Arbeidswet 1904, ontmoette het toch bij verscheidene leden ernstige bedenking, dat aan den inspecteur van den arbeid de bevoegdheid wordt verleend voorschriften te geven, waarvan niet-nakoming met straf wordt bedreigd. Zij betwijfelden, of eene dergelijke uitgebreide bevoegdheid, aan een ambtenaar gegeven, te rijmen is met het bepaalde bij art. 56 der Grondwet. Indien zij thans tegen deze bepaling geen principieelen strijd aanbonden, was dit alleen onder het voorbehoud, dat zij daardoor niet geacht zouden worden met het beginsel in te stemmen.

Artt. 6 *en* 7. De uitgebreide bevoegdheid, aan den inspecteur van den arbeid gegeven, wordt aanmerkelijk getemperd door de bepaling, dat uit een voorschrift van den ambtenaar voor den bestuurder geenerlei verplichting voortvloeit, zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent dat beroep niet is beslist. Waar de gelegenheid om in beroep te gaan gedurende acht dagen openstaat en het ontwerp geen termijn bepaalt binnen welken door den Minister omtrent het beroep moet worden beslist, wordt den bestuurder eene gemakkelijke gelegenheid verschaft om zich aan de voorschriften van den inspecteur te onttrekken. Dit klemt te meer, wanneer men bedenkt, dat eene pneumatische fundeering dikwijls binnen een paar weken kan zijn tot stand gebracht. Verscheidene leden waren daarom van oordeel, dat het tweede lid van art. 7 behoort te vervallen. In plaats daarvan zou wellicht, naar analogie van hetgeen in het Voorloopig Verslag betreffende het ontwerp-Arbeidswet 1904 bij art. 240 werd opgemerkt, kunnen worden bepaald, dat de bestuurder kan worden verplicht aan het door den inspecteur gegeven voorschrift binnen den door dezen te bepalen termijn gevolg te geven; misschien zou hem dan recht op schadeloosstelling zijn toe te kennen voor het geval hij door den Minister mocht worden in het gelijk gesteld.

Art. 8. De aan den inspecteur voor het beoordeelen van de toegezonden opgave gegeven termijn van twee dagen scheen te kort. In overweging werd daarom gegeven, de woorden „eerst aanvangen op den derden dag” te vervangen door: „tenzij hem tot vroegeren aanvang vergunning wordt verleend, eerst aanvangen op den achtsten dag”.

Ten einde den inspecteur in staat te stellen, te beoordeelen welke voorschriften hij moet geven, scheen het voorts aanbeveling te verdienen, na het bepaalde onder *b* aan het artikel toe te voegen:

„benevens een volledig werkplan met teekeningen, volgens welke hij het werk zal uitvoeren.”

Art. 10. Naar het oordeel van verscheidene leden zijn de in dit artikel gestelde straffen te licht om daarvan eene heilzame

preventieve werking te mogen verwachten, en dit te meer, omdat de ondervinding, welke met de Arbeidswet en de Veiligheidswet is opgedaan, heeft geleerd, dat de rechter bij het bepalen van de straf in den regel nog verre beneden het maximum blijft. Ook hier verwees men naar hetgeen in het Voorloopig Verslag betreffende het ontwerp-Arbeidswet 1904 werd opgemerkt, en gaven sommigen in overweging, bij recidive steeds hechtenis op te leggen.

Aangezien de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat een bestuurder, wien een voorschrift wordt gegeven, aan de uitvoering waarvan voor hem belangrijke kosten zijn verbonden, zich daaraan niet zal storen en liever de kans zal loopen tot eene, zij het ook zware, boete veroordeeld te worden, drongen sommige leden, met het oog op de levensbelangen, welke voor de arbeiders met het nakomen van zoodanig voorschrift kunnen zijn gemoeid, aan op eene bepaling van den volgenden inhoud:

„Onze Minister, met de uitvoering van deze wet belast, is bevoegd de uitvoering van het werk, desnoods onder inroeping van den sterken arm, te doen staken, indien de bestuurder niet opvolgt een voorschrift, hem ingevolge deze wet opgelegd."

Een ander punt, waarop voorziening wenschelijk werd geacht, gold de arbeiders, die de gegeven voorschriften overtreden. Waar de gezondheid en zelfs het leven hunner mede-arbeiders daardoor kan worden in de waagschaal gesteld, kwam het aan verscheidene leden noodzakelijk voor, de mogelijkheid te openen de overtreders onschadelijk te maken, hetgeen zou kunnen worden bereikt door bij de wet aan de Overheid de bevoegdheid te geven, hen van het werk te verwijderen. Met name in gevallen van overtreding van het ingevolge art. 1 onder *n* in den algemeenen maatregel bepaalde zou eene dergelijke verwijdering de eenige doeltreffende maatregel kunnen blijken.

Art. 12. De aandacht werd er op gevestigd, dat de redactie van het eerste lid moeilijkheden kan doen rijzen, aangezien daarbij niet is voorzien het geval, dat de met het opsporen van overtredingen belaste ambtenaar goede gronden heeft voor het vermoeden, dat bij een werk werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen druk worden verricht of zullen worden verricht, en de bestuurder zulks ontkent en den ambtenaar op dien grond den toegang tot het werk weigert. Deze moeilijkheid zou kunnen worden uit den weg geruimd door, op het voetspoor van het bepaalde bij art. 54, 3[de] lid, der Drankwet, den ambtenaar ook toegang te verleenen tot de bouwwerken, waar redelijkerwijze vermoed wordt, dat caisson-arbeid zal worden verricht of wordt verricht.

Art. 15. Dit artikel ontmoette bij vele leden ernstige bedenking. Zij herinnerden er aan, dat ook bij het afdeelingsonderzoek

van het ontwerp-Arbeidswet 1904 werd gewaarschuwd tegen de neiging, welke bij de militaire Departementen schijnt te bestaan, zich aan het gemeene recht te onttrekken. Werd in het Voorloopig Verslag betreffende dat ontwerp de aan het tegenwoordig artikel analoge bepaling van art. 4, onder *c*, aan kritiek onderworpen, hier scheen nog veel meer reden, tegen het buiten de de wet stellen van den onder leiding of toezicht van militairen verrichten arbeid op te komen. Blijkens de Memorie van Toelichting acht de Minister van Oorlog het bedenkelijk, de werkzaamheden en het personeel te onderwerpen aan het toezicht en de contrôle van ambtenaren, behoorende tot een geheel anderen tak van Staatsdienst; den leden hier aan het woord kwam het evenwel veel bedenkelijker voor, dat die werkzaamheden en dat personeel van het toezicht van Rijksambtenaren, die, al ware het alleen door hunne meerdere ervaring, met den caisson-arbeid veel beter bekend zijn dan militairen, zouden verstoken blijven.

Mocht de Regeering van oordeel zijn, dat ingeval van oorlog, en de daarmede bij de Grondwet gelijkgestelde gevallen, aan de militaire macht ten deze de vrije hand behoort te worden gelaten, dan kon men zich daarmede wel vereenigen, maar tegen eene algemeene verklaring, dat de hier bedoelde militaire bouwwerken aan de toepassing der wet zijn onttrokken, bestond bij vele leden ernstig bezwaar.

Er werd bovendien op gewezen, dat het artikel, zooals het thans luidt, tot zonderlinge consequenties zou leiden. Gesteld b.v. het geval, dat vanwege het Departement van Marine op 's Rijks werven door personeel van de werven en onder leiding van ingenieurs der marine of burgerlijke ingenieurs een bouwwerk in eigen beheer wordt uitgevoerd, dan zou op dat werk de wet van toepassing zijn, hetgeen dan het als zoo bedenkelijk afgeschilderde — doch hier blijkbaar niet bedenkelijk geachte — gevolg zou hebben, dat de werkzaamheden en het personeel zouden zijn onderworpen aan het toezicht en de contróle van ambtenaren, behoorende tot een geheel anderen tak van Staatsdienst. Wordt echter een militair met de leiding van datzelfde werk belast, dan zou dat toezicht en die contrôle niet kunnen worden gedoogd.

Aldus vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs den 13den Maart 1905.

VAN KOL.
DRUCKER.
PASSTOORS.
VERHEY.
RÖELL.

MEMORIE VAN ANTWOORD.

(Ingezonden bij brief van 7 April 1905.)

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat vele leden van hunne ingenomenheid deden blijken bij de indiening van het ontwerp van wet, hetwelk bedoelt arbeiders tegen gevaren van caissonarbeid te beveiligen. Aangenaam was het den ondergeteekende evenzeer te ontwaren, dat algemeen de wenschelijkheid van eene spoedige behandeling van het ontwerp werd erkend. Hoe door sommige leden kon worden verklaard, dat zij grond hadden voor de meening, dat het der Regeering geenszins onmogelijk zoude zijn geweest om het ontwerp vroeger in te dienen, is ten eenenmale onbegrijpelijk. Bij het ontwerpen en de indiening van het voorstel is de grootst mogelijke spoed betracht. Zoodra toch aan den ondergeteekende door de arbeidsinspectie was medegedeeld, dat aan een in uitvoering zijnd caissonwerk slechte toestanden waren geconstateerd, is zoo spoedig mogelijk overgegaan tot de samenstelling van een ontwerp van wet. Uit den aard der zaak vorderde dit de medewerking van technici en van geneeskundigen, waardoor eenigermate oponthoud is veroorzaakt. Intusschen was dit niet te ontgaan.

Op de vraag of bij de arbeidsinspectie bekend is, dat schadelijke gevolgen van caissonarbeid zich hebben voorgedaan, is het navolgende te antwoorden. Het *bewijs*, dat schadelijke gevolgen hier te lande zijn voorgekomen is dusver niet geleverd. Intusschen kan niet worden ontkend, dat aanduidingen zijn verkregen, dat dergelijke gevolgen inderdaad niet achterwege zijn gebleven. Omtrent een patient, die in een ziekenhuis werd verpleegd, verschillen de meeningen der geneeskundigen. Meende de eene geneeskundige, dat de ziekte, waarvoor de patient werd verpleegd, niets had uit te staan met vroeger verrichten caissonarbeid, twee andere geneeskundigen waren van meening, dat de ziekte ten gevolge van het werken onder gecomprimeerde lucht zeker verergerd moest zijn. Andere personen hebben verklaard, dat zij gevolgen van caissonarbeid hebben ondervonden, terwijl sommigen mededeelden, dat die gevolgen waren geweken nadat zij weder onder

verhoogden luchtdruk waren gebracht en daarna zeer langzaam en geleidelijk waren uitgeschut.

Uit den aard der zaak blijft verschil van gevoelen mogelijk over de vraag of het ontwerp van wet zich behoort te bepalen tot het aangeven der punten, welke in een algemeenen maatregel moeten worden geregeld dan wel of het die meer nauwkeurige regeling zelf moet bevatten. Werd het tweede stelsel gevolgd dan zoude vooreerst van beveiliging van caissonarbeiders nog geen sprake kunnen zijn. Reeds eenigen tijd, voordat het ontwerp van wet aan de Kamer ter overweging was aangeboden, waren eenige deskundigen bezig aan het ontwerpen van den algemeenen maatregel, dien art. 1 van het ontwerp op het oog heeft. Daarbij eischten zoovele punten grondig onderzoek, dat het concept van den algemeenen maatregel nog niet gereed is. Had nu met het opmaken van een wetsontwerp moeten zijn gewacht tot daarin eene nauwkeurige regeling van al hetgeen ter beveiliging van caissonarbeiders moet worden in acht genomen, had kunnen worden neergelegd, dan had op dit oogenblik dat wetsontwerp het departement van den ondergeteekende nog niet kunnen verlaten. Reeds in verband hiermede verdient het stelsel, hetwelk in het ontwerp is neergelegd, verre de voorkeur.

Dat dit stelsel weinig zoude overeenkomen met dat van het ontwerp-Arbeidswet 1904 kan niet worden toegegeven. In dat ontwerp zijn tal van voorschriften uit bestaande algemeene maatregelen van bestuur overgenomen en zelfs zeer ondergeschikte punten zijn in dat ontwerp opgenomen. Zulks is echter geschied, zooals in de Memorie van Toelichting is medegedeeld, omdat genoegzaam ervaring is verkregen om tal van bepalingen in de wet zelve te kunnen opnemen. Bij de maatregelen, die noodig zijn ter beveiliging van caissonarbeiders, is dit geheel anders. Bepalingen bestaan dusver niet en uit den aard der zaak hebben de ambtenaren der arbeidsinspectie slechts weinig ervaring kunnen opdoen op het gebied van caissonarbeid. Ten aanzien van de hier besproken vraag sluit de ondergeteekende zich blijkens het bovenstaande geheel aan bij het gevoelen der vele leden, die het stelsel van het ontwerp krachtig in bescherming namen.

Het ligt geheel in de bedoeling van den ondergeteekende om aan de bij algemeenen maatregel vast te stellen regeling een voorloopig karakter te geven. Zelfs wenscht hij aan de wet geen ander karakter te geven. Hij heeft toch het voornemen om in de nieuwe Arbeidswet bepalingen op te nemen tot beveiliging van caissonarbeiders. Die bepalingen behooren toch in die wet te huis. Intusschen kan niet op het tot stand komen der nieuwe Arbeidswet worden gewacht; de belangen der hier bedoelde personen eischen een spoedig tot stand komen van beschermende bepalingen. Daarin werd aanleiding gevonden tot indiening van het ontwerp. In verband daarmede zal de nu aan de orde zijnde regeling in de wet evenzeer als de uit te vaardigen

algemeene maatregel van bestuur slechts een voorloopig karakter dragen. Met het oog daarop schijnt het niet noodig om met betrekking tot den algemeenen maatregel in het ontwerp van wet te bepalen, dat hij binnen zekeren termijn moet zijn vervangen door eene wet of dat te gelijk met de uitvaardiging van den algemeenen maatregel een voorstel van wet aan de Staten-Generaal wordt aangeboden tot regeling derzelfde materie. Bij de behandeling der nieuwe Arbeidswet zal ruimschoots gelegenheid bestaan om de in het verslag opgenomen vraag nader te bespreken.

Tegen het voorstel van sommige leden om zekere eischen in het ontwerp van wet op te nemen, die dan als een minimum zouden zijn te beschouwen terwijl zij dan bij algemeenen maatregel van bestuur voor zooveel noodig zouden kunnen worden verzwaard, bestaat bedenking. Op dit oogenblik is, zooals reeds werd medegedeeld, eene commissie bezig met het ontwerpen van den algemeenen maatregel van bestuur. Eerst wanneer die commissie met haren arbeid gereed zal zijn, zal met de vereischte nauwkeurigheid kunnen worden overzien welke bepalingen ter beveiliging van caissonarbeiders behooren te worden vastgesteld. Onder deze omstandigheden kan van het vastleggen van minimum-eischen in de wet moeielijk sprake zijn.

Evenzeer bestaat bedenking tegen het ter griffie der Kamer nederleggen van het concept van den algemeenen maatregel. Uit de in art. 1 opgenomen opsomming blijkt duidelijk welke punten in den algemeenen maatregel zullen worden opgenomen. Welke voorschriften ten aanzien van elk van die punten in den algemeenen maatregel zullen voorkomen, is thans niet mede te deelen. Wanneer ondergeteekende intusschen, na ontvangst van dat concept, tot eene beslissing zal zijn gekomen over inhoud en vorm van den algemeenen maatregel, stelt hij zich voor ten spoedigste met inachtneming van alle daarop betrekking hebbende regelen van staatsrecht het ontwerp aan de beoordeeling van de daarvoor aangewezen machten te onderwerpen. Nadat de algemeene maatregel zal zijn tot stand gekomen zal de Kamer overeenkomstig het tweede lid van art. 94 der Grondwet aan den Minister vragen kunnen doen aangaande wettigheid zoowel als doelmatigheid van het bepaalde, maar vóór dien tijd behoort de uitvoering der wet uitsluitend in handen te blijven van de daarover aangewezen machten.

Overeenkomstig den geuiten wensch wordt inzage verleend van de voorwaarden, waaronder in den jongsten tijd de caissonarbeid aan de Hembrug heeft plaats gehad. Die voorwaarden zijn als bijlage aan deze memorie toegevoegd.

Met betrekking tot de vraag in hoeverre de caissonarbeiders door de bepalingen der Ongevallenwet 1901 tegen de geldelijke

gevolgen van de zoogenaamde caissonziekte zullen zijn gevrijwaard, kan het navolgende worden opgemerkt.

De caissonarbeiders zijn, naar het den ondergeteekende voorkomt, tegen geldelijke gevolgen van ongevallen, die hun in verband met de uitoefening van het bedrijf overkomen, verzekerd op grond van art. 10 der Ongevallenwet 1901 onder 1°., 16°., 19°. of 24°.

Uit den aard der zaak kan niet worden gezegd, dat te zijner tijd door de bevoegde macht zal worden beslist, dat de gevolgen van de caissonziekte in verband met de wijze, waarop deze zich openbaart, steeds als een ongeval zullen worden aangemerkt. In Duitschland heeft het Reichs-Versicherungsambt in eene beslissing van 5 Juni 1897 de caissonziekte aangemerkt als ongeval (Amtl. Nachr. 1897, bladz. 464, n°. 1647).

Evenmin valt thans mede te deelen in welke gevarenklasse de bevoegde macht te zijner tijd het hierbedoelde bedrijf zal indeelen. Gelet op de omschrijving van art. 3 onder 75 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195), gewijzigd bij Koninklijk besluit van 22 December 1904 (*Staatsblad* n°. 268) is het intusschen niet onmogelijk, dat eene indeeling in gevarenklasse XI zal plaats hebben.

Ook naar het gevoelen van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zullen de caissonarbeiders aan de westelijke viaduct te Amsterdam, ook afgezien van de bepalingen van het met den ingenieur ZSCHOKKE gesloten contract, verzekerd zijn ingevolge de Ongevallenwet 1901. De desbetreffende in bedoeld contract opgenomen bepaling had dan ook geen ander doel dan om den heer ZSCHOKKE, die vermoedelijk van de Nederlandsche ongevallenwetgeving niet nauwkeurig op de hoogte was, er op te wijzen, dat op hem als aannemer van het werk de deswege uit de Ongevallenwet 1901 voortvloeiende kosten zouden drukken.

De ondergeteekende wil de wenschelijkheid niet ontkennen om personen, die in soortgelijke omstandigheden arbeid verrichten als de caissonwerkers, tegen de hen dreigende gevaren te beschermen. Intusschen is dat onderwerp in het onderhavige ontwerp niet op zijne plaats. Duikers en zij, die wrakken opruimen, zullen allicht op eenigszins andere wijze beveiligd moeten worden dan caissonarbeiders. Daarbij komt nog, dat op de werkzaamheden van de hier bedoelde personen moeilijk toezicht is te houden, omdat zij hunne werkzaamheden uitoefenen op plaatsen, die voor de toezicht houdende ambtenaren vaak zeer bezwaarlijk zijn te bereiken — men denke aan werkzaamheden op zee. In verband hiermede komt het den ondergeteekende wenschelijk voor om het ontwerp niet uit te breiden.

Artikelen.

Art. 1. Het opnemen der woorden „of gewerkt hebben" heeft aanleiding gegeven tot de vraag, gedurende hoe langen tijd na

het verlaten van den caisson de arbeiders aan de van Overheidswege te stellen veiligheidsbepalingen zullen zijn onderworpen. De hier bedoelde woorden kunnen in art. 1 niet worden gemist, vermits den arbeiders niet het minst na het verlaten van den caisson gevaren dreigen. Heeft het uitschutten niet voorzichtig plaats, dan bestaat groot gevaar voor caissonziekte; vandaar dat aan de caissonarbeiders gelegenheid moet worden geboden om eenigen tijd ter observatie in een daartoe geschikt lokaal te vertoeven, waar opwekkende warme dranken beschikbaar zijn. Bij gemis aan de hier bedoelde woorden zouden de caissonarbeiders niet afdoende zijn te beveiligen. Hoelang de arbeiders aan de beveiligingsbepalingen zullen zijn onderworpen is natuurlijk thans niet te zeggen; na het tot stand komen van den algemeenen maatregel zal daarop een antwoord zijn te geven.

b en *c*. De gemaakte opmerkingen zullen nauwgezet worden overwogen voordat de algemeene maatregel het departement van den ondergeteekende verlaat.

d. De opmerking heeft geleid tot aanvulling van het artikel. Bij algemeenen maatregel zullen eischen gesteld kunnen worden met betrekking tot de verlichting van alle inrichtingen, waarin onder verhoogden luchtdruk moet worden vertoefd.

e en *f*. Ook de hier gemaakte opmerkingen zullen nauwgezet worden overwogen bij het ontwerpen van den algemeenen maatregel van bestuur.

Naar aanleiding van de opmerking, dat hier in tegenstelling met het bepaalde onder *f* en *g* naast „inrichting" sprake is ook van „grootte", is in *f* en *g* naast inrichting ook van grootte melding gemaakt, terwijl in *a* wegens hetzelfde motief ook van hoogte is gewaagd.

h en *i*. Oorspronkelijk was het niet de bedoeling van den ondergeteekende om bij den algemeenen maatregel te doen bepalen, dat de voortdurende aanwezigheid van een geneesheer op het werk zoude zijn vereischt. De reden, waarom gemeend werd, dat niet de voortdurende aanwezigheid van een geneesheer moest worden gevorderd, is deze, dat geen enkele geneesheer van ervaring zich beschikbaar zal stellen om op het werk te verblijven, zoolang daar personen onder hoogeren dan den atmosferischen luchtdruk vertoeven. Een geneesheer, die ervaring heeft, bezit ook practijk en geen enkele geneesheer met practijk zal deze in den steek laten om op een caissonwerk de wacht te houden. Werd eene bepaling, als hier besproken, opgenomen, dan zoude dit in het meest gunstige geval leiden tot het aannemen van een geneesheer zonder eenige ervaring. Of hiermede de arbeiders het meeste gebaat zouden zijn, valt te betwijfelen.

Toch erkent de ondergeteekende, dat bij sommige caissonwerken, vooral wanneer die op grootere diepte moeten worden

verricht, de voortdurende aanwezigheid van medische hulp wel wenschelijk voorkomt. Ten einde nu de bezwaren te ontgaan zoude, naar het hem voorkomt, het navolgende kunnen worden bepaald. Gezorgd moet worden bij alle caissonwerken, dat geneeskundige hulp desverlangd zeer spoedig ter plaatse kan zijn. Een ervaren geneeskundige kan noodig zijn wanneer een ongeval heeft plaats gehad; voorts zal hij de arbeiders nauwkeurig hebben te onderzoeken alvorens deze tot de werkzaamheden onder hoogeren luchtdruk kunnen worden toegelaten. De hierbedoelde geneeskundige hulp bij ongevallen zal voldoende verzekerd zijn, bijv. indien de bestuurder zorgt voor eene telephonische aansluiting met een in de buurt gevestigden geneesheer. Bij caissonwerken op grootere diepte is het op deze wijze verzekeren van geneeskundige hulp niet voldoende, maar moet die hulp steeds op het werk aanwezig zijn. Aangezien nu te voorzien is, dat niet steeds een ervaren medicus op het werk zal willen blijven, dient voor zijne tijdelijke vervanging genoegen te worden genomen met de aanwezigheid van een persoon, die met gunstig gevolg het eerste gedeelte van het practisch artsexamen heeft afgelegd en dus geacht mag worden voldoende op de hoogte te zijn om de caissonarbeiders behoorlijk te observeeren en om zich, zoo noodig, onder contrôle van den bovenbedoelden geneesheer met hunne geneeskundige behandeling te belasten. Daaruit volgt, dat indien met meer dan éene ploeg wordt gewerkt, ook meer dan één semi-arts zal moeten worden aangenomen. De keus der semi-artsen zal bij den Minister moeten berusten. Dit is noodig ten einde te waarborgen, dat geen personen worden aangenomen dan na ingewonnen advies van de hoogleeraren eener geneeskundige faculteit.

Het spreekt van zelf, dat de kosten, die de aanwezigheid van een of meerdere semi-artsen medebrengt, voor rekening komen van den bestuurder, met dien verstande, dat aan hen eene vergoeding door den Staat zal moeten worden uitbetaald, die intusschen door den bestuurder aan den Staat zal behooren te worden vergoed.

Hoewel het niet onmogelijk is, dat bij het ontwerpen van den algemeenen maatregel de wenschelijkheid zal blijken om in enkele opzichten af te wijken van het stelsel, dat de ondergeteekende hier slechts in grove trekken aangaf, zoo meent hij toch dat het ontwerp ruimte behoort te laten om dat stelsel in den algemeenen maatregel op te nemen. Ten einde nu te dien aanzien de noodige vrijheid van beweging aan het uitvoerend gezag te laten, is het artikel gewijzigd. Bepaald wordt thans, dat bij algemeenen maatregel van bestuur bepalingen zullen worden vastgesteld ten aanzien van geneeskundige hulp op het werk.

j en *k*. Met de gemaakte opmerkingen zal rekening worden gehouden bij het ontwerpen van den algemeenen maatregel van

bestuur. Met betrekking tot het betoog, dat enkele punten in de wet behooren te worden vastgelegd, wordt verwezen naar hetgeen in het algemeen gedeelte dezer memorie te dien aanzien is medegedeeld.

p (oud *o*). Niet zonder bedoeling is niet het woord „verblijven" maar „werken" gebezigd. Wanneer toch de tijd, welke voor in en uitschutten benoodigd is, als arbeidstijd wordt aangemerkt, dan zal een aannemer er wellicht op uit zijn om den tijd, dien de arbeiders in den caisson doorbrengen, zoo lang mogelijk en den tijd, dien de arbeiders in de schutsluis doorbrengen, zoo kort mogelijk te doen duren. Ingevolge *k* zal in den algemeenen maatregel worden bepaald den tijd, gedurende welken het in- en uitschutten moet plaats hebben. Daaruit volgt, dat een minimum-eisch zal worden gesteld. Intusschen zal het voor de arbeiders nimmer kwaad kunnen indien de minimumtijd wordt overschreden. Moet de aannemer zorgen, dat de werktijd in den caisson en de tijd voor in- en uitschutten te samen zekeren duur niet overschrijden, dan zal hij er stellig op rekenen om het in- en uitschutten niet langer te doen duren dan strikt noodig is. Kan, zonder dat de aannemer zich schuldig maakt aan eene overtreding, het in- en uitschutten langer duren dan daarvoor als minimum is aangewezen, dan zal dat menigmaal geschieden. Gevreesd behoeft niet te worden, dat de arbeiders den tijd van in- en uitschutten zullen bekorten omdat, zooals in de Memorie van Toelichting werd medegedeeld, het in de bedoeling ligt om voor te schrijven, dat de schuttijden door automatische kranen verzekerd zijn.

De overige opmerkingen zullen worden overw ogen b ij ontwerpen van den algemeenen maatregel.

Met betrekking tot de 9 punten, waarop in het verslag de aandacht wordt gevestigd, kan worden medegedeeld:

1°. De opmerking heeft aanleiding gegeven tot eene aanvulling van het ontwerp, voorkomende in art. 1 onder *o* (nieuw).

2°. Het bedoelde is genoegzaam verzekerd in art 1 onder *h* en *i*.

3°. De opmerking heeft geleid tot aanvulling onder *c*. Een verbod om te rooken zal in den algemeenen maatregel kunnen worden opgenomen terwijl ook zal kunnen worden voorgeschreven, dat geen andere dan zuivere, niet verontreinigde lucht tot verversching mag worden gebezigd. Omtrent de „prise d'air" zal dus iets voorgeschreven kunnen worden, hetgeen van belang is als het caissonwerk staat naast eene inrichting, die de lucht verontreinigt.

4°. Het hier bedoelde is opgenomen onder *e*.

5°. Het opgemerkte kan worden voorgeschreven ingevolge *c*.

6°. De bedoelde bepalingen kunnen worden voorgeschreven ingevolge *c*.

7°. Het verplichtend stellen van een telephonische gemeenschap tusschen den caisson en de buitenwereld kan worden bepaald ingevolge *b*, waar sprake is van hulpmiddelen om de veiligheid van de personen in de werkkamers te verzekeren.

8°. Het schijnt niet noodig om de beproeving van luchtsluizen en schachten voor te schrijven omdat indien aan den toestand daarvan iets hapert, de voortgang van het werk niet verzekerd is.

9°. Het bedoelde kan ingevolge *b* worden voorgeschreven.

Art. 2. Het zoude te ver gaan om den bestuurder aansprakelijk te stellen voor de niet naleving van het verbod van het gebruiken van bepaalde dranken op het terrein van het werk. Hij, die verboden dranken op dat terrein gebruikt, moet strafbaar zijn. Geschiedt dit niet dan moet de bestuurder zich uit den aard der zaak overtuigen of ieder, die zich op het terrein bevindt, verboden drank bij zich heeft. Gemakkelijk is het niet zich daarvan te overtuigen omdat de vindingrijkheid van hem, die verboden drank wil meenemen, steeds grooter pleegt te zijn dan die van hem, aan wien is opgedragen op de naleving van het verbod toe te zien. In verband hiermede kan geen aansprakelijkheid op den bestuurder rusten. Wordt iemand betrapt op het gebruiken van verboden drank dan moet die persoon strafbaar zijn evenzeer als hij, die verboden drank medenam. In verband hiermede is onder *n* in art. 1 nog opgenomen „het brengen."

Art. 4. Dat de bevoegdheid, die art. 4 aan den inspecteur van den arbeid geeft, naar het gevoelen van verscheidene leden in strijd zoude zijn met het bepaalde in art. 56 der Grondwet. heeft den ondergeteekende eeniger mate bevreemd. Immers is van strijd met de Grondwet metterdaad sprake, dan kan de bepaling niet in eene wet worden opgenomen. Intusschen wil het den ondergeteekende voorkomen, dat ten deze kwalijk van strijd met art. 56 der Grondwet sprake kan zijn. Genoemd artikel kent den Koning de bevoegdheid toe om algemeene maatregelen van bestuur vast te stellen en stelt voorts regelen ten aanzien van bepalingen, door straffen te handhaven, die in de algemeene maatregelen van bestuur kunnen worden opgenomen. In art. 4 van het ontwerp daarentegen is geen sprake van algemeene maatregelen van bestuur maar van eene bevoegdheid, die de wet aan een ambtenaar toekent om in bijzondere gevallen ten aanzien van éene inrichting op zich zelf aan te geven welke verplichting ingevolge de wet daarop rust. Dat de wet daartoe niet bevoegd zoude zijn kan niet uit art. 56 en evenmin uit eenig ander artikel der Grondwet worden afgeleid.

Artt. 6 *en* 7. Het is inderdaad moeilijk om te beslissen of eenig voorschrift, hetwelk door den inspecteur is gegeven onmiddellijk verbindende kracht moet verkrijgen dan wel of den bestuurder het recht moet worden toegekend om die verbindende kracht op te schorten door het instellen van beroep. Aan beide stelsels zijn voordeelen verbonden. Het onvoorwaardelijk toekennen van bindende kracht aan een voorschrift kan in tal van gevallen ten gevolge hebben, dat het werk niet kan worden voortgezet. Moet het werk worden stilgezet dan is er groote kans, dat daardoor aan den aannemer de gelegenheid wordt ontnomen om het werk tot een goed einde te brengen. Den bestuurder recht op schadeloosstelling toe te kennen wanneer hij in beroep door den Minister in het ongelijk is gesteld, zooals in het verslag wordt voorgesteld, is ook bezwaarlijk, omdat in tal van gevallen de omvang van de schade uiterst lastig zal zijn te beoordeelen. Ten einde intusschen aan de in het verslag geopperde bezwaren zooveel mogelijk te gemoet te komen meent de ondergeteekende, dat de termijn van beroep kan worden bekort tot 2 dagen. Het ligt dan in zijne bedoeling om wanneer eenig caissonwerk zal worden uitgevoerd van te voren in overleg te treden met eenige deskundigen, zoodat zooveel mogelijk verzekerd is, dat na het instellen van eenig beroep oogenblikkelijk een plaatselijk onderzoek kan worden ingesteld en de beslissing van den Minister binnen enkele dagen zal kunnen worden gegeven.

Art. 8. Er is geen bezwaar om den termijn van twee dagen te verlengen en te bepalen op zeven dagen.

Voorts is de in het Verslag aangegeven aanvulling van het artikel aangebracht.

Art. 10. De in het Verslag gemaakte opmerking, dat de gestelde straffen licht zijn, is juist. Intusschen het verhoogen van het maximum der op te leggen straf waarborgt niet, dat bij veroordeeling straffen van beteekenis zullen worden opgelegd. Zekerheid, dat dit zal geschieden bestaat alleen indien werd afgeweken van het algemeen gehuldigde beginsel, dat de strafrechter in elk geval tot het algemeene strafminimum kan gaan of indien werd bepaald, dat bij recidive binnen zekeren tijd alleen vrijheidsstraf kan worden opgelegd. Zooals in het Verslag wordt opgemerkt, is in de nieuwe Arbeidswet dit laatste geschied. Intusschen is dat slechts in zeer enkele gevallen geschied, zooals uit art. 424, derde lid blijkt. Evenzeer als een algemeene regel in de nieuwe Arbeidswet te streng zoude zijn, zoude het te streng zijn om in de caissonwet in elk geval van recidive vrijheidsstraf op te leggen. In verreweg de meeste gevallen is ook bij herhaalde overtreding der nieuwe Arbeidswet geldboete op te leggen. Indien het mogelijk ware in het ontwerp-caissonwet ditzelfde

stelsel op te nemen, zoude daartegen geen bezwaar bestaan. Ingeval van recidive bij overtredingen van ernstigen aard zoude principale vrijheidsstraf moeten worden opgelegd, in andere gevallen geldboete. Intusschen met het oog op het bepaalde in art. 1 kan niet worden uitgemaakt welke overtredingen als van zoodanig gewicht kunnen worden beschouwd, dat in geval van recidive uitsluitend vrijheidsstraf moet worden uitgesproken en welke overtredingen van minder gewicht zijn. Over het gewicht van eene overtreding zal eerst kunnen worden geoordeeld wanneer de algemeene maatregel van bestuur afgekondigd zal zijn. Vermits intusschen tegen het volgen van den in het Verslag aangeduiden weg bij den ondergeteekende allerminst principieele bezwaren bestaan is hij bereid om te zijner tijd in de nieuwe Arbeidswet eene bepaling op te nemen, ingevolge welke bij recidive van ernstige overtredingen slechts hechtenisstraf zal kunnen worden opgelegd. Wanneer het caissonbesluit in werking zal zijn, zal dienaangaande kunnen worden onderscheiden.

In het Verslag wordt een ander middel aanbevolen om afdoende te verzekeren, dat een bestuurder, wien een voorschrift is gegeven, dat ook opvolgt, door namelijk te bepalen, dat de Minister in dergelijk geval de uitvoering van het geheele werk kan doen staken. Het middel is zeer ingrijpend. In de eerste plaats zal, zooals reeds werd opgemerkt, staking van het werk in menig geval gelijkstaan met opgeven ervan. In de tweede plaats is gedwongen staking van werkzaamheden op last van den Minister in de Veiligheidswet niet bekend en toch kan ook het niet onmiddellijk opvolgen van een door den inspecteur van den arbeid gegeven voorschrift vele personen aan de meest ernstige gevaren blootstellen. Zelfs is bij de mondelinge behandeling der Veiligheidswet eene poging gewaagd om in die wet het beginsel te doen opnemen, hetwelk in het Verslag wordt aanbevolen. Destijds is die poging op een heftig verzet eener groote meerderheid afgestuit. Ten slotte mag worden gevraagd of het krasse middel, waarvan hier sprake is, inderdaad in dit speciale ontwerp noodig is. Vooral bij caissonwerken staan de arbeiders aan groote gevaren bloot. Wanneer nu de inspecteur van den arbeid eenig voorschrift geeft, dan zal door den bestuurder daaraan veelal worden voldaan niet zoozeer omdat de caissonwet in hare strafbepalingen het overtreden van een voorschrift strafbaar heeft gesteld als wel uit vrees, dat eene vervolging krachtens art. 307 of 308 van het Wetboek van Strafrecht zoude kunnen worden ingesteld indien een zijner arbeiders den dood vond bij het werk of wel daarbij zwaar lichamelijk letsel bekwam. Indien toch een van deze ernstige gevallen zich mocht hebben voorgedaan dan zal het als een zeer verzwarende omstandigheid zijn aan te merken indien bleek, dat de inspecteur van den arbeid een voorschrift had gegeven, dat de bestuurder niet had opgevolgd.

Ten slotte wordt in het Verslag de aandacht gevestigd op de

wenschelijkheid om eene voorziening te treffen waardoor arbeiders, die de gegeven voorschriften overtreden, door de Overheid van het werk zouden kunnen worden verwijderd. Ook dit middel is ten onzent niet bekend in de wetgeving. Zoo min mogelijk behoort op den arbeider eene strafrechtelijke verantwoordelijkheid te rusten, waar het betreft de naleving van bepalingen, die in zijn belang zijn vastgesteld. Het verlangen of de noodzakelijkheid om te arbeiden en loon te verdienen, maakt dat menig arbeider er toe komt te arbeiden langer dan geoorloofd is of onder omstandigheden, die de wet niet heeft toegelaten. Hem in die gevallen te straffen gaat niet aan; daartoe is dan ook niet het voorstel gedaan in de nieuwe Arbeidswet — in dat ontwerp is, waar zulks mogelijk was, de werkgever aansprakelijk gesteld voor de naleving van de bepalingen der wet. Tegen eene verwijdering van het werk, waarvan in het Verslag sprake is, bestaat soortgelijk bezwaar; zij zoude voor den arbeider een niet ongevoelig leed zijn. Ook dergelijke verwijdering is in onze wetgeving niet bekend. Toch kan het niet in acht nemen van de bepalingen, die bijv. in het Veiligheidsbesluit voorkomen, door de arbeiders de gezondheid en zelfs het leven van anderen in de waagschaal stellen. Eene andere vraag is of de werkgever een arbeider in zijn dienst en op het werk zal willen houden wanneer deze de gezondheid of het leven van anderen in de waagschaal stelt.

Art. 12. Tegen de aanvulling van het artikel, die in het verslag wordt aanbevolen, heeft de ondergeteekende geen overwegend bezwaar. Noodzakelijk schijnt de aanvulling niet vermits caissonwerkzaamheden wel niet zoo in het verborgene zullen plaats hebben, dat zij aan de aandacht van de bevoegde ambtenaren zullen ontsnappen.

Art. 15 (*oud*). Nader overleg met den Minister van Oorlog heeft aangetoond, dat er bij dien Minister geen bezwaar bestaat tegen schrapping van het artikel.

Art. 15 (*nieuw*). De commissie, die den algemeenen maatregel ontwerpt, heeft de wenschelijkheid aangetoond om het artikel op te nemen. Met dit artikel in de wet zullen in den algemeenen maatregel strengere eischen worden opgenomen dan anders. Met het oog daarop is het wenschelijk om ten aanzien van zeer enkele punten, opgenoemd in art. 1, genoegen te kunnen nemen met minder strenge eischen maar alleen bij in uitvoering zijnde werken. Dat geschiedt het best indien aan den Minister de bevoegdheid wordt toegekend om voor die werken vrijstelling te verleenen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

KUYPER.

BIJLAGE VAN DE MEMORIE VAN ANTWOORD.

In het bestek wegens het maken van den onderbouw voor de de spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij Zaandam (Nieuwe Hembrug), kwamen de navolgende bepalingen voor ten aanzien van het verrichten van caissonarbeid.

Maatregelen ten behoeve van de gezondheid, verpleging enz.

§ 47. In verband met § 460 der A. V., wordt bepaald, dat op het werk aanwezig moet zijn een verbandkist, bencvens de noodige middelen tot het redden en bijbrengen van drenkelingen, met voorschriften omtrent de behandeling.

Op kosten van den aannemer wordt door een arts ten genoegen van de Directie, gedurende 10 uren aan het toezichthebbend personeel onderricht verstrekt in het gebruik der verbandkist, de toepassing van voornoemde voorschriften, de bij de fundeering te nemen voorzorgsmaatregelen, en de behandeling van de bij deze fundeeringswijze voorkomende ongevallen. De verbandkisten moeten worden onderzocht telken jare in de maanden Maart, Juli en November.

Ten tijde van de werkzaamheden met luchtdruk moet de aannemer bovengenoemden arts gedurende den daartoe noodigen tijd beschikbaar stellen, om al het daarbij betrokken personeel en werkvolk desverlangd te onderzoeken en te adviseeren omtrent leefregels enz.

Het goed drinkwater, bedoeld in de 1e alinea van bovengenoemde § 460 der A. V. moet ook in ruime hoeveelheid aan het opzichthebbend personeel verstrekt worden.

Van alle op het werk plaats hebbende ongelukken of rampen moet de aannemer onverwijld per expresse kennis geven aan de Directie.

Maximum verblijftijd in de werkkamers onder overdruk.

§ 48. In de werkkamers mag bij een overdruk van 0 tot 1 atmospheer niet langer achtereen verbleven worden dan 6 uren; bij een overdruk van 1 tot 1.5 atmospheer niet langer dan 5 uren en bij een overdruk van 1.5 atmospheer en meer, niet langer dan 4 uren. Na verblijf onder overdruk moet telkens perioden zonder overdruk volgen, lang respectievelijk minstens 6, 7 en 8 uren.

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodzakelijk is bepalingen vast te stellen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Ter beveiliging van personen, die zullen werken, werken of gewerkt hebben bij de uitvoering van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk, worden door Ons bij algemeenen maatregel van bestuur bepalingen vastgesteld ten aanzien van:

a. de inrichting, den toestand en de hoogte der werkkamers;

b. de te nemen maatregelen, de aanwezigheid en de deugdelijkheid van doelmatige werktuigen en andere hulpmiddelen om de veiligheid van de personen op het werk, in de werkkamers en in de schutsluizen te verzekeren;

c. de zuiverheid, de verversching, de verontreiniging en de temperatuur der lucht in de werkkamers en in de schutsluizen;

d. de verlichting van het terrein van het werk en van de inrichtingen, waarin onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk moet worden vertoefd, als werkkamers, schachten, schutsluizen en recompressiesluizen;

e. de grootte en de inrichting der schutsluizen en der schachten en het bedienen der kranen bij het schutten;

f. de aanwezigheid, de grootte en de inrichting van eene recompressiesluis, dienende tot behandeling van caissonzieken;

g. de aanwezigheid, de grootte en de inrichting van localiteiten, die beschikbaar zijn voor personen, die uit de schutsluizen komen;

h. de aanwezigheid van voldoend deskundig personeel op het werk tot het verleenen van hulp;

i. geneeskundige hulp op het werk;

j. het toelaten van personen tot het verrichten van werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

k. den tijd, gedurende welken het in- en het uitschutten moet plaats hebben;

l. het kosteloos verschaffen van bepaalde dranken;

m. het verbod van het verschaffen op het terrein van het werk van bepaalde dranken vóór, tijdens of na het werken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk;

n. het verbod van het brengen of het gebruiken van bepaalde dranken op het terrein van het werk;

o. den luchtdruk, waaronder mag worden gewerkt;

p. den tijd, gedurende welken een persoon onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk mag werken;

q. den tijd, welken voor een persoon, die onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk heeft verkeerd, moet verloopen voor dat hij op nieuw onder zoodanigen luchtdruk wordt gebracht.

Artikel 2.

Op den bestuurder rust de verplichting te zorgen, dat de bepalingen van den in het vorige artikel bedoelden algemeenen maatregel van bestuur, met uitzondering van hetgeen daarin ingevolge dat artikel onder *n* is opgenomen, worden nagekomen.

Onder bestuurder verstaat deze wet:

a. indien het een aangenomen werk betreft, den aannemer van het bouwwerk, dat onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk wordt uitgevoerd, tenzij de aannemer hier te lande niet woont, in welk geval als bestuurder wordt aangemerkt de persoon, die den aannemer op het bouwwerk vervangt;

b. indien het werk in eigen beheer wordt uitgevoerd, den persoon, die de leiding heeft bij de uitvoering van het bouwwerk, dat onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk wordt uitgevoerd.

Artikel 3.

Het toezicht op de naleving van deze wet berust bij den inspecteur van den arbeid, binnen wiens ambtsgebied het bouwwerk onder

grooteren dan den atmosferischen luchtdruk zal worden of wordt uitgevoerd, bij de onder diens bevelen werkzame ambtenaren alsmede bij den medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie.

Artikel 4.

De inspecteur van den arbeid kan bij een in deze wet bedoeld bouwwerk voor de nakoming van bepalingen van den in artikel 1 vermelden algemeenen maatregel van bestuur voorschriften geven, welke voor den bestuurder verbindende zijn.

Artikel 5.

Wanneer de bestuurder zulks verlangt, verstrekt de inspecteur van den arbeid het voorschrift schriftelijk.

Een voorschrift bepaalt den termijn, binnen welken er aan voldaan behoort te zijn. Een schriftelijk gegeven voorschrift wordt gedagteekend.

Artikel 6.

Heeft de bestuurder bezwaar tegen een hem verstrekt schriftelijk voorschrift, dan kan hij binnen twee dagen na de dagteekening van het voorschrift daarvan schriftelijk in beroep komen bij Onzen Minister, met de uitvoering van deze wet belast.

Onze Minister beslist na onderzoek.

Bij de beslissing kan het gegeven voorschrift worden gehandhaafd, gewijzigd of vernietigd.

Onze Minister zendt onmiddellijk een gedagteekend afschrift van zijne beslissing aan den bestuurder.

Artikel 7.

Een voorschrift, in beroep gegeven, treedt in de plaats van het voorschrift, waartegen beroep is ingesteld.

Voor den bestuurder vloeit geenerlei verplichting voort uit een voorschrift zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent een daartegen ingesteld beroep niet is beslist.

Artikel 8.

De bestuurder mag met de werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk eerst aanvangen op den achtsten dag na dien, waarop hij aan den inspecteur van den arbeid, bedoeld in artikel 3, heeft gezonden:

a. eene opgave van de plaats, waar de werkzaamheden zullen worden verricht en van het tijdstip, waarop zij zullen aanvangen;

b. eene opgave van het vermoedelijk aantal personen, hetwelk op het geheele werk alsmede van dat, hetwelk onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk werkzaam zal zijn;

c. een volledig werkplan met teekeningen, volgens welke hij het werk zal uitvoeren.

Artikel 9.

De bestuurder alsmede de op het bouwwerk aanwezige personen zijn verplicht aan den ambtenaar, belast met het opsporen van een in deze wet strafbaar gesteld feit, de door dezen verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Artikel 10.

Met hechtenis van ten hoogste eene maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden wordt gestraft:

a. overtreding van artikel 2, eerste lid of van het ingevolge artikel 1 onder *n* in den algemeenen maatregel bepaalde;

b. het niet voldoen aan een ingevolge deze wet gegeven voorschrift;

c. overtreding van artikel 8 of artikel 9.

Indien tijdens het plegen van het feit geen twee jaren zijn verloopen sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene overtreding, als hiervoor onder *a*, *b* of *c* genoemd, onherroepelijk is geworden of de opgelegde boete is betaald, kunnen de straffen worden verdubbeld.

Artikel 11.

Met het opsporen van de in het vorige artikel bedoelde overtredingen zijn, behalve de bij artikel 8 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen, belast de marechaussee, alle overige ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie alsmede de inspecteur van den arbeid, bedoeld in artikel 3, de onder zijne bevelen werkzame ambtenaren alsmede de medisch-adviseur bij de arbeidsinspectie.

Artikel 12.

De in het vorige artikel bedoelde ambtenaren hebben toegang tot alle bouwwerken, waar werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk zullen worden verricht of worden verricht. Zij hebben mede vrijen toegang tot alle bouwwerken, waar redelijkerwijze vermoed kan worden, dat werkzaamheden onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk zullen worden verricht of worden verricht.

De veld- en boschwachters, de beambten der marechaussee niet zijnde hulpofficier van justitie en de ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie beneden den rang van inspecteur der Rijksveldwacht en van commissaris van politie behoeven daartoe, voor zoover hun de toegang niet uit anderen hoofde vrijstaat, een schriftelijken bijzonderen last van den burgemeester of van den kantonrechter.

Wordt aan de in het vorige artikel bedoelde ambtenaren de toegang geweigerd, dan verschaffen zij zich dien desnoods met inroeping van den sterken arm.

Artikel 13.

De in artikel 11 bedoelde ambtenaren zijn verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun in plaatsen, waar zij krachtens het vorige artikel binnentreden, omtrent het daar uitgeoefend wordend bedrijf is bekend geworden, voor zoover deze niet in strijd is met de bepalingen van deze of van eene andere wet.

Hij, die opzettelijk de bij het vorige lid opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten of bepaalde ambten te bekleeden.

Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van den bestuurder.

Artikel 14.

De bij deze wet strafbaar gestelde feiten worden beschouwd als overtredingen, behalve de strafbare feiten, bedoeld bij het vorige artikel, die als misdrijven worden beschouwd.

Artikel 15.

Door Onzen Minister, met de uitvoering van deze wet belast, kan voorwaardelijk of onvoorwaardelijk, doch niet dan voor een bepaalden tijd, voor bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk, die in uitvoering zijn op het tijdstip van afkondiging van den ingevolge artikel 1 uitgevaardigden algemeenen maatregel van bestuur, vrijstelling worden verleend van hetgeen in dien algemeenen maatregel ingevolge artikel 1 onder *b*, *e* of *f* is bepaald.

Artikel 16.

Alle stukken ten gevolge van deze wet opgemaakt zijn vrij van het recht van zegel en van de formaliteit van registratie en, met inachtneming van de bij Koninklijk besluit vast te stellen voorschriften, van briefport. De beschikkingen worden kosteloos uitgereikt.

Artikel 17.

Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

VERSLAG.

De Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp houdende bepalingen tot beveiliging bij het uitvoeren van bouwwerken onder grooteren dan den atmosferischen luchtdruk is, na kennis genomen te hebben van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag wegens dit wetsontwerp, van oordeel, dat door deze gewisselde schrifturen de openbare beraadslaging over het voorstel genoegzaam is voorbereid.

Vastgesteld den 8sten April 1905.

VAN KOL.
DRUCKER.
PASSTOORS.
VERHEY.
RÖELL.